

Ρωμαϊκή Λυρική Ποίηση

Οράτιος *Carmina*

Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος
Χαρίλαος Ν. Μιχαλόπουλος

Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά
Συγγράμματα και Βοηθήματα
www.kallipos.gr

HEALLINK
Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
Αναπληρωτής Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας Ε.Κ.Π.Α.

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Ν. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
Επίκουρος Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας Δ.Π.Θ.

Ρωμαϊκή Λυρική Ποίηση
Οράτιος Carmina

Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά
Συγγράμματα και Βοηθήματα
www.kallipos.gr

Ρωμαϊκή Λυρική Ποίηση – Οράτιος *Carmina*

Συγγραφή

Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος
Χαρίλαος Ν. Μιχαλόπουλος

Κριτικός αναγνώστης

Άννα Μαστρογιάννη

Συντελεστές έκδοσης

Γλωσσική Επιμέλεια: Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος
Γραφιστική Επιμέλεια: Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος
Τεχνική Επεξεργασία: Ηλίας Τσιώνης

ISBN: 978-960-603-490-9

Copyright © ΣΕΑΒ, 2015

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 3.0. Για να δείτε ένα αντίγραφο της άδειας αυτής επισκεφτείτε τον ιστότοπο <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr/>

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 15780 Ζωγράφου

www.kallipos.gr

Για όσους παραμένουν άνθρωποι μέσα στο σκοτάδι των καιρών μας

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας περιεχομένων	5
Πρόλογος	14
Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή.....	15
1.1. Λυρική ποίηση.....	15
1.1.1. Το ελληνικό υπόβαθρο	15
1.1.1.1. Χορική λυρική ποίηση.....	16
1.1.1.2. Μονωδική λυρική ποίηση.....	17
1.1.1.3. Ο Κανόν των Εννέα Λυρικών ποιητών	17
1.1.2. Η ρωμαϊκή λυρική ποίηση.....	18
1.1.2.1. Διαχρονική εξέλιξη.....	18
1.1.2.2. Πρότυπα και τύποι ποιημάτων	19
Βιβλιογραφία/Αναφορές	20
Κεφάλαιο 2 – Quintus Horatius Flaccus	21
2.1. Quintus Horatius Flaccus.....	21
2.1.1. Βίος	21
2.1.2. Έργο.....	22
2.1.2.1. <i>Saturae</i> ή <i>Sermones</i>	23
2.1.2.2. <i>Epopdi</i> ή <i>Iambi</i>	24
2.1.2.3. <i>Epistulae</i>	24
2.1.2.3.1. <i>Epistulae</i> I.....	24
2.1.2.3.2. <i>Epistulae</i> II	25
2.1.2.3.3. <i>Ars poetica</i> ή <i>Epistula ad Pisones</i>	25
2.1.2.4. <i>Carmen saeculare</i>	26
2.1.2.5. <i>Ωδές (Carmina)</i>	26
2.2. Χρονολόγιο: Σημαντικές χρονολογίες και γεγονότα της ρωμαϊκής ιστορίας κατά τον 1ο αι. π.Χ.....	27
Βιβλιογραφία/Αναφορές	27
Κεφάλαιο 3 – Ωδές ποιητικής I.....	61
3.1. Οράτιος <i>Carm. 1.1</i>	61
3.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	61
3.1.2. Λατινικό κείμενο.....	62
3.1.3. Λεξιλόγιο.....	63
3.1.4. Μετάφραση.....	64
3.1.5. Σημειώσεις.....	65
3.2. Οράτιος <i>Carm. 1.6</i>	74
3.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	74

3.2.2. Λατινικό κείμενο.....	76
3.2.3. Λεξιλόγιο.....	76
3.2.4. Μετάφραση.....	77
3.2.5. Σημειώσεις.....	77
3.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.26.....	81
3.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	81
3.3.2. Λατινικό κείμενο.....	82
3.3.3. Λεξιλόγιο.....	82
3.3.4 Μετάφραση.....	82
3.3.5. Σημειώσεις.....	83
3.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.32.....	84
3.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	84
3.4.2. Λατινικό κείμενο.....	84
3.4.3. Λεξιλόγιο.....	85
3.4.4. Μετάφραση.....	85
3.4.5. Σημειώσεις.....	85
Βιβλιογραφία/Αναφορές	88
Κεφάλαιο 4 – Ωδές ποιητικής II.....	93
4.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 2.20.....	93
4.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	93
4.1.2. Λατινικό κείμενο.....	93
4.1.3. Λεξιλόγιο.....	94
4.1.4. Μετάφραση.....	94
4.1.5. Σημειώσεις.....	95
4.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.30.....	98
4.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	98
4.2.2. Λατινικό κείμενο.....	98
4.2.3. Λεξιλόγιο.....	99
4.2.4. Μετάφραση.....	99
4.2.5. Σημειώσεις.....	99
4.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 4.3.....	104
4.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	104
4.3.2. Λατινικό κείμενο.....	104
4.3.3. Λεξιλόγιο.....	105
4.3.4. Μετάφραση.....	106
4.3.5. Σημειώσεις.....	106
Βιβλιογραφία/Αναφορές	110

Κεφάλαιο 5 – Ερωτικές ωδές I.....	115
5.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.5.....	115
5.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	115
5.1.2. Λατινικό κείμενο.....	115
5.1.3. Λεξιλόγιο.....	116
5.1.4. Μετάφραση.....	116
5.1.5. Σημειώσεις.....	117
5.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.13.....	119
5.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	119
5.2.2. Λατινικό κείμενο.....	119
5.2.3. Λεξιλόγιο.....	119
5.2.4. Μετάφραση.....	120
5.2.5. Σημειώσεις.....	120
5.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.19.....	123
5.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	123
5.3.2. Λατινικό κείμενο.....	123
5.3.3. Λεξιλόγιο.....	124
5.3.4. Μετάφραση.....	124
5.3.5. Σημειώσεις.....	124
5.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.23.....	127
5.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	127
5.4.2. Λατινικό κείμενο.....	127
5.4.3. Λεξιλόγιο.....	127
5.4.4. Μετάφραση.....	127
5.4.5. Σημειώσεις.....	128
5.5. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.33.....	129
5.5.1. Εισαγωγικό σημείωμα	129
5.5.2. Λατινικό κείμενο.....	129
5.5.3. Λεξιλόγιο.....	129
5.5.4. Μετάφραση.....	130
5.5.5. Σημειώσεις.....	131
Βιβλιογραφία/Αναφορές	133
Κεφάλαιο 6 – Ερωτικές ωδές II	143
6.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.9.....	143
6.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	143
6.1.2. Λατινικό κείμενο.....	143
6.1.3. Λεξιλόγιο.....	144
6.1.4. Μετάφραση.....	144

6.1.5. Σημειώσεις.....	145
6.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 4.10.....	148
6.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	148
6.2.2. Λατινικό κείμενο.....	148
6.2.3. Λεξιλόγιο.....	149
6.2.4. Μετάφραση.....	149
6.2.5. Σημειώσεις.....	149
Βιβλιογραφία/Αναφορές	150
Κεφάλαιο 7 – Πολιτικές ωδές I	154
7.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.2.....	154
7.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	154
7.1.2. Λατινικό κείμενο.....	155
7.1.3. Λεξιλόγιο.....	156
7.1.4. Μετάφραση.....	156
7.1.5. Σημειώσεις.....	158
7.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.14.....	169
7.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	169
7.2.2. Λατινικό κείμενο.....	170
7.2.3. Λεξιλόγιο.....	171
7.2.4. Μετάφραση.....	171
7.2.5. Σημειώσεις.....	172
7.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.37.....	173
7.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	173
7.3.2. Λατινικό κείμενο.....	174
7.3.3. Λεξιλόγιο.....	174
7.3.4. Μετάφραση.....	175
7.3.5. Σημειώσεις.....	176
7.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 2.7.....	185
7.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	185
7.4.2. Λατινικό κείμενο.....	186
7.4.3. Μετάφραση.....	187
7.4.4. Λεξιλόγιο.....	187
7.4.5. Σημειώσεις.....	188
Βιβλιογραφία/Αναφορές	191
Κεφάλαιο 8 – Πολιτικές ωδές II.....	198
8.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.1.....	198
8.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	198

8.1.2. Λατινικό κείμενο.....	198
8.1.3. Λεξιλόγιο.....	200
8.1.4. Μετάφραση.....	201
8.1.5. Σημειώσεις.....	202
8.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.2.....	207
8.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	207
8.2.2. Λατινικό κείμενο.....	207
8.2.3. Λεξιλόγιο.....	208
8.2.4. Μετάφραση.....	209
8.2.5. Σημειώσεις.....	210
8.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.3.....	213
8.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	213
8.3.2. Λατινικό κείμενο.....	214
8.3.3. Λεξιλόγιο.....	215
8.3.4. Μετάφραση.....	217
8.3.5. Σημειώσεις.....	219
8.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.6.....	225
8.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	225
8.4.2. Λατινικό κείμενο.....	226
8.4.3. Λεξιλόγιο.....	227
8.4.4. Μετάφραση.....	229
8.4.5. Σημειώσεις.....	230
Βιβλιογραφία/Αναφορές	238
Κεφάλαιο 9 – Φιλοσοφικές ωδές I	245
9.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.9.....	245
9.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	245
9.1.2. Λατινικό κείμενο.....	246
9.1.3. Λεξιλόγιο.....	247
9.1.4. Μετάφραση.....	247
9.1.5. Σημειώσεις.....	248
9.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.11.....	251
9.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	251
9.2.2. Λατινικό κείμενο.....	252
9.2.3. Λεξιλόγιο.....	252
9.2.4. Μετάφραση.....	252
9.2.5. Σημειώσεις.....	252
9.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.22.....	255
9.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	255

9.3.2. Λατινικό κείμενο.....	255
9.3.3. Λεξιλόγιο.....	256
9.3.4. Μετάφραση.....	256
9.3.5. Σημειώσεις.....	257
9.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.38.....	260
9.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	260
9.4.2. Λατινικό κείμενο.....	260
9.4.3. Λεξιλόγιο.....	260
9.4.4. Μετάφραση.....	261
9.4.5. Σημειώσεις.....	261
Βιβλιογραφία/Αναφορές	262
Κεφάλαιο 10 – Φιλοσοφικές ωδές II	271
10.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 2.3.....	271
10.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	271
10.1.2. Λατινικό κείμενο.....	271
10.1.3. Λεξιλόγιο.....	272
10.1.4. Μετάφραση.....	272
10.1.5. Σημειώσεις.....	273
10.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 2.10.....	276
10.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	276
10.2.2. Λατινικό κείμενο.....	277
10.2.3. Λεξιλόγιο.....	278
10.2.4. Μετάφραση.....	278
10.2.5. Σημειώσεις.....	279
10.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 2.14.....	280
10.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	280
10.3.2. Λατινικό κείμενο.....	280
10.3.3. Λεξιλόγιο.....	281
10.3.4. Μετάφραση.....	282
10.3.5. Σημειώσεις.....	283
Βιβλιογραφία/Αναφορές	289
Κεφάλαιο 11 – Ύμνοι.....	293
11.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.10.....	293
11.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	293
11.1.2. Λατινικό κείμενο.....	293
11.1.3. Λεξιλόγιο.....	294
11.1.4. Μετάφραση.....	294

11.1.5. Σημειώσεις.....	295
11.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.21.....	300
11.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	300
11.2.2. Λατινικό κείμενο.....	301
11.2.3. Λεξιλόγιο.....	301
11.2.4. Μετάφραση.....	302
11.2.5. Σημειώσεις.....	302
11.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.30.....	306
11.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	306
11.3.2. Λατινικό κείμενο.....	306
11.3.3. Λεξιλόγιο.....	307
11.3.4. Μετάφραση.....	307
11.3.5. Σημειώσεις.....	307
11.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 2.19.....	312
11.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	312
11.4.2. Λατινικό κείμενο.....	312
11.4.3. Λεξιλόγιο.....	313
11.4.4. Μετάφραση.....	315
11.4.5. Σημειώσεις.....	316
11.5. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.18.....	325
11.5.1. Εισαγωγικό σημείωμα	325
11.5.2. Λατινικό κείμενο.....	326
11.5.3. Λεξιλόγιο.....	326
11.5.4. Μετάφραση.....	327
11.5.5. Σημειώσεις.....	328
Βιβλιογραφία/Αναφορές	330
Κεφάλαιο 12 – Φύλοι.....	335
12.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.3.....	335
12.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	335
12.1.2. Λατινικό κείμενο.....	336
12.1.3. Λεξιλόγιο.....	336
12.1.4. Μετάφραση.....	337
12.1.5. Σημειώσεις.....	338
12.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.24.....	344
12.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	344
12.2.2. Λατινικό κείμενο.....	344
12.2.3. Λεξιλόγιο.....	345
12.2.4. Μετάφραση.....	346

12.2.5. Σημειώσεις.....	346
12.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 4.11.....	348
12.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	348
12.3.2. Λατινικό κείμενο.....	349
12.3.3. Λεξιλόγιο.....	350
12.3.4. Μετάφραση.....	351
12.3.5. Σημειώσεις.....	352
Βιβλιογραφία/Αναφορές	357
Κεφάλαιο 13 – Κρασί, άνοιξη, φύση	361
13.1. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.4.....	361
13.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα	361
13.1.2. Λατινικό κείμενο.....	361
13.1.3. Λεξιλόγιο.....	362
13.1.4. Μετάφραση.....	363
13.1.5. Σημειώσεις.....	363
13.2. Οράτιος <i>Carm.</i> 1.18.....	365
13.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα	365
13.2.2. Λατινικό κείμενο.....	365
13.2.3. Λεξιλόγιο.....	366
13.2.4. Μετάφραση.....	367
13.2.5. Σημειώσεις.....	367
13.3. Οράτιος <i>Carm.</i> 3.13.....	370
13.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα	370
13.3.2. Λατινικό κείμενο.....	370
13.3.3. Λεξιλόγιο.....	370
13.3.4. Μετάφραση.....	371
13.3.5. Σημειώσεις.....	372
13.4. Οράτιος <i>Carm.</i> 4.7.....	373
13.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	373
13.4.2. Λατινικό κείμενο.....	374
13.4.3. Λεξιλόγιο.....	374
13.4.4. Μετάφραση.....	375
13.4.5. Σημειώσεις.....	376
13.5. Οράτιος <i>Carm.</i> 4.12.....	380
13.5.1. Εισαγωγικό σημείωμα	380
13.5.2. Λατινικό κείμενο.....	381
13.5.3. Λεξιλόγιο.....	382
13.5.4. Μετάφραση.....	383

13.5.5. Σημειώσεις.....	384
Βιβλιογραφία/Αναφορές	388
Κεφάλαιο 14 – Λατινική Μετρική – Λυρικά μέτρα.....	396
14.1. Γενικές έννοιες.....	396
14.2. Γενικοί κανόνες λατινικής προσωδίας.....	397
14.2.1. Είδη συλλαβών.....	397
14.3. Μέτρα των Ωδών του Ορατίου.....	398
14.3.1. Ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) πρώτη	398
14.3.2. Ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) δεύτερη.....	398
14.3.3. Ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο.....	399
14.3.4. Ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη.....	399
14.3.5. Ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή	399
14.3.6. Αλκαϊκή ωδή.....	399
14.3.7. Σαπφική ωδή	400
14.3.8. Αρχιλόγειο δίστιχο δεύτερο	400
14.3.9. Αρχιλόγειο δίστιχο τρίτο.....	400
Βιβλιογραφία/Αναφορές	400

Πρόλογος

Αυτό το ηλεκτρονικό σύγγραμμα αποτελεί μια συνθετική και πολυμεσική πρόταση μελέτης της λυρικής ποίησης του Ορατίου. Απευθύνεται πρωτίστως σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, σε συναδέλφους που διδάσκουν Οράτιο, αλλά και στους αναγνώστες που θέλουν να γνωρίσουν και να απολαύσουν ένα από τα σημαντικότερα έργα όχι μόνο της ρωμαϊκής αλλά και της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Η Εισαγωγή παρουσιάζει τη λυρική ποίηση εξελικτικά, από την αρχαϊκή εποχή μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Επίσης παρουσιάζονται τα ιστορικά, κοινωνικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα της Αυγούστειας εποχής, καθώς και η ζωή και εργοβιογραφία του Ορατίου.

Το εκπαιδευτικό υλικό οργανώνεται ανά κεφάλαιο θεματικά (ποιητική, έρωτας, πολιτική, φιλοσοφία, ύμνοι, φίλοι, κρασί-άνοιξη-φύση). Κάθε κεφάλαιο περιέχει αντιπροσωπευτικό αριθμό ωδών, προκειμένου ο διδάσκων να έχει δυνατότητα επιλογής ανάλογα με το πρόγραμμα διδασκαλίας του. Άλλωστε, αυτό επιτρέπει και στον φοιτητή ή/και τον γενικό αναγνώστη να κάνει μια δική του, προσωπική επιλογή κειμένων στο πλαίσιο γνωριμίας του με το λυρικό έργο του Ορατίου.

Για καθεμιά από τις ωδές παρέχεται εισαγωγικό σημείωμα, λατινικό κείμενο, αναλυτικό λεξιλόγιο, μετάφραση, σημειώσεις που καλύπτουν ευρύτατο φάσμα θεμάτων (πηγές, πρότυπα, διακειμενικότητα, μυθολογία, χιούμορ, ύφος, γλώσσα, μέτρο κ.τ.λ.), καθώς και βιβλιογραφία για περαιτέρω μελέτη.

Η χρήση πολυμεσικού υλικού (εικόνες, χάρτες, timelines και βίντεο) πλαισιώνει και εμπλουτίζει το παραδοσιακού τύπου εκπαιδευτικό υλικό.

Το λατινικό κείμενο των *Ωδών* που χρησιμοποιείται στο παρόν σύγγραμμα προέρχεται από την κριτική έκδοση των Wickham, E. C. – Garrod, H. W. (1912), *Horati Opera*. Oxford, Clarendon Press.

Η μετάφραση των *Ωδών* του Ορατίου αποτελεί πραγματικά ένα ιδιαίτερα γοητευτικό, ωστόσο πολύ δύσκολο εγχείρημα. Η μετάφρασή μας επιχειρεί να αποδώσει σωστά το περιεχόμενο και το ύφος του πρωτοτύπου, χωρίς να απομακρύνεται πολύ από αυτό, στο μέτρο του δυνατού βέβαια. Στο δίλημμα ανάμεσα σε μια μετάφραση «πιστή και λιγότερο ελκυστική» και μια μετάφραση «ελκυστική αλλά λιγότερο πιστή» η επιλογή μας κατά κανόνα ήταν υπέρ της πρώτης, καθώς το σύγγραμμα αυτό προορίζεται και για διδασκαλία στο πανεπιστημιακό αμφιθέατρο, επομένως χρειάζεται να βοηθά τους αναγνώστες να προσεγγίσουν ευκολότερα και να κατανοήσουν το λατινικό κείμενο. Ευχόμαστε και ελπίζουμε ότι με το έργο αυτό θα συμβάλουμε στη γνωριμία του ελληνικού αναγνωστικού κοινού με έναν από τους σπουδαιότερους ποιητές όλων των εποχών.

Ευχαριστούμε θερμά την Κριτική Αναγνώστρια του συγγράμματος, την αγαπητή φίλη και συνάδελφο Άννα Μαστρογιάννη, Επίκουρη Καθηγήτρια Λατινική Φιλολογίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, για τις καίριες παρατηρήσεις και επισημάνσεις της, οι οποίες συνέβαλαν καθοριστικά στη βελτίωση του βιβλίου και μας προστάτησαν από σφάλματα και αβλεψίες. Είναι αυτονόητο ότι για οποιεσδήποτε ατέλειες συνεχίζουν να υπάρχουν στο βιβλίο αποκλειστικά υπεύθυνοι είμαστε εμείς, οι συγγραφείς του. Υποσχόμαστε τη θεραπεία τους σε κατοπινή έκδοση του συγγράμματος και ζητούμε την ευμένεια και κατανόηση των αναγνωστών μας.

Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή

Σύνοψη

Λυρική ποίηση. Το ελληνικό υπόβαθρο. Ρωμαϊκή λυρική ποίηση.

Προαπαιτούμενη γνώση

Δεν χρειάζεται.

1.1. Λυρική ποίηση

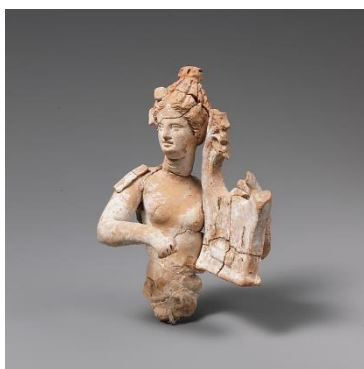
1.1.1. Το ελληνικό υπόβαθρο

Η Λυρική Ποίηση είναι ένα από τα τρία βασικά είδη ποίησης μαζί με το Έπος και το Δράμα. Πρόκειται για αδόμητη ποίηση (με ή χωρίς όρχηση), συνοδεία λύρας¹ (λυρικός < λύρα) και γραμμένη σε λυρικά μέτρα, τα οποία χαρακτηρίζονται από εντυπωσιακή ποικιλία. Ο όρος «λυρικός» δεν υπάρχει πριν από την ελληνιστική περίοδο, καθώς οι προγενέστεροι συγγραφείς χρησιμοποιούσαν τους όρους «μέλος» και «μελοποιός» ή «μελικός» (< μέλομαι = τραγουδώ).

Εικόνα 1.1. Λήκυθος στην οποία απεικονίζεται γυναίκα που παίζει λύρα (ca. 470–460 π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 1.2. Αγαλματίδιο γυναίκας με κιθάρα (3^{ος} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

¹ Σε αντίθεση με τη λυρική ποίηση, η ελεγεία (με συνοδεία αυλού) και ο ίαμβος έγιναν από νωρίς απαγγελλόμενοι στίχοι. Στη λατινική λογοτεχνία ο ίαμβος και η ελεγεία διακρίνονται σαφώς από τη λυρική ποίηση.

Η λυρική ποίηση διακρίνεται σε:

- χορική
- μονωδική

Τέτοια διάκριση μάλλον δεν ίσχυε κατά την αρχαιότητα, μολονότι, βέβαια, ανταποκρίνεται σε γενικές διαφοροποιήσεις μορφής και περιεχομένου. Μπορούν, επίσης, να γίνουν και περαιτέρω διαφοροποιήσεις, λιγότερο σημαντικές, ανάλογα με:

– το αντικείμενο της ποίησης (για θεούς: ύμνος, προσόδιον, διθύραμβος, παιάνας / για ανθρώπους: εγκώμιον, ἐπινίκιον, σκόλιον, ἐρωτικόν)

– την κίνηση (κατά την πορεία προς τον βωμό, για τον χορό γύρω από τον βωμό, σε στάση)

– τη δομή των στροφών (μονοστροφική, τριαδική).

Η «λυρική» εποχή ξεκινάει περίπου στα μέσα του 7^{ου} αι. π.Χ., ωστόσο υπάρχει ήδη διαμορφωμένη μια μακρά παράδοση λαϊκού τραγουδιού. Ο Όμηρος (ενδεικτικά *Ιλ.* 1.472, 18.493) αναφέρει παιάνες, θρήνους, επιθαλάμια, και γενικότερα χορικό τραγούδι και χορό. Ωστόσο, πρόκειται μάλλον για ανώνυμα λαϊκά-δημόδη τραγούδια. Οι λόγοι της αλλαγής και της μετάβασης από ανώνυμους σε επώνυμους ποιητές τον 7ο αι. δεν είναι γνωστοί.

1.1.1.1. Χορική λυρική ποίηση

Η χορική λυρική ποίηση αποτελεί συνδυασμό ποίησης, μουσικής και όρχησης. Τα χορικά λυρικά άσματα εκτελούνταν από χορό που τραγουδούσε και χόρευε, εντυπωσιακά ενδεδυμένος. Η χορική ποίηση συνδέεται ιδιαίτερα με τις δωρικές πόλεις (Αλκμάν, Στησίχορος, Αρίων, Ίβυκος, Πίνδαρος), αλλά όχι αποκλειστικά (ο Σιμωνίδης και ο Βακχυλίδης κατάγονταν από την Κέα). Η διάλεκτος στην οποία ήταν γραμμένα τα χορικά άσματα ήταν ένα τεχνητό αμάλγαμα δυτικής ελληνικής, αιολικής και ομηρικής διαλέκτου, με επιμέρους διαφοροποιήσεις ανά συγγραφέα.

Οι χορικές συνθέσεις είναι είτε στροφικές (στροφή και αντιστροφή) είτε τριαδικές (στροφή, αντιστροφή και μια επωδός). Οι περισσότεροι από τους μαρτυρημένους τύπους χορικού τραγουδιού (παιάνας, διθύραμβος, προσόδιον, παρθένιον, θρήνος, επιθαλάμιο) έχουν θρησκευτικό ή λατρευτικό χαρακτήρα, ωστόσο, η χρήση στη λατρεία δεν ήταν αποκλειστική, αφού το χορικό τραγούδι συχνά χρησιμοποιούνταν για εορταστική διασκέδαση.

Η ακμή της χορικής λυρικής ποίησης είναι η ύστερη αρχαϊκή και πρόιμη κλασική περίοδος (Σιμωνίδης, Βακχυλίδης, Πίνδαρος, επαγγελματίες πανελλήνιοι ποιητές).² Κατά την περίοδο αυτή συντίθενται χορικά άσματα που εξυμνούν άρχοντες, αριστοκράτες, αθλητές (π.χ. τα ερωτικά και υμνητικά τραγούδια του Ίβυκου και τα εγκώμια και επινίκια του Σιμωνίδη, του Πίνδαρου και του Βακχυλίδη). Τα άσματα αυτά συνδέονται με μια συγκεκριμένη περίπτωση. Η εξύμνηση του θνητού ή του θεϊκού παραλήπτη συνήθως συνοδεύεται από σαφείς γενικεύσεις, αποφθέγματα και συμπεράσματα (*γνώμαι*), που σκοπό έχουν να διδάξουν, να γενικεύσουν την παρούσα περίπτωση και να την εντάξουν στα ευρύτερα συμφραζόμενα της ανθρώπινης εμπειρίας. Επίσης, η εξύμνηση συχνά συνοδεύεται από έναν μύθο, που συνήθως καταλαμβάνει το κέντρο της ωδής και κατά κανόνα χρησιμοποιείται για παραδειγματικούς και επεξηγηματικούς σκοπούς.

² Κατά την κλασική εποχή, όταν μεσουρανάει το δράμα, η λυρική ποίηση δεν καλλιεργείται συστηματικά και πέφτει σε αφάνεια.

1.1.1.2. Μονωδική λυρική ποίηση

Εικόνα 1.3. Μούσα που παίζει λύρα. Αττική λήκυθος, ca 440–430 π.Χ.

© Public domain / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mousai_Helikon_Staatliche_Antikensammlungen_Schoen80_n1.jpg?uselang=el).

Η μονωδική λυρική ποίηση ανθεί ιδιαίτερα στην ανατολική Ελλάδα (η Σαπφώ και ο Αλκαίος κατάγονταν από τη Λέσβο, ενώ ο Ανακρέων από την Τέω).

Σε σχέση με τα χορικά λυρικά άσματα οι λυρικές μονωδίες έχουν απλούστερες μετρικές δομές. Η γλώσσα συγγραφής εξαρτάται από τη διάλεκτο του ποιητή, ενώ τα βασικά θέματα περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τη ζωή και τις περιστάσεις του ποιητή, τον έρωτα, την πολιτική, τον πόλεμο, το κρασί. Και στη λυρική μονωδία υπάρχει σαφής τάση για γενίκευση της προσωπικής εμπειρίας μέσω του μύθου.

1.1.1.3. Ο Κανόν των Εννέα Λυρικών ποιητών

Εικόνα 1.4. Σκηνή συμποσίου. Αττικός κρατήρας (ca 452 π.Χ.).

© Jastrow / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Symposium_scene_Nicias_Painter_MAN.jpg?uselang=el).

Ο Κανόν αυτός ήταν δημιούργημα των Αλεξανδρινών φιλολόγων και περιελάμβανε τους εξής δημιουργούς (εννιά τον αριθμό, γιατί εννιά ήταν και οι Μούσες):

- Αλκμάν

- Αλκαίος
- Ανακρέων
- Βακχυλίδης
- Ίβυκος
- Πίνδαρος
- Σαπφώ
- Σιμωνίδης
- Στησίχορος

1.1.2. Η ρωμαϊκή λυρική ποίηση

1.1.2.1. Διαχρονική εξέλιξη

Ήδη από τα πρώτα χρόνια ύπαρξης της Ρώμης υπήρχαν λυρικά τραγούδια που συνόδευαν τις ποικίλες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής, κυρίως λαϊκά τραγούδια της δουλειάς και λατρευτικές ωδές που ζητούσαν την προστασία και την εύνοια των θεών για την πόλη και τη γεωργική της παραγωγή. Λυρικά άσματα είναι επίσης και τα χορικά των κωμωδιών (*cantica*) και των τραγωδιών που γράφονται στη Ρώμη κατά τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ., ωστόσο αυτά αποτελούν οργανικά μέλη ενταγμένα και αφομοιωμένα μέσα στο πλαίσιο του δράματος.

Ο Γάιος Βαλέριος Κάτουλλος (Gaius Valerius Catullus), ηγετική φυσιογνωμία των λεγόμενων *poetae novi*, των νεότερων ή νεωτερικών ποιητών (α' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ.), ασπαζόμενος τις καλλιμαχικές ιδέες περί ποίησης (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο *Carm.* 1.6) πειραματίζεται και με το είδος της λυρικής ποίησης, παράλληλα με τους ιάμβους, τα επιγράμματα και τις μεγαλύτερες ποιητικές του συνθέσεις. Η λυρική του ποίηση χαρακτηρίζεται από πολυάριθμες αποστροφές και ερωτήσεις στον εαυτό του και η γλώσσα του προσομοιάζει την καθομιλουμένη της εποχής.

Εικόνα 1.5. Προτομή του Γάιου Βαλέριου Κάτουλλου στο Σίρμιο.

© Schorle / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Catull_Sirmione.jpg?uselang=el).

Αναμφισβήτητα, η λυρική ποίηση στη Ρώμη φτάνει στην ακμή της με τον Κόιντο Οράτιο Φλάκκο (Quintus Horatius Flaccus) και τις *Ωδές* του (*Carmina*) κατά την εποχή του Αυγούστου, όπως θα δούμε εκτενώς παρακάτω.

Στη συνέχεια, η λυρική ποίηση στη Ρώμη επανεμφανίζεται κατά τα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. στα χορικά των τραγωδιών του Λεύκιου Ανναίου Σενέκα του νεότερου (Lucius Annaeus Seneca iunior) και λίγο

αργότερα, κατά το β' μισό του 1^{ου} αι. μ.Χ., σε μερικά από τα ποιήματα που ανήκουν στη συλλογή *Silvae* του Στάτιου (Publius Papinius Statius).

Η ρωμαϊκή λυρική ποίηση γνωρίζει νέα άνθιση κατά τον 4^ο αι. μ.Χ. με τους *Υμνους* του Αμβρόσιου (Aurelius Ambrosius), επισκόπου Μεδιολάνων, και τα έργα του Προυδέντιου (Aurelius Clemens Prudentius), *Cathemerinon* και *Peristephanon*.

Εικόνα 1.6. Ο Άγιος Αμβρόσιος (ca 1500).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

1.1.2.2. Πρότυπα και τύποι ποιημάτων

Εικόνα 1.7. Henry O. Walker (1896), *Η λυρική ποίηση*. Great Hall, Library of Congress, Washington, D.C.

© Public domain / Wikimedia Commons (<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lyric-poetry-Walker-Highsmith.jpeg?uselang=el>).

Οι Ρωμαίοι λυρικοί ποιητές αναζήτησαν τα βασικά τους πρότυπα στην αρχαϊκή λυρική ποίηση (κυρίως Σαπφώ, Αλκαίος, Πίνδαρος, Ανακρέων κλπ.), ενώ πολύ καθοριστική για τη διαμόρφωση του είδους υπήρξε η

ελληνιστική ποίηση, κυρίως οι ιδέες περί ποιητικής δημιουργίας και τέχνης του Καλλίμαχου. Ο Καλλίμαχος απαρνήθηκε το έπος και στράφηκε σε μικρότερης κλίμακας συνθέσεις, οι οποίες όμως θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα μακρόχρονης καλλιτεχνικής επεξεργασίας και επίπονης έρευνας. Βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο *Carm.* 1.6.

Οι Ρωμαίοι λυρικοί συνέθεσαν διάφορους τύπους ποιημάτων κατά τα πρότυπα των Ελλήνων ομοτέχνων τους: ύμνο στους θεούς, εγκώμιο, επινίκιο και θριαμβικό, επιθαλάμιο, επικήδειο και παραμυθητικό, προπεμπτικό-αντιπροπεμπτικό και συνοδευτικό, συμποτικό, προσκλητήριο, ποίημα φιλίας κλπ.

Βιβλιογραφία/Αναφορές³

Armstrong (2010)

Bowra (1962)

Burnett (1983)

Cairns (2012)

Campbell (1967)

Campbell (1983)

Davies (1988)

Gerber (1970)

Harrison (2010)

Johnson W.R. (1982)

Kirkwood (1974)

Knox (2013)

Miller (1994)

Race (2010)

Woodman (2002)

³ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Κεφάλαιο 2 – Quintus Horatius Flaccus

Σύνοψη

Quintus Horatius Flaccus. Βίος και έργο. Χρονολόγιο. Βιβλιογραφία.

Προαπαιτούμενη γνώση

Δεν χρειάζεται.

2.1. Quintus Horatius Flaccus

2.1.1. Βίος

Έχουμε στη διάθεσή μας τον Βίο (*Vita*) του Ορατίου από τον βιογράφο Σουητώνιο (αποτελεί τμήμα του έργου του, *De viris illustribus*), ενώ πολυάριθμες αυτοβιογραφικές αναφορές μπορούμε να αντλήσουμε και από το έργο του. Γεννήθηκε στις 8 Δεκεμβρίου του 65 π.Χ. στη Βενουσία (ΝΑ Ιταλία, στα σύνορα Απουλίας και Λευκανίας). Ο πατέρας του ήταν απελεύθερος (πρβλ. Ορ. *Carm.* 2.20.5 κ.ε.: *pauperum / sanguis parentum*, *Epist.* 1.20.20: *me libertino natum patre et in tenui re*) και εργαζόταν ως υπάλληλος σε δημοπρασίες (*coactor*, Ορ. *Sat.* 1.6.86). Φρόντισε να λάβει ο γιος του όσο το δυνατόν καλύτερη μόρφωση, παρά την ταπεινή κοινωνική του καταγωγή. Ο Οράτιος σπούδασε στη Ρώμη κοντά στον γραμματικό Lucius Orbilius Pupillus, ο οποίος θαύμαζε τους αρχαϊκούς ποιητές Λίβιο Ανδρόνικο και Έννιο και μεταχειριζόταν και τη σωματική βία ως διδακτική μέθοδο (ο Οράτιος τον αποκαλεί *plagosus* = αυτός που δίνει χτυπήματα, Ορ. *Epist.* 2.1.70 κ.ε.).

Σε ηλικία περίπου 19 ετών ο Οράτιος πήγε στην Αθήνα, για να σπουδάσει ρητορική, λογοτεχνία, ηθική φιλοσοφία και θεωρία της γνώσης κοντά σε σπουδαίους δασκάλους της εποχής, όπως ο Κράτιππος από την Πέργαμο και ο Θεόμνηστος. Ένας από τους συμμαθητές του ήταν ο γιος του Κικέρωνα. Το 44 π.Χ. δολοφονείται στη Ρώμη ο Ιούλιος Καίσαρας από ομάδα συνωμοτών με επικεφαλής τους Μάρκο Ιούνιο Βρούτο (Marcus Iunius Brutus) και Γάιο Κάσσιο Λογγίνο (Gaius Cassius Longinus).

Εικόνα 2.1. *Jean-Léon Gérôme (1859-1867), Η δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα.*

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-L%C3%A9on_G%C3%A9r%C3%B4me_-_The_Death_of_Caesar_-_Walters_37884.jpg?uselang=el).

Στην Αθήνα ο νεαρός και άπειρος Οράτιος στρατολογείται από τους Κάσσιο και Βρούτο, για να πολεμήσει με τον στρατό των «δημοκρατικών», των λυτρωτών της Ρώμης από τον δυνάμει μονάρχη Ιούλιο Καίσαρα. Μολονότι δεν είχε προηγούμενη πολεμική πείρα, ο Οράτιος πολέμησε ως *tribunus militum* (χιλιάρχος) στον στρατό του Κάσσιου και του Βρούτου στη μάχη των Φιλίππων τον Νοέμβριο του 42 π.Χ.,

ωστόσο, όπως ομολογεί ο ίδιος (*Carm.* 2.7), πέταξε την ασπίδα του κατά τη διάρκεια της πανικόβλητης φυγής του (έγινε *ρίμασπις*, όπως ο Αρχίλοχος, ο Αλκαίος και ο Ανακρέων πριν από αυτόν).

Εικόνα 2.2. Η πεδιάδα και η ακρόπολη των Φιλίππων.

© Citypeek / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Philippi_plain_acropolis.jpg).

Όταν η 2η Τριανδρία (Οκταβιανός, Αντώνιος, Λέπιδος) παραχώρησε γενική αμνηστία, ο Οράτιος επέστρεψε στην Ιταλία, όπου όμως βρήκε την πατρική περιουσία του κατασχεμένη (*Epist.* 2.2.50 κ.ε.). Βρήκε δουλειά στο δημόσιο ταμείο ως γραφέας (*scriba quaestorius*) και την ίδια εποχή άρχισε να γράφει ποίηση. Το 39 ή το 38 π.Χ. οι φίλοι του, Βεργίλιος (Publius Vergilius Maro) και Βάριος Ρούφος (Lucius Varius Rufus) τον συνέστησαν στον Γάιο Κίλνιο Μαικήνα (Gaius Cilnius Maecenas), τον στενό φίλο και συνεργάτη του Οκταβιανού (*Sat.* 1.6.54-7). Ο Μαικήνας ενδιαφερόταν να συγκεντρώσει γύρω του ταλαντούχους και ελπιδοφόρους δημιουργούς που θα μπορούσαν με το έργο τους να στηρίξουν το υπό διαμόρφωση νέο καθεστώς. Πράγματι, οκτώ μήνες αργότερα ο Οράτιος έγινε δεκτός στον κύκλο του Μαικήνα, γεγονός που αποτέλεσε την αφετηρία για μια μακρόχρονη και στενή φιλία (*amicitia*), παρά για μια απλή κοινωνική συναναστροφή πάτρωνα και πελάτη (*clientela*). Η σχέση του με τον Μαικήνα χαρακτηριζόταν από αμοιβαίο σεβασμό, φιλική αγάπη και εκτίμηση. Λίγα χρόνια αργότερα ο Μαικήνας ίσως του δώρισε ένα κτήμα στη Σαβίνη (*Carm.* 2.18.11-13). Πιθανώς ο ποιητής να διέθετε και άλλη μία βίλα στα Τίβουρα (Σουητ. *Vita Hor.: domusque eius ostenditur circa Tiburni luculum*). Μέσω του Μαικήνα ο ποιητής γνώρισε τον Αύγουστο, ο οποίος μάλιστα του πρότεινε να αναλάβει τη θέση του γραμματέα του (*ab epistulis*), κάτι που ο Οράτιος αρνήθηκε ευγενικά.

Ο Οράτιος πέθανε στις 27 Νοεμβρίου του 8 π.Χ. από μια ξαφνική ασθένεια, 59 μέρες μετά τον θάνατο του φίλου και πάτρωνα του, Μαικήνα. Είχε προλάβει να ορίσει τον Αύγουστο κληρονόμο στην προφορική διαθήκη του (Σουητ. *Vita. Hor.: herede Augusto palam nuncupato*). Θάφτηκε στον Ησκυλίνο λόφο δίπλα στον τάφο του φίλου του, Μαικήνα (Σουητ. *Vita. Hor.: humatus et conditus est extremis Esquiliis iuxta Maecenatis tumulum*).

Για τον βίο του Ορατίου βλ. και Γρόλλιος (1990) ιε-λ, Conte (1994) 292 κ.ε., Albrecht (1996b) 810-844, Kroh (1996) 583-590, Rudd (1999), Nisbet (2007), Holzberg (2009), Lee-Stecum (2010).

2.1.2. Έργο

Ο Οράτιος ήταν ένας πολυσύνθετος και πολυδιάστατος δημιουργός, ο οποίος καλλιέργησε διάφορα ποιητικά είδη. Τα έργα του και το λογοτεχνικό είδος στο οποίο εντάσσονται έχουν ως εξής:

- **Σάτιρες** (*Saturae* ή *Sermones*) [σάτιρα]
- **Επωδοί ή Ίαμβοι** (*Epodi* ή *Iambi*) [ιαμβική ποίηση]
- **Ωδές** (*Carmina*) [λυρική ποίηση]
- **Επιστολές** (*Epistulae*) [έμμετρες επιστολές]. Εδώ ανήκει και η *Ars poetica* [διδασκτικό έργο]
- ***Carmen saeculare*** [χορική λυρική ποίηση]

Χρονολογίες δημοσίευσης των έργων του Ορατίου

Οι χρονολογίες δημοσίευσης των έργων του Ορατίου, οι οποίες δεν μπορούν, ωστόσο, να προσδιοριστούν πάντοτε με ακρίβεια, είναι οι εξής:

- **35 π.Χ.** Πρώτο βιβλίο *Saturae* ή *Sermones* (10 ποιήματα)
- **30 π.Χ.** Δεύτερο βιβλίο *Saturae* ή *Sermones* (8 ποιήματα) και οι *Epodi* ή *Iambi* (17 ποιήματα, ίσως και το 29 π.Χ.)
- **23 π.Χ.** Τα Βιβλία 1-3 των *Carmina* (88 ποιήματα)
- **20 π.Χ.** Πρώτο Βιβλίο των *Epistulae* (20 ποιήματα)
- **19 π.Χ.** Η *Epistula ad Florum* (2.2)
- **17 π.Χ.** Παράσταση του *Carmen Saeculare*
- **13 π.Χ.** Τέταρτο Βιβλίο των *Carmina* (15 ποιήματα)
- **12 π.Χ.** (;) Η *Epistula ad Augustum* (2.1)
- **10 π.Χ.** (;) Η *Epistula ad Pisones* ή *Ars Poetica*

2.1.2.1. *Saturae* ή *Sermones*

Οι Ρωμαίοι πίστευαν ότι η έμμετρη σάτιρα ήταν δικό τους δημιούργημα (Κοϊντ. *Inst.* 10.1.93: *satura quidem tota nostra est*), καθώς δεν υπήρχε αντίστοιχό της στην ελληνική λογοτεχνία. Πατέρας του είδους θεωρείται ο Λουκίλιος (*Gaius Lucilius*, ca 168-102 π.Χ.), μολονότι ο Έννιος (*Quintus Ennius*, ca 239-169 π.Χ.) φαίνεται να ήταν ο πρώτος που πειραματίστηκε με το είδος. Ο Οράτιος ξεκίνησε την ποιητική του σταδιοδρομία ακολουθώντας το πρότυπο του Λουκίλιου και προσπαθώντας να τον συναγωνιστεί και να τον ξεπεράσει (*aemulatio*). Καθιέρωσε τον δακτυλικό εξάμετρο ως αποκλειστικό μέτρο της σάτιρας, ενώ ο Λουκίλιος είχε πειραματιστεί και με άλλα μέτρα, ιαμβικά και τροχαϊκά. Για τον Οράτιο η σάτιρα προσομοιάζει πολύ στον πεζό λόγο (*Sat.* 1.4.40-2: *neque enim concludere versum / dixeris esse satis neque, siqui scribat uti nos / sermoni propiora, putes hunc esse poetam*), γι' αυτό ενδεχομένως να προέκυψε ο διπλός τίτλος του έργου, *Saturae* ή *Sermones*.

Ενώ η σάτιρα του Λουκίλιου ήταν καυστική και επιθετική και οι ονομαστικές επιθέσεις δεν απουσίαζαν, η σάτιρα του Ορατίου είναι περισσότερο ήπια και ευγενής. Ο ποιητής θέλει να πει την αλήθεια χαμογελώντας (*Sat.* 1.1.24: *ridentem dicere verum*). Επιπλέον, αποφεύγει το *όνομαστί κωμωδεῖν* και θέτει στόχο της σάτιράς του ανώνυμους και ασήμαντους ανθρώπους είτε νεκρούς πλέον είτε γενικότερα ανθρώπινους τύπους και συμπεριφορές. Η διαφορά του αυτή με τη σάτιρα του Λουκίλιου θα πρέπει μάλλον να αναζητηθεί στις διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στις οποίες συνέθεσαν το έργο τους οι δύο δημιουργοί. Από τη μια μεριά ο Λουκίλιος ήταν ευκατάστατος, προερχόταν από την ανώτερη κοινωνική τάξη, είχε ισχυρούς φίλους (με σπουδαιότερο τον Σκιπίωνα Αφρικανό) και έγραφε σε μια εποχή που η *res publica* μεσουρανούσε και δεν υπήρχαν εσωτερικές διαμάχες στη Ρώμη. Από την άλλη μεριά, η κατάσταση ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη για τον Οράτιο: ο ίδιος ήταν ταπεινής κοινωνικής καταγωγής, δεν διέθετε (ακόμη) ισχυρούς φίλους και έγραφε σε μια πολύ ρευστή και επικίνδυνη εποχή, όταν η *res publica* έπνεε τα

λοίσθια και η Ρώμη μαστιζόταν από εμφύλιες διαμάχες. Ήταν επικίνδυνοι καιροί, συνεπώς ο ποιητής έπρεπε να είναι προσεκτικός.

Στο πρώτο βιβλίο (10 ποιήματα), αφιερωμένο στον Μαικήνα, ο Οράτιος χρησιμοποιεί κυρίως τον μονόλογο, ενώ στο δεύτερο, που περιλαμβάνει 8 ποιήματα, δοκιμάζει περισσότερο τον διάλογο. Οι *Σάτιρες* έχουν ευδιάκριτο τον χαρακτήρα της προσωπικής ποίησης και σχεδόν σε όλα τα ποιήματα είναι έντονη η παρουσία του ποιητή, ο οποίος παραθέτει προσωπικές του εμπειρίες και αυτοβιογραφικές πληροφορίες (μια δίκη, ένα ταξίδι), τις ιδέες του για την ποίηση και τα πρότυπά του, τις σχέσεις του με τον Μαικήνα).

Χωρίς οξύτητα και με αρκετό χιούμορ η σάτιρα του Ορατίου εντοπίζει, αναλύει και καυτηριάζει τα κακώς κείμενα της κοινωνίας, παρεκκλίνουσες ανθρώπινες συμπεριφορές και αδυναμίες: πλεονεξία, υπερβολή, απληστία, ανοησία, μοιχεία, επιπολαιότητα, πολυτέλεια, υπερβολική φιλοδοξία, φλυαρία. Ο ποιητής δεν υιοθετεί τη στάση του τιμητή και του κοινωνικού εισαγγελέα, όπως έκανε ο σαφώς οξύτερος Λουκίλιος, αλλά γράφει με διάθεση και στόχο να προτείνει θεραπείες για αυτές τις παθογένειες, συμπεριλαμβανοντας μάλιστα τον εαυτό του σε αυτούς που χρειάζεται να βελτιωθούν. Ο ποιητής προβάλλει την κοινή λογική και επιδιώκει να υποδείξει στους αναγνώστες του το ιδανικό της μετρημένης, λιτής ζωής. Η γλώσσα του αποφεύγει τους εντυπωσιακούς ακροβατισμούς του Λουκίλιου και εμπεριέχει σαφώς λιγότερες ύβρεις και αρχαϊσμούς.

Για τις *Σάτιρες* του Ορατίου βλ. και La Penna (1957), Lowe (1979), Brown P.M. (1993), Freudenburg (1993), (2001) και (2009), Muecke (1993), Conte (1994) 298-303, Cucchiarelli (2001), Miller P.A. (2005), Schlegel (2005), Juster (2008), Gowers (2009) και (2012), Sharland (2010), Davie (2011), Ferriss-Hill (2012), Courtney (2013), Harrison (2013).

2.1.2.2. *Epodi* ή *Iambi*

Η συλλογή αυτή, αφιερωμένη στον Μαικήνα, περιλαμβάνει 17 ποιήματα, που γράφτηκαν μεταξύ 40 και 30 π.Χ. και δημοσιεύτηκαν περίπου την ίδια εποχή με το δεύτερο βιβλίο των *Sermones*. Ανήκει στο είδος της iamβικής ποίησης. Ο Οράτιος συνειδητά διακρίνει τη σάτιρα από τον ίαμβο παρά τη θεματική τους συγγένεια. Ο τίτλος *Epodoi* οφείλεται στη μετρική μορφή των ποιημάτων: επωδός είναι ο μικρότερος στίχος που διαδέχεται έναν μεγαλύτερο στίχο και μαζί συναπαρτίζουν ένα δίστιχο.

Βασικό πρότυπο του Ορατίου είναι ο Πάριος ποιητής Αρχίλοχος (7^{ος} αι. π.Χ.), ωστόσο είναι αισθητή η επίδραση του Ιππώνακτα (6^{ος} αι. π.Χ.), του Καλλίμαχου (3^{ος} αι. π.Χ.) και του επιγράμματος. Παρά τις ομοιότητες των ίαμβων του Ορατίου και του Αρχίλοχου ως προς τα μέτρα (*numeri*) και το πνεύμα (*animi*), τα θέματα (*res*) που πραγματεύεται ο Οράτιος είναι καθαρά ρωμαϊκά, εκτυλλίσονται σε ρωμαϊκό σκηνικό και έχουν χαρακτηριστικές ρωμαϊκές. Ο ποιητής γράφει αργότερα στις *Επιστολές* του (1.19.23-5): *Parios ego primus iambos / ostendi Latio, numeros animosque secutus / Archilochi, non res et agentia verba Lycamben*.

Όπως και στις *Σάτιρες*, ο Οράτιος αποφεύγει και στους *Ίαμβους* το *ὄνομαστί κωμωδεῖν* και επιτίθεται σε ανώνυμους ανθρώπους ή σε ανθρώπους ασήμαντους, προερχόμενους από κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ή ακόμη και σε επισημένους χαρακτήρες, π.χ. τη μάγισσα Canidia (5 και 17), μια γριά λάγνα γυναίκα (8 και 12), έναν ανώνυμο συκοφάντη (6).

Για τις *Επωδούς* του Ορατίου βλ. και Carrubba (1967), Numberger (1972, μόνο για τα ποιήματα 1,2,4,7,9,13,16), Garrison (1991), Cavarzere (1992), Heyworth (1993), Conte (1994) 296-8, Mankin (1995), Watson (1995), (2003) και (2007), Cavarzere *et al.* (2001).

2.1.2.3. *Epistulae*

2.1.2.3.1. *Epistulae I*

Είκοσι έμμετρες επιστολές, γραμμένες σε δακτυλικό εξάμετρο. Αποτελούν την πρωιμότερη συλλογή έμμετρων επιστολών στην ελληνική και λατινική λογοτεχνία. Μολονότι τα περισσότερα από αυτά τα ποιήματα έχουν τα βασικά χαρακτηριστικά μιας επιστολής (παραλήπτη, χαιρετισμούς και αποφωνήσεις, αναφορές στην απόσταση μεταξύ αποστολέα και παραλήπτη, καθομιλουμένη γλώσσα), ωστόσο δεν πρέπει να υπήρξαν πραγματικά γράμματα που όντως στάλθηκαν στους παραλήπτες τους. Ο παραλήπτης της πρώτης επιστολής είναι και πάλι ο Μαικήνας (*Epist.* 1.1.1-3): *Prima dicte mihi, summa dicende Camena, / spectatum satis et donatum iam rude quaeris, / Maecenas, iterum antiquo me includere ludo?*

Σκοπός του Οράτιου είναι να μεταδώσει την πείρα και τη φιλοσοφία του για τη ζωή μέσω της αναζήτησης του αληθινού και του πρέποντος (*Epist.* 1.1.10 κ.ε.): *nunc itaque et versus et cetera ludicra pono, / quid verum atque decens, curo et rogo et omnis in hoc sum*. Ο τόνος είναι κατά βάση διδακτικός και ηθικολογικός, καθώς ο ποιητής καταπιάνεται με ποικίλα θέματα της καθημερινότητας και προτείνει ορθές επιλογές για τη ζωή και την ηθική ολοκλήρωση των ανθρώπων (το *recte vivere*).

Ο Οράτιος φαίνεται να έχει επηρεαστεί κυρίως από την επικούρεια φιλοσοφία, ωστόσο οι διδαχές και οι προτροπές του φέρουν ευδιάκριτα στοιχεία και άλλων φιλοσοφικών σχολών, ιδιαίτερα της στωικής και της κυνικής, ενώ σαφής είναι και η επιρροή της διατριβής, της εκλαϊκευμένης ηθικοφιλοσοφικής διδασκαλίας. Διατρανώνει με σαφήνεια την πνευματική του ανεξαρτησία στο ξεκίνημα της πρώτης επιστολής του πρώτου βιβλίου (1.13-15): *ac ne forte roges quo me duce, quo Lare tuter; / nullius addictus iurare in verba magistri, / quo me cumque rapit tempestas, deferor hospes*.

2.1.2.3.2. *Epistulae* II

Το 2^ο βιβλίο των *Επιστολών* γράφτηκε κατά την περίοδο 19 – 13 π.Χ. Περιλαμβάνει τρία έμμετρα δοκίμια σε δακτυλικό εξάμετρο:

– *Epistula ad Augustum* (2.1): απευθυνόμενος στον Οκταβιανό Αύγουστο ο ποιητής πραγματεύεται την εξέλιξη της ρωμαϊκής λογοτεχνίας και ασκεί κριτική στους συγχρόνους του, επειδή δείχνουν προτίμηση στους συντηρητικούς, ξεπερασμένους και κακότεχνους αρχαϊκούς Ρωμαίους συγγραφείς και όχι στους λογοτέχνες της γενιάς του.

– *Epistula ad Florum* (2.2.): απευθυνόμενος στον νεαρό αριστοκράτη Ιούλιο Φλώρο (Iulius Florus) ο ποιητής δηλώνει ότι αποχαιρετά την ποίηση και πλέον στρέφεται στον φιλοσοφικό στοχασμό.

– *Epistula ad Pisones* (2.3): είναι περισσότερο γνωστή με τον τίτλο *Ars poetica* και λόγω της ιδιαίτερης σημασίας της συχνά θεωρείται ως ξεχωριστό, αυτοτελές έργο.

2.1.2.3.3. *Ars poetica* ή *Epistula ad Pisones*

Απευθύνεται στον Λεύκιο Καλπούρνιο Πείσωνα (Lucius Calpurnius Piso) και τους δύο γιους του. Ο Οράτιος, χωρίς δογματισμό αλλά και χωρίς ιδιαίτερη συστηματικότητα, εκθέτει τις απόψεις του περί λογοτεχνίας, περί του σκοπού, του ύφους και του περιεχομένου της ποίησης, περί της κατάλληλης γλώσσας και των λογοτεχνικών ειδών, με ιδιαίτερη έμφαση στο δράμα γενικότερα και στο σατυρικό δράμα ειδικότερα.

Η επιστολή μπορεί σε γενικές γραμμές να χωριστεί στις παρακάτω ενότητες:

- Μέρος Α' (1-294): η ποιητική τέχνη [η ποίηση (1-41) και το ποίημα (42-294)]
- Μέρος Β' (295-476): ο ποιητής

Για τη συγγραφή της *Ars poetica* ο Οράτιος ακολουθεί σαφώς την παράδοση της Περιπατητικής σχολής του Αριστοτέλη, ωστόσο, δεν φαίνεται να αντλεί απευθείας από την *Ποιητική* και τη *Ρητορική* αλλά από μεταγενέστερες εκδοχές της διδασκαλίας της σχολής. Σύμφωνα με τον Πορφυρίωνα, βασικό πρότυπο του Οράτιου αποτέλεσε ο ποιητής και γραμματικός Νεοπτόλεμος από το Πάριον (3^{ος} αι. π.Χ.).

Ο Οράτιος θεωρεί ότι το φυσικό ταλέντο και η τέχνη πρέπει να αλληλοσυμπληρώνονται. Πραγματεύεται θέματα, όπως η σαφήνεια της έκφρασης, τα κατάλληλα μέτρα για τα διάφορα λογοτεχνικά είδη, οι δυσκολίες και οι προϋποθέσεις για να μπορέσει κάποιος να γίνει ποιητής. Πιστεύει στην υπομονή, τη σκληρή δουλειά, τη φιλομάθεια και τον ποιητικό μόχθο, και υπό καλλιμαχική επίδραση επιθυμεί να βασίζεται στην κρίση μόνο των λίγων και ειδικών και όχι του φθονερού όχλου, προκρίνοντας τις αρχές της σοφίας (*sapere*) και του πρέποντος (*aptum*).

Για τις *Epistulae* και την *Ars poetica* βλ. και Rostagni (1930), Dilke (1954), La Penna (1957), Préaux (1968), Brink (1982), Kilpatrick (1986), Rudd (1989), Kilpatrick (1990), Mayer (1994), Brink (1971) και (1982), Rudd 1989, Conte (1994) 312-7, Barchiesi (2001), Feeney (2002), Freudenburg (2002), Harrison (2008), Freudenburg (2009), Citroni (2008), Johnson W. R. (2010), Davie (2011), Golden (2011), Bather (2012), Fantham (2013), Günther (2013c), Reinhardt (2013), Lee-Stecum (2014).

2.1.2.4. *Carmen saeculare*

Κατόπιν επίσημης ανάθεσης από τον Αύγουστο (Σουητ. *Vita Hor.: Saeculare carmen componendum iniunxerit*) ο Οράτιος συνέθεσε το *Carmen saeculare*, μια λατρευτική χορική ωδή για τους Αγώνες της Εκατονταετίας (*Ludi Saeculares*) που εγκαινίασαν επίσημα την *Pax Romana* (17 π.Χ.). Η ωδή είναι γραμμένη σε σαπφική στροφή και εκτελέστηκε από μικτό χορό 27 αγοριών και 27 κοριτσιών. Ως εκπρόσωπος του ρωμαϊκού λαού ο Οράτιος απευθύνεται στους θεούς, κυρίως στον Απόλλωνα, την Άρτεμη, τον Δία, την Ήρα, τις Μοίρες και τη Γαία, ζητώντας τη βοήθεια και την προστασία τους για την πόλη και τη διακυβέρνηση του Αυγούστου.

Για το *Carmen saeculare* του Ορατίου βλ. και Fraenkel (1957) 364–82, Feeney (1998) 32–8, Putnam (2000), Barchiesi (2002), Thomas (2011), Günther (2013b).

2.1.2.5. *Ωδές (Carmina)*

Η συλλογή περιλαμβάνει 93 συνολικά ωδές, οι οποίες κατανέμονται σε 4 βιβλία ως εξής: 1^ο βιβλίο (38 ωδές), 2^ο βιβλίο (20 ωδές), 3^ο βιβλίο (30 ωδές) και 4^ο βιβλίο (15 ωδές). Τα πρώτα 3 βιβλία δημοσιεύτηκαν μαζί το 23 π.Χ., ενώ το 4^ο και τελευταίο βιβλίο πιθανώς δημοσιεύτηκε το 13 π.Χ.

Φιλοδοξία του Ορατίου είναι να μεταλαμπαδεύσει στη Ρώμη τα ελληνικά αρχαϊκά λυρικά μέτρα, μέσω της καλλιμαχικής ποιητικής θεωρίας. Βασικά του πρότυπα είναι οι ποιητές του λυρικού κανόνα, κυρίως οι Αλκαίος, Σαπφώ, Ανακρέων, Πίνδαρος. Η θεματολογία των *Ωδών* είναι ευρύτατη και πολυποικίλη: το κρασί, το συμπόσιο και οι απολαύσεις της ζωής, το γρήγορο πέρασμα του χρόνου, η συντομία της ζωής, τα νιάτα και τα γηρατεία, η βεβαιότητα του θανάτου, η φιλία, ο έρωτας, η σύγχρονη πολιτική κατάσταση, ο κόσμος των θεών, ύμνοι και προσευχές στους θεούς, οι ομορφιές της ιταλικής υπαίθρου, η ποιητική τέχνη και η αθανασία που χαρίζει στον ποιητή, η προστασία του ποιητή από τις Μούσες, καθώς και ηθικά ζητήματα, όπως οι μεγάλες ρωμαϊκές αρετές και αξίες, η έννοια της μεσότητας, της ισορροπίας και του μέτρου (*aurea mediocritas*), η επίγνωση των ορίων του ανθρώπου και η υπέρβασή τους.

Κατά κανόνα οι ωδές έχουν κάποιον αποδέκτη, ο οποίος μπορεί να είναι είτε ένα γνωστό πρόσωπο της ρωμαϊκής κοινωνίας της εποχής είτε κάποιο πραγματικό πρόσωπο με ψευδώνυμο είτε ακόμη και κάποιο πρόσωπο επινοημένο από τον ποιητή. Σχεδόν πάντα το περιεχόμενο της ωδής αφορά ευρύτερα το αναγνωστικό κοινό και όχι αποκλειστικά τον συγκεκριμένο παραλήπτη της. Πολλές ωδές έχουν ευκαιριακό χαρακτήρα, έχουν δηλαδή γραφτεί με αφορμή κάποιο συγκεκριμένο γεγονός και αποτυπώνουν στιγμές από τη ζωή του ποιητή και των φίλων του. Συχνότατα είναι ευδιάκριτος ο συμβουλευτικός χαρακτήρας των *Ωδών*, η επιδίωξη δηλαδή του ποιητή να συμβουλευσει τον αποδέκτη της ωδής και το αναγνωστικό του κοινό, να μεταδώσει την προσωπική του πείρα και να διδάξει.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνήθεια του Ορατίου να ξεκινάει κάποιες από τις ωδές του με την ακριβή μετάφραση (ή παράφραση) ενός ή περισσότερων στίχων από κάποιο ελληνικό ποίημα εν είδει motto (βλ. ενδεικτικά τις ωδές 1.9, 1.14, 1.23 και 1.37). Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Οράτιος δηλώνει την πνευματική του συγγένεια με τον Έλληνα προκάτοχό του, έστω και αν στη συνέχεια οι ωδές του εξελίσσονται διαφορετικά και έχουν ρωμαϊκό χαρακτήρα και θέμα.

Γενικότερο κριτήριο ταξινόμησης των ωδών μέσα στα βιβλία αποτελεί η *variatio*, η επιδίωξη δηλαδή του ποιητή να αποτρέψει τον κορεσμό του αναγνώστη με την τοποθέτηση σε διαδοχική σειρά ωδών διαφορετικών μεταξύ τους σε τόνο, θέμα, ακόμη και μέτρο. Από την άλλη πλευρά, συχνά δύο ποιήματα με παρεμφερές θέμα τοποθετούνται είτε σε διαδοχική σειρά είτε εκατέρωθεν ενός ποιήματος με διαφορετικό θέμα. Επιπλέον, οι πρώτες εννιά ωδές του πρώτου βιβλίου (*Carm.* 1.1 - 1.9) είναι γραμμένες καθεμιά σε διαφορετικό μέτρο από τις προηγούμενες, το ίδιο και η 1.11. Με αυτόν τον τρόπο ο Οράτιος παρουσιάζει στο ρωμαϊκό κοινό τα βασικότερα ελληνικά μέτρα που υιοθετεί και χρησιμοποιεί στα *Carmina*. Εξίσου σημαντικό ρόλο για την τοποθέτηση των ωδών μέσα στη συλλογή παίζουν και οι αποδέκτες. Ωδές που απευθύνονται στον Μαικήνα καταλαμβάνουν κομβικές θέσεις μέσα στη συλλογή (η πρώτη του 1^{ου} βιβλίου, η τελευταία του 2^{ου} βιβλίου, η προτελευταία του 3^{ου} βιβλίου), η δεύτερη ωδή του 1^{ου} βιβλίου απευθύνεται στον Οκταβιανό, η τρίτη στον Βεργίλιο, ενώ η πρώτη του 2^{ου} βιβλίου στον Ασίνιο Πολλίωνα, εκ των σημαντικότερων λογίων της εποχής.

Για τις *Ωδές* του Ορατίου βλ. και Wilkinson (1945), Johnson, W.R. (1982), Davis G. (1991), Conte (1994) 303-312, Lowrie (1997), Watson (2006), Strauss Clay (2010).

2.2. Χρονολόγιο: Σημαντικές χρονολογίες και γεγονότα της ρωμαϊκής ιστορίας κατά τον 1ο αι. π.Χ.

- 91-88 π.Χ. Συμμαχικός πόλεμος
- 73-71 π.Χ. Εξέγερση των δούλων με επικεφαλής τον Σπάρτακο
- 60-54 π.Χ. Πρώτη Τριανδρία: Πομπήιος, Ιούλιος Καίσαρας, Κράστος
- 58-50 π.Χ. Γαλατική εκστρατεία του Ιουλίου Καίσαρα
- 48 π.Χ. Μάχη στα Φάρσαλα. Νίκη του Ιουλίου Καίσαρα επί του Πομπήιου
- 44 π.Χ. Δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα
- 43 π.Χ. Δεύτερη Τριανδρία: Οκταβιανός, Μάρκος Αντώνιος, Λέπιδος
- 42 π.Χ. Μάχη στους Φιλίππους. Νίκη των Οκταβιανού και Μάρκου Αντωνίου επί των Βρούτου και Κάσσιου
- 31 π.Χ. Ναυμαχία στο Ακτιο. Νίκη του Οκταβιανού επί του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας
- 27 π.Χ. Ο Οκταβιανός ανακηρύσσεται «Αύγουστος» από τη Σύγκλητο

Βιβλιογραφία/Αναφορές⁴

Abel, Karlheinz (1961). “Hor. c. 2,20”. *RhM* 104, 81-94.

Achcar, Francisco (1991). “As fontes do topos horaciano Exegi monumentum”, στο: Cardoso, Zelia de Almeida (επιμ.): *Mito, religião e sociedade* (atas do II congresso nacional de estudios clássicos), São Paulo, 191-195.

Ahern jr., C.F. (1991). “Horace’s Rewriting of Homer in Carmen 1.6”. *CPh* 86, 301-314.

Albasi, Tiziana/Marchionni, Claudia (1991). “Schiavi, liberti e donne in Orazio”, στο: Criniti, Nicola (επιμ.): *Gli affanni del vivere e del morire. Schiavi, soldati, donne, bambini nella Roma imperiale*, Brescia (21997), 17-47.

Albert, Winfried (1988). *Das mimetische Gedicht in der Antike. Geschichte und Typologie von den Anfängen bis in die augusteische Zeit*. Frankfurt a. M.

Albrecht, Michael von (1973). “Zur Selbstauffassung des Lyrikers im augusteischen Rom und in Rußland – Horaz (carm. 2,20 und 3,30) – Deržavin – Puškin – Jevtušenko”. *A&A* 18, 58-86.

– (1977). *Römische Poesie. Texte und Interpretationen*. Heidelberg.

– (1983). “Horazens Pompeius-Ode (2.7) und Pučkin”. *RPL* 6, 5-23.

– (1996a). “Natur und Landschaft in der römischen Lyrik dargestellt an Frühlingsgedichten (Catull, 46; Horaz, *carm.* 1,4; 4,7; 4,12)”, στο: Siebert, G. (επιμ.): *Nature et paysage dans la pensée et l’environnement des civilisations antiques*. Actes du colloque de Strasbourg 11-12 juin 1992, Paris, 145-157.

⁴ Η βιβλιογραφία προέρχεται κατά βάση από το έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα.

- (1996b). *Ιστορία της Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας*, Τόμος Ι (επιμ. Δ.Ζ. Νικήτας). Ηράκλειο.
- Alexander, W.H. (1942/43). “Notes on Horace’s Lyric Poetry”. *CW* 36, 162-164.
- Allen, Archibald (1995). “Horace on Poverty: ‘Odes’ 3.2.1”. *Hermes* 123, 377.
- Altheim, Franz (1953). “Horazische Interpretationen, στο: *idem* (επιμ.), *Römische Religionsgeschichte*, Vol. 2, Baden-Baden, 265-275.
- Álvarez Gonzáles, E. (1988). “La unidad de la Oda en Horacio”, στο: Jesus Garcia Gonzalez & Andrés Pochña Pérez (επιμ.), *Studia Graecolatina C. Sanmillán in memoriam dicata*, Granada, 107-111.
- Álvarez Hernández, Arturo R. (1995). “Horacio, la elegía, los elegíacos”. *Euphrosyne* 23, 43-62.
- Ambrose, jr., John W. (1995). “Ambivalence in Horace, *Odes* 4.11”. *NECN* 23, 47-52.
- Ameruso, Michele (2005). “Valore del guerriero e topos della “bella morte” in Orazio”. *Aufidus* 56/57, 135-146.
- (2006). “Il monstrum e il lupo fifone. In margine a Hor. *Carm.* I 22,9-12”. *Maia* 58, 302-311.
- Ancona, Ronnie (1989). “The Subterfuge of Reason: Horace, *Odes* 1.23 and the Construction of Male Desire”. *Helios* 16, 49-57.
- (1994). *Time and the Erotic in Horace’s Odes*. Durham, NC/London.
- (2002). “The Untouched Self: Sapphic and Catullan Muses in Horace, *Odes* 1.22”, στο: Spentzou, Efrossini/Fowler, Don (επιμ.): *Cultivating the Muse: Struggles for Power and Inspiration in Classical Literature*, Oxford, 161-186.
- Anderson, William Scovil (1966). “Horace *Carm.* 1.14: What Kind of Ship? ”. *CPh* 61, 84-98.
- (1968). “Two Odes of Horace’s Book Two”. *CSCA* 1, 35-61.
- (1974). “Autobiography and Art in Horace”, στο: Galinsky, Karl (επιμ.), *Perspectives of Roman Poetry: A Classics Symposium*, Austin, TX/London, 34-56.
- (1984). “Horace’s Different Recommenders of *carpe diem* in c. 1.4, 7, 9, 11”. *CJ* 88, 115-122.
- André, J. (1949). *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*. Paris.
- Antony, Heinz (1976). *Humor in der augusteischen Dichtung. Lachen und Lächeln bei Horaz, Propertius, Tibull und Vergil*. Hildesheim.
- Argetsinger, Kathryn (1992). “Birthday Rituals: Friends and Patrons in Roman Poetry and Cult”. *ClAnt* 11, 175-193.
- Arkins, Brian (1993). “The Cruel Joke of Venus: Horace as Love Poet”, στο: N. Rudd (επιμ.), *Horace 2000: A Celebration. Essays for the Bimillennium*, London, 106-119.
- Armstrong, David (1986). “Horatius *eques et scriba: Satires* 1.6 and 2.7”. *TAPhA* 116, 255-288.
- (1989). *Horace*. New Haven/London.
- (2010). “The Biographical and Social Foundations of Horace’s Poetic Voice”, στο Davis (2010) 7–33.
- Arnaldi, F. (1949/50). “L’ode a Virgilio di Hor. *Carm.* IV,12”. *RAAN* 24/25, 227-233.
- Asper, M. (1997). *Onomata Allotria*. Stuttgart.
- Assis de Rojo, M.E. (1997). “Escritura poética de la historia en la Oda I,37 de Q. Horacio Flacco”. *REC* 26, 11-24.
- Babcock, Charles L. (1967). “Horace, *Carm.* 1,32 and the Dedication of the Temple of Apollo Palatinus”. *CPh* 62, 189-194.

- (1981). “*Carmina operosa: Critical Approaches to the ‘Odes’ of Horace, 1945-1975*”. *ANRW* II 31.3, 1560-1611.
- Bagnasco, Elsa Margarita (1993). “Horacio, Aristófanes y el ansia humana de volar”, στο: De Carvalho, S.M.S. (επιμ.): *VII reunião da SBEC, Araraquara, 30 de agosto a 05 de setembro de 1992*, Araraquara.
- Baker, R.J. (1968). “*Miles annosus: The Military Motif in Propertius*”. *Latomus* 27, 322-349.
- Ball, Robert J. (1993/94). “*Albi, ne doleas: Horace and Tibullus*”. *CW* 87, 409-414.
- Bannon, Cynthia J. (1993). “*Erotic Brambles and the Text of Horace Carmen 1.23.5-6*”. *CPh* 88, 220-222.
- Barchiesi, Alessandro (1992). *Heroides I, II, III. Introduzione, testo critico e comment.* Firenze.
- (1996). “*Poetry, Praise and Patronage: Simonides in Book 4 of Horace’s Odes*”. *ClAnt* 15, 5-47.
- (1997). “*Otto punti su una mappa dei naufragi*”. *MD* 33, 209-226.
- (2000). “*Rituals in Ink: Horace on the Greek Lyric Tradition*”, στο: Depew, Mary/Obbink, Dirk (επιμ.). *Matrices of Genre: Authors, Canons, and Society*, Cambridge, 167-182.
- (2001). “*Teaching Augustus through Allusion*”, στο: *idem, Speaking Volumes: Narrative and Intertext in Ovid and Other Latin Poets* (London), 79-114.
- (2002). “*The Uniqueness of the Carmen saeculare and its Tradition*”, στο Woodman, A. J. and Feeney, D. (επιμ.): *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*. Cambridge, 107–23.
- (2005). “*Lane-switching and Jughandles in Contemporary Interpretations of Roman Poetry*”. *TAPhA* 135, 135-162.
- Barwick, Karl (1950). “*Drei Oden des Horaz*”. *RhM* 93, 249-267.
- Basto, Ronald (1982). “*Horace’s Propempticon to Vergil: A Re-examination*”. *Vergilius* 28, 30-43.
- Bather, Philippa (2012). “*Epistles II*”. *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 7/3/2012 [http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13375, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016.]
- Becker, Carl (1963). *Das Spätwerk des Horaz*. Göttingen.
- Bellido, J.A. (1989). “*El motivo literario de la militia amoris y su influencia en Ovidio*”. *EClás* 31: 21-32.
- Belmont, David (1980). “*The Vergilius of Horace, Ode 4.12*”. *TAPhA* 110, 1-20.
- Benzer, G. (1975). *Einige Ansätze strukturalistischen Interpretierens in der klassischen Philologie mit Beiträgen zu Vergil, Ekloge VI; Horaz, Epode II und Ode I, 9; Tibull I, 6*. Diss. Innsbruck.
- Berger, A. (1953). *Encyclopedic dictionary of Roman Law*. Philadelphia.
- Bermúdez Ramiro, Jesús (1992). “*Equivalencias rítmicas posicionales: Oda 1,24 de Horacio*”, στο: Esther Artigas (επιμ.), *Homenatge Josep Alsina. Actes del Xè simposi de la Secció catalana de la SEEC, Tarragona, 28 a 30 de novembre de 1990*, Vol. 2, Tarragona, 55-62.
- Bernays, Ludwig (1996). “*Zur Interpretation der Horaz-Ode 4.11*”. *Prometheus* 22, 35-42.
- (2005). “*Zum Text der Horaz-Ode 1.4*”. *Mnemosyne* 58, 282-284.
- Bertman, Stephen (1989). “*The Ashes and the Flame: Passion and Aging in Classical Poetry*”, στο: Thomas M. Falkner/Judith de Luce (επιμ.), *Old Age in Greek and Latin Literature*, New York, 157-171.
- Bianco, Orazio (1993). “*La donna in Orazio*”, στο: G. Bruno (επιμ.), *Lecture oriaziane*. Venosa, 13-26.
- Binder, Gerhard (1999). “*Kriegsdienst und Friedensdienst. Über ‘politische Lyrik’ und die 2. Ode des Horaz ‘an die Jugend’*”. *AAntHung* 39, 53-72.
- (2003). “*Verkehrte Welt: Gott Mercurius als Mensch in Rom? Gedanken zu Horaz, Carmen 1,2*”, στο: *idem/Effe, Bernd/Glei, Reinhold F.* (επιμ.): *Gottmenschen. Konzepte existentieller Grenzüberschreitung im Altertum*. Trier, 45-65.

- Biondi, Giuseppe Gilberto (1980). "Strutturalismo e filologia. A proposito dell'Ode 1,1 di Orazio". *L&S* 15, 115-126.
- (1995). "Fusco e l'*integer vitae*: il programma poetico di Orazio". *Paideia* 50, 367-379.
- Bleisch, Pamela Rolanda (2001). "Silence is Golden: Simonides, Callimachus, and Augustan Panegyric at the Close of Horace", *Carm.* 3,2. *QUCC* 68, 21-40.
- Bömer, Franz (1957). "Beiträge zum Verständnis der augusteischen Dichtersprache". *Gymnasium* 64, 1-21.
- Bohnenkamp, Klaus E. (1972). *Die horazische Strophe. Studien zur 'Lex Meinekiana'*. Hildesheim.
- Boldrini, S. (1992). *La prosodia e la metrica dei Romani*. Rome.
- Bonanno, Maria Grazia (1990). *L'allusione necessaria. Ricerche intertestuali sulla poesia greca e latina*. Roma.
- Bonfante, Larissa (1992). "The Poet and the Swan: Horace Odes II.20". *PP* 47, 25-45.
- Bopp, H. (1966). *Inscia capta puella. Akontios und Kydippe bei Kallimachos und bei Ovid*. Diss. Münster.
- Borgo, Antonella (1995). "L'ode I 24 di Orazio, Orfeo e i limiti della pietas". *BStudLat* 25, 22-34.
- Borzák, István (1995). "Superis deorum gratus et imis (zu Horaz c. 1,10)", στο: G. Alföldy u.a. (επιμ.): *Römische Lebenskunst. Interdisziplinäres Kolloquium zum 85. Geburtstag von Viktor Pöschl, Heidelberg, 2.-4. Februar 1995*, Heidelberg, 11-19.
- Bowditch, Phebe Lowell (2001). *Horace and the Gift Economy of Patronage*. Berkeley.
- Bowie, Ewen (1987). "One that Got Away: Archilochus 188-192 W and Horace, Odes 1.4 and 5", στο: Whitby, Michael/Hardie, Philip/Whitby, Mary (επιμ.), *Homo Viator: Classical Essays for John Bramble*, Bristol, 13-23.
- Bowra, C.M. (1962). *Greek Lyric Poetry*. Oxford.
- Boyle, Anthony J. (1973). "The Edict of Venus: an Interpretive Essay on Horace's Amatory Odes". *Ramus* 2, 163-88.
- Braccesi, Lorenzo (1991). "Il brindisi per la morte del tiranno", στο: Scarpi, Paolo (επιμ.): *Storie del vino*, 179-183.
- (1997). "Orazio a Filippi". *Athenaeum* 85, 599-603.
- Bradley, Dennis R. (2001). "Horace, *Carmina* 4.7". *Hermes* 129, 288.
- Bradshaw, Arnold T. von S. (1970). "Horace, Odes 4.1". *CQ* 20, 142-153.
- (2002). "Horace's Birthday and Deathday", στο: A.J. Woodman & D.C. Feeney (επιμ.), *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*, Cambridge, 1-16.
- Brandt, P. (1902). *P.Ovidi Nasonis De arte amatoria libri tres*. Leipzig.
- (1911). *P.Ovidi Nasonis Amorum Libri Tres*. Leipzig.
- Brink, C.O. (1971). *Horace on Poetry II: The "Ars Poetica"*. Cambridge.
- (1982). *Horace on Poetry, Epistles II The Letters to Augustus and Florus* (vol. 3.). Cambridge.
- Brisson, Jean-Paul (1988). "Horace: pouvoir poétique et pouvoir politique", στο: R. Chevallier (επιμ.), *Présence d'Horace*, Tours, 51-64.
- Broccia, Giuseppe (2005). "Orazio, *Carm.* 1.9.9-12". *Prometheus* 31, 245-248.
- Brouwers, A. (1937). "Horace et Albius", στο: *Études Horatiennes. Recueil publié en l'honneur du bimillénaire d'Horace, Bruxelles (Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Bruxelles 7)*, 53-64.
- Brown, Jerrold C. (1981). "The Verbal Art of Horace's Ode to Pyrrha". *TAPhA* 111, 17-22.

- (1991). “Poetic Grammar in Horace’s “Ode to the Fountain at Bandusia”. *Helios* 18, 137-146.
- Brown, P. Michael (1993). *Horace: Satires I. With an Introduction, Text, Translation and Commentary*. Warminster.
- Browne, Gerald M. (2001). “Ad Horatii c. 1.1.29-36”. *ICS* 26, 133.
- Brugnoli, Giorgio (1996). “Naves Ideae”. *RCCM* 38, 45-52.
- Bruno, Giuseppe (1984). “Interpretazioni dell’ode oraziana a Pirra”, στο: *Orazio Flacco (da Omero a Sedulio Scoto). Periegesi di studio ’83*. Venosa, 7-16.
- Buchheit, Vincenz (1981). “Alexanderideologie beim frühen Horaz”. *Chiron* 11, 131-137.
- (1985). “Einflüsse Vergils auf das Dichterbewußtsein des Horaz. II. Macht der Dichtung”. *SO* 60, 79-93.
- (1986). “Tierfriebe in der Antike”. *WJA* 12, 143-167.
- (2001). “Einflüsse Vergils auf das Dichterbewußtsein des Horaz. IV. *Carm.* 1,1”. *Hermes* 129, 239-245.
- Buchmann, Jürgen (1974). *Untersuchungen zur Rezeption hellenistischer Epigrammatik in der Lyrik des Horaz*. Diss. Konstanz.
- Büchner, Karl (1939). *Zur Form und Entwicklung der Horazischen Ode und zur Lex Meinekiana*, Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, phil.-hist. Klasse 91,2.
- (1976). *Die römische Lyrik. Texte, Übersetzungen, Interpretationen, Geschichte*. Stuttgart.
- Buisel de Sequeiros, María Delia (2000). “Horacio y la ciudadanía quiritaria: Oda II,7”. *Auster* 5, 47-61.
- Burck, Erich (1938). “Altrömische Werte in der augusteischen Literatur”, στο: *Probleme der augusteischen Erneuerung. Auf dem Wege zum nationalpolitischen Gymnasium* 6, 28-60.
- (1951). “Drei Begrüßungsgedichte des Horaz (2,7; 1,36; 3,14)”. *AU* 1.2, 43-70.
- (1960). “Drei Liebesgedichte des Horaz (c.1,19; 1,30; 2,8)”. *Gymnasium* 67, 161-176.
- Burkhard, K. (1991). *Das antike Geburtstagsgedicht*. Diss. Zürich.
- Burnett, A.P. (1983). *Three Archaic Poets: Archilochus, Alcaeus, Sappho*. London.
- Γρόλλιος, Κ. (1990²). *Οράτιος Ωδές. Βιβλίο I*. Αθήνα.
- (1992). *Οράτιος Ωδές. Βιβλίο II*. Αθήνα.
- (1998). *Οράτιος Ωδές. Βιβλίο III*. Αθήνα.
- (2003). *Οράτιος Ωδές. Βιβλίο IV*. Αθήνα.
- Cahoon, L.(1988). “The bed as battlefield: erotic conquest and military metaphor in Ovid's *Amores*”. *TAPhA* 118: 293-307.
- Cairns, Francis (1971). “Horace, *Odes* 1.2”. *Eranos* 69, 68-88.
- (1972). *Generic Composition in Greek and Roman Poetry*. Edinburgh.
- (1977b). “Horace, *Odes*, III, 13 and III, 23”. *AC* 46, 523-543.
- (1983). “Alcaeus’ Hymns to Hermes, P.Oxy fr. 1 and Horace *Odes* 1,10”. *QUCC* 13, 29-35.
- (1984). “The Etymology of *Militia* in Roman Elegy”, στο Gil, L. – Aguilar, R.M. (επιμ.), *Apophoreta Philologica Emmanuelli Fernandez-Galiano a Sodalibus Oblata*. Μαδρίτη, 211-21
- (1992). “La prima Ode romana di Orazio”. *Aevum(ant)* 5, 187-206.

- (1995a). “Horace’s First Roman Ode (3.1)”. *PLLS* 8, 91-141.
 - (1995b). “M. Agrippa in Horace ‘Odes’ 1.6”. *Hermes* 123, 211-217.
 - (2002). “Three Interpretational Problems in Horace, Odes III,1: *saporem* (19); *cum famulis* (36); *sidere* (42)”, στο: Defosse, Pol (επιμ.): *Hommages à Carl Deroux. I: Poésie, Bruxelles* (Collection *Latomus* 266), 84-93.
 - (2012). *Roman Lyric. Collected Papers on Catullus and Horace*. Berlin/Boston, MA.
- Calboli, Gualtiero (1998). “*O navis, referent in mare te novi / fluctus* (zu Horazens *carm.* I 14)”. *Maia* 50, 37-70.
- Cameron, A. (1995). *Callimachus and his Critics*. Princeton.
- Cameron, H.D. (1989). “Horace’s Soracte Ode (*Carm.* 1.9)”. *Arethusa* 22, 147-159.
- Campbell, D.A. (1967). *Greek Lyric Poetry*. London.
- (1983). *The Golden Lyre. The themes of the Greek lyric poets*. London.
- Camps, W.A. (1973). “Critical and Exegetical Notes”. *AJPh* 94, 131-146.
- Canter, H.V. (1930). “The figure ΑΔΥΝΑΤΟΝ in Greek and Latin poetry”. *AJP* 51: 32-41
- Cardauns, Burkhard (1994). “Vom Bürgerkrieg zur Pax Augusta: Krieg und Frieden in der Dichtung des Horaz”, στο: Stemmler, Theo (επιμ.): *Krieg und Frieden in Gedichten von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. 8. Kolloquium der Forschungsstelle für europäische Lyrik, Mannheim, Tübingen, 27-44.
- Carrubba, Robert W. (1967). *The Epodes of Horace; a Study in Poetic Arrangement*. The Hague.
- (1973). “Cleopatra and Antony: The Serpents of Actium”, στο: Borza, Eugene N./Carrubba, Robert W. (επιμ.): *Classics and the Classical Tradition: Essays Presented to Robert E. Dengler on the Occasion of his Eightieth Birthday*, University Park, 26-32.
 - (1984). “The Structure of Horace, *Odes* I,3: a Propempticon for Vergil”. *AJPh* 105, 166-173.
 - (2003). “The Structure of Horace’s Ship of State: *Odes* 1,14”. *Latomus* 62, 606-615.
 - (2006). “Octavian’s Pursuit of a Swift Cleopatra: Horace, *Odes* 1.37.18”. *Philologus* 150, 178-182.
- Carruba, Robert W. & Fratantuono, Lee M. (2003). “Apollo and Leuconoe in Horace, *Odes* 1,11”. *QUCC* 74, 133-136.
- Carter, Barbara Lynne (1975). *Horace’s Venus: Some Aspects of Her Role in the Odes*. Diss. The Ohio State University.
- Casadio, Valerio (1995/96). “Horat. *Carm.* I 11,1ss.”. *MCr* 30/31, 233 κ.ε.
- Castiglioni, L. (1951). “*Decisa forficibus*”. 49, *RIL* 84, 46-53.
- Castorina, Emanuele (1965). *La poesia d’Orazio*. Roma.
- Cataudella, Quintino (1927/28). “L’elegia di Semonide e l’ode di Orazio IV 7”. *BFC* 34, 229-232.
- Catlow, Laurence (1976). “Fact, Imagination, and Memory in Horace: *Odes* 1.9”. *G&R* 23, 74-81.
- Cavarzere, Alberto (1992). *Orazio, Il libro degli Epodi*. A cura di A. Cavarzere. Traduzione di Fernando Bandini. Venezia.
- (1995). “Modi del ‘motto’ oraziano: *Carm.* I 22, I 12 e I 14”. *Aevum(ant)* 8, 157-187.
 - (1996). *Sul limitare. Il ‘motto’ e la poesia di Orazio*. Bologna.
- Cavarzere, A., Aloni, A. and Barchiesi, A. (2001). *Iambic Ideas*. Lanham.
- Celentano, Maria Silvana (1984). “Licida: la passione degli uomini, l’amore delle donne (Hor., *carm.* I 4, 19-20)”. *QUCC* 18,3, 127-135.
- Citroni, Mario (1983). “Occasione e piani di destinazione nella lirica di Orazio”. *MD* 10/11, 133-214.

- (1995). *Poesia e lettori in Roma antica*. Bari.
 - (2008). “Horace’s *Ars poetica* and the Marvellous”, στο P. Hardie (επιμ.), *Paradox and the Marvellous in Augustan Literature and Culture*. Oxford, 19–40.
- Citroni Marchetti, Sandra (1980). “Due echi latini della Medea di Euripide”. *MD* 5, 183-193.
- Citti, Vittorio (1988). “Hor. *carm.* 1.37, *Nunc pede libero*”. *Itaca* 4, 101-111.
- Clark, Raymond J. (2004). “Horace on Vergil’s Sea Crossing in *Ode* I.3”. *Vergilius* 50, 4-34.
- Clausen, W. (1994). *A Commentary on Virgil: Eclogues*. Oxford.
- Clay, Jenny Strauss (1989/90). “*Ode* 1.9: Horace’s September Song”. *CW* 83, 102-105.
- (2002). “Sweet Folly: Horace, *Odes* 4.12 and the Evocation of Virgil”, στο: Paschalis 2002b, 129-140.
- Cody, John V. (1976). *Horace and Callimachean Aesthetics*. Bruxelles.
- Coffta, David Joseph (1998a). “Programmatic Synthesis in Horace, *Odes* III,13”, στο: Deroux, Carl (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Roman History IX*, Bruxelles, 268-281.
- (1998b). “Programme and Persona in Horace, *Odes* 1.5”. *Eranos* 96, 26-31.
 - (2002). *The Influence of Callimachean Aesthetics on the Satires and Odes of Horace*. Lewiston/Queenston/Lampeter.
- Coleman, R.G.G. (1977). *Vergil Eclogues*. Cambridge.
- Collinge, N.E. (1961). *The Structure of Horace’s Odes*. London.
- Commager, Steele (1962). *The Odes of Horace. A Critical Study*. New Haven/London.
- Connor, Peter J. (1987). *Horace’s Lyric Poetry: The Force of Humour*. Berwick, Victoria.
- Conte, Gian Biagio (1994). *Latin Literature. A History* (tr. J.B. Solodow, rev. Don Fowler & Glenn W. Most). Baltimore.
- Copley, F.O. (1947). “*Servitium amoris* in the Roman Elegists”. *TAPA* 78: 285-300.
- Corbeill, Anthony (1994/95). “Cyclical Metaphors and the Politics of Horace, *Odes* 1.4”. *CW* 88, 91-106.
- Courtney, E. (2013). “The Two Books of *Satires*”, στο Günther 2013a: 63–168.
- Cowan, R.W. (2006). “The Land of King Mane. A Pun at Horace, *Odes* 1.22.15”. *CQ* 56, 322-324.
- Cremona, Virginio (1976). “L’ode seconda del libro primo di Orazio. Analisi storica e strutturale”. *Aevum* 50, 91-119.
- (1982). *La poesia civile di Orazio*. Milano.
 - (1990). “Sentimento del tempo in Orazio: due odi a confronto (I 4 e IV 7)”. *Aevum(ant)* 3, 203-211.
 - (1993). “Orazio fra mito e storia”, στο: Pier Vincenzo Cova & Gian Erico Manzoni (επιμ.), *Voci oraziane*, Brescia, 53-66.
- Cristóbal, Vicente (1994). “Horacio y el *Carpe diem*”, στο: R. Cortés Tovar & J.C. Fernández Corte (επιμ.), *Bimilenario de Horacio*, Salamanca, 171-189.
- (1995). “Sobre el amor en las Odas de Horacio”. *CFC* 8, 111-127.
 - (2003). “Horacio y los poetas cristianos: debate sobre la inmortalidad a propósito de la oda *Diffugere nives*”, στο: Alonso del Real, C./García Ruiz, P./Sánchez-Ostiz, Á./Torres guerra, J.B. (επιμ.): *Urbs aeterna. Actas y colaboraciones del coloquio internacional ‘Roma entre la literatura y la historia’, Homenaje a la Profesora Carmen Catillo*, Pamplona, 403-422.
- Crook, J.A. (1967). *Law and Life of Rome, 90 B.C. - A.D. 212*. Ithaca.

- Cuatrecasas Targa, Alfonso (1992). “Sobre una nueva interpretación de dos pasajes de Horacio”. *Helmantica* 43, 1992, 79-83.
- Cucchiarelli, Andrea (2001). *La satira e il poeta: Orazio tra Epodi e Sermones*. Pisa.
- (2004/05). “La nave e lo spettatore. Forme dell’allegoria da Alceo a Orazio”. *SFIC* 97, 189-206; 98, 30-72.
- Curley, Dan (2003). “*Splendidior vitro: Horace and Callimachus*”. *CPh* 98, 280-283.
- (2003/04). “The Alcaic Kid (Horace, *Carm.* 3.13)”. *CW* 97, 137-152.
- Currie, Harry Macleod (1994). “Horace, *Odes* 4.11: Some Reflections”. *RPL* 17, 81-88.
- Dahlmann, Hellfried (1964). “Horatius, c. I 38”, στο: *Interpretationen*, Heidelberg (Gymnasium Beihefte 4), 47-55.
- Daspet, Françoise (1990). “Le poète et le monde (d’après l’ode 22 du livre I d’Horace)”. *Orpheus* 3, 109-134.
- Davie, J. N. (2011). *Horace. Satires and Epistles*. Oxford.
- Davies, M. (1988). “Monody, choral lyric and the tyranny of the handbook”. *CQ* 38: 52-64.
- Davis, Gregson (1983). “Silence and Decorum: Encomiastic Convention and the Epilogue of Horace *Carm.* 3.2”. *ClAnt* 2, 9-26.
- (1987a). “*Carmina/Iambi: The Literary-generic Dimension of Horace’s Integer vitae* (c. 1,22)”. *QUCC* 27, 67-78.
 - (1987b). “*Quis ... digne scripserit? The topos of Alter Homerus in Horace C. 1.6*”. *Phoenix* 41, 292-295.
 - (1989). “*Ingenii cumba? Literary aporia and the Rhetoric of Horace’s O navis referent* (C. 1.14)”. *RhM* 132, 331-345.
 - (1991). *Polyhymnia. The Rhetoric of Horatian Lyric Discourse*. Berkeley/Los Angeles/Oxford.
 - (2007). “Wine and the Symposium”, στο: Harrison (2007), 207-220.
 - (επιμ.) (2010). *A Companion to Horace*. Chichester.
- De Forest, M. Margolies (1989). “The Central Similes of Horace’s Cleopatra Ode”. *CW* 82, 167-173.
- Dehon, Pierre-Jacques (1993). *Hiems Latina. Études sur l’hiver dans la poésie latine, des origines à l’époque de Néron*. Bruxelles.
- Del Grande, C. (1965). “Poetica dei motivi”. *Vichiana* 2, 339-383.
- D’Elia, Salvatore (1995). “Orazio: *Carm.* III 30”, στο: M. Gigante & S. Cerasuolo (επιμ.), *Lecture oraziane*, Napoli, 147-164.
- Della Corte, Francesco (1990). “Quattro epodi extravaganti”. *Maia* 42, 101-120.
- Dell’Osso, Carlo (1995). “Considerationes de poesis notione apud Q. Horatium Flaccum poetam et Ciceronem oratorem”. *Latinitas* 43, 99-101.
- De Martino, Francesco (1992). “Scudi ‘a rendere’ (Hor. *Carm.* 2,7: i preceduti greci)”. *AION(filol)*, Napoli, 45-64.
- Deroux, Carl (1992). “Horace et le pouvoir”, στο: *Autour d’Horace: études et commentaires*, Bruxelles (Ludus magistralis 23), 3-28.
- Desch, W (1981). “Horazens Beziehung zu Maecenas”. *Eranos* 79, 33-45.
- Deschamps, Lucienne (1982). “Le réalisme dans Horace”. *Aternus* 3, 33-62.

- (1983a). “Il tempo in Orazio ossia dal tempo perduto al tempo ritrovato”. *Orpheus* 3, 195-214.
 - (1983b). “Venere nell’opera di Orazio”, στο: *Momenti Oraziani. Scritti dei vari autori*, Roma, 106-131.
 - (1990). “Salluste inspireur d’Horace? (Od. III,2 et 6)”. *Orphea voce* 3, 47-58.
- Dettmer, Helena (1983). *Horace: A Study in Structure*. Hildesheim/Zürich/New York.
- Díaz y Díaz, Manuel C. (1994). “Lectura filológica de Horacio hoy”. *Myrtia* 9, 7-36.
- Di Benedetto, Andrea (2005). “Da Posidippo (epigr. 91, 118, 139 A.-B.) a Saffo (fr. 35 V.) e Catullo (36) e Orazio (Carm. I 30)”. *RCCM* 47, 249-264.
- Di Lorenzo, Enrico (1990). *Orazio*. Salerno.
- Dickmann Boedeker, D. (1974). *Aphrodite’s entry into Greek epic*. Leiden.
- Dilke, Oswald A.W. (1954). *Horace: Epistles I*. London.
- Dimundo, Rosalba (1993a). “Il conforto d’amore senza remedium: Hor. C. 1,33”. *Rudiae* 5, 73-89.
- (1993b). “Il ‘serus amor’ di Orazio. Lettura di Carm. 4,1 e 4,10”. *Aufidus* 20, 49-74.
- Doblhofer, Ernst (1977). “Eine wundersame Errettung des Horaz. – Versuch einer Modellinterpretation von carm. 1,22”. *AU* 20,4, 29-44.
- (1981). “Horaz und Augustus”. *ANRW* II 31.3, 1922-1986.
 - (1992). *Horaz in der Forschung nach 1957*. Darmstadt.
 - (1998). “Horazische Ambiguitäten”, στο: Radke, Anna Elissa (επιμ.): *Candide iudex. Beiträge zur augusteischen Dichtung. Festschrift für Walter Wimmel zum 75. Geburtstag*, Stuttgart, 55-65.
- Domenicucci, Patrizio (2003). “Un acrostico in Hor. *carm.* 1,37,1-8”. *Scholia* 5, 29-34.
- Doyen, Charles (2004). “Lydia, Glycera, Chloe. Analyse d’une triade féminine dans les Odes d’Horace”. *LEC* 72, 313-332.
- Drexler, Hans (1935). “Interpretationen zu Horaz 16. *Epode*. Mit einem Anhang zu *Epod.* 7, *Carm.* I 14 und *Epod.* 1”. *SIFC* 12, 119-164.
- (1967). *Einführung in die römische Metrik*. Darmstadt.
- Dunn, Francis M. (1989). “Horace’s Sacred Spring”. *Latomus* 48, 97-109.
- (1995): “Rhetorical Approaches to Horace’s Odes”. *Arethusa* 28, 165-176.
- Dutoit, E. (1936). *Le thème de l’adynaton dans la poésie antique*. Paris.
- Dyer, R.R. (1965). “*Diffugere nives*: Horace and the Augustan Spring”. *G&R* 12, 79-84.
- Eck, Werner (2014). *Η εποχή του Αυγούστου* (μτφ. Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος). Αθήνα.
- Eckert, Klaus (1959). “Der Wandel des Augustusbildes bei Horaz”. *AU* 4,2, 69-94.
- (1961). “*O et praesidium et dulce decus meum* (Horazens Freundschaft mit Maecenas als eine Seite seiner Religiosität)”. *WS* 74, 61-95.
- Edmunds, Lowell (1982). “The Latin Invitation-Poem: What Is It? Where Did It Come From?”. *AJP* 103, 184-88
- (1992). *From a Sabine Jar: Reading Horace, Odes 1.9*. Chapel Hill/London.
 - (1998). “Verschränkung in Horace, Odes 1.9.9-12: A Reply to E.J. Kenney”. *EMC* 42, 57-65.
- Eidinow, J.S.C. (2000). “*Purpureo bibet ore nectar*: a Reconsideration”. *CQ* 50, 463-471.
- Einberger, R. (1960). *Behandlung gleicher Motive bei Horaz und Ovid*. Diss. Heidelberg.

- Elder, J.P. (1964). "Horace C. IV, 7 and Lucretius V, 731-750", στο: C. Henderson (επιμ.), *Classical, Mediaeval and Renaissance Studies in Honor of B.L. Ullman*, Vol. 1, Roma, 113-118.
- Encinas Martínez, María Mercedes (1997). "Cleopatra lírica/Cleopatra clásica". *CFC(L)* 13, 49-59.
- (2000). "Troya debe morir para que Roma exista", στο: Bécares, V./Pordomingo, F./Cortés Tovar/Fernández Corte, J.C. (επιμ.): *Intertextualidad en las Literaturas Griega y Latina*, Madrid, 241-265.
- Erasmus, Mario (2006). "Birds of a Feather? Ennius and Horace, Odes 2,20". *Latomus* 65, 369-377.
- Erler, Michael (1980). "Horaz über den Wandel der Jahreszeiten: Epikureische und stoische Motive in *Carm.* I 4 und IV 7". *RhM* 123, 333-336.
- Erren, Manfred (1979). "Horaz an einem Winterabend (zu c. I 2 und I 11)". *LF* 102, 161-173.
- Esser, Dieter (1976). *Untersuchungen zu den Odenschlüssen bei Horaz*. Meisenheim am Glan.
- Esteve-Forriol, José (1962). *Die Trauer- und Trostgedichte in der römischen Literatur, untersucht nach ihrer Topik und ihrem Motivschatz*. Diss. Munich.
- Estévez, Victor A. (1979/80). "Chloe and the Fawn. The Structure of Odes 1.23". *Helios* 7, 35-44.
- (1982). "Quem tu, Melpomene: The Poet's Lowered Voice (C. IV 3)". *Emerita* 50, 279-300.
- Évrard, Étienne (1981). "Nunc est bibendum (Hor. C., I, 37,1). Horace et Alcée". *LEC* 49, 47-52.
- (1995). "Horace, C. I, 11". *LEC* 63, 23-37.
- Évrard-Gillis, J. (1976). "L'Ode à Pyrrha d'Horace: étude des structures". *LEC* 44, 222-33.
- Faber, Riemer (2005). "Poetics of Closure in Horace Odes 3.1". *AJPh* 126, 93-106.
- Fantham, Elaine (1972). *Comparative studies in Republican Latin imagery*. Toronto.
- (1979). "Putting Love in Its Place – A Tribute to Horace". *EMC* 23, 41-50.
- (2013). "The First Book of Letters", στο Günther 2013a: 407–30.
- Fantuzzi, Marco (1987). "Caducità dell'uomo ed eternità della natura: variazioni di un motivo letterario". *QUCC* 55, 101-110.
- Fasciano, Domenico (1991). "Le vin dans l'œuvre lyrique d'Horace". *CEA* 25 (Mélanges offerts en hommage au Révérend Père Rodrigue LaRue), 195-206.
- Fauth, Wolfgang (1962). "Mercuri, ... te canam (Hor. *carm.* I 10)". *Gymnasium* 69, 12-22.
- Fedeli, Paolo (1980). *Properzio; Il primo libro delle elegie; Introduzione, Testo critico e commento*. Φλωρεντία.
- (1992). "Carmi d'amore di Orazio: un percorso didattico". *Aufidus* 18, 59-73.
- (1998). "L'uomo e la natura del mondo romano", στο: Uglione, R. (επιμ.): *L'uomo antico e la natura. Atti del Convegno nazionale di studi dell'Associazione Italiana di Cultura Classica di Torino (28-30 aprile 1997)*, Torino, 105-125.
- (2001). "Poesia d'amore di Orazio", στο: Bertini, Ferruccio (επιμ.): *Giornate filologiche 'Francesco Della Corte'*. 2, Genova, 109-124.
- Fedeli, P. – Ciccarelli, I. (2008). *Q. Horatii Flacci, Carmina. Liber IV*. Firenze.
- Feeney, Denis C. (1993). "Horace and the Greek Lyric Poets", στο: N. Rudd (επιμ.), *Horace 2000: A Celebration. Essays for the Bimillennium*. London, 41-63.
- (1998). *Literature and Religion at Rome*. Cambridge.

- (2002). “*Una cum scriptore meo*: poetry, Principate and the traditions of literary history in the Epistle to Augustus”, στο: Woodman, T. & Feeney, D. (επιμ.) *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*, Cambridge, 172-87.
- Fenik, B. (1962). “Horace’s First and Sixth Roman Odes and the Second Georgic”. *Hermes* 90, 72-96.
- Ferriss-Hill, Jennifer (2012). “Satires”. *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 24/9/2012 [http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13379, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016.].
- Fernández Corte, José Carlos (1995). “El doble nacimiento de Lalage y Lesbia”. *MD* 34, 69-93.
- Ferrando, S. (2001). “Al fonte di Bandusia (da Orazio)”. *Maia* 53, 677-681.
- Fitzgerald, William C. (1987). “Order and Violence: Pythian 1, Horace’s ‘Cleopatra Ode’, and Marvell’s ‘Horatian Ode’”, στο: *idem* (επιμ.), *Agonistic Poetry: The Pindaric Mode in Pindar, Horace, Hölderlin, and the English Ode*, Berkeley, 139-169.
- (1989). “Horace, Pleasure and the Text”. *Arethusa* 22, 81-104.
- Fitzgerald, William H. (1985). “Firewalking on Soracte: A Vergilian Note on Horace *Carmen* 1.9”. *Vergilius* 31, 59 κ.ε.
- Flach, Dieter (1967). *Das literarische Verhältnis von Horaz und Properz*. Gießen (Diss. Marburg).
- Formicola, Crescenzo (1995). “Orazio e Albio (*Carm.* I 33 e *Epist.* I 4)”, στο: M. Gigante & S. Cerasuolo (επιμ.), *Lecture oraziane*, Napoli, 232-265.
- Fowler, Don P. (1995). “Horace and the Aesthetics of Politics”, στο: Harrison (1995), 248-266.
- Fraenkel, Eduard (1933). *Das Pindargedicht des Horaz*, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse.
- (1957). *Horace*. Oxford.
- (1965). “Horaz, *Carm.* 4,7,13”. *MH* 22, 66-68.
- Frederick, M.P. (1977). *The Idea of Retirement Into Nature: Horace, Marvell, Thoreau*. Diss. Univ. of California Berkeley.
- Fredricksmeier, Ernst A. (1985). “Horace, *Odes* 4.7: ‘The Most Beautiful Poem in Ancient Literature?’”, στο: Calder III, William M./Goldsmith, Ulrich K./Kenevan, Phyllis B. (επιμ.): *Hypatia: Essays in Classics, Comparative Literature, and Philosophy. Presented to Hazel E. Barnes on Her Seventieth Birthday*, Boulder, 15-26.
- (1993/94). “Horace’s Chloe (*Odes* 1.23): Inamorata or Victim?”. *CJ* 89, 251-259.
- Freis, Richard (1993). “*Exiguos Elegos*: Are *Ars Poetica* 75-78 Critical of Love Elegy?”. *Latomus* 52, 364-371.
- Freudenburg, Kirk (1993). *The Walking Muse: Horace on the Theory of Satire*. Princeton.
- (2001). *Satires of Rome: Threatening Poses from Lucilius to Juvenal*. Cambridge.
- (2002). “Writing to/through Florus: Criticism and the Addressee in Horace *Epistles* 2.2”. *Memoirs of the American Academy in Rome* 47: 33–55.
- (επιμ.) 2009. *Horace. Satires and Epistles*. Oxford.
- (2014). “*Recusatio* as Political Theatre: Horace’s Letter to Augustus”. *JRS* 104: 1-28.
- Freund, Stefan (1999). “Horaz, Archilochus und der Krieg. Überlegungen zum Einfluß des Archilochos in C. 2,7 (*O saepe mecum*)”. *RhM* 142, 308-320.
- Führer, Rudolf (1979). Ein Altersgedicht des Horaz: C. IV 7”. *GB* 8, 205-218.
- Funke, Hermann (1997). “*Dulce et decorum*”. *SCI* 16, 77-90.

- Gagliardi, Donato (1969). "L'ode I 5 di Orazio". *Vichiana* 6, 119-126.
- (1971). *Orazio e la tradizione neoterica*. Napoli.
 - (1987). "La barriera sottile del presente (struttura e senso dell'ode oraziana I 9)". *CCC* 8, 199-208.
 - (1992). "Orazio e Tibullo (Per la ricostruzione di un rapporto 'trasversale')". *A&R* n.s. 37, 75-87.
- Galinsky, Karl (1980). "Augustus' legislation on morals and marriage". *Philologus* 125: 126-44.
- (1996). *Augustan Culture: An Interpretive Introduction*. Princeton, N.J.
 - (2003). "Horace's Cleopatra and Virgil's Dido", στο: Basson, André F./Dominik, William J. (επιμ.): *Literature, Art, History: Studies on Classical Antiquity and Tradition in Honour of W.J.Henderson*, Bern/Frankfurt a.M., 17-23
- Gall, Dorothea (1981). *Die Bilder der horazischen Lyrik*. Königstein/Ts.
- Gallo, Mario (1995). *Ipotesi su Orazio*. Bari.
- (1996). *E ... non solo 'carpe diem'*. Venosa.
- Gamberale, Leopoldo (1995). "Aspetti del paesaggio oraziano", στο: M.L. Coletti & P. Domenicucci (επιμ.), *Musis amicus: Atti del Convegno internazionale di studi su Q. Orazio Flacco, Chieti, 4-6 maggio 1993*, Chieti, 91-116.
- Gantar, Kajetan (1971). "Horazens Apokyknosis. Zur Interpretation von c. II, 20". *ZAnt* 21, 135-140.
- Garrison, Daniel H. (1991). *Horace. Epodes and Odes. A New Annotated Latin Edition*. Norman/London.
- Gauly, Bardo Maria (1995). "Lentus amor: Zu einer Metapher bei Tibull und Horaz und zum elegischen Pseudonym Marathus". *Hermes* 123, 91-105.
- Gerber, D.E. (1970). *An Anthology of Early Greek Lyric, Elegiac, and Iambic Poetry*. Amsterdam.
- Gerding, Henrik (2004). "Horatius, Ode 2.10 and the Crassus Affair", στο: Sandin, Pär/Wifstrand Schiebe, Marianne (επιμ.): *Dais Philēsisstephanos: Studies in Honour of Professor Staffan Fogelmark. Presented on the Occasion of His 65th Birthday 12 April 2004*, Uppsala, 128-148.
- Ghiselli, Alfredo (1974). *Orazio, Ode 1,1. Saggio di analisi formale*. Bologna.
- Giardina, Giancarlo (1971). "Orazio *Carm.* IV,7". *GIF* 23, 25-33.
- (1986/87). "Hor. *carm.* III 1,19". *MCr* 21/22, 345 κ.ε.
 - (1990-1993). "Hor. *Carm.* III 1,19". *MCr* 25-28, 331.
 - (2004). "Una congettura (e una variante) a torto trascurata (a proposito di Hor. *Carm.* 3,1,19)". *GIF* 56, 63-67.
- Gibson, Bruce John (1997). "Horace, *Carm.* 3.30.1-5". *CQ* 47, 312-314.
- Gibson, Roy K. (2007). *Excess and Restraint: Propertius, Horace, & Ovid's Ars amatoria*. London.
- Giesecke, Annette Lucia (1992). *The Influence of Lucretius on the Bucolic, Heroic Epic, Satiric, and Lyric Poetry of the Early Augustan Period*. Diss. Harvard University, Cambridge, Mass.
- Gigante, Marcello (1993a). "Lettura di Orazio, *Carm.* I 24: requiem per Quintilio", στο: R. Uglione (επιμ.), *Atti del Convegno Nazionale di Studi su Orazio. Torino 13-14-15 Aprile 1992*, Torino, 149-177.
- (1993b). "Quel che Aristippo non aveva detto". *PP* 48, 267-280.
 - (1994). "Orazio: l'effimero diventa eterno". Venosa (Horatiana 13).
- Gijssels, Jan (1976). "Horatius Ode I 5. Een interpretatie". *Kleio* 6, 69-82.
- Giomini, Remo (1995). "Per una rilettura di Horat. *Carm.* I,10", στο: M.L. Coletti & P. Domenicucci (επιμ.), *Musis amicus: Atti del Convegno internazionale di studi su Q. Orazio Flacco, Chieti, 4-6 maggio 1993*, Chieti, 63-89.

- Glück, Martina (2001). "Johann Seckervitz (1520-1583): parodia del carne oraziano I 37 *Ad Christianos*". *StudUmanistPiceni* 21, 227-248.
- Gnilka, Christian (1995). "*Dulce et decorum*". *RhM* 138, 94 κ.ε.
- Görgemanns, Herwig (1995). "Horaz, *Carmen* II 10 und die Geschichte der griechischen Ethik". *ZAnt* 45, 85-98.
- Görler, Woldemar (1995). "*Carpere, capere, rapere*. Lexikalisches und Philosophisches zum Lob der Gegenwart bei lateinischen Dichtern", στο: Alföldy, Géza/Hölscher, Tonio /Kettmann, Rudolf/Petersmann, Hubert (επιμ.), *Römische Lebenskunst. Interdisziplinäres Kolloquium zum 85. Geburtstag von Viktor Pöschl. Heidelberg, 2.-4. Februar 1995*, Heidelberg, 47-56.
- Gold, Barbara K. (1992). "Openings in Horace's Satires and Odes: Poet, Patron, and Audience". *YCIS* 29, 161-185.
- (1993). *Mitte sectari, rosa quo locorum sera moretur*: Time and Nature in Horace's Odes". *CPh* 88, 16-31.
- Golden, Leon (2011). "*Ars Poetica*". *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 26/4/2011 [http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13377, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016.].
- Gómez Pallarès, Joan (2001). "Reservando un pasaje para la eternidad: Hor., *Carm.* 2,19-2,20 y la visión del poeta de sí mismo". *CFC(L)* 21, 19-44.
- Gomollón, Benjamín (1992). "Horacio, *Odas* I,3: para una lectura alegórica del viaje de Virgilio". *AFB* 15, 49-55.
- Gow, A.S.F. (1952). *Theocritus*. Cambridge.
- Gowers, Emily (2009). "The Ends of the Beginning: Horace, *Satires* I", στο: Houghton and Wyke: 39–60.
- (2012). *Horace: Satires Book I*. Cambridge.
- Greene, E. (1998). *The Erotics of Domination: Male Desire and the Mistress in Latin Love Poetry*. Baltimore and London.
- Griffith, Alan (2002). "The *Odes*: just where Do You Draw the Line", στο: A.J. Woodman & D.C. Feeney (επιμ.), *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*, Cambridge, 65-79.
- Grillo, Antonino (1998). "Intertestualità, anastrofe e critica del testo (da Hor., c. 1,22,1 a Paul. Nol., c. 10,123)". *Cassiodorus* 4, 199-210.
- Grollios, Konstantinos (1988). "Ιστορικές ανακρίβειες στην ωδή του Ορατίου και ερμηνεία τους". *Ariadne* 4, 156-165.
- Günther, H-G. (επιμ.) (2013a). *Brill's Companion to Horace*. Leiden, Brill.
- (2013b). "*The Carmen saeculare*", στο Günther 2013a: 431–44.
- (2013c). "The Second Book of Letters", στο Günther 2013a: 467–98.
- Gutiérrez Huerta, María Carmen (1996). "De Apulia al Capitolio: a propósito de Horacio, Oda 3.30". *Trivium* 8, 337-347.
- Haffter, Heinz (1972). "Die Soracte-Ode des Horaz (I 9)". *MH* 29, 172-176.
- (1976). "Zur Komposition horazischer Oden". *WS* 10, 199-209.
- Hahn, E. Adelaide (1945). "Horace's Odes to Vergil". *TAPhA* 76, xxxii-xxxiii.
- Hallett, J.P. (1973). "The Role of Women in Roman elegy: counter-cultural feminism". *Arethusa* 6: 103-24.
- Halpern, Betsey (1976). *The Contribution of Syntax to Poetic Effect in Horace's Odes*. Diss. University of North Carolina at Chapel Hill.

- Hamar, Márta (1998). “Vergilius of Horace, *Ode* 4.12 (Is He the Poet or a Perfume-Seller?)”. *AAntHung* 38, 133-147.
- Harbach, A. (2010). *Die Wahl des Lebens in der antiken Literatur*. Heidelberg.
- Harder, Richard (1960). “Horaz Carmen 1,3”, στο: *idem, Kleine Schriften*. Munich, 431-437.
- Hardie, Alex (1976). “Horace Odes 1.37 and Pindar Dithyramb 2”. *PLLS* 1, 113-140.
- (1983). “Horace, Odes 3,30: The Poet as Triumphator”. *Studi Clasice* 21, 49-57.
- Hardie, Philip Russell (1986). *Virgil’s Aeneid: Cosmos and imperium*. Oxford.
- (1993). “*Vt pictura poesis?* Horace and the Visual Arts”, στο: N. Rudd (επιμ.), *Horace 2000: A Celebration. Essays for the Bimillennium*, London, 120-139.
- Hardie, W.R. (1920). *Res metrica: an introduction to the study of Greek and Roman versification*. Oxford.
- Harms, Elsbeth (1936). *Horaz in seinen Beziehungen zu Pindar*. Diss. Marburg.
- Harrison, Stephen J. (1992). “Fuscus the Stoic: Horace *Odes* 1.22 and *Epistles* 1.10”. *CQ* 42, 543-547.
- (1993a). “*Dulce et decorum*: Horace *Odes* 3.2.13”. *RhM* 136, 91-93.
- (1993b). “The Literary Form of Horace’s *Odes*”, στο: W. Ludwig (επιμ.), *Horace. L’œuvre et les imitations. Un siècle d’interprétation*, Fondation Hardt, Vandœuvres – Genève 24-29 Août 1992, Genève, 131-162.
- (1995). *Homage to Horace. A Bimillenary Celebration*. Oxford.
- (1999). “Reading a Horatian Ode”. *Omnibus* 37, 10-12.
- (2001). “Simonides and Horace”, στο: Boedeker, Deborah/Sider, David (επιμ.): *The New Simonides: Contexts of Praise and Desire*, Oxford, 261-271.
- (2004). “Lyric Middles: The Turn at the Centre in Horace’s *Odes*”, στο: Kyriakidis, Stratis/De Martino, Francesco (επιμ.): *Middles in Latin Poetry*, Bari, 81-102.
- (2007). *The Cambridge Companion to Horace*. Cambridge.
- (2008). “Horace *Epistles* 2: The Last Horatian Book of *Sermones*?”. *PLLS* 13: 173–86.
- (2010). “There and Back Again: Horace’s Literary Career”, στο Hardie, P. and Moore, H. (επιμ.), *Classical Literary Careers and Their Reception*. Cambridge, 39–58.
- (2013). “Author and Speaker(s) in Horace *Satires* 2”, στο A.Marmodoro and J. Hill (επιμ.), *The Author’s Voice in Classical and Late Antiquity*. Oxford, 153–74.
- (2014). *New survey on Horace*. Cambridge.
- Haß, Karin (2002). “Irreführendes Spiel? Zur Komposition der ersten horazischen Odensammlung mit einer Interpretation der Ode I,19”. *ARF* 4, 167-185.
- (2007). *Lucilius und der Beginn der Persönlichkeitsdichtung in Rom*. Stuttgart.
- Heilmann, Willibald (1959). *Die Bedeutung der Venus bei Tibull unter besonderer Berücksichtigung von Horaz und Propertius*. Diss. Frankfurt a.M.
- Heinze, Richard (1918). *Die lyrischen Verse des Horaz, Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig*. phil.-hist. Klasse 70,4, Leipzig.
- (1929). “Der Zyklus der Römeroden”. *NJW* 5, 675-687.
- Helzle, Martin (1994). “Εἰρωνεία in Horace’s *Odes* 1.5 and 3.26”. *Antichthon* 28, 52-57.
- Henderson, W.J. (1973). “The Paraklausithyron Motif in Horace’s *Odes*”. *AClass* 16, 51-67.
- Hendry, Michael (1992). “More on Puns in the Cleopatra Ode”. *Mnemosyne* 45, 529-531.
- (1992/93). “Three Problems in the Cleopatra Ode”. *CJ* 88, 137-146.

- Henrichs, Albert (1978). "Horaz als Aretalogue des Dionysos. *Credite posteris*". *HSPH* 82, 203-211.
- Hering, Wolfgang (1979). "Horaz, Ode 2,3. Kompositionskunst und Aussage". *WS* 13, 130-143.
- (1983). "Widerstand des Textes? Zu Horaz c. I 26 und zwei Übertragungen ins Deutsche". *GB* 10, 147-163.
- Herzog, Reinhart (1988). "Augusteische Erfüllung zwischen Vergangenheit und Zukunft. Eine Retraktation der politischen Lyrik des Horaz (1984)", στο: Binder, Gerhard (επιμ.): *Saeculum Augustum, Vol. 2: Religion und Literatur*, Darmstadt, 314-341.
- Heßen, Bernd (2000). "Liebe bis zum Tod? Bemerkungen zur letzten Strophe von Horaz, *carm.* 1,13", στο: Haltenhoff, Andreas/Mutschler, Fritz-Heiner (επιμ.): *Hortus litterarum antiquarum. Festschrift für Hans Armin Gärtner zum 70. Geburtstag*, Heidelberg, 243-251.
- Heuzé, Philippe (1991/92). "Tous les hommes sont mortels ou du locus à l'élocutio: à propos d'une ode d'Horace". *ELitt* 24,3, 15-24.
- Hexter, Ralph (1987). "*O fons Bandusiae*: Blood and Water in Horace, *Odes* 3.13", στο: Whitby, Michael/Hardie, Philip/Whitby, Mary (επιμ.), *Homo Viator: Classical Essays for John Bramble*, Bristol, 131-139.
- Heyworth, Stephen J. (1988). "Horace's Second Epode". *AJPh* 109, 71-85.
- (1993). "Horace's *Ibis*: on the Titles Unity and Contents of the Epodes". *Publications of the Leeds International Latin Seminar* 7, 85-96.
- (1994). "Some Allusions to Callimachus in Latin Poetry". *MD* 33, 51-79.
- (1995). "Dividing Poems", στο: Pecere, Oronzo / Reeve, Michael D. (επιμ.): *Formative Stages of Classical Traditions: Latin Texts from Antiquity to the Renaissance. Proceedings of a Conference Held at Erice, 16-22 October 1993, as the 6th Course of International School for the Study of Written Records*, Spoleto, 117-148.
- Highbarger, Ernest Leslie (1935). "The Pindaric Style of Horace". *TAPhA* 66, 222-255.
- Hills, Philip D. (2005). *Horace*. London.
- Hiltbrunner, Otto (1991). "Die drei Stufen der *maiestas* und Horaz (*carm.* 3,6,5)". *Gymnasium* 98, 17-38.
- Hinds, Stephen (1987). *The Metamorphosis of Persephone. Ovid and the Self-conscious Muse*. Cambridge.
- Hintermeier, Cornelia M. (1993). *Die Briefpaare in Ovid's Heroides: Tradition und Innovation*. Stuttgart.
- Holmes, Nigel (1995). "Horace, *carm.* 3,2,1: *angustam famiceꝝ pauperiem pati*". *Hermes* 123, 505.
- Holtermann, Martin (1997). "Adressat und philosophische Konzeption in der Licinius-Ode des Horaz", στο: Baier, T./Schimann, F. (επιμ.): *Fabrica. Studien zur antiken Literatur und ihrer Rezeption. Fs. Eckard Lefèvre*, Stuttgart/Leipzig, 79-90.
- Holzberg, Niklas (2009). *Horaz. Dichter und Werk*. Munich.
- Hommel, Hildebrecht (1950). *Horaz. Der Mensch und das Werk*. Heidelberg.
- Houghton, L. B. T. and Wyke, M. (επιμ.) 2009. *Perceptions of Horace*. Cambridge.
- Hoppin, Meredith Clarke (1984). "New Perspectives on Horace, *Odes* 1.5". *AJPh* 105, 1984, 54-68.
- Horsfall, Nicholas (1998). "The First Person Singular in Horace's *Carmina*", στο: Knox, Peter/Foss, C. (επιμ.): *Style and Tradition: Studies in Honor of Wendell Clausen*, Stuttgart/Leipzig, 40-54.
- Hubbard, Margaret (1973). "The *Odes*", στο: C.D.N. Costa (επιμ.), *Horace*, London/Boston, 1-28.
- Hubbard, Thomas K. (2000/01). "Horace and Catullus: The Case of the Suppressed Precursor in *Odes* 1.22 and 1.32". *CW* 94, 25-37.
- Hunter, Richard L. (2006). *The Shadow of Callimachus*. Cambridge.

- Hynd, James Hutchison (1978). *Poetic Closure in the Odes of Horace*. Diss. The University of Texas at Austin.
- Ingresso, M.T. (1977-1980). “La struttura dell’ode I 2 di Orazio”. *AFL* 8-10, 195-209.
- Instinsky, Hans Ulrich (1954). “*Horatiana*”. *Hermes* 82, 124-128.
- Jacobson, Howard (1987a). “Horace’s Maeonian Song”. *AJPh* 108, 648.
- (1987b). “*Horatiana*”. *CQ* 37, 524-526.
- (1995). “Horace’s Valedictory: *Carm.* 2.20”. *CQ* 45, 573 κ.ε.
- Jameson, Virginia B. (1984). “Virtus Re-formed: An ‘Aesthetic Response’ Reading of Horace, *Odes* III 2”. *TAPhA* 114, 219-240.
- (1997). “What Words Can Do: Horace, C. 3.13, ‘*O Fons Bandusiae*’”. *Helios* 24, 44-59.
- Janka, Markus (2000). “Horazens sogenannte Romulusode (c. 3,3) als *revocatio amici*? Vergil und die *lyra iocosa* des Musenpriesters Horaz”. *Philologus* 144, 277-302.
- Janko, R. (1992). *The Iliad: a commentary, Vol. IV: books 13-16*. Cambridge.
- Jenkyns, R. (1989). “Virgil and Arcadia”. *JRS* 79: 26-39.
- Jocelyn, Henry David (1982). “Boats, Women, and Horace, *Odes* 1.14”. *CPh* 77, 330-335.
- Johnson, Timothy Scott (1993). *Wine, Song, and the potens vates: the Symptotic Structure of Horace’s “Odes”*. Diss. University of Illinois at Urbana-Champaign.
- (1994). “Horace C. IV.12: Vergilius at the Symposion”. *Vergilius* 40, 49-66.
- (2003/04). “Locking-in and Locking-out Lydia: Lyric Form and Power in Horace’s C. I.25 and III.9”. *CJ* 99, 113-134.
- (2004). *A Symposion of Praise: Horace Returns to Lyric in Odes IV*. Madison.
- Johnson, Walter Ralph (1967). “A Quean, a Great Queen? Cleopatra and the Politics of Misrepresentation”. *Arion* 6, 387-402.
- (1982). *The Idea of Lyric. Lyric Modes in Ancient and Modern Poetry*. Berkeley.
- (2010). “The Epistles”, στο Davis 2010: 319–33.
- Jones, Fred (1986). “Horace, *Odes* 1,33; 1,22; 2,9”, στο: Deroux, Carl (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Roman History IV*, Bruxelles, 366-382.
- Juhnke, Herbert (1975). “Horaz: *Carmen* 2,3 (*Aequam memento ...*)”, στο: E. Lefèvre (επιμ.), *Monumentum Chiloniense. Studien zur augusteischen Zeit. Festschrift für Erich Burck*, Amsterdam, 359-384.
- Juster, A. M. (2008). *The Satires of Horace*. Philadelphia, PA.
- Kahlmeyer, Johannes (1934). *Seesturm und Schiffbruch als Bild im antiken Schrifttum*. Hildesheim.
- Kaster, R. (2005). *Emotion, Restraint, and Community in Ancient Rome*. Oxford.
- Kelly, Stephen T. (1982). “The Shackles of Forgetfulness: Horace, C.,4,7”. *Latomus* 41, 815 κ.ε.
- Kenney, Edward J. (1996). *Ovid Heroides XVI-XXI*. Cambridge.
- Kerkhecker, Arnd (1988). “Zur Komposition des vierten Horazischen Odenbuches”. *A&A* 34, 124-143.
- (1999). *Callimachus’ book of Iambi*. Oxford.
- Kershaw, Allan (1994). “Horace, *Odes* 4.10.2: The Sweet Bird of Youth”. *CQ* 44, 544 κ.ε.

- Keyser, Paul (1989). "Horace *Odes* 1.13.3-8, 14-16. Humoural and Aetherial Love". *Philologus* 133, 75-81.
- Khan, H. Akbar (1967). "Horace's Ode to Virgil on the Death of Quintilius: 1.24". *Latomus* 26, 107-117.
- Kidd, D.A. (1948). "Horace, *Odes* iv.7.13". *CR* 62, 13.
- (1977). "Virgil's Voyage". *Prudentia* 9, 97-103.
- Kießling, Adolf/Heinze, Richard (⁷1930). *Q. Horatius Flaccus, Oden und Epoden*. Berlin.
- Killy, Walther (1976). "Der Widerstand der Texte. Über Horaz *carm.* I,26 und Goethe 'Der Bräutigam'". *A&A* 22, 1-20.
- (επιμ.) (1981a). *Geschichte des Textverständnisses am Beispiel von Pindar und Horaz*. Munich.
- (1981b). "Über den deutschen Horaz", στο: Killy 1981a, 243-259.
- Killy, Walther & Schmidt, Ernst August (1981) (επιμ.). *Horaz: Glanz der Bescheidenheit. Oden und Epoden*. Übersetzt von Christian Friedrich Karl Herzlieb und Johann Peter Uz. Zürich.
- Kilpatrick, Ross Stuart (1986). *The Poetry of Friendship: Horace, Epistles I*. Edmonton, Alberta.
- (1990). *The Poetry of Criticism: Horace, Epistles II and Ars poetica*. Edmonton, Alberta.
- Kirby, John T. (1985). "Virgilian Echoes in Horace *Carm.* 4.12: A Computer Study". *Vergilius* 31, 30-39.
- Kirkwood, G.M. (1974). *Early Greek Monody*. Cornell.
- Kleberg, Tönnes (1943). "Ad Hor. *Carm.* IV 3,22-24". *Eranos* 41, 90.
- Klingner, Friedrich (1929). "Gedanken über Horaz". *Die Antike* 5, 23-44.
- (1936). "Horaz, *Die Antike* 12". 65-83.
- Knorr, Ortwin (2006). "Horace's Ship Ode (*Odes* 1.14) in Context: A Metaphorical Love-Triangle". *TAPhA* 136, 149-169.
- Knox, Peter E. (1995). *Ovid Heroides. Select epistles*. Cambridge.
- (2013). "Language, Style and Metre in Horace", στο Günther (2013a) 527–546.
- Kogelschatz, Horst-Dietrich (1975). *Die Idee der Armut bei Horaz*. Diss. Freiburg.
- Konstan, David (2001). "Horace *Odes* 1.10: A Turning Point?". *CFC(L)* 21, 15-18.
- (2005). "Die Entdeckung der Eifersucht". *A&A* 51, 1-12.
- Korzeniewski, Dietmar (1968). "*Monumentum regali situ pyramidum altius* (Zu Hor. *C.* III,30)". *Mnemosyne* 21, 29-34.
- (1972). "*Exegi monumentum*. Hor. *carm.* 3,30 und die Topik der Grabgedichte". *Gymnasium* 79, 380-388.
- (1974). "*Sume superbiam*. Eine Bemerkung zu Hor. *carm.* III,30". *Gymnasium* 81, 201-209.
- Koster, Severin (1983). "*Horatius princeps*", στο: *idem, Tessera. Sechs Beiträge zur Poesie und poetischen Theorie der Antike*. Erlangen, 31-46.
- (1994a) (επιμ.). *Horaz-Studien*. Erlangen.
- (1994b). "*Musis amicus* (Hor. *carm.* 1,26)", στο: Koster (1994a), 71-78.
- (1994c). "*Quo me Bacche rapis?* (Hor. *carm.* 3,25 und 2,19)", στο: Koster (1994a), 51-70.
- (2001). "Wo spät noch eine Rose weilt ...?": Horaz, *carm.* 1,38 als Beispiel eines eindeutig mehrdeutigen Textes", στο: Wischmeyer, Oda/Becker, Eva-Marie (επιμ.): *Was ist ein Text?*, Tübingen/Basel, 95-107.
- Kraggerud, Egil (1985). "Bad Weather in Horace, *Odes* I 2". *SO* 60, 95-119.
- (1995). "The Sixth Roman Ode of Horace: Its Date and Function". *SO* 70, 54-67.

- Kranz, W. (1961). "Sphragis". *RhM* 104, 3-46, 97-124.
- Krasser, Helmut (1995). *Horazische Denkfiguren: Theophilie und Theopanie als Medium der poetischen Selbstdarstellung des Odendichters*. Göttingen.
- Krevans, Nita (1984). *The Poet as Editor: Callimachus, Virgil, Horace, Propertius and the Development of the Poetic Book*. Diss. Princeton University.
- Kroh, Paul (1996). *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων, Ελλήνων και Λατίνων* (μτφ. Δ. Λυπουρλής – Λ. Τρομάρας). Θεσσαλονίκη.
- Kröhling, W. (1935). *Die Priamel (Beispielreihung) als Stilmittel in der griechischrömischen Dichtung*. Greifswald
- Kuhn, Franz (1973). *Illusion und Desillusionierung in den erotischen Gedichten des Horaz*. Diss. Heidelberg.
- Kytzler, Bernhard (1978). "Horaz, *Carm.* 1,38", στο: K.O. Conrady (επιμ.), *Der Reiz der Wörter*, Stuttgart, 145-148.
- (1985). *Horaz. Eine Einführung*. Munich/Zürich.
- Labate, Mario (1984). *L'arte di farsi amare*. Pisa.
- (1994). "La forma dell'amore: appunti sulla poesia erotica oraziana", στο: *Atti dei convegni di Venosa, Napoli, Roma, novembre 1993, [a cura del] Comitato nazionale per le celebrazioni del bimillenario della morte di Q. Orazio Flacco*, Venosa, 69-87.
- La Bua, Giuseppe (1999). *L'inno nella letteratura poetica latina*. San Severo.
- Laguna Mariscal, G. (1994). "La inversión horaciana de los géneros epidícticos tradicionales (*Carm.* 3,6,17-48)", στο: R. Cortés Tovar & J.C. Fernández Corte (επιμ.), *Bimilenario de Horacio*, Salamanca, 315-322.
- Landolfi, Luciano (1995). "Metro e forma: lettura di Hor. c. I,11". *AC* 64, 217-235.
- La Penna, Antonio (1951). "Note sul linguaggio erotico dell' elegia latina". *Maia* 4: 187-209.
- (1957). *Quinto Orazio Flacco: Satire e epistole. Introduzione e commento*. Firenze.
- (1963). *Orazio e l'ideologia del principato*. Torino.
- (1969). *Orazio e la morale mondana europea*. Firenze.
- Leach, Eleanor Winsor (1998). "Personal and Communal Memory in the Reading of Horace's *Odes*, Books 1-3". *Arethusa* 31, 43-74.
- Lebek, Wolfgang Dieter (1981). "Horaz und die Philologie. Die 'Oden'". *ANRW II* 31.3, 2031-2092.
- Lee, M. Owen (1969). *Word, Sound, and Image in the Odes of Horace*. Ann Arbor.
- Lee-Stecum, Parshia (2010). "Horace". *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 7/5/2010 [http://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=2207, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016].
- (2014). "Epistles I". *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 16/1/2014 [http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13376, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016].
- Leeman, Anton Daniel (1965). "De Cleopatra-ode", στο: H. Bolkestein *et al.* (επιμ.), *Horatius*, Amsterdam, 21-26.
- Lefèvre, Eckard (1977). "Epikur und der Wolf im Sabinerwald. Gedanken zu Horaz *Carm.* I,22". *GIF* 29, 156-171.
- (1981). "Horaz und Maecenas". *ANRW II* 31.3, 1987-2029.
- (1983). "Musis amicus. Über 'Poesie' und 'Realität' in der Horaz-Ode I 26". *A&A* 29, 26-35.

- (1993a). *Horaz. Dichter im augusteischen Rom*. Munich.
 - (1993b). “Waren horazische Gedichte zum ‘öffentlichen’ Vortrag bestimmt?”, στο: Gregor Vogt-Spira (επιμ.), *Beiträge zur mündlichen Kultur der Römer*, Tübingen, 143-157.
 - (1995). “Die Komposition von Horaz’ erstem Oden-Buch”, στο: Belloni, L./Milanese/Porro, A. (επιμ.), *Studia classica Johanni Tarditi oblata*, Milano, I, 507-521.
 - (2001). “Horaz in Hendekasyllaben. Lotichius c. 1,1, Catull c. 1 und Horaz c. 1,1”. *WS 114*, 701-707.
- Lelli, Emanuele (1995-1998). “Gli infamati scogli Acrocerauni (Hor. *Carm.* I 3,9-20)”. *Helikon* 35-38, 385-392.
- Levin, Donald Norman (1958/59). “Concerning Two Odes of Horace, 1.4 and 4.7”. *CJ* 54, 354-358.
- Lieberg, Godo (1990). “Die Struktur der Kleopatra-Ode des Horaz (c. 1,37)”. *GB* 17, 123-146.
- (1997). “La *Laus Mulieris* nella poesia augustea”. *Maia* 49, 349-365.
 - (2002). “Drei erotische Oden des Horaz (I,19; I,30 und IV,11)”, στο: Defosse, Pol (επιμ.): *Hommages à Carl Deroux. I: Poésie, Bruxelles* (Collection *Latomus* 266), 316-326.
- Liebermann, Wolf-Lüder (1998). “Methoden der Dichterinterpretation – das Beispiel der ‘symptomatischen Dichtung’ des Horaz (unter besonderer Berücksichtigung von *carm.* 1,11)”. *A&A* 44, 107-126.
- (1999). “Kallimachosrezeption bei Horaz”. *W&D* 25, 141-148.
- Lier, B. (1978). *Ad topica carminum amatoriorum symbolae*. New York – London.
- Lilja, S. (1965). *The Roman love elegists’ attitude to women*. Helsinki.
- Liuzzi, Dora (1993). *Nel cielo tra gli astri in compagnia di Orazio*. Galatina.
- Lohmann, Dieter (1989). “*Dulce et decorum est pro patria mori*’. Zu Horaz c. III 2”, στο: *Schola Anatolica. Freundesgabe für Hermann Steinthal*, Tübingen, 336-372.
- (1991). “Horaz *carmen* III 2 und der Zyklus der ‘Römer-Oden’”. *AU* 34,3, 62-75.
 - (1993). “Bild und Bedeutung in den Oden des Horaz, dargestellt am Beispiel des *Carmen* I 9: *Vides ut alta stet...*”, στο: Neumeister, Christoff (επιμ.), *Antike Texte in Forschung und Schule. Festschrift für Willibald Heilmann zum 65. Geburtstag*, Frankfurt am Main, 181-201.
- López Muñoz, Manuel (1991). “Horacio, *Odas* II,14: appuntes para un comentario”. *Florilib* 2, 285-297.
- Loupiac, Annie (1997). “La trilogie d’Actium et l’Épode IX d’Horace: document historique ou *carmen symposiacum*?”. *REL* 75, 129-140.
- Lowe, W.H. (1979). *Horace, Sermones, Book I. A Study*. Diss. Brown University, Providence, R.I.
- Lowrie, Maria Michèle (1993/94). “Lyric’s Elegos and the Aristotelian Mean: Horace, C. 1.24, 1.33, and 2.9”. *CW* 87, 377-394.
- (1995). “A Parade of Lyric Predecessors: Horace C. 1.12-1.18”. *Phoenix* 49, 33-48.
 - (1997). *Horace’s Narrative Odes*. Oxford.
 - (2002). “Beyond Performance Envy: Horace and the Modern in the Epistle to Augustus”, στο: Paschalis (2002b), 141-171.
- Luther, Andreas (2002). “Properz und die spanischen Feldzüge des Augustus. Zum Verhältnis von Dichtung und Politik im frühen Prinzipat”. *MediterrAnt* 5, 691-714.
- Lyne, Richard O.A.M. (1979). “*Servitium amoris*”. *CQ* 29: 117-130.
- (1980). *The Latin Love Poets: From Catullus to Horace*. Oxford.
 - (1995). *Horace. Behind the Public Poetry*. New Haven/London.

- Μέγας, Α.Χ. (1993). *Λατινική μετρική*. Θεσσαλονίκη.
- Μιχαλόπουλος, Ανδρέας Ν. (2014). *Οβίδιος Ηρωίδες 20-21: Ακόντιος και Κυδίππη*. Αθήνα.
- McDermott, Emily Ann (1977). "Horatius Callidus". *AJPh* 98, 363-380.
- (1981). "Greek and Roman Elements in Horace's Lyric Program". *ANRW* II 31.3, 1640-1672.
- McGinn, T.A.J. (1991). "Concubinage and the Lex Iulia on adultery". *TAPA* 121: 335-75.
- McKeown, J.C. (1989). *A commentary on Ovid Amores 1*. Leeds.
- (1998). *A commentary on Ovid Amores 2*. Leeds.
- Macfarlane, K.N. (1981). "Integer vitae: A Wolf by the Ears". *CJ* 77, 23-26.
- MacKay, L.A. (1977). "Horatiana: Odes 1.9 and 1.28". *CPh* 72, 316-318.
- Macleod, Colin W. (1979). "Ethics and Poetry in Horace's Odes (1.20; 2.3)". *G&R* 26, 21-29.
- (1982). "Horace and His Lyric Models: A Note on *Epode* 9 and *Odes* 1,37". *Hermes* 110, 371-375.
- Macours, Albert (1978). "Horace, *Odes*, I, 9 et III, 13: Une symbolique contraire pour une même idée". *LEC* 46, 215-235.
- Mader, Gottfried J. (1987). "Poetry and Politics in Horace's First Roman Ode: A Reconsideration". *AClass* 30, 11-30.
- (1989). "Heroism and Hallucination: Cleopatra in Horace c. 1,37 and Propertius 3.11". *GB* 16, 183-201.
- (1991). "A Note on *agrestium ... virorum ... humilis domos* (Horace c. 3.1.21/22)". *RhM* 134, 402 κ.ε.
- (2002). "That St(r)ain Again: Blood, Water, and Generic Allusion in Horace's *Bandusia* Ode". *AJPh* 123, 51-59.
- Maier, Friedrich (1991). "Die Metapher des ‚Staatsschiffes‘: Elemente der Tradition in der Sprache des Alltags. Zu Alkaios 46a D, Horaz I 14 u.a.", στο: Gruber, Joachim/Maier, Friedrich (επιμ.): *Humanismus und Bildung. Zukunftschancen der Tradition. Beiträge zu Bildungstheorie und Didaktik der Alten Sprachen II: Interpretationen*, Bamberg, 78-94.
- Malcovati, E. (1942). "L'invito a Virgilio (Carm. IV,12)". *AFLC* 12, 43-57.
- Maleuvre, Jean-Yves (1990). "Trois odes d'Horace (I, 8, 13, 14)". *LEC* 58, 129-42.
- (1991). "Un problème négligé de la critique: qui parle dans les Odes d'Horace? Exemple de II,14 et II,17". *REA* 93, 87-98.
- (1992a). "Iccius et Pompéius ou Horace a-t-il vraiment jeté son bouclier à Philippes? (*Odes* I,29, II,7 et 16, *Epist.* I,12)". *RBPh* 70, 93-108.
- (1992b). "Trois autres odes d'Horace: I, 5, 27, 38". *LEC* 60, 23-37.
- (1993). "Encore trois Odes d'Horace (I, 9, 19, II, 4)". *LEC* 61, 35-49.
- (1995-1997). *Petite stéréoscope des Odes et Épodes d'Horace. 2 Vols.*. Paris.
- (1998). "*Carpe diem quam minimum* (Hor. Od., I, 11)?". *LEC* 66, 73-82.
- Maltby, Robert (1991). *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*. Leeds.
- (2002). *Tibullus: Elegies. Text, Introduction and Commentary*. Cambridge.
- Mañas Nuñez, Manuel (1994). "Horacio y la poesía pederasta: tradición y originalidad (*Odas* 4,1 y 4,10)", στο: R. Cortés Tovar & J.C. Fernández Corte (επιμ.), *Bimilenario de Horacio*, Salamanca, 323-330.
- Mankin, David (1995). *Horace: Epodes*. Cambridge.
- Manzo, Antonio (1994). "Ethos e thanatos nella poesia oraziana". *Aevum(ant)* 7, 285-300.

- Marcovich, Miroslav (1980). "Eight Horatian 'Bridges'". *ICS* 5, 72-93.
- Mariotti, Italo (1995). "Orazio a scuola: *Donec gratus e Tu ne quaesieris*", στο: Rocca, Silvana (επιμ.), *Latina didaxis 10. Atti del congresso Bogliasco, 1-2 aprile 1995. Dieci anni di Latina didaxis: bilanci e progetti*, Genova 1995, 63-75.
- Marneffe, Isabelle (1997). "Note sur une expression horatienne (*dimidium / pars animae meae*)". *Latomus* 56, 118-120.
- Maróti, Egon (1966). "*Currus Achaicus*". *AAntHung* 14, 359-369.
- Masseria, Concetta (1999). "...*Et venerem et proelia destinat...* (Hor. *Carm.* III.13,5). Riti di passaggio in un santuario di Banzi". *Ostraka* 8, 469-490.
- Mastrocinque, Attilio (1991-1994). "Guerra di Troia e guerra civile in Orazio". *AIS* 12, 347-356.
- Mauch, Helmut (1986). *O laborum dulce lenimen. Funktionsgeschichtliche Untersuchungen zur römischen Dichtung zwischen Republik und Prinzipat am Beispiel der ersten Odensammlung des Horaz.* Frankfurt a.M. u.a.
- Maurach, Gregor (1972). "Bemerkungen zu lateinischen Autoren". *AClass* 15, 53-69.
- (1992a). "*Horatiana*". *WJA* 18, 205.
 - (1992b). "Hor. c. 1,13: einige Methodenprobleme". *Gymnasium* 99, 501-517.
 - (1994). "Horazens Bacchusoden". *Philologus* 138, 83-100.
 - (2001). *Horaz – Werk und Leben.* Heidelberg.
- Maurer, K. (2003). "Die Abwesenheit des Erlösers. Hölderlins unvollendete Ode 'Der Frieden' und ihr Horazisches Vorbild (*carmen* 1,2)", στο: Binder, Gerhard/Effe, Bernd/Glei, Reinhold F. (επιμ.): *Gottmenschen. Konzepte existentieller Grenzüberschreitung im Altertum.* Trier, 205-219.
- Mayer, Roland (1994). *Horace: Epistles I.* Cambridge.
- (2012). *Horace, Odes, Book I.* Cambridge Greek and Latin classics. Cambridge - New York.
- Mazzini, Innocenzo (1991). "La medicina nella letteratura latina, II: Egesi e traduzione di Horat. *Epod.* 11,15-16 e *Od.* I 13,4-5", στο: Janni, Pietro/Mazzini, Innocenzo (επιμ.): *La traduzione dei classici greci e latini in Italia oggi: problemi, prospettive, iniziative editoriali. Atti del Convegno internazionale (Macerata. 20-22 aprile 1989),* Macerata.
- Mecke, G. (1975). "Der Ligurinus-Schock. Über eine narzißtische Pubertätskrise und ihre Wiederkehr beim fünfzigjährigen Manne, Psyche". *Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendung* 29, 316-354. 421-444.
- Mendell Clarence W. (1965). *Latin Poetry: The New Poets and the Augustans.* New Haven/London.
- Mette, Hans Joachim (1960). "Roma (Augustus) und Alexander". *Hermes* 88, 458-462.
- Michalopoulos, Andreas N. (2006). *Ovid Heroides 16 and 17: Introduction, Text and Commentary.* Cambridge (ARCA 47).
- Miller, Paul Allen (1991). "Horace, Mercury, and Augustus, or the Poetic Ego of Odes 1-3". *AJPh* 112, 365-388.
- (1994). *Lyric Texts and Lyric Consciousness: The Birth of a Genre from Archaic Greece to Augustan Rome.* London.
 - (2005). *Latin Verse Satire: An Anthology and Critical Reader. Edited, with Introduction and Commentary.* London/New York.
- Minadeo, Richard W. (1975). "Sexual Symbolism in Horace's Love Odes". *Latomus* 34, 392-424.
- (1976). "Vergil in Horace's *Odes* 4.12". *CJ* 71, 161-164.
 - (1982). *The Golden Plectrum: Sexual Symbolism in Horace's Odes.* Amsterdam.

- Mindt, Nina (2007). *Die meta-sympotischen Oden und Epoden des Horaz*. Göttingen.
- Moles, John L. (1987). "Politics, Philosophy, and Friendship in Horace, *Odes* 2,7". *QUCC* 25, 59-72.
- (2007). "Philosophy and Ethics", στο: Harrison (2007), 165-180.
- Molina, M. (1955). "Horacio, *Carm.* IV, 7: *Diffugere nives...*, versión y comentario". *Palaestra* 150, 94-99.
- Mondin, Luca (1997). *L'Ode I,4 di Orazio tra modelli e struttura*. Napoli.
- Morgan, Gareth (1993). "Nullam, Vare ... Chance or Choice in Odes 1.18". *Philologus* 137, 142-145.
- Moritz, L. A. (1968/69). "Horace's Virgil". *PVS* 8, 13 κ.ε.
- (1976). "Snow and Spring: Horace's Soracte Ode Again". *G&R* 23, 169-176.
- Moser, Johann (1990). "Two Ways of Looking at a Fountain: Horace and Rilke as Paradigms of the Ancient and Modern". *Hellas* 1, 87-108.
- Moskovit, Leonard (1977). "Horace's Soracte Ode as a Poetic Representation of an Experience". *SPh* 74, 113-129.
- Muecke, Frances (1993): *Horace, Satires II*. Warminster.
- Mühl, Max (1973). "Über die Schiffspersonifizierung bei Homer und Horaz". *A&A* 19, 101-106.
- Müller, Carl Werner (1989). "Der schöne Tod des Polisbürgers oder 'Ehrentoll ist es, für das Vaterland zu sterben'". *Gymnasium* 96, 317-340.
- Muir, J.V. (1981). "Two Poems of Horace". *Latomus* 40, 322-331.
- Munding, Heinz (1992). "Zu Horaz, carmen III 2". *Anregung* 38, 24 κ.ε.
- Murgatroyd, Paul (1975). "Militia amoris and the Roman Elegists". *Latomus* 34: 59-75.
- (1980a). *Tibullus I*. Pietermaritzburg.
- (1980b). "Style and Sound in Horace C. 1.21". *AClass* 23, 120 κ.ε.
- (1981). "Servitium Amoris". *Latomus* 40: 589-606.
- (1995). "The sea of love". *CQ* 45, 9-25.
- Musti, Domenico (2003). "Le simmetrie del testo (a proposito di Orazio, *Carm.* 1.37)". *SemRom* 6, 107-114.
- Mutschler, Fritz-Heiner (1974). "Beobachtungen zur Gedichtanordnung in der ersten Odensammlung des Horaz". *RhM* 117, 109-133.
- (1989). "Four Poems of Horace Concerning Augustus". *JAC* 4, 81-113.
- Νικολαΐδης, Τάσος (1994). *Puella Formosa*. Αθήνα.
- Nadeau, Yvan (1987). "Aenigma, an eloquens structura? Hor. c. 1,23 (*vitas inuleo*)". *Latomus* 46, 778-780.
- (2002). "A Portrait of the Artist as an Old Man (Horace, C. 3,19; 1,17; 1,19; 1,30)", στο: Defosse, Pol (επιμ.): *Hommages à Carl Deroux. I: Poésie*, Bruxelles, 362-374.
- Nagel, Rebecca Ellen (2003). "Poets and Lovers in the Snow". *Mouseion* 3, 339-353.
- Nannini, S. (1982). "Lirica greca arcaica e recusatio augustea". *QUCC* 39, 71-78.
- Nardoni, Davide (1979). *Novantiqua. Problemi di lingua, letteratura latina e storia romana*. Roma.
- Nasta, Marcela (1998). "Ut silvae foliis mutantur: notas para una teoría horaciana del lenguaje". *Nova Tellus* 16, 51-65.
- (1999). "Tenues grandia: Horacio, *Carm.* 1,6". *REC* 28, 83-102.

- (2001). “*Scelus fraternae necis*: Rómulo, del asesinato a la apoteosis (Horacio, *Ep.* VII y *Carm.* III 3)”. *CFC(L)* 20, 67-82.
 - (2004). “*Aere perennius*: identidad poética y memoria colectiva en Horacio, *Carm.* 3,30”. *Euphrosyne* 32, 173-184.
- Nauta, Ruurd R. (1994). “Historicising Reading: The Aesthetics of Reception and Horace’s ‘Soracte Ode’”, στο: Irene J.F. De Jong/ Sullivan, John Patrick (επιμ.), *Modern Critical Theory and Classical Literature*, Leiden/New York/Köln, 207-230.
- Nazzaro, Antonio V. (1995). “Intertestualità e critica del testo (Hor. *carm.* 1,22,1–Paul. Nol. *carm.* 10,213)”. *Cassiodorus* 1, 41-49.
- Neuhausen, Karl August (1993). “Eine verkannte Satzkonstruktion bei Horaz (*Carm.* 1,10,9-12) – reale Bedingungsätze innerhalb einer oratio obliqua in klassischer lateinischer Literatur”. *ACD* 29, 139 κ.ε.
- Neumeister, Christoff (1976a). “Die methodische Interpretation eines Gedichts, gezeigt am Beispiel einer Horaz-Ode (II.3)”. *AU* 19,4, 5-38.
- (1976b). “Horaz und Merkur”. *A&A* 22, 185-194.
- Newman, John Kevin (1967). *Augustus and the New Poetry*. Bruxelles (Collection *Latomus* 88).
- Nielsen, Rosemary M. (1970). “Horace Odes 1.23: Innocence”. *Arion* 9, 373-378.
- (1977). “Catullus 45 and Horace Odes 3.9: The Glass House”. *Ramus* 6, 132-138.
- Nielsen, Rosemary M. / Solomon, Robert H. (1985). Horace and Hopkins: The Point of Balance in *Odes* 3,1”. *Ramus* 14, 1-15.
- (1989a). “The Faith of Lover and Reader in *Odes* I.5: Horace and Milton”. *RBPh* 67, 75-92.
 - (1989b). “*Pallida mors* and Broken Promises: Convention in Horace, *Odes* 1.4”, στο: Deroux, Carl (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Roman History IV*, Bruxelles, 187-202.
 - (1993). “Rescuing Horace, Pyrrha and Aphra Behn: a Directive”. *Ramus* 22, 60-77.
 - (1994a). “Horace’s Soracte: Theory and the Matière Vivante of Classics”. *CRCL* 21, 627-641.
 - (1994b). “Horace, Strabo, and Ezra Pound: The Lie of the Final Poem (‘Odes’ 3.30)”. *RBPh* 72, 62-77.
- Niemann, Karl-Heinz (2002). “*Tecum vivere amem, tecum obeam lubens*. *Carmen* III 9 als Auftakt der Horaz-Lektüre”. *AU* 45, 37-42.
- Nisbet, Robin G.M. (1962). “*Romanae fidicen lyrae*: the *Odes* of Horace”, στο: Sullivan, John Patrick (επιμ.): *Critical Essays on Roman Literature. Elegy and Lyric*, London, 181-218.
- (1989). “Footnotes on Horace”, στο: Diggle, James/Hall, J.B./Jocelyn, H.D. (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Its Tradition in Honour of C.O. Brink*, Cambridge, 87-96.
 - (1999). “The Word Order of Horace’s *Odes*”, στο: Adams, J.N./Mayer, Roland G. (επιμ.): *Aspects of the Language of Latin Poetry*, Oxford, 135-154.
 - (2002). “*Sera vindemia*: Marginal Notes on the Text of Horace and Juvenal”, στο: Miller, John F./Damon, Cynthia/Myers, K. Sara (επιμ.): *Vertis in usum: Studies in Honor of Edward Courtney*. Munich, 56-66.
 - (2007). “Horace: Life and Chronology”, στο: Harrison (2007) 7-21.
 - / Hubbard, Margaret (1970-78). *A Commentary of Horace: Odes, Book 1-2*. 2 Vols. Oxford.
 - / Rudd, Niall (2004). *A Commentary on Horace Odes, Book III*. Oxford.
- Nünlist, René (1996/97). “Der Theaterkarren des Thespis: eine poetologische Metapher”. *WJA* 21, 259-271.
- (1998). *Poetologische Bildersprache in der frühgriechischen Dichtung*. Stuttgart.

- Numberger, Karl (1959). *Inhalt und Metrum in der Lyrik des Horaz*. Diss. Munich.
- (1972). Horaz. *Lyrische Gedichte. Kommentar für Lehrer der Gymnasien und für Studierende*. Münster.
- Nussbaum, Gerald B. (1971). “A Study of *Odes* 1.37 and 38: The Psychology of Conflict and Horace’s *humanitas*”. *Arethusa* 4, 91-97.
- (1981). “Sympathy and Empathy in Horace”. *ANRW* II 31,3, 2093-2158.
 - (1994). “Dances with Meanings: Horace and His Penguin Translator in an Age of Deconstruction”. *LCM* 19, 69-82.
- Ogilvie, Robert M. (1965). *A Commentary on Livy. Books 1-5*. Oxford.
- Oksala, Teivas (1973). *Religion und Mythologie bei Horaz. Eine literarhistorische Untersuchung*. Helsinki/Helsingfors.
- Oliensis, Ellen Sarah (1991). *The Construction of Horatian Decorum*. Diss. Harvard Univ., Cambridge, MA.
- (1998). *Horace and the Rhetoric of Authority*, Cambridge.
 - (2002). “Feminine Endings, Lyric Seductions”, στο: A.J. Woodman & D.C. Feeney (επιμ.), *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*, Cambridge, 93-106.
 - (2007). “Erotics and Gender”, στο: Harrison (2007), 221-234.
- Olstein, K. (1984). “Horace’s *Integritas* and the Geography of *carm.* I 22”. *GB* 11, 113-120.
- Oppermann, Hans (1950). “Horaz, das Gebet des Dichters”. *Christianeum* 6, 2, 11-15.
- (1953). “Zwei Frühlingsgedichte des Horaz”. *Christianeum* 9, 1, 17-21.
 - (1956). “Das Göttliche im Spiegel der Dichtung des Horaz”. *AU* 9, 54-67.
 - (1957). “Maecenas’ Geburtstag (Horat. c. IV 11)”. *Gymnasium* 64, 102-111.
 - (1969). “Später Liebeslyrik des Horaz”, στο: R. Stiehl & H.E. Stier (επιμ.), *Beiträge zur Alten Geschichte und deren Nachleben. Festschrift für Franz Altheim zum 6.10.1968, Vol. 1*, Berlin, 459-476.
- O’Sullivan, Neil (1998). “Pede poena claudo (Horace *Odes* 3.2.32)”. *RhM* 141, 92-94.
- Otis, Brooks (1945). “Horace and the Elegists”. *TAPhA* 76, 177-190.
- (1968). “A Reading of the Cleopatra Ode”. *Arethusa* 1, 48-61.
- Owens, William M. (1992). “Double Jealousy: an Interpretation of Horace *Odes* 1.13”, στο: Deroux, Carl (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Roman History VI*, Bruxelles (Collection *Latomus* 217), 237-244.
- Paolucci, Paola (1999). “Tre vettori per l’interpretazione politica di Hor. *carm.* 1,14”. *GIF* 51, 23-40.
- Papanghelis, T.D. (1987). *Propertius: a Hellenistic poet on love and death*. Cambridge.
- Pardini, Alessandro (1992). *Ociior aura tollat* (Hor. *Carm.* I 2,48s.)”. *RCCM* 34, 147-153.
- Parker, Holt N. (1992). “Fish in Trees and Tie-Dyed Sheep: A Function of the Surreal in Roman Poetry, *Arethusa* 25”. 293-323.
- Parker, Laetitia P.E. (2002). “Just Tenacious of His Purpose ...”. *MH* 59, 101-106.
- Pascal, C.B. (1978). “Duo loci Horatiani”. *Latinitas* 26, 89-93.
- Paschalis, Michael (1994/95). “Names and Death in Horace’s *Odes*”. *CW* 88, 181-190.

- (2002a). “Constructing Lyric Space: Horace and the Alcaean Song”, στο: Paschalis 2002b, 71-84.
 - (2002b) (επιμ.). *Horace and Greek Lyric Poetry*, Rethymnon.
- Pascucci, Giovanni (1982). “Coscienza di poeta (Hor. *Carm.* 4,3)”. *RFIC* 110, 150-165.
- Pasquali, Giorgio (1920). *Orazio lirico. Studi*. Firenze.
- Pavlock, Barbara (1982). “Horace’s Invitation Poems to Maecenas: Gifts to a Patron”. *Ramus* 11, 79-98.
- Pease, A. S. (1935). *Publi Vergili Maronis Aeneidos Liber Quartus*. Cambridge, MA.
- Pellegrino, Carlo (2000). “Hor. *carm.* 4,7,19-20: animo/quaedederis amico”, στο: Cannatà Fera, Maria/Grandolini, Simonetta (επιμ.): *Poesia e religione in Grecia: studi in onore di G. Aurelio Privitera*, Napoli, 513-519.
- Perelli, Luciano (1992). “Simbolismo e polarità nelle Odi di Orazio”. *CCC* 13, 27-39.
- Perl, Gerhard (1999). “Horaz-Interpretationen (zu *epod.* 7. 16; *carm.* 1,4. 37; 3,1. 6. 9. 26. 28. 30; 4,5. 7. 15)”. *AAntHung* 39, 231-260.
- Perrelli, Raffaele (2005). “Orazio e Tibullo a confronto in *Carm.* 1,33: il dialogo con un elegiaco ‘moderato’”. *Paideia* 60, 239-253.
- Pfeiffer, R. (1949-1953). *Callimachus, 2 Vols.*. Oxford.
- Pianezzola, Emilio (2003). “L’innamorato, il poeta e gli dei: evoluzione di un topos”, στο: Bertini, Ferruccio (επιμ.): *Giornate filologiche ‘Francesco Della Corte’*, Genova, 63-79.
- Pice, Nicola (1993). “Una proposta didattica: lettura dell’Ode I,2 di Orazio”. *Aufidus* 21, 77-93.
- Pierpaoli, Massimo (2002). “*Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae* (Hor. *carm.* III 3,7-8)”. *Maia* 54, 1-18.
- Pigoń, Jakub (1993). “Przestrzeń i czas w pieśni Horacego [Raum und Zeit in dem Horazgedicht] ‘*vides ut alta stet*’ (*Carm.* 1,9)”. *Class Wratt* 17, 125-132.
- Pinotti, Paola (1988). *P. Ovidio Nasone: Remedia amoris*. Bologna.
- Pöschl, Viktor (1956a). “Horaz”, στο: *L’influence grecque sur la poésie latine de Catulle à Ovide*. Entretiens Fondation Hardt 2, Vandœuvres-Genève, 93-115.
- (1956b). *Horaz und die Politik*. Heidelberg.
 - (1958). “Die Einheit der ersten Römerode”. *HSPH* 63, 333-346.
 - (1964). “Die Pyrrhaode des Horaz (c.1,5)”, στο: M. Renard & R. Schilling (επιμ.), *Hommages à Jean Bayet*, Bruxelles, 579-86.
 - (1966). “Die Soracteode des Horaz (c.1,9)”. *WS* 79, 365-383.
 - (1967). “Die Horazode ‘Exegi monumentum’ (c. III,30)”. *GIF* 20, 261-272.
 - (1968). “Die Kleopatraode des Horaz (c. I,37)”, στο: Krefeld, Heinrich (επιμ.): *Interpretationen lateinischer Schulautoren mit einer didaktischen Einführung*, Frankfurt a.M., 106-137.
 - (1973). “Die Dionysosode des Horaz (c. 2,19)”. *Hermes* 101, 208-230.
 - (1979). “Die Gedichtgruppe Horaz c. 3,7-12”, στο: *idem, Kunst und Wirklichkeitserfahrung in der Dichtung. Abhandlungen und Aufsätze zur Römischen Poesie. Kleine Schriften I*, (επιμ. Wolf-Lüder Liebermann), Heidelberg, 232-44.
 - (1980). “Horace et l’élégie”, στο: A. Thill (επιμ.), *L’élégie romaine. Enracinement – Thèmes – Diffusion. Actes du colloque international organisé par la faculté des lettres et sciences humaines de Mulhouse en mars 1979*, Paris, 157-161.
 - (1984). “Horazische Liebeslyrik”, στο: *Antike Tradition und neuere Philologien. Symposium zu Ehren des 75. Geburtstages von Rudolf Sühnel*, Heidelberg 1984, 19-33.

- (1986a). “Die Einführung des Liebesthemas in den Horazischen ‘Paradeoden’ (carm. I 1-9)”, στο: U.J. Stache & W. Maaz & F. Wagner (επιμ.), *Kontinuität und Wandel. Lateinische Poesie von Naevius bis Baudelaire. Franco Munari zum 65. Geburtstag*, Hildesheim, 63-69.
 - (1986b). “Horazens Ode an den Weingott (c. I 18). *Nullam Vare sacra*”. *WS* 20, 193-203.
 - (1992). “Horazens Lebenskunst”, στο: Froning, Heide/ Hölscher, Tonio/Mielsch, Harald (επιμ.), *Kotinos. Festschrift für Erika Simon*, Mainz, 375-381.
 - (1993). “Simbolismo in Orazio”, στο: *Atti del Convegno di Venosa. 8-15 novembre 1992, [a cura del] Comitato nazionale per le celebrazioni del bimillenario della morte di Q. Orazio Flacco*. Venosa, 101-109.
 - (1994). “Die Horazode ‘Aequam memento’ (c. 2,3)”. *RhM* 137, 118-127.
- Poiss, Thomas (2001). “Horaz als Erotiker betrachtet. Überlegungen zu *carm.* 2,8 und *carm.* 3,9”. *WS* 114, 251-266.
- Pomeroy, Arthur J. (1980). “A Man at a Spring: Horace, Odes 1.1”. *Ramus* 9, 34-50.
- Porter, David H. (1972). “Horace, *Carmina*, IV, 12”. *Latomus* 31, 71-87.
- (1985). “Chloe and Phyllis: Horace *Carmina* 1.23 and 4.11”. *CPh* 80, 137-139.
 - (1987). *Horace’s Poetic Journey. A Reading of Odes 1-3*. Princeton/N.J.
- Portolano, Antonio (1989). “Una strofa oraziana dalla censura all’attualità (Hor. *Carm.* I, 9)”, στο: P. Fedeli (επιμ.), *Orazio in colloquio. Atti dell’incontro di Studio, Venosa, 29-30 maggio 1987*, Venosa, 157-168.
- Préaux, J. (1968). *Q. Horatius Flaccus, Epistulae Liber primus. Éd., introd. et comm.*. Paris.
- Primmer, Adolf (1973). “Textinterpretation eines lateinischen Schulautors: Horaz”, στο: E. Benedikt *et al.* (επιμ.), *Beiträge zur Lehrerfortbildung, Vol. 8: Klassische Philologie*, Wien, 46-68.
- (1983). “*Non usitata* ...: Die Metamorphose des Horaz”, στο: Händel, Paul/Meid, Wolfgang (επιμ.): *Festschrift für Robert Muth zum 65. Geburtstag am 1. Januar 1981 dargebracht von Freunden und Kollegen*, Innsbruck, 385-392.
- Privitera, Tiziana (1995). “*Infelix avis*: una nota ad Hor. 4,12”, στο: M.L. Coletti & P. Domenicucci (επιμ.), *Musis amicus: Atti del Convegno internazionale di studi su Q. Orazio Flacco, Chieti, 4-6 maggio 1993*, Chieti, 173-189.
- Pucci, Joseph (1991). “The Dilemma of Writing: Augustine, Confessions 4.6 and Horace Odes 1.3”. *Arethusa* 24, 257-281.
- (1992). “Horace and Virgilian Mimesis: A Re-reading of Odes 1.3”. *CW* 85, 659-673.
 - (2005). “Originary Song, Poetic Composition, and Transgression: A Reading of Horace 1.3 and 1.22”. *Ramus* 34, 1-21.
- Pulbrook, Martin (1982). *A Correction in Horace Odes IV 7*. Dublin.
- Pulleyn, Simon (1997). “Horace, Odes 3,3,12: ‘*purpureo bibet ore nectar*’”. *Mnemosyne* 50, 482-484.
- Putnam, Michael C.J. (1970). “Horace, *Carm.* 1.5: Love and Death”. *CPh* 65, 251-254.
- (1972). “Horace and Tibullus”. *CPh* 67, 81-88.
 - (1973). “Horace C. 3.30: The Lyricist as Hero”. *Ramus* 2, 1-19.
 - (1974). “*Mercuri, facunde nepos Atlantis*”. *CPh* 69, 215-217.
 - (1977). “Horace *Odes* 3.9: The Dialectics of Desire”, στο: D’Arms, J.H./Eadie, J.W. (επιμ.): *Ancient and Modern Essays in Honor of Gerald F. Else*, Ann Arbor, 139-157.
 - (1986). *Artifices of Eternity: Horace’s Fourth Book of Odes*. Ithaca/London.

- (1992/93). “The Languages of Horace Odes 1.24”. *CJ* 88, 123-135.
 - (1995a). “Design and Allusion in Horace, *Odes* 1.6”, στο: Harrison (1995), 50-64.
 - (2000). *Horace’s Carmen Saeculare: Ritual Magic and the Poet’s Art*. New Haven.
 - (2006a). “Horace to Torquatus: Epistle 1.5 and Ode 4.7”. *AJPh* 127, 387-413.
 - (2006b). *Poetic Interplay: Catullus and Horace*. Princeton.
- Quinn, Kenneth (1963a). *Latin Explorations. Critical Studies in Roman Literature*. London.
- (1963b). “Horace as a Love Poet: a Reading of Odes 1.5”. *Arion* 2.3, 59-77.
 - (1980). *Horace: The Odes. Edited with Introduction, Revised Text and Commentary*. London.
- Race, William H. (1978). “Odes 1.20: An Horatian Recusatio”. *CSCA* 11, 179-196.
- (1982). *The classical Priamel from Homer to Boethius*. Mnemosyne, Supplementum 74, Leiden.
 - (2010). “Horace’s Debt to Pindar”, στο: Davis (2010), 147–73.
- Radici Colace, P. (1985). “Il poeta si diverte. Orazio, Catullo e due esempi di poesia non seria”. *GIF* 37, 53-71.
- Raditsa, L. (1980). “Augustus’ legislation concerning marriage, procreation, love affairs and adultery”. *ANRW* II.13: 278-339.
- Radke, Gerhard (1959). “Auswahlbericht zur augusteischen Dichter”. *Gymnasium* 66, 1959, 319-347.
- Raven, D.S. (1965). *Latin Metre: An Introduction*. London.
- Reagan, Christopher J. (1970). “Horace, *Carmen* 2.10: The Use of Oxymoron as a Thematic Statement”. *RSC* 18, 177-185.
- Reckford, Kenneth J. (1959/60). “Some Studies in Horace’s Odes on Love”. *CJ* 55, 25-33.
- (1969). *Horace*. New York.
- Reinhardt, T. (2013). “*The Ars poetica*”, στο Günther 2013a: 499–526.
- Reis, Martin (1994). *Sport bei Horaz*. Hildesheim.
- Richter, Wieland (2005). “Caesar, Horaz und Seneca nutzen die Zeit”. *AU* 48,5, 18-23.
- Rimóczy-Hamar, Márta (1997). “*Iam varis comites ...* (Hor., C. IV 12. értelmezéséne)””. *Antik Tanulmányok* 41, 71-79.
- Rinaldi, Annavita (1995). “La nave di Orazio”. *Aufidus* 25, 101-120.
- Roberts, Michael (1991). “Reading Horace’s Ode to Postumus (2.14)”. *Latomus* 50, 371-375.
- Römisch, Egon (1968). “Horaz”, στο: Krefeld, Heinrich (επιμ.): *Interpretationen lateinischer Schulautoren (mit einer didaktischen Einführung)*, Frankfurt a.M., 138-160.
- (1977). “Horaz, *Nullam, Vare, sacra ...* (c. I 18)”. *AU* 20,4, 14-28.
 - (1979). *Zwei Horazoden. Interpretation von c. 3,9 und c. 1,10 für den Unterricht*. Heidelberg.
- Röver, Erich (1956). “Horaz’ *carmina* I 3 und I 35”. *AU* 2,9, 68-96.
- Röver, Erich & Oppermann, Hans (1961). *Lehrerkommentar zu Horaz*. Stuttgart.
- Rohde, G. (1963). “Deutungen zu vier Augustus-Gedichten des Horaz”, στο: *idem, Studien und Interpretationen zur antiken Literatur, Religion und Geschichte*, Berlin, 176-185.

- Romaniello, Giuseppe (1984). “Il significato religioso ed etico del *carpe diem* oraziano”, στο: G. Bruno (επιμ.), *Orazio Flacco (da Omero a Sedulio Scoto). Periegesi di studio* '83, Venosa, 117-129.
- Romano, Elisa /Fedeli, Paolo(1991-1997; επιμ.). *Q. Orazio Flacco: Le opere. I 1: Le Odi. Il Carme Saeculare. Gli Epodi. Testo critico di Elisa Romano. Traduzione di Luca Canali. I 2: Commento di E.R. II 1: Le Satire. Testo critico di Paolo Fedeli. Traduzione di Carlo Carena. II 2: Commento di Paolo Fedeli. II 3: Le epistole. L'arte poetica. Testo critico di Paolo Fedeli. Traduzione di Carlo Carena. II 4: Commento di Paolo Fedeli*, Roma.
- Ronnick, Michele Valerie (1993). “Green Lizards in Horace: *lacertae virides* in *Odes* 1.23”. *Phoenix* 47, 155-157.
- Rosati, Gianpiero (1996). *P. Ovidii Nasonis Heroidum Epistulae XVIII-XIX Leander Heroni Hero Leandro*. Firenze.
- Ross, jr., D.O. (1975). *Backgrounds to Augustan Poetry: Gallus, Elegy and Rome*. Cambridge.
- Rostagni, Augusto (1930). *Arte poetica di Orazio. Introduzione e commento*. Torino.
- Rotsch, L. (1957). “Zur Form der drei Horaz-Oden im Asclepiadeus maior (I 11. 18. IV 10)”. *Gymnasium* 64, 89-98.
- Rowe, G.O. (1963). *The Adynaton and the statement of perpetuity in Greek and Latin poetry*. Diss., Vanderbilt Univ.
- (1965). “The ADYNATON as a stylistic device”. *AJP* 86: 387-96.
- Rudd, Niall (1960). “Patterns in Horatian Lyric”. *AJPh* 81, 373-392.
- (1989). *Horace: Epistles. Book II and Epistle to the Pisones ('Ars poetica')*. Cambridge.
- (1999). «Οράτιος», στο E.J. Kenney – W.V. Clausen (edd.), *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας* (μτφ. Θ. Πίκουλας – Α.Σιδέρη-Τόλια, επιμ. Α. Στεφανής). Αθήνα, 501-543.
- (2004). *Horace: Odes and Epodes*. Edited and Translated. Cambridge, Mass./London (The Loeb Classical Library 33).
- Rüpke, Jörg (1998). “Mercur am Ende: Horaz, *Carmen* 1,30”. *Hermes* 126, 435-453.
- Salvatore, Armando (1993). “Orazio e Virgilio (Lettura dell'Ode I 3)”, στο: G. Bruno (επιμ.), *Letture oriaziane*, Venosa 1993, 135-149.
- (1994). “Orazio e Virgilio (interpretazione di Hor. *Carm.* IV 12)”. *Vichiana* 5, 34-44.
- Santini, Carlo (2000). “L'iter di Enea e l'iter di Orazio”. *Euphrosyne* 28, 335-346.
- Santirocco, Matthew Stephen (1979). *The Order of Horace's 'Odes,' Books II and III*. Diss. Columbia University.
- (1984). “The Maecenas Odes”. *TAPhA* 114, 241-253.
- (1985). “The Two Voices of Horace: *Odes* 3.1-15”, στο: Winkes, Rolf (επιμ.), *The Age of Augustus. Interdisciplinary Conference Held at Brown University, April 30 – May 2, 1982*, Louvain-la-Neuve, 9-28.
- (1986). *Unity and Design in Horace's Odes*. Chapel Hill/London.
- Scarcia, Riccardo (1995). “*Blandius Orpheus*: una glossa a Hor. *Carm.* 1,24”, στο: M.L. Coletti & P. Domenicucci (επιμ.), *Musis amicus: Atti del Convegno internazionale di studi su Q. Orazio Flacco, Chieti, 4-6 maggio 1993*, Chieti, 135-171.
- (2001). “Orazio e l'equilibrio dell'acqua”. *Scholia* 3, 33-46.
- Schäfer, Christoph (2006). *Kleopatra*. Darmstadt.

- Schindel, Ulrich (1984). "Die 'furchtbare Realität' des Geleitgedichts für Vergil. Überlegungen zu Horaz' Ode 1,3". *Hermes* 112, 316-333.
- Schindler, Winfried (1990). "Die Sprache der Poesie in der „Soracte“-Ode des Horaz". *AU* 33,6, 31-45.
- Schlegel, Catherine (2005). *Satire and the Threat of Speech: Horace, Satires, Book 1*. Madison.
- Schmid, U. (1964). *Die Priamel der Werte im griechischen von Homer bis Paulus*. Wiesbaden.
- Schmidt, Ernst August (1977). "Das horazische Sabinum als Dichterlandschaft". *A&A* 23, 97-112.
- (1980). "Alter Wein zum Fest bei Horaz". *A&A* 26, 18-32.
 - (1982). "Lyrische Wirklichkeit bei Horaz". *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturgeschichte und Geisteswissenschaften* 56, 515-538.
 - (1983). "Vergils Glück. Seine Freundschaft mit Horaz als ein Horizont unseres Verstehens", στο: Pöschl, Viktor (επιμ.): *2000 Jahre Vergil. Ein Symposium*, Wolfenbüttel, 1-36.
 - (1990). "Σχήμα Horatianum". *WS* 103, 57-98.
 - (1992). "Horazische Liebeslyrik. Thesen und Interpretationen zur Einführung". *AU* 35,2, 42-53.
 - (1995). "“Vornehm par excellence”. Über Noblesse und Takt in Horazens Philippi-Gedichten (*Epode* 13 – *Ode* 2,7 –, *Ode* 3,14)". *WS* 108, 377-396.
 - (1997). *Sabinum. Horaz und sein Landgut im Lizenzatal*. Vorgetragen am 27. Nov. 1993, Schriften der Philosophisch-historischen Kl. der Heidelberger Akademie der Wiss. 1, Heidelberg.
 - (1999). "Deutsche Nachdichtungen des Liebesduetts 'Donec gratus eram tibi' (c.3,9) im 18. Jahrhundert". *AAntHung* 39, 329-344.
- Schönbeck, Gerhard (1962). *Der locus amoenus von Homer bis Horaz*. Diss. Heidelberg.
- Schönberger, Otto (1961). "Horatius, carm. 1,1. Versuch einer Deutung", στο: *Lebendige Tradition. 400 Jahre Humanistisches Gymnasium in Würzburg. Festschrift zur 400 Jahrfeier des Wirsberg-Gymnasiums und zum 75jährigen Bestehen des Riemenschneider-Gymnasiums*, Würzburg, 79-106.
- Schork, R. Joseph (2004). "Horatian Meditation on Gallus' Gold". *Latomus* 63, 81-87.
- Schulze, Christian (2001). "Zur Sonderstellung von Horazens Carmen 3,1 innerhalb des „Römeroden“-Zyklus". *Hermes* 129, 377-385.
- Schwind, Gertrud (1965). *Zeit, Tod und Endlichkeit bei Horaz*. Diss. Freiburg.
- Schwindt, Jürgen Paul (2002). "Die leichte und schwere Muse. Über einige Gesichtspunkte der Erklärung von Horaz c. 3,9". *Gymnasium* 109, 497-517.
- Schwinge, Ernst-Richard (1965). "Horaz, Carmen II,20". *Hermes* 93, 438-459.
- Seel, Otto (1965). *Weltdichtung Roms. Zwischen Hellas und Gegenwart*. Berlin.
- (1970). "Zur Ode 1, 14 des Horaz. Zweifel an einer *communis opinio*", στο: D. Ableitinger & H. Gugel (επιμ.), *Festschrift Karl Vretska*, Heidelberg, 204-249.
 - (1972). "Von Heimkehrern und Überlebenden", στο: *idem, Verschlüsselte Gegenwart. Drei Interpretationen antiker Texte*, Stuttgart, 111-277.
 - (1974). "Freiheit und Bindung des Dichters, zu Horaz 1,32", στο: Hörmann, Friedrich (επιμ.): *Probata-Probanda*, Munich (Dialog Schule-Wissenschaft 7), 72-101.
- Segal, Charles (1973). "*Felices ter et amplius*. Horace, *Odes*, I.13". *Latomus* 32, 39-46.
- Servodio, M. (1996/97). "Il linguaggio metaforico di Alceo e la sua ripresa nell'ode oraziana 1,14". *InvLuc* 18/19, 251-273.
- Shackleton Bailey, David Roy (1982). *Profile of Horace*. London.
- (1985). "*Vindaciae Horatianae*". *HSPH* 89, 153-170.

- (1990). “Horatian Aftermath”. *Philologus* 134, 213-228.
- Sharland, S. (2010). *Horace in Dialogue. Bakhtinian Readings in the Satires*. Oxford.
- Shorey, P. (1910). Horace. *Odes and Epodes*. Edited with commentary, revised by. Paul Shorey and Gordon J. Laing. New York.
- Simon, Erika (1994). “Horaz und die Bildkunst seiner Zeit. Ein Stilvergleich”. *NAC* 23, 211-222.
- Simpson, Christopher J. (1993). “Horace, *Carm.* 1,2,30-44, Apollo Palatinus and Allusions to Shrines in Octavian’s Rome”. *Athenaeum* 81, 632-642.
- (1994). “The Recollection of Reality: A Note on Horace *carm.* 1,9”. *Athenaeum* 82, 533-537.
- (2001). “Teichoskopia and Autopatheia in Horace Odes 1-3”. *RBPh* 79, 65-68.
- (2002). “The Tomb, Immortality and the Pontifex: Some Realities in Horace *Carm.* 3.30”. *Athenaeum* 90, 89-94.
- Smith, K.F. (1913). *The elegies of Albius Tibullus*. Darmstadt.
- Smith, D.R. (1976). “The Poetic Focus in Horace, *Odes* 3,13”. *Latomus* 35, 82-826.
- Smith, Riggs Alden (1994). “Horace *Odes* 1.6: mutatis mutandis, a most Virgilian *recusatio*”. *Gymnasium* 101, 502-505.
- Snell, Bruno (1953). *The discovery of the mind. The Greek Origins of European Thought* (tr. T.G. Rosenmeyer). Oxford.
- Solmsen, Friedrich (1947). “Horace’s First Roman Ode”. *AJPh* 68, 337-352.
- Spies, A. (1930). *Militat omnis amans*. Diss. Tübingen.
- Springer, Carl P.E. (1988). “Horace’s Soracte Ode: Location, Dislocation, and the Reader”. *CW* 82, 1-9.
- Stevens, John A. (1999). “Seneca and Horace: Allegorical Technique in Two Odes to Bacchus (Hor. *Carm.* 2.19 and Sen. *Oed.* 403-508)”. *Phoenix* 53, 281-307.
- Stoneman, Richard (1981). “*Fide silentium*: A Pindaric Motif in Horace”, στο: E.G. Schmidt (επιμ.), *Aischylos und Pindar. Studien zu Werk und Nachwirkung*, Berlin, 257-267.
- Storch, Helmut (1992). “Variationen der Liebe. Zur Liebeslyrik des Horaz im Unterricht”. *AU* 35,2, 54-64.
- Storrs, Ronald (1959; επιμ.). *Ad Pyrrham. A Polyglot Collection of Translations of Horace’s Ode to Pyrrha (Book I, Ode 5) Assembled with an Introduction*. London.
- Strauss Clay, J. (2010). “Horace and Lesbian Lyric”, στο Davis (2010), 128–46.
- Striar, Brian (1989). “Soracte Reconsidered: the Burden of Youth and the Relief of Age in Horace *Odes* 1.9”, στο: Deroux, Carl (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Roman History V*, Bruxelles (Collection *Latomus* 206), 203-215.
- Stroh, Wilfried (1971). *Die römische Liebeselegie als werbende Dichtung*. Amsterdam.
- (1989). “*Emendatur Horatius (Carm. 3,2,1)*”. *Hermes* 117, 376 κ.ε.
- (1991). “*De amore senili quid veteres poetae senserint*”. *Gymnasium* 98, 264-276.
- (1993). “*De Horati poesi amatoria*”, στο: *Atti del Convegno di Venosa. 8-15 novembre 1992, [a cura del] Comitato nazionale per le celebrazioni del bimillenario della morte di Q. Orazio Flacco*, Venosa, 151-179.
- (1999). “Vom Faunus zum Faun: Theologische Beiträge von Horaz und Ovid”, στο: Schubert, Werner (επιμ.): *Ovid. Werk und Wirkung. Festgabe für Michael von Albrecht zum 65. Geburtstag*, Frankfurt a.M. u.a., Vol. 2, 559-612.
- Suárez Martínez, Pedro Manuel (1991). “Una *lectio difficilior* en Horacio, *Od.*, I 14,8”. *Myrtia* 6, 157-161.

- Sullivan, John Patrick /Murray, Michael/Segal, Charles/Palmer, Richard E. (1981). "Horace's Soracte Ode (C. 1,9)", στο: Kresic, Stéphane (επιμ.), *Contemporary Literary Hermeneutics and Interpretation of Classical Texts. Herméneutique littéraire contemporaine et interprétation des textes classiques*, Ottawa, 275-298.
- Sutherland, Elizabeth Hamilton (1994). *The Lyric Dialogue: Poet, Program and Audience in Horace's Odes 1-3*. Diss. University of California, Berkeley.
- (1995). "Audience Manipulation and Emotional Experience in Horace's "Pyrrha Ode"". *AJPh* 116, 441-452.
 - (2002). *Horace's Well-Trained Reader: Toward a Methodology of Audience Participation in the Odes*. Frankfurt a.M. u.a.
 - (2003). "How (not) to Look at a Woman: Bodily Encounters and the Failure of the Gaze in Horace's C. 1.19". *AJPh* 124, 57-80.
 - (2005). "Writing (on) Bodies: Lyric Discourse and the Production of Gender in Horace *Odes* 1.13". *CPh* 100, 52-82.
- Sweet, Waldo E. (1981). "An Offering to Neptune and Venus (Horace, Odes 1.5): A Study of Poetical Ambiguity". *CB* 58, 22-4.
- Syndikus, Hans Peter (1972/73). *Die Lyrik des Horaz. Eine Interpretation der Oden*. 2 Vols. Darmstadt.
- (1995). "Some Structures in Horace's Odes", στο: Harrison (1995), 17-31.
 - (1998). "Horaz und die elegischen Dichter", στο: Radke, Anna Elissa (επιμ.), *Candide Iudex. Beiträge zur augusteischen Dichtung. Festschrift für Walter Wimmel zum 75. Geburtstag*, Stuttgart, 375-398.
- Taliercio, Annamaria (1998). "L'interpretazione di Hor. *carm.* IV 3,24 *quod spiro et placeo, si placeo, tuum est*". *RCCM* 40, 313-319.
- Tarrant, Richard John (1995). "Da Capo Structure in Some Odes of Horace", στο: Harrison (1995), 32-49.
- Tartari Chersoni, Marinella (1998). "Noterella oraziana. *Carm.* IV 12,5-8". *BStudLat* 28, 421-425.
- (1999). "Responsioni di nuclei ritmico-metrici in tre carmi oraziani". *BStudLat* 29, 459-468.
- Tatum, James (1973). "*Non usitata nec tenui ferar*". *AJPh* 94, 4-25.
- Theiler, Willy (1935). "Das Musengedicht des Horaz", στο: *Schriften der Königsberger Gel. Ges.* 12,4, 253-282.
- Thévenaz, Olivier (2002). "Le cygne de Venouse: Horace et la métamorphose de l'Ode II,20". *Latomus* 61, 861-888.
- Thibodeau, Philip (2002/03). "Can Vergil Cry? Epicureanism in Horace *Odes* 1.24". *CJ* 98, 243-256.
- Thomas, E. (1964). "Variations on a military theme in Ovid's *Amores*". *G&R* 11: 151-65
- Thomas, Richard F. (2007). "Horace and Hellenistic Poetry", στο: Harrison (2007), 50-62.
- (2011). *Horace: Odes Book IV and Carmen Saeculare*. Cambridge Greek and Latin Classics, Cambridge
- Thome, Gabriele (1994). "Die Funktion der Farben bei Horaz". *AClass* 37, 15-39.
- (1995). "Die späte Liebeslyrik des Horaz", στο: Alföldy, Géza/Hölscher, Tonio/Kettemann Rudolf/Petersmann, Hubert (επιμ.), *Römische Lebenskunst. Interdisziplinäres Kolloquium zum 85. Geburtstag von Viktor Pöschl, Heidelberg, 2.-4. Februar 1995*, Heidelberg, 131-154.
- Till, Rudolf (1968). "Horazens 'Exegi monumentum' im Spiegel der Übersetzung", στο: Hörmann, Friedrich (επιμ.): *Die alten Sprachen im Gymnasium, Munich (Das Bildungsgut der Gymnasien. Klassische Reihe. Vol. 4)*, 93-113.

- Toppani, Innocente (1992). “L’ambigua Cleopatra (Orazio, Odi 1,37) e un’ipotesi di modello ‘dinamico’”. *Sileno* 18, 183-189.
- Torigian, Catherine (1995). *Poetic Allegory and Roman Reality in Three ‘Carmina’ of Horace (C., I, 1-3)*. Diss. Brown University, Providence, R.I.
- Tourlidis, G.A. (1996/97). «Ο Οράτιος και η μαχή των Φιλίππων», *Επιστημονική επετηρίδα της φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* λα’. 159-166.
- Tränkle, Hermann (1994). “Gedanken zu zwei umstrittenen Oden des Horaz”. *Museum Helveticum* 51, 206-213.
- Trails, David A. (1982). “Horace C. 1.3: A Political Ode?”. *CJ* 78, 131-137.
- (1993). “Horace *Carmen* 1.30: Glycera’s Problem”. *CPh* 88, 332.
- Traina, Alfonso (1973). “Semantica del *carpe diem*”. *RFIC* 101, 5-21.
- (1993a). *Autoritratto di un poeta*. Venosa.
- (1993b). “La linea e il punto: ancora sul *carpe diem*”. *Paideia* 48, 100-103.
- (1998). “L’ultimo amore: lettura dell’Ode 4,11 di Orazio”. *Aufidus* 12(34), 7-18.
- Trappes-Lomax, John (2002). “Eleven Suggestions in Latin Poetry”. *Mnemosyne* 55, 581-588.
- Treggiari, S.M. (1991). *Roman Marriage: Iusti coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*. Oxford.
- Treloar, A. (1966). “Notes on Horace and Tacitus”, στο: M. Kelly (επιμ.), *For Service to Classical Studies. Essays in Honor of F. Letters*, Melbourne, 193-198.
- Tremoli, Paolo (1977). *Intersezioni di strutture liriche oraziane*. Trieste.
- Troxler-Keller, Irene (1964). *Die Dichterlandschaft des Horaz*. Heidelberg.
- Väisänen, Maija (1993/94). “Il carme 1.14 di Orazio: che tipo di allegoria?”. *Helikon* 33/34, 335-348.
- Vedda, M. (1995). “*O crudelis adhuc*. Hor., *Carm.* IV 10”. *AFC* 13, 183-190.
- Vessey, D.W. Thomson (1984). “Pyrrha’s Grotto and the Farewell to Love: a Study of Horace *Odes* 1.5”. *AJPh* 105, 457-469.
- (1985). “From Mountain to Lovers’ Tryst: Horace’s Soracte Ode”. *JRS* 75, 26-38.
- Viarre, S. (1976). *Ovide, essai de lecture poétique*. Paris.
- Vielberg, Meinolf (1995). “Horaz, *Carmen* 1.1”. *Hermes* 123, 193-210.
- Vogt, Sabine (1990). “*Poeta*. Gedanken zur Selbsteinschätzung des Dichters. Martial V 13 im Vergleich mit einem weiteren lateinischen Dichter”. *Anregung* 36, 2-12.
- Voisin, Dominique (2002). “Horace, Agrippina et les recusationes”. *Latomus* 61, 352-361.
- Voit, Ludwig (1982). “Horaz – Merkur – Augustus (zu Horaz c. II 17. I 10. I 2)”. *Gymnasium* 89, 479-496.
- Vretska, Helmut (1980). “Horaz c. I 9 – Versuch einer Annäherung”. *AU* 23,1, 23-39.
- Warmuth, Georg (1992). *Autobiographische Tierbilder bei Horaz*. Hildesheim.
- Waszink, Jan-Hendrik (1966). “Horaz und Pindar”. *A&A* 12, 111-124.
- Waterhouse, William C. (1987). “The Unnamed God of the Pyrrha Ode”. *CW* 80, 369 κ.ε.
- Watkins, O.D. (1985). “Horace, *Odes* 2,10 and Licinius Murena”. *Historia* 34, 125-127.
- Watson, Lindsay C. (1994). “Horace, *Odes* 1.23 and 1.25: a Thematic Pairing?”. *AUMLA* 82, 67-84.

- (1995). “Horace’s *Epodes*: the impotence of Iambos?”, στο Harrison (1995), 188-202.
- (2003). *A Commentary on Horace’s Epodes*, Oxford.
- (2006). “*Carmina*”. *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 15/11/2006 [http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13378, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016.].
- (2007). “*Epodes*”. *The Literary Encyclopedia*. Πρώτη δημοσίευση 5/3/2007 [http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13380, τελευταία επίσκεψη 29/01/2016.].
- Watt, Williams S. (1995). “*Horatiana*”. *Latomus* 54, 608-612.
- Welwei, Karl-Wilhelm/Maier, Mischa (1997). “Der *Topos* des ruhmvollen Todes in der zweiten Römerode des Horaz”. *Klio* 79, 107-116.
- Werner, Shirley (1998). “Reading through Distance: Horace, Ode 3.2 and the Rhetoric Imposed by the Reader”. *CML* 18, 271-292.
- West, David Alexander (1967). *Reading Horace*. Edinburgh.
- (1973). “Horace’s Poetic Technique in the *Odes*”, στο: C.D.N. Costa (επιμ.), *Horace*, London/Boston, 29-58.
- (1995a). *Horace Odes I. Carpe Diem. Text, Translation and Commentary*. Oxford.
- (1995b). “The Presidential Address”, *Proceedings of the Classical Association* 92. 12-23.
- (1995c). “Reading the Metre in Horace, Odes 3.9”, στο: Harrison (1995), 100-107.
- (1998). *Horace Odes II: Vatis Amici*. Oxford.
- (2000). “Speculative Historicism”. *Histos* 4.
- (2002). *Horace Odes III: Dulce Periculum*. Oxford.
- West, M.L. (1974). *Studies in Greek elegy and iambus*. Berlin.
- White, Peter (1995). “Postumus, Curtius Postumus, and Rabirius”. *CPh* 90, 151-161.
- Wilamowitz-Moellendorf, Ulrich von (1913). “Sappho und Simonides. Untersuchungen über griechische Lyriker, Berlin (305-323: „Horaz und die griechischen Lyriker“).
- Wili, Walter (1948). *Horaz und die augusteische Kultur*. Basel.
- Wilkinson, Lancelot Patrick (1945). “Horace and His Lyric Poetry”. Cambridge.
- Will, Elizabeth Lyding (1982). “Ambiguity in Horace *Odes* I,4”. *CPh* 77, 240-245.
- (2001). “Defining the *regina vini* of the Sestii”, στο: Goldman, Cleo Rickman (επιμ.): *New Light from Ancient Cosa: Classical Mediterranean Studies in Honor of Cleo Rickman Fitch*, Frankfurt a.M. u.a., 35-47.
- Williams, Gordon (1962). “Poetry in the Moral Climate of Augustan Rome”. *JRS* 52, 28-46.
- (1968). *Tradition and Originality in Roman Poetry*. Oxford.
- (1969). *The Third Book of Horace’s Odes Edited with Translation and Running Commentary*. Oxford.
- (1980). *Figures of Thought in Roman Poetry*. New Haven/London.
- Wimmel, Walter (1960). *Kallimachos in Rom. Die Nachfolge seines apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit*. Wiesbaden.
- (1962). “Doppelsinnige Formulierung bei Horaz”. *Glotta* 40, 119-143.
- (1994). *Sprachliche Ambiguität bei Horaz*. Munich.
- Witke, Charles (1983). *Horace’s Roman Odes: A Critical Examination*. Leiden.

- Woodman, A.J. (1970). "Horace, *Odes*, II,3". *AJPh* 91, 165-180.
- (1972). "Horace's Ode *Diffugere nives* and *Solvitur acris hiems*". *Latomus* 31, 752-778.
 - (1974). "Exegi monumentum: Horace, *Odes* 3.30", στο: *idem* & West, David (επιμ.): *Quality and Pleasure in Latin Poetry*, Cambridge, 115-128.
 - (1980). "The Craft of Horace in *Odes* I.14". *CPh* 75, 60-67.
 - (1984). "Horace's First Roman Ode", στο: *idem* & West, David (επιμ.): *Poetry and Politics in the Age of Augustus*, Cambridge, 83-94.
 - (2002). "Biformis Vates: The Odes, Catullus and Greek Lyric", στο Woodman, A. J. & Feeney, D. (επιμ.): *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*. Cambridge, 53-64.
- Wülfing, Peter (2000). "Dulce et decorum est pro patria mori: la storia di una interpretazione da Bertolt Brecht fino ai giorni nostri". *QS* 26 (52), 215-225.
- (2002). "Rectius vives, Licini ... Ein Einstieg in die Lektüre poetischer Texte mit Horaz c. II 10". *AU* 45,2, 21-26.
- Wyke, Maria (1992). "Augustan Cleopatras: Female Power and Poetic Authority", στο: Powell, Anton (επιμ.): *Roman Poetry and Propaganda in the Age of Augustus*, London, 98-140.
- Yardley, J.C. (1976). "Lovers' Quarrels: Horace *Odes* 1, 13, 11 and Propertius 4, 5, 40". *Hermes* 104, 124-128.
- (1979). "Horace and the Wolf". *Mnemosyne* 32, 333-337.
- Zellner, Josef (2002). "Glück mit Bewusstsein (Horaz, Ode II 3)". *AU* 45,2, 43-46.
- Zgoll, Christian (2004). *Phänomenologie der Metamorphose. Verwandlungen und Verwandtes in der augusteischen Dichtung*. Tübingen.
- Zielinski, E. (1986). "Ein 'aristotelisches' Horazgedicht. Exemplarische Textarbeit an der Horazode 2,10". *AU* 29,6, 25-52.
- Zimmermann, Sylvia (2001). "Geschichte und Politik – Mythos und Mythisierung: Kleopatra im Bild der Augusteischen Dichter", στο: De Martino, Francesco/Morenilla, Carmen (επιμ.): *El fil d'Ariadna: Universidad de València 3-5 de maig 2000. Studi sul teatro classico*, Bari, 405-422.
- Zintzen, Clemens (1985/86). "Horaz' Einladung an einen Kaufmann (c. IV 12)". *GB* 12/13, 131-145.
- Zumwalt, Nancy K. (1975). "Horace, C. 1.22: Poetic and Political Integrity". *TAPhA* 105, 417-431.
- (1977/78). "Horace's *Navis* of Love Poetry (C. 1.14). *CW* 71, 249-254.

Κεφάλαιο 3 – Ωδές ποιητικής I

Σύνοψη

Ωδές ποιητικής I: 1.1 (*Maecenas*), 1.6 (*Scriberis Vario*), 1.26 (*Musis amicus*), 1.32 (*Poscimus*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1 και 2 του παρόντος συγγράμματος.

3.1. Οράτιος *Carmin.* 1.1

3.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) πρώτη (ασκληπιάδειος ελάσσων στίχος που επαναλαμβάνεται)

Χρονολογία σύνθεσης: δεν υπάρχει καμία εσωτερική χρονολογική ένδειξη, ωστόσο είναι λογική η υπόθεση ότι η ωδή αυτή πρέπει να γράφτηκε λίγο πριν από τη δημοσίευση ολόκληρης της συλλογής, δηλαδή γύρω στα τέλη του 24 και τις αρχές του 23 π.Χ., προκειμένου να αποτελέσει τον πρόλογο της συλλογής. Στην ωδή απηχούνται ορισμένα από τα βασικά θέματα των *Carmina* (πρβλ. τη χρονολογία σύνθεσης της ωδής 3.30).

Ονομαστικός αποδέκτης της ωδής είναι ο φίλος και πάτρωνας του Ορατίου, Γάιος Κίλνιος Μαικήνας (το ίδιο συμβαίνει και στην πρώτη *Επωδή*, την πρώτη *Σάτιρα* και την πρώτη *Επιστολή* του Ορατίου), ωστόσο ουσιαστικά ο ποιητής απευθύνεται σε ολόκληρο το αναγνωστικό του κοινό. Ο Οράτιος αυτοπαρουσιάζεται στον Μαικήνα και στο ευρύτερο κοινό ως λυρικός ποιητής, για την ακρίβεια ως ο πρώτος Ρωμαίος λυρικός ποιητής που έχει τη φιλοδοξία να σταθεί στο πλευρό των μεγάλων Ελλήνων λυρικών ποιητών και προτύπων του. Για εκείνον η απόκτηση της δόξας έρχεται μέσω της ποίησης, αρκεί φυσικά ο Μαικήνας να κρίνει ότι ο ποιητής είναι αντάξιος των Ελλήνων προκατόχων του.

Η ωδή αποτελεί την εισαγωγή σε ολόκληρη τη συλλογή των τριών βιβλίων, όχι μόνο στο πρώτο βιβλίο. Θέτει κάποια από τα βασικά θέματα που θα απασχολήσουν τον ποιητή στα τρία βιβλία και τελειώνει με τη σαφή διατύπωση της φιλοδοξίας του να αναδειχθεί ο μεγάλος λυρικός ποιητής της Ρώμης. Η φιλοδοξία αυτή θα έχει πλέον εκπληρωθεί στην ωδή 3.30, την τελευταία ωδή της συλλογής *Carmina* 1-3, η οποία παρουσιάζει πολλά κοινά με την ωδή 1.1 και είναι μάλιστα γραμμένη στο ίδιο μέτρο.

Η δομή της ωδής είναι ευδιάκριτη. Δύο δίστιχα –ένα στην αρχή και ένα στο τέλος– αφορούν τον Μαικήνα (κυκλική σύνθεση): ο Μαικήνας παρέχει στον Οράτιο προστασία και τιμή και ο ποιητής ελπίζει ότι ο Μαικήνας θα τον συγκαταλέξει στους λυρικούς βάρδους. Στο κεντρικό τμήμα της ωδής αναπτύσσεται ένα εντυπωσιακό *priamel* (< από το λατινικό *praeambulum*). Πρόκειται για το διαρθρωτικό σχήμα κατά το οποίο ο ποιητής παρουσιάζει πρώτα τις επιλογές και προτιμήσεις άλλων ανθρώπων (τις οποίες ο ίδιος απορρίπτει) και καταλήγει στη δική του επιλογή και προτίμηση. Για το *priamel*, που υπάρχει ήδη στον Όμηρο [*Il.* 13.636-9 με Janko (1992) ad loc.], βλ. Kröhlting (1935), Fraenkel (1957) 230 κ.ε., Schmid (1964), Nisbet–Hubbard (1970) 2 κ.ε., Race (1982).

Ένα πολύ χαρακτηριστικό δείγμα *priamel* αποτελεί το απόσπασμα 16 L-P της Σαπφούς:

Οἱ μὲν ἰπήων στρότον οἱ δὲ πέσδων
οἱ δὲ νάων φαῖσ' ἐπὶ γᾶν μέλαιναν
ἔμμεναι κάλλιστον, ἔγω δὲ κῆν' ὄ-
τω τίς ἔραται

«Άλλοι λένε ότι μια ομάδα ἰπέων / είναι το πιο όμορφο πράγμα πάνω στη μαύρη γη, / άλλοι ένας στρατός από πεζικάριους ή ένας στόλος από καράβια, / αλλά για μένα είναι ό,τι αγαπάει ο καθένας» (μτφ. Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος)

Στο δικό του *priamel* στο *Carm.* 1.1 ο Οράτιος παρουσιάζει εννέα διαφορετικούς τρόπους ζωής: οκτώ τρόπους ζωής που ακολουθούν οι άλλοι άνθρωποι και τον τρόπο ζωής που επιλέγει ο ίδιος για τον εαυτό του. Αυτοί είναι:

- του αρματοδρόμου στους Ολυμπιακούς αγώνες (3-6),
- του πολιτικού στη Ρώμη (7-8),
- του μεγαλογαιοκτήμονα (9-10),
- του μικροκαλλιεργητή (11-14),
- του εμπόρου (15-18),
- του ράθυμου ανθρώπου (19-22),
- του στρατιωτικού (23-25),
- του κυνηγού (25-28),
- του ποιητή (29-36).

Σε αυτή του την περιδιάβαση στους εναλλακτικούς τρόπους ζωής των ανθρώπων ο Οράτιος φροντίζει να δώσει παγκόσμια διάσταση, καθώς αναφέρει λαούς και τοπωνύμια που καλύπτουν σχεδόν το σύνολο του τότε γνωστού κόσμου: Ελλάδα (*pulverem Olympicum* 3, *Myrtoum mare* 14, *Icariis fluctibus* 15), Ρώμη (*turba Quiritium* 7), Αφρική (*Libycis areis* 10), Μικρά Ασία (*Attalicis condicionibus* 12), Κύπρος (*trabe Cypria* 13).

Η απαρίθμηση από τον Οράτιο των επιθυμιών και προτιμήσεων άλλων ανθρώπων είναι επιφανειακά αντικειμενική και ουδέτερη, ωστόσο είναι ευδιάκριτη η τάση του να τις υπονομεύσει και να τις χρωματίσει αρνητικά. Αυτό γίνεται είτε μέσω αρνητικών ή διαφορούμενων χαρακτηρισμών είτε μέσω της υπερβολής και της ειρωνείας. Ο ποιητής φροντίζει να αναδείξει το ιδιαίτερο «στοιχείο παραφροσύνης» που ενυπάρχει στις φιλοδοξίες και τις επιθυμίες των άλλων ανθρώπων. Έτσι:

– ο αρματοδρόμος στους Ολυμπιακούς αγώνες γίνεται μαύρος από τη σκόνη και το χόμα του ιπποδρομίου.

– ο πολιτικός βασίζεται στον ευμετάβλητο και εύκολα εξαγοράσιμο όγλο της Ρώμης.

– ο μεγαλογαιοκτήμονας διακατέχεται από απληστία να συγκεντρώσει το σύνολο της αγροτικής παραγωγής, το οποίο, ωστόσο, κρύβει στις αποθήκες του και διαρκώς φοβάται μήπως του το κλέψουν.

– ο μικροκαλλιεργητής περιορίζεται στο μικρό χωραφάκι του, χωρίς φιλοδοξία για κάτι καλύτερο και περισσότερο.

– ο έμπορος διαρκώς διακινδυνεύει τη ζωή του στη θάλασσα εξαιτίας της απληστίας και της δίψας του για κέρδος.

– ο τεμπέλης άνθρωπος αφήνει τη ζωή να περνάει ανεκμετάλλευτη, χωρίς να κάνει απολύτως τίποτα.

– ο στρατιωτικός διακινδυνεύει διαρκώς τη ζωή του σε πολέμους που σκορπούν τον θάνατο και τη δυστυχία.

– ο κυνηγός περνάει μια ζωή γεμάτη κακουχίες στο κρύο της υπαίθρου, έχοντας εγκαταλείψει πίσω στο σπίτι την τρυφερή γυναίκα του.

3.1.2. Λατινικό κείμενο

<p>Maecenas atavis edite regibus, o et praesidium et dulce decus meum: sunt quos curriculo pulverem Olympicum collegisse iuvat metaque fervidis evitata rotis palmaque nobilis terrarum dominos evehit ad deos; hunc, si mobilium turba Quiritium</p>	5
---	---

certat tergeminis tollere honoribus, illum, si proprio condidit horreo quidquid de Libycis verritur areis. gaudentem patrios findere sarculo agros Attalicis condicionibus numquam dimoveas, ut trabe Cypria Myrtoum pavidus nauta secet mare.	10
luctantem Icaris fluctibus Africum mercator metuens otium et oppidi laudat rura sui; mox reficit ratis quassas indocilis pauperiem pati. est qui nec veteris pocula Massici nec partem solido demere de die spernit, nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae. multos castra iuvant et lituo tubae permixtus sonitus bellaque matribus detestata. manet sub Iove frigido	15
venator tenerae coniugis immemor, seu visa est catulis cerva fidelibus seu rupit teretes Marsus aper plagas. me doctarum hederæ præmia frontium dis miscent superis, me gelidum nemus nympharumque leves cum Satyris chori secernunt populo, si neque tibus Euterpe cohibet nec Polyhymnia Lesboum refugit tendere barbiton.	20
quodsi me lyricis vatibus inseres, sublimi feriam sidera vertice.	25
	30
	35

Πίνακας 3.1 Λατινικό κείμενο ωδής 1.1.

3.1.3. Λεξιλόγιο

edo, edidi, editum, edere 3 = γεννώ
 praesidium, -ii (β' ουδ) = στήριγμα, προστασία
 curriculum, -i (β' ουδ) = στάδιο, δρόμος
 pulvis, -eris (γ' αρσ) = σκόνη
 meta, -ae (α' θηλ) = στήλη τέρματος (σε αγώνες)
 rota, -ae (α' θηλ) = τροχός
 evito 1 = αποφεύγω
 tollo, sustuli, sublatum, tollere 3 = υψώνω
 tergeminus, a, um (επίθ.) = τριπλός
 horreum, -i (β' ουδ) = αποθήκη
 verro, verri, versum, verrere 3 = σαρώνω
 findo, fidi, fissum, findere 3 = σκίζω
 sarculum, -i (β' ουδ) και sarculus, -i (β' αρσ) = τσάπα
 condicio, -onis (γ' θηλ) = όρος, συμφωνία
 trabs, is (γ' θηλ) = δοκάρι, πλοίο
 seco, secui, sectum, secare 1 = κόβω
 ratis, -is (γ' θηλ) = σχεδία, πλοίο
 arbutus, -i (β' θηλ) = κουμαριά
 demo, dempsi, demptum, demere 3 = αφαιρώ
 sperno, spreui, spretum, spernere 3 = περιφρονώ, απηφώ

lituus, -i (β' αρσ) = κέρασ, βούκινο
 detesto 1= απεχθάνομαι, μισώ
 catulus, -i (β' αρσ) = σκυλάκι
 plaga, -ae (α' θηλ) = δίχτυ
 teres, etis (επίθ.) = λεπτός, κομψός / καλοφτιαγμένος
 nemus, -oris (γ' ουδ) = δάσος
 secerno, secrevi, secretum, secernere 3= χωρίζω
 barbitos, -i (β' αρσ και θηλ) = βάρβιτος (είδος λύρας)
 tendo, tetendi, tensum-tentum, tendere 3 = τεντώνω
 insero, inserui, insertum, inserere 3 = τοποθετώ, κατατάσσω
 vertex, -icis (γ' αρσ) = κεφάλι
 ferio 4= χτυπώ

3.1.4. Μετάφραση

<p>Μαικήνα, εσύ που κατάγεσαι από βασιλικούς προγόνους, στήριγμά μου και γλυκό μου στολίδι: άλλους ευχαριστεί το ότι μάζεψαν στο στάδιο τη σκόνη της Ολυμπίας, και η στήλη που την απέφυγαν με πυρωμένες ρόδες κι ο ευγενής φοίνικας</p>	5
<p>τους ανεβάζει στους θεούς, τους κυρίαρχους της γης. Αυτός ευχαριστείται, αν το πλήθος των ευμετάβολων Ρωμαίων συναγωνίζεται να τον υψώσει στα τριπλά αξιώματα. Εκείνος, αν έκρυψε στην αποθήκη του οτιδήποτε σαρώνεται στα λιβυκά αλώνια. Αυτόν που χαίρεται να σκάβει με την τσάπα τα πατρικά του χωράφια ποτέ δεν θα τον παρακινούσες ακόμα και με όλα τα πλούτη του Άτταλου να σκίζει με κυπριακό καράβι το Μυρτώο πέλαγος σαν φοβισμένος ναύτης.</p>	10
<p>Ο έμπορος, από φόβο για τον αφρικανικό λίβα που παλεύει με τα νερά του Ικάριου πελάγους, επαινεί την ησυχία και τα κτήματα της πόλης του. Σε λίγο ξαναφτιάχνει τα τσακισμένα καράβια, καθώς δεν είναι μαθημένος να ανέχεται τη φτώχεια. Άλλος δεν περιφρονεί ούτε ποτήρια παλιού μασσικού κρασιού ούτε να ξεκόβει ένα κομμάτι από ολόκληρη τη μέρα του, άλλοτε ξαπλωμένος κάτω από μια πράσινη κουμαριά, άλλοτε κοντά στην ήσυχη πηγή ενός ιερού ρυακιού.</p>	15
<p>Σε πολλούς αρέσουν τα στρατόπεδα και ο ήχος της σάλπιγγας, ανακατεμένος με το βούκινο, και οι πόλεμοι οι μισητοί στις μητέρες. Κάτω από τον παγωμένο ουρανό μένει ο κυνηγός, ξεχνώντας την τρυφερή του σύζυγο, είτε εμφανίστηκε στα πιστά του σκυλιά ένα ελάφι είτε ένας κάπρος μαρσικός έσπασε τα καλοφτιαγμένα δίχτυα. Εμένα οι κισσοί, τα βραβεία των μορφωμένων μετώπων με τους ουράνιους θεούς με σμίγουν, εμένα το δροσερό άλσος των Νυμφών και οι ανάλαφροι χοροί τους με τους Σάτυρους με ξεχωρίζουν από τον λαό, αν ούτε η Ευτέρπη εμποδίζει τους αυλούς ούτε η Πολύμνια αποφεύγει να παίζει τη λεσβιακή βάρβιτο.</p>	20
<p>Γιατί, αν με κατατάξεις ανάμεσα στους λυρικούς ποιητές, θα χτυπήσω με το κεφάλι μου ψηλά τ' αστέρια.</p>	25

Πίνακας 3.2 Μετάφραση ωδής 1.1.

3.1.5. Σημειώσεις

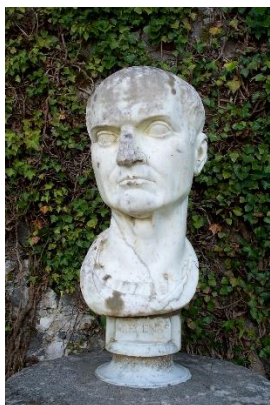
1 Maecenas: ο Γάιος Κίλνιος Μαικήνας ήταν Ρωμαίος ιππέας (*eques*, πρβλ. *Carm.* 3.16.20: *Maecenas, equitum decus*) καταγόμενος από αρχαία βασιλική ετρουσκική οικογένεια από την περιοχή του Arretium (σημ. Arezzo). Πρβλ. Μαρτ. 12.4.2: *Maecenas, atavis regibus ortus eques*.

Εικόνα 3.1. Χάρτης της Ιταλίας. Διακρίνεται το Arretium, πατρίδα του Μαικήνα.

© 2012 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Ο Μαικήνας ήταν στενός φίλος και συνεργάτης του Οκταβιανού και λαμπρός προστάτης λογοτεχνών και λόγιων της εποχής.⁵ Με τον Οράτιο τον συνέδεε στενή φιλία, βασισμένη στην αγάπη και στην αλληλοεκτίμηση. Ο Μαικήνας εμφανίζεται σε ωδές που καταλαμβάνουν κομβικές θέσεις στη συλλογή, όπως η πρώτη (1.1), η τελευταία του 2^{ου} βιβλίου (2.20), καθώς και η τελευταία του 3^{ου} βιβλίου και ολόκληρης της συλλογής (3.30). Η προσφώνησή του στην πρώτη ωδή του πρώτου βιβλίου ισοδυναμεί ουσιαστικά με αφιέρωση ολόκληρης της συλλογής σε εκείνον.

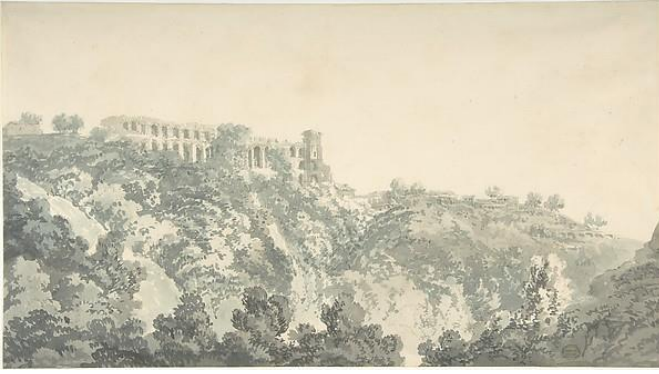
Εικόνα 3.2. Προτομή του Μαικήνα (Coole Park, Co. Galway, Ιρλανδία).

© Cgheyne / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Maecenas_Coole_Park.JPG?uselang=el).

2 o et praesidium et dulce decus: ο Οράτιος αναγνωρίζει και την υλική και την ηθική στήριξη του Μαικήνα. Τον Οράτιο τιμά η φιλία του Μαικήνα και παράλληλα του λύνει το βιοποριστικό πρόβλημα.

Δεν γίνεται έκθλιψη του επιφωνήματος *o*. Πρβλ. *Carm.* 1.35.38, 4.5.37.

⁵ Στις μέρες μας το όνομα Μαικήνας δηλώνει τον χορηγό και προστάτη των γραμμάτων και των τεχνών.

Εικόνα 3.3. John Robert Cozens, *Τίβολι, Η βίλλα του Μαικήνα και τμήμα των Cascatelle*.

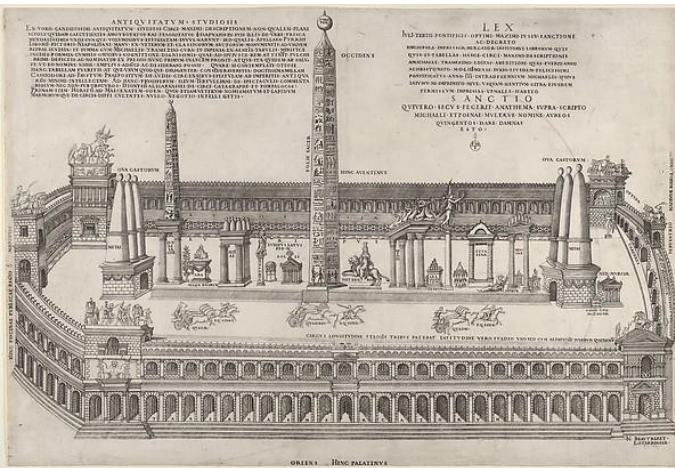
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

3 sunt quos: από τον στίχο αυτό ξεκινάει το *priamel*. Η φράση *sunt quos* ισοδυναμεί με το αοριστολογικό *nonnullos*.

curriculo pulverem Olympicum: ο ποιητής αναφέρεται στις αρματοδρομίες των Ολυμπιακών αγώνων, των πιο γνωστών από τους αγώνες που διεξάγονταν στην αρχαία Ελλάδα. Είναι αισθητή η ελληνική επίδραση και η παρουσία του Πινδάρου, ο οποίος συνέγραψε *Ολυμπιονίκους* προς τιμήν των νικητών στους αγώνες αυτούς.

4 collegisse: υποκείμενο του ρήματος *iuvat*.

metaque: υπήρχαν δύο στήλες, κωνικού σχήματος, οι οποίες οριοθετούσαν τον αγωνιστικό στίβο μέσα στον οποίο έπρεπε να κινούνται τα άρματα. Όσο πιο κλειστά και γρήγορα (*fervidis rotis*) έπαιρνε κάποιος αρματοδρόμος τη στροφή, τόσο μεγαλύτερο πλεονέκτημα αποκτούσε έναντι των αντιπάλων του (πρβλ. Ομ. *Il.* 23.334, Σοφ. *Hl.* 721, Οβ. *Am.* 3.2.12). Αυτό φυσικά απαιτούσε πολύ καλή τεχνική και εμπεριείχε μεγάλη δόση ρίσκου. Τα ατυχήματα ήταν συχνά.

Εικόνα 3.4. Nicolas Beatrizet (1553), *Campus Martius* (από το *Speculum Romanae Magnificentiae*).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.5. *Matthaeus Greuter (ca. 1566–1638), Ιππικός αγώνας σε ρωμαϊκό ιπποδρόμιο.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

5 palmaque: οι Ρωμαίοι υιοθέτησαν τα φοινικόκλαδα ως έπαθλο νίκης το 293 π.Χ. κατά τους πρώτους *Ludi Romani* (Λίβ. 10.47.3). Στους πρώτους αιώνες από την ίδρυση των αγώνων οι ολυμπιονίκες στεφανώνονταν με στεφάνι αγριελιάς, τον κότινο.

6 terrarum dominos: το ουσιαστικό *terrarum* είναι γενική αντικειμενική στο *dominos*.

7 hunc: αντικείμενο του ρήματος *iuvat* (4), πρβλ. *illum* (9).

mobiliū Quiritium: οι πολίτες της Ρώμης αποκαλούνταν *Quirites*, πιθανότατα από την πόλη *Cures*, την πρωτεύουσα των Σαβίνων. Ο Οράτιος τους χαρακτηρίζει *mobiles*, γιατί εύκολα άλλαζαν την εϋνοιά τους, συχνά ως αποτέλεσμα δωροδοκιών. Αλλού (*Epist.* 1.19.37) ο ποιητής αποκαλεί τη ρωμαϊκή *plebs* ‘*ventosa*’, γιατί αλλάζει σαν τον άνεμο (*ventosae plebis suffragia*). Με αυτόν τον τρόπο ο Οράτιος εκφράζει την απέχθειά του για την πολιτική ενασχόληση.

8 tergeminiū honoribus: πρόκειται για τον λεγόμενο *cursus honorum*, τα τρία βασικά αξιώματα στα οποία προσέβλεπε κάποιος που ήθελε να κάνει πολιτική σταδιοδρομία στη Ρώμη. Αυτά ήταν –κατά αύξουσα σειρά– τα αξιώματα του *aedilis curulis* (αγορανόμος), του *praetor* (πραιτόρας) και του *consul* (ύπατος).

9 illum: αντικείμενο του *iuvat*, όπως και το *hunc* στον στίχο 7.

condidit: ο μεγαλοκαλλιεργητής αποθηκεύει τεράστιες ποσότητες σιτηρών στις αποθήκες του αποσκοπώντας στο να τις διοχετεύσει στην αγορά, όταν η τιμή θα είναι υψηλότερη, προκειμένου να αποκομίσει το μέγιστο δυνατό κέρδος. Ταυτόχρονα, ζει υπό τον διαρκή φόβο της πιθανής κλοπής της σοδειάς του.

10 quicquid: δηλ. ολόκληρη τη σοδειά. Διά της υπερβολής ο Οράτιος επιδιώκει να τονίσει την απληστία του μεγαλοκαλλιεργητή.

Libycis: η βόρεια Αφρική, συγκεκριμένα οι περιοχές της σημερινής Λιβύης και της Αιγύπτου, ήταν μαζί με τη Σαρδηνία και τη Σικελία βασικός προμηθευτής σιτηρών για τη Ρώμη. Για τη γονιμότητα της περιοχής πρβλ. *Carm.* 3.16.31: *fertilis Africae*, *Sat.* 2.3.87: *frumenti quantum metit Africa*, *Σεν. Thyest.* 356: *non quidquid Libycis terit / fervens area messibus*.

areis: *area* ήταν το αλώνι, κατά κανόνα στρωμένο με πέτρινες πλάκες, πάνω στο οποίο γινόταν το αλώνισμα της σοδειάς. Χτυπούσαν τα στάχυα με δύναμη είτε τα ποδοπατούσαν με τη βοήθεια ζώων, ώστε να διαχωριστεί ο καρπός από τα υπόλοιπα στελέχη του φυτού. Στη συνέχεια γινόταν το λίχνισμα (ή ανέμισμα), δηλαδή το πέταγμα της σοδειάς στον αέρα, ώστε να απομείνει το καθαρό σιτάρι.

11 gaudentem: η μετοχή είναι το αντικείμενο του ρήματος *dimoveas* (13). Ο ταπεινός, παραδοσιακός μικροκαλλιεργητής αντιμετωπίζεται με μεγαλύτερη συμπάθεια από τον Οράτιο –γέννημα-θρέμμα φτωχής αγροτικής περιοχής– σε σχέση με τον μεγαλοκαλλιεργητή (9-10) και τον έμπορο (15-18), ωστόσο εμμέσως επικρίνεται η παντελής έλλειψη φιλοδοξίας, τόλμης και διάθεσης για καλύτερευση των συνθηκών της ζωής του.

12 Attalicens condicionibus: ο Ατταλος Γ΄, Φιλομήτωρ Ευεργέτης (περ. 170-133 π.Χ.), ήταν βασιλιάς της Περγάμου της Μικράς Ασίας. Τα πλούτη του ήταν μυθικά, όπως του βασιλιά Κροίσου. Λίγο πριν πεθάνει και επειδή δεν είχε φυσικούς κληρονόμους, κληροδότησε την τεράστια περιουσία του στη ρωμαϊκή πολιτεία. Έκτοτε η φράση *Attalicens condiciones* χρησιμοποιείται παροιμιωδώς με τη σημασία ‘αμύθητος πλούτος’.

13 trabe Cypria: σχήμα συνεκδοχής, καθώς χρησιμοποιείται το υλικό (*trabs*) από το οποίο είναι φτιαγμένο ένα καράβι αντί του ουσιαστικού *navis*. Η Κύπρος ήταν περίφημη για την ξυλεία της που ήταν κατάλληλη για την κατασκευή πλοίων (Πλίν. *N.H.* 16.203, Αμμιαν. Μαρκ. 14.8.14). Πέρα όμως από αυτό ο φθόγγος –y–, που ηχεί εξωτικά στο ρωμαϊκό αυτί, κάνει το επίθετο αυτό ιδιαίτερα ελκυστικό για τον Οράτιο.

14 ut...nauta...secet mare: αντί να οργώνει (κυριολεκτικά) το χωράφι του, ο αγρότης καλείται να «οργώνει» (μεταφορικά) τη θάλασσα. Το ουσιαστικό *nauta* λειτουργεί ως επιρρηματικό κατηγορούμενο τρόπου.

Myrtoum...mare: το Μυρτώο πέλαγος επιλέγεται από τον Οράτιο ως παράδειγμα επικίνδυνης και ταραγμένης θάλασσας. Επιπλέον, επενδύει με ελληνικό χρώμα την ωδή, ιδιαίτερα μάλιστα καθώς εμπεριέχει τον φθόγγο –y– (βλ. παραπάνω σχόλιο στον στίχο 13 για το επίθετο *Cypria*). Όπως συνηθίζει, ο Οράτιος πλαισιώνει τον στίχο με ένα ουσιαστικό και το επίθετο που το προσδιορίζει.

15 Icaris fluctibus: ο Οράτιος και πάλι επιλέγει ένα ελληνικό πέλαγος, το οποίο μάλιστα έχει ιδιαίτερα αρνητικές συνδηλώσεις. Το Ικάριο πέλαγος πήρε το όνομά του από τον Ίκαρο που πνίγηκε σε αυτό, όταν έπεσε από τον ουρανό, καθώς έλιωσε το κερί που συγκρατούσε στο σώμα του τα φτερά που του έφτιαξε ο πατέρας του, ο Δαίδαλος.

Εικόνα 3.6. *Jacob Peter Gowdy* (1635-7), *Η πτώση του Ίκαρου*.

© Public domain / Wikimedia Commons (<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gowdy-icaro-prado.jpg?uselang=el>).

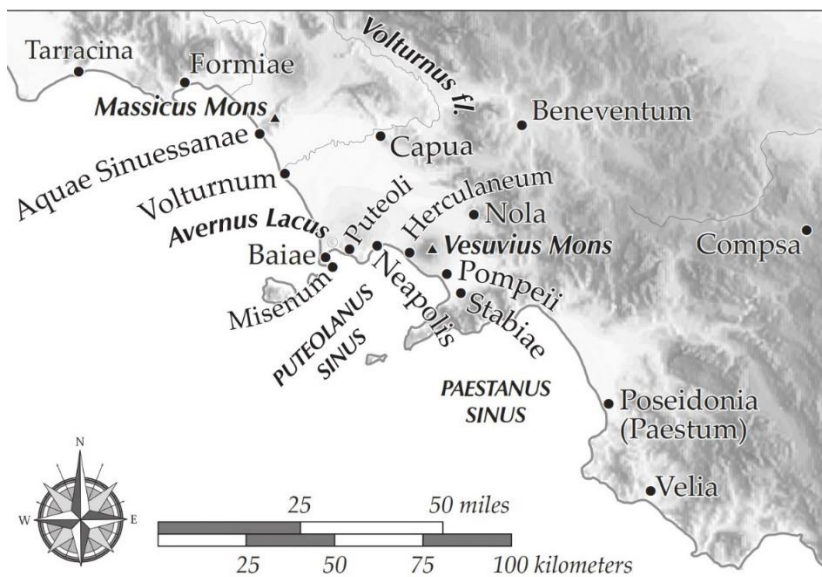
Africum: ο άνεμος που φυσάει από την Αφρική, ο νότιος-νοτιοδυτικός άνεμος, ο λίβας.

16–17 otium et oppida...rura sui: την ώρα της θαλασσοταραχής ο *mercator* μετανιώνει για τις επιλογές του στη ζωή και εύχεται να βρισκόταν σε σταθερό έδαφος.

ratis: αιτιατική πληθυντικού. Το ουσιαστικό *ratis* σημαίνει ‘σχεδία’, αλλά στην ποίηση πολύ συχνά χρησιμοποιείται μετωνυμικά, αντί του *navis*, με τη σημασία ‘καράβι’.

18 indocilis pauperiem pati: το *pati* είναι απαρέμφατο της αναφοράς που εξαρτάται από το επίθετο *indocilis*. Με τον όρο *pauperies* ο Οράτιος δεν εννοεί την απόλυτη ένδεια (*egestas*) αλλά τον λιτό και μετρημένο βίο που ακολουθεί την οδό της μεσότητας. Ο Οράτιος συχνά επιτίθεται στους εμπόρους για την απληστία τους (βλ. ενδεικτικά *Carm.* 1.31.11, 3.24.40).

19 Massici: εννοείται *vini*. Το όρος *Massicus* βρίσκεται στα σύνορα Λατίου και Καμπανίας. Το κρασί που παραγόταν στις πλαγιές του θεωρούνταν εξαιρετικής ποιότητας. Μασσικό είναι και το κρασί με το οποίο Οράτιος και Πομπήιος γιορτάζουν την επιστροφή του τελευταίου στη Ρώμη (*Carm.* 2.7.21) έπειτα από πολύχρονη απουσία σε εμφύλιες διαμάχες.

Εικόνα 3.7. Ο κόλπος της Νεάπολης. Διακρίνεται το Μασσικό όρος.
© 2001 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

20 solido de die: *solidus dies* ήταν το μέρος της μέρας που ήταν αφιερωμένο σε επαγγελματικές ενασχολήσεις. Ξεκινούσε από νωρίς το πρωί και έφτανε περίπου μέχρι τις τρεις μετά το μεσημέρι.

21 spernit: ζεύγμα, καθώς το ρήμα *spernit* έχει αντικείμενο και το ουσιαστικό *procula* και το απαρέμφατο *demere*.

membra: αιτιατική της αναφοράς από το *stratus*, κατ’ αναλογία της ελληνικής.

arbuto: στο ηλιόλουστο μεσογειακό τοπίο η κουμαριά (*arbutus*) ήταν πολύτιμη για τη σκιά που παρείχε.

22 ad aquae lene caput sacrae: σχήμα χιαστό, καθώς η διάταξη των λέξεων έχει τη μορφή *a-b-b-a*. Οι πηγές, οι λίμνες, τα ρυάκια και τα ποτάμια θεωρούνταν ιερά και κατά κανόνα προστατεύονταν από τον αντίστοιχο θεό ή θεά. Επιπλέον, οι πηγές έχουν ποιητολογικές συνδηλώσεις, καθώς συνδέονται άρρηκτα με την ποιητική έμπνευση. Βλ. ενδεικτικά Asper (1997) 109-120, Nünlist (1998).

23–24 multos...sonitus: ο *lituus* ήταν ένα μακρύ, ευθύ κέρασ που κατέληγε σε καμπυλωτή άκρη. Έβγαζε οξύ ήχο και ρύθμιζε την κίνηση του ιππικού. Η *tuba* ήταν εντελώς ευθύγραμμη, παρήγε βαρύτερο ήχο και έδινε τα παραγγέλματα για τις κινήσεις του πεζικού.

25 Iove frigido: το όνομα *Iuppiter* χρησιμοποιείται μετωνυμικά με τη σημασία ‘ουρανός’.

26 coniugis immemor: το ουσιαστικό *coniugis* είναι γενική αντικειμενική στο επίθετο *immemor*. Για τη νυχτερινή παραμονή του κυνηγού έξω στην ύπαιθρο πρβλ. Ορ. *Sat.* 2.3.234 κ.ε.: *in nive Lucana dormis ocreatus, ut aprum / cenem ego*.

28 Marsus aper: ο αγριόχοιρος, μαζί με το ελάφι, ήταν από τα εκλεκτότερα θηράματα των κυνηγών. Για τους Μάρσους βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.39-40.

teretes plagas: οι κυνηγοί άπλωναν δίχτυα (ένόδιον) στα δέντρα του δάσους και προσπαθούσαν με φωνές και θορύβους να παγιδεύσουν σε αυτά τα θηράματα που κυνηγούσαν.

29 me: αφού πρώτα αναφέρθηκε στους εναλλακτικούς τρόπους ζωής –τους οποίους και απορρίπτει– ο Οράτιος αρχίζει τώρα την παρουσίαση του δικού του ιδανικού τρόπου ζωής. Η αντωνυμία *me* τοποθετείται εμφατικά στο ξεκίνημα του στίχου.

doctarum...frontium: το ιδανικό για τους Αυγούστειους ποιητές είναι να φθάσουν στο επίπεδο του *doctus poeta*, του σοφού, πολυμαθούς και εμπνευσμένου ποιητή, του *vates*.

hederae: ο κισσός ήταν το συμβολικό, ιερό φυτό του Διονύσου, ο οποίος ως θεός της έμπνευσης προστάτευε και βοηθούσε τους ποιητές στο έργο τους.

30 gelidum nemus: το δροσερό (και όχι παγωμένο) άλσος της ποιητικής έμπνευσης, ένας *locus amoenus* στον οποίο ο ποιητής συνθέτει το έργο του μακριά από τις οχλήσεις, τους θορύβους και τους περισπασμούς του όχλου. Πρβλ. Βεργ. *Georg.* 2.488, Ορ. *Carm.* 3.4.8, 3.25.13, 4.3.10, *Epist.* 2.2.77. Πρβλ. και *secernunt porulo* (32), όπως επίσης και το ξεκίνημα της πρώτης ρωμαϊκής ωδής (*Carm.* 3.1.1): *odi profanum vulgus*. Ο Οράτιος ασπάζεται απόλυτα τις καλλιμαχικές ιδέες περί ποίησης (πρβλ. Καλλίμ. *Επίγρ.* 28.4: *σικχαίνω πάντα τὰ δημόσια*).

31 Nympharumque leves cum Satyris chori: το επίθετο *leves* έχει και ποιητολογικές συνδηλώσεις, καθώς παραπέμπει στην ανάλαφρη ποίηση που είναι εναρμονισμένη με τα καλλιμαχικά ιδεώδη.

Οι Σάτυροι, σταθεροί ακόλουθοι του Διονύσου, εικονίζονταν με πόδια και αυτιά τράγου κατ’ αναλογία προς τον θεό Πάνα (*αίγιπόδης* ή *τραγόπους*). Βλ. Λουκρ. 4.580 κ.ε.: *haec loca capripedes Satyros nymphasque tenere / finitimi fingunt*.

Εικόνα 3.8. Χάλκινο αγαλματίδιο σατύρου που χορεύει (5^{ος} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.9. Κεφαλή σατύρου που γελάει (ελληνιστική περίοδος).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.10. Μαρμάρινη κεφαλή σατύρου (ελληνιστική περίοδος).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

32 tibias: πρόκειται για δύο αυλούς ενωμένους στη μία απόληξή τους που κατέληγε στο στόμα του μουσικού. Παρήγαν οξύ ήχο.

Εικόνα 3.11. Tibia (ύστερη ρωμαϊκή περίοδος).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.12. *Tibia* (περ. 100 π.Χ. -200 μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

33 Euterpe: η Ευτέρπη ήταν μούσα της μουσικής και της λυρικής ποίησης, ιδιαίτερα της μονωδίας, που τέρπει το κοινό της.

Εικόνα 3.13. *Joseph Fagnani* (1869), *Ευτέρπη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.14. *Léon Davent* (ca. 1540–45), *Ευτέρπη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Polyhymnia: η Πολύμνια ήταν Μούσα της χορικής ποίησης, ιδιαίτερα της υμνικής. Πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι τα χαρακτηριστικά και το πεδίο δικαιοδοσίας των Μουσών δεν ήταν πάντοτε αυστηρά καθορισμένα και οριοθετημένα.

Εικόνα 3.15. *Joseph Fagnani (1869), Πολύμνια.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.16. *Léon Davent (ca. 1540-45), Πολύμνια.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

34 Lesboum barbiton: η βάρβιτος ήταν επτάχορδη λύρα. Ο Οράτιος αναφέρεται στη Σαπφώ και τον Αλκαίο, τους δύο μεγάλους λυρικούς ποιητές της Λέσβου που αποτέλεσαν μεγάλα πρότυπα για τον ίδιο. Διατηρεί, μάλιστα, την κατάληξη *-on* της ελληνικής αιτιατικής.

Εικόνα 3.17. *Αγαλματίδιο καθιστής γυναίκας με κιθάρα (2^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

35 lyricis vatibus inseres: οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι, γνωστοί για το πάθος τους για κατηγοριοποιήσεις, είχαν συντάξει τον Κανόνα των λυρικών ποιητών: Αλκαίος, Σαπφώ, Ανακρέων, Αλκμάν, Στησίχορος, Ίβυκος, Σιμωνίδης, Βακχυλίδης, Πίνδαρος. Εξ αυτών οι πρώτοι τρεις καλλιέργησαν τη μονωδία, ενώ οι υπόλοιποι τη χορική λυρική ποίηση. Για την επίδραση του Αλκαίου, της Σαπφούς και του Ανακρέοντα στις Ωδές του Ορατίου βλ. Nisbet–Hubbard (1970) xii–xiii, Ancona (1994) xxiii.

Φιλοδοξία του Ορατίου είναι να θεωρηθεί ο πρώτος Ρωμαίος λυρικός ποιητής, αντάξιος να σταθεί στο πλευρό των μεγάλων Ελλήνων προκατόχων του. Πρβλ. την περήφανη δήλωσή του στην τελευταία ωδή του 3^{ου} βιβλίου (3.30.13 κ.ε.): *princeps Aeolium carmen ad Italos deduxisse modos*.

Το ουσιαστικό *vates* αρχικά σήμαινε ‘προφήτης’, ωστόσο χρησιμοποιείται από τους Αυγούστειους ποιητές με την έννοια ‘βάρδος, εμπνευσμένος ποιητής’.

36 sublimi feriam sidera vertice: εντυπωσιακή, παροιμιακή φράση για να δηλώσει τη χαρά και περηφάνια του Ορατίου, σε περίπτωση που ο φίλος του, Μαικήνας, τον συμπεριλάβει στη χορεία των μεγάλων λυρικών ποιητών. Πρβλ. Οβ. *Met.* 7.61: *vertice sidera tangam*, Αρισταιν. 1.11: *καὶ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο ἐδόκει τῇ κεφαλῇ ψάειν τοῦ οὐρανοῦ*.

3.2. Οράτιος *Carm.* 1.6

3.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη (τρεις ασκληπιάδαιοι ελάσσονες και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: *terminus post quem* για τη σύνθεση αυτής της ωδής είναι το 29 π.Χ., όταν ο Βάριος Ρούφος ανέβασε με εξαιρετική επιτυχία την τραγωδία του, *Thyestes*. Έμμεση αναφορά στην τραγωδία αυτή κάνει ο Οράτιος στον στίχο 8.

Αποδέκτης της ωδής είναι ο Marcus Vipsanius Agrippa (περ. 64-12 π.Χ.), κορυφαίος στρατηγός, ναύαρχος, αλλά και μηχανικός (έχτισε λιμάνια, υδραγωγεία, δρόμους και το περίφημο Πάνθεον), στενός συνεργάτης του Οκταβιανού. Με στρατιωτικό ηγέτη τον Αγρίππα οι δυνάμεις του Οκταβιανού πέτυχαν σημαντικές και καθοριστικές νίκες επί εσωτερικών και εξωτερικών αντιπάλων στον Περουσινό πόλεμο (41-40 π.Χ.), στη Γαλατία (39-38 π.Χ.), στη ναυμαχία της Ναυλόχου στα στενά της Μεσσήνης εναντίον του Σέξτου Πομπήιου (36 π.Χ.), στη Δαλματία (34 π.Χ.) και προπαντός στο Άκτιο (31 π.Χ.) εναντίον του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Όταν πέθανε ο Μάρκελλος (23 π.Χ.), ο Οκταβιανός έκανε γαμπρό του τον Αγρίππα, δίνοντάς του για γυναίκα την κόρη του, Ιουλία.

Εικόνα 3.18. Giovanni Battista Piranesi (1720–1778), Πάνθεον (έργο του Αγρίππα). Εξωτερική όψη.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Η ωδή 1.6 είναι ένα από τα καλύτερα δείγματα της *recusatio*, ενός ποιήματος δηλαδή στο οποίο ο ποιητής αρνείται να συγγράψει έπος επικαλούμενος μια σειρά από λόγους. Η *recusatio* του Ορατίου αξιοποιεί τα επιχειρήματα της περίφημης *recusatio* του Καλλίμαχου στον πρόλογο των *Αιτίων* (fr. 1.21-28 Pf.), η οποία θεωρείται ως η απαρχή του είδους:

καὶ γὰρ ὄτε πρῶτιστον ἔμοις ἐπὶ δέλτον ἔθηκα
γούνασιν, Ἄ[πό]λλων εἶπεν ὁ μοι Λύκιος·
‘.....]...αἰοιδέ, τὸ μὲν θύος ὄττι πάχιστον
θρέψαι, τῆ]ν Μοῦσαν δ’ ὠγαθὲ λεπταλέην·
πρὸς δέ σε] καὶ τόδ’ ἄνωγα, τὰ μὴ πατέουσιν ἄμαξαι
τὰ στείβειν, ἐτέρων ἴχνια μὴ καθ’ ὀμά
δίφρον ἐλ]ῆν μῆδ’ οἶμον ἀνὰ πλατύν, ἀλλὰ κελεύθους
ἀτρίπτο]υς, εἰ καὶ στεινοτέρην ἐλάσεις.’

Όταν πρωτοκάθισα να γράψω,
ο Λύκιος Απόλλωνας μου εἶπε:
«...ποιητή, για τη θυσία φρόντισε να ἔχεις το πιο παχύ θρεφτάρι,
αλλά τη Μούσα σου, αγαπητέ μου, κράτα τη λεπτή.
Σου παραγγέλνω ακόμη: πορεύου όπου δεν πατεί η ἄμαξα·
να μην ακολουθείς τα χνάρια ἄλλων,
οὔτε και την πλατιά λεωφόρο, ἀλλὰ δρόμους
ασύχναστους, κι ας εἶναι η πορεία σου στενή». (μτφ. Θ. Παπαγγελῆς)

Περὶσσότερα επιχειρήματα ἐναντίον της συγγραφῆς ἔπους βάζει ο Καλλιμάχος στο στόμα του Απόλλωνα στον ὕμνο του προς τιμὴν του θεοῦ (Ἦμν. εις Απόλλ. 105-112):

ὁ Φθόνος Ἄπόλλωνος ἐπ’ οὔατα λάθριος εἶπεν·
‘οὐκ ἄγαμαι τὸν αἰοιδὸν ὃς οὐδ’ ὄσα πόντος ἀεΐδει.’
τὸν Φθόνον ὠπόλλων ποδί τ’ ἤλασεν ὧδέ τ’ εἶπεν·
‘Ἄσσυρίου ποταμοῖο μέγας ῥόος, ἀλλὰ τὰ πολλὰ
λύματα γῆς καὶ πολλὸν ἐφ’ ὕδατι συρφετὸν ἔλκει.
Δηοῖ δ’ οὐκ ἀπὸ παντὸς ὕδωρ φορέουσι μέλισσαι,
ἀλλ’ ἦτις καθαρὴ τε καὶ ἀχράαντος ἀνέρπει
πίδακος ἐξ ἱερῆς ὀλίγη λιβὰς ἄκρον ἄωτον.’

«Κρυφά ο Φθόνος στου Απόλλωνα μίλησε τ’ αυτιά:
– Δεν θαυμάζω τον ποιητή που δεν τραγουδά ὄσα η θάλασσα.
Ο Απόλλωνας τον χτύπησε με το πόδι και ἔτσι εἶπε:
– Μεγάλο το ρεῦμα του Ἀσσυριακοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ ὄλες
τις βρωμιές της γῆς και πολύ συρφετό παρασύρει στα νερά του.
Οι μέλισσες, ὄμως, δεν κουβαλοῦν για τη Δήμητρα νερό ἀπὸ παντού,
ἀλλὰ ἀπ’ ὄπου αναβλύζει καθαρὴ και ἀμόλυντη πηγὴ,
μικρὴ σταγὸνα κουβαλοῦν, πεντακάθαρο νερό.» (μτφ. Α.Ν. Μιχαλόπουλος)

Στη Ρώμη το εἶδος της *recusatio* υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλές, καθὼς με αὐτὸ οι ποιητὲς βρήκαν την ευκαιρία να διατυπώσουν τις ποιητικὲς τους προτιμήσεις και να στηρίξουν τις ποιητικὲς τους ἐπιλογές ἐναντι του ἔπους. Το κατὰ πόσον οι πιέσεις που δέχονταν για να συγγράψουν ἔπος ἦταν πραγματικὲς ἢ/και ἔντονες δεν μπορεί να προσδιοριστεῖ με βεβαιότητα, κάτι που ισχύει και στην περίπτωση της ὠδῆς 1.6 του Ορατίου. *Recusationes* ἔγραψε και ο Λουκίλιος [βλ. Haß (2007) 204-14], ὡστόσο το εἶδος γνώρισε ιδιαίτερη ἀνθιση κατὰ τον 1^ο αἰ. π.Χ.: Κάτουλ. 68, Βεργ. *Ecl.* 6.3 κ.εξξ., Ορ. *Sat.* 2.1.12 κ.εξξ., Προπ. 2.1.17 κ.εξξ., 3.3, 3.9, Οβ. *Am.* 1.1, 2.1, 3.1). Εξαιρετικὲς μελέτες για την ποιητικὴ *recusatio* στη Ρώμη εἶναι οι ἐξῆς: Lyne (1995) 31-9, Cameron (1995) 454-83, Tatum (2000), Bowditch (2001), Harbach (2010) 206-31, Freudenburg (2014).

Η *recusatio* του Ορατίου γίνεται ευγενικά και διακριτικά, με εἰρωνεία και τέχνη. Ο ποιητὴς ἐσκεμμένα και προσποιητὰ υποτιμᾷ την ποιητικὴ του ικανότητα και αυτοπαρουσιάζεται ὡς ἀνίκανος να ανταποκριθεῖ στις ἀνάγκες της συγγραφῆς ἐνός ἔπους. Παράλληλα με την ἀρνήση παρουσιάζει τις δικές του ιδέες και προτιμήσεις περὶ ποιήσης. Πιο συγκεκριμένα οι βασικοὶ ἄξονες της *recusatio* του Ορατίου εἶναι οι ἐξῆς:

- παραπέμπει τον Αγρίππα σε άλλον ποιητή (τον Βάριο Ρούφο), τον οποίο μάλιστα θεωρεί κορυφαίο στο είδος του.
- αναγνωρίζει τα αξιόλογα πολεμικά κατορθώματα του Αγρίππα.
- ομολογεί (προσποιητά) τη δική του αδυναμία να ανταπεξέλθει στις ανάγκες ενός τόσο μεγάλου έργου. Ο Οράτιος αυτουποτιμάται ως ποιητής.
- αιτιολογεί την άρνησή του επικαλούμενος την άνωθεν απαγόρευση της Μούσας (πρβλ. την απαγόρευση του Απόλλωνα προς τον Καλλίμαχο να γράψει έπος και την υπόδειξή του για «ταπεινότερα» ποιητικά είδη), αλλά και την αιδώ που αισθάνεται λόγω της υποτιθέμενης ποιητικής του ανεπάρκειας.
- δηλώνει τον κίνδυνο να μειώσει τα κατορθώματα του Καίσαρα και του Αγρίππα εξαιτίας της δικής του ποιητικής ανικανότητας.
- παρουσιάζει τα θέματα της δικής του ποίησης, τις ιδέες του περί ποίησης.

3.2.2. Λατινικό κείμενο

Scriberis Vario fortis et hostium victor Maeonii carminis alite, quam rem cumque ferox navibus aut equis miles te duce gesserit.	
nos, Agrippa, neque haec dicere nec gravem Pelidae stomachum cedere nescii nec cursus duplicis per mare Vlizei nec saevam Pelopis domum	5
conamur, tenues grandia, dum pudor imbellisque Iyrae Musa potens vetat laudes egregii Caesaris et tuas culpa deterere ingeni.	10
quis Martem tunica tectum adamantina digne scripserit aut pulvere Troico nigrum Merionen aut ope Palladis Tydiden superis parem?	15
nos convivias, nos proelia virginum sectis in iuvenes unguibus acrium cantamus vacui, sive quid urimur, non praeter solitum leves.	20

Πίνακας 3.3 Λατινικό κείμενο ωδής 1.6.

3.2.3. Λεξιλόγιο

scribo, scripsi, scriptum, scribere 3 = γράφω
 ales, alitis (γ' θηλ) = πουλί
 cursus, -us (δ' αρσ) = ταξίδι
 conor, conatus sum, conari (αποθ. 1) = προσπαθώ
 egregius, a, um (επίθ.) = εξαιρετικός
 veto, vetui, vetitum, vetare 1 = απαγορεύω
 detero, detrivī, detritum, deterere 3 = μειώνω, φθείρω, βλάπτω
 tego, texi, tectum, tegere 3 = καλύπτω
 par, paris (επίθ.) = ίσος
 unguis, -is (γ' αρσ) = νύχι
 seco, secuī, sectum, secare 1 = κόβω

acer, acris, acre (επίθ.) = οξύς, τραχύς
 uro, ussi, ustum, urere 3 = καίω

3.2.4. Μετάφραση

<p>Ο Βάριος, το πουλί του άσματος της Μαιονίας, θα σε μνήσει ως γενναίο και νικητή των εχθρών, ό,τι κι αν έκανε ο θαρραλέος στρατιώτης με πλοία ή άλογα έχοντας εσένα αρχηγό.</p>	
<p>Εγώ, Αγρίππα, δεν προσπαθώ να ψάλλω αυτά ούτε τη φοβερή οργή του γιου του Πηλέα, που δεν ήξερε να υποχωρεί, ούτε το θαλασσινό ταξίδι του διπρόσωπου Οδυσσέα ούτε τον άγριο οίκο του Πέλοπα,</p>	5
<p>εγώ, μικρός μεγάλα πράγματα (να πω), όσο η αιδώς και η Μούσα, η δέσποινα της απόλεμης λύρας, απαγορεύει να μειώσω τους επαίνους του Καίσαρα και τους δικούς σου, καθώς το πνεύμα μου δεν επαρκεί.</p>	10
<p>Ποιος θα μπορούσε άξια να γράψει για τον Άρη, ντυμένο με ατσαλένιο θώρακα, ή για τον μαύρο από την τρωική σκόνη Μηριόνη ή για τον γιο του Τυδέα που με τη βοήθεια της Παλλάδας έγινε ίσος με τους θεούς;</p>	15
<p>Εγώ για συμπόσια, για τις μάχες των παρθένων που με κομμένα νύχια ορμούν στους νεαρούς τραγουδώ, είτε ελεύθερος είτε αν κάτι με καίει, ανάλαφρος, όπως το συνηθίζω.</p>	20

Πίνακας 3.4 Μετάφραση ωδής 1.6.

3.2.5. Σημειώσεις

1 Vario: ο L. Varius Rufus ήταν φίλος του Ορατίου, ο οποίος μάλιστα τον συνέστησε στον Μαϊκήνα μαζί με τον Βεργίλιο. Θεωρούνταν ως ο κορυφαίος επικός και τραγικός ποιητής της εποχής, προτού δηλαδή συνθέσει την *Αινειάδα* του ο Βεργίλιος (Ορ. *Sat.* 1.10.43 κ.ε.: *forte epos acer / ut nemo Varius ducit*). Κορυφαίο του έργο θεωρείται η τραγωδία *Thyestes*, η οποία παρουσιάστηκε το 29 π.Χ. και σημείωσε τεράστια επιτυχία (Κοϊντ. *Inst.* 10.1.98, Τάκ. *Dial.* 12.6) αποφέροντας σημαντικά κέρδη στον Βάριο, ο οποίος έλαβε υψηλό χρηματικό ποσό (ένα εκατομμύριο σηστέριους) ως δώρο από τον Οκταβιανό. Ο Βάριος μαζί με τον Τούκκα ανέλαβαν την έκδοση της *Αινειάδας* μετά τον θάνατο του Βεργιλίου.

Το *Vario* είναι αφαιρετική του ποιητικού αιτίου στο ρήμα παθητικής φωνής *scriberis*.

hostium: γενική αντικειμενική στο *victor* (2).

fortis et victor: κατηγορούμενα στο εννοούμενο *tu*, το υποκείμενο του ρήματος *scriberis*.

2 Maeonii carminis: ο Οράτιος εννοεί τα ομηρικά έπη. Στη Λυδία-Μαιονία βρισκόταν η Σμύρνη, μία από τις θεωρούμενες ως πατρίδες του Ομήρου. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, πατέρα του Ομήρου ήταν κάποιος ονόματι Μαίων (*FGrH* 4 F 5), οπότε σε μια τέτοια περίπτωση το επίθετο *Maeonius* είναι πατρωνυμικό.

alite: οι ποιητές συχνά παραλληλίζονταν με πουλιά, ιδιαίτερα με κύκνους. Ο κύκνος ήταν πουλί με έντονες ποιητολογικές συνδηλώσεις, κυρίως εξαιτίας του «κύκνειου άσματος», του πανέμορφου τραγουδιού που υποτίθεται ότι τραγουδάει ο κύκνος λίγο πριν πεθάνει (Πλατ. *Φαίδρ.* 84E, Αισχ. *Αγ.* 1445, Οβ. *Her.* 7.1 κ.ε.).

Πρόκειται φυσικά για ποιητικό θρύλο και όχι για πραγματικότητα. Στην ωδή 2.20, την τελευταία ωδή του 2^{ου} βιβλίου, ο Οράτιος περιγράφει τη μεταμόρφωσή του σε κύκνο.

Η αφαιρετική *alite* λειτουργεί ως παράθεση στο *Vario*.

3 *navibus aut equis*: ο Αγρίππας είχε επιτύχει σημαντικές νίκες και στη στεριά και στη θάλασσα (βλ. εισαγωγικό σημείωμα). Η φράση *navibus aut equis* ισοδυναμεί με τη συχνότερα χρησιμοποιούμενη *terra marique*, η οποία με τη σειρά της αποδίδει την αρχαιοελληνική φράση *κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν*.

***quam rem cumque*:** για μετρικούς λόγους γίνεται τμήση της αντωνυμίας (αντί *quancumque rem*), όπως συχνά στις *Ωδές* (ενδεικτικά: 1.7.25, 1.9.14, 1.16.2, 1.27.14).

4 *te duce*: ιδιόμορφη αφαιρετική απόλυτη, εμφαιτικά τοποθετημένη στο μέσον του στίχου, για να τονιστεί ο ηγετικός ρόλος του Αγρίππα. Πρβλ. *Carm.* 1.2.52 για τον Οκταβιανό, 1.10.13 για τον Ερμή.

5–6 *nos*: ο Οράτιος χρησιμοποιεί τον πληθυντικό της μεγαλοπρέπειας, α' πρόσωπο πληθυντικού αντί του α' προσώπου ενικού (*nos* αντί *ego*). Πρόκειται για σύνθετο φαινόμενο στη λατινική ποίηση, ήδη από την εποχή του Έννιου. Κατά κανόνα εξυπηρετεί μετρικές ή/και υφολογικές ανάγκες.

Agrippa: για τον αποδέκτη της ωδής βλ. Εισαγωγικό σημείωμα.

Εικόνα 3.19. Μάρκος Αγρίππας (αρχές 1^{ου} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

***gravem Pelidae stomachum*:** το *Pelidae* είναι πατρωνυμικό, επικής προέλευσης (*Πηλείδης*). Γιος του Πηλέα είναι φυσικά ο Αχιλλέας. Η *μῆνις* του Αχιλλέα ήταν το βασικό θέμα της *Ιλιάδας*, όπως αναγγέλλεται στο προοίμιο του έπους. Με διάθεση ειρωνικής υπονόμησης του ομηρικού έπους, αντί της λέξης *ira* 'οργή' ο Οράτιος αποδίδει τον όρο *μῆνις* με την ελληνικής προέλευσης, αλλά αντιποιητική, λέξη *stomachus*, καθώς το στομάχι θεωρούνταν η έδρα των συναισθημάτων. Είναι εντυπωσιακή η υφολογική αντίθεση με το επικής προέλευσης πατρωνυμικό *Pelida*. Όπως έξυπνα παρατηρεί ο West (1995) 29, ο Οράτιος είναι σαν να δείχνει πόσο κακό θα ήταν το αποτέλεσμα μιας ενδεχόμενης ενασχόλησής του με το έπος.

Για τη φράση *gravem stomachum* πρβλ. Ομ. *Ιλ.* 1.1 κ.ε.: *μῆνιν...ούλομένην*.

7 *duplicis...Vlixei*: όπως πιο πάνω με τη χρήση του ουσιαστικού *stomachus*, έτσι και εδώ ο Οράτιος χρησιμοποιεί ειρωνικά και κάπως απαξιωτικά το επίθετο *duplex* ως απόδοση του ομηρικού *πολύτροπος*, παρωδώντας και υπονομεύοντας το προοίμιο της *Οδύσσειας*. Στην *Odusia* ο Λίβιος Ανδρόνικος είχε χρησιμοποιήσει το επιβλητικότερο επίθετο *versutus* ως απόδοση του ελληνικού *πολύτροπος*.

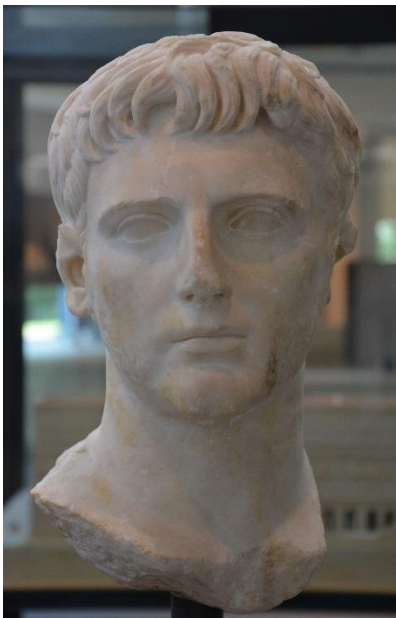
8 *Pelopsis domum*: η αναφορά στον οίκο του Πέλοπα αποτελεί προφανώς νύξη του Ορατίου στην τραγωδία *Thyestes* του Βάριου Ρούφου (βλ. σημ. στον στίχο 1), αλλά χρησιμοποιείται και ευρύτερα ως πολύ

χαρακτηριστικό και δημοφιλές θέμα τραγωδιών. Η γενεαλογική σειρά στον οίκο είχε ως εξής: Τάνταλος / Πέλοπας / Ατρέας και Θυέστης. Για να εκδικηθεί τον Θυέστη, επειδή προσέγγισε ερωτικά τη γυναίκα του, Αερόπη, ο Ατρέας σκότωσε τα παιδιά του αδερφού του, τα μαγείρευσε και τα σέρβισε στον πατέρα τους. Ήταν τόσο αποτρόπαιο το θέαμα αυτών των *Θυεστειών δειπνων*, όπως ονομάστηκαν, ώστε τα άλογα που έσερναν το άρμα του Ήλιου απέστρεψαν το πρόσωπό τους και γύρισαν προς τα πίσω.

9 *tenuēs grandia*: σχεδόν στην καρδιά της ωδής, στο μέσον του στίχου 9, ο Οράτιος συμπυκνώνει σε αυτές τις δύο αντιθετικές λέξεις το κεντρικό νόημα της ωδής, δηλαδή την αντίθεση ανάμεσα στο ταπεινό και το υψηλό, το ιδιωτικό και το δημόσιο. Το επίθετο *tenuis* φέρει μεγάλο ποιητολογικό φορτίο, απηχώντας προφανώς το καλλιμαχικό «λεπταλέος» από τον πρόλογο των *Αιτίων*.

9–10 *puḍor imbellisque lyrae Musa potens*: προκειμένου να στηρίξει την άρνησή του να γράψει ηρωικό έπος, ο Οράτιος επικαλείται έναν ενδογενή και έναν εξωγενή παράγοντα που τον αποτρέπουν: ο ενδογενής είναι ο *puḍor*, η αίσθηση της αιδούς που αισθάνεται λόγω της υποτιθέμενης ανεπάρκειάς του. Για τις πολλαπλές πτυχές της αιδούς στην αρχαία Ρώμη βλ. Kaster (2005) 28-65. Ο εξωγενής παράγοντας που αποτρέπει τον Οράτιο από τη συγγραφή έπους είναι η (ανώνυμη) Μούσα της λυρικής ποίησης, η οποία παρεμβαίνει ως καθ' ύλην αρμόδια θεότητα, όπως ακριβώς ο θεός της ποίησης, Απόλλωνας, στον Πρόλογο των *Αιτίων* του Καλλίμαχου. Η λυρική ποίηση και τα μέτρα της είναι ασύμβατα και ακατάλληλα για αφηγήσεις πολέμων και ηρωικών κατορθωμάτων. Πρβλ. Ανακρ. 23: *θέλω λέγειν Άτρείδας . . . ἄ βάρβιτος δὲ χορδαῖς / ἔρωτα μούνον ἤχει*.

11 *Caesaris*: ο Οκταβιανός. Ουσιαστικά η άρνηση του Ορατίου να συνθέσει έπος αφορά και τον Οκταβιανό, αφού ο Αγκρίππας επιτέλεσε τα στρατιωτικά του κατορθώματα ως επικεφαλής του στρατού του Οκταβιανού.

Εικόνα 3.20. Οκταβιανός.

© Public domain / Wikimedia Commons

(https://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Caesar#/media/File:Augustus_Statue.JPG).

12 *culpa ingeni*: ο Οράτιος ειρωνικά υιοθετεί μια πόζα αυτουποτίμησης και προσποιείται ότι δεν έχει το ταλέντο και την ικανότητα να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός τόσο υψηλού ποιητικού έργου. Πρόκειται για ένα κλασικό χαρακτηριστικό των *recusationes*.

13–16 *quis...parem?*: η απάντηση σε αυτήν τη ρητορική ερώτηση είναι ένα emphaticό *nemo* ‘κανείς’, καθώς υποτίθεται ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο (έως και αδύνατον) να καταγραφούν και να εξυμνηθούν τόσο σπουδαία κατορθώματα.

Το *scripserit* είναι δυνατική υποτακτική.

13 tunica adamantina: το επίθετο *adamantinus* χρησιμοποιείται ποιητικά, για να υποδηλώσει οποιοδήποτε ιδιαίτερα σκληρό υλικό, εν προκειμένω τον θώρακα του θεού Άρη (πρβλ. Σοφ. *Αίας* 179: *χαλκοθώραξ... Ένάλιος*, Ομ. *Ιλ.* 5.859: *χάλκεος Άρης*, *Ιλ.* 1.371: *Άχαιών χαλκοχιτώνων*).

15 Merionen: ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη *-en* της ελληνικής αιτιατικής, για να ενισχύσει το ελληνικό χρώμα του μυθολογικού παραδείγματος. Ο Μηριόνης δεν συγκαταλεγόταν στους πιο σημαντικούς ήρωες του τρωικού πολέμου. Ήταν ο ηνίοχος του βασιλιά της Κρήτης, Ιδομενέα (Ομ. *Ιλ.* 8.264, 13.330-6). Η εικόνα που δημιουργεί ο Οράτιος, ενός Μηριόνη μαύρου από τη σκόνη της τρωικής πεδιάδας, αποδομεί το επικό υπόβαθρο του ήρωα. Είναι πιθανό ο Οράτιος να θέλει να χτίσει μια αναλογία ανάμεσα σε Οκταβιανό-Αγρίππα από τη μια μεριά και Διομήδη-Μηριόνη από την άλλη. Ο Μηριόνης συσχετίζεται και αλλού με τον Διομήδη (Ορ. *Carm.* 1.15.26-8, Ευρ. *ΙΑ* 199 κ.ε.).

ope Palladis: στην Ε ραφωδία της *Ιλιάδας*, τη *Διομήδους άριστεία*, ο Διομήδης, με τη βοήθεια και την ενθάρρυνση της Αθηνάς, τραυματίζει και την Αφροδίτη (5.330-340) και τον Άρη (5.846-861). Υπ' αυτή την έννοια εξισώθηκε με τους θεούς· ή ακόμη, εξισώθηκε με τους θεούς, επειδή κατέκτησε τόσο μεγάλη δόξα στο πεδίο της μάχης. Πάντως, η πράξη του αυτή συχνά μνημονεύεται στη μεταγενέστερη λογοτεχνία ως το άκρον άωτον της ιεροσυλίας. Πρβλ. Οβ. *Am.* 1.7.31 κ.ε.: *pessima Tydides scelerum monimenta reliquit. / ille deam primus perculit—alter ego!*

Εικόνα 3.21. Wenzel Hollar (1607-1677), *Η μονομαχία Διομήδη και Αινεία.*

© Dcoetzee / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wenceslas_Hollar_-_Aeneas_and_Diomedes.jpg?uselang=el).

16 Tydiden: όπως και στην περίπτωση του ονόματος του Μηριόνη (15), ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη *-en* της ελληνικής αιτιατικής. Το όνομα *Tydides* είναι πατρωνυμικό. Ο Διομήδης ήταν γιος του Τυδέα. Πρβλ. το πατρωνυμικό *Pelidae* (για τον Αχιλλέα) στον στίχο 6.

superis: δοτική αντικειμενική από το *parem*.

Εικόνα 3.22. *Jean-Auguste-Dominique Ingres (1800), Αφροδίτη τραυματισμένη από τον Διομήδη.*

© Kirtap / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Venus_Diomedes_ingres.jpg?uselang=el).

17–20 Στην τελευταία στροφή της *recusatio* ο Οράτιος παρουσιάζει τα ποιητικά θέματα που προτιμά εκείνος, τα οποία αφορούν τον έρωτα και τα συμπόσια, τις αναίμακτες ερωτικές μάχες (*bella Veneris*).

17 convivia: τα συμπόσια αποτελούν κατ' εξοχήν σκηνικό για λυρική ποίηση (βλ. Εισαγωγή).

proelia: πρόκειται για ερωτικές μάχες, μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, οι οποίες βρίσκονται σε έντονη αντίθεση με τις πραγματικές μάχες που διεξήγαγε ο Αγρίππας. Ένα από τα κυρίαρχα μοτίβα της ερωτικής ελεγείας ήταν το μοτίβο της *militia amoris*, της στρατιωτικής θητείας στον έρωτα, της στράτευσης στον έρωτα. Ο ποιητής-εραστής απεικονίζεται σαν στρατιώτης που υπηρετεί μια δύσκολη και σκληρή θητεία υπό τις διαταγές του θεού Αμορ, της θεάς Αφροδίτης ή/και της αγαπημένης του *puella*. Το μοτίβο το πραγματεύεται εξαντλητικά ο Οβίδιος στην ελεγεία του *Am.* 1.9. Πρβλ. Τιβ. 1.3.63 κ.ε., Προπ. 2.1.45, 3.5.2. Για τη *militia amoris* βλ. Brandt (1911) *Οβ. Am.* 1.9, Spies (1930), La Penna (1951) 193-5, Thomas (1964), Baker (1968), Murgatroyd (1975b), *idem* (1980) Τιβ. 1.10.53-6, Lier (1978) 33 κ.ε., Fedeli (1980) Προπ. 1.6.30, Lyne (1980) 71-8, 251-2, Cairns (1984), Cahoon (1988), Bellido (1989), Maltby (2002) Τιβ. 1.1.75 κ.ε.

18 sectis unguibus: μολονότι μικρή σημασία έχει, πρέπει να επισημανθεί ότι δεν είναι σαφές αν τα νύχια των κοριτσιών είναι κομμένα από πριν, ώστε να μην πληγώνουν τα αγόρια, ή αν έχουν κοπεί κατά τη διάρκεια των αψιμαχιών ή αν ακόμα έχουν κοπεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι αιχμηρά, για να πληγώνουν τα αγόρια.

19 vacui, sive quid urimur: παραλείπεται για λόγους μετρικούς το πρώτο *sive*. Το επίθετο *vacuus* χρησιμοποιείται με τη σημασία 'ελεύθερος, χωρίς άλλη ερωτική δέσμευση, διαθέσιμος ερωτικά' (πρβλ. *Carm.* 1.5.10: *semper vacuam*).

quid: αιτιατική της αναφοράς από το *urimur*.

20 non praeter solitum leves: σχήμα λιτότητας, για λόγους έμφασης. Το επίθετο *leves*, όπως και τα επίθετα *tenuēs* και *grandia* στον στίχο 9, φέρει ποιητολογικό φορτίο και παραπέμπει στην ανάλαφρη ποίηση καλλιμαχικού τύπου. Τοποθετημένο εμφιατικά στο τέλος αυτής της *recusatio*, υπογραμμίζει την επιλογή του Ορατίου να απαρνηθεί το έπος για χάρη μικρότερων ποιητικών μορφών.

3.3. Οράτιος *Carm.* 1.26

3.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: λίγο μετά το 26 π.Χ. (βλ. σημείωση στον στίχο 5)

Πρόκειται για ωδή πανηγυρικού χαρακτήρα, στην οποία ο ποιητής μιλάει για την τέχνη του και τη δύναμή της. Ο Οράτιος απολαμβάνει την εύνοια και προστασία των Μουσών χάρι στην τέχνη του. Μιλάει με μεγάλη αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία, περήφανος που είναι πλέον κύριος των αιολικών μέτρων (*fidibus novis* 10, *Lesbio plectro* 11), κάτι που είχε διατυπώσει ως φιλοδοξία του στην πρώτη ωδή της συλλογής. Η φίλια των Μουσών (*Musis amicus* 1) του δίνει τη δυνατότητα και το προνόμιο να αδιαφορεί παντελώς για τις πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις του καιρού του, προσφέροντάς του ασυλία από την πίεση των εξωτερικών πραγμάτων (*unice securus* 5 κ.ε.). Με δεδομένη την οικεία σχέση του με τις Μούσες ζητάει από εκείνες να του πλέξουν ένα στεφάνι για τον φίλο του, Λαμία, να συνθέσουν δηλαδή μια ωδή προς τιμήν του. Η αιτούμενη ωδή είναι ουσιαστικά το ποίημα που συνθέτει αυτή τη στιγμή ο ποιητής (πρβλ. *Carm.* 1.32).

Ο Λαμίας, για τον οποίο γίνεται λόγος στην ωδή, είναι ένας φίλος του ποιητή, είτε φιλοξενούμενος είτε οικοδεσπότης του. Ίσως πρόκειται για τον L. Aelius Lamia, επιτυχημένο στρατηγό στην Ισπανία το 24 π.Χ., ωστόσο απόλυτη βεβαιότητα στην ταυτοποίηση του αποδέκτη της ωδής είναι αδύνατη.

3.3.2. Λατινικό κείμενο

Musis amicus tristitiam et metus tradam protervis in mare Creticum portare ventis, quis sub Arcto rex gelidae metuatur orae,	
quid Tiridaten terreat, unice securus. o quae fontibus integris gaudes, apricos necte flores, necte meo Lamiae coronam,	5
Piplei dulcis. nil sine te mei prosunt honores: hunc fidibus novis, hunc Lesbio sacrare plectro teque tuasque decet sorores.	10

Πίνακας 3.5 Λατινικό κείμενο ωδής 1.26.

3.3.3. Λεξιλόγιο

protervus, a, um (επίθ.) = σφοδρός, ορμητικός
integer, integra, integrum (επίθ.) = ακέραιος, άθικτος
apricus, a, um (επίθ.) = ηλιόλουστος
necto, nexui-nexi, nexum, nectere 3 = πλέκω
fides, is (γ' θηλ) = λύρα

3.3.4 Μετάφραση

Φίλος των Μουσών τη λύπη και τους φόβους θα παραδώσω στους ορμητικούς ανέμους να τα μεταφέρουν στο Κρητικό πέλαγος, αδιαφορώντας παντελώς ποιος βασιλιάς είναι φόβος στην κρύα χώρα κάτω από την Άρκτο,	
ή τι τρομάζει τον Τηριδάτη. Γλυκιά Πιμπληίδα, εσύ που χαίρεσαι με τις καθάρεις πηγές, πλέξε ηλιόλουστα λουλούδια, πλέξε στεφάνι για τον Λαμία μου.	5
Τίποτα δεν ωφελούν οι τιμές μου	

χωρίς εσένα: αυτόν με καινούργιες χορδές, αυτόν με λεσβιακό πλήκτρο ταιριάζει εσύ και οι αδερφές σου να τον απαθανατίσετε.	10
--	----

Πίνακας 3.6 Μετάφραση ωδής 1.26.

3.3.5. Σημειώσεις

1 Musis amicus: με την εμφιατική τοποθέτηση της φράσης στην αρχή της ωδής ουσιαστικά αναγγέλλεται το κεντρικό θέμα της, η περήφανη δήλωση του Ορατίου ότι είναι φίλος των Μουσών. Για τη φράση πρβλ. ενδεικτικά Ομ. *Οδ.* 8.63: *τὸν περὶ Μοῦσ' ἐφίλησε*, Θεόκρ. 1.141: *τὸν Μοῖσαις φίλον ἄνδρα*.

mare Creticum: ο Οράτιος επιλέγει ένα παροιμιωδώς ταραγμένο πέλαγος (Σοφ. *Τραχ.* 118 κ.ε.), το οποίο, ακριβώς επειδή βρίσκεται στην ελληνική ανατολή, είναι κατάλληλο για να στείλει εκεί ο ποιητής τη θλίψη και τον φόβο του.

tristitiam et metus: η λύπη και ο φόβος είναι τα δύο συναισθήματα που μπορούν να διαταράξουν την ηρεμία και ευτυχία του ποιητή.

3 portare: απαρέμφατο του σκοπού από το *tradam*.

sub Arcto: μετωνυμία με τη σημασία ‘στον βορρά’, καθώς ο αστερισμός της Μεγάλης Άρκτου βρίσκεται στον βορρά.

5 Tiridatem: ο Τηριδάτης ήταν διεκδικητής του θρόνου του βασιλείου της Παρθίας, σε διαρκή σύγκρουση με τον Φραάτη Δ΄, ο οποίος ήταν εχθρός των Ρωμαίων. Το 31 π.Χ. ο Τηριδάτης επαναστάτησε εναντίον του αντιπάλου του, αλλά ηττήθηκε και ζήτησε βοήθεια από τον Οκταβιανό. Λίγα χρόνια αργότερα, ωστόσο, περίπου το 26 π.Χ., κατάφερε να ανατρέψει τον Φραάτη και να καταλάβει τον θρόνο. Ο Φραάτης οργάνωσε την αντεπίθεσή του και τελικά πέτυχε να ξανακερδίσει τον θρόνο της Παρθίας.

Μια και ο ποιητής αναφέρεται στους φόβους και τις ανησυχίες του Τηριδάτη, είναι λογικό να εικάσουμε ότι εκείνο το διάστημα βρισκόταν στον θρόνο, αλλά ένιωθε τον κίνδυνο από τον Φραάτη. Συνεπώς είναι πιθανό η ωδή να γράφτηκε λίγο μετά το 26 π.Χ.

unice securus: το επίρρημα *unice* επιτείνει τη σημασία ‘αμέριμνος, αδιάφορος, ξέγνοιαστος’ του επιθέτου *securus*. Όπως και στην ωδή 1.6 με τη φράση *tenues grandia*, έτσι και σε αυτή την ωδή ο Οράτιος τοποθετεί περίπου στην καρδιά του ποιήματος μια φράση που συμπτκνώνει το νόημά του.

Για την πίστη του Ορατίου στην προστασία του από τους θεούς και τη Μούσα πρβλ. *Carm.* 1.17.13: *di me tuentur, dis pietas mea et Musa cordi est*.

6 fontibus integris: αφαιρετική της αιτίας από το *gaudes*. Ο Οράτιος αναφέρεται στις καθάριες πηγές της ποιητικής έμπνευσης, παραπέμποντας σαφώς στις αντίστοιχες καλλιμαχικές συμβολικές εικόνες του Προλόγου των *Αιτίων* και του *Υμνου εις Απόλλωνα* (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στην ωδή 1.1). Το νερό παραδοσιακά συνδέεται με την ποιητική έμπνευση. Ο ποιητής πρέπει να επιλέγει θέματα που δεν έχουν δουλευτεί από άλλους και να βρίσκεται στην πρωτοπορία (πρβλ. *fidibus novis* 10).

7 apricos flores: τα λουλούδια και το στεφάνι αποτελούν καθιερωμένα σύμβολα του ποιήματος, της ποιητικής συλλογής και του εγκωμίου στη λογοτεχνία (*Μουσέων ἄνθεα*, πρβλ. ενδεικτικά Σαφφ. 55.2 κ.ε., Πίνδ. *Ολ.* 6.86 κ.ε.). Τα ηλιόλουστα λουλούδια έρχονται σε σαφή αντίθεση με τη θλίψη, τον φόβο και το ταραγμένο κρητικό πέλαγος της πρώτης στροφής της ωδής.

8 nocte coronam: το στεφάνι που ο ποιητής ζητάει από τη Μούσα να του πλέξει μπορεί να είναι είτε αυτή η ίδια η ωδή που εκτυλίσσεται μπροστά στα μάτια μας είτε κάποια άλλη συλλογή ποιημάτων (πρβλ. *Στέφανος Μελεάγρου*). Οι επαναλήψεις *nocte nocte*, *hunc hunc* και το πολυσύνδετο *teque tuasque* φανερόνουν τον

ενθουσιασμό και τη λαχτάρα του ποιητή για τη σύνθεση ενός ποιήματος (ή συλλογής) προς τιμήν του φίλου του.

9 Piplei: ελληνική κλητική του ονόματος *Πιπλεΐς*. Δηλώνει την κάτοικο της Πί(μ)πλειας, κωμόπολης κοντά στον Όλυμπο, βουνό που συνδεόταν με τις Μούσες. Υπήρχε και πηγή με το ίδιο όνομα.

10 fidibus novis: το επίθετο *novis* φέρει ποιητολογικό φορτίο. Σε στενή σχέση με τη φράση *fontibus integris* (6) ενισχύει την ιδέα της πρωτοτυπίας του Ορατίου ως προς την εισαγωγή των ελληνικών λυρικών μέτρων και θεμάτων στη Ρώμη.

11 Lesbio...plectro: μετωνυμία (αντί της λύρας). Αυτός που έπαιζε τη λύρα τραβούσε/χτυπούσε τις χορδές της με το *πλήκτρον*. Ο προσδιορισμός *Lesbio* φυσικά παραπέμπει στον Αλκαίο και τη Σαπφώ, τους δύο κορυφαίους λυρικούς ποιητές και μεγάλα πρότυπα για τον Οράτιο, οι οποίοι κατάγονταν από τη Λέσβο. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι η ωδή αυτή είναι γραμμένη σε αλκαϊκό μέτρο.

3.4. Οράτιος *Carm.* 1.32

3.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Η ωδή αποτελεί ουσιαστικά έναν ύμνο προς τη λύρα, που αποτελεί θεό για κάθε λυρικό ποιητή, επομένως και για τον Οράτιο. Ο ποιητής ζητάει από τη λύρα-θεό να του χαρίσει ένα τραγούδι, το οποίο στην ουσία είναι αυτή η ίδια η ωδή (πρβλ. *Carm.* 1.26). Η ίδια η επίκληση γίνεται το τραγούδι που εκπληρώνει την ευχή του ποιητή. Πρόκειται για ένα λατινικό ποίημα (*Latinum carmen*, 3 κ.ε.), γραμμένο όμως σε ελληνικά λυρικά μέτρα κατά τα πρότυπα των Ελλήνων προκατόχων του και πιο συγκεκριμένα του Αλκαίου (*Lesbio...civi* 5).

Τα υμνολογικά στοιχεία της ωδής είναι: η στενή σχέση του πιστού-ποιητή με τη λύρα-θεό κατά το παρελθόν (1-3), το αίτημα του πιστού (1-4), η προσωπική αντωνυμία β' προσώπου (2), η κλητική προσφώνηση (4), η καταγωγή του θεού (5), ο «μύθος», δηλαδή οι αναφορές στο παρελθόν της λύρας και τη χρήση της από τον Αλκαίο (5-12), οι εγκωμιαστικές αναφορές και χαρακτηρισμοί (13-16), το πανηγυρικό επιφώνημα *ο* (13 κ.ε.), ο χαιρετισμός *salve* (15).

3.4.2. Λατινικό κείμενο

Poscimus, si quid vacui sub umbra lusimus tecum, quod et hunc in annum vivat et pluris, age dic Latinum, barbite, carmen,	
Lesbio primum modulate civi, qui ferox bello tamen inter arma, sive iactatam religarat udo litore navim,	5
Liberum et Musas Veneremque et illi semper haerentem puerum canebat et Lycum nigris oculis nigroque crine decorum.	10
o decus Phoebi et dapibus supremi grata testudo Iovis, o laborum dulce lenimen mihi cumque salve	15

rite vocanti.	
---------------	--

Πίνακας 3.7 Λατινικό κείμενο ωδής 1.32.

3.4.3. Λεξιλόγιο

posco, poscosci, -, poscere 3 = ζητώ
ludo, lusi, lusum, ludere 3 = παίζω
barbitos, -i (β' αρσ και θηλ) = λύρα (είδος επτάχορδης λύρας)
modulor (αποθ. 1) = ρυθμίζω
udus, a, um (επίθ.) = βρεγμένος
haereo, haesi, haesum, haerere 2 = κολλώ
daps, dapis (θηλ, συν. πληθ) = δείπνο
testudo, testudinis (γ' θηλ) = χελώνα, όστρακο
lenimen, -inis (γ' ουδ) = παρηγοριά
rite (επίρ.) = όπως πρέπει, όπως είναι σωστό
salveo, -, - 2 = υγιαίνω, έρρωμαι

3.4.4. Μετάφραση

<p>Ζητάω, λύρα, αν κάτι έπαιξα μαζί σου αμέριμνος κάτω από τη σκιά, που και αυτή τη χρονιά θα ζήσει και για περισσότερα χρόνια, εμπρός πες ένα λατινικό τραγούδι,</p> <p>εσύ, που για πρώτη φορά σε ρύθμισε Λέσβιος πολίτης, ο οποίος, είτε αντρειωμένος στον πόλεμο και μέσα στα όπλα είτε αφού ξανάδесе σε βρεγμένο ακρογιάλι το θαλασσοδαρμένο καράβι,</p> <p>έψαλλε τον Διόνυσο και τις Μούσες και την Αφροδίτη και το αγόρι που πάντα κολλάει πάνω της και τον Λύκο, τον όμορφο με τα μαύρα μάτια του και τα μαύρα του μαλλιά.</p> <p>Στολίδι του Φοίβου και αγαπημένο όστρακο στα δείπνα του υπέρτατου Δία, γλυκιά παρηγοριά στα βάσανά μου κάθε φορά που σε καλώ, όπως ταιριάζει, να' σαι καλά.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p>
--	------------------------------

Πίνακας 3.8 Μετάφραση ωδής 1.32.

3.4.5. Σημειώσεις

1–2 **Poscimus...tecum**: μία από τις παραδοσιακές φόρμουλες ενός ύμνου ήταν η υπενθύμιση στον θεό ή στη θεά –εν προκειμένω στη λύρα– προγενέστερων καλών υπηρεσιών του πιστού προς εκείνον/εκείνη ή προγενέστερων ευεργεσιών του θεού/της θεάς προς τον πιστό (πρβλ. την προσευχή του Χρύση στον Απόλλωνα Ομ. *Ιλ.* 1.39 κεξξ.). Ο Οράτιος χρησιμοποιεί και εδώ (όπως και στο *Carm.* 1.6.5) τον πληθυντικό της μεγαλοπρέπειας. Πρβλ. και *lusimus* (2).

vacui: εδώ το επίθετο δεν έχει ερωτική σημασία, όπως είχε στην ωδή 1.6.19. Σημαίνει ‘ξέγνοιαστος, χωρίς μέριμνες’.

sub umbra: πρβλ. το *gelidum nemus* (*Carm.* 1.1.30), το δροσερό άλσος της ποιητικής έμπνευσης στο οποίο απομονώνεται ο ποιητής, για να συνθέσει το έργο του, μακριά από τις οχλήσεις του αμαθούς πλήθους. Επίσης, πρβλ. Ορ. *Epist.* 2.2.78, Μαρτ. 9.84.3: *haec ego Pieria ludebam tutus in umbra.*

si quid...lusimus: σύστοιχο αντικείμενο του ρήματος *lusimus*. Το ρήμα *ludere*, ήδη από την εποχή του Κάτουλλου (50.2, 50.5, 61.225, 68.17, πρβλ. και Πίνδ. *Ολ.* 1.16: *παίζομεν*) και των *poetae novi*, αναφέρεται με παιχνιδιάρικη και αυτοϋποτιμητική διάθεση στην ανάλαφρη ποίηση νέου τύπου (λυρική, ελεγειακή, σατιρική, βουκολική, επίγραμμα), η οποία έρχεται σε διαμετρική αντίθεση με την *gravitas* του έπους και της τραγωδίας. Ο Οράτιος υπενθυμίζει στη λύρα τα ποιήματα που έχει συνθέσει παλαιότερα μαζί της.

3 quod et hunc in annum vivat et pluris: ο Οράτιος συχνά δηλώνει την ευχή αλλά και την πεποίθησή του ότι η ποίησή του θα διαβάζεται αιώνια. Η ιδέα αυτή βρίσκει την καλύτερη έκφρασή της στην ωδή 3.30.

3–4 Latinum...carmen: ο Οράτιος υπογραμμίζει ότι γράφει λατινική ποίηση σε ελληνικά μέτρα, πρβλ. *Carm.* 3.30.13, 4.3.23, 4.6.27.

4 barbite: επτάχορδη λύρα. Ουσιαστικά η βάρβιτος είναι ο αποδέκτης της ωδής. Με έξοχο τρόπο ο Οράτιος περικλείει την ελληνικής προέλευσης λέξη *barbite* με τη φράση *Latinum carmen*, για να υποδηλώσει τον αρμονικό συνδυασμό ελληνικής λυρικής παράδοσης και λατινικής γλώσσας τον οποίο επιτυγχάνει με την ποίησή του στις *Ωδές*.

Εικόνα 3.23. Οινοχόη στην οποία απεικονίζεται άνδρας που παίζει βάρβιτο (ca. 450 π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 3.24. Κρατήρας στον οποίο απεικονίζεται άνδρας που παίζει βάρβιτο (ca. 460 π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

5 Lesbio...modulate civi: ο *Lesbius civis* είναι ο ποιητής Αλκαίος (γενν. περίπου 620 π.Χ.), ο οποίος εδώ πιστώνεται από τον Οράτιο με τη δημιουργία της λυρικής ποίησης. Συνήθως ως πρώτος ευρετής της λύρας αναφέρεται ο επίσης Λέσβιος στην καταγωγή Τέρπανδρος. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται η καταγωγή του υμνούμενου θεού (εδώ της λύρας) κατά τη συνήθη πρακτική των ύμνων.

Ο Αλκαίος είχε ενεργό συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα της πατρίδας του, στον αγώνα εναντίον των τυράννων Μύρσιλου και Πιττακού, γι' αυτό και αναφέρεται εδώ ως *civis*. Η λέξη *civi* είναι δοτική του ενεργούντος προσώπου στη μετοχή *modulate*, η οποία εδώ έχει παθητική διάθεση, μολονότι ανήκει στο αποθετικό ρήμα *modulor*.

Εικόνα 3.25. *Sir Lawrence Alma-Tadema (1881), Σαπφώ και Αλκαίος.*

© DcoetzeeBot / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sir_Lawrence_Alma-Tadema,_R.A.,_O.M._-Sappho_and_Alcaeus_-_Google_Art_Project.jpg?uselang=el).

6 ferox bello: ο Αλκαίος πολέμησε εναντίον των Αθηναίων και των τυράννων της πατρίδας του, Μύρσιλου και Πιττακού.

9–10 Liberum et Musas Veneremque: ο Οράτιος αναφέρεται στη συμποτική και ερωτική ποίηση του Αλκαίου, ενώ αποσιωπά τα στασιαστικά ή διχαστασιαστικά του ποιήματα εναντίον των τυράννων της πατρίδας του.

illi...haerentem puerum: πρόκειται για τον θεό Amor, ο οποίος παραδοσιακά απεικονίζεται ως μικρό αγόρι, προσκολλημένο στη μητέρα του, Αφροδίτη.

Εικόνα 3.26. *Theodor Heinrich Bäumer (1886), Venus και Amor.*

© Kolossos / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dresden-Venus-Amor_CAreduced.jpg?uselang=el).

11–12 Lycum: ήταν ο νεαρός αγαπημένος του Αλκαίου, για τον οποίο συνέθεσε ερωτικά ποιήματα, τα οποία, ωστόσο, δεν σώζονται.

nigris oculis nigroque crine: τα μαύρα μάτια και τα μαύρα μαλλιά αναφέρονται ως χαρακτηριστικά στοιχεία της εξαιρετικής ομορφιάς του Λύκου, μολονότι κατά κανόνα στη ρωμαϊκή λογοτεχνία εκτιμώνται ιδιαίτερα τα ξανθά μαλλιά (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.5.4).

13 O decus Phoebi: για τον μύθο της ευρέσεως της λύρας και τον συσχετισμό της με τον Απόλλωνα βλ. σημειώσεις στο *Carm.* 1.10.6 και 11-12. Η εγκωμιαστική προσφώνηση και η χρήση του *o* αποτελούν παραδοσιακά υμνολογικά στοιχεία.

14 testudo: το καβούκι μιας χελώνας (*χέλως*) χρησιμοποιήθηκε από τον ευρετή της λύρας, τον Ερμή, ως ηχείο. Βλ. σημ. στο *Carm.* 1.10.6.

salve: πρόκειται για το λατινικό αντίστοιχο του ελληνικού ‘χαῖρε’, ένα ακόμη παραδοσιακό υμνολογικό στοιχείο, συχνό στο κλείσιμο ύμνων.

16 rite vocanti: ο Οράτιος πιστοποιεί ότι η επίκλησή του στη λύρα έγινε σύμφωνα με την προβλεπόμενη τελετουργική πρακτική.

Βιβλιογραφία/Αναφορές⁶

Carm. 1.1

Asper, M. 1997

Babcock 1981, 1607 κ.ε.

Barchiesi 2000, 171 κ.ε.

Biondi 1980

Browne 2001 (για τους στίχους 29-36)

Buchheit 2001

Γρόλλιος 1990, 3-22

Cody 1976, 45-71

Coffta 2002, 65-73

Connor 1987, 39-46

Dunn 1989

Esser 1976, 33-35

Fraenkel 1957, 230-233

⁶ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Garrison 1991, 200-203
Ghiselli 1974
Gold 1992
Harms 1936, 29-32
Heyworth 1988, 80-82
Highbarger 1935
Hunter 2006, 40 κ.ε. (για τους στίχους 29-32)
Kießling/Heinze 1930, 1-10
Koster 1983, 31 κ.ε.
Krasser 1995, 78-82, 100-102 (για τους στίχους 29-34)
Krevans 1984, 361 κ.ε.
Lefèvre 1993a, 226-229
Lefèvre 2001
Maleuvre 1995-1997, II, 7-17
Mauch 1986, 196-207
Maurach 2001, 160-165
Mayer 2012
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 1-16
Numberger 1972, 6-13.492-494
Oliensis 1998, 106
Pasquali 1920, 746-748
Pomeroy 1980
Putnam 1973, 145-149
Quinn 1980, 117-121
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 459-470
Röver/Oppermann 1961, 18-20
Santirocco 1984, 243 κ.ε.
Santirocco 1986, 15-19
Schönberger 1961
Schwind 1965, 104 κ.ε.
Seel 1965, 360-364
Shorey 1910
Sutherland 1994, 27-39
Sutherland 2002, 18-32
Syndikus 1972/73, I, 23-37
Torigian 1995
Troxler-Keller 1964, 32-47

Vielberg 1995
West D.A. 1967, 75-81
West D.A. 1995a, 2-7
Zetzel 1982, 95-97

Carm. 1.6
Ahern 1991
Γρόλλιος 1990, 80-91
Baker 1968
Bellido 1989
Brandt 1911
Cahoon 1988
Cairns 1984
Cairns 1995b
Commager 1962, 70-72
Connor 1987, 189-191
Davis G. 1987a
Davis G. 1991, 33-34.36-39
Esser 1976, 35-37
Fedeli 1980
Fedeli 2001
Fraenkel 1933, 20 κ.ε.
Fraenkel 1957, 233 κ.ε.
Garrison 1991, 211 κ.ε.
Harrison S.J. 1993b
Jacobson 1987a (για τους στίχους 1 κ.ε.)
Jacobson 1987b (για τους στίχους 1 κ.ε.)
Kießling/Heinze 1930, 33-38
La Penna 1951
Lefèvre 1993a, 143 κ.ε.
Lefèvre 1993b, 146-148
Liebermann 1999
Lier 1978
Lowrie 1997, 55-70.98-101
Lyne 1980
Lyne 1995, 75-79
Maleuvre 1995-1997, II, 29-36
Maltby 2002

Maurach 1992a (για τον στίχο 6)
Mayer 2012
Mindt 2007, 32-34
Murgatroyd 1975
Murgatroyd 1980a
Nannini 1982
Nasta 1999
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 80-90
Numberger 1972, 34-37
Putnam 1995
Quinn 1980, 132-135
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 501-505
Röver/Oppermann 1961, 29 κ.ε.
Santirocco 1986, 34-36
Shorey 1910
Smith R.A. 1994
Spies 1930
Syndikus 1972/73, I, 86-94
Thomas 1964
Voisin 2002
West D.A. 1995a, 26-31 137-141
Wimmel 1960, 187-192

Carm. 1.26

Buchheit 1985
Γρόλλιος 1990, 253-260
Commager 1962, 326-328
Davis G. 1991, 114-118
Feeney 1993, 46
Garrison 1991, 240 κ.ε.
Griffith A. 2002, 71-73
Hering 1983
Kießling/Heinze 1930, 112-115
Killy 1976
Koster 1994b
Lefèvre 1983
Lefèvre 1993a, 169 κ.ε.
Maleuvre 1995-1997, II, 107-111

Mayer 2012
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 301-309
Numberger 1972, 99-101.517
Oksala 1973, 83 κ.ε.
Quinn 1980, 171 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 584-587
Santirocco 1986, 60-62
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 252-256
West D.A. 1995a, 120-123
Wilkinson 1945, 11-14

Carm. 1.32

Babcock 1967
Büchner 1976, 131 κ.ε.
Γρόλλιος 1990, 296-304
Feeney 1993, 46-48
Fraenkel 1957, 168-167=199-209
Garrison 1991, 248 κ.ε.
Hubbard T. 2000/01, 29-32
Kießling/Heinze 1930, 135-138
La Bua 1999, 212-215
Lefèvre 1993a, 142 κ.ε.
Maleuvre 1995-1997, II, 115-118
Mayer 2012
McDermott 1981, 1647-1649
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 359-368
Numberger 1972, 116-118.520f.
Paschalis 2002a, 81-83
Putnam 2006b, 48-55
Quinn 1980, 182-184
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 607-610
Santirocco 1986, 70-72
Seel 1974
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 287-292
West D.A. 1995a, 150-157

Κεφάλαιο 4 – Ωδές ποιητικής II

Σύνοψη

Ωδές ποιητικής II: 2.20 (*Non usitata*), 3.30 (*Exegi monumentum*), 4.3 (*Quem tu, Melpomene*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2 και 3 του παρόντος συγγράμματος.

4.1. Οράτιος *Carmin.* 2.20

4.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Ως τελευταίο ποίημα του δεύτερου βιβλίου των *Carmina* η ωδή 2.20 ανήκει στο υπο-είδος που ονομάζεται ποίημα-σφραγίδα. Για τον όρο βλ. Θέογν. 19-23: *Κύρνε, σοφισζομένωι μὲν ἐμοὶ σφρηγῖς ἐπικείσθω / τοῖσδ' ἔπεσιν, λήσει δ' οὔποτε κλεπτόμενα, / οὐδέ τις ἀλλάξει κάκιον τούσθλοῦ παρεόντος· / ὧδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ· 'Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη / τοῦ Μεγαρέως· πάντας δὲ κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός.'* Στο τελευταίο ποίημα μιας συλλογής ή στους τελευταίους στίχους ενός έργου ο ποιητής συχνά έδινε πληροφορίες για τον εαυτό του (όνομα, καταγωγή) και διατύπωνε τη φιλοδοξία του για αιώνια επιβίωση του έργου του. Το υπο-είδος αυτό ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές τόσο στην ελληνική όσο και στη λατινική λογοτεχνία (Καλλίμ. fr. 203, Ερατ. fr. 35.18 Powell, Νίκ. *Θηρ.* 957 κ.ε., *Π.Α.* 12.257, Βεργ. *Georg.* 4.563-6, Προπ. 1.22, 2.34b.93 κ.ε., Οβ. *Am.* 1.15.35-42, 3.15, *Ars* 2.744, 3.812, *Met.* 15.871-9, *Tr.* 4.10, *Pont.* 4.16). Βλ. Nisbet–Hubbard (1978) 335 για σχετική βιβλιογραφία. Ένα από τα καλύτερα δείγματα αυτού του είδους είναι και η ωδή 3.30 του Ορατίου.

Το βασικό θέμα της ωδής 2.20, που αποτελεί κοινό τόπο στα ποιήματα-σφραγίδα, είναι η αθανασία που κερδίζει ο ποιητής χάρη στην τέχνη του. Κατά τη διάρκεια της ωδής ο ποιητής μεταμορφώνεται σε κύκνο –το πουλί της ποίησης– και ξεκινάει μια πτήση πάνω από ολόκληρο τον τότε γνωστό κόσμο, καθώς η δόξα και το ποιητικό του μεγαλείο απλώνονται παντού. Ο ποιητής, σίγουρος για την τέχνη του και για το επίτευγμά του, δηλώνει γεμάτος αυτοπεποίθηση ότι θα υπερβεί τον φυσικό του θάνατο και θα ζει αιώνια χάρη στην ποιητική του φήμη, παρά την ταπεινή αφετηρία του στη ζωή (*ego, pauperum sanguis parentum* 5 κ.ε.).

Αποδέκτης της ωδής, η οποία καταπιάνεται με το θέμα της ποιητικής δημιουργίας και της ποιητικής αθανασίας, είναι φυσικά ο λογοτεχνικός προστάτης και φίλος του Ορατίου, Μαϊκήνας. Με τον μεγαλόπνοο τόνο της η ωδή 2.20 προλειαίνει τον δρόμο για τις λεγόμενες «ρωμαϊκές ωδές», με τις οποίες αρχίζει το τρίτο βιβλίο των *Carmina* (3.1–3.6).

4.1.2. Λατινικό κείμενο

Non usitata nec tenui ferar penna biformis per liquidum aethera vates neque in terris morabor longius invidiaque maior urbis relinquam. non ego, pauperum sanguis parentum, non ego, quem vocas, dilecte Maecenas, obibo nec Stygia cohibebor unda.	5
--	---

iam iam residunt cruribus asperae pelles et album mutor in alitem superne nascunturque leves per digitos umerosque plumae.	10
iam Daedaleo notior Icaro visam gementis litora Bosphori Syrtsisque Gaetulas canorus ales Hyperboreosque campos;	15
me Colchus et qui dissimulat metum Marsae cohortis Dacus et ultimi noscent Geloni, me peritus discet Hiber Rhodanique potor.	20
absint inani funere neniae luctusque turpes et querimoniae; compesce clamorem ac sepulcri mitte supervacuos honores.	

Πίνακας 4.1 Λατινικό κείμενο ωδής 2.20.

4.1.3. Λεξιλόγιο

usitatus, a, um (επίθ.) = συνηθισμένος
tenuis, is, e (επίθ.) = λεπτός
invidia, -ae (α' θηλ) = ζήλια, φθόνος
resido, resedi, resessum, residere 3 = τελειώνω
crus, cruris (γ' ουδ) = πόδι
pellis, -is (γ' θηλ) = δέρμα
ales, alitis (γ' θηλ) = πουλί
pluma, -ae (α' θηλ) = φτερό
gemo, gemui, gemitum, gemere 3 = αναστενάζω
dissimulo 1 = κρύβω, προσποιούμαι ότι δεν
peritus, a, um (επίθ.) = έμπειρος
potor, -oris (γ' αρσ) = πότης
inanis, is, e (επίθ.) = άδειος
nenia, -ae (α' θηλ) = θρήνος
querimonia, -ae (α' θηλ) = οδυρμός, θρήνος
compesco, compescui, -, compescere 3 = συγκρατώ

4.1.4. Μετάφραση

Με ασυνήθιστα και όχι λεπτά φτερά θα πετάω στον υγρό αέρα εγώ, ποιητής δίμορφος, και δεν θα καθυστερήσω περισσότερο στη γη, και ανώτερος απ' τον φθόνο	
θα εγκαταλείψω τις πόλεις. Εγώ, αίμα φτωχών γονέων, εγώ, που με προσφωνείς, αγαπητέ Μαικήνα, δεν θα πεθάνω κι ούτε θα με συγκρατήσει το νερό της Στυγός.	5
Ήδη στα πόδια μου σκληρά δέρματα απλώνονται	

και μεταμορφώνομαι σε άσπρο πουλί και στα δάχτυλα και τους ώμους μου πάνω φυτρώνουν απαλά φτερά.	10
Ήδη πιο γνωστός απ' τον Ίκαρο, τον γιο του Δαίδαλου, θα επισκεφθώ ως ωδικό πουλί τα ακρογιάλια του Βόσπορου που αναστενάζει και τις γαιτουλικές Σύρτεις και τους υπερβόρειους κάμπους.	15
Εμένα θα γνωρίσουν ο Κόλχος κι ο Δακός που κρύβει τον φόβο του για τις Μαρσικές κοόρτεις και οι έσχατοι Γελωνοί, εμένα ο έμπειρος Ίβηρας θα μάθει κι αυτός που πίνει τον Ροδανό.	20
Να λείπουν οι θρήνοι απ' την άδεια κηδεία μου κι οι αισχροί οδυρμοί κι οι μεμψιμοιρίες. Συγκράτησε την κραυγή σου και άφησε τις ανώφελες τιμές του τάφου μου.	

Πίνακας 4.2 Μετάφραση ωδής 2.20.

4.1.5. Σημειώσεις

1 non usitata: σχήμα λιτότητας. Τα φτερά του Ορατίου θα είναι πρωτόγνωρα και ξεχωριστά, όπως ταιριάζει σε έναν τέτοιο ξεχωριστό ποιητή (πρβλ. *Carm.* 3.1.2 κ.ε.: *carmina non prius audita*), ο οποίος πρώτος μεταλαμπάδευσε την ελληνική λυρική ποίηση στη Ρώμη.

2–3 biformis vates: καθώς εξελίσσεται η μεταμόρφωσή του, ο ποιητής γίνεται δίμορφος, μισός άνθρωπος και μισός κύκνος. Ενδέχεται να υπαινίσσεται και τη διπλή του υπόσταση ως θνητού ανθρώπου και αθάνατου ποιητή (*διφυής*).

Για τη σημασία του *vates* βλ. σημ. *Carm.* 1.1.35.

4 invidia maior: ήδη στον Πίνδαρο (*Παι.* 2.55 κ.ε.) αλλά κυρίως αργότερα στον Καλλίμαχο διατυπώνεται η ανάγκη των ποιητών να αντιμετωπίζουν και τελικά να υπερिσχύνουν έναντι του φθόνου των κακότεχνων αντιπάλων τους (των Τελχίνων, όπως τους αποκαλεί ο Καλλίμαχος, πρβλ. *Επίγρ.* 21.4: *ὁ δ' ἤειπεν κρέσσονα βασκανίης*, Ορ. *Carm.* 2.16.39: *malignum vulgus*).

5–6 pauperum sanguis parentum: ο Οράτιος καταγόταν από οικογένεια κατώτερης κοινωνικής στάθμης από τη νότια Ιταλία (βλ. Εισαγωγή και πρβλ. *Sat.* 1.6.46, *Carm.* 2.18.10, 3.30.12) και θεωρούσε ιδιαίτερη τιμή και κατόρθωμά του το γεγονός ότι κατάφερε χάρη στο ποιητικό του ταλέντο να ανέλθει τόσο πολύ κοινωνικά.

7 dilecte Maecenas: αποδέκτης της ωδής, η οποία βρίσκεται σε κομβικό σημείο εντός της συλλογής, καθώς είναι η τελευταία του 2^{ου} βιβλίου, είναι ο αγαπημένος φίλος και πάτρωνας του Ορατίου, ο Γάιος Κίλιος Μαικήνας (πρβλ. *Carm.* 1.1.1 κ.ε.: *Maecenas...o et praesidium et dulce decus meum*, με σημ. ad loc).

obibo: το ρήμα *obire* χρησιμοποιείται ως ευφημισμός αντί του *morior*. Για τη δήλωση του Ορατίου ότι δεν θα πεθάνει πρβλ. 3.30.6: *non omnis moriar*.

8 Stygia unda: η λίμνη της Στυγός, στο νερό της οποίας έπαιρναν αμετάκλητο όρκο οι θεοί, αποτελεί διαχρονικά στερεοτυπικό συστατικό στοιχείο της τοπογραφίας του Κάτω κόσμου.

9 iam iam residunt: σε «ζωντανή μετάδοση» και σε χρόνο Ενεστώτα, με έντονο ενθουσιασμό και ενδιαφέρον, όπως μαρτυρεί η επανάληψη του *iam*, ο Οράτιος περιγράφει τη μεταμόρφωση στην οποία υποβάλλεται, καθώς γράφει την ωδή.

10 album in alitem: ο Οράτιος μεταμορφώνεται σε λευκό κύκνο, πουλί γνωστό για τις ποιητολογικές του συνδηλώσεις (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.6.2).

mutor: ο κατ' εξοχήν *terminus technicus* για τη μεταμόρφωση. Τον χρησιμοποιεί δύο φορές και ο Οβίδιος στο προοίμιο των *Μεταμορφώσεων* (1.1-3): *In nova fert animus mutatas dicere formas / corpora; di, coeptis (nam vos mutastis et illas) / adspirate meis.*

11–12 leves plumae: κατά τη συνήθη του πρακτική ο Οράτιος τοποθετεί το ουσιαστικό και το επίθετο που το προσδιορίζει στο τέλος διαδοχικών στίχων (εναλλακτικά, στην αρχή διαδοχικών στίχων ή στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων ή στην αρχή και το τέλος του ίδιου στίχου). Οι *leves plumae* έρχονται σε αντίθεση με τις *asperae pelles* (9 κ.ε.).

13–20 Κατά την πτήση του ο Οράτιος θα πετάξει πάνω από όλον τον τότε γνωστό κόσμο. Τα τοπωνύμια και οι λαοί που αναφέρονται βρίσκονται σε όλα τα σημεία του ορίζοντα: βορρά (*Hyperborei campī*), νότο (*Syrtis Gaetulae*), ανατολή (*Bosphorus, Colchus, Dacus, Geloni*), δύση (*Hiber Rhodanique potor*).

13 Daedalion Icaro: το *Daedalion* είναι πατρωνυμικό επίθετο. Ο Οράτιος αναφέρεται στον γνωστό μύθο της απόδρασης του φημισμένου τεχνίτη, Δαίδαλου, και του γιου του, Ίκαρου, από το παλάτι του Μίνωα στην Κρήτη. Ο Δαίδαλος κατασκεύασε τεχνητές φτερούγες από φτερά πουλιών και τις στερέωσε με κερύ στους ώμους του γιου του και τους δικούς του. Προειδοποίησε τον Ίκαρο να μην πετάξει πολύ ψηλά, για να μην λιώσουν το κερύ οι ακτίνες του ήλιου, αλλά ούτε και πολύ χαμηλά, για να μην βραχούν τα φτερά από το νερό της θάλασσας. Παρασυρμένος από τον νεανικό του ενθουσιασμό ο Ίκαρος πέταξε πολύ ψηλά, με αποτέλεσμα το κερύ να λιώσει και ο ίδιος να γκρεμιστεί και να σκοτωθεί στη θάλασσα, η οποία προς τιμήν του μετονομάστηκε σε Ικάριο πέλαγος, ενώ το νησί στο οποίο θάφτηκε ονομάστηκε Ικαρία. Προκαλεί, ωστόσο, απορία η σύγκριση του Ορατίου και της πτήσης του με την πτήση του Ίκαρου, η οποία είχε ένα τόσο τραγικό τέλος. Δεν αποκλείεται ο ποιητής να θέλει να υπαινιχθεί τους κινδύνους που ενέχει η καλλιτεχνική δημιουργία.

Εικόνα 4.1. *Frederic Leighton (1869), Δαίδαλος και Ίκαρος.*

© Grendelkhan / Wikimedia Commons

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lord_Frederick_Leighton_FLL006.jpg?uselang=el.

14 gementis Bosphori: ο Βόσπορος χαρακτηρίζεται *gemens* είτε λόγω του θορύβου που κάνουν τα νερά του (πρβλ. Σοφ. *Αίας* 674: *στένοντα πόντον*,) είτε γιατί πήρε το όνομά του από το πέρασμα της πολύπαθης Ιούς, η οποία μεταμορφώθηκε από τον Δία σε αγελάδα, προκειμένου να μην γίνει αντιληπτή από την Ήρα η ερωτική τους συνεύρεση.

15–16 Syrtis: τα επικίνδυνα για τους ναυτικούς αβαθή νερά στις ακτές της βορείου Αφρικής μεταξύ της Καρχηδόνας και της Κυρήνης. Υπήρχαν δύο Σύρτεις, η μεγάλη στην Κυρηναϊκή και η μικρή στην Τύνιδα.

Gaetulas: Γαιτουλία καλούνταν η περιοχή –ως επί το πλείστον έρημος– νότια της οροσειράς του Άτλαντα.

canorus ales: για το περίφημο «κύκναιο άσμα» βλ. σημ. στο *Carm.* 1.6.2. Επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

Hyperboreos campos: οι Υπερβόρειοι ήταν μυθικός λαός που κατοικούσαν στο βορειότερο σημείο της γης, πιο βόρεια και από τον βόρειο άνεμο.

17 Colchus: περιληπτικός ενικός αριθμός, αντί του *Colchi*. Ήταν λαός που κατοικούσε στην ανατολική πλευρά της Μαύρης θάλασσας. Η Κολχίδα ήταν η μυθική πατρίδα της Μήδειας.

18 Marsae cohortis: για τους Μάρσους βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.39-40. Αποτελούσαν επίλεκτο τμήμα του ρωμαϊκού στρατού. Πιθανότατα το όνομα του λαού αυτού να ετυμολογείται από το όνομα του θεού του πολέμου, Mars.

Dacus: ένας ακόμη περιληπτικός ενικός αριθμός, αντί του *Dacii*. Ο λαός αυτός κατοικούσε στην Δακία, την περιοχή της σημερινής Ρουμανίας. Ως εκ τούτου η ρουμανική αυτοκινητοβιομηχανία ονομάζεται Dacia.

Εικόνα 4.2. Το έμβλημα της ρουμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας Dacia.

19 Geloni: οι Γελωνοί ήταν λαός που κατοικούσε στη σημερινή νότια Ρωσία, πιθανώς σκυθικής καταγωγής (Ηρόδ. 4.102, 108 κ.ε., 120, 136). Πέρα από την ενασχόλησή τους με τη γεωργία, φημίζονταν για τις επιδόσεις τους στην ιππασία και την τοξοβολία.

20 Rhodani potor: ο ποταμός Ροδανός διαρρέει τη Γαλατία, επαρχία που προσέθεσε στη ρωμαϊκή επικράτεια ο Ιούλιος Καίσαρας με την ομώνυμη εκστρατεία του.

21–24 Στην τελευταία στροφή της ωδής (και ταυτόχρονα ολόκληρου του 2^{ου} βιβλίου) ο Οράτιος δίνει οδηγίες προς εκείνους που θα μαζευτούν για την κηδεία του, καλώντας τους να σταματήσουν κάθε θρήνο, μια και εκείνος δεν θα έχει πεθάνει.

inani funere: ο τάφος του Ορατίου είναι κενός (*κενοτάφιον*), αφού ο ίδιος έχει μεταμορφωθεί σε αθάνατο κύκνο που πετάει πάνω από όλη την οικουμένη.

neniae: οι θρήνοι και τα μοιρολόγια.

22 luctus turpes: ο Οράτιος αναφέρεται σε αναξιοπρεπείς πράξεις υπερβολικού θρήνου (γδάρσιμο προσώπου, τράβηγμα μαλλιών κλπ.)

23 compesce clamorem: αναφορά στην *conclamatio*, το ταφικό έθιμο της επανειλημμένης κλήσης του ονόματος του νεκρού (βλ. ενδεικτικά Προπ. 1.17.23, 2.13.28, 4.7.24, Λουκ. 2.23, Σεν. *Dial.* 9.11.7, Σέρβ. *Aen.* 6.218. Πρβλ. Οβ. *Tr.* 3.3.43: *clamor supremus*) είτε για να διαπιστωθεί όντως ο θάνατός του είτε για αποτροπαϊκούς λόγους.

4.2. Οράτιος *Carm.* 3.30

4.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) πρώτη, που είναι το μέτρο και της πρώτης ωδής του πρώτου βιβλίου (ασκληπιάδειος ελάσσων που επαναλαμβάνεται).

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη, ωστόσο πιθανότατα πρέπει να είναι μία από τις τελευταίες που συνέθεσε ο ποιητής, για να αποτελέσει τον επίλογο ολόκληρης της συλλογής λίγο πριν την κυκλοφορία της το 23 π.Χ. (πρβλ. *Carm.* 1.1).

Ένα ποίημα-σφραγίδα, από τα πλέον χαρακτηριστικά δείγματα του είδους (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στην ωδή 2.20), στο οποίο ο ποιητής μιλάει για τον εαυτό του και το έργο του. Σφραγίζει ολόκληρη τη συλλογή και σχετίζεται στενά με την πρώτη ωδή του πρώτου βιβλίου, όπως άλλωστε μαρτυρεί και το κοινό τους μέτρο. Στην ωδή 1.1 ο Οράτιος είχε διατυπώσει την επιθυμία-ποιητική φιλοδοξία του να αναγνωριστεί από τον Μαικήνα ως λυρικός ποιητής, άξιος να ενταχθεί στη χορεία των μεγάλων Ελλήνων προκατόχων του. Τώρα πλέον, ύστερα από την ολοκλήρωση των τριών βιβλίων των *Ωδών*, ο ποιητής εμφανίζεται απολύτως βέβαιος για την επιβίωση και την παγκόσμια απήγηση της ποιήσής του. Τον χαρακτηρίζει η αυτοπεποίθηση ότι πραγματοποίησε την αποστολή του, να μεταλαμπαδεύσει δηλαδή την ελληνική λυρική ποίηση στη Ρώμη και να γράψει ρωμαϊκή λυρική ποίηση πάνω σε ελληνικά μέτρα. Με απόλυτη επίγνωση της αξίας του έργου του, δηλώνει περίτρανα ότι αυτό θα επιζήσει και μετά τον θάνατό του για όσο θα υπάρχει η Ρώμη, δηλαδή για πάντα, μια και η Ρώμη είναι η *urbs aeterna*.

Ο ποιητής δίνει την εντύπωση ότι δεν σχεδιάζει να συνθέσει άλλο βιβλίο λυρικής ποίησης, ωστόσο περίπου δέκα χρόνια αργότερα θα γράψει και το τέταρτο βιβλίο των *Carmina*.

4.2.2. Λατινικό κείμενο

Exegi monumentum aere perennius regalique situ pyramidum altius, quod non imber edax, non aquilo impotens possit diruere aut innumerabilis annorum series et fuga temporum. non omnis moriar multaue pars mei vitabit Libitinam: usque ego postera crescam laude recens, dum Capitolium scandet cum tacita virgine pontifex: dicar, qua violens obstrepit Aufidus et qua pauper aquae Daunus agrestium regnavit populorum, ex humili potens princeps Aeolium carmen ad Italos	5 10
---	-------------------------------------

deduxisse modos. sume superbiam quaesitam meritis et mihi Delphica lauro cinge volens, Melpomene, comam.	15
--	----

Πίνακας 4.3 Λατινικό κείμενο ωδής 3.30.

4.2.3. Λεξιλόγιο

aes, aeris (γ' ουδ) = χαλκός
 perennis, is, e (επίθ.) = αιώνιος
 situs, -us (δ' αρσ) = θέση / μούχλα
 aquilo, -onis (γ' αρσ) = βοριάς
 imber, imbris (γ' αρσ) = βροχή
 scando, scandi, scansum, scandere 3 = ανεβαίνω
 deduci, deduxi, deductum, deducere 3 = κλώθω, υφαίνω
 obstrepro, obstrepui, obstreptum, obstrepere 3 = ηχώ, βουΐζω

4.2.4. Μετάφραση

<p>Ολοκλήρωσα μνημείο αιωνιότερο απ' τον χαλκό και ψηλότερο απ' τους βασιλικούς τάφους των πυραμίδων, που ούτε η λαίμαργη βροχή ούτε ο ασυγκράτητος βοριάς μπορεί να καταστρέψει ή η αμέτρητη σειρά των χρόνων και το πέρασμα των εποχών. Δε θα πεθάνω ολότελα κι ένα μεγάλο μέρος μου θα ξεφύγει από τη Λιβιτίνη. Πάντοτε εγώ θα μεγαλώνω αγέραστος με τον έπαινο των μεταγενέστερων, όσο ο ποντίφηκας θα ανεβαίνει στο Καπιτώλιο με τη σιωπηλή παρθένα. Θα λένε για μένα, όπου ο βίαιος Αύφιδος βουΐζει κι όπου ο φτωχός σε νερό Δάυνος βασίλεψε σε αγροτικούς λαούς, ότι, αν και από ταπεινή γενιά, δυνατός και πρώτος ύφανα το Αιολικό τραγούδι με ιταλικούς ρυθμούς. Μελπομένη, λάβε την περηφάνια που απέκτησες με επάξια έργα και πρόθυμη στεφάνωσε τα μαλλιά μου με δάφνη δελφική.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p>
--	------------------------------

Πίνακας 4.4 Μετάφραση ωδής 3.30.

4.2.5. Σημειώσεις

1 Exegi monumentum: ο παρακείμενος *exegi* μαρτυρεί ότι ο ποιητής θεωρεί το έργο του ολοκληρωμένο, μια και η ωδή αυτή 'σφραγίζει' ολόκληρη τη συλλογή. Ο Οράτιος χαρακτηρίζει το έργο του 'μνημείο' *monumentum*, ανάλογο με τα άλλου τύπου μνημεία των ανθρώπων (αγάλματα, μασωλεία, πυραμίδες κλπ.), τα οποία είναι προορισμένα να διατηρούν τη μνήμη στο διηνεκές. Πρβλ. το ξεκίνημα του επιλόγου των *Μεταμορφώσεων* του Οβιδίου, που βασίζεται σαφώς στην ωδή 3.30 του Ορατίου (*Met.* 15.871 κ.ε.): *Iamque opus exegi, quod nec Iovis ira nec ignis poterit ferrum nec edax abolere vetustas.* Για τον παραλληλισμό ποιημάτων και ρητορικών λόγων με μαρμάρινα ή χάλκινα μνημεία πρβλ. Πίνδ. *Νεμ.* 4. 81, *Ισοκ.* *Αντιδ.* 7.

aere perennius: ο χαλκός χρησιμοποιούνταν ευρύτατα για την κατασκευή δημόσιων μνημείων και ανδριάντων. Λόγω της σκληρότητας και της ανθεκτικότητάς του θεωρούνταν κατάλληλο υλικό για τη δημιουργία έργων που θα διαρκούσαν στον χρόνο. Τα συγκριτικά *perennius* (1) και *altius* (2) έντεχνα τοποθετούνται στο τέλος διαδοχικών στίχων.

2 situ pyramidum: η πυραμίδα του Χέοπα θεωρούνταν ως ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου. Βλ. Ηρόδ. 2.134, Διόδ. 1.63-4, Στράβ. 17.1.33-4. Η λέξη *situs* εδώ χρησιμοποιείται πιθανότατα με τη σημασία 'θέση', 'τόπος' και ίσως ακόμη και ως 'τάφος'. Πάντως, η σύγκριση με τις πυραμίδες δεν υπάρχει πουθενά στη σωζόμενη ελληνική ποίηση και πιθανώς είναι εμπνευσμένη από την προσθήκη της Αιγύπτου ως επαρχίας της ρωμαϊκής επικράτειας μετά τη νίκη του Οκταβιανού επί της Κλεοπάτρας το 30 π.Χ.

Εικόνα 4.3. Francis Frith (1858), *Η πυραμίδα του Χέοπα και η μεγάλη Σφίγξ*.
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

3–5 quod...temporum: η βροχή, ο άνεμος και ο χρόνος αναφέρονται ως οι σπουδαιότεροι παράγοντες διάβρωσης ενός μνημείου ή έργου τέχνης. Ο βόρειος (βορειοανατολικός) άνεμος, ο *Aquilo*, χρησιμοποιείται επιλεκτικά από τον Οράτιο ως ένας παροιμιωδώς δυνατός άνεμος (πρβλ. *Carm.* 1.3.13, 2.9.6, 3.10.4).

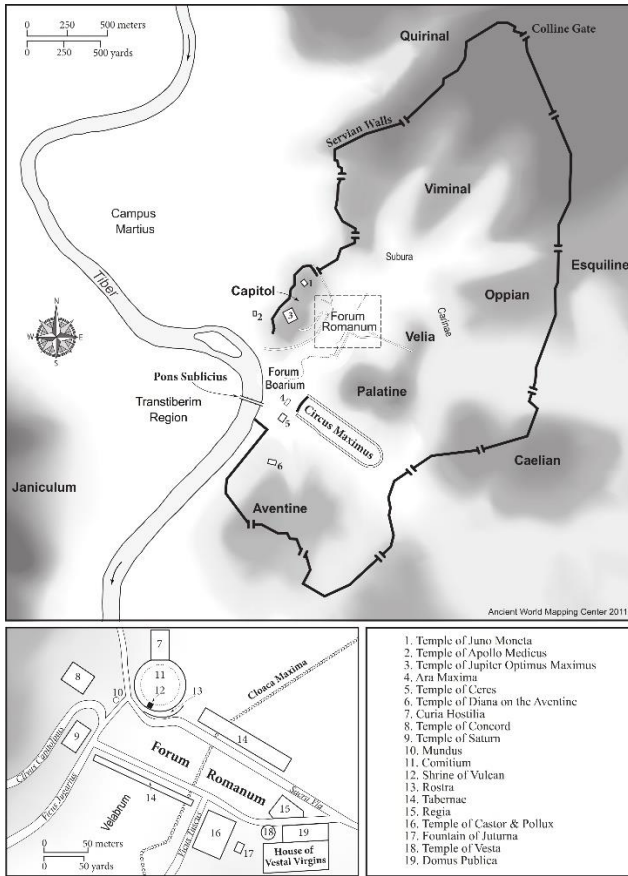
6–7 non omnis moriar...Libitina: ο Οράτιος θα υποστεί τον φυσικό του θάνατο, από τον οποίο δεν μπορεί να διαφύγει κανείς, ωστόσο θα συνεχίσει να ζει χάρη στο έργο του, το κομμάτι του εαυτού που παραμένει αθάνατο. Πρβλ. *Carm.* 1.32.2 κ.ε.: *quod et hunc in annum / vivat et pluris*, 2.20.7 κ.ε.: *(non) obibo / nec Stygia cohibebor unda.*, Οβ. *Am.* 1.15.41: *parsque mei multa superstes erit*. Η ιδέα της αιώνιας ζωής του συγγραφέα χάρη στο έργο του διατυπώνεται στη λατινική λογοτεχνία ήδη από τον Έννιο σε ένα επίγραμμα του που διασώζει ο Κικέρωνας (*Tusc.* 1.34): *Nemo me lacrimis decoret / nec funera fletu faxit. cur? voluto vivos per ora virum.*

Η Libitina ήταν η θεά του θανάτου και των κηδειών. Στον ναό της στη Ρώμη αποθηκεύονταν υλικά που χρησιμοποιούνταν σε κηδείες και υπήρχε βιβλίο, στο οποίο καταγράφονταν τα ονόματα των νεκρών.

Το επίθετο *omnis* λειτουργεί ως επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου.

7–9 usque ego postera crescam laude recens: πρβλ. Προπ. 4.1.34: *posteritate suum crescere sensit opus.*

dum Capitolium...pontifex: το Καπιτώλιο, ένας από τους επτά λόφους της Ρώμης, συμβόλιζε τη ρωμαϊκή εξουσία και η επιβίωση της πόλης ήταν άμεσα εξαρτημένη από τη διατήρησή του.

Εικόνα 4.4. Χάρτης της Ρώμης του 300 π.Χ. Διακρίνεται ο Καπιτωλίνος λόφος.
© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Η *Virgo maxima*, ως προεξάρχουσα των *Vestales*, των Εστιάδων παρθένων, μαζί με τον υπέρτατο αρχιερέα της Ρώμης, τον *pontifex maximus*, που ήταν επικεφαλής του *Collegium Pontificum*, πρόσφεραν θυσία προς τιμήν του *Iuppiter Optimus Maximus*, στον ναό του, στην κορυφή του Καπιτωλίνου λόφου (*clivus Capitolinus*). Ο *pontifex maximus* και οι *Vestales* αποτελούσαν τους ανώτατους θρησκευτικούς θεσμούς της Ρώμης και ουσιαστικά συμβόλιζαν την ίδια την πόλη. Η ιδέα ότι η Ρώμη ήταν η ‘αίωνια πόλη’ εμφανίζεται για πρώτη φορά στη σωζόμενη λατινική λογοτεχνία σε μια ελεγεία του Τίβουλλου (2.5.23 κ.ε.): *Romulus aeternae nondum formaverat urbis / moenia*. Πρβλ. Λίβ. 4.4.2: *in aeternum urbe condita* και βλ. Ogilvie (1965) 536 για την αθανασία της Ρώμης ως στοιχείο της Αυγούστειας προπαγάνδας. Η φήμη του Ορατίου τελικά ξεπέρασε το ειδωλολατρικό παρελθόν της Ρώμης.

Η πιθανότερη ετυμολογία της λέξης *pontifex* είναι από τις λέξεις *pons* ‘γέφυρα’ και *facere* ‘φτιάχνω, κατασκευάζω’, δηλαδή σημαίνει τον γεφυροποιό. Ο Βάρρωνας (5.83) γράφει: *pontifices...a ponte arbitror: nam ab his Sublicius est factus primum ut restitutus saepe, cum ideo sacra et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant*. Πρβλ. Διον.Αλ. 2.71.1. Ο όρος στη συνέχεια προσδιορίζει τον επικεφαλής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Η Εστιάδα είναι σιωπηλή, *tacita*, γιατί επιτελεί το τελετουργικό, κατά το οποίο δεν πρέπει να ακουστεί τίποτα αταίριαστο και απρεπές (πρβλ. *Carm.* 3.1.2: *favete linguis*). Η σιωπή της βρίσκεται σε έντονη αντίθεση με τον θόρυβο του ποταμού *Aufidus* στον επόμενο στίχο (*violens obstrepit Aufidus*).

Εικόνα 4.5. Εσιάδα παρθένα (ca. 1770).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

10–12 Dicar...populorum: ένα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία ενός ποιήματος-σφραγίδα είναι οι πληροφορίες για τη γενέτειρα του ποιητή. Στους στίχους αυτούς ο Οράτιος αναφέρεται στην καταγωγή του από την περιοχή της Απουλίας (συγκεκριμένα καταγόταν από τη Βενουσία). Η περιοχή ήταν φτωχή σε νερό (*rauper aquae*, πρβλ. *Epod.* 3.16: *siticulosae Apuliae*), γιατί βρισκόταν στο νοτιοανατολικό τμήμα της ιταλικής χερσονήσου. Ο Οράτιος αναφέρει χαρακτηριστικά τον βασικό ποταμό της περιοχής, τον Άφιδο (σημερ. Ofanto), ο οποίος εκβάλλει στην Αδριατική, και τον μυθικό γενάρχη του λαού της Απουλίας, τον Δαύνο. Με την κόρη του Δαύνου, την Ευίππη, παντρεύτηκε ο Διομήδης μετά την εγκατάστασή του στην Ιταλία. Ο Οράτιος τονίζει ιδιαίτερα τον αγροτικό χαρακτήρα της περιοχής και των κατοίκων της (*agrestium populorum*).

Εικόνα 4.6. Χάρτης της νότιας Ιταλίας. Διακρίνεται η Βενουσία, πατρίδα του Ορατίου.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

12 ex humili potens: τοποθετημένη εμφατικά στο τέλος του στίχου η φράση τονίζει τη χαμηλή κοινωνική αφετηρία του Οράτιου –ήταν γιος απελεύθερου (πρβλ. *Carm.* 2.20.5 κ.ε.: *pauperum / sanguis parentum*, *Epist.* 1.20.20: *me libertino natum patre et in tenui re*)– από την οποία, ωστόσο, εκείνος κατάφερε να ξεφύγει χάρη στο ποιητικό του ταλέντο.

13–14 princeps...modos: για την ακρίβεια ο Οράτιος δεν ήταν ο πρώτος χρονολογικά που συνέθεσε λατινική λυρική ποίηση σε αιολικά μέτρα, καθώς προηγήθηκε ο Κάτουλλος με τα *carmina* 11 και 51, τα οποία, ωστόσο, ήταν μεμονωμένες περιπτώσεις χωρίς ανάλογη συνέχεια. Ο όρος *princeps* δεν δηλώνει μόνο χρονική προτεραιότητα αλλά και ιεραρχική υπεροχή. Ευγενής φιλοδοξία πολλών Ρωμαίων ποιητών ήταν να θεωρούνται οι πρώτοι που καλλιέργησαν στην Ιταλία αναγνωρισμένα ελληνικά ποιητικά είδη. Για το θέμα βλ. λεπτομερώς Wimmel (1960) s.v. ‘*primus-Motiv*’ και πρβλ. Λουκρ. 1.117-19, Προπ. 3.1.3 κ.ε., Ορ. *Epist.* 1.19.23 κ.ε., 32 κ.ε.

Το ρήμα *deducere* φέρει αναγνωρίσιμο ποιητολογικό φορτίο, καθώς αποτελεί μεταφορά από την ύφανση και παραπέμπει στα καλλιμαχικά παραγγέλματα για λεπτούφασμένες, καλοδουλεμένες ποιητικές φόρμες, μικρής έκτασης. Η φράση *Italos modos* σημαίνει πιθανότατα ‘ιταλικές μελωδίες, ιταλικά ποιήματα’ και όχι ‘ιταλικά μέτρα’, αφού τα μέτρα της λυρικής ποίησης προέρχονταν από την Ελλάδα.

14–16 sume superbiam...Melpomene, comam: ο Οράτιος αποδίδει την ποιητική του επιτυχία στη Μούσα Μελομένη που τον εμπνέει και γι’ αυτό την καλεί να καμαρώνει για τον ποιητή της και να τον στεφανώσει με το κατάλληλο βραβείο, ένα δάφνινο στεφάνι. Για την αναγνώριση από τον Οράτιο της οφειλής του στη Μούσα πρβλ. *Carm.* 1.26.9 κ.ε.: *nil sine te mei / possunt honores*, 4.3.21-4: *totum muneris hoc tui est, / quod monstror digito praetereuntium / Romanae fidicen lyrae; / quod spiro et placeo, si placeo, tuum est*.

Delphica lauro: η δάφνη ήταν το συμβολικό φυτό του Απόλλωνα (Λουκρ. 6.154: *Phoebi Delphica laurus*), θεού της μουσικής και της προφητείας, όπως το καθιέρωσε ο ίδιος ύστερα από την αποτυχημένη του απόπειρα να συνευρεθεί ερωτικά με τη Δάφνη, την κόρη του Πηνειού, η οποία μεταμορφώθηκε στο ομώνυμο δέντρο (βλ. Οβ. *Met.* 1.438-567). Δάφνινο στεφάνι τοποθετούνταν στο κεφάλι των νικητών στα Πύθια, ενώ αργότερα το φυτό σχετίστηκε και με τον ρωμαϊκό θρίαμβο.

Εικόνα 4.7. Antonio del Pollaiuolo (1470-1480), Απόλλωνας και Δάφνη.

© Eugene / Wikimedia Commons

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Antonio_del_Pollaiuolo_Apollo_and_Daphne.jpg?uselang=el.

Melpomene: η Μελπομένη (< μέλομαι) συνήθως συσχετίζεται με την τραγωδία, ωστόσο στα χρόνια του Οράτιου τέτοιου είδους συσχετισμοί δεν ήταν αυστηροί και ξεκάθαροι. Εδώ εκπροσωπεί γενικά τις αδερφές της, τις Μούσες, θεότητες της ποιητικής έμπνευσης.

Εικόνα 4.8. Ο Οράτιος, δαφνοστεφανωμένος, συνθέτει ποίηση (από την έκδοση του Johann Grüninger, 1498).
 © Paulis / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Horaz_beim_Studium.jpg?uselang=el).

4.3. Οράτιος *Carm.* 4.3

4.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο (ένας γλυκάνειος – ένας ασκληπιάδειος ελάσσων)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Με αυτοπεποίθηση και περηφάνια ο Οράτιος μιλάει για το status του ως μεγάλου λυρικού ποιητή της Ρώμης και αποδίδει την επιτυχία του στη Μούσα Μελπομένη. Αυτό που είχε ευχηθεί στην πρώτη ωδή των *Carmina*, να ενταχθεί δηλαδή στη χορεία των μεγάλων λυρικών ποιητών, έχει πλέον συντελεστεί και ο ποιητής απολαμβάνει τις δάφνες του κατορθώματός του, χάρη βέβαια στην εύνοια και στήριξη των Μουσών.

Σε ένα μικρής κλίμακας *priamel* (πρβλ. *Carm.* 1.1 με Εισαγωγικό σημείωμα) ο ποιητής απορρίπτει τη δόξα που φέρνουν οι αθλητικές νίκες και οι στρατιωτικοί θρίαμβοι και προκρίνει τη φήμη που αποκτάται χάρη στην ποιητική τέχνη που πραγματεύεται λυρικά θέματα, αναγνωρίζοντας, βέβαια, πρωτίστως ότι το ποιητικό ταλέντο και η ποιητική επιτυχία δωρίζονται από τη Μούσα.

4.3.2. Λατινικό κείμενο

<p>Quem tu, Melpomene, semel nascentem placido lumine videris, illum non labor Isthmius clarabit pugilem, non equus impiger curru ducet Achaico victorem, neque res bellica Deliis ornatum foliis ducem, quod regum tumidas contuderit minas, ostendet Capitolio;</p>	5
---	---

sed quae Tibur aquae fertile praefluunt et spissae nemorum comae fingent Aeolio carmine nobilem. Romae principis urbium dignatur suboles inter amabilis vatum ponere me choros, et iam dente minus mordeor invido. O testudinis aureae dulcem quae strepitum, Pieri, temperas, o mutis quoque piscibus donatura cycni, si libeat, sonum, totum muneris hoc tui est, quod monstror digito praetereuntium Romanae fidicen lyrae; quod spiro et placeo, si placeo, tuum est.	10 15 20
---	--

Πίνακας 4.5 Λατινικό κείμενο ωδής 4.3.

4.3.3. Λεξιλόγιο

Melpomene, -es (γ' θηλ) = Μελομένη
semel (επίρ.) = μια φορά, άπαξ
nascor, natus sum, nasci (αποθ. 3) = γεννιέμαι
placidus, a, um (επίθ.) = ήρεμος, πράος, αίσιος
lumen, -inis (γ' ουδ) = φως, βλέμμα
video, vidi, visum, videre 2 = βλέπω
labor, -oris (γ' αρσ) = μόχθος
Isthmius, a, um (επίθ.) = Ίσθμιος
claro 1 = φωτίζω, δοξάζω
pugil, pugilis (γ' αρσ) = πυγμάχος
equus, -i (β' αρσ) = άλογο
impiger, impigra, impigrum (επίθ.) = ακούραστος
currus, -us (δ' αρσ) = άρμα
duco, duxi, ductum, ducere 3 = οδηγώ, φέρνω
Achaicus, a, um (επίθ.) = Αχαϊκός
victor, -oris (γ' αρσ) = νικητής
bellicus, a, um (επίθ.) = πολεμικός
Delius, a, um (επίθ.) = Δήλιος
folium, -ii (β' ουδ) = φύλλο
tumidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
contundo, contudi, contusum, contundere 3 = συντριβώ
minae, -arum (α' θηλ) = απειλές
ostendo, ostendi, ostentum & ostensum, ostendere 3 = επιδεικνύω
fertilis, is, e (επίθ.) = εύφορος, γόνιμος
prae fluo, -, prae fluere 3 = ρέω κοντά σε
spissus, a, um (επίθ.) = παχύς
nemus, -oris (γ' ουδ) = άλσος
coma, -ae (α' θηλ) = μαλλιά, φύλλωμα, φυλλωσιά (εδώ)
fingo, finxi, fictum, fingere 3 = κοσμών/πλάθω
Aeolius, a, um (επίθ.) = Αιολικός
nobilis, is, e (επίθ.) = ξακουστός, ευγενής
urbs, urbis (γ' θηλ) = πόλη
dignor, dignatus sum, dignari (αποθ. 1) = θεωρώ άξιο να
suboles, -is (γ' θηλ) = διάδοχος, παιδί

amabilis, is, e (επίθ.) = αξιαγάπητος
 vates, -is (γ' αρσ και θηλ) = μάντης, προφήτης, βάρδος, ποιητής
 pono, posui, positum, ponere 3 = τοποθετώ
 chorus, -i (αρσ β') = χορεία
 dens, dentis (αρσ γ') = δόντι
 mordeo, momordi, morsum, morderere 2 = δαγκώνω
 invidus, a, um (επίθ.) = φθονερός
 testudo, -inis (γ'θηλ) = χελώνα / λύρα
 aureus, a, um (επίθ.) = χρυσός
 dulcis, is, e (επίθ.) = γλυκός
 strepitus, -us (δ' αρσ) = ήχος
 tempero 1 = ρυθμίζω
 mutus, a, um (επίθ.) = βουβός
 piscis, -is (γ' αρσ) = ψάρι
 sonus, -i (β' αρσ) = ήχος, τραγούδι (εδώ)
 praetereo, praeteri(v)i, prateritum, praeterire = παρέρχομαι, προσπερνώ
 lyra, -ae (α' θηλ) = λύρα
 spiro 1 = αναπνέω

4.3.4. Μετάφραση

<p>Μελπομένη, αυτόν που εσύ κοιτάξεις μια φορά με αίσιο βλέμμα κατά τη γέννησή του, αυτόν ο Ίσθμιος μόχθος ποτέ δεν θα δοξάσει ως πυγμάχο ούτε ακούραστο άλογο θα τον οδηγήσει νικητή σε αχαϊκό άρμα ούτε τα πολεμικά του κατορθώματα θα τον επιδείξουν στο Καπιτώλιο, στολισμένο με δηλιακό δάφνινο στεφάνι, επειδή συνέτριψε τις φουσκωμένες απειλές των βασιλιάδων. Αλλά τα νερά που διαρρέουν τα εύφορα Τίβουρα και οι πυκνές φυλλωσιές των αλσών θα τον κάνουν ξακουστό με το αιολικό τραγούδι. Τα παιδιά της Ρώμης, της πρώτης των πόλεων, το θεωρούν άξιο να με τοποθετήσουν στη χορεία των αξιαγάπητων ποιητών και ήδη με δαγκώνει λιγότερο το φθονερό δόντι. Πιερίδα, εσύ που ρυθμίζεις τον γλυκό ήχο της χρυσής χελώνας, εσύ που θα μπορούσες, αν το επιθυμούσες, να δωρίσεις το τραγούδι του κύκνου στα βουβά ψάρια, όλα αυτά είναι δικό σου δώρο, ότι με δείχνουν με το δάχτυλο των περαστικών ως ποιητή της ρωμαϊκής λύρας: το ότι αναπνέω και αρέσω, αν αρέσω, είναι δικό σου δώρο.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
--	--

Πίνακας 4.6 Μετάφραση ωδής 4.3.

4.3.5. Σημειώσεις

1–2 Quem tu...videris: ο Οράτιος βασίζεται στους γνωστούς στίχους της *Θεογονίας* του Ησιόδου (81-4):
*ὄντινα τιμήσουσι Διὸς κοῦραι μεγάλιο / γεινόμενόν τε ἴδωσι διοτρεφῶν βασιλῶν, / τῶι μὲν ἐπὶ γλώσση
 γλυκερὴν χεῖουσιν ἔερσην, / τοῦ δ' ἔπε' ἐκ στόματος ῥεῖ μείλιχα.* Πρβλ. και την καλλιμάχεια εκδοχή της ίδιας
 ιδέας (*Αίτια* fr. 1.37-8 Pf.): *Μοῦσαι γὰρ ὄσους ἴδον ὄθματι παῖδας / μὴ λοξῶι, πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους.* Η

μετοχή *nascentem* αντιστοιχεί στην ησιόδεια μετοχή *γινόμενον*, ενώ η φράση *placido lumine* αντιστοιχεί στην καλλιμάχεια φράση *ὄθματι μὴ λοξῶι*.

Melpomene: βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.14-16.

placido lumine: η λέξη εδώ, όπως συχνά στην ποίηση, χρησιμοποιείται με τη σημασία ‘μάτι’ (*OLD* s.v. 9).

3–10 illum...nobilem: βασικό διαρθρωτικό σχήμα της ωδής είναι το *priamel*, για το οποίο βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στην ωδή 1.1. Ο ποιητής πρώτα απορρίπτει τρεις εναλλακτικούς τρόπους που μπορούν να δοξάσουν κάποιον άνθρωπο –*labor Isthmius* (3), *equus impiger* (4) και *res bellica* (6)– και στη συνέχεια παρουσιάζει αυτό που καθιστά τον ίδιο *nobilis*, τη φύση στα Τίβουρα. Οι τρεις τρόποι που απορρίπτονται καταλαμβάνουν κατά σειρά δύο, τρεις και τέσσερις στίχους, σχηματίζοντας ένα τρίκωλον.

3 labor Isthmius: πρόκειται για τα Ίσθμια, από τους σημαντικότερους πανελλήνιους αγώνες, που διεξάγονταν κάθε πέντε χρόνια κοντά στην Κόρινθο. Είναι, ωστόσο, πολύ πιθανό ότι ο Οράτιος επιλέγει τα Ίσθμια, για να αναφερθεί έμμεσα σε όλες τις μεγάλες πανελλήνιες αθλητικές εκδηλώσεις (ολυμπιακούς αγώνες, Νέμεα, Πύθια). Ο Πίνδαρος συνέθεσε επινίκιες ωδές για τους νικητές αυτών των αγώνων, εξυμνώντας τον *πόνον* (*labor*) που κατέβαλαν (*Ολ.* 5.15), προκειμένου να κατακτήσουν τη νίκη.

4 clarabit pugilem: το *pugilem*, όπως και τα *victorem* (6), *ducem* (7) και *nobilem* (12) είναι κατηγορούμενα στο *illum* (3) και μάλιστα καταλαμβάνουν την τελευταία θέση της ημιπεριόδου/περιόδου. Ο Οράτιος επιλέγει το παγκράτιον (συνδυασμός πυγμαχίας και πάλης) ως αντιπροσωπευτικό των αγωνισμάτων που διεξάγονταν κατά τους μεγάλους πανελλήνιους αγώνες.

5 curru...Achaico: συνεχίζεται η αναφορά σε ελληνικούς αγώνες. Η Κόρινθος ανήκε στην επαρχία της Αχαΐας, όπως ονομαζόταν ολόκληρη η νότια Ελλάδα μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση του 146 π.Χ.

Εικόνα 4.9. Χάρτης της Ελλάδας και της Μικράς Ασίας. Διακρίνεται η επαρχία της Αχαΐας.
© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

6–7 Deliis...foliis: για τη δάφνη, τον συσχετισμό της με τον Απόλλωνα (ο οποίος γεννήθηκε μαζί με τη δίδυμη αδερφή του, Άρτεμη, στη Δήλο) και με τον θρίαμβο βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.14-16.

8 regum: πρόκειται για βασιλείς, κατά κανόνα της Ανατολής, εχθρούς της Ρώμης.

9 ostendet Capitolio: ο Καπιτωλίνος λόφος (*clivus Capitolinus*) ήταν η κατάληξη της πομπής ενός ρωμαϊκού θριάμβου. Στην κορυφή του λόφου βρισκόταν ο ναός του Iuppiter Optimus Maximus, ένα από τα ιερότερα σημεία της πόλης.

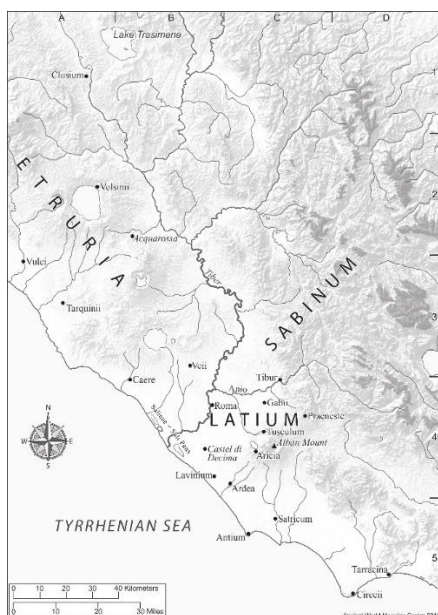

Εικόνα 4.10. Χάλκινο αγαλματίδιο του Iuppiter Capitolinus (1^{ος} – 2^{ος} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

10–12 sed quae...nobilem: με την αντίθεση αυτή ο Οράτιος τώρα μεταβαίνει στην κατάληξη του *priamel*, τη δική του περίπτωση και προτίμηση.

Tibur: στα Τίβουρα (σημερ. Τινολί), περίπου 26 χιλιόμετρα ανατολικά της Ρώμης, βρισκόταν η εξοχική κατοικία του Ορατίου.

Εικόνα 4.11. Χάρτης του Λατίου. Διακρίνονται τα Τίβουρα (Tibur) και ο ποταμός Ανίο.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

10 quae...aquae...praefluunt: πιθανότατα πρόκειται για τον ποταμό Ανίο.

nemorum comae: πρβλ. *Carm.* 1.21.5: *nemorum coma*.

12 fingent Aeolio carmine nobilem: για το αιολικό τραγούδι και τον ρόλο του Οράτιου στη μεταλαμπάδευσή του στην Ιταλία βλ. *Carm.* 3.30.13-14 με σημ. Η *nobilitas* που διεκδικεί ο Οράτιος χάρη στην ποιητική του τέχνη δεν συσχετίζεται ούτε με την κοινωνική *nobilitas* ούτε με τη στρατιωτική. Η όμορφη φύση της ιταλικής υπαίθρου είναι αυτή που καθιστά τον Οράτιο *nobilem*.

14–15 inter amabilis...choros: πρβλ. το ευγενικό αίτημα του Οράτιου προς τον Μαικήνα να τον εντάξει στη χορεία των μεγάλων λυρικών ποιητών (*Carm.* 1.1.35 κ.ε.): *quod si me lyricis vatibus inseres / sublimi feriam sidera vertice*.

16 et iam...mordeor: ο Οράτιος νιώθει ότι έχει γίνει πλέον τόσο μεγάλος ποιητής, ώστε να ξεπερνά και να υπερβαίνει τον φθόνο των κακόβουλων ομοτέχνων του.

Στην τελευταία ωδή του 2^{ου} βιβλίου δηλώνει περήφανα ότι έχει υπερβεί τον φθόνο (*Carm.* 2.20.4): *invidiaque maior*. Η ιδέα βρίσκεται ήδη στον Καλλίμαχο (*Επίγρ.* 21.4 Pf.): *ὁ δ' ἤεισεν κρέσσονα βασκανίης*.

17–20 Η διπλή επανάληψη του *o*, η αναφορική πρόταση (*quae temperas*) και η κλητική προσφώνηση *Pieri* αποτελούν τυπικά υμνολογικά χαρακτηριστικά.

testudinis aureae: ο όρος *testudo* ‘χελώνα’ χρησιμοποιείται μετωνυμικά αντί της λέξης *lyra* (*Carm.* 1.32.14, 3.11.3), καθώς το ηχείο της πρώτης λύρας που δημιούργησε ο Ερμής ήταν το καβούκι μιας χελώνας, βλ. σημ. στο *Carm.* 1.10.6. Ως χρυσή αναφέρεται η λύρα στον Πίνδαρο (*Πυθ.* 1.1 κ.ε.): *Χρυσέα φόρμιγξ, Απόλλωνος και ἰοπλοκάμων / σύνδικον Μοισᾶν κτέανον*.

Pieri: ελληνικός τύπος της κλητικής του ονόματος *Pieris* (*Πιερίς*), όπως αποκαλούνταν οι Μούσες, επειδή ένας από τους τόπους κατοικίας και λατρείας τους ήταν η Πιερία κοιλάδα κοντά στον Όλυμπο.

19–20 o mutis...sonum: η δύναμη των Μουσών είναι τόσο μεγάλη, ώστε μπορούν να ανατρέψουν τη φυσική τάξη στον κόσμο και να δώσουν τη φωνή του κύκνου στα άφωνα ψάρια (*ἀδύνατον*). Υπήρχε η παροιμιώδης έκφραση *ἰχθύων ἀφωνότεροι*. Για το σχήμα του αδύνατου στην ελληνική και τη λατινική ποίηση βλ. Brandt (1902) *Οβ. Ars* 1.271, Smith (1913) *Τίβ.* 1.4.65 κ.ε., Canter (1930), Dutoit (1936), Gow (1952) *Θεόκρ.* 1.132-6 και 5.124-5, Rowe (1963) και (1965), Nisbet-Hubbard (1970) *Ορ. Carm.* 1.2.9, Hardie (1986) 316.

Για την ωραία φωνή του κύκνου και το *κύκνειον ᾄσμα* βλ. σημ. στο *Carm.* 1.6.2. Στην ωδή 2.20 ο Οράτιος φαντασιώνεται τη μεταμόρφωσή του σε κύκνο, τον οποίο αποκαλεί *canorus ales* (2.20.15 κ.ε.).

21–4 Ο Οράτιος, γεμάτος αυτοπεποίθηση και σιγουριά, αυτοπαρουσιάζεται ως ο δακτυλοδεικτούμενος μεγάλος λυρικός ποιητής της Ρώμης, το κέντρο της προσοχής και του θαυμασμού των συμπολιτών του, κάτι που ο ίδιος φαίνεται να απολαμβάνει, σε αντίθεση με τον συνεσταλμένο Βεργίλιο, ο οποίος αισθανόταν άβολα στις δημόσιες εμφανίσεις του (*Σουητ. Vita Verg.* 11).

24 si placeo: λίγο πριν το κλείσιμο της ωδής ο Οράτιος φαίνεται να μετριάξει την αυτοπεποίθηση και τη σιγουριά του περί της ποιητικής του δόξας και απήχησης, ωστόσο δεν αποκλείεται να πρόκειται για επιμελώς προσποιητή ένδειξη μετριοπάθειας και σεμνότητας, σε μεγάλη αντίθεση με τη σιγουριά και αυτοπεποίθηση των ωδών 2.20 και 3.30.

Το ρήμα *placeo* απηχεί το επίθετο *placido* του δεύτερου στίχου της ωδής (κύκλος).

Βιβλιογραφία/Αναφορές⁷

Carm. 2.20

- Abel K. 1961
Albert 1988, 163-165
Albrecht 1973, 58-64
Bagnasco 1993
Bonfante 1992
Brisson 1988, 51-54
Buchmann 1974, 82-86
Γρόλλιος 1992, 230-240
Coffta 2002, 85-90
Commager 1962, 309-313
Connor 1987, 2-7
Deroux 1992
Erasmio 2006
Feeney 1993, 52 κ.ε.
Fraenkel 1957, 299-302
Gantar 1971
Garrison 1991, 289 κ.ε.
Giesecke 1992, 158 κ.ε.
Gómez Pallarès 2001
Harrison S.J. 2001, 263 κ.ε. 270 κ.ε.
Highbarger 1935
Jacobson 1995
Kießling/Heinze 1930, 243-247
Koster 1983, 32-35
Lowrie 1997, 210-214
Nisbet/Hubbard 1970-1978, II, 332-348
Numberger 1972, 200-204.536
Parker H. 1992, 315-318
Primmer 1973

⁷ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Primmer 1983
Quinn 1980, 238-240
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 715-719
Schwind 1965, 108-111
Schwinge 1965
Shorey 1910
Sutherland 1994, 223-229
Sutherland 2002, 141-151
Syndikus 1972/73, I, 480-489
Tatum J. 1973
Thévenaz 2002
Trappes-Lomax 2002 (για τον στίχο 7)
Warmuth 1992, 81-88
West D.A. 1998, 142-148
Williams G. 1968, 570-574
Zgoll 2004, 282 κ.ε.

Carm. 3.30

Achcar 1991
Albrecht 1973
Armstrong 1986, 287 κ.ε. (για τους στίχους 12 κ.ε.)
Bömer 1957, 13-16
Γρόλλιος 1998, 330-334
Cavarzere 1996, 237-239
Coffta 2002, 97-104
Commager 1962, 312-315
Connor 1987, 7-16
D'Elia 1995
Dell'Osso 1995 (10-14)
Doblhofer 1992, 111-115
Einberger 1960
Fraenkel 1957, 302-307
Garrison 1991, 337 κ.ε.
Gibson 1997 (για τους στίχους 1-5)
Gutiérrez Huerta 1996
Hardie A. 1983
Hardie P. 1993, 126-130
Harms 1936, 32 κ.ε.

Harrison S.J. 2001, 263 κ.ε.
Highbarger 1935
Kießling/Heinze 1930, 382-385
Korzeniewski 1968
Korzeniewski 1972
Korzeniewski 1974
Koster 1983, 36-43
Lefèvre 1993a, 229-232
Lowrie 2002, 143-147
Maleuvre 1995-1997, II, 319-323
Nasta 1998
Nasta 2004
Nielsen/Solomon 1994b
Nisbet – Rudd 2004
Nisbet/Rudd 2004, 364-378
Numberger 1972, 317-321.550 κ.ε.
Oliensis 1998, 102-105
Pasquali 1920, 748-750
Perl 1999
Pöschl 1967
Putnam 1973
Putnam 2000, 43-45
Putnam 2006b, 66-69
Quinn 1980, 295-297
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 842-846
Ross D.O. 1975, 133-137
Röver/Oppermann 1961, 75 κ.ε.
Scarcia 2001 (για τους στίχους 10 κ.εξξ.)
Schwind 1965, 106-108
Shorey 1910
Simpson 2002
Sutherland 1994, 241-245
Sutherland 2002, 225-234
Syndikus 1972/73, II, 272-282
Till 1968
Vogt S. 1990
West D.A. 2002, 258-268

Wili 1948, 156-158
Williams G. 1968, 367-369
Williams G. 1969, 149-152
Woodman 1974

Carm. 4.3

Becker 1963, 175-185
Bohnenkamp 1972, 253-257
Brandt 1902
Büchner 1939, 95 κ.ε.
Γρόλλιος 2003
Camps 1973, 144 κ.ε. (για τους στίχους 21-24)
Canter 1930
Cavarzere 1996, 242-246 (για τους στίχους 1-3)
Connor 1987, 23-26
Davis G. 1991, 194
Dutoit 1936
Estévez 1982
Fedeli – Ciccarelli 2008
Flach 1967, 107
Fraenkel 1957, 407-410
Garrison 1991, 347 κ.ε.
Gow 1952
Hardie 1986
Hardie P. 1993, 132 κ.ε.
Harms 1936, 40 κ.ε.
Harrison S.J. 2004, 96
Johnson T.S. 2004, 51-54
Kerkhecker 1988, 132 κ.ε.
Kießling/Heinze 1930, 399-402
Kleberg 1943 (για τους στίχους 22-24)
Koster 1983, 43-46
Lefèvre 1993a, 301-306
Maróti 1966 (για τους στίχους 21-24)
Maurach 2001, 415-417
McDermott 1977, 368-370
Newman 1967, 143-145
Nisbet–Hubbard 1970

Numberger 1972, 334-339.552
Oksala 1973, 79 κ.ε.
Oliensis 1998, 224-227
Oppermann 1950
Pascucci 1982
Pasquali 1920, 145 κ.ε.
Putnam 1986, 63-80
Quinn 1980, 303 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 860-864
Röver/Oppermann 1961, 76 κ.ε.
Rowe 1963
Rowe 1965
Schmidt E.A. 1990, 83 (για τους στίχους 4-8)
Shorey 1910
Smith 1913
Syndikus 1972/73/73, 311-318
Taliercio 1998 (για τον στίχο 24)
Thomas, R.F. 2011
Troxler-Keller 1964, 141-150
Wilamowitz-Moellendorf 1913, 319 κ.ε.
Wili 1948, 258 κ.ε.
Williams G. 1968, 65 κ.ε.
Wimmel 1960, 267 κ.ε.

Κεφάλαιο 5 – Ερωτικές ωδές I

Σύνοψη

Ερωτικές ωδές I: 1.5 (*Quis multa*), 1.13 (*Cum tu, Lydia*), 1.19 (*Mater saeva Cupidinum*), 1.23 (*Vitas inuleo me similis*), 1.33 (*Albi, ne doleas*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3 και 4 του παρόντος συγγράμματος.

5.1. Οράτιος *Carm.* 1.5

5.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή (δύο ασκληπιάδειοι ελάσσονες, ένας φερεκράτειος και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 5.1 Ανάγνωση της ωδής 1.5 στα λατινικά: <https://www.youtube.com/watch?v=hHyiXg-aVIs>
(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Αυτή είναι η πρώτη ερωτική ωδή των *Ωδών*, μετά τις πρώτες τέσσερις ωδές οι οποίες πραγματεύονταν υψηλότερα θέματα και είχαν ως αποδέκτες τους Μαικήνα, Οκταβιανό, Βεργίλιο και Σήστιο αντίστοιχα. Κατ' αναλογίαν η ωδή 3.26 (το πέμπτο ποίημα από το τέλος) αποτελεί την τελευταία ωδή της συλλογής που έχει ερωτικό θέμα, στην οποία ο Οράτιος ανακοινώνει την απόσυρσή του από την ερωτική ποίηση και την πρόθεσή του να αφιερώσει τα όπλα και τη λύρα του στον ναό της *Venus marina* (3.26.3-6): *nunc arma defunctumque bello / barbiton hic paries habebit, / laevom marinae qui Veneris latus / custodit*. Για το θέμα βλ. Santirocco (1986) 33-4, 145-6.

Στο ποίημα πρωταγωνιστεί ένα ερωτικό τρίγωνο: μία σαγηνευτική γυναίκα ονόματι Πύρρα, ο νεαρός εραστής της και ο μεγαλύτερος σε ηλικία πρώην εραστής της, ο οποίος είναι και το ομιλούν πρόσωπο. Πρόκειται για κλασική κατάσταση γνωστή ήδη από την ελληνική και τη λατινική κωμωδία, αλλά και γενικότερα από την ερωτική ποίηση (Θέογν. 457-60, Ανακρ. 358 L-P, Οβ. *Ars* 3.565-72]. Ο παλαιός εραστής, αποστασιοποιημένος, με ανάλαφρη διάθεση και ψυχραιμία, ενίοτε και με ειρωνεία, πάντως χωρίς οργή και πικρία, ελεεινολογεί τον νεαρό που τώρα απολαμβάνει τα θέλητρα της Πύρρας, χωρίς να γνωρίζει ότι πολύ σύντομα η κατάσταση θα αλλάξει και θα γνωρίσει το σκληρό της πρόσωπο. Για τον παλαιό εραστή ο έρωτας της Πύρρας ανήκει πλέον στο παρελθόν και με αυτήν την ωδή τον αποκηρύσσει (*renuntiatio amoris*, πρβλ. *P.A.* 5.160, 5.112).

5.1.2. Λατινικό κείμενο

Quis multa gracilis te puer in rosa perfusus liquidis urget odoribus grato, Pyrrha, sub antro? cui flavam religas comam, simplex munditiis? Heu quotiens fidem mutatosque deos flebit et aspera nigris aequora ventis emirabitur insolens,	5
---	---

qui nunc te fruitur credulus aurea, qui semper vacuam, semper amabilem sperat, nescius aurae fallacis. Miseri, quibus	10
intemptata nites. Me tabula sacer votiva paries indicat uvida suspendisse potenti vestimenta maris deo.	15

Πίνακας 5.1 Λατινικό κείμενο ωδής 1.5.

5.1.3. Λεξιλόγιο

gracilis, is, e (επίθ.) = λεπτός, τρυφερός
perfuno, perfudi, perfusum, perfundere 3 = περιχύνω, λούζω
urgeo, ursi, -, urgere 2 = πιέζω, αγκαλιάζω (εδώ)
odor, -oris (γ' αρσ) = άρωμα
antrum, -i (β' ουδ) = σπηλιά
flavus, a, um (επίθ.) = ξανθός
religo 1 = δένω
munditia, -ae (θηλ) = κομψότητα, στολίδι (εδώ)
muto 1 = αλλάζω
fleo, flevi, fletum, flere 2 = κλαίω
insolens, insolentis (επίθ.) = ασυνήθιστος
fruo, fruitus-fructus sum, frui (αποθ. 3) = απολαμβάνω
credulus, a, um (επίθ.) = εύπιστος
fallax, -acis (επίθ.) = απατηλός
niteo, nitui, -, 2 = λάμπω
paries, parietis (γ' αρσ) = τοίχος
suspendo, suspendi, suspensum, suspendere 3 = κρεμώ
uvidus, a, um (επίθ.) = υγρός, βρεγμένος
vestimentum, -i (ουδ) = ρούχο

5.1.4. Μετάφραση

Πύρρα, ποιος τρυφερός νεαρός σε αγκαλιάζει μέσα σε πολλά τριαντάφυλλα, λουσμένος με υγρά αρώματα στο ευχάριστο άντρο σου;	
Για ποιον δένεις τα ξανθά σου μαλλιά, απλή μες τα στολίσματά σου; Αλίμονο, πόσες φορές θα κλάψει για την πίστη και τους θεούς που άλλαξαν και ασυνήθιστος θα θαυμάσει	5
τ' άγρια πέλαγα με τους μαύρους ανέμους, αυτός που τώρα εύπιστος απολαμβάνει εσένα τη χρυσή, που ελπίζει ότι θα είσαι πάντα διαθέσιμη, πάντα αγαπημένη, γιατί δεν γνωρίζει την απατηλή σου αύρα.	10
Δυστυχισμένοι αυτοί στους οποίους λάμπεις χωρίς να σ' έχουν δοκιμάσει. Ο ιερός τοίχος με επιγραφή αφιερωματική δείχνει ότι εγώ κρέμασα	15

Πίνακας 5.2 Μετάφραση ωδής 1.5.

5.1.5. Σημειώσεις

1 Quis...in rosa: ο Οράτιος τοποθετεί έντεχνα την αντωνυμία *te* ανάμεσα στους όρους *gracilis* και *puer*, προκειμένου να αποδώσει στο κείμενο την εικόνα της Πύρρας στην αγκαλιά του εραστή της. Με τη σειρά τους, εραστής και Πύρρα περικλείονται από τα πολλά τριαντάφυλλα (*multa...in rosa*).

multa in rosa: περιληπτικός ενικός. Ο Οράτιος στήνει μια πολύ όμορφη εικόνα που διεγείρει τόσο την όραση όσο και την όσφρηση (βλ. και *perfusus odoribus* στον επόμενο στίχο). Το ζευγάρι των εραστών είτε φορά στεφάνια από τριαντάφυλλα είτε ξαπλώνει πάνω σε τριαντάφυλλα [πρβλ. ψευδο-Λουκιαν. *Asin.* 7, Φιλόστρ. *Epist.* 20 (32), 54 (28)] είτε βρίσκεται μέσα σε σπηλιά διακοσμημένη με τριαντάφυλλα.

Μια και το άνθισμα των τριαντάφυλλων διαρκεί για λίγο (πρβλ. *Carm.* 2.3.13 κ.ε.: *nimum brevis / flores amoenae ... rosae*), ίσως ο Οράτιος υπαινίσσεται το γρήγορο πέρασμα του χρόνου, της νιότης αλλά και της αγάπης του ζευγαριού. Βλ. Davis (1991) 229-32.

gracilis te puer: ο χαρακτηρισμός *gracilis* για τον νέο υποδηλώνει ότι δεν είναι αρκετά δυνατός, ώστε να αντέξει τις παραξενιές και ιδιαιτερότητες της Πύρρας. Επίσης, ο όρος παραπέμπει στην εύθραυστη, λεπτεπίλεπτη και ενδεχομένως θηλυπρεπή φύση του νέου.

2 perfusus odoribus: ο νέος έχει φορέσει υπερβολικά πολλά αρώματα, δείγμα της φιλαρέσκειας και ηδυπάθειάς του, που δεν αρμόζει στην τυπική, ρωμαϊκή ανδροπρεπή συμπεριφορά.

3 grato antro: ο Οράτιος χρησιμοποιεί την ελληνικής προέλευσης λέξη *antrum* < *άντρον*, που ταιριάζει και με το ελληνικό όνομα της γυναίκας. Και στον στίχο αυτόν το όνομα *Pyrrha* περικλείεται από τους όρους *grato...sub antro*.

Pyrrha: όπως φανερώνει το όνομά της, η αποδέκτρια της ωδής είναι πιθανότατα μια εταίρα (ίσως απελεύθερη). Το όνομα –μάλλον ψευδώνυμο και όχι αληθινό– είναι ελληνικής προέλευσης, όπως συμβαίνει με την πλειοψηφία των γυναικείων ονομάτων στις *Ωδές*. Προέρχεται είτε από τη λέξη *πῦρ* ‘φωτιά’ είτε από το επίθετο *πυρρός* ‘πυρρόξανθος, κοκκινωπός’ (πρβλ. *flavam...comam* 4, *aurea* 9, *nites* 13). Η επιλογή του ονόματος προφανώς δεν συσχετίζεται με την ευσεβή Πύρρα, την κόρη του Επιμηθέα και σύζυγο του Δευκαλίωνα, μαζί με τον οποίον ξαναδημιούργησαν το ανθρώπινο είδος πετώντας πέτρες πίσω από την πλάτη τους, μετά τον καταστροφικό κατακλυσμό με τον οποίον ο Δίας τιμώρησε τους ασεβείς ανθρώπους. Βλ. και σημ. στο *Carm.* 1.2.6. Κατά πάσα πιθανότητα η *Pyrrha* είναι κάποια *meretrix*, βλ. Nisbet–Hubbard (1970) 74.

4 flavam comam: το επίθετο *flava* παραπέμπει στο όνομα της Πύρρας. Οι Ρωμαίοι είχαν ιδιαίτερη προτίμηση στις ξανθές γυναίκες, πιθανώς λόγω της σχετικής τους σπανιότητας στον χώρο της Μεσογείου. Πρβλ. *Carm.* 2.4.14: *Phyllidis flavae*, 3.9.19: *flava Chloë* και Pease (1935) Βεργ. *Aen.* 4.590, Murgatroyd (1980) Τίβ. 1.5.43 κ.ε., McKeown (1989) Ον. *Am.* 1.14.45–50.

cui: δοτική προσωπική χαριστική. Για την ερώτηση πρβλ. *Π.Α.* 5.228: *είπε τίνι πλέξεις ἔτι βόστρυχον;*

5 simplex munditiis: εντυπωσιακό οξύμωρο. Η Πύρρα είναι επιμελώς ατημέλητη, γεγονός που την κάνει περισσότερο ελκυστική όσο και παραπλανητική και επικίνδυνη.

6–7 mutatosque deos: πρόκειται πιθανότατα για τους θεούς του έρωτα, στο όνομα των οποίων οι εραστές ορκίζονται αγάπη και αφοσίωση στους αγαπημένους τους.

aspera nigris aequora ventis: οι όροι βρίσκονται σε διάταξη *a-b-a-b*. Ο Οράτιος χρησιμοποιεί θαλασσινές εικόνες, προφανώς έχοντας κατά νου τον παραλληλισμό της γυναίκας με τη θάλασσα (γνωστός ήδη από τον Σημωνίδη τον Αμοργίνο 7.37 κ.εξξ. Bergk). Ο παραλληλισμός αυτός γίνεται ξεκάθαρος στην τελευταία

στροφή της ωδής. Για τον παραλληλισμό αυτόν σε ελληνική και λατινική λογοτεχνία βλ. Kahlmeyer (1934) 22–26 και Murgatroyd (1995) 9–25.

Για τους μαύρους ανέμους πρβλ. Ομ. *Il.* 12.375, Κάτουλ. 68.63, Βεργ. *Georg.* 3.278.

8 emirabitur: το ρήμα *emiror* απαντά μόνο εδώ στη σωζόμενη λατινική λογοτεχνία (*ἄπαξ λεγόμενον*). Το πρόθεμα *ex* επιτείνει τη σημασία του απλού *miror*.

9 credulus: επιρρηματικό κατηγορούμενο τρόπου.

10–11 semper vacuum...sperat: για το επίθετο *vacuus* με τη σημασία ‘διαθέσιμος ερωτικά’ βλ. σημ. στο *Carm.* 1.6.19. Το *vacuum* είναι κατηγορούμενο στο εννοούμενο *te*, το οποίο με τη σειρά του είναι υποκείμενο του επίσης εννοούμενου απαρεμφάτου *futuram esse*.

Για την απατηλή και μάταια ελπίδα για αιωνιότητα της αγάπης πρβλ. *Carm.* 1.13.13 κ.ε.: *Non, si me satis audias, / speres perpetuum.*

aurae fallacis: γενική αντικειμενική στο επίθετο *nescius*. Ο Οράτιος παίζει με τον παρόμοιο ήχο των λέξεων *aurae* και *aurea* στον στίχο 9: η Πύρρα που λάμπει χρυσή (πρβλ. τη σημασία του ονόματός της < *πυρρός*) στα μάτια του νεαρού εραστή της είναι στην πραγματικότητα απατηλή.

12 miseri quibus: αντιστροφή της παραδοσιακής φόρμουλας μακαρισμού *felix qui*. Το ομιλούν πρόσωπο (*persona*) του ποιήματος –συμβατικά, ο «Οράτιος»– έχοντας μάθει πια από το δικό του πάθημα, οικτίζει εκείνους που πρόκειται να υποστούν τα ίδια.

13–15 intemptata nites: πιθανώς ο Οράτιος έχει στο μυαλό του την εικόνα της ήρεμης θάλασσας που гуαλίζει στον ήλιο, αλλά που σύντομα αλλάζει όψη, όταν ξεσπά θαλασσοταραχή.

me: αφού έχει πρώτα ασχοληθεί με τον νεαρό εραστή της Πύρρας και όσους άλλους δεν έχουν γνωρίσει ποια πραγματικά είναι, ο «Οράτιος» παρουσιάζει την προσωπική του περίπτωση και την πείρα που αποκόμισε από τη σχέση του με τη γυναίκα αυτή. Η λέξη είναι emphaticά τοποθετημένη στην αρχή της νέας περιόδου. Το *me* είναι υποκείμενο του απαρεμφάτου *suspendisse*.

tabula sacer votiva paries: η διάταξη των όρων είναι *a-b-a-b*. Οι ναυτικοί που σώθηκαν από ναυάγιο συνήθιζαν να αφιερώνουν στους θεούς (κυρίως στον Ποσειδώνα, θεό της θάλασσας) ως τάμα τα βρεγμένα ρούχα τους και να αναρτούν στον τοίχο του ναού τους αναθηματικές πλάκες, που είναι ουσιαστικά πρόδρομος των σύγχρονων ιερών ταμάτων (πρβλ. Βεργ. *Aen.* 12.767 κ.ε.: *hic steterat, nautis olim venerabile lignum, / servati ex undis ubi figere dona solebant*, Τίβ. 1.3.27 κ.ε.). Συνήθως πάνω σε αυτές τις πλάκες απεικονίζονταν σκηνές από τον κίνδυνο που έζησαν. Ο Οράτιος υποτίθεται ότι έχει κρεμάσει τα βρεγμένα ρούχα του από το ναυάγιο που έζησε στην ταραγμένη θάλασσα της Πύρρας. Τώρα πλέον, ως ναυαγός που σώθηκε, φροντίζει να μένει μακριά από τον κίνδυνο και ελεεινολογεί εκείνους που πρόκειται σύντομα να κινδυνεύσουν από την Πύρρα.

16 maris deo: αυτή είναι η γραφή που παραδίδει η πλειοψηφία των χειρογράφων. Αρκετοί μελετητές πρότειναν τη διόρθωση του *deo* σε *deae*, υποστηρίζοντας ότι ο Ποσειδώνας είναι βέβαια θεός της θάλασσας, αλλά δεν έχει καμία σχέση με τα ερωτικά θέματα, ενώ αντίθετα η Αφροδίτη συνδυάζει και τις δύο ιδιότητες (*Venus marina*, *Πελαγία* ή *Ποντία Αφροδίτη*). Βλ. και την ανάδυσή της από τον αφρό της θάλασσας με τη σχετική ετυμολογία (Οβ. *Met.* 4.538): *spuma fui Graiumque manet mihi nomen ab illa*. Πάντως, μια τέτοια διόρθωση δεν είναι απαραίτητη, καθώς η λέξη *deus* μπορεί να αναφέρεται είτε σε ανδρική είτε σε γυναικεία θεότητα.

5.2. Οράτιος *Carm.* 1.13

5.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο (ένας γλυκόνειος – ένας ασκληπιάδειος ελάσσων)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Το ομιλούν πρόσωπο (*persona*) του ποιήματος –συμβατικά, ο «Οράτιος»– καταγράφει τα ψυχοσωματικά συμπτώματα ζήλιας που αισθάνεται, καθώς η αγαπημένη του, Λυδία, εκθειάζει τα θέλγητρα του νεαρού Τήλεφου. Πρότυπο του Ορατίου είναι αναμφίβολα το fr. 31 L-P της Σαπούς και η λατινική διασκευή του από τον Κάτουλλο (c. 51), ποιήματα που καταγράφουν τα έντονα συμπτώματα ζήλιας των ποιητών, καθώς βλέπουν το αγαπημένο τους πρόσωπο να φλερτάρει με κάποιον άλλο. Η επίδραση της Σαπούς και του Κάτουλλου εξηγεί εν πολλοίς και την έξαρση του συναισθήματος και του πάθους από πλευράς Ορατίου (το επιφώνημα *vae*, οι νοηματικοί διασκελισμοί, η υπερβολικά λεπτομερειακή περιγραφή των σωματικών συμπτωμάτων), κάτι που δεν συνηθίζεται στις *Ωδές*.

Είναι ευδιάκριτες δύο ενότητες στο ποίημα: α) η περιγραφή των ψυχοσωματικών συμπτωμάτων (1-12) και β) η προειδοποίηση ότι το πάθος του Τήλεφου είναι παροδικό (13-20). Η ωδή παρουσιάζει πολλές ομοιότητες και αναλογίες με την ωδή 1.5. Και στις δύο υπάρχει ερωτικό τρίγωνο με κορυφή μια γυναίκα την οποία διεκδικούν (ή διεκδικούσαν) δύο άνδρες. Ωστόσο, ενώ στην ωδή 1.5 η γυναίκα είναι εκείνη που θα εγκαταλείψει στο μέλλον τον καινούργιο της εραστή, στην 1.13 η γυναίκα είναι εκείνη που θα εγκαταλειφθεί από τον άπιστο εραστή της. Επιπλέον, ενώ στην ωδή 1.5 το ομιλούν πρόσωπο εμφανίζεται αποστασιοποιημένο από τη γυναίκα πρωταγωνίστρια, την Πύρρα, στην 1.13 το ομιλούν πρόσωπο υποφέρει να βλέπει την πρώην αγαπημένη του στην αγκαλιά ενός άλλου άνδρα. Και στις δύο ωδές ο ερωτικός αντίζηλος απεικονίζεται ως *puer* (1.5.1, 1.13.11).

5.2.2. Λατινικό κείμενο

Cum tu, Lydia, Telephi cervicem roseam, cerea Telephi laudat brachia, vae, meum fervens difficili bile tumet iecur. Tunc nec mens mihi nec color certa sede manet, umor et in genas furtim labitur, arguens quam lentis penitus macerer ignibus. uror, seu tibi candidos turparunt umeros immodicae mero rixae, sive puer furens impressit memorem dente labris notam. Non, si me satis audias, speres perpetuum dulcia barbare laedentem oscula, quae Venus quinta parte sui nectaris imbuat. Felices ter et amplius quos irrupta tenet copula nec malis divulsus querimoniis suprema citius solvet amor die.	5 10 15 20
---	---

Πίνακας 5.3 Λατινικό κείμενο ωδής 1.13.

5.2.3. Λεξιλόγιο

cervix, -icis (γ' θηλ) = λαιμός

laudo 1 = επαινώ
 ferveo, ferbui-fervi, -, fervere 2 = βράζω, καίω
 iecur, iecoris-iecinoris (γ' ουδ) = συκώτι
 bilis, -is (γ' θηλ) = χολή
 umor, -oris (γ' αρσ) = υγρό, δάκρυ (εδώ)
 gena, -ae (α' θηλ) = μάγουλο
 furtim (επίρ.) = κρυφά
 labor, lapsus sum, labi (αποθ. 3) = γλιστρώ
 arguo, argui, argutum, arguere 3 = μιλώ, μαρτυρώ, επιχειρηματολογώ
 macero 1 = βασανίζω
 uro, ussi, ustum, urere 3 = καίω
 umerus, -i (β' αρσ) = ώμος
 merum, -i (β' ουδ) = άκρατο κρασί
 rixa, -ae (α' θηλ) = φασαρία
 dens, dentis (γ' αρσ) = δόντι
 imprimo, impressi, impressum, imprimere 3 = εντυπώνω
 labrum, -i (β' ουδ) = χείλος
 laedo, laesi, laesum, laedere 3 = πληγώνω, βλάπτω
 imbuo, imbui, imbutum, imbuiere 3 = βρέχω
 copula, -ae (α' θηλ) = δεσμός
 divello, divelli, divulgum, divellere 3 = διασπώ, διαλύω
 querimonia, -ae (α' θηλ) = φιλονικία

5.2.4. Μετάφραση

<p> Λυδία, κάθε φορά που επαινείς τον ροδαλό λαιμό του Τήλεφου, τα κερένια μπράτσα του Τήλεφου, αλίμονο, το συκώτι μου ανάβει και φουσκώνει με πικρή χολή. Τότε ούτε το μυαλό μου ούτε το χρώμα μου μένει στη θέση του και στα μάγουλά μου κρυφά κυλάνε δάκρυα, που μαρτυρούνε πόσο βαθιά με βασανίζουν σιγανές φλόγες. Καίγομαι είτε παράφοροι καυγάδες με το κρασί ασχήμηνα τους λευκούς σου ώμους είτε το αγόρι στη μανία του χάραξε στα χείλη σου με τα δόντια του σημάδι αναμνηστικό. Αν με άκουγες λιγάκι, δεν θα ήλπιζες ότι θα είναι για πάντα εκείνος που βάρβαρα πληγώνει τα γλυκά φιλιά που η Αφροδίτη έχει ποτίσει με την πεμπτουσία απ' το νέκταρ της. Ευτυχισμένοι τρεις φορές και περισσότερο αυτοί που τους κρατάει άρρηκτος δεσμός και δεν θα τους χωρίσει πριν την έσχατη μέρα έρωτας διαλυμένος από κακές φιλονικίες. </p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
--	--

Πίνακας 5.4 Μετάφραση ωδής 1.13.

5.2.5. Σημειώσεις

1–2 **Lydia**: πιθανότατα ψευδώνυμο (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.5.3), ιδιαίτερα ελκυστικό για τον Οράτιο και το αναγνωστικό του κοινό λόγω του φθόγγου –y–.

Telephi: το όνομα ετυμολογείται από το επίρρημα *τῆλε* (*τηλοῦ*) και το ουσιαστικό *φῶς*. *Τήλεφος* δηλαδή είναι αυτός που λάμπει από μακριά, όνομα κατάλληλο για έναν τόσο όμορφο και σφριγηλό νέο. Εξάλλου, σύμφωνα με τον μύθο ο Τήλεφος ήταν βασιλιάς της Μυσίας, ο οποίος πληγώθηκε από το δόρυ του Αχιλλέα, όταν οι Αχαιοί αποβιβάστηκαν στην περιοχή του νομίζοντας εσφαλμένα ότι είχαν φτάσει στην Τροία. Επειδή η πληγή του Τήλεφου δεν έκλεινε, ζήτησε χρησμό από το μαντείο. Η απάντηση ήταν «*ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται*», γι' αυτό ο Τήλεφος ζήτησε από τον Αχιλλέα να τον θεραπεύσει. Η πληγή τελικά έκλεισε, όταν ο Αχιλλέας έριξε πάνω της λίγη σκουριά από το δόρυ του. Το όνομα Τήλεφος, επομένως, μπορεί να είναι ταιριαστό για μια ερωτική ιστορία που περιλαμβάνει ερωτικές πληγές και ανάγκη για θεραπεία τους, μόνο που αυτή τη φορά ο Τήλεφος είναι εκείνος που πρόκειται να πληγώσει και όχι να πληγωθεί.

Η επανάληψη του ονόματος *Telephi* στο τέλος των δύο πρώτων στίχων δηλώνει τη συχνή επανάληψη των επαίνων της Λυδίας για τον νέο, αλλά και την οργή του «Ορατίου» για αυτούς τους διαρκείς επαίνους.

Εικόνα 5.1. B. Picart (1730), *Ο Τήλεφος θεραπεύεται με τη σκουριά από το δόρυ του Αχιλλέα.*

© Fæ / Wikimedia Commons

([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Telephus %28son of Hercules%29 cured of a potentially fatal woun Welcome_V0016506.jpg?uselang=el](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Telephus_%28son_of_Hercules%29_cured_of_a_potentially_fatal_woun_Welcome_V0016506.jpg?uselang=el)).

2–3 cervicem roseam – cerea brachia: το ροδαλό χρώμα και η λεία και απαλή υφή της επιδερμίδας του Τήλεφου αποτελούν ενδείξεις της νεαρής του ηλικίας (πρβλ. *puer* 11) και της ομορφιάς του, κάτι που διεγείρει ακόμη περισσότερο τη ζήλεια του «Ορατίου». Το ίδιο νέος και όμορφος ήταν ο νέος που κρατούσε στην αγκαλιά του την Πύρρα στην ωδή 1.5.

Το επίθετο *rosea* μπορεί να υπαινίσσεται το γρήγορο πέρασμα της νιότης και της ομορφιάς, καθώς τα τριαντάφυλλα είναι λουλούδια που δεν διαρκούν πολύ. Βλ. σημείωση στο *Carm.* 1.5.1. Εξάλλου, ο χαρακτηρισμός *cerea* για τα μπράτσα του Τήλεφου πιθανόν να αποτελούν ένα υπαινικτικό σχόλιο για το γρήγορο πέρασμα του χρόνου, την παροδικότητα της ομορφιάς και τελικά τον θάνατο, καθώς από κερι φτιάχνονταν τα ομοιώματα των νεκρών στις κηδείες.

3 vae: το επιφώνημα απαντά μόνο εδώ στον Οράτιο. Ανήκει στο καθημερινό και όχι στο ποιητικό λεξιλόγιο.

4 fervens difficili bile tumet icetur: ο «Οράτιος» αρχίζει την καταγραφή των ψυχοσωματικών συμπτωμάτων του, τα οποία προσομοιάζουν τα αντίστοιχα συμπτώματα της Σαπφούς (fr. 31 L-P) και του Κάτουλλου (c. 51). Το συκώτι θεωρούνταν ως η έδρα των συναισθημάτων (πρβλ. Αισχ. *Ag.* 432, Θεόκρ. 11.15 κ.ε., *Π.Α.* 12.80.1 κ.ε., Ορ. *Sat.* 1.9.66). Το πρήξιμό του από χολή μαρτυρεί τη διέγερσή του από ζήλεια και θυμό. Πρβλ. Ομ. *Il.* 9. 646 (για την καρδιά): *οιδάνεται κραδίη χόλω*.

5 color: ο «Οράτιος» χάνει το χρώμα του και χλωμιάζει, σε αντίθεση με το ροδαλό χρώμα της επιδερμίδας του Τήλεφου (*cervicem roseam* 2).

6 umor et: η αντιμετάθεση του συμπλεκτικού συνδέσμου *et* γίνεται και για μετρικούς λόγους αλλά και για λόγους έμφασης, ώστε η λέξη *umor*, βασικό σύμπτωμα πόνου και ζήλειας, να τοποθετηθεί πρώτη στην ημιπερίοδο. Ο Οράτιος φυσικά αναφέρεται στα δάκρυά του, προϊόν του πάθους του.

8 ignibus: πρόκειται για τη γνωστή μεταφορά 'έρωτας = φωτιά' αλλά και 'οργή = φωτιά'. Το μοτίβο 'έρωτας = φωτιά' χρησιμοποιείται ευρύτατα και στην ελληνική (*θερμαίνεσθαι επί τινι, καταίθεσθαι, κεκαῦσθαι, φλέγεσθαι*, κλπ.) και στη λατινική λογοτεχνία (*ardere, calere, incendere, urere* κλπ.). Βλ. Brandt (1911) Οβ. *Am.* 1.1.26, Pease (1935) Βεργ. *Aen.* 4.2, Gow (1952) Θεόκρ. 7.55, Fantham (1972) 86–8, Nisbet–Hubbard (1970) Ορ. *Carm.* 1.33.6, Viarre (1976) 67, Hardie (1986) 232, Pinotti (1988) Οβ. *Rem.* 13, McKeown (1989) Οβ. *Am.* 1.1.26, Pfeiffer (1949-1953) Καλλιμ. *Iamb.* 5.23 κ.ε., Τιβ. 2.4.6 με Maltby (2002) ad loc., Hintermeier (1993) 24 σημ. 61, Kerkhecker (1999) 136 σημ. 87.

9 uror: ο Οράτιος συνεχίζει τις μεταφορές με τη φωτιά (πρβλ. *fervens* 4, *ignibus* στο τέλος του αμέσως προηγούμενου στίχου). Έχει επιστρατεύσει ένα εντυπωσιακό λεξιλόγιο, για να καταδείξει τον πόνο, την οργή και τη ζήλεια του (*fervens, difficili bile, umor, macerer, ignibus, uror*).

candidos: η επιδερμίδα της Λυδίας είναι κατάλευκη, κάτι που θεωρούνταν στοιχείο ομορφιάς στην αρχαιότητα, ιδιαίτερα σε συνδυασμό με ένα ελαφρύ κοκκίνισμα. Βλ. André (1949) 324–6. Πρβλ. Προπ. 2.3a.10: *lilia non domina sint magis alba mea*, [Τιβ.] 3.4.30–2: *et color in niveo corpore purpureus, / ut iuveni primum virgo deducta marito / inficitur teneras ore rubente genas*, Οβ. *Am.* 1.8.35 με McKeown (1989) ad loc., 3.3.5 κ.ε.: *candida, candorem roseo suffusa rubore, / ante fuit: niveo lucet in ore rubor*, *Her.* 4.72: *flava verecundus tinxerat ora rubor*, 20.120: *quique subset niveo lenis in ore rubor* με Kenney (1996) ad loc., 21.217: *candida nec mixto sublucent ora rubore*, *Met.* 3.422 κ.ε.: *inpubesque genas et eburnea colla decusque / oris et in niveo mixtum candore ruborem*. Βλ. και Νικολαΐδης (1994) 27 κ.ε., 38.

Το επίθετο *candidus* χρησιμοποιείται συχνά για την ομορφιά γυναικείων θεοτήτων.

10 mero: το *merum* είναι ουσιαστικοποιημένο επίθετο. *merum vinum* είναι ο άκρατος οίνος, το κρασί που δεν έχει αναμιχθεί με νερό. Πολύ συχνά το ουσιαστικό *vinum* παραλείπεται ως ευκόλως εννοούμενο και μένει στη θέση του μόνο το *merum*.

11–12 puer furens...memorem...notam: το επίθετο *furens* εδώ χρησιμοποιείται με αρνητική διάθεση για τον νέο, ο οποίος πάνω στην ερωτική μανία του σημαδεύει την πάλλευκη επιδερμίδα της Λυδίας. Τα σημάδια αυτά είναι απόδειξη της παθιασμένης συνεύρεσης των δύο εραστών, γεγονός που γιγαντώνει τη ζήλεια του Ορατίου. Η ερωτική συνεύρεση παραλληλίζεται ουσιαστικά με πόλεμο στον οποίο μπορεί να υπάρχουν τραυματισμοί. Πρόκειται για ερωτικούς πολέμους, για *Veneris bella*, θέμα συχνό στην ερωτική ελεγεία (Τιβ. 1.6.14, 10.53-67, Προπ. 2.5.21-5, 2.15.17-20, 3.8.1-12, 21-22, 4.5.31, 39 κ.ε., Οβ. *Am.* 1.7, *Ars* 3.567-70). Βλ. και σημ. στο *Carm.* 1.6.17.

13 Non, si me satis audias: μετά την καταγραφή των συμπτωμάτων οργής και ζήλειας που τον διακατέχουν ο Οράτιος περνά τώρα στην προσπάθεια να πείσει και να προειδοποιήσει τη Λυδία, γι' αυτό και χρησιμοποιεί ρήμα δευτέρου προσώπου.

14 dulcia barbata: έντονη αντίθεση ανάμεσα στα γλυκά φιλιά της Λυδίας και τους βάρβαρους τρόπους του Τήλεφου.

perpetuum: κατηγορούμενο στο εννοούμενο *eum* (= *eum perpetuum fore*). Για την απατηλή και μάταιη ελπίδα για αιωνιότητα της αγάπης πρβλ. *Carm.* 1.5.10 κ.ε.: *qui semper vacuum, semper amabilem / sperat*.

15–16 oscula...imbuit: τα φιλιά της Λυδίας είναι τόσο γλυκά, γιατί τα έχει αλείψει με το ένα πέμπτο (*quinta parte*) από το νέκταρ της θεάς του έρωτα, η Αφροδίτη. Το ένα πέμπτο μιας τόσο γλυκιάς, θεϊκής ουσίας είναι αρκετό για τα φιλιά μιας θνητής όπως η Λυδία. Σύμφωνα με τον Ίβυκο (325), το μέλι περιέχει το ένα ένατο από τη γλυκύτητα της αμβροσίας των θεών.

17 felices ter et amplius: κλασική φόρμουλα μακαρισμού, του τύπου *felix qui*. Στην τελευταία στροφή ο «Οράτιος» αναφέρεται στην αιώνια και αδιατάρακτη αγάπη, που είναι ζητούμενο για κάθε ερωτευμένο, επομένως και για τον ίδιο και για τη Λυδία και για τον Τήλεφο. Είναι, εξάλλου, αξιοσημείωτο, ότι στην τελευταία στροφή ο Οράτιος εγκαταλείπει τα ρήματα πρώτου και δεύτερου προσώπου, που χρησιμοποίησε στις πρώτες τέσσερις στροφές, και περνάει στον αποφθεγματικό, τριτοπρόσωπο λόγο.

Είναι γνωστή και καθιερωμένη στη λογοτεχνία η δύναμη του αριθμού τρία ως μαγικού αριθμού. Η φράση *ter et amplius* αποτελεί παραλλαγή της συχνότερα χρησιμοποιούμενης φράσης *terque quaterque*.

18 irrupta: *ἄπαξ λεγόμενον* στη λατινική λογοτεχνία, πιθανότατα κατ' αναλογίαν του ελληνικού *ἄρρηκτος* (*copula irrupta* = *ἄρρηκτος δεσμός*).

20 suprema die: ευφημισμός για τον θάνατο. Στον τελευταίο στίχο της ωδής αντιπαρατίθενται έρωτας και θάνατος. Το ιδανικό ενός αμοιβαίου και αρμονικού έρωτα απηχεί τον τύπο του έρωτα που προσδοκούν να έχουν οι ελεγειακοί ποιητές.

5.3. Οράτιος *Carm.* 1.19

5.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο (ένας γλυκόνειος και ένας ασκληπιάδειος ελάσσων)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Η ωδή αυτή έχει διπλή λειτουργία. Από τη μια ανακοινώνει την επιστροφή του ποιητή σε έναν παλιό του έρωτα και επιχειρεί τον εξιλασμό της Αφροδίτης, ώστε να είναι ευμενής μαζί του, ενώ από την άλλη αποτελεί μια *recusatio* (πρβλ. *Carm.* 1.6) σε μικρή κλίμακα, καθώς η θεά του απαγορεύει να ασχοληθεί με οποιοδήποτε άλλο θέμα πλην του έρωτα.

Αντικείμενο του έρωτα του ποιητή είναι μια γυναίκα που ονομάζεται *Glycera*, όνομα που συνήθιζαν να έχουν εταίρες. Μια γυναίκα με το ίδιο όνομα είναι η πρωταγωνίστρια και της ωδής 1.30, ωστόσο δεν είναι απαραίτητη η ταύτιση των δύο γυναικών.

5.3.2. Λατινικό κείμενο

Mater saeva Cupidinum Thebanaeque iubet me Semelae puer et lasciva Licentia finitis animum reddere amoribus. urit me Glycerae nitor splendentis Pario marmore purius; urit grata protervitas et vultus nimium lubricus aspici. In me tota ruens Venus	5
Cyprum deseruit, nec patitur Scythas aut versis animosum equis Parthum dicere nec quae nihil attinent. Hic vivum mihi caespitem, hic verbenas, pueri, ponite turaque	10
bimi cum patera meri: mactata veniet lenior hostia.	15

Πίνακας 5.5 Λατινικό κείμενο ωδής 1.19.

5.3.3. Λεξιλόγιο

saevus, a, um (επίθ.) = άγριος
 iubeo, iussi, iussum, iubere 2 = διατάζω
 lascivus, a, um (επίθ.) = παιγνιδιάρης, λάγνος
 uro, ussi, ustum, urere 3 = καίω
 nitor, -oris (γ' αρσ) = λάμψη
 splendo, -, -, splendere 2 = λάμπω
 purus, a, um (επίθ.) = λαμπερός, καθάρος
 protervitas, -atis (γ' θηλ) = θρασύτητα, αναίδεια
 aspicio, aspexi, aspectum, aspicere 3* = βλέπω
 ruo, rui, rutum, ruere 3 = ορμώ
 desero, deserui, desertum, deserere 3 = αφήνω, εγκαταλείπω
 patior, passus sum, pati (αποθ. 3*) = ανέχομαι, επιτρέπω
 equus, -i (β' αρσ) = άλογο
 caespes, -itis (γ' αρσ) = χορτόπλινθος
 verbena, -ae (α' θηλ) = ιερό κλαδί
 tus, turis (γ' ουδ) = θυμίαμα
 bimus, a, um (επίθ.) = διετής
 patera, ae (α' θηλ) = κύπελλο
 macto 1 = σφάζω
 hostia, -ae (α' θηλ) = σφάγιο

5.3.4. Μετάφραση

<p> Η άγρια μητέρα των Ερώτων με διατάζει και ο γιος της Θηβαίας Σεμέλης και η λάγνα Ακολασία να ξαναδώσω την καρδιά μου σε αγάπες που τελείωσαν. </p>	
<p> Με καίει η λάμψη της Γλυκέρας που αστράφτει πιο καθάρια από μάρμαρο της Πάρου, με καίει η ευχάριστή της αναίδεια και το πρόσωπό της που είναι υπερβολικά επικίνδυνο να το βλέπει κανείς. </p>	5
<p> Ορμώντας κατά πάνω μου ολόκληρη η Αφροδίτη εγκατέλειψε την Κύπρο και δεν ανέχεται να μιλώ για τους Σκύθες και για τον θαρραλέο Πάρθο, όταν στρίβει τ' άλογά του, και για πράγματα άσχετα. </p>	10
<p> Εδώ βάλτε, αγόρια, χλωρό χορτάρι, εδώ βάλτε ιερά κλαδιά και λιβάνια μαζί με κύπελλο δίχρονου κρασιού: αφού θυσιαστεί το σφάγιο, θα έρθει ευμενέστερη. </p>	15

Πίνακας 5.6 Μετάφραση οδής Ι. 19.

5.3.5. Σημειώσεις

1 Mater saeva Cupidinum: η Αφροδίτη συνοδεύεται από τους μικρούς *amorini*, των οποίων είναι μητέρα (πρβλ. Πίνδ. fr. 122.4: *ματέρ' έρώτων*). Αποκαλείται *saeva*, γιατί καταδυναστεύει τους ερωτευμένους και τον ίδιο τον ποιητή.

2 Semelae puer: η Σεμέλη ήταν κόρη του Κάδμου, του βασιλιά των Θηβών. Γιος της ήταν ο Διόνυσος, θεός του κρασιού και συχνός συνοδός της Αφροδίτης, καθώς το κρασί διευκολύνει στα ερωτικά θέματα. Η Σεμέλη διατηρούσε κρυφά σχέση με τον Δία για καιρό. Από ζήλεια η Ήρα, μεταμορφωμένη σε γριά γυναίκα, πρόετρψε τη Σεμέλη να δεσμεύσει τον Δία να εμφανιστεί μπροστά της σε όλο του το θεϊκό μεγαλείο. Όταν

αυτό έγινε, το φως και οι κεραυνοί του θεού κατέκαψαν τη Σεμέλη. Ο Δίας πρόλαβε να πάρει από την κοιλιά της τον αγέννητο ακόμη Διόνυσο και να τον ράψει στον μηρό του, από όπου αργότερα γεννήθηκε.

Εικόνα 5.2. *Perino del Vaga (1501–1547), Δίας και Σεμέλη.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 5.3. *Stefano della Bella (1644), Δίας και Σεμέλη.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

3 lasciva Licentia: η ερωτική ελευθεριότητα και ακολασία παρουσιάζεται προσωποποιημένη από τον Οράτιο ως συνοδός της Αφροδίτης και του Διονύσου. Έρωτας, κρασί και ηδονή τον παρασύρουν.

4 finitis animum reddere amoribus: είτε η Γλυκέρα ήταν ένας παλαιός έρωτας του Ορατίου στον οποίο τώρα εκείνος επιστρέφει είτε η Γλυκέρα αποτελεί τον λόγο για ερωτική επαναδραστηριοποίηση του Ορατίου, μολονότι εκείνος είχε δώσει τέλος στην ερωτική του σταδιοδρομία.

5 urit: για την καθιερωμένη μεταφορά ‘έρωτας = φωτιά’ βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.8. Εμφατική αναφορά του ρήματος στην αρχή των στίχων 5 και 7.

Glyceræ: σύνηθες όνομα εταιρών, προερχόμενο προφανώς από το ελληνικό επίθετο *γλυκός*. Ο φθόγγος –y– το κάνει περισσότερο θελκτικό στο ρωμαϊκό κοινό. Η Γλυκέρα εμφανίζεται και στις ωδές 1.30, 1.33 και 3.19.

nitor: για τη λάμψη της ομορφιάς πρβλ. *Carm.* 1.5.13: *miseri, quibus intemptata nites*.

6 Pario marmore: το παριανό μάρμαρο ήταν ξακουστό για τη λευκότητα και τη λάμψη του (Διόδ. Σικ. 2.52.9, Στράβ. 10.5.7, πρβλ. Βεργ. *Aen.* 3.126: *niveamque Paron*).

7 protervitas: η ερωτική ελευθεριότητα είναι χαρακτηριστικό των εταιρών (*meretrices*) και όχι των Ρωμαίων γυναικών των καλών οικογενειών (*matronae*).

8 adspici: απαρέμφατο της αναφοράς από το επίθετο *lubricus*.

9 in me tota ruens Venus: ο ποιητής βρίσκεται ανυπεράσπιστος στο έλεος της θεάς Αφροδίτης, η οποία του επιτίθεται με όλη της τη δύναμη.

10 nec patitur: καθιερωμένο στοιχείο μιας *recusatio*, ήδη από τον καλλιμαχικό πρόλογο των *Αιτίων*, αποτελεί η απαγόρευση μιας θεότητας προς τον ποιητή να συνθέσει έπος. Στην ωδή 1.6 η Μούσα και ο *rudor* του αποτρέπουν τον Οράτιο από τη συγγραφή έπους. Εδώ η θεότητα που παρεμβαίνει δεν σχετίζεται με την ποίηση αλλά με τον έρωτα. Πρβλ. την πρώτη ελεγεία του πρώτου βιβλίου των *Amores* του Οβιδίου, όπου ο Οβίδιος είναι έτοιμος να συγγράψει έπος, αλλά παρεμβαίνει ο θεός *Amor* και τον μετατρέπει σε ελεγειακό ποιητή, κλέβοντας έναν πόδα από τον δεύτερο δακτυλικό του εξάμετρο και μετατρέποντας έτσι το μέτρο του σε ελεγειακό δίστιχο (*Am.* 1.1.1-4): *Arma gravi numero violentaque bella parabam / edere, materia conveniente modis. / par erat inferior versus —risisse Cupido / dicitur atque unum surripuisse pedem.*

Cyprum: η Κύπρος ήταν μείζον λατρευτικό κέντρο της θεάς, καθώς σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου η θεά αναδύθηκε από τους αφρούς της θάλασσας ανοικτά της Πάφου (σύμφωνα με άλλη εκδοχή αναδύθηκε στα Κύθηρα). Ένα πολύ σύνηθες λατρευτικό επίθετο της Αφροδίτης ήταν το *Κύπρις*. Βλ. σημ. στο *Carm.* 1.30.1.

Scythas: βαρβαρικός λαός που κατοικούσε πέρα από τα βορειοανατολικά σύνορα της ρωμαϊκής επικράτειας, στις ακτές της Μαύρης θάλασσας.

11–12 versis animosum equis Parthum: το *Parthum* είναι περιληπτικός ενικός. Ο Οράτιος αναφέρεται στην περίφημη πολεμική τακτική των Πάρθων υπέων: προσποιούνταν ότι υποχωρούσαν και την κατάλληλη στιγμή γύριζαν προς τα πίσω πάνω στα άλογά τους και τόξευαν τους διώκτες τους, οι οποίοι πάνω στον πυρετό της καταδίωξης δεν ήταν προετοιμασμένοι να αμυνθούν σε μια τέτοια ξαφνική επίθεση. Βλ. Πλούτ. *Κράσσ.* 24: *Ὑπέφευγον γὰρ ἅμα βάλλοντες οἱ Πάρθοι*. Παροιμιώδης είναι η έκφραση ‘πάρθιον βέλος’ για κάθε ύπουλη και αιφνίδια επίθεση.

quae nihil attinent: σε αυτήν την ιδιότυπη *recusatio* ο Οράτιος αναφέρεται εντελώς απαξιωτικά σε στρατιωτικά και πολιτικά θέματα, τα οποία και θεωρεί εντελώς ανάξια λόγου. Αντίθετα, στην ωδή 1.6 είχε δηλώσει ότι τα κατορθώματα του Αγρίππα και του Οκταβιανού ήταν πραγματικά πολύ σπουδαία, ωστόσο δεν επιθυμούσε και δεν έπρεπε να τα εξυμνήσει, γιατί θα τα έβλαπτε εξαιτίας της ποιητικής του ανεπάρκειας.

13 vivum caespitem: για τις ανάγκες της θυσίας του προς την Αφροδίτη χρειάζεται να στηθεί ένας πρόχειρος βωμός φτιαγμένος από χώμα και χόρτα. Ο Οράτιος απευθύνει το παράγγελμα σε κάποιους ανώνυμους *pueri*, οι οποίοι βρίσκονται σε αντιστοιχία με τους *Cupidines* που συνοδεύουν την Αφροδίτη στην αρχή της ωδής.

14 verbenas: πρόκειται για τα (ενίοτε αρωματικά) κλαδιά με τα οποία στόλιζαν τους βωμούς (Βεργ. *Ecl.* 8.65, Οβ. *Met.* 7.242).

15 bimi cum patera meri: η *patera* ήταν πλατύστομο και ρηχό κύπελλο για τις σπονδές. Το κρασί που χρησιμοποιούνταν στις θυσίες δεν νερωνόταν, ήταν επομένως *merum* (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.10).

lenior: σε αντίθεση με το *saeva* του πρώτου στίχου. Με τη θυσία που θα προσφέρει ο Οράτιος επιδιώκει να εξευμενίσει τη θεά, ώστε να τον βοηθήσει στα ερωτικά του.

hostia: για τις ανάγκες αυτής της θυσίας θα σφαγιαστεί ένα μικρό ζώο (αρνί) και όχι ένας ταύρος.

5.4. Οράτιος *Carm.* 1.23

5.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή (δύο ασκληπιάδευοι ελάσσονες, ένας φερεκράτειος και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Αυτή η ανάλαφρη ερωτική ωδή έχει γραφεί κατά μίμηση ενός ανακρεόντειου ποιήματος (fr. 408 P), όπου συγκρίνεται ένα κορίτσι με ελάφι: *ἀγανῶς οἶά τε νεβρὸν νεοθηλέα / γαλαθηνὸν ὅς τ' ἐν ὕλῃ κεροέσσης / ἀπολειφθεὶς ἀπὸ μητρὸς ἐπτοήθη.*

Καθεμία μία από τις τρεις στροφές του ποιήματος αποτελείται από μία περίοδο. Το ελληνικής προέλευσης όνομα του κοριτσιού, Χλόη, μαρτυρεί τη νεαρή ηλικία και την τρυφερότητά του, και το συσχετίζει με την άνοιξη, αφού τα νιάτα είναι μεταφορικά η άνοιξη της ζωής (*mobilibus veris inhorruit / adventus foliis* 5 κ.ε.). Ένας ώριμος άνδρας –συμβατικά, ο «Οράτιος»– αισθάνεται ερωτικό πόθο για τη νεαρή κοπέλα και προσπαθεί να την πείσει ότι έχει φτάσει σε ηλικία κατάλληλη για ερωτική συνεύρεση. Φροντίζει, ταυτόχρονα, να μην την τρομάξει και πασχίζει να τη διαβεβαιώσει για τις καλές του προθέσεις.

5.4.2. Λατινικό κείμενο

Vitas inuleo me similis, Chloe, quaerenti pavidam montibus aviis matrem non sine vano aurarum et silvae metu.	
Nam seu mobilibus veris inhorruit adventus foliis, seu virides rubum dimovere lacertae, et corde et genibus tremit.	5
Atqui non ego te, tigris ut aspera Gaetulusve leo, frangere persequor: tandem desine matrem tempestiva sequi viro.	10

Πίνακας 5.7 Λατινικό κείμενο ωδής 1.23.

5.4.3. Λεξιλόγιο

inuleus, -i (β' αρσ) = ελαφάκι
ver, veris (γ' ουδ) = άνοιξη
rubus, -i (β' αρσ) = βάτος
leo, -onis (β' αρσ) = λιοντάρι
lacerta, -ae (α' θηλ) = σαύρα
genu, -us (δ' ουδ) = γόνατο
tempestivus, a, um (επίθ.) = ώριμος

5.4.4. Μετάφραση

Χλόη, όμοια με ελαφάκι με αποφεύγεις, που στα δυσπρόσιτα βουνά αναζητά τη φοβισμένη μάνα του, όχι χωρίς μάταιο φόβο	
---	--

για τις αύρες και τα δάση. Γιατί είτε ο ερχομός της άνοιξης ριγήσει πάνω στα ευκίνητα φύλλα, είτε πράσινες σαύρες κουνήσουν τα βάτα, τρέμει και η καρδιά και τα γόνατά του.	5
Όμως εγώ δεν σε κυνηγώ να σε κατασπαράξω όπως μια άγρια τίγρη ή ένα γαιτουλικό λιοντάρι· πάψε επιτέλους ν' ακολουθείς τη μητέρα σου, ενώ είσαι ώριμη για άντρα.	10

Πίνακας 5.8 Μετάφραση ωδής 1.23.

5.4.5. Σημειώσεις

1 Chloe: το όνομα της νεαρής κοπέλας, ελληνικής προέλευσης και προφανώς ψευδώνυμο, παραπέμπει στη νεαρή και τρυφερή της ηλικία, καθώς και στην άνοιξη που αντιστοιχεί στα νιάτα της. Το όνομα εμφανίζεται και αλλού στις Ωδές (3.7.10, 3.9.6, 3.26.12).

inuleo: δοτική αντικειμενική στο επίθετο *similis*. Η λέξη προέρχεται από το ελληνικό *ἔνελος*.

2 pavidam: πρόκειται για στερεότυπο επίθετο των ελαφιών (πρβλ. *Carm.* 1.2.11: *pavidae dammae*), που γίνεται περισσότερο κατάλληλο για την περίπτωση λόγω του φόβου της μητέρας ελαφίνας για το μικρό της ελάφι.

3–4 non sine...metu: το σχήμα λιτότητας (πρβλ. *Carm.* 1.25.16, 3.4.20, 3.6.29, 3.7.7, 3.13.2, 3.26.2, 3.29.38, 4.1.24) επιτείνει τον φόβο του ελαφιού.

vano...metu: κατά την προσφιλή του πρακτική ο Οράτιος τοποθετεί το ουσιαστικό και το επίθετο που το προσδιορίζει στο τέλος διαδοχικών στίχων.

5 veris...adventus: γενική υποκειμενική στο ουσιαστικό *adventus*. Η αναφορά στην άνοιξη δεν είναι καθόλου τυχαία, αφού η Χλόη βρίσκεται μεταφορικά στην άνοιξη της ζωής της. Για τον ερχομό της άνοιξης πρβλ. Στησίχ. 212.3: *ἦρος ἐπερχομένου*.

6–7 virides...lacertae: πρβλ. Βεργ. *Ecl.* 2.9: *nunc virides etiam occultant spineta lacertos*.

dimovere: πολύ συχνά στην ποίηση προτιμάται για μετρικούς λόγους ο β' τύπος του γ' πληθυντικού προσώπου της οριστικής παρακειμένου (*dimovere* αντί *dimoverunt*).

9–10 ego te: τα δύο πρωταγωνιστικά πρόσωπα της ωδής, ο «Οράτιος» και η Χλόη, τοποθετούνται το ένα δίπλα στο άλλο, ο μὲν «Οράτιος» στην ονομαστική, καθώς έχει την πρωτοβουλία των κινήσεων, η δε Χλόη στην αιτιατική, καθώς είναι το αντικείμενο του πόθου του «Ορατίου».

tigris ut aspera Gaetulusue leo: η παρομοίωση της αγαπημένης με ζώο που καταδιώκεται είναι κοινός τόπος της ερωτικής ποίησης. Για τη Γαιτουλία βλ. σημ. στους στίχους 2.20.15-16.

frangere: απαρέμφατο του σκοπού από το *persequor*. Μολονότι εδώ το ρήμα *frangere* χρησιμοποιείται με τη σημασία 'κατασπαράζω', ίσως να υποκρύπτεται μια νύξη του «Ορατίου» και στη σχεδιαζόμενη διάρρηξη (*frangere* = σπάζω, διαρρηγνύω) του παρθενικού υμένα της κοπέλας.

12 tempestiva viro: σύμφωνα με τον «Οράτιο», καθώς μάλιστα αυτό τον συμφέρει, η Χλόη έχει φτάσει πια σε ηλικία ώριμη για να ενωθεί ερωτικά με έναν άνδρα. Ολόκληρη η ωδή είναι γραμμένη από τη σκοπιά του

ώριμου άνδρα που νιώθει ερωτικό πόθο για τη νεαρή κοπέλα. Για την ιδέα πρβλ. Βεργ. *Aen.* 7.53: *iam matura viro plenis iam nubilis annis.*

5.5. Οράτιος *Carm.* 1.33

5.5.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή πρώτη (τρεις ασκληπιάδαιοι ελάσσονες – ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Αυτή η ανάλαφρη ωδή σκοπό έχει να παρηγορήσει τον αποδέκτη της, Albius –τον οποίον εγκατέλειψε η αγαπημένη του, Glycera– για τις δυσκολίες του έρωτα και την τάση του να συνδέει αταίριαστους μεταξύ τους ανθρώπους.

Δεν αποκλείεται αποδέκτης της ωδής να είναι ο ελεγειακός ποιητής Albius Tibullus, καθώς το θέμα της προσομοιάζει στα θέματα που πραγματεύονται στα ποιήματά τους οι ελεγειακοί ποιητές. Ο Τίβουλλος, ωστόσο, στις ελεγείες του δεν αναφέρει καμία Γλυκέρα. Στο πρώτο βιβλίο ελεγειών του η μούσα και αγαπημένη του ονομάζεται Delia (υπάρχουν και δύο ελεγείες, η 1.4 και η 1.8, με θέμα έναν *puer delicatus*, τον Μάραθο), ενώ στο δεύτερο ονομάζεται Nemesis. Και τα δύο ονόματα είναι προφανώς ποιητικά ψευδώνυμα.

5.5.2. Λατινικό κείμενο

Albi, ne doleas plus nimio memor immitis Glycerae neu miserabilis decantes elegos, cur tibi iunior laesa praeniteat fide.	
Insignem tenui fronte Lycorida Cyri torret amor, Cyrus in asperam declinat Pholoen: sed prius Apulis iungentur capreae lupis	5
quam turpi Pholoe peccet adultero. Sic visum Veneri, cui placet imparis formas atque animos sub iuga aenea saevo mittere cum ioco.	10
Ipsam me melior cum peteret Venus, grata detinuit compede Myrtale libertina, fretis acrior Hadriae curvantis Calabros sinus.	15

Πίνακας 5.9 Λατινικό κείμενο ωδής 1.33.

5.5.3. Λεξιλόγιο

Albius, -ii (β'αρσ) = Άλβιος
doleo, dolui, dolitum, dolere 2 = πονώ, υποφέρω
nimio (επίρ) = πολύ, υπερβολικά
memor (και στα τρία γένη), memoris (επίθ.) = αυτός που θυμάται
immitis, is, e (επίθ.) = σκληρός
Glycera, -ae (α' θηλ) = Γλυκέρα

miserabilis, is, e (επίθ.) = θλιβερός, θρηνητικός, αξιοθρήνητος
 decanto 1 = τραγουδώ, ψέλλω
 elegus, -i (β'αρσ) = ελεγεία
 iunior, -ior, -ius (επίθ.) = συγκριτικός του επιθέτου iuvenis = νεότερος
 laedo, laesi, laesum, laedere 3 = πληγώνω, τραυματίζω, προσβάλλω
 praeniteo, praenitui, -, praenitere 2 = λάμπω, θαμπώνω, επισκιάζω με τη λάμψη μου
 fides, -ei (ε'θηλ) = πίστη, εμπιστοσύνη
 insignis, is, e (επίθ.) = όμορφος, διάσημος, ξακουστός, φημισμένος
 tenuis, is, e (επίθ.) = λεπτός, στενός, εκλεπτυσμένος
 frons, frontis (γ'θηλ) = μέτωπο, πρόσωπο
 torreo, torrui, tostum, torrere 2 = καίω
 amor, -oris (γ'αρσ) = έρωτας, αγάπη
 asper, a, um (επίθ.) = τραχύς, πεισματάρης, απότομος
 declino 1 = κλίνω, αλλάζω κατεύθυνση, στρέφομαι
 iungo (ή iungo), iunxi, iunctum, iungere 3 = σμίγω, ενώνω, αθροίζω
 caprea, -ae (α'θηλ) = κατσίκα
 lupus, -i (β'αρσ) = λύκος
 turpis, is, e (επίθ.) = αισχρός, άσχημος
 pecco 1 = αμαρτάνω
 adulter, a, um (επίθ.) = μοιχός-μοιχαλίδα, εραστής-ερωμένη
 sic (επίρ.) = έτσι, με αυτόν τον τρόπο
 Venus, -eris (γ'θηλ) = Αφροδίτη
 placeo, placui, placitum, placere 2 = ευχαριστώ, ικανοποιώ,
 impar (και στα τρία γένη) (επίθ.) = άνισος, κατώτερος, αταίριαστος
 forma, -ae (α'θηλ) = μορφή, ομορφιά
 animus, -i (β'αρσ) = πνεύμα, ψυχή, διάνοια
 iugum, -i (β'ουδ) = ζυγός
 aeneus, a, um (επίθ.) = χάλκινος, μπρούντζινος
 saevus, a, um (επίθ.) = άγριος
 mitto, misi, missum, mittere 3 = στέλνω, ρίχνω, διώχνω, εναποθέτω
 iocus, -i (β'αρσ) = παιχνίδι, αστείο
 peto, petivi (petii), petitum, petere 3 = ζητώ, επιθυμώ, γυρεύω
 gratus, a, um (επίθ.) = ευχάριστος, ευπρόσδεκτος, αγαπητός
 detineo, detinui, detentum, detinere 2 = κρατώ, σταματώ, εμποδίζω
 compes, compedis (γ'θηλ) (συναντάται κυρίως στον πληθυντικό) = δεσμά, αλυσίδες
 Myrtale, -is (γ'θηλ) = Μυρτάλη
 libertinus, a, um (επίθ.) = απελεύθερος
 fretum, -i (β'ουδ) = θάλασσα, πέλαγος, πόντος
 acer, acris, acre (επίθ.) = τραχύς, άγριος
 curvo 1 = κυρτώνω, κλίνω, κάμπτω
 sinus, -us (δ'αρσ) = κόλπος, ακτή

5.5.4. Μετάφραση

<p> Άλβιε, μην πονάς τόσο πολύ στη θύμηση της σκληρής Γλυκέρας και πάψε να τραγουδάς θλιβερές ελεγείες ρωτώντας γιατί λάμπει νεότερη σε σένα, αφού πλήγωσε την πίστη σου. </p> <p> Την όμορφη Λυκωρίδα με το λεπτό μέτωπο καίει ο έρωτας για τον Κύρο, ο Κύρος κλίνει προς την τραχιά Φολόη: όμως πιο πριν οι κατσίκες θα σμίξουν με τους λύκους της Απουλίας, </p>	<p>5</p>
---	----------

παρά η Φολόη θα αμαρτήσσει με αισχρό μοιχό. Έτσι αποφάσισε η Αφροδίτη, στην οποία αρέσει με σκληρό παιχνίδι να συνταιριάζει ανόμοια σώματα και πνεύματα κάτω από τον χάλκινο ζυγό της.	10
Εμένα τον ίδιο, ενώ με ζητούσε μία καλύτερη Αφροδίτη, με κράτησε με ευχάριστα δεσμά η Μυρτάλη η απελεύθερη, πιο άγρια από τα νερά της Αδριατικής που κυρτώνουν τις ακτές της Καλαβρίας.	15

Πίνακας 5.10 Μετάφραση ωδής 1.33.

5.5.5. Σημειώσεις

1 Albi: για την ταυτότητα του αποδέκτη της ωδής βλ. εισαγωγικό σημείωμα.

2–3 immitis Glycerae: το όνομα *Glycera* (< γλυκός) είναι σύνηθες για εταίρες. Ο προσδιορισμός του με το επίθετο *immitis* δημιουργεί ένα εντυπωσιακό οξύμωρο, πρβλ. *saevo ioco* (12) και *grata compede* (14).

miserabilis...elegos: η ελεγεία είναι κατ' εξοχήν θρηνητικό είδος. Βλ. Nisbet–Hubbard (1970) ad loc., Hinds (1987) σσ. 103-4, 160 σημμ. 13-14, με παραδείγματα και βιβλιογραφία, Brink (1971) *Op. Ars* 75, West (1974) 6-9, Knox (1995) *Ob. Her.* 15.7, Rosati (1996) 215 σημμ. 37 και πρβλ. τις (παρ)ετυμολογίες *έλεγεία* από το *ἐ̅̅̅ λέγειν* (*Et.M.* σ. 326.53:) ή από τον *ἔλεον* (*Et.Gud.* σ. 451.15 Stefani (= 180.18 Sturz).

Στις ερωτικές τους ελεγείες οι ποιητές της Ρώμης –Κορνήλιος Γάλλος, Τίβουλλος, Προπέρτιος και Οβίδιος– συχνά διαμαρτύρονται και παραπονιούνται για τη σκληρότητα των αγαπημένων τους γυναικών και για τα βάσανα που υφίστανται.

iunior: Η Γλυκέρα έχει αντικαταστήσει τον Τίβουλλο με κάποιον νεότερο και ομορφότερο εραστή, σύνηθες σενάριο στην ερωτική ποίηση.

4 laesa...fide: ήδη στον Κάτουλλο η λέξη *fides*, προερχόμενη από την εμπορική ορολογία, χρησιμοποιείται για την πίστη και την αφοσίωση μεταξύ ερωτευμένων.

5 insignem tenui fronte Lycorida: χιαστί διάταξη των όρων στον στίχο (*a-b-b-a*). Ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής του ονόματος *Lycoris*. Μολονότι δεν πρόκειται μάλλον για το ίδιο πρόσωπο, *Lycoris* ήταν το ψευδώνυμο που χρησιμοποιούσε στην ελεγειακή του ποίηση για την αγαπημένη του ο Κορνήλιος Γάλλος. Το πραγματικό της όνομα ήταν *Volumnia* και το καλλιτεχνικό της ήταν *Cytheris*.

tenui fronte: πιθανότατα σημαίνει 'με τη γραμμή των μαλλιών χαμηλά πάνω στο μέτωπο'.

6 Cyri torret amor: το *Cyri* είναι γενική αντικειμενική από το *amor*. Για το μοτίβο 'έρωτας = φωτιά' βλ. σημμ. στο *Carm.* 1.13.8.

7–8 Pholoën: ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής. Το όνομα Pholoë εμφανίζεται επίσης στο *Carm.* 2.5.17 και 3.15.7 και στην ποίηση του Τίβουλλου (1.8.69).

sed prius...lupis: ο Οράτιος χρησιμοποιεί ένα *ἀδύνατον*, προκειμένου να καταδείξει πόσο απίθανο είναι η Pholoë να υποκύψει στην ερωτική προσέγγιση του Κύρου. Για τέτοια *ἀδύνατα* βλ. σημμ. στο *Carm.* 4.3.19-20. Ο Οράτιος αναφέρεται στους λύκους της πατρίδας του, της Απουλίας, και μάλιστα, κατά την προσφιλή του πρακτική, τοποθετεί το επίθετο και το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό στο τέλος διαδοχικών στίχων.

9 turpi adultero: ο Οράτιος υπονοεί ότι η Φολόη θεωρεί τον Κύρο κατώτερο και ανάξιό της.

11 sub iuga aenea: η ερωτική σχέση, όπως και η συζυγική σχέση, συχνά παραλληλίζεται με ζυγό στον οποίο ενώνονται και υποτάσσονται οι ερωτευμένοι. Πρβλ. άλλωστε την ετυμολογία της λέξης *coniugium* (< *cum* + *iugum*). Ο Οράτιος πιθανόν να έχει στο μυαλό του το ελεγειακό μοτίβο του *servitium amoris*, της δουλείας στον έρωτα, το οποίο εμφανίζεται και στην ελεγειακή ποίηση του Τίβουλλου. Για το μοτίβο αυτό βλ. Copley (1947), Lilja (1965) 76-88, Stroh (1971) 217-26, Hallett (1973) 111-14, Lyne (1979), *idem* (1980) 78-81, Murgatroyd (1981), Labate (1984) 212 κ.εξξ., Greene (1998).

12 saevo...ioco: ένα ακόμη οξύμωρο, πρβλ. *immitis Glycerae* (2) και *grata compede* (14).

13 melior Venus: το όνομα Venus χρησιμοποιείται μετωνυμικά με τη σημασία 'ερωτική σχέση'.

14–15 grata compede: ένα ακόμη οξύμωρο, πρβλ. *immitis Glycerae* (2) και *saeco ioco* (12). Το μοτίβο του *servitium amoris* (βλ. παραπάνω σημ. στον στίχο 11) είναι και εδώ αισθητό.

Myrtale libertina: σύνηθες όνομα για απελεύθερη γυναίκα. Ετυμολογικά προέρχεται από τη λέξη *μύρτος* 'μυρτιά', που είναι το εμβληματικό φυτό της θεάς Αφροδίτης.

fretis acrior Hadriae: για τα παροιμιωδώς ταραγμένα νερά της Αδριατικής βλ. σημ. στο *Carm.* 1.3.15. Για τον παραλληλισμό μιας γυναίκας με ταραγμένη θάλασσα πρβλ. την Πύρρα της ωδής 1.5.13-15.

16 curvantis Calabros sinus: ο Οράτιος αναφέρεται στον κόλπο του Τάραντα, τον οποίο υποτίθεται ότι διαβρώνουν τα ταραγμένα νερά της Αδριατικής.

Εικόνα 5.4. Ο κόλπος του Τάραντα.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Βιβλιογραφία/Αναφορές⁸

Carm. 1.5

- Antony 1976, 91 κ.ε.
Arkins 1993, 115
Bianco 1993, 20 κ.ε.
Bowie 1987
Boyle 1973, 169 κ.ε.
Brown J.C. 1981
Bruno 1984
Buchmann 1974, 96-99
Γρόλλιος 1990, 72-80
Castorina 1965, 188-191
Coffta 1998b
Commager 1962, 65-69, 144-146
Connor 1987, 181-183
Cristóbal 1995, 119
Davis G. 1991, 224-233
Deschamps 1983a, 198, 213
Dettmer 1983, 151-155
Doyen 2004, 328 κ.ε.
Dunn 1995, 172 κ.ε.
Edmunds 1992, 51
Esser 1976, 29 κ.ε.
Évrard-Gillis 1976
Fedeli 1992, 72 κ.ε.
Fedeli 2001
Gagliardi 1969
Gall 1981, 185-188
Garrison 1991, 210 κ.ε.
Gigante 1994, 56 κ.ε., 68-74
Gijssel 1976

⁸ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Gold 1993, 19 κ.ε.
Helzle 1994
Hills 2005, 67-69
Hoppin 1984
Horsfall 1998, 50
Hynd 1978, 56 κ.ε., 90
Kießling/Heinze 1930, 30-33
Killy 1981b
Knorr 2006, 154 κ.ε.
Kuhn 1973, 7-33
Kytzler 1985, 63-65
Labate 1994, 79 κ.ε.
Lee 1969, 11-14
Lefèvre 1993a, 193 κ.ε.
Lieberg 1997, 358-360
Lyne 1980, 217-222
Maleuvre 1992b, 23-29
Maurach 2001, 180 κ.ε.
Mayer 2012
Mendell 1965, 149
Minadeo 1975, 393-395
Minadeo 1982, 14-17.22-24
Nielsen/Solomon 1989a
Nielsen/Solomon 1993
Nisbet 1962, 181-184
Nisbet 1999
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 72-80
Numberger 1959, 35
Numberger 1972, 33 κ.ε.
Nussbaum 1981, 2135-2137
Nussbaum 1994, 70
Oliensis 1991, 100 κ.ε., 190
Porter 1987, 58-77
Pöschl 1964
Pöschl 1984, 19-21
Pöschl 1986a
Pöschl 1992, 379

Putnam 1970
Putnam 2006b, 30
Quinn 1963b
Quinn 1980, 130-132
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 496-501
Santirocco 1986, 32-34
Schmidt E.A. 1992
Schönbeck 1962, 272-277
Shackleton Bailey 1990, 222
Shorey 1910
Storch 1992
Storrs 1959
Sutherland 1994, 62-73
Sutherland 1995
Sutherland 2002, 42-50
Sweet 1981
Syndikus 1972/73, I, 79-85
Syndikus 1998, 393 κ.ε.
Thome 1994, 25 κ.ε.
Thome 1995, 131 κ.ε.
Vessey 1984
Waterhouse 1987 (για τον στίχο 16)
West D.A. 1967, 99-107
West D.A. 1995a, 22-27
Wimmel 1994, 24 (για τους στίχους 15 κ.ε.)

Carm. 1.13

Ancona 1994, 121-128
André 1949
Arkins 1993, 109
Bohnenkamp 1972, 179-183
Brandt 1911
Γρόλλιος 1990, 159-164
Carter 1975, 118-120
Castorina 1965, 191-195
Commager 1962, 152-155
Connor 1987, 196-198
Deschamps 1982, 48

Dettmer 1983, 437-440
Di Lorenzo 1990, 62 κ.ε., 80 κ.ε.
Doyen 2004
Esser 1976, 56 κ.ε.
Fantham 1972
Fantham 1979, 46
Fasciano 1991, 198
Fedeli 1992, 65 κ.ε.
Freis 1993, 365
Garrison 1991, 222 κ.ε.
Gauly 1995 (για στίχο 8)
Gow 1952
Hardie 1986
Heßen 2000
Hills 2005, 70 κ.ε.
Hintermeier 1993
Hynd 1978, 70 κ.ε., 105 κ.ε.
Kenney 1996
Kerkhecker 1999
Keyser 1989 (για στίχους 3-8 και 14-16)
Kießling/Heinze 1930, 68-70
Knorr 2006, 155-157
Konstan 2005, 7-11
Krevans 1984, 354
La Penna 1969, 88
Labate 1994, 80-82
Lieberg 1997, 357
Lowrie 1995, 36-38
Maleuvre 1990, 132-137
Maltby 2002
Maurach 1992b
Maurach 2001, 147-149
Mazzini 1991 (για στίχους 4 κ.ε.)
McKeown 1989
Minadeo 1975, 416-418
Minadeo 1982, 54-57
Νικολαΐδης 1994

Nisbet 1962, 184
Nisbet/Hubbard 1970, I, 169-178
Numberger 1959, 30 κ.ε.
Numberger 1972, 65 κ.ε., 508
Oliensis 1991, 102 σημ. 32
Owens 1992
Pavlock 1982, 85 κ.ε.
Pease 1935
Pfeiffer 1949-1953
Pinotti 1988
Porter 1987, 77-82
Pöschl 1980, 157-160
Pöschl 1984, 24-27
Quinn 1980, 148-150
Radici Colace 1985, 53-59
Reckford 1959/60, 26
Reckford 1969, 101 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 535-538
Santirocco 1986, 45 κ.ε.
Segal 1973
Stroh 1993, 165, 169 κ.ε.
Sutherland 2005
Syndikus 1972/73, I, 156-161
Syndikus 1995, 21
Thome 1994, 20.26
Thome 1995, 134 κ.ε.
Viarre 1976
West D.A. 1967, 65-71
West D.A. 1973, 30
West D.A. 1995a, 60-65
Williams G. 1968, 563-565, 575 κ.ε.
Yardley 1976 (για στίχο 11)

Carm. 1.19

Arkins 1993, 118
Bohnenkamp 1972, 183-186
Buchmann 1974, 99-103
Burck 1960, 164-167=178-181=280-284

Γρόλλιος 1990, 209-214
Carter 1975, 95-102. 130 κ.ε.
Castorina 1965, 216-218
Citroni Marchetti 1980, 183-187
Commager 1962, 150-152
Connor 1987, 195 κ.ε.
Davis G. 1991, 60-63
Deschamps 1983b, 110.118
Dettmer 1983, 183-5, 308, 435 κ.ε.
Doyen 2004
Fantham 1979, 47 κ.ε.
Fasciano 1991, 197
Fedeli 1992, 62
Fedeli 2001
Gall 1981, 21-5
Garrison 1991, 232 κ.ε.
Halpern 1976, 174-182
Haß 2002
Heilmann 1959, 79-82
Jones F. 1986, 379-382
Kießling/Heinze 1930, 92-94
Krevans 1984, 363
La Penna 1969, 88
Labate 1994, 77 κ.ε.
Lee 1969, 55 κ.ε.
Lefèvre 1993a, 196 κ.ε.
Lefèvre 1993b, 146-148
Lefèvre 1995, 513-515
Lieberg 1997, 357
Lieberg 2002
Lowrie 1995, 44 κ.ε.
Maleuvre 1993, 41-45
Maurach 2001, 183 κ.ε.
Mayer 2012
Minadeo 1975, 409 κ.ε.
Minadeo 1982, 42-44
Nadeau 2002

Nisbet/Hubbard 1970, I, 238-243
Numberger 1959, 32
Numberger 1972, 83-85.513 κ.ε.
Oksala 1973, 54 κ.ε.
Oliensis 1991, 97
Oppermann 1969, 466 κ.ε.
Porter 1987 77-82
Pöschl 1992, 377=165
Quinn 1980, 161-163
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 560-563
Rüpke 1998, 451 κ.ε.
Santirocco 1986, 53 κ.ε.
Schmidt E.A. 1990, 81, 360 (13-16)
Shorey 1910
Sutherland 2003
Syndikus 1972/73, I, 209-213
Syndikus 1995, 18
Thome 1995, 135 κ.ε.
West D.A. 1967, 139-141
West D.A. 1995a, 92-95
Wili 1948, 174 κ.ε.
Williams G. 1968, 562 κ.ε.

Carm. 1.23

Ancona 1989
Ancona 1994, 70-74
Arkins 1993, 111
Bannon 1993 (5 κ.ε.)
Γρόλλιος 1990, 235-238
Cavarzere 1996, 178-181, 257-259
Commager 1962, 237-239
Connor 1987, 198
Dettmer 1983, 198 κ.ε., 435 κ.ε.
Doyen 2004
Estévez 1979/80
Fedeli 1992, 63
Fraenkel 1957, 183 κ.ε.
Fredricksmeier E.A. 1993/94

Garrison 1991, 236 κ.ε.
Kießling/Heinze 1930, 104 κ.ε.
Krevans 1984, 355
La Penna 1969, 90
Labate 1994, 86
Lee 1969, 78-81
Lowrie 1997, 21 κ.ε.
Lyne 1980, 215 κ.ε.
Maleuvre 1995-1997, II, 97-99
Maurach 2001, 184
Mayer 2012
Minadeo 1975, 401
Minadeo 1982, 28 κ.ε.
Nadeau 1987
Nielsen 1970
Nisbet 2002, 59 (για τους στίχους 5-8)
Nisbet/Hubbard 1970, I, 273-278
Numberger 1959, 35
Numberger 1972, 94-96, 516
Oliensis 2007, 228 κ.ε.
Pasquali 1920, 134 κ.ε.
Porter 1985
Porter 1987, 82-90
Pöschl 1992, 377
Quinn 1980, 166 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 573-575
Ronnick 1993
Santirocco 1986, 56-58
Schmidt E.A. 1997, 95-99
Shackleton Bailey 1990, 223
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 233-237
Warmuth 1992, 111-116
Watson 1994
West D.A. 1995a, 106-111
Williams G. 1968, 762

Carm. 1.33

Albasi/Marchionni 1991, 44 κ.ε.

Álvarez Hernández 1995, 49-54

Arkins 1993, 108 κ.ε.

Ball 1993/94

Boyle 1973, 172-174

Brink 1971

Brouwers A. 1937

Γρόλλιος 1990, 304-309

Carter 1975, 122-125

Citroni 1983, 140.170 κ.ε.

Citroni 1995, 305 κ.ε.

Commager 1962, 240 κ.ε.

Connor 1987, 191-194

Cristóbal 1995, 120 κ.ε.123-5

Davis G. 1991, 39-44

Deschamps 1983b, 118

Dettmer 1983, 312-7, 435 κ.ε.

Di Lorenzo 1990, 90 κ.ε.

Dimundo 1993a

Doyen 2004

Esser 1976, 30-32

Fantham 1979, 44 κ.ε.

Fedeli 1992, 64 κ.ε.

Fedeli 2001

Formicola 1995

Gagliardi 1992, 78 κ.ε.

Gall 1981, 122-6

Garrison 1991, 249 κ.ε.

Gigante 1994, 56 κ.ε.

Heilmann 1959, 73-75

Hills 2005, 65-67

Hinds 1987

Hubbard M. 1973, 18 κ.ε.

Jones F. 1986

Kießling/Heinze 1930, 138-141

Knox 1995

Kuhn 1973, 80-88 (για τους στίχους 13-16)

La Penna 1969, 90
Labate 1994, 83
Lefèvre 1993a, 194-196
Lowrie 1993/94, 381-385
Lyne 1980, 203
Maleuvre 1995-1997, II, 119-122
Mayer 2012
McDermott 1981, 1657 1658A.54
Minadeo 1975, 400 κ.ε.
Minadeo 1982, 26 κ.ε.
Nisbet/Hubbard 1970, I, 368-376
Numberger 1959, 38
Numberger 1972, 118-121.521
Oksala 1973, 53
Otis 1945, 186-188
Pasquali 1920, 495-497
Perrelli 2005
Porter 1987, 90-103
Putnam 1972
Quinn 1963a, 155-158
Quinn 1980, 184-186
Reckford 1959/60, 25 κ.ε.
Reckford 1969, 99-101
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 610-613
Rosati 1996
Santirocco 1986, 72 κ.ε.
Shackleton Bailey 1985, 154 κ.ε.
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 293-297
Syndikus 1998, 394
West 1974
West D.A. 1995a, 156-161
Wili 1948, 178-180

Κεφάλαιο 6 – Ερωτικές ωδές II

Σύνοψη

Ερωτικές ωδές II: 3.9 (*Donec gratus eram*), 4.10 (*O crudelis adhuc*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4 και 5 του παρόντος συγγράμματος.

6.1. Οράτιος *Carm.* 3.9

6.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο (ένας γλυκόνειος – ένας ασκληπιάδειος ελάσσων)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 6.1 Μουσική εκτέλεση της ωδής 3.9 από το σύνολο “Tyrtarion”:

<https://www.youtube.com/watch?v=1fDw9YQQM54>

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Πρόκειται για τη μοναδική ωδή του Ορατίου που είναι γραμμένη σε διαλογική μορφή. Συνδιαλέγονται δύο χωρισμένοι πρώην εραστές: ένας ανώνυμος άνδρας –συμβατικά, ο «Οράτιος»– και μια παλιά του αγαπημένη, η Lydia. Καθένας τους έχει πια καινούργιο αγαπημένο και αγαπημένη, ωστόσο συζητούν το ενδεχόμενο επανασύνδεσης και τελικά συμφωνούν να ξαναφτιάξουν τη σχέση τους (*amoris integratio*). Η ωδή παρουσιάζει αναλογίες με το c. 45 του Κάτουλλου, στο οποίο συνδιαλέγεται ένα ερωτευμένο ζευγάρι, ο Septimius και η Acme, οι οποίοι απολαμβάνουν τον αμοιβαίο έρωτά τους. Η δομή του ποιήματος είναι συμμετρική: πρώτα ο Septimius δηλώνει την αγάπη του για την Acme (1-7), απαντά με ανάλογο τρόπο η Acme (10-16) και στη συνέχεια ο ποιητής τούς μακαρίζει για την αγάπη τους (19-26). Παρεμβάλλεται δύο φορές, εν είδει επωδού (8-9 και 17-18), το φτάρνισμα του θεού Amor που έρχεται ως καλός οiwνός να σφραγίσει τον αρμονικό έρωτα του ζευγαριού. Πέρα από άλλες επιμέρους αναντιστοιχίες, η βασική διαφορά με την ωδή του Ορατίου είναι ότι, ενώ ο Κάτουλλος είναι παρατηρητής του ζευγαριού, στην ωδή του Ορατίου το ομιλούν πρόσωπο εμπλέκεται στην ερωτική ιστορία.

Τα τρία ζευγάρια στροφών της ωδής 3.9 πραγματεύονται το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον αντίστοιχα, καθώς μπροστά στα μάτια μας εκτυλίσσεται η ιστορία της ερωτικής σχέσης του ποιητή με τη Λυδία. Η ωδή είναι χαρακτηριστικό δείγμα ενός *carmen amoebaeum* (άμοιβαῖον ἄσμα). Ο άνδρας μιλάει πρώτος σε μία τετράστιχη στροφή και απαντά η γυναίκα επίσης σε μία τετράστιχη στροφή. Το πλεονέκτημα στον διάλογο το έχει η γυναίκα, καθώς έχει τη δυνατότητα να απαντήσει στα λεγόμενα του συνομιλητή της και να τα υπερκεράσει, χωρίς μάλιστα εκείνος να αντικρούει τα δικά της λόγια.

Αυτού του είδους η δομή έχει τις ρίζες της στη λαϊκή ποίηση και σχετίζεται ιδιαίτερα με τη βουκολική ποίηση, όπου απαντά σε διαγωνισμούς τραγουδιού μεταξύ βοσκών (Θεόκρ. 4, 5.80 κ.εξξ., 8, 27, Βεργ. *Ecl.* 3 και 7).

6.1.2. Λατινικό κείμενο

'Donec gratus eram tibi nec quisquam potior bracchia candidae cervici iuvenis dabat, Persarum vigui rege beatior.'	
'Donec non alia magis	5

arsisti neque erat Lydia post Chloen, multi Lydia nominis, Romana vigui clarior Iia.'	
'Me nunc Thressa Chloe regit, dulcis docta modos et citharae sciens, pro qua non metuam mori, si parcent animae fata superstiti.'	10
'Me torret face mutua Thurini Calais filius Ornyti, pro quo bis patiar mori, si parcent puero fata superstiti.'	15
'Quid si prisca reedit Venus diductosque iugo cogit aeneo, si flava excutitur Chloe reiectaeque patet ianua Lydiae?'	20
'Quamquam sidere pulchrior ille est, tu levior cortice et improbo iracundior Hadria, tecum vivere amem, tecum obeam libens.'	

Πίνακας 6.1 Λατινικό κείμενο ωδής 3.9.

6.1.3. Λεξιλόγιο

gratus, a, um (επίθ.) = αγαπητός, αποδεκτός
 potior, potior, potius (επίθ.) = προτιμητέος
 bra(c)chium, -ii (β' αρσ) = βραχίονας, χέρι
 candidus, a, um (επίθ.) = λευκός, αγνός, φωτεινός
 cervix, -icis (γ' θηλ) = λαιμός
 iuvenis, -is (γ' αρσ) = νέος
 do, dedi, datum, dare 1 = δίνω
 Persa, -ae (β' αρσ) = Πέρσης
 vigeo, vigui, vigitum, vigere 2 = ζω ευδαιμονώντας, ζω τιμώμενος
 rex, regis (γ' αρσ) = βασιλιάς

6.1.4. Μετάφραση

«Όσο ήμουν αγαπητός σε σένα, όσο κανείς νέος καλύτερος δεν άπλωνε τα χέρια του γύρω από τον χιονάτο λαιμό σου, ζούσα περισσότερο ευτυχισμένος από τον βασιλιά των Περσών.»	
«Όσο δεν φλεγόσουν για καμία άλλη περισσότερο και η Λυδία δεν έμπαινε μετά τη Χλόη, εγώ, η Λυδία, η ξακουστή, ζούσα πιο διάσημη από τη Ρωμαία Ιλία.»	5
«Η Θρακιώτισσα Χλόη με εξουσιάζει τώρα, που είναι μαθημένη στους γλυκούς στίχους και ξέρει να παίζει τη λύρα, για την οποία δεν φοβάμαι να πεθάνω,	10

<p>αν η μοίρα της επιτρέψει να ζήσει περισσότερο από μένα.»</p> <p>«Με καίει με αμοιβαία φλόγα ο Κάλαις, ο γιος του Όρνυτου από τους Θουρίους, για τον οποίον θα άντεχα να πεθάνω δύο φορές, αν η μοίρα του επιτρέψει να ζήσει περισσότερο από μένα.»</p> <p>«Τι θα γινόταν, αν η παλιά αγάπη επιστρέψει και αναγκάσει τους χωρισμένους να έρθουν κάτω από τον ίδιο χάλκινο ζυγό, αν η ξανθή Χλόη εκδιωχθεί και ανοίξει η πόρτα για τη Λυδία που είχε απορριφθεί;»</p> <p>«Μολονότι εκείνος είναι ομορφότερος από τ' αστέρια και εσύ είσαι ελαφρύτερος από τον φελλό και πιο ευερέθιστος από την αχρεία την Αδριατική, μαζί σου θα επιθυμούσα να ζήσω, μαζί σου ευχαρίστως θα πέθαινα.»</p>	<p>15</p> <p>20</p>
---	---------------------

Πίνακας 6.2 Λατινικό κείμενο ωδής 3.9.

6.1.5. Σημειώσεις

1 tibi: δοτική αντικειμενική από το *gratus*.

2–3 iuvenis: ο *vir rivalis*, ο ερωτικός αντίζηλος, είναι μια καθιερωμένη μορφή στην ερωτική ποίηση. Ο «Οράτιος» απαξιωτικά δεν κατονομάζει τον αντίζηλό του. Πάντως, το γεγονός ότι αναφέρεται ως *iuvenis* υπονοεί ότι ο αντίζηλος του «Ορατίου» είναι μάλλον νεότερος από εκείνον (πρβλ. *puero* 16). Μια και ξεκινάει τις κατηγορίες ο «Οράτιος», μπορούμε να υποθέσουμε ότι η Λυδία ήταν η πρώτη που στράφηκε σε άλλον εραστή.

candidae cervici: η λευκή επιδερμίδα ήταν βασικό χαρακτηριστικό ομορφιάς. Για τη χρήση του επιθέτου *candidus* για τον χαρακτηρισμό γυναικείων θεοτήτων βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.9.

4 Persarum rege: ο πλούτος της Ανατολής γενικότερα και των Περσών βασιλέων ειδικότερα ήταν παροιμιώδης (πρβλ. *Carm.* 2.12.21: *dives Achaemenes*). Η σύγκριση του «Ορατίου» με αυτούς εμπεριέχει υπερβολή και ειρωνεία.

6 Τα ονόματα Lydia και Chloe έχουν χρησιμοποιηθεί ξανά στις Ωδές (Λυδία: 1.8, 1.13 και 1.25 / Χλόη: 1.23, 3.7, 3.26). Ήταν συνήθης πρακτική των εταιρών στη Ρώμη να έχουν ελληνικά ονόματα (ψευδώνυμα), καθώς τις καθιστούσαν περισσότερο θελκτικές και εξωτικές στα μάτια των Ρωμαίων πελατών-εραστών τους. Η Λυδία γνωρίζει και κατονομάζει την αντίζηλό της, ενώ ο «Οράτιος» στην πρώτη στροφή είχε αποφύγει να κατονομάσει τον νέο εραστή της Λυδίας (*quisquam* 2).

7–8 donec: τηρώντας τους κανόνες του αμοιβαίου τραγουδιού η Λυδία ξεκινάει με ίδιο τρόπο με τον «Οράτιο» και χτίζει τη δική της στροφή με ανάλογο τρόπο. Ακόμη και ο αριθμός των λέξεων ανά στίχο είναι ο ίδιος με αυτόν της πρώτης στροφής του «Ορατίου», με τη μικρή εξαίρεση του στίχου 6, ο οποίος έχει μία παραπάνω λέξη από τον αντίστοιχο στίχο 2.

arsisti: για το γνωστό μοτίβο της ερωτικής ποίησης ‘έρωτας = φωτιά’ πρβλ. στίχο 13 *torret face mutua* και βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.8.

Lydia: κρίνοντας από το όνομα, η Λυδία είναι πιθανότατα μια *meretrix*. Για το όνομα βλ. σημείωση στο *Carm.* 1.13.1-2.

Chloen: το όνομα υποδηλώνει νεαρή κοπέλα, τρυφερή όπως η χλόη της άνοιξης (πρβλ. *Carm.* 1.23). Ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής (-en, *Χλόην*).

multi nominis: γενική της ιδιότητας. Η φράση είναι αντίστοιχη των ελληνικών επιθέτων *πολύωνυμος* και *μεγαλώνυμος*. Η Λυδία ήταν ξακουστή χάρη στην ποίηση του Ορατίου και με μεγάλη αυτοπεποίθηση επαναλαμβάνει το όνομά της δύο φορές σε διαδοχικούς στίχους.

Romana Pii: ενώ ο «Οράτιος» είχε συγκρίνει τον εαυτό του με τους ανατολίτες Πέρσες βασιλείς, η Λυδία συγκρίνει τον εαυτό της με την Pii (ή Rhea Silvia), μητέρα του ιδρυτή της Ρώμης, Ρωμύλου. Υπό τη στενή σημασία του όρου η Pii δεν ήταν Ρωμαία, μια και η Ρώμη δεν είχε ακόμη ιδρυθεί. Για την Pii βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.17-18. Όπως και ο παραλληλισμός του «Ορατίου» με τους Πέρσες βασιλείς στην πρώτη στροφή, η σύγκριση της εταίρας Λυδίας με τη μητέρα του ιδρυτή της Ρώμης είναι υπερβολική και τολμηρή.

vigui: κατ' αντιστοιχία του *vigui* του «Ορατίου» στον στίχο 4.

9–10 me: ο «Οράτιος» ξεκινάει μια στροφή ή μια ενότητα που αφορά τον ίδιο τοποθετώντας την προσωπική αντωνυμία α' προσώπου στην αρχή του στίχου. Πρβλ. *Carm.* 1.1.29.

Thressa Chloe: το όνομα της νέας ερωμένης του «Ορατίου» το είχαμε μάθει από τη Λυδία. Τώρα ο «Οράτιος» μας ενημερώνει ότι η Χλόη καταγόταν από τη Θράκη, συνεπώς θα πρέπει να ήρθε στη Ρώμη ως *serva*.

regit: ο «Οράτιος» βρίσκεται υπό τις διαταγές της Χλόης, αυτή είναι η κυρά, η δέσποινα (*domina*) της ζωής του. Πρόκειται για το μοτίβο *servitium amoris*, που απαντά συχνότατα στην ερωτική ποίηση, ιδιαίτερα στην ερωτική ελεγεία (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.33.11). Είναι εξόχως ειρωνικό ότι μια *serva* από τη Θράκη έχει γίνει η *domina* ενός ελεύθερου Ρωμαίου πολίτη.

docta: η Χλόη είναι μια *docta puella*, που κατέχει την τέχνη του χορού, της μουσικής και του τραγουδιού. Αυτός είναι ο τύπος γυναίκας που σαγηνεύει τους Αυγούστειους ελεγειακούς ποιητές: η Κυνθία του Προπέρτιου, η Δηλία (και η Νέμεσις) του Τίβουλλου, η Κορίννα του Οβιδίου.

pro qua non metuam mori: η σύνδεση έρωτα και θανάτου είναι βασικό θέμα της ερωτικής ποίησης, ιδιαίτερα της ελεγειακής ποίησης του Προπέρτιου. Βλ. Bopp (1966) 66, Papanghelis (1987). Στη ρωμαϊκή ωδή 3.2.13, όπου η στόχευσή του είναι εθνική-πατριωτική, ο Οράτιος δηλώνει ότι είναι γλυκό να πεθαίνει κανείς για την πατρίδα (και όχι φυσικά για μια ερωμένη): *Dulce et decorum est pro patria mori*. Βλ. σημ. ad loc.

13–14 me: η Λυδία ξεκινάει την απάντησή της με τον ίδιο τρόπο, όπως ο «Οράτιος» (9).

torret face mutua: το γνωστό μοτίβο του έρωτα ως φωτιά (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.8), ο οποίος στην προκειμένη περίπτωση είναι αμοιβαίος. Βασικό στοιχείο της εικονογραφίας του θεού Amor ήταν η δάδα με την οποία καίει μεταφορικά τους ερωτευμένους. Ο έρωτας της Λυδίας και του αγαπημένου της είναι αμοιβαίος, κάτι που δεν είχε επισημάνει για τον δικό του έρωτα με τη Χλόη ο «Οράτιος».

Thurini Calais filius Ornyti: η Λυδία αφιερώνει έναν ολόκληρο στίχο για να παρουσιάσει με κάθε επισημότητα τον δικό της αγαπημένο, σημειώνοντας και το όνομα του πατέρα του (Ornytus) και την καταγωγή του (Thurinus). Τέτοια παρουσίαση θα ταίριαζε σε κάποιο σπουδαίο ήρωα και φυσικά ξεπερνάει κατά πολύ την απλή παρουσίαση της Χλόης από τον «Οράτιο» (*Thressa Chloe* 9). Ο Ornytus φυσικά δεν είναι κάποιο γνωστό πρόσωπο από άλλες πηγές, ωστόσο η Λυδία αφήνει να εννοηθεί ότι είναι σημαίνον πρόσωπο στην πόλη του, τους Θουρίους. Οι Θούριοι ήταν ελληνική αποικία στον κόλπο του Τάραντα, κοντά στην πιο γνωστή για τη χλιδή και τον πλούτο της, τη Σύβαρη. Από κοντινή περιοχή, την Απουλία, καταγόταν και ο Οράτιος. Ίσως λοιπόν με την αναφορά της στην κατά τα φαινόμενα υψηλή καταγωγή του Κάλαϊ η Λυδία θέλει να θίξει έμμεσα την ταπεινή καταγωγή του Ορατίου, αν δεχθούμε ότι ο άνδρας που μιλάει στην ωδή είναι ο ίδιος ο ποιητής.

Εικόνα 6.1. Ο κόλπος του Τάραντα. Διακρίνονται οι Θούριοι και η Απουλία.
 © 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Το όνομα του εραστή της Λυδίας, Κάλαις, είναι αρκούντως εξωτικό και παραπέμπει στον φερωτό γιο του βόρειου ανέμου (Βορέα) και της Ωρείθυιας. Ο Κάλαις, μαζί με τον δίδυμο αδερφό του, τον Ζήτη, είχε πάρει μέρος στην Αργοναυτική εκστρατεία και είχε απαλλάξει τον Φινέα από τις Άρπιες που του έτρωγαν το συκώτι. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο μυθικός Κάλαις ήταν γεννημένος στη Θράκη, συνεπώς με αυτόν τον τρόπο πιθανότατα η Λυδία θέλει να υπερκεράσει κατά πολύ την επίσης Θρακιώτισσα, αλλά ταπεινής καταγωγής, Χλόη.

Εικόνα 6.2. François Verdier (1651–1730), Ο Κάλαις και ο Ζήτης διώχνουν τις Άρπιες από τον Φινέα.
 © Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

pro quo bis patiar mori: ξεπερνώντας και πάλι τον «Οράτιο» (9: *pro qua non metuum mori*) η Λυδία δηλώνει με προφανή υπερβολή ότι είναι έτοιμη να πεθάνει δύο φορές για τον αγαπημένο της.

puero: πρβλ. *iuvenis* (3), ο εραστής της Λυδίας είναι νεαρός και προφανώς νεότερος από τον «Οράτιο».

17 prisca Venus: το όνομα της θεάς του έρωτα χρησιμοποιείται μετωνυμικά για την ερωτική σχέση.

18 iugo cogit aëneo: ο ζυγός στον οποίον τοποθετούνται τα ζώα για τις γεωργικές εργασίες αποτελεί συχνή μεταφορά για μια ερωτική ή/και συζυγική σχέση. Αποτελεί παράλληλα και μεταφορά για την υποταγή των ερωτευμένων στις διαταγές των θεών του έρωτα, μία από τις πτυχές του μοτίβου του *servitium amoris* (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.33.11).

19 si flava excutitur Chloe: για την προτίμηση των Ρωμαίων στις ξανθές γυναίκες βλ. σημ. στο *Carm.* 1.5.4.

21–24 Προτού τελικά η Λυδία δηλώσει, μόλις στον τελευταίο στίχο της ωδής, τη συμφωνία της να αναθερμάνει την αγάπη της με τον «Οράτιο» και να επανενωθεί μαζί του, φροντίζει πρώτα να καταδείξει και την ανωτερότητα σε ομορφιά του Κάλαι (*sidere pulchrior ille est*) και τον προβληματικό χαρακτήρα και συμπεριφορά του «Ορατίου» (*tu levior cortice et improbo iracundior Hadria*).

21 sidere pulchrior: ενώ ο «Οράτιος» είχε απλώς αναφερθεί στα ξανθά μαλλιά της Χλόης, δείγμα της ομορφιάς της (*flava* 19), η Λυδία και πάλι τον ξεπερνά στην περιγραφή της εξαιρετικής ομορφιάς του δικού της αγαπημένου.

Για τη σύγκριση του αγαπημένου ή της αγαπημένης με το φεγγάρι ή τα αστέρια πρβλ. Ομ. *Il.* 6.401: *Ἐκτορίδην ἀγαπητὸν ἀλίγκιον ἀστέρι καλῶ*, Οβ. *Her.* 18.71-3, 20.55-6, Ορ. *Carm.* 3.19.26: *puro te similem, Telephe, Vespero* και Nisbet–Hubbard (1970) Ορ. *Carm.* 1.12.48, Μιχαλόπουλος (2014) 173.

22–23 Hadria: η Αδριατική θάλασσα (το όνομα *Hadria* είναι αρσενικό) ήταν διαβόητη για τις τρικυμίες της. Βλ. σημ. στο *Carm.* 1.3.15. Κατά την προσφιλή του πρακτική ο Οράτιος τοποθετεί στο τέλος διαδοχικών στίχων το όνομα (*Hadria*) και το επίθετο που το προσδιορίζει (*improbo*).

24 tecum vivere amem, tecum obeam libens: η εμφατική επανάληψη του *tecum* τονίζει την αποφασιστικότητα της Λυδίας να ζήσει και να πεθάνει μαζί με τον Οράτιο, μολονότι λίγους μόλις στίχους πιο πάνω είχε διακηρύξει τη θέλησή της να πεθάνει δύο φορές για τον Κάλαι. Η παλιά αγάπη αναδεικνύεται πολύ δυνατότερη από την καινούργια. Το ρήμα *obire*, το οποίο απαντά συχνά σε επιτύμβιες στήλες, προσδίδει έναν σχεδόν ιεροπρεπή τόνο στη δήλωση της Λυδίας.

6.2. Οράτιος *Carm.* 4.10

6.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) δεύτερη (επανάληψη του ασκληπιάδειου μείζονα στίχου)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Μαζί με τις ωδές 1.30 και 1.38 η ωδή 4.10 είναι οι συντομότερες της συλλογής. Το γρήγορο πέρασμα του χρόνου και η ανάγκη για απόλαυση της ζωής, όσο αυτό είναι δυνατό, αποτελούν καθιερωμένα θέματα της λυρικής ποίησης γενικότερα και των *Ωδών* ειδικότερα. Αποδέκτης της ωδής είναι ο Λιγουρίνος, ένας υπερόπτης *puer delicatus*, τον οποίον προειδοποιεί ο ποιητής ότι η ομορφιά του δεν θα διαρκέσει για πάντα και ότι θα έρθει η στιγμή που θα μετανιώσει για την παλαιότερη συμπεριφορά του.

Η ωδή προσομοιάζει, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη, στο ελληνιστικό επίγραμμα, ιδιαίτερα στα ποιήματα 24-41 από το 12^ο βιβλίο της *Παλατινής Ανθολογίας*, όπου η ομορφιά και τα νιάτα των αγοριών αντιπαρατίθενται με την ασχήμια και την αλλοίωση των χαρακτηριστικών τους, όταν αυτά μεγαλώσουν.

6.2.2. Λατινικό κείμενο

O crudelis adhuc et Veneris muneribus potens, insperata tuae cum veniet pluma superbiae et, quae nunc umeris involitant, deciderint comae, nunc et qui color est puniceae flore prior rosae	
--	--

mutatus Ligurinum in faciem verterit hispidam, dices, heu, quotiens te speculo videris alterum: 'Quae mens est hodie, cur eadem non puero fuit, vel cur his animis incolumes non redeunt genae?'	5
--	---

Πίνακας 6.3 Λατινικό κείμενο ωδής 4.10.

6.2.3. Λεξιλόγιο

crudelis, is, e (επίθ.) = σκληρός
adhuc (επίρ.) = μέχρι τώρα
pluma, -ae (α' θηλ) = φτερό, χνούδι (εδώ)
superbia, -ae (α' θηλ) = αλαζονεία
umerus, -i (β' αρσ) = ώμος
involito 1 = κυματίζω, πετάω
decido, decidi, decisum, decidere 3 = κόβω
puniceus, a, um (επίθ.) = πορφυρός
muto 1 = αλλάζω, μεταμορφώνω
hispidus, a, um (επίθ.) = τραχύς
speculum, -i (β' ουδ) = καθρέφτης
incolumis, is, e (επίθ.) = ακέραιος, ανέγγιχτος
redeo, redii, reditum, redire = επιστρέφω
gena, -ae (α' θηλ) = μάγουλο

6.2.4. Μετάφραση

Εσύ που είσαι σκληρός μέχρι τώρα και κατέχεις τα δώρα της Αφροδίτης, όταν ένα αναπάντεχο άσπρο χνούδι θα έρθει στην αλαζονεία σου και τα μαλλιά που τώρα κυματίζουν στους ώμους σου θα έχουν κοπεί, και το χρώμα που τώρα λάμπει περισσότερο από το πορφυρό άνθος της τριανταφυλλιάς αλλάξει και μετατρέψει τον Λιγουρίνο σε τραχιά όψη, αλίμονο, κάθε φορά που θα βλέπεις τον εαυτό σου διαφορετικό στον καθρέφτη, θα λες: «Γιατί δεν είχα, όταν ήμουν αγόρι, το μυαλό που έχω σήμερα ή γιατί δεν επιστρέφουν εκείνα τα ανέγγιχτα μάγουλα στο μυαλό που έχω τώρα;»	5
---	---

Πίνακας 6.4 Μετάφραση ωδής 4.10.

6.2.5. Σημειώσεις

1 Ο αποδέκτης της ωδής, Λιγουρίνος, ήταν αποδέκτης και της πρώτης ωδής του 4ου βιβλίου (33-40), στην οποία τον είχε ερωτευτεί ο Οράτιος.

O crudelis: η προσφώνηση ανακαλεί την αντίστοιχη προσφώνηση του βοσκού Κορύδωνα προς τον σκληρό Άλεξι στη δεύτερη *Εκλογή* του Βεργιλίου (6: *O crudelis Alexi*).

adhuc: το χρονικό αυτό επίρρημα προειδοποιεί τον Λιγουρίνο ότι σύντομα αναμένονται αλλαγές στη ζωή του.

Veneris muneribus potens: για τα δώρα της Αφροδίτης πρβλ. την επίπληξη του Έκτορα προς τον Πάρη στην *Ιλιάδα* (3.54 κ.ε.), όπου ο μεγάλος αδερφός προειδοποιεί τον Πάρη πως τα δώρα της Αφροδίτης δεν θα τον βοηθήσουν στη μονομαχία του με τον Μενέλαο: *οὐκ ἄν τοι χραίσμη κιθαρὶς τά τε δῶρ' Ἀφροδίτης / ἢ τε κόμη τό τε εἶδος ὄτ' ἐν κονίησι μιγείης.*

2 insperata pluma: αναφορά στο πρώτο χνούδι που εμφανίζεται αιφνιδιαστικά στο πρόσωπο κατά την εφηβεία και αποτελεί ένδειξη της μετάβασης του νέου από την παιδική ηλικία στην εφηβική.

superbiae: η αλαζονεία του νέου με την οποία απορρίπτει ερωτικούς συντρόφους, βασισμένος στην εξαιρετική ομορφιά του.

3 quae nunc umeris involitant: τα μακριά μαλλιά αποτελούσαν τυπικό χαρακτηριστικό νεανικής ομορφιάς και σφρίγγους. Κλασικό παράδειγμα ο *άκερσεκόμης* Απόλλωνας.

deciderint comae: κατά την ενηλικίωσή τους και πριν την ανάληψη της *toga virilis* οι νεαροί Ρωμαίοι πολίτες έκοβαν τα μαλλιά τους.

4–5 Πιθανότατα εδώ ο Οράτιος αντλεί πάλι από τη 2^η *Εκλογή* του Βεργιλίου, όπως φάνηκε και από την προσφώνηση *O crudelis* στο ξεκίνημα της ωδής. Στους στίχους 17 κ.ε. της *Εκλογής* ο Κορύδων απευθύνεται με ανάλογα λόγια προς τον Άλεξι: *o formose puer, nimium ne crede colori: / alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.*

puniceae rosae: πρβλ. το χρώμα της νεανικής και σφριγηλής επιδερμίδας του Τήλεφου στο *Carm.* 1.13.2: *cervicem roseam.*

6 quotiens: ο Λιγουρίνος θα κοιτάζει τον εαυτό του στον καθρέφτη πολλές φορές τόσο από φιλαρέσκεια όσο και επειδή δεν θα μπορεί να πιστέψει τις αλλαγές στο πρόσωπό του.

alterum: κατηγορούμενο στο αντικείμενο *te*. Ο Λιγουρίνος δεν θα αναγνωρίζει τον εαυτό του στον καθρέφτη, καθώς θα έχει αλλάξει η μορφή του από τον χρόνο.

7–8 Για να ζωντανέψει την ωδή στο κλείσιμό της, ο Οράτιος μεταφέρει τα λόγια που θα πει στο μέλλον ο Λιγουρίνος σε ευθύ λόγο. Ουσιαστικά καθένας από τους δύο στίχους αποτελεί παραλλαγή της ίδιας ιδέας: ο Λιγουρίνος παραπονιέται στον στίχο 7, επειδή όταν ήταν νέος δεν είχε το μυαλό και τη διάθεση που έχει τώρα, ενώ στον στίχο 8 επειδή τώρα, που έχει αυτό το μυαλό και τη διάθεση, δεν μπορεί να έχει την ομορφιά που είχε, όταν ήταν νέος.

puero: κατηγορούμενο στο εννοούμενο *mihī*, που είναι δοτική προσωπική κτητική.

8 incolumes genae: μάγουλα που δεν έχουν καλυφθεί και σημαδευτεί από τραχιά γένια (πρβλ. *insperata...cum veniet pluma* 2).

Βιβλιογραφία/Αναφορές⁹

Carm. 3.9

Albert 1988, 134-138

⁹ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Álvarez Gonzáles 1988
Ancona 1994, 128-139
Arkins 1993, 116 κ.ε.
Bianco 1993, 21-3
Bohnenkamp 1972, 175-177
Bopp 1966
Γρόλλιος 1998, 159-166
Carter 1975, 125 κ.ε.
Castorina 1965, 199-203
Commager 1962, 55-58, 141 κ.ε.
Connor 1987, 90-92
Dettmer 1983, 198 κ.ε., 435 κ.ε., 441 κ.ε.
Di Lorenzo 1990, 83 κ.ε.
Doyen 2004
Gagliardi 1971, 85 κ.ε.
Garrison 1991, 309-311
Heilmann 1959, 77 κ.ε.
Henderson, W.J. 1973, 61-63
Herzog 1988, 324 κ.ε.
Johnson, T.S. 2003/04
Kießling/Heinze 1930, 301-304
Krevans 1984, 354, 356, 375
Kuhn 1973, 5 κ.ε.
La Penna 1969, 89
Lee 1969, 103-107.
Lefèvre 1993a, 198-200
Lyne 1980, 222-227
Μιχαλόπουλος 2014
Maleuvre 1995-1997, II, 241-244
Mariotti 1995
Mauch 1986, 171
Maurach 2001, 176 κ.ε.
Minadeo 1975, 411 κ.ε.
Minadeo 1982, 44-48
Mutschler 1974, 118 κ.ε.
Nielsen 1977
Niemann 2002

Nisbet 1962, 185 κ.ε.
Nisbet 1989, 87-89 (για τους στίχους 17-24)
Nisbet/Rudd 2004, 132-140
Numberger 1959, 31
Numberger 1972, 248-254, 542 κ.ε.
Papanghelis 1987
Pasquali 1920, 408-419
Pavlock 1982, 84.87-9
Perl 1999
Poiss 2001, 258-263
Porter 1987, 171-184
Pöschl 1979, 241
Pöschl 1980, 160 κ.ε.
Pöschl 1992, 377
Putnam 1977
Putnam 2006b, 136-140
Quinn 1980, 261 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 766-769
Römisch 1979, 8-27
Röver/Oppermann 1961, 71 κ.ε.
Santirocco 1979, 178-186
Santirocco 1985
Schmidt, E.A. 1999
Schwindt 2002
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, II, 110-116
Tarrant 1995, 46-49
Traina 1993a, 20 κ.ε.
West, D.A. 1995c
West, D.A. 2002, 86-97
Wili 1948, 184-187
Williams, G. 1968, 209-212
Williams, G. 1969, 74-76
Wimmel 1962, 124-127 (για τον στίχο 20)
Wimmel 1994, 18 (για τον στίχο 20)

Carm. 4.10

Armstrong 1989, 148 κ.ε.

Becker 1963, 165 κ.ε.
Bohnenkamp 1972, 272-275
Bradshaw 1970, 151-153
Γρόλλιος 2003
Cavarzere 1996, 249 κ.ε.
Commager 1962, 297-299
Dimundo 1993b
Fedeli – Ciccarelli 2008
Fraenkel 1957, 414 κ.ε.
Garrison 1991, 360
Hills 2005, 114 κ.ε.
Johnson, T.S. 2004, 138-145
Kershaw 1994 (για τον στίχο 2)
Kieβling/Heinze 1930, 442-444
Lefèvre 1993a, 294 κ.ε.
Maleuvre 1995-1997, II, 333-342
Mañas Nuñez 1994
Maurach 2001, 430 κ.ε.
Mecke 1975
Nisbet 1989 (για τους στίχους 4 κ.ε.)
Pasquali 1920, 354, 460-463
Putnam 1986, 177-183
Quinn 1980, 317 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 899-901
Rotsch 1957
Shorey 1910
Schmidt, E.A. 1990, 68 (για τους στίχους 4 κ.ε.)
Stroh 1991, 271 κ.ε.
Syndikus 1972/73/73, 387-390
Thomas, R.F. 2011
Thome 1995, 147
Vedda 1995
Williams, G. 1962, 41
Zgoll 2004, 285 κ.ε.

Κεφάλαιο 7 – Πολιτικές ωδές I

Σύνοψη

Πολιτικές ωδές I: 1.2 (*Iam satis terris*), 1.14 (*O navis*), 1.37 (*Nunc est bibendum*), 2.7 (*O saepe mecum*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 5 και 6 του παρόντος συγγράμματος.

7.1. Οράτιος *Carm.* 1.2

7.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: με βάση κάποιες εσωτερικές χρονολογικές ενδείξεις είναι δυνατή η τοποθέτηση της συγγραφής της ωδής στα χρόνια μεταξύ του 29 και του 27 π.Χ. Ως *terminus post quem* ορίζεται το 29 π.Χ., καθώς ως υπεύθυνος για τα θέματα της Ανατολής αναφέρεται ο Οκταβιανός και όχι ο Μάρκος Αντώνιος, συνεπώς πρέπει να έχουν συντελεστεί τα σχετικά με την Αίγυπτο γεγονότα (κατάληψη της Αλεξάνδρειας από τον Οκταβιανό, αυτοκτονία του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας). Ως *terminus ante quem* ορίζεται το 27 π.Χ., καθώς αφενός υπάρχει αναφορά στον τριπλό θρίαμβο (*magnos triumphos*, 49) που γιόρτασε ο Οκταβιανός το 29 π.Χ. για τις στρατιωτικές του επιτυχίες σε Δαλματία, Άκτιο και Αλεξάνδρεια, αφετέρου αποκαλείται από τον Οράτιο *pater* (50), *princeps* (50) και *Caesar* (52), όχι όμως *Augustus*, τιμητικός τίτλος που του απένειμε η Σύγκλητος το 27 π.Χ.

Η ωδή ξεκινάει με την καταγραφή απαίσιων οιωνών που χτύπησαν τη Ρώμη (χιόνι, χαλάζι, κεραυνός, πλημμύρα του Τίβερη, 1-20). Προφανώς πρόκειται για συμβολισμούς και όχι για πραγματικά γεγονότα. Ο Οράτιος πιθανότατα αναφέρεται στις εμφύλιες διαμάχες που λίγο έλειψε να αφανίσουν τη Ρώμη (21-24). Μέσα σε αυτή την απελπιστική κατάσταση ο ποιητής απευθύνει δραματική, εξιλαστήρια επίκληση στους θεούς να προστρέξουν και να σώσουν την πόλη, αποπέμποντας τα δεινά της (25-52). Το γεγονός ότι δεν προσδιορίζεται κάποιος συγκεκριμένος θεός, αλλά απευθύνεται πρόσκληση-επίκληση σε πολλούς, είναι τυπικό χαρακτηριστικό τέτοιων προσευχών, ώστε να εξασφαλιστεί η συνδρομή τουλάχιστον κάποιου από αυτούς.

Η επιλογή των θεών δεν είναι τυχαία, καθώς όλοι και όλες τους σχετίζονται με τη Ρώμη με τον έναν ή τον άλλο τρόπο: η Εστία (26-8), στον ναό της οποίας έκαιγε άσβεστον το πυρ που συμβόλιζε την ύπαρξη της πόλης, ο Δίας (29 κ.ε.), πατέρας θεών και ανθρώπων, ο Απόλλωνας (30-2), προστάτης του Οκταβιανού, η Αφροδίτη (33 κ.ε.), γενάρχη των Ρωμαίων (*Venus Genetrix*) ως μητέρα του Αινεία, ο Άρης (35-40), επίσης γενάρχη των Ρωμαίων ως πατέρας των διδύμων Ρωμύλου και Ρέμου, και τέλος ο Ερμής, αγαπημένος θεός και προστάτης του Ορατίου, ο οποίος φαίνεται να ταυτίζεται με τον Οκταβιανό που θα λειτουργήσει ως φορέας του θεού, ως θεός με ανθρώπινη μορφή και μέτοχος των θεϊκών ιδιοτήτων του επί γης (41-52). Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι δεν υπήρξε ποτέ στη Ρώμη λατρεία του Οκταβιανού ως Ερμή. Εξάλλου, ο Οκταβιανός ήταν πολύ προσεκτικός και επιφυλακτικός όσον αφορά το θέμα της θεοποίησής του, τουλάχιστον στη Ρώμη και τη Δύση, όπου λατρευόταν μόνον ο *genius* του. Αντίθετα, η λατρεία του αυτοκράτορα βρήκε πρόσφορο έδαφος στις ανατολικές επαρχίες (σε συνδυασμό με τη λατρεία της θεάς Roma), όπου ήδη κατά τα ελληνιστικά χρόνια οι μονάρχες λατρεύονταν σαν θεοί.

Συνεπώς η ωδή αποτελεί ταυτόχρονα κλητικό ύμνο, καθώς καλεί τους θεούς να προστρέξουν στην πόλη, αλλά και παιάνα, λατρευτικό άσμα με χαρακτήρα απευκτικό: καλεί τους θεούς να σώσουν την πόλη από τις συμφορές που τη μαστίζουν και απειλούν να την καταστρέψουν. Θεματικά και λεξιλογικά η ωδή απηχεί την προσευχή στους θεούς στο τέλος του πρώτου βιβλίου των *Γεωργικών* του Βεργιλίου (1.498 κ.εξξ.). Υμνολογικά χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στην ωδή: η επανάληψη της προσωπικής αντωνυμίας β' προσώπου (*tu* 33, *te* 47, *te duce* 52), οι κλητικές προσφωνήσεις (*augur Apollo* 32, *Erycina ridens* 33,

auctor 36, *filius* 43, *Caesar* 52), η μνεία της ακολουθίας της Αφροδίτης (34), οι αναφορικές προτάσεις (*quam Iocus circumvolat et Cupido* 34, *quem iuvat clamor galeaeque leves* 38), η γενεαλογία του Ερμή (*filius Maiaie* 43), το αίτημα της επίκλησης (49-52).

7.1.2. Λατινικό κείμενο

Iam satis terris nivis atque dirae grandinis misit pater et rubente dextera sacras iaculatus arces terrui urbem,	
terrui gentis, grave ne rediret saeculum Pyrrhae nova monstra questae, omne cum Proteus pecus egit altos visere montis	5
piscium et summa genus haesit ulmo, nota quae sedes fuerat columbis, et superiecto pavidae natarunt aequore dammae.	10
vidimus flavum Tiberim retortis litore Etrusco violenter undis ire deiectum monumenta regis templaque Vestae,	15
Iliae dum se nimium querenti iactat ultorem, vagus et sinistra labitur ripa Iove non probante uxorius amnis.	20
audiet civis acuisse ferrum, quo graves Persae melius perirent, audiet pugnas vitio parentum rara iuventus.	
quem vocet divum populus ruentis imperi rebus? Prece qua fatigent virgines sanctae minus audientem carmina Vestam?	25
cui dabit partis scelus expiandi Iuppiter? tandem venias precamur nube candentis umeros amictus augur Apollo;	30
sive tu mavis, Erycina ridens, quam Iocus circum volat et Cupido, sive neglectum genus et nepotes respicis auctor,	35
heu nimis longo satiate ludo, quem iuvat clamor galeaeque leves acer et Marsi peditis cruentum	

vultus in hostem; sive mutata iuvenem figura ales in terris imitaris almae filius Maiiae patiens vocari Caesaris ultor.	40
serus in caelum redeas diuque laetus intersis populo Quirini, neve te nostris vitiis iniquum ocior aura	45
tollat: hic magnos potius triumphos, hic ames dici pater atque princeps, neu sinas Medos equitare inultos te duce, Caesar.	50

Πίνακας 7.1 Λατινικό κείμενο ωδής 1.2.

7.1.3. Λεξιλόγιο

nix, nivis (γ' θηλ) = χιόνι
grando, -inis (γ' θηλ) = χαλάζι
arx, arcis (γ' θηλ) = ακρόπολη
iaculor, iaculatus sum, iaculari (αποθ. 1) = ακοντίζω, εκτοξεύω
pecus, -oris (γ' ουδ) = κοπάδι
piscis, -is (γ' αρσ) = ψάρι
ulmus, -i (β' θηλ) = φτελιά
haereo, haesi, haesum, haerere 2 = κολλάω +δοτ. ή in+αφαιρ.
damma, -ae (α' θηλ) = ζαρκάδι
retorqueo, retorsi, retortum, retorquere 2 = αναστρέφω
vagus, a, um (επίθ.) = περιπλανώμενος
ultor, -oris (γ' αρσ) = εκδικητής
labor, lapsus sum, labi (αποθ. 3) = γλιστρώ
ripa, -ae (β' θηλ) = όχθη
acuio, acui, acutum, acuere 3 = ακονίζω
ruo, rui, ruitum-rutum, ruere 3 = ορμώ
exipio 1 = εξαγνίζω
nubes, -is (γ' θηλ) = σύννεφο
umerus, -i (β' αρσ) = ώμος
amicio, (amicui-amixi), amictum, amicire 4 = περιβάλλω
augur, auguris (γ' αρσ) = μάντης
satio 1 = χορταίνω
galea, -ae (α' θηλ) = περικεφαλαία
pedes, peditis (γ' αρσ) = πεζός
ales, alitis (επίθ.) = φτερωτός
tollo, sustuli, sublatum, tollere 3 = σηκώνω
sino, sivi, situm, sinere 3 = επιτρέπω

7.1.4. Μετάφραση

Αρκετό πια χιόνι και φοβερό χαλάζι έστειλε στη γη ο Δίας και κεραυνοβολώντας την ιερή ακρόπολη με κοκκινωπό δεξί χέρι	
---	--

τρομοκράτησε τη Ρώμη,	
τρομοκράτησε τα έθνη, μήπως ξαναγυρίσει ο αιώνας της Πύρρας, που παραπονέθηκε για πρωτόγνωρα σημάδια, όταν ο Πρωτέας οδήγησε όλα τα κοπάδια να επισκεφτούν τα ψηλά βουνά	5
και το γένος των ψαριών κόλλησε στην κορφή της φτελιάς, που ήταν η συνηθισμένη κατοικία των περιστεριών, και φοβισμένα κολυμπούσαν τα ζαρκάδια στο πέλαγος που τα κάλυψε όλα.	10
Είδαμε τον ξανθό Τίβερη με γυρισμένα τα νερά του από το ετρουσκικό ακρογιάλι να ορμάει με βία να γκρεμίσει τα μνημεία του βασιλιά και τους ναούς της Εστίας,	15
ενώ καυχιόταν στην Ιλία, που υπερβολικά θρηνούσε, ότι θα πάρει εκδίκηση· ξεχειλίζει και γλιστράει από την αριστερή του όχθη χωρίς την έγκριση του Δία, ο ποταμός ο υποταγμένος στη γυναίκα του.	20
Θα ακούσει ότι οι πολίτες είχαν ακονίσει σιδερένια ξίφη, με τα οποία καλύτερα να χάνονταν οι φοβεροί Πέρσες, θα ακούσει για μάχες η νεολαία, που από την κακία των γονέων έχει απομείνει λιγοστή.	25
Ποιον θεό να καλέσει ο λαός, για να σώσει το κράτος που καταστρέφεται; Με ποια προσευχή να εξευμενίσουν οι ιερές παρθένες την Εστία, που εισακούει λιγότερο πρόθυμα τις ψαλμωδίες;	30
Σε ποιον ο Δίας θα αναθέσει να εξαγνίσει το έγκλημα; Σε παρακαλούμε να έρθεις επιτέλους, μάντη Απόλλωνα, με τους λαμπερούς σου ώμους σκεπασμένους με σύννεφο.	35
Είτε αν εσύ προτιμάς, χαμογελαστή Ερυκίνα, που γύρω σου πετάει ο Κώμος και ο Πόθος, ή αν αναλογίζεσαι, γενάρχη, το παραμελημένο γένος και τα παιδιά σου,	40
αλίμονο εσύ που παραχόρτασες με πολλούς αγώνες, εσένα που σου αρέσουν η κραυγή και τα λαμπερά τα κράνη και το άγριο πρόσωπο του πεζικάριου Μάρσου μπροστά στον ματωμένο εχθρό του.	45
Ή αν εσύ, φτερωτέ γιε της σεβάσμιας Μαίας, με αλλαγμένη μορφή μιμείσαι έναν νέο στη γη και ανέχεσαι να αποκαλείσαι εκδικητής για λογαριασμό του Καίσαρα.	
Αργά να επιστρέψεις στον ουρανό και για πολύ καιρό να είσαι χαρούμενος ανάμεσα στον λαό του Κυρίνου, και να μη σε σηκώνει γρηγορότερα μια αύρα	45

οργισμένο για τις κακίες μας.	
Εδώ καλύτερα μεγάλους θριάμβους να αγαπάς, εδώ να αγαπάς να αποκαλείσαι πατέρας και πρώτος, και να μην αφήνεις, Καίσαρα, καθώς είσαι ηγεμόνας, να ιππεύουν ατιμώρητοι οι Μήδοι.	50

Πίνακας 7.2 Λατινικό κείμενο ωδής 1.2.

7.1.5. Σημειώσεις

1–2 **nivis, grandinis**: γενικές διαιρετικές από το *satis*.

dirae: το επίθετο συχνά προσδιορίζει οιωνούς με τη σημασία ‘απαίσιος, τρομακτικός’ (*OLD* s.v. 1). *Dirae* ονομάζονταν στα λατινικά και οι Ερινύες.

2–3 **pater**: ο Δίας, ναός του οποίου βρισκόταν στο Καπιτώλιο (*Iuppiter Optimus Maximus*). Βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.8-9.

rubente dextera: πρβλ. Πίνδ. *Ολ.* 9.6: *Δία τε φοινικοστερόπαν*.

iaculatus: αν και μετοχή παθητικού παρακειμένου, εδώ έχει ενεργητική διάθεση. Για την εικόνα πρβλ. *Οβ. Am.* 3.3.35: *Iuppiter igne suos lucos iaculatur et arces*.

sacras arces: οι δύο κορυφές του Mons Capitolinus. Στη μία ήταν χτισμένη η ακρόπολη και στην άλλη ο ναός του *Iuppiter Optimus Maximus*, το ιερότατο σημείο της πόλης. Το γεγονός ότι ο Δίας κατακεραύνωσε τον ίδιο του τον ναό λογικό είναι να θεωρηθεί ως εξαιρετικά ζοφερός οιωνός.

4–5 **terrui... terruit**: η διπλή αναφορά του ρήματος *terrui* στην αρχή του τελευταίου στίχου της μίας στροφής και στην αρχή του πρώτου στίχου της επόμενης λειτουργεί συνεκτικά και παράλληλα επιτείνει την ατμόσφαιρα φόβου που προκάλεσαν οι οιωνοί.

5 **grave ne rediret**: ενδοιαστική πρόταση, καθώς η διπλή επανάληψη του ρήματος *terrui* δηλώνει τον φόβο που επικρατεί στη Ρώμη. Τόσο για μετρικούς λόγους όσο και για λόγους έμφασης, προκειμένου δηλαδή να τονιστεί το επίθετο *gravis*, ο σύνδεσμος *ne* μετατίθεται στη δεύτερη θέση της πρότασης. Πρβλ. σε αυτή την ωδή *omne cum* (7), *piscium et* (9), *prece qua* (26).

6 **Pyrrhae**: η Πύρρα ήταν κόρη του Επιμηθέα και σύζυγος του Δευκαλίωνα, γιου του Προμηθέα. Χάρη στην ευσέβειά του το ηλικιωμένο ζευγάρι σώθηκε από τον κατακλυσμό που έστειλε ο Δίας, για να αφανίσει το ασεβές ανθρώπινο είδος. Ακολουθώντας τον χρησμό της Θέμιδας ξαναδημιούργησαν το ανθρώπινο είδος πετώντας πέτρες πίσω από την πλάτη τους, οι οποίες μεταμορφώθηκαν σε άνδρες (οι πέτρες του Δευκαλίωνα) και γυναίκες (οι πέτρες της Πύρρας). Βλ. και σημ. στο *Carm.* 1.5.3. Ο Οβίδιος αφηγείται εξαιρετικά αυτόν τον μύθο στο πρώτο βιβλίο των *Μεταμορφώσεων* (1.313-415).

nova monstra: εδώ το *monstrum* δεν σημαίνει ‘τέρας’ αλλά κάτι ‘αφύσικο, πρωτοφανές’ (*OLD* s.v. 1). Κατά τη διάρκεια του κατακλυσμού η φυσική ισορροπία στον κόσμο διαταράχθηκε, καθώς τα πάντα καλύφθηκαν από νερά. Λεπτομερέστατη περιγραφή, η οποία βασίζεται στην αντίστοιχη περιγραφή του Ορατίου εδώ, δίνει αργότερα ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* (1.313-415). Πρβλ. και Αρχιλ. 74.7 κεξξ., Ηρόδ. 5.92α.1, Βεργ. *Ecl.* 1.59 κ.ε., *Ορ. Ep.* 16.34, *Προπ.* 2.3.5 κ.ε.

7–8 **Proteus pecus egit**: ο Πρωτεύας ήταν θαλασσινός θεός, με προφητικές ιδιότητες, που έβοσκε το κοπάδι (*pecus*) του Ποσειδώνα, αποτελούμενο από διάφορα θαλασσινά κήτη, φώκιες και δελφίνια. Πρβλ. *Ομ. Ιλ.* 4.411: *φώκας μὲν τοι πρῶτον ἀριθμήσει καὶ ἔπεισιν*.

omne cum: για την αντιμετάθεση του *cum* βλ. σημ. στον στίχο 5 (*grave ne rediret*).

visere: απαρέμφατο του σκοπού από το *egit*.

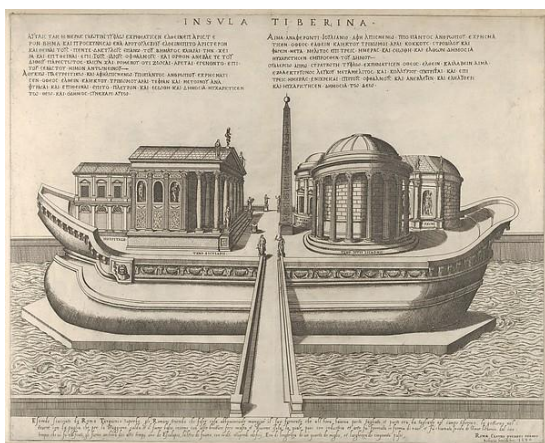
9 piscium et: για την αντιμετάθεση του *et* βλ. σημ. στον στίχο 5 (*grave ne rediret*).

11–12 pavidae...dammae: για τον παροιμιώδη φόβο των ελαφιών βλ. σημ. στο *Carm.* 1.23.2.

13–14 flavom Tiberim: αρχαϊκός τύπος του επιθέτου *flavum* ‘ξανθός’. Το επίθετο συχνά χρησιμοποιούνταν για τον ποταμό Τίβερη κατ’ ευφημισμὸν (αντί του *limosus* ‘λασπερός’), καθώς τα νερά του είχαν κιτρινωπή απόχρωση λόγω της λάσπης και των λοιπών ακαθαρσιών που κατέβαζαν. Βλ. και *Carm.* 1.8.8, 2.3.18, Βεργ. *Aen.* 7.31.

retortis...undis: κατά την προσφιλή του πρακτική ο Οράτιος τοποθετεί όρους που συνδέονται μεταξύ τους στο τέλος διαδοχικών στίχων.

litore Etrusco: ο Οράτιος αναφέρεται είτε στις εκβολές του Τίβερη στο τυρρηνικό πέλαγος είτε στη δυτική όχθη του ποταμού, λίγο πάνω από το νησί του Τίβερη, στο σημείο όπου ο ποταμός στρίβει απότομα.

Εικόνα 7.1. Giovanni Ambrogio Brambilla (1582), η *Insula Tiberina* σαν καράβι, με τον ναό του Ασκληπιού στα αριστερά.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

15–16 monumenta regis: ποιητικός πληθυντικός (πρβλ. και *templa Vestae* 16). Στο *forum Romanum* βρίσκονταν η *regia Numa* και το *templum Vestae*, ιερά μνημεία της Ρώμης. Η *Regia* ήταν η επίσημη κατοικία του *Pontifex Maximus*, η οποία υποτίθεται ότι υπήρχε από την εποχή του Νουμά.

Εικόνα 7.2. Νουμάς Πομπίλιος (ca. 1825).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.3. Νουμάς Πομπίλιος.

© Public domain / Wikimedia Commons

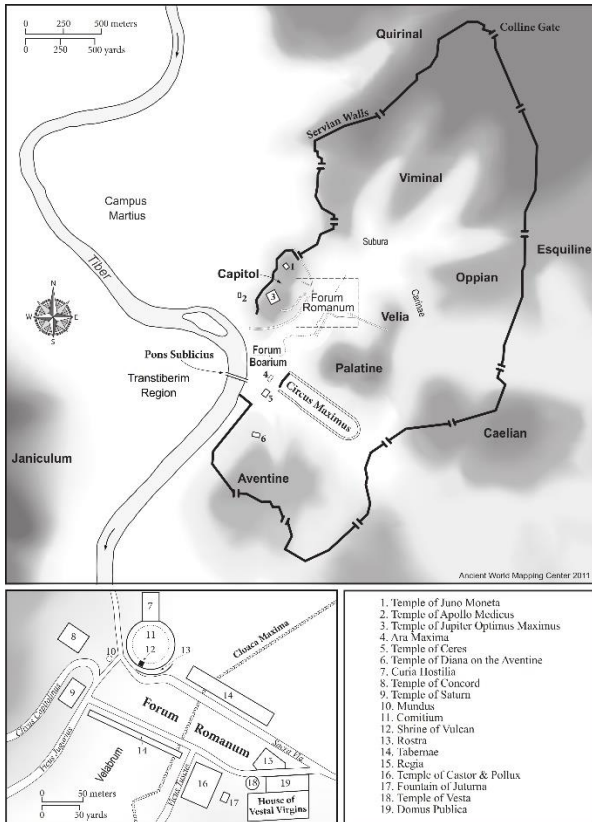
(https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Numa_Pomilius#/media/File:Numa_pomilius.jpg).

templaque Vestae: ποιητικός πληθυντικός (πρβλ. *monumenta regis* 15). Ο ναός της Εστίας (Vesta) βρισκόταν στο *Forum*, κοντά στη *Regia*, το επονομαζόμενο παλάτι του Νουμά, δεύτερου βασιλιά της Ρώμης.

Εικόνα 7.4. Pietro Dovizielli (δεκαετία του 1850), Ο ναός της Εστίας.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.5. Χάρτης της Ρώμης και του forum. Διακρίνεται ο ναός της Εστίας (18 Temple of Vesta).
© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

17–18 Πια: η Πια, γνωστή και ως Rhea Silvia, ήταν κόρη του Νουμίτορα, νόμιμου βασιλιά της Alba Longa. Το όνομά της προέρχεται από τον Ίουλο (ή Ασκάνιο), τον γιο του Αινεία και της Κρέουσας και ιδρυτή της Alba Longa. Ο Αμούλιος, αδερφός του Νουμίτορα, τον εκδίωξε από τον θρόνο και υποχρέωσε την Πια να γίνει Εστιάδα παρθένα, προκειμένου να μην αποκτήσει απογόνους, οι οποίοι στο μέλλον θα διεκδικούσαν πίσω τον θρόνο που δικαιοματικά τους ανήκε. Ωστόσο, ο θεός Άρης –σύμφωνα με τον μύθο– συνευρέθηκε μαζί της και την άφησε έγκυο. Μετά τη γέννηση των διδύμων, Ρωμόλου και Ρέμου, ο Αμούλιος έριξε την Πια στον Τίβερη, αλλά εκείνος (ο ποτάμιος θεός Tiberinus) τη λυπήθηκε, την έσωσε, την έκανε αθάνατη και την παντρεύτηκε.

Εικόνα 7.6. Giulio Bonasone (ca 1531–76), Άρης και Ρέα Σίλβια.
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.7. Heinrich Aldegrever (1532), *Ρέα Σίλβια*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

nimum querenti: η Ιλία παραπονιέται για την τιμωρία που της επέβαλε ο Αμούλιος. Οι θρήνοι και οι διαμαρτυρίες της θεωρούνται από τον ποιητή υπερβολικές, πιθανώς λόγω της αίσιας κατάληξης που θα έχει η ιστορία της, καθώς η ίδια θα γίνει γυναίκα του θεού Tiberinus, ενώ τα παιδιά της, Ρωμύλος και Ρέμος, θα σωθούν από τον πνιγμό, θα τα θηλάσει μια λύκαινα και αργότερα ο ένας από αυτούς, ο Ρωμύλος, θα ιδρύσει τη Ρώμη, δίνοντάς της το όνομά του. Πρβλ. και το σχόλιο *Iove non probante* (19) για την αντίδραση του Τίβερη.

Εικόνα 7.8. Η λύκαινα του Καπιτωλίου με τα δίδυμα, Ρωμύλο και Ρέμο.

© Public domain / Wikimedia Commons (https://en.wikipedia.org/wiki/Capitoline_Wolf#/media/File:She-wolf_of_Rome.JPG).

se...iactat ultorem: η πλημμύρα του Τίβερη παρουσιάζεται ως η εκδίκησή του ενάντια στους (προ)Ρωμαίους για όσα έκαναν στην Πία, τη σύζυγό του.

18–20 vagus: επιρρηματικό κατηγορούμενο τρόπου.

Iove non probante: η πλημμύρα του Τίβερη, που απειλεί να καταστρέψει τα πιο ιερά σημεία της πόλης, δεν έχει την έγκριση του Δία, προστάτη της Ρώμης. Ο Δίας ήθελε μόνο να τρομάξει τους Ρωμαίους, όχι να τους αφανίσει.

uxorius amnis: το επίθετο *uxorius* αποδίδεται απαξιωτικά και υποτιμητικά στον Τίβερη, ο οποίος φέρεται παράλογα στην προσπάθειά του να εκδικηθεί τους Ρωμαίους για χάρη της γυναίκας του. Τον ίδιο υποτιμητικό χαρακτηρισμό απευθύνει ο Ερμής στον Αινεία, όταν τον βλέπει στην Καρχηδόνα να ασχολείται με την ανοικοδόμηση της πόλης για το χατίρι της «συζύγου» του, της Διδώς, έχοντας ξεχάσει την αποστολή του να φέρει τον λαό του στην Ιταλία (Βεργ. *Aen.* 4.265-7): *tu nunc Karthaginis altae / fundamenta locas pulchramque uxorius urbem / exstruis?*

21–24 Η στροφή αναφέρεται στους καταστροφικούς εμφυλίους πολέμους που ταλάνισαν τη Ρώμη κατά τον 1^ο αι. π.Χ. και τελείωσαν με την επικράτηση του Οκταβιανού επί του Μάρκου Αντωνίου.

21 civis acuisse ferrum: τα ξίφη ακονίζονται για εμφύλιο πόλεμο (*bellum civile*).

22 quo graves Persae melius perirent: ο Οράτιος αναφέρεται στους Πάρθους, τους διαδόχους της Περσικής αυτοκρατορίας. Οι Πάρθοι είχαν συντρίψει τις ρωμαϊκές λεγεώνες του Κράσου στις Κάρρες της Μεσοποταμίας το 53 π.Χ. και είχαν αποσπάσει τα εμβλήματα των λεγεώνων, προσβάλλοντας την εθνική τιμή των Ρωμαίων. Έκτοτε η ρωμαϊκή εξωτερική πολιτική ήταν προσανατολισμένη προς την ανάκτηση των εμβλημάτων, κάτι που τελικά κατάφερε να επιτύχει ο Αύγουστος το 20 π.Χ., όχι όμως με πόλεμο αλλά με διαπραγματεύσεις. Για την πολεμική πρακτική των Πάρθων βλ. σημ. στο *Carm.* 1.19.11-12.

Εικόνα 7.9. Έμβλημα λεγεώνας πάνω σε επιτύμβια στήλη (2^{ος} αι. μ.Χ.). Αρχαιολογικό μουσείο Santa Giulia, Μπρέσια, Ιταλία.

© Giovanni Dall'Orto / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:5967_-_Brescia_-_S._Giulia_-_Cippo_per_soldato_%28sec._I%29_-_Foto_Giovanni_Dall'Orto,_25_Giu_2011.jpg?uselang=el).

24 rara iuventus: η νέα γενιά της Ρώμης έχει αποσιλωθεί εξαιτίας των τεράστιων απωλειών κατά τους αδελφοκτόνους εμφυλίους πολέμους, αλλά και της συνακόλουθης υπογεννητικότητας.

25–30 Τρεις διαδοχικές, δραματικές ερωτήσεις του ποιητή, που τονίζουν την απελπιστική και κρίσιμη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η πόλη, καθώς και την επιτακτική ανάγκη για άνωθεν βοήθεια και σωτηρία: *quem vocet* (25), *prece qua fatigent* (26), *cui dabit* (29).

26 Prece qua: για την αντιμετάθεση του *qua* βλ. σημ. στον στίχο 5 (*grave ne rediret*).

27–28 virgines sanctae: πρόκειται για τις Εστιάδες παρθένες, υπεύθυνες για τη διατήρηση του άσβεστου πυρός που έκαιγε στον ναό της Εστίας, το οποίο συμβόλιζε και ταυτιζόταν με την πόλη.

Εικόνα 7.10. Εστιάδα παρθένα (16^{ος} αι., Ιταλία).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.11. Εστιάδα παρθένα (ca. 1819–23).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

minus audientem carmina Vestam: τα *carmina* εδώ έχουν τη σημασία των προσευχών, σε έμμετρη μορφή ή ρυθμικό πεζό λόγο (*OLD* s.v. 1). Η Εστία είναι ολοένα και λιγότερο πρόθυμη να εισακούσει τις προσευχές των Ρωμαίων, θυμωμένη και αποτροπιασμένη από τον εμφύλιο σπαραγμό και την πρόσφατη δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα, ο οποίος είχε –ανάμεσα στα άλλα– και το αξίωμα του *pontifex maximus*. Για το αξίωμα βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.8-9.

30 Tandem venias precamur: η οδή μετατρέπεται σε κλητικό ύμνο (*venias*).

31 nube candentis umeros amictus: ο Απόλλωνας πρέπει να σκεπάσει τους ώμους του με ένα σύννεφο, ώστε να μην τυφλώσει με τη λάμψη του τα μάτια των θνητών. Πρβλ. *Ομ. Ιλ.* 5.186: *νεφέλη εϊλυμένος ὄμους*.

32 augur Apollo: ο Απόλλωνας, ανάμεσα στα άλλα, ήταν θεός της μαντικής. Με τον Οκταβιανό τον συνδέει ιδιαίτερη σχέση. Στον Απόλλωνα απέδωσε τη νίκη του στο Άκτιο και προς τιμήν του έχτισε περιλαμπρό ναό στον Παλατίνο λόφο το 28 π.Χ. Μάλιστα, είχε διαδοθεί μια φήμη ότι ο Αύγουστος ήταν γιος του θεού (*Σουητ. Aug.* 94.4, *Δίων Κάσσιος* 45.1.2). Βλ. Eck (2014) 68, 97, 151-2, 196.

33–41 sive...sive...sive: τριπλή επανάληψη στο ξεκίνημα του στίχου (33, 35, 41). Ήταν συνήθης πρακτική ύμνων και προσευχών να καλούνται για βοήθεια από τους πιστούς όσο το δυνατόν περισσότεροι θεοί ή θεές, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι κάποιος από αυτούς θα θελήσει τελικά να τους συνδράμει.

33 Erycina ridens: λατρευτικός τίτλος της Αφροδίτης. Στο όρος Έρυξ, στη δυτική ακτή της Σικελίας, υπήρχε μεγάλος ναός της θεάς (Βεργ. *Aen.* 5.759 κ.ε.: *tum vicina astris Erycino in vertice sedes / fundatur Veneri Idaliae*). Η μετοχή *ridens* αποδίδει το στερεότυπο επίθετο της Αφροδίτης, *φιλομμειδής*. Η Αφροδίτη καλείται να βοηθήσει τους Ρωμαίους, αφού ήταν η γενάρχη τους (*Venus genetrix*) ως μητέρα του Αινεία (Λουκρ. 1.1: *Aeneadum genetrix*).

Η μετοχή *ridens* απηχεί το ελληνικό στερεότυπο επίθετο της θεάς, *φιλομμειδής* (Ομ. *Ιλ.* 3.424).

Εικόνα 7.12. Χάρτης της Σικελίας.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

34 quam circum: αναστροφή της πρόθεσης (πρβλ. σημ. στον στίχο 5). Οι αναφορικές προτάσεις αποτελούν τυπικό υμνολογικό χαρακτηριστικό.

Iocus...et Cupido: προσωποποιημένες αφηρημένες έννοιες, που ανήκουν στην τυπική ακολουθία της Αφροδίτης.

36 auctor: δημιουργός του ρωμαϊκού έθνους είναι ο θεός Άρης (Mars), καθώς ήταν ο πατέρας των διδύμων, Ρωμύλου και Ρέμου.

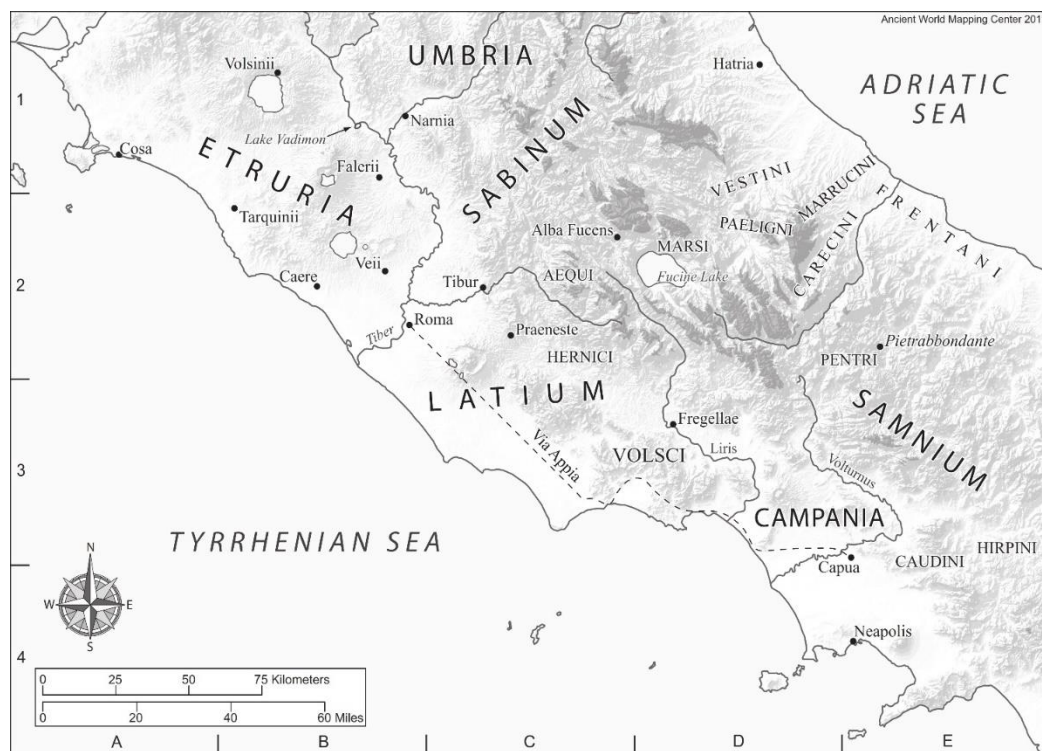
37 iudo: με πικρή και σαρκαστική διάθεση ο Οράτιος αναφέρει τους εμφυλίους πολέμους ως το εθνικό αγώνισμα των Ρωμαίων.

38 quem iuvat: μία ακόμη αναφορική πρόταση (πρβλ. 34: *quam Iocus circumvolat et Cupido*), τυπικό υμνολογικό χαρακτηριστικό.

39–40 voltus: αρχαϊκός τύπος του ουσιαστικού *vultus*.

Marsi peditis: οι Μάρσοι ήταν ιταλική φυλή του Σαμνίου, στην κεντρική Ιταλία (στα Αβρούζια όρη), περίπου εβδομήντα χιλιόμετρα ανατολικά της Ρώμης. Αποτελούσαν επίλεκτο τμήμα του ρωμαϊκού πεζικού (πρβλ. Βεργ. *Georg.* 2.167: *genus acre virum, Marsos rubemque Sabellam*). Πιθανώς το όνομά τους να ετυμολογείται από το όνομα του θεού του πολέμου, Mars.

cruentum...hostem: κατά την προσφιλή του πρακτική ο Οράτιος τοποθετεί το ουσιαστικό και το επίθετο που το συνοδεύει στο τέλος διαδοχικών στίχων.

Εικόνα 7.13. Χάρτης της κεντρικής Ιταλίας. Διακρίνεται η περιοχή των Μάρσων στο κέντρο.
© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

41–44 Ο Οράτιος συγγέει και ταυτίζει τον Οκταβιανό με τον Ερμή, θεό που θεωρούσε ως δικό του προστάτη και προστάτη των ποιητών. Ως θεός του εμπορίου ο Ερμής είναι κατάλληλος να αποκαταστήσει την ειρήνη στη Ρώμη.

42 ales: ο Ερμής είχε φτερά στον σκούφο του (πέτασος) και στα σανδάλια του (*talaria*). Βλ. σημ. στο *Carm* 1.10.5-6.

Εικόνα 7.14. Χάλκινο αγαλματίδιο του Ερμή (18^{ος} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

43 filius Maiaie: ο Ερμής ήταν γιος του Δία και της Μαίας, η οποία ήταν κόρη του Άτλαντα. Βλ. και σημ. στο *Carm.* 1.10.1.

44 Caesaris ultor: ο Οκταβιανός, μικρανιψιός και θετός γιος του Ιουλίου Καίσαρα και διάδοχός του, ανέλαβε να εκδικηθεί τη δολοφονία του θείου του στο πλαίσιο της Β΄ Τριανδρίας, την οποία σχημάτισε μαζί με τον Μάρκο Αντώνιο και τον Μάρκο Αιμίλιο Λέπιδο (Οβ. *Fast.* 3.709 κ.ε.: *hoc opus, haec pietas, haec prima elementa fuere / Caesaris, ulcisci iusta per arma patrem*). Εις ανάμνησιν της νίκης του επί των Κάσσιου και Βρούτου στους Φίλιππους το 42 π.Χ., ο Οκταβιανός ανήγειρε στη Ρώμη τον ναό του Mars Ultor (Άρη εκδικητή).

Εικόνα 7.15. Μαρμάρινη κεφαλή του Άρη (αρχές 3^{ου} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.16. *Ο Άρης και τα όπλα του (ca. 1610).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.17. *Léon Davent (ca. 1542–45), Ο Άρης κάθεται πάνω στα έπαθλά του.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

45 serus: επιρρηματικό κατηγορούμενο του χρόνου, με τη σημασία ‘αργά, αφού πρώτα έχεις ολοκληρώσει το έργο σου στη γη’. Ο Οράτιος αναφέρεται έμμεσα σε μια μελλοντική θεοποίηση του Αυγούστου, μολονότι εκείνη την εποχή το ζήτημα ήταν κάπως πρόωρο. Πρβλ. Οβ. *Met.* 15.868-70: *tarda sit illa dies et nostro serior aevo, / qua caput Augustum, quem temperat, orbe relicto / accedat caelo faveatque precantibus absens!*, *Tr.* 5.2.52: *sic ad pacta tibi sidera tardus eas.*

46 laetus: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου.

Quirini: ο Quirinus ήταν αρχικά θεός των Σαβίνων και στη συνέχεια ταυτίστηκε με τον θεοποιημένο Ρωμύλο. Ο Οκταβιανός επιθυμούσε να παρουσιάζεται ως ο δεύτερος ιδρυτής της Ρώμης, ως ένας δεύτερος Ρωμύλος.

48 ocior aura: άλλο ένα επιρρηματικό κατηγορούμενο του χρόνου (πρβλ. *serus* 45). Σύμφωνα με μια παράδοση τον Ρωμύλο άρπαξε δυνατός αέρας και εξαφανίστηκε μέσα σε μια καταιγίδα.

49 magnos triumphos: μετά την επιστροφή του στη Ρώμη ο Οκταβιανός γιόρτασε το 29 π.Χ. τριπλό θρίαμβο για τις νίκες του στη Δαλματία, το Άκτιο και την Αίγυπτο (Σουητ. *Aug.* 22): *tres egit, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo omnes.*

50 pater atque princeps: *princeps* ‘ηγεμόνας’ ήταν ο τίτλος που προτιμούσε να χρησιμοποιεί ο Οκταβιανός και του αποδόθηκε από τη Σύγκλητο το 28 π.Χ. Ήταν ο πρώτος μεταξύ ίσων (*primus inter pares*). Βλ. Τάκ. *Ann.* 1.1: *qui cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit.*

Ο τίτλος *pater patriae* αποδόθηκε στον Αύγουστο από τη Σύγκλητο το 2 π.Χ.

51 Medos equitare: το 53 π.Χ. στις Κάρες της Μεσοποταμίας οι Πάρθοι (με βασιλιά τον Ορώδη) συνέτριψαν τις λεγεώνες του Κράσσου και απέσπασαν τα εμβλήματα των λεγεώνων. Για την εξαιρετική ικανότητα των Πάρθων ως ιππέων και την πολεμική τους τακτική βλ. σημ. στο *Carm.* 1.19.11-12.

inultos: βλ. σημ. στον στίχο 22 για την ανάγκη να εκδικηθούν οι Ρωμαίοι για τη συντριβή των λεγεώνων του Κράσσου από τους Πάρθους. Πρβλ. *Caesaris ultor* (44), την αποστολή του Οκταβιανού να εκδικηθεί και τους δολοφόνους του Ιουλίου Καίσαρα.

52 te duce: ιδιόμορφη αφαιρετική απόλυτη. Πρβλ. *Carm.* 1.6.4 για τον Αγρίππα, 1.10.13 για τον Ερμή.

Caesar: με εμφατικό τρόπο η ωδή κλείνει με προσφώνηση του Οκταβιανού, ο οποίος είχε υιοθετήσει τον τίτλο *Caesar* που έφερε ο θεός και θετός πατέρας του, Ιούλιος Καίσαρας.

7.2. Οράτιος *Carm.* 1.14

7.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή (δύο ασκληπιάδειοι ελάσσονες, ένας φερεκράτειος και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο χρόνος σύνθεσης της ωδής. Είναι πιθανό να γράφτηκε μεταξύ 34 και 31 π.Χ., στα χρόνια δηλαδή μετά τον πόλεμο με τον Σέξτο Πομπήιο (38-36) και πριν τη σύγκρουση του Οκταβιανού με τον Αντώνιο στο Ακτιο, όταν ήταν διάχυτη η αγωνία για το μέλλον της Ρώμης. Βλ. Kieβling–Heinze (1930) 71, Wili (1948) 119, Commager (1962) 167, Syndikus (1972) 168. Δεν αποκλείεται, όμως, να γράφτηκε η ωδή και μετά τη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.), όταν ακόμη η κατάσταση ήταν ρευστή και ο Οκταβιανός, που βρισκόταν στη Σάμο, αναγκάστηκε να επιστρέψει εσπευσμένα στη Ρώμη τον Ιανουάριο του 30 π.Χ., για να προλάβει την ανταρσία των βετεράνων. Βλ. Σουητ. *Aug.* 17, Quinn (1980) 150, West (1995a) 70.

Video 7.1 Ανάγνωση της ωδής 1.14 στα λατινικά:

https://www.youtube.com/watch?v=H12UWv7U2QU&index=51&list=PLW_AklKVzx8l2aZWp-xOUIzwcM_N9tl (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Πρότυπο της ωδής είναι κατά πάσα πιθανότητα ένα ποίημα του Αλκαίου, που δυστυχώς σώζεται αποσπασματικά (fr. 326 L-P), στο οποίο ο ποιητής και οι σύντροφοί του βρίσκονται πάνω στο καράβι την ώρα της τρικυμίας, καθώς αυτό δεινοπαθεί παλεύοντας με τα κύματα:

ἄσυννέτημι τῶν ἀνέμων στάσιν,
τὸ μὲν γὰρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται,
τὸ δ' ἔνθεν, ἄμμες δ' ὄν τὸ μέσσον
νᾶϊ φορήμεθα σὺν μελαίνοι
χείμωνι μόχθεντες μεγάλῳ μάλα·
πὲρ μὲν γὰρ ἄντλος ἰστοπέδαν ἔχει,
λαῖφος δὲ πᾶν ζάδηλον ἦδη,
καὶ λάκιδες μεγάλαι κατ' αὐτο,
χόλαισι δ' ἄγκυρραι...

«Δεν καταλαβαίνω τη λυσσαλέα μάχη των ανέμων. Τα κύματα υψώνονται άλλο από δω άλλο από κει κι εμείς στη μέση πάνω στο μαύρο καράβι χτυπιόμαστε απ' τη μεγάλη τρικυμία. Τα νερά είναι γύρω από το κατάρτι,

τα πανιά είναι ήδη ολάνοιχτα στο φως και σκισμένα, και τα σχοινιά μας είναι φθαρμένα και χαλάρωσαν.» (μτφ. Α.Ν. Μιχαλόπουλος)

Στο ποίημα του Αλκαίου αλλά και σε άλλα κείμενα που αναφέρουν το πλοίο της πολιτείας σε ελληνική και λατινική λογοτεχνία (Θέογν. 671-5, Πολύβ. 6.44.4, Κικ. *Fam.* 1.9.21, *Att.* 7.13.2, Δίων Κάσσιος 52.16.3), αυτό βρίσκεται στο ανοικτό πέλαγος την ώρα που μαίνεται η τρικυμία. Αντίθετα, στην ωδή 1.14 του Ορατίου η θαλασσοταραχή έχει πια περάσει και το πλοίο είναι τσακισμένο, ωστόσο ετοιμάζεται να ανοιχτεί ξανά στο πέλαγος.

Ήδη από την αρχαιότητα η ωδή 1.14 χαρακτηρίστηκε ως μια αλληγορία πολιτικού χαρακτήρα. Ο Κοϊντιλιανός την περιέλαβε στα χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα (*Inst.* 8.6.44): *navem pro re publica, fluctus et tempestates pro bellis civilibus, portum pro pace atque concordia dicit*. Πρβλ. τους αρχαίους σχολιαστές του Ορατίου (Porphyrio, σ. 22, 8-10 Holder / Ps.-Acro, σ. 64, 1-6 Keller). Το πλοίο της πολιτείας υπήρξε οικείο θέμα και της ποίησης, λυρικής και τραγικής (Θέογν. 671-6, *Αισχ. Επτά επί Θήβας* 2 κ.ε.), και της πεζογραφίας (ιστοριογραφία, ρητορική και φιλοσοφία, βλ. χαρακτηριστικά Πλάτ. *Πολ.* 488, Πολύβ. 6.44.3 κεξξ., Κικ. *Att.* 2.7.4).

Για την ταυτότητα του καραβιού έχουν προταθεί και άλλες ερμηνείες, λιγότερο πιθανές, όπως π.χ. ότι το καράβι δεν αποτελεί αλληγορία για την πόλη αλλά για μια γυναίκα, ίσως παλιά ερωμένη του ποιητή, η οποία παρά τα χρόνια και τη χαμένη της αίγλη είναι έτοιμη να ξεκινήσει μια καινούργια ερωτική περιπέτεια [βλ. Anderson (1966), Knorr (2006)]. Η μεταφορά «γυναίκα - καράβι» είναι καθιερωμένη στο ελληνιστικό επίγραμμα: *Π.Α.* 5.54, 5.161, 5.204. Πρβλ. και Αλκ. fr. 306.14.ii L-P. Έχει επίσης προταθεί ότι το καράβι είναι αλληγορία για την ερωτική ποίηση ή για τη ζωή του ανθρώπου ή για το *ingenium* του ποιητή.

Η ωδή εμπεριέχει θέματα των προπεμπτικών (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο *Carm.* 1.3). Αρχικά, σε ένα είδος *σχετλιασμού* ο ποιητής προσπαθεί να πείσει το καράβι να μην πραγματοποιήσει το σχεδιαζόμενο ταξίδι του, γιατί βρίσκεται ήδη σε κακή κατάσταση από το προηγούμενο ταξίδι (1-16)· όταν, όμως, αντιλαμβάνεται ότι το ταξίδι θα πραγματοποιηθεί, ο ποιητής δίνει οδηγίες στο καράβι προκειμένου να αποφύγει τους κινδύνους (19 κ.ε.).

7.2.2. Λατινικό κείμενο

O navis, referent in mare te novi fluctus. O quid agis? fortiter occupa portum. nonne vides, ut nudum remigio latus	
et malus celeri saucius Africo antennaeque gemant ac sine funibus vix durare carinae possint imperiosius	5
aequor? non tibi sunt integra lintea, non di, quos iterum pressa voces malo. quamvis Pontica pinus, silvae filia nobilis,	10
iactes et genus et nomen inutile: nil pictis timidus navita puppibus fidit, tu nisi ventis debes ludibrium, cave.	15
nuper sollicitum quae mihi taedium, nunc desiderium curaque non levis, interfusa nitentis vites aequora Cycladas.	20

7.2.3. Λεξιλόγιο

fluctus, -us (δ' αρσ) = κύμα
 ago, egi, actum, agere 3 = κάνω
 portus, -us (δ' αρσ) = λιμάνι
 remigium, -ii (β' ουδ) = κουπιά, κωπηλάτες, κωπηλασία
 latus, -eris (γ' ουδ) = πλευρό
 malus, -i (β' αρσ) = κατάρτι
 funis, -is (γ' αρσ) = σκοινί
 gemo, gemui, gemitum, gemere 3 = αναστενάζω
 imperiosus, a, um (επίθ.) = ορμητικός, κυρίαρχος
 integer, integra, integrum (επίθ.) = ακέραιος
 linteam, -i (β' ουδ) = πανί
 iterum (επίρ.) = ξανά
 malum, -i (β' ουδ) = κακό, συμφορά
 pinus, -us ή -i (δ' ή β' θηλ) = πεύκο
 iacto 1 = ρίχνω, καυχίμαι
 pingo, pinxi, pictum, pingere 3 = ζωγραφίζω
 puppis, -is (γ' θηλ) = πρύμνη, πλοίο
 fido, fisis sum, fidere (ημιαποθ. 3) = εμπιστεύομαι
 ludibrium, -ii (β' ουδ) = παιχνίδι
 taedium, -ii (β' ουδ) = ενόχληση, δυσαρέσκεια
 vito 1 = αποφεύγω
 interfundo, interfudi, interfusum, interfundere 3 = χύνω ανάμεσα

7.2.4. Μετάφραση

<p>Καράβι, καινούργια κύματα θα σε ξαναφέρουν στη θάλασσα. Ω, τι κάνεις; Με δύναμη να πιάσεις λιμάνι. Μήπως δεν βλέπεις πώς η πλευρά σου είναι γυμνή από κουπιά</p>	
<p>και το κατάρτι σου πληγωμένο από τον ορμητικό λίβα και οι αντένες σου αναστενάζουν και ότι χωρίς σκοινιά δύσκολα μπορούν οι καρίνες να αντέξουν πέλαγος πιο ορμητικό;</p>	5
<p>Δεν έχεις πανιά ακέραια, δεν έχεις θεούς, για να τους επικαλεστείς ξανά, όταν θα πιάσεις από τη συμφορά. Αν και είσαι από πεύκη του Πόντου, ευγενής κόρη του δάσους,</p>	10
<p>θα περηφανεύεσαι μάταια για το γένος και τ' όνομά σου. Ο φοβισμένος ναύτης δεν εμπιστεύεται καθόλου τις ζωγραφισμένες πρύμνες· πρόσεξε μήπως προορίζεσαι για παιχνίδι των ανέμων.</p>	15
<p>Εσύ που πριν ήσουν για μένα πίκρα σοβαρή και τώρα επιθυμία και φροντίδα μου μεγάλη, να αποφύγεις τα πέλαγα που βρίσκονται ανάμεσα στις αστραφτερές Κυκλάδες.</p>	20

7.2.5. Σημειώσεις

1 O navis: αποδέκτης της ωδής είναι το προσωποποιημένο καράβι.

referent in mare: επίκειται η εκ νέου αναχώρηση του караβιού.

novi fluctus: μεταφορικά τα κύματα χρησιμοποιούνται με την έννοια ‘αναταραχές, συγκρούσεις’.

2 quid agis?: συναισθηματικά φορτισμένη ερώτηση του ποιητή προς το καράβι, καθώς το βλέπει έτοιμο να διατρέξει νέους κινδύνους.

Fortiter occupa portum: σαφέστατη προτροπή του ποιητή, δοσμένη με προστακτική. Το καράβι πρέπει πάση θυσία να μείνει μέσα στο λιμάνι και να μην ανοιχτεί στο πέλαγος.

5 Africo: ο νότιος άνεμος, ο λίβας, που φυσάει από την Αφρική.

6 antennae: ήταν τα σταυρωτά δοκάρια στην κορυφή του καταρτιού (*κεραῖαι*), πάνω στα οποία στερεώνονταν τα ιστία του καραβιού.

funibus: στην αρχαιότητα έδεναν την καρίνα του καραβιού κατά μήκος με σχοινιά (*ύποζώματα*), για να ενισχύσουν την αντοχή του. Τα σχοινιά ήταν αλειμμένα με πίσσα ως μονωτικό υλικό.

10 non di: πρόκειται για αγαματίδια θεών που ήταν τοποθετημένα στην πρύμνη των καραβιών, για να τα προστατεύουν (*tutela*). Ο Οράτιος εννοεί ότι αυτά έχουν παρασυρθεί από τα κύματα σε κάποια προηγούμενη τρικυμία και πλέον το καράβι έχει απομείνει χωρίς θεϊκή προστασία.

quos voces: δευτερεύουσα αναφορική τελική πρόταση, γι’ αυτό και η χρήση της υποτακτικής.

11 Pontica pinus: όπως και η Κύπρος (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.1.13), η περιοχή του Πόντου φημιζόταν για την ξυλεία της που ήταν κατάλληλη για ναυπηγική (πρβλ. Κάτουλ. 4.9-13).

13 iactes: για την καταγωγή του καυχιέται και ο *phaselus* του Κάτουλλου (c. 4). Το ότι η καταγωγή είναι από μόνη της άχρηστη αποτελεί καθιερωμένη ιδέα της ηθικής φιλοσοφίας, η οποία εδώ εφαρμόζεται στην περίπτωση του πλοίου.

et genus et nomen: πολυσύνδετο σχήμα.

14 pictis puppibus: κατά κανόνα τα καράβια στην αρχαιότητα ήταν βαμμένα με ζωηρά χρώματα (Ομ. *Il.* 2.637, Βεργ. *Aen.* 8.93).

16 ludibrium: πρβλ. Βεργ. *Aen.* 6.75: *rapidis ludibria ventis*.

cave: η προειδοποίηση του Ορατίου θυμίζει χρησμό.

17 nuper sollicitum...taedium: φαίνεται ότι ο ποιητής μέχρι πριν λίγο καιρό ήταν απογοητευμένος από την πολιτεία, ενώ τώρα υπάρχουν ελπίδες για τη σωτηρία της. Αιτία της απογοήτευσής του ήταν προφανώς οι διαρκείς εμφύλιοι πόλεμοι.

18 nunc desiderium curaque non levis: σε αντίθεση με τον προηγούμενο στίχο. Τώρα (*nunc*) η στάση του ποιητή απέναντι στο πλοίο έχει μεταβληθεί από εκείνη που είχε μέχρι πρόσφατα (*nuper*). Ο λόγος είναι πιθανότατα η ελπίδα που δημιουργεί η τελική επικράτηση του Οκταβιανού έναντι του Μάρκου Αντωνίου.

non levis: σχήμα λιτότητας, αντί του *gravis*.

19–20 aequora: ο Οράτιος έχει πολύ έντεχνα τοποθετήσει τη λέξη *aequora* ανάμεσα στους όρους *nitentis Cycladas*, καθώς κάνει λόγο για τα πελάγη που βρίσκονται ανάμεσα στις Κυκλάδες.

nitentis Cycladas: για μια ακόμη φορά όροι που συνδέονται τοποθετούνται στο τέλος διαδοχικών στίχων. Ο χαρακτηρισμός των Κυκλάδων ως αστραφτερών (πρβλ. *Carm.* 3.28.14: *fulgentis Cycladas*) ίσως να έχει να κάνει με το έντονο φως του ήλιου που λούζει τα νησιά ή πιθανότερα με το αστραφτερό παριανό μάρμαρο, διάσημο κατά την αρχαιότητα. Πρβλ. Βεργ. *Aen.* 3.146: *niveam Parum*. Ο ποιητής προειδοποιεί το καράβι να αποφεύγει τις Κυκλάδες, ίσως γιατί το Αιγαίο ήταν διαβόητο για τους ανέμους και τις τρικυμίες του. Βλ. Nisbet–Hubbard (1970) 188, Quinn (1980) 152.

20 vites: προτρεπτική υποτακτική, η οποία έρχεται να προστεθεί στις προστακτικές (*occupa 2, cave 16*) με τις οποίες ο ποιητής επιχειρεί να νουθετήσει το καράβι.

7.3. Οράτιος *Carm.* 1.37

7.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία: *terminus post quem* είναι το καλοκαίρι του 30 π.Χ., όταν ο Οκταβιανός κατέλαβε την Αλεξάνδρεια.

Η ωδή ξεκινάει με ένα πανηγυρικό κάλεσμα σε γιορτή και οινοποσία, ωστόσο το συμποτικό θέμα συμπλέκεται με την πολιτική, καθώς αιτία για τους πανηγυρισμούς είναι η νίκη του Οκταβιανού επί της Κλεοπάτρας της Αιγύπτου στη ναυμαχία του Ακτίου (τον Σεπτέμβριο του 31 π.Χ.) και η συνακόλουθη κατάληψη της Αλεξάνδρειας και αυτοκτονία της βασίλισσας (τον Αύγουστο του 30 π.Χ.).

Εντύπωση προκαλεί αναμφισβήτητα το γεγονός ότι στην ωδή αποσιωπάται εντελώς η συμμετοχή του Μάρκου Αντωνίου και των ρωμαϊκών δυνάμεών του στη ναυμαχία του Ακτίου. Αυτή η αποσιώπηση εξηγείται από το γεγονός ότι η Σύγκλητος είχε κηρύξει πόλεμο μόνο κατά της Κλεοπάτρας και όχι κατά του Αντωνίου. Σύμφωνα δηλαδή με την επίσημη προπαγάνδα της εποχής ο πόλεμος αυτός δεν ήταν εμφύλιος αλλά εναντίον ενός εξωτερικού εχθρού. Βλ. Eck (2014) 63. Γι' αυτόν τον λόγο ο Οράτιος μιλάει για νίκη μόνο σε βάρος της Κλεοπάτρας και των Αιγυπτίων. Άλλωστε, ακόμη και η Κλεοπάτρα, μολονότι αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο της ωδής, δεν αναφέρεται με το όνομά της, παρά μόνο απαξιωτικά ως *regina* (7).

Ο Οράτιος αντλεί την έμπνευσή του για την ωδή από ένα ποίημα του Αλκαίου, που σώζεται αποσπασματικά (fr. 332 L-P), στο οποίο ο Λέσβιος ποιητής καλεί τους συμπατριώτες του να πιουν και να γιορτάσουν, γιατί πέθανε ο τύραννος της πόλης, Μύρσιλος. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι η ωδή είναι γραμμένη σε αλκαϊκή στροφή. Το ξεκίνημα των δύο ποιημάτων είναι παρόμοιο, ωστόσο στη συνέχεια ο Οράτιος πραγματεύεται την τρέχουσα πολιτική επικαιρότητα:

νῦν χρὴ μεθύσθην καὶ τινα περ βίαν
πώνην, ἐπεὶ δὴ κάθθανε Μύρσιλος.

«Τώρα πρέπει να μεθύσουμε και να πιούμε πολύ, επειδή πέθανε ο Μύρσιλος.» (μτφ. Α.Ν. Μιχαλόπουλος)

Ευδιάκριτη είναι επίσης η αλλαγή της στάσης του Ορατίου απέναντι στην Κλεοπάτρα κατά την εξέλιξη της ωδής. Ενώ αρχικά η Κλεοπάτρα παρουσιάζεται ως βασίλισσα επηρμένη, αλαζονική και μεθυσμένη (κυριολεκτικά και μεταφορικά), που εκτοξεύει απειλές εναντίον της Ρώμης (6-12), στο μέσον της ωδής μετατρέπεται σε φοβισμένο θήραμα του Οκταβιανού μετά την ήττα της στο Άκτιο (12-21) και στο τέλος απεικονίζεται από τον ποιητή με σεβασμό και δέος ως μια θαρραλέα και αξιοπρεπής γυναίκα που προτίμησε να αυτοκτονήσει, αντί να υποστεί δημόσιο εξευτελισμό συρόμενη ως αιχμάλωτη στον θρίαμβο του Οκταβιανού στη Ρώμη (21-32). Η αλλαγή αυτή στη στάση του Ορατίου γίνεται, για να τονιστεί το μεγαλείο

του ηττημένου εχθρού, αλλά και ταυτόχρονα για να τονιστεί η μεγαλοψυχία και η *clementia* των νικητών Ρωμαίων. Θα ήταν μικρό το κέρδος για τον Οκταβιανό και τους Ρωμαίους, αν πανηγύριζαν τη νίκη τους επί μιας ασήμαντης γυναίκας. Ο Οκταβιανός έδωσε διαταγή να ταφεί η Κλεοπάτρα με κάθε μεγαλοπρέπεια δίπλα στον Μ. Αντώνιο (Πλούτ. *Αντ.* 86.7): *Καῖσαρ δέ, καίπερ ἀχθεσθεῖς ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῆς γυναικός, ἐθαύμασε τὴν ἐγγένειαν αὐτῆς, καὶ ταφῆναι τὸ σῶμα σὺν Ἀντωνίῳ λαμπρῶς καὶ βασιλικῶς ἐκέλευσεν. ἐντίμου δὲ καὶ τὰ γύναια κηδείας ἔτυχεν αὐτοῦ προστάξαντος.*

7.3.2. Λατινικό κείμενο

Nunc est bibendum, nunc pede libero pulsanda tellus, nunc Saliaribus ornare pulvinar deorum tempus erat dapibus, sodales.	
antehac nefas depromere Caecubum cellis a vitis, dum Capitolio regina dementis ruinas funus et imperio parabat	5
contaminato cum grege turpium morbo virorum, quidlibet impotens sperare fortunaque dulci ebria. sed minuit furorem	10
vix una sospes navis ab ignibus mentemque lymphantam Mareotico redegit in veros timores Caesar ab Italia volentem	15
remis adurgens, accipiter velut mollis columbas aut leporem citus venator in campis nivalis Haemoniae, daret ut catenis	20
fatale monstrum: quae generosius perire quaerens nec muliebriter expavit ensem nec latentis classe cita reparavit oras,	
ausa et iacentem visere regiam vultu sereno, fortis et asperas tractare serpentes, ut atrum corpore combiberet venenum,	25
deliberata morte ferocior: saevis Liburnis scilicet invidens privata deduci superbo, non humilis mulier, triumpho.	30

Πίνακας 7.5 Λατινικό κείμενο ωδής 1.37.

7.3.3. Λεξιλόγιο

bibo, bibi, potum, bibere 3 = πίνω

pulso 1 = χτυπώ
 pulvinar, -aris (γ' ουδ) = στρώμα / μαξιλάρι
 sodalis, -is (γ' αρσ-θηλ) = σύντροφος
 depromo, depromsi, depromptum, depromere 3 = βγάζω έξω
 cella, -ae (α' θηλ) = κελάρι
 demens, dementis (επίθ.) = παράφρων
 funus, -eris (γ' ουδ) = θάνατος, κηδεία
 contamino 1 = μολύνω
 morbus, -i (β' αρσ) = αρρώστια
 ebrius, a, um (επίθ.) = μεθυσμένος
 minuo, minui, minutum, minuere 3 = ελαττώνω
 redigo, redegi, redactum, redigere 3 = απωθώ
 remus, -i (β' αρσ) = κουπί
 adurgeo, -, -, adurgere 2 = πιέζω από κοντά
 accipiter, accipitris (γ' αρσ) = γεράκι
 columba, -ae (α' θηλ) = περιστέρι
 lepus, -oris (γ' αρσ) = λαγός
 exravesco, exravi, -, exravescere 3 = φοβάμαι
 tracto 1 = τραβώ
 venenum, -i (β' ουδ) = δηλητήριο

7.3.4. Μετάφραση

<p>Τώρα πρέπει να πιούμε, σύντροφοι, τώρα με πόδι ελεύθερο πρέπει να χτυπήσουμε τη γη, τώρα ήταν καιρός να στολίσουμε τα στρώματα των θεών με των Σαλίων τις ευωχίες.</p>	
<p>Προηγουμένως ήταν ανόσιο να βγάλουμε από τα κελάρια των προγόνων μας κρασί από το Καίκουβο, όσο η βασίλισσα ετοίμαζε παράλογες καταστροφές για το Καπιτώλιο και θάνατο για το κράτος</p>	5
<p>μαζί με το μολυσμένο από την αρρώστια κοπάδι από αισχρούς άνδρες, άπληστη να ελπίζει οτιδήποτε και μεθυσμένη από τη γλυκιά της τύχη. Όμως τη μανία της ελάττωσε το μοναδικό καράβι</p>	10
<p>που μετά βίας γλίτωσε από τις φλόγες, και το μυαλό της το ζαλισμένο από το μαρεωτικό κρασί ο Καίσαρας το έστρεψε σε πραγματικούς φόβους, κυνηγώντας την με κουπιά καθώς έφευγε από την Ιταλία,</p>	15
<p>όπως ένα γεράκι καταδιώκει τα τρυφερά περιστέρια ή ένας γρήγορος κυνηγός τον λαγό στους κάμπους της χιονισμένης Θεσσαλίας, για να αλυσοδέσει το δυσοίωνα τέρας.</p>	20
<p>Αυτή ζητώντας έναν ευγενέστερο θάνατο, δεν φοβήθηκε σαν γυναίκα το σπαθί ούτε με τον γρήγορο στόλο της αναζήτησε κρυμμένες ακτές, και τόλμησε με πρόσωπο γαλήνιο</p>	
<p>να δει το ανάκτορό της να καταρρέει</p>	25

και με θάρρος να πιάσει φοβερά φίδια,
για να ρουφήξει με το κορμί της
το μαύρο δηλητήριο, τολμηρότερη

μετά την απόφασή της να πεθάνει.
Γιατί δεν ήθελε με τα άγρια λιβυρνικά καράβια
να συρθεί ως ιδιώτης σε υπερήφανο θρίαμβο,
η αγέρωχη γυναίκα.

30

Πίνακας 7.6 Μετάφραση ωδής 1.37.

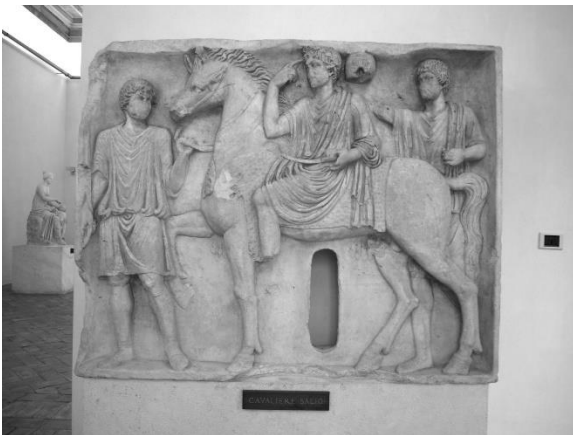
7.3.5. Σημειώσεις

1–2 Nunc...nunc...nunc: η emphatic επανάληψη του *nunc* τονίζει την ανακούφιση για την απαλλαγή της Ρώμης από την αιγυπτιακή απειλή και τη λαχτάρα για πανηγυρισμούς.

Nunc est bibendum: ο ποιητής απευθύνει πρόσκληση στους φίλους του για οινοποσία, σαν να πρόκειται για συμποτικό ποίημα (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα). Στην πορεία του ποιήματος το συμποτικό θέμα θα συνδυαστεί με το πολιτικό-στρατιωτικό.

pede libero: σε αντίθεση με πριν, όταν οι Ρωμαίοι αισθάνονταν την απειλή της Κλεοπάτρας. Σε συνδυασμό με το κάλεσμα για οινοποσία το επίθετο *liber* πιθανότατα παραπέμπει στον θεό Διόνυσο και τον λατρευτικό του τίτλο *Liber* (βλ. σημ. στο *Carm.* 2.19.7).

2–4 Saliaribus dapibus: οι Σάλιοι ήταν ιερατείο αφιερωμένο στη λατρεία του θεού Άρη. Μια και ο λόγος για τους πανηγυρισμούς είναι μια στρατιωτική επιτυχία, ο θεός του πολέμου πρέπει να εορταστεί δεόντως. Οι ευωχίες των Σαλίων ήταν ξακουστές για τον πλούτο και την πολυτέλειά τους.

Εικόνα 7.18. Σάλιοι ιερείς (Museo Nazionale Romano di Palazzo Altemps, Ιταλία).

© Lalupa / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:I_salii.jpg?uselang=el).

3 pulvinar: περιληπτικός ενικός. Τα *pulvinaria* ήταν μαξιλάρια, πάνω στα οποία τοποθετούνταν ομοιώματα των θεών κατά τη διάρκεια ενός *lectisternium*, μιας εορτής προς τιμήν των θεών κατά την οποία προσφέρονταν σε αυτούς ποικίλα εδέσματα.

4 tempus erat: η χρήση του παρατατικού αντί του αναμενόμενου ενεστώτα (*tempus est*) υποδηλώνει τη βιασύνη για άμεση έναρξη των εορταστικών εκδηλώσεων.

sodales: ο Οράτιος απευθύνεται στους φίλους και συντρόφους του και κατ' επέκταση σε όλους τους Ρωμαίους. Με ανάλογο τρόπο ο Αλκαίος καλούσε τους συμπατριώτες του να γιορτάσουν τον θάνατο του Μύρσιλου.

5 antehac: σε αντίθεση με το τριπλό *nunc* των πρώτων δύο στίχων. Ακολουθεί αναφορά στο παρελθόν, όταν η απειλή της Κλεοπάτρας ήταν ακόμη υπαρκτή.

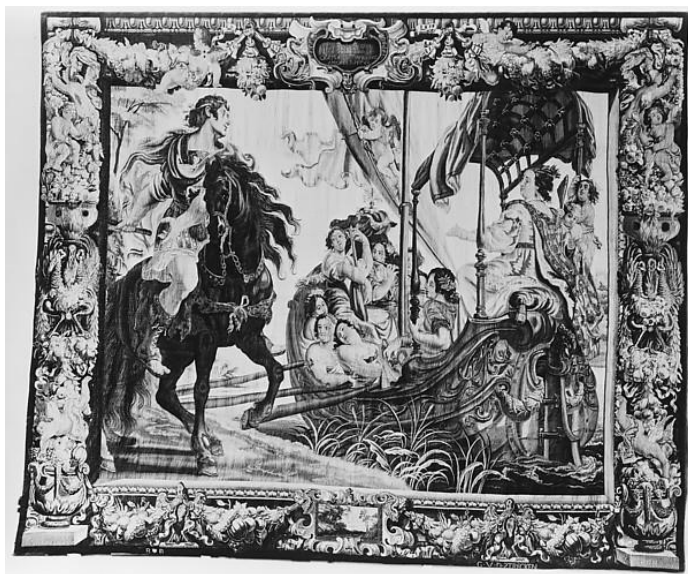
nefas: παραλείπεται το ευκόλως εννοούμενο *erat*. *Nefas* είναι οτιδήποτε αντιβαίνει στους θεϊκούς κανόνες και δεν έχει την έγκριση των θεών (το αντίθετό του είναι το *fas*).

Caecubum: εννοείται *vinum* (πρβλ. *Mareotico* χωρίς το *vino* στον στίχο 14). Πρόκειται για εξαιρετικής ποιότητας ιταλικό κρασί από την περιοχή του Λατίου.

6–8 Capitolio regina: σύμφωνα με την Αυγούστεια προπαγάνδα η Κλεοπάτρα είχε απειλήσει ότι θα καταλάμβανε τη Ρώμη, θα ασκούσε εξουσία και θα απέδιδε δικαιοσύνη καθισμένη στο Καπιτώλιο (Δίων Κάσσιος 50.5.4), ένα από τα ιερότερα σημεία της Ρώμης, όπου βρισκόταν ο ναός του Iuppiter Optimus Maximus. Μάλιστα εκεί θα εγκαθιστούσε τους δικούς της, Αιγύπτιους θεούς. Πρβλ. Οβ. *Met.* 15.827 κ.ε.: *frustra que erit illa minata, / servitura suo Capitolia nostra Canopo*, Λουκ. 10.63: *terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro*. Διαδιδόταν μάλιστα και η φήμη ότι ο Μ. Αντώνιος και η Κλεοπάτρα σχεδίαζαν να κάνουν την Αλεξάνδρεια πρωτεύουσα του κράτους τους, σε περίπτωση που επικρατούσαν (Δίων Κάσσιος 50.4.1 κ.ε.). Υπενθυμίζεται μάλιστα ότι η Κλεοπάτρα έζησε για δύο χρόνια στη Ρώμη κατόπιν πρόσκλησης του Ιουλίου Καίσαρα (46-44 π.Χ.).

Η Κλεοπάτρα δεν κατονομάζεται στην ωδή ούτε και πουθενά αλλού στην ποίηση του Ορατίου και την Αυγούστεια ποίηση. Αναφέρεται απαξιωτικά ως *regina*, τίτλος (μαζί με το *rex* 'βασιλιάς') τον οποίον απεχθάνονταν οι Ρωμαίοι μετά την κατάλυση του πολιτεύματος της βασιλείας και την εκδίωξη των Ταρκυνίων.

Η Κλεοπάτρα Ζ΄ Φιλοπάτωρ (69-30 π.Χ.), ανήκε στη δυναστεία των Λαγιδών, καθώς ήταν απόγονος του Πτολεμαίου του Σωτήρος, επίγονου του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ιδρυτή του ελληνικού βασιλείου της Αιγύπτου το 323 π.Χ. Ο Μάρκος Αντώνιος συνδέθηκε ερωτικά μαζί της και χώρισε τη Ρωμαία σύζυγό του, Οκταβία, αδερφή του Οκταβιανού.

Εικόνα 7.19. *Justus van Egmont* (1650–77), *Η πρώτη συνάντηση Αντώνιου και Κλεοπάτρας*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Με την Κλεοπάτρα ο Μ. Αντώνιος απέκτησε δύο δίδυμα, την Κλεοπάτρα Σελήνη και τον Αλέξανδρο Ήλιο, και τον Πτολεμαίο Φιλάδελο, τους οποίους κατέστησε κληρονόμους του σε μια μεγαλοπρεπή τελετή (Δίων Κάσσιος 49.32.4 κ.ε.), προκαλώντας μεγάλη ανησυχία στους Ρωμαίους. Αυτή η εκδήλωση ενέπνευσε τον Κ.Π. Καβάφη και συνέθεσε το ποίημα «Αλεξανδρινοί βασιλείς»:

Video 7.2 Ανάγνωση του ποιήματος «Αλεξανδρινοί βασιλείς» από την Έλλη Λαμπέτη:
<https://www.youtube.com/watch?v=my7rjJHIIv4> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Μαζεύθηκαν οι Αλεξανδρινοί
να δουν της Κλεοπάτρας τα παιδιά,
τον Καισαρίωνα, και τα μικρά του αδέρφια,
Αλέξανδρο και Πτολεμαίο, που πρώτη
φορά τα βγάζαν έξω στο Γυμνάσιο,
εκεί να τα κηρύξουν βασιλείς,
μες στη λαμπρή παράταξι των στρατιωτών.

Ο Αλέξανδρος— τον είπαν βασιλέα
της Αρμενίας, της Μηδίας, και των Πάρθων.
Ο Πτολεμαίος— τον είπαν βασιλέα
της Κιλικίας, της Συρίας, και της Φοινίκης.
Ο Καισαρίων στέκονταν πιο εμπροστά,
ντυμένος σε μετάξι τριανταφυλλί,
στο στήθος του ανθοδέσμη από υακίνθους,
η ζώνη του διπλή σειρά σαπφείρων κι αμεθύστων,
δεμένα τα ποδήματά του μ' άσπρες
κορδέλλες κεντημένες με ροδόχροα μαργαριτάρια.
Αυτόν τον είπαν πότερο από τους μικρούς,
αυτόν τον είπαν Βασιλέα των Βασιλέων.

Οι Αλεξανδρινοί ένοιωθαν βέβαια
που ήσαν λόγια αυτά και θεατρικά.

Αλλά η μέρα ήτανε ζεστή και ποιητική,
ο ουρανός ένα γαλάζιο ανοιχτό,
το Αλεξανδρινό Γυμνάσιον ένα
θριαμβικό κατόρθωμα της τέχνης,
των αυλικών η πολυτέλεια έκτακτη,
ο Καισαρίων όλο χάρις κι εμορφιά
(της Κλεοπάτρας υιός, αίμα των Λαγιδών):
κ' οι Αλεξανδρινοί έτρεχαν πια στην εορτή,
κ' ενθουσιάζονταν, κ' επευφημούσαν
ελληνικά, κ' αιγυπτιακά, και ποιοι εβραϊκά,
γοητευμένοι με τ' ωραίο θέαμα—
μ' όλο που βέβαια ήξευραν τι άξιζαν αυτά,
τι κούφια λόγια ήσανε αυτές η βασιλείες.

(Από τα Ποιήματα 1897-1933, Ίκαρος 1984)

Εικόνα 7.20. Χρυσό νόμισμα που απεικονίζει την κεφαλή του Μάρκου Αντωνίου (36 π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

7 *dementis ruinas*: αυτή που είναι *demens* είναι η βασίλισσα. Ο Οράτιος μεταφέρει το επίθετο από την Κλεοπάτρα στις καταστροφές (*ruinas*) που απειλεί να προκαλέσει στη Ρώμη.

Εικόνα 7.21. Κλεοπάτρα Ζ' (α' μισό 1^{ου} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

9–10 *contaminato cum grege turpium morbo virorum*: ο Οράτιος αναφέρεται πιθανότατα στη συνοδεία ευνούχων της Κλεοπάτρας. Τους αποκαλεί απαξιωτικά και περιφρονητικά *grex* 'κοπάδι', αισχρούς και μολυσμένους από αρρώστια, ενστερνιζόμενος τα αρνητικά στερεότυπα για την ηθική διαφθορά, τη χλιδή και την τρυφή των ανθρώπων της Ανατολής. Η λέξη *vir* χρησιμοποιείται ειρωνικά για τους ευνούχους της βασίλισσας.

***quidlibet impotens sperare*:** το *sperare* είναι απαρέμφοτο της αναφοράς από το *impotens*. Το επίθετο *impotens* εδώ χρησιμοποιείται με τη σημασία 'χωρίς δυνατότητα ελέγχου, εκτός εαυτού' (*OLD* s.v. 2 και 3), κατ' αναλογία του ελληνικού *άκρατής*.

11–12 *fortunaque dulci ebria*: η μέθη της Κλεοπάτρας είναι σε αυτή την περίπτωση μεταφορική. Μέχρι το Άκτιο η τύχη της χαρακτηρίζεται γλυκιά, καθώς είχε καταφέρει να σαγηνεύσει πρώτα τον Ιούλιο Καίσαρα και να αποκτήσει έναν γιο μαζί του το 47 π.Χ. (τον Καισαρίωνα), και στη συνέχεια τον Μάρκο Αντόνιο, με τον οποίον σχεδίαζε να αναλάβει την εξουσία όλου του τότε γνωστού κόσμου μετά την επικράτησή του επί του Οκταβιανού.

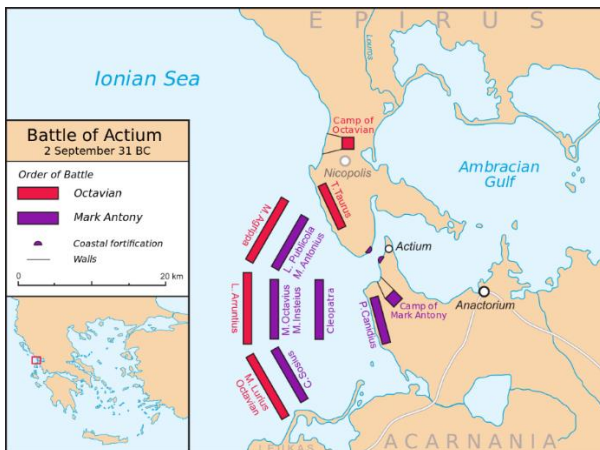

Εικόνα 7.22. *Jacob Jordaens (1593–1678), Συμπόσιο Αντώνιου και Κλεοπάτρας.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

12 furorem: η Κλεοπάτρα απεικονίζεται ως *furens*, έρμαιο των παθών και της μανίας της (πρβλ. *dementis ruinas* 7).

13 vix una sospes navis ab ignibus: είτε παρασυρμένος από τον πατριωτικό του ενθουσιασμό είτε αναπαράγοντας την προπαγάνδα της εποχής ο Οράτιος μεγεθύνει υπερβολικά τις διαστάσεις της ήττας της Κλεοπάτρας. Ο στόλος της κάθε άλλο παρά καταστράφηκε ολοκληρωτικά στο Άκτιο, αφού κατάφεραν να διαφύγουν περίπου εξήντα καράβια. Τις μεγαλύτερες απώλειες τις υπέστη ο στόλος του Μάρκου Αντωνίου (πάνω από τριακόσια καράβια).

Εικόνα 7.23. *Χάρτης της ναυμαχίας του Ακτίου.*

© Future Perfect at Sunrise / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Actium-en.svg?uselang=el).

14 mentemque lymphatam Mareotico: παραλείπεται το ευκόλως εννοούμενο *vino*, πρβλ. *Caecubum* (*vinum*) στον στίχο 5. Πρόκειται για γλυκό κρασί που προερχόταν από την περιοχή της λίμνης Μαρείας ή Μαρεωτίδας (σημερ. Mariut), κοντά στην Αλεξάνδρεια. Η Κλεοπάτρα και ο Μ. Αντώνιος ήταν διαβόητοι για την έφεσή τους στην οινοποσία, τουλάχιστον όπως παρουσιάζονταν από την Αυγούστεια προπαγάνδα της εποχής. Είναι, επομένως, βέβαιο ότι σε αυτό το σημείο της ωδής στο μυαλό του σύγχρονου αναγνώστη θα ερχόταν ο Μάρκος Αντώνιος.

16 ab Italia: ο Οράτιος και πάλι συνειδητά υπερβάλλει. Ο στόλος του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας δεν έφτασε ποτέ μέχρι την Ιταλία, παρά μόνο μέχρι το Άκτιο, στον Αμβρακικό κόλπο. Διά της υπερβολής ο Οράτιος τονίζει τον ρόλο του Οκταβιανού ως προστάτη και σωτήρα της Ιταλίας.

Εικόνα 7.24. *Justus van Egmont (1650–77), Η ναυμαχία του Ακτίου.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

volantem: υποκείμενο είναι το εννοούμενο *reginam*. Η εσπευσμένη υποχώρηση και φυγή της Κλεοπάτρας είναι μεταφορικά φτερωτή, γεγονός που προετοιμάζει την παρομοίωση με το περιστέρι που καταδιώκεται από τον γύπα στους επόμενους στίχους (17 κ.ε.).

17 remis adurgens: και πάλι η αναφορά του Ορατίου είναι ιστορικά ανακριβής, καθώς ο Οκταβιανός δεν καταδίωξε αμέσως τον στόλο της Κλεοπάτρας. Αφού πρώτα επέστρεψε στην Ιταλία, στη συνέχεια μετέβη στη Σάμο (Δίων Κάσσιος 51.4.3-6) και τελικά την άνοιξη του 30 π.Χ. επιτέθηκε στην Αίγυπτο. Τον Οράτιο βέβαια δεν ενδιαφέρει η ιστορική ακρίβεια, αλλά η παρουσίαση του Οκταβιανού ως διώκτη της Κλεοπάτρας.

accipiter velut: επική παρομοίωση, ήδη στον Όμηρο (*Il.* 22.139 κ.ε.), όπου ο Αχιλλέας ορμάει στον Έκτορα σαν γεράκι πάνω σε περιστέρι. Η μέχρι πρότινος αγέρωχη βασίλισσα της Αιγύπτου γίνεται τώρα ένα κυνηγημένο θήραμα που τρέχει να σωθεί από τον ατρόμητο Οκταβιανό.

20 Haemoniae: Αιμωνία είναι αρχαίο όνομα της Θεσσαλίας, από τον Αίμωνα, πατέρα του Θεσσαλού. Η αναφορά της Θεσσαλίας ίσως να αποτελεί νύξη σε παλαιότερη εμφύλια διαμάχη των Ρωμαίων, όταν Ιούλιος Καίσαρας και Πομπήιος ο Μέγας συγκρούστηκαν στην πεδιάδα των Φαρσάλων το 48 π.Χ.

21 fatale monstrum: εμφατικά στην αρχή της νέας στροφής μετά από διασκελισμό. Το επίθετο *fatale* μπορεί να σημαίνει είτε ‘καταστροφικό, θανατηφόρο’ (*OLD* s.v. 4) είτε ‘ορισμένο από τη μοίρα, σχετικό με τη μοίρα’ (*OLD* s.v. 1 και 2). Ο χαρακτηρισμός *monstrum*, ιδιαίτερα σκληρός για την Κλεοπάτρα, μπορεί να αποτελεί υπαινιγμό και στο ότι η Κλεοπάτρα είχε παντρευτεί τον αδερφό της, Πτολεμαίο Ζ’.

Quae generosius perire quaerens: από εδώ και πέρα η στάση του Ορατίου απέναντι στην Κλεοπάτρα εμφανώς αλλάζει και η μέχρι αυτό το σημείο απέχθειά του μετατρέπεται σε σεβασμό και συγκαλυμμένο θαυμασμό. Όταν πλέον συνειδητοποίησε ότι τα πάντα είχαν χαθεί, η Κλεοπάτρα επιδίωξε να έχει έναν αξιοπρεπή θάνατο στην Αλεξάνδρεια, παρά να ταπεινωθεί συρόμενη ως αιχμάλωτη στον θρίαμβο του Οκταβιανού στη Ρώμη. Σύμφωνα με τον Δίωνα Κάσσιο, ο Οκταβιανός θαύμασε τη στάση της, λυπήθηκε για τη βασίλισσα, ωστόσο στεναχωρήθηκε πολύ που έχασε την ευκαιρία να την εκθέσει στα βλέμματα του αλαλάζοντος ρωμαϊκού κοινού κατά τον επερχόμενο θρίαμβό του (51.14.6): *ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ...ἐκέκινεν μὲν καὶ ἐθαύμασε καὶ ἠλέησεν, αὐτὸς δὲ ἰσχυρῶς ἐλυπήθη ὡς καὶ πάσης τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ δόξης ἔστερημένος.*

22–23 nec muliebritur expavit ensem: το θάρρος που επέδειξε η Κλεοπάτρα ξεπερνάει τις γυναικείες δυνατότητες. Πρβλ. Βελλήσιος 2.87.1: *Cleopatra . . . expers muliebris metus spiritum reddidit*. Η πρόθεση *ex-* επιτείνει τη σημασία του ρήματος *expavit*. Σύμφωνα με μια παράδοση που διασώζει ο Πλούταρχος, η Κλεοπάτρα είχε πρώτα αποπειραθεί να αυτοκτονήσει με ξίφος. Η λέξη *ensis* προτιμάται από τους Αυγούστειους ποιητές έναντι του σχετικά αντι-ποιητικού *gladius*, το οποίο δεν απαντά καθόλου στις *Ωδές*.

latentis reparavit oras: στη Ρώμη κυκλοφορούσαν φήμες ότι η Κλεοπάτρα θα επιχειρούσε να σύρει και να περάσει τα καράβια της από τον ισθμό του Σουέζ στην Ερυθρά θάλασσα, ώστε να τα γλυτώσει από τον στόλο του Οκταβιανού, κάτι που τελικά δεν συνέβη (Πλούτ. *Αντ.* 69).

Εικόνα 7.25. Η ρωμαϊκή Αίγυπτος.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

25–26 ausa et iacentem visere regiam voltu sereno: το *voltu* είναι αρχαϊκός τύπος του *vultu*, κατάλληλος για τον μεγαλοπρεπή τόνο της ωδής.

Λέγεται ότι η Κλεοπάτρα απέκρυψε από όλους την πρόθεσή της να αυτοκτονήσει και εμφανιζόταν ευδιάθετη μπροστά στη συνοδεία της. Με ψυχραιμία και νηφαλιότητα, που θα ταίριαζε σε στωικό φιλόσοφο, η βασίλισσα αντιμετώπισε την κατάρρευση (μεταφορικά) του παλατιού της, ουσιαστικά το επικείμενο τέλος της ζωής της, κερδίζοντας έτσι τον σεβασμό του Ορατίου. Πρβλ. τη στάση που προτρέπει ο Κ.Π. Καβάφης να κρατήσει ο Αντώνιος λίγο πριν την άλωση της Αλεξάνδρειας στο ποίημά του *Απολείπειν ο θεός Αντώνιον*:

Video 7.3 Ανάγνωση του ποιήματος «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον» από τον Δημήτρη Χορν:

<https://www.youtube.com/watch?v=JueMbRVYEB8> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Video 7.4 Μελοποίηση του ποιήματος «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον» από τον Δήμο Μούτση (1975).

Τραγούδι: Άλκηστις Πρωτοψάλτη:

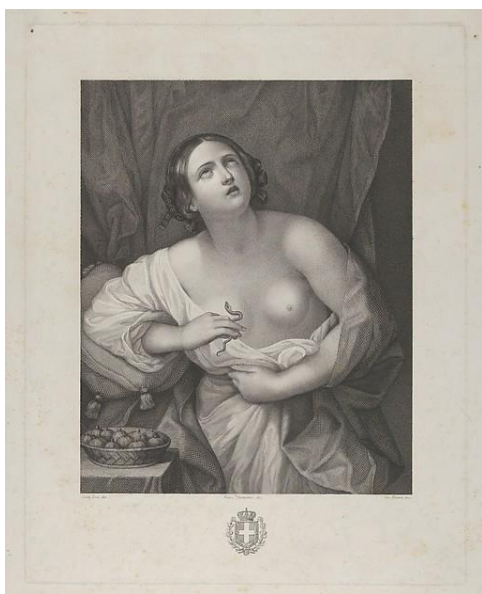
<https://www.youtube.com/watch?v=by9R-qTbeys> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ', ακουσθεί
 αόρατος θίασος να περνά
 με μουσικές εξαίσιες, με φωνές—
 την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου
 που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου
 που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανωφέλετα θρηνησεις.
 Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
 αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.
 Προ πάντων να μη γελασθείς, μην πεις πως ήταν

ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου·
μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο,
κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ' όχι
με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα,
ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,
τα εξάίσια όργανα του μυστικού θιάσου,
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις.

(Από τα Ποιήματα 1897-1933, Έκταρος 1984)

26–27 fortis et asperas tractare serpentes: σύμφωνα με την επικρατέστερη εκδοχή, η οποία, ωστόσο, δεν είναι καθόλου βέβαιη (βλ. Σουητ. *Aug.* 17.4 *putabatur*), η Κλεοπάτρα αυτοκτόνησε δεχόμενη το δάγκωμα των βασιλικών της φιδιών (ενός ή δύο). Σύμφωνα με μια εξίσου αβέβαιη αιγυπτιακή δοξασία, το δάγκωμα της βασιλικής κόμπρας εξασφάλιζε αθανασία. Κατά τη διάρκεια του θριάμβου που εορτάστηκε αργότερα στη Ρώμη το ομοίωμα της Κλεοπάτρας συνοδευόταν από φίδια (Πλουτ. *Αντ.* 86.3).

Εικόνα 7.26. *Giovanni Rivera (ca. 1796–1861), Η αυτοκτονία της Κλεοπάτρας.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 7.27. *Jean Mignon (1535–ca. 1555), Η αυτοκτονία της Κλεοπάτρας.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

atrum...venenum: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Το δηλητήριο αποκαλείται ‘μαύρο’ μεταφορικά, καθώς επιφέρει τον θάνατο.

Εικόνα 7.28. *Justus van Egmont (1650–1677), Η αυτοκτονία της Κλεοπάτρας.*

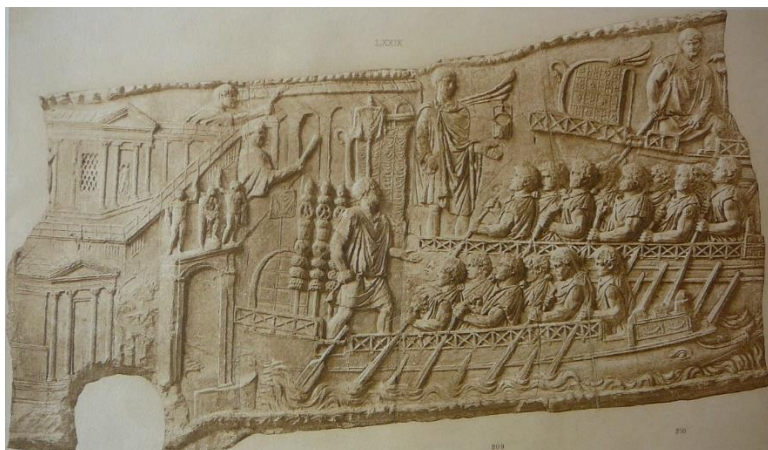
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

28 combiberet: η πρόθεση *com-* επιτείνει τη σημασία του ρήματος. Μολονότι στην περίπτωση αυτή η Κλεοπάτρα δεν θα πει το δηλητήριο από το στόμα αλλά από το σώμα της, το ρήμα *combiberet* συνεχίζει το θέμα της οινοποσίας που είναι ένα από τα κυρίαρχα στην ωδή (*nunc est bibendum* 1, *Caecubum (vinum)* 5, *ebria* 12, *mentemque lymphatam Mareotico* 14).

29 morte: αφαιρετική της αιτίας.

ferocior: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου.

29 saevis Liburnis: τα Λιβυρνικά καράβια (Λιβυρνίδες) ήταν ελαφρά και ευκίνητα πλοία, που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη νίκη του Οκταβιανού στο Άκτιο. Τα είχαν χρησιμοποιήσει πρώτοι οι Λιβυρνοί πειρατές της Ιλλυρίας.

Εικόνα 7.29. Λιβυρνικά καράβια (από τη στήλη του Τραϊανού).

© Gun Poeder Ma / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:058_Conrad_Cichorius,_Die_Reliefs_der_Traianss%C3%A4ule,_Tafel_LVIII.jpg).

31–32 privata: όχι με την ιδιότητά της ως βασίλισσας της Αιγύπτου, αλλά ως απλή ιδιώτης.

superbo... triumpho: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό τοποθετούνται, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου, στο τέλος διαδοχικών στίχων.

Η λέξη *triumpho* είναι αριστοτεχνικά τοποθετημένη στο τέλος μιας ωδής που ξεκίνησε με ενθουσιώδες κάλεσμα σε πανηγυρισμούς για τη μεγάλη νίκη του Οκταβιανού. Τελικά στον θρίαμβο που γιόρτασε ο Οκταβιανός σύρθηκαν μπροστά στο ρωμαϊκό κοινό τα δύο παιδιά της Κλεοπάτρας και ένα ομοίωμα της τυλιγμένο με δύο φίδια. Όπως παραδίδει ο Πορφύριον, σύμφωνα με τον Λίβιο η Κλεοπάτρα αρνήθηκε να συρθεί αιχμάλωτη στον θρίαμβο του Οκταβιανού λέγοντας *'non triumphabor'* («ού θριαμβεύσομαι»).

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, στους πανηγυρισμούς τους οι Ρωμαίοι δεν ανέφεραν καθόλου τον Μάρκο Αντώνιο και τους υποστηρικτές του, καθώς η νίκη υποτίθεται ότι επιτεύχθηκε επί ενός εξωτερικού, αποκλειστικά, εχθρού (Δίων Κάσσιος 51.19.5): *τὸν γὰρ Ἀντώνιον καὶ τοὺς ἄλλους Ῥωμαίους τοὺς σὺν ἐκείνῳ νικηθέντας οὔτε πρότερον οὔτε τότε, ὡς καὶ ἐορτάζειν σφᾶς ἐπ' αὐτοῖς δέον, ὠνόμασαν.*

non humilis mulier: σχήμα λιτότητας. Ουσιαστικά η φράση *non humilis* σημαίνει *superba* και ταιριάζει με τον επικείμενο θρίαμβο του Οκταβιανού, που επίσης θα είναι *superbus*, έστω και χωρίς την Κλεοπάτρα.

7.4. Οράτιος *Carm.* 2.7

7.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: Αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: μετά το 29 π.Χ., καθώς *terminus post quem* είναι η γενική αμνηστία που χορήγησε ο Οκταβιανός εκείνη τη χρονιά.

Ο Οράτιος υποδέχεται πίσω στη Ρώμη τον παλιό φίλο και συμπολεμιστή του, Πομπήιο, και τον καλεί να γιορτάσουν την επιστροφή του και την επανένωσή τους με ένα συμπόσιο. Στις τρεις πρώτες στροφές ο ποιητής αναφέρεται στο κοινό του παρελθόν με τον Πομπήιο τόσο εν καιρώ ειρήνης όσο και εν καιρώ

πολέμου. Πολιτικά και συμποτικά θέματα συνενώνονται, καθώς η ωδή έχει ενδιαφέρουσες πολιτικές προεκτάσεις. Ο Πομπήιος (αγνώστων λοιπών στοιχείων) είναι ένας βετεράνος των εμφυλίων πολέμων, ο οποίος, αφού πρώτα πολέμησε εναντίον του Οκταβιανού στους Φιλίππους και σε άλλες επακόλουθες συγκρούσεις, τελικά επιστρέφει στη Ρώμη χάρι στη γενική αμνηστία που χορήγησε γενναϊόδωρα ο *princeps*.

Ο Οράτιος βρίσκει την ευκαιρία να αναφερθεί και στη δική του συμμετοχή στη μάχη των Φιλίππων (πρβλ. *Epist.* 2.2.49: *unde simul primum me dimisere Philippi*) και δεν διστάζει να ομολογήσει ότι έγινε *ρίψασπις* και ότι εγκατέλειψε γρήγορα και φοβισμένα το πεδίο της μάχης. Αυτή η ντροπιαστική –με βάση τον ηρωικό αξιακό κώδικα– ομολογία δειλίας επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες: αφενός, ο Οράτιος, ο οποίος είναι πλέον μέλος του κύκλου του Μαικήνα και συνεπώς φίλα προσκείμενος στον Οκταβιανό, θέλει να απαλείψει την «ενοχλητική» ανάμνηση της συμμετοχής του στη μάχη των Φιλίππων με την πλευρά των αντιπάλων του Οκταβιανού, των Κάσιου και Βρούτου. Επιδιώκει να καταδείξει ότι μάλλον άθελα και απρόθυμα βρισκόταν εκεί, ότι η συμμετοχή του στη μάχη ήταν μηδαμινή και ότι γρήγορα εγκατέλειψε το πεδίο των συγκρούσεων. Αφετέρου, σε ποιητολογικό επίπεδο, ο Οράτιος θέλει να συσχετιστεί με τους μεγάλους Έλληνες προκατόχους του, τον Αρχίλοχο, τον Ανακρέοντα και τον Αλκαίο, οι οποίοι επίσης έγραψαν ποιήματα τονίζοντας ότι προτίμησαν να γίνουν *ρίψασπιδες* και να ζήσουν, παρά να σκοτωθούν στο πεδίο της μάχης (βλ. σημ. στον στίχο 10). Μάλιστα ο Αρχίλοχος ισχυρίζεται ότι πέταξε την ασπίδα του σε περιοχή πολύ κοντινή με τους Φιλίππους, στα ηπειρωτικά παράλια απέναντι από τη Θάσο, όπου ως μέλος των Παριανών αποίκων της Θάσου πολέμουσε με τα ντόπια θρακικά φύλα.

Η ωδή, ύστερα από την αναδρομή στο παρελθόν και τις πολιτικές-στρατιωτικές αναφορές, καταλήγει στο ιδιωτικό συμπόσιο με το οποίο οι δύο φίλοι θα γιορτάσουν την επανένωσή τους και την απαρχή μιας νέας ζωής στη Ρώμη υπό το νέο καθεστώς.

7.4.2. Λατινικό κείμενο

O saepe mecum tempus in ultimum deducte Bruto militiae duce, quis te redonavit Quiritem dis patriis Italoque caelo,	
Pompei, meorum prime sodalium, cum quo morantem saepe diem mero fregi coronatus nitentis malobathro Syrio capillos?	5
tecum Philippos et celerem fugam sensi relictam non bene parmula, cum fracta virtus et minaces turpe solum tetigere mento:	10
sed me per hostis Mercurius celer denso paventem sustulit aere, te rursus in bellum resorbens unda fretis tulit aestuosus.	15
ergo obligatam redde Iovi dapem longaque fessum militiae latus depone sub lauru mea nec parce cadis tibi destinatis.	20
oblivioso levia Massico ciboria exple, funde capacibus unguenta de conchis. quis udo deproperare apio coronas	

curatve myrto? quem Venus arbitrum dicet bibendi? Non ego sanius bacchabor Edonis: recepto dulce mihi furere est amico.	25
--	----

Πίνακας 7.7 Λατινικό κείμενο ωδής 2.7.

7.4.3. Μετάφραση

sodalis, is, e (επίθ.) = σύντροφος
moror (αποθ. 1) = καθυστερώ
frango, fregi, fractum, frangere 3 = σπάζω
malobathron, -i (β' ουδ) = μαλόβαθρον, μύρο
parmula, -ae (α' θηλ) = (μικρή) ασπίδα
mentum, -i (β' ουδ) = γένι
aes, aeris (γ' ουδ) = χαλκός
paveo, ravi, -, pavere 2 = φοβάμαι
resorbeo, resorbui, -, resorbere 2 = απορροφώ
daps, dapis (γ' θηλ) = δείπνο
laurus, i (σπ. -us) (β' θηλ) = δάφνη
cadus, -i (β' αρσ) = κάδος
ciborium, -ii (β' ουδ) = ποτήρι πλατύστομο
expleo, explevi, expletum, explere 2 = γεμίζω
fundo, fudi, fusum, fundere 3 = χύνω
capax, -acis (επίθ.) = ευρύχωρος
udus, a, um (επίθ.) = υγρός
arrium, -ii (β' ουδ) = σέλινο
arbiter, arbitri (β' αρσ) = κριτής
furo, -, -, furere 3 = μαίνομαι

7.4.4. Λεξιλόγιο

Εσύ που συχνά οδηγήθηκες μαζί μου στην έσχατη ώρα με τον Βρούτο αρχηγό της εκστρατείας, ποιος σε ξαναχάρισε Κυρίτη στους πατρώους θεούς και στον ιταλικό ουρανό,	
Πομπήιε, πρώτε από τους συντρόφους μου, που με σένα συχνά καθυστέρησα το διάβα της μέρας πίνοντας κρασί, φορώντας στεφάνι στα μαλλιά μου που έλαμπαν από το συριακό μύρο;	5
Μαζί σου γνώρισα τους Φιλίππους και τη γρήγορη φυγή, εγκαταλείποντας άδοξα τη μικρή μου ασπίδα, όταν συντρίφτηκε η ανδρεία και αυτοί που απειλούσαν άγγιξαν με τα γένια τους το ντροπιαστικό χώμα.	10
Αλλά εμένα που φοβόμουν ο γρήγορος Ερμής μέσα από τους εχθρούς με σήκωσε σε πυκνό σύννεφο, ενώ εσένα σε ξαναρούφηξε του τρικυμισμένου πελάγου το κύμα και σε έφερε πάλι σε πόλεμο.	15
Γι' αυτό πρόσφερε στον Δία το δείπνο που οφείλεις και βάλε κάτω από τη δάφνη μου το κουρασμένο	

<p>από τη μακρά εκστρατεία πλευρό σου και να μη λυπάσαι τους κάδους που προόριζα για σένα.</p> <p>Γέμιζε τα γυαλιστερά ποτήρια με Μασικό κρασί που φέρνει λησμονιά, χύσε από ευρύχωρα δοχεία αρώματα. Ποιος θα φροντίσει βιαστικά να πλέξει στεφάνια από δροσερό σέλινο ή μυρτιά;</p> <p>Ποιον θα ορίσει η Αφροδίτη κριτή για το πιστό; Εγώ θα βακχεύσω με μεγαλύτερη μανία από τους Ηδωνούς. Είναι γλυκιά η τρέλα, μια και υποδέχομαι τον φίλο μου.</p>	<p>20</p> <p>25</p>
--	---------------------

Πίνακας 7.8 Μετάφραση ωδής 2.7.

7.4.5. Σημειώσεις

1 saepe: ο Οράτιος πιθανότατα αναφέρεται σε μικρότερης κλίμακας συγκρούσεις κατά τα δύο χρόνια που προηγήθηκαν της μάχης των Φιλίππων.

2 Bruto...duce: πρόκειται για τον Marcus Iunius Brutus, επικεφαλής της ομάδας που δολοφόνησε τον Ιούλιο Καίσαρα το 44 π.Χ. και στη συνέχεια επικεφαλής, μαζί με τον Gaius Cassius Longinus του στρατού που πολέμησε στους Φιλίππους εναντίον των λεγεώνων του Οκταβιανού και του Μάρκου Αντωνίου.

Εικόνα 7.30. Μάρκος Ιούνιος Βρούτος (Palazzo Massimo alle Terme).

© Public domain / Wikimedia commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_Brutus_Massimo.jpg?uselang=el).

3 quis: πρόκειται για ρητορική ερώτηση, καθώς είναι γνωστό σε όλους ότι ο Οκταβιανός ήταν εκείνος που παραχώρησε γενική αμνηστία στους βετεράνους των εμφυλίων πολέμων μετά τη ναυμαχία του Ακτίου.

redonavit: το ρήμα απαντά μόνο εδώ και στο *Carm.* 3.3.33 (*redonabo*) στην κλασική λατινική λογοτεχνία.

Quiritem: κατηγορούμενο στο *te*. Χάρη στην αμνηστία που παραχώρησε ο Οκταβιανός, ο Πομπήιος ανέκτησε τα πολιτικά του δικαιώματα και προνόμια. Για την ονομασία *Quirites* των Ρωμαίων πολιτών βλ. σημ. στο *Carm.* 1.1.7.

4 dis patriis: οι θεοί που προστατεύουν την πατρίδα και την οικογένεια, και κατ' επέκτασιν η ίδια η πατρίδα, οι *Penates*.

5 Pompei: δεν πρόκειται φυσικά για τον Sextus Pompeius Magnus, αλλά ίσως για ένα άσημο μέλος αυτής της οικογένειας, φίλο του Ορατίου και συμπολεμιστή του στους Φιλίππους το 42 π.Χ.

6 mero: για τη χρήση του επιθέτου *merum* με τη σημασία ‘κρασί’ βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.10.

7–8 coronatus: ήταν σύνηθες για τους συμμετέχοντες σε συμπόσια να φορούν στεφάνια από λουλούδια ή μυρτιά στα μαλλιά τους.

nitentis...capillos: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Το *capillos* είναι αιτιατική της αναφοράς κατ’ αναλογίαν της ελληνικής σύνταξης.

malobathro Syrio: το μαλόβαθρον (ή μαλάβαθρον) ήταν αρωματικό έλαιο ινδικής, κατά πάσα πιθανότητα, προέλευσης, το οποίο, ωστόσο, οι Ρωμαίοι, όπως και άλλα αρώματα, προμηθεύονταν από περιοχές της Μέσης Ανατολής.

9 Philippos: οι Φίλιπποι ιδρύθηκαν από τον Φίλιππο τον Β΄ της Μακεδονίας και γνώρισαν ιδιαίτερη άνθιση κατά τη ρωμαϊκή εποχή, καθώς βρίσκονταν επί της Εγνατίας οδού. Στην πεδιάδα των Φιλίππων και σε δύο διαδοχικές μάχες οι συνασπισμένες δυνάμεις του Οκταβιανού και του Μάρκου Αντωνίου συνέτριψαν τον στρατό των Κάσσιου και Βρούτου, οι οποίοι στη συνέχεια αυτοκτόνησαν.

celerem fuga: ο Οράτιος ισχυρίζεται ότι δεν πολέμησε στην πεδιάδα των Φιλίππων, παρά τράπηκε σε γρήγορη φυγή από τον φόβο και τη δειλία του.

10 relicta non bene parmula: το *non bene* είναι σχήμα λιτότητας. Όπως ο Αρχίλοχος (fr. 5 West: *ἀσπίδι μὲν Σαΐων τις ἀγάλλεται, ἦν παρὰ θάμνῳ, / ἔντος ἀμώμητον, κάλλιπον οὐκ ἐθέλων· / αὐτὸν δ' ἐξεσάωσα. τί μοι μέλει ἀσπίς ἐκείνη; / ἐρρέτω· ἐξαῖτις κτήσομαι οὐ κακίῳ*), ο Αλκαίος (fr. 428 L-P: *Ἄλκαος σάος ἴαροι ἐνθαδ' οὐκυτὸν ἀληκτορὶν ἔς Γλαυκώπιον Ἴρον ὄνεκρέμασσαν Ἰττικοί*) και ο Ανακρέων (fr. 381b Campbell = 85 Gentili: *ἀσπίδα ῥίψας ποταμοῦ καλλιροῦ παρ' ὄχθας*) πριν από αυτόν, ο Οράτιος ισχυρίζεται ότι δεν έμεινε να πολεμήσει στους Φιλίππους, αλλά έριξε την ασπίδα του –έγινε δηλαδή *ρίψασπις*– για να μπορέσει να διαφύγει γρηγορότερα από το πεδίο της μάχης. Το ρίξιμο της ασπίδας ήταν ντροπιαστική πράξη για έναν πολεμιστή και το άκρον άωτον της δειλίας. Ο Οράτιος παραδέχεται ότι το έκανε και γιατί θέλει να μιμηθεί την πράξη των λογοτεχνικών προκατόχων του, αλλά και γιατί θέλει να δείξει στον Οκταβιανό ότι στην ουσία δεν πολέμησε εναντίον του στους Φιλίππους.

11 fracta virtus: *virtus* μπορεί να σημαίνει και ‘γενναιότητα, ανδρεία’ (< *vir*) και αρετή. Καθώς η κατάκτηση της *virtus* αποτελούσε τον βασικό σκοπό ενός Στωϊκού φιλοσόφου, είναι πιθανό ότι εδώ ο Οράτιος υπαινίσσεται την προτίμηση του Βρούτου και του Κάσσιου για τη Στωϊκή φιλοσοφία. Βλ. το σχόλιο του Πορφυρίωνα ad loc.: *quia virtute se Cassius et Brutus praecipue iactabant*.

12 turpe solum tetigere mento: η φράση είναι πιθανότατα εμπνευσμένη από τον Όμηρο, *Ιλ.* 2.418: *πρηνέες ἐν κονίησιν ὁδὰξ λαζοῖατο γαῖαν*. Πρβλ. Ομ. *Οδ.* 22.94, Ευρ. *Φοιν.* 1423, Βεργ. *Aen.* 10.349, 489, 11.418.

tetigere: για την προτίμηση των ποιητών για τον β΄ τύπο του γ΄ πληθυντικού οριστικής παρακειμένου ενεργητικής φωνής βλ. σημ. στο *Carm.* 1.23.7.

13 Mercurius celer: ο Οράτιος θεωρούσε τον Ερμή προστάτη του και γενικότερα προστάτη των ποιητών, τους οποίους αποκαλούσε *virī Mercuriales* (*Carm.* 2.17.29 κ.ε.). Εξάλλου, ο Ερμής ήταν ο ευρετής της λύρας (*Carm.* 1.10.6: *curvaeque lyrae parentem*). Ολόκληρη η ωδή 1.10 αποτελεί ύμνο στον Ερμή.

Ο Ερμής χαρακτηρίζεται *celer*, όπως *celeris* ήταν και η φυγή του Ορατίου από το πεδίο της μάχης (9).

14 denso...aere: στον Όμηρο οι θεοί σώζουν πολεμιστές που κινδυνεύουν στη μάχη καλύπτοντάς τους με σύννεφο, ώστε να γίνουν αόρατοι, και σηκώνοντάς τους στον αέρα. Πρβλ. τη σωτηρία του Πάρη από την Αφροδίτη (Ομ. *Ιλ.* 3.380 κ.ε.), του Διομήδη από τον Ήφαιστο (Ομ. *Ιλ.* 5.23), του Αινεία από τον Απόλλωνα

(Ομ. *Ιλ.* 5.344 κ.ε.) και τον Ποσειδώνα (Ομ. *Ιλ.* 20.321-3), του Έκτορα από τον Απόλλωνα (Ομ. *Ιλ.* 20.443 κ.ε.). Με χιούμορ και ειρωνεία ο Οράτιος περιγράφει με επικούς όρους την ντροπιαστική φυγή του από το πεδίο της μάχης.

Ο Ερμής είχε καλύψει με αχλύ τον βασιλιά Πρίαμο, προκειμένου εκείνος να φτάσει ασφαλής στη σκηνή του Αχιλλέα, για να εξαγοράσει το σώμα του νεκρού Έκτορα. Βλ. σημ. στο *Carm.* 1.6.13-16.

paventem: ο Οράτιος συνεχίζει να τονίζει τον φόβο και τη δειλία του στη μάχη.

15–16 te rursus...aestuosis: η αντωνυμία *te* βρίσκεται σε εμφατική αντίθεση με το *me* του στίχου 13. Ο πόλεμος παραλληλίζεται με ταραγμένη θάλασσα που παρασύρει τους μαχητές με τα κύματά της. Πρβλ. Τυρτ. 12.22: *κῦμα μάχης*. Σε αντίθεση με τον Οράτιο που σταμάτησε να πολεμάει, μετά τους Φιλίππους ο Πομπήιος θα πρέπει να έλαβε μέρος στις εμφύλιες διαμάχες που διεξήχθησαν μέχρι τη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.), πολεμώντας πιθανώς στο πλευρό του Σέξτου Πομπήιου, γιου του Πομπήιου του Μεγάλου, μέχρι το 36 π.Χ., και στο πλευρό του Μάρκου Αντωνίου αργότερα.

17 ergo obligatam redde Iovi dapem: προτού κάνει οτιδήποτε άλλο, ο Πομπήιος οφείλει να ευχαριστήσει τον Δία για τη σωτηρία και την επιστροφή του στη Ρώμη με μια τελετουργική προσφορά. Πρβλ. την ευχαριστία των Ρωμαίων προς τους θεούς για τη νίκη του Οκταβιανού επί της Κλεοπάτρας στο *Carm.* 1.37.2-4.

18 longaue fessum militia latus: η διάταξη των όρων είναι *a-b-a-b*.

19 sub lauru mea: η δάφνη είναι το εμβληματικό δέντρο του θεού της ποίησης, Απόλλωνα. Βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.14-16.

20 cadis tibi destinatis: ο Οράτιος κρατούσε στο κελάρι του πιθάρια με κρασί, τα οποία σχεδίαζε να ανοίξει μόνο όταν θα επέστρεφε ο καλός του φίλος.

21 oblivioso...Massico: για το εξαιρετικής ποιότητας Μασσικό κρασί βλ. *Carm.* 1.1.19 με σημ. Για το κρασί που βοηθά τον άνθρωπο να ξεχάσει πρβλ. Αλκ. fr. 346.3: *οἶνον γὰρ Σεμέλας καὶ Δίος υἱὸς λαθικάδεον*.

21–22 levia...ciboria: μεταλλικά κύπελλα (ελλ. *κιβώριον*) στο σχήμα της αιγυπτιακής κυάμου.

22 exple: ‘γέμισε μέχρι πάνω’. Το πρόθεμα *ex-* επιτείνει τη σημασία του απλού ρήματος.

23 conchis: κοχύλια για τη μεταφορά αρωμάτων.

quis: σε συνδυασμό με το *quem* του στίχου 25 αυτές οι ερωτήσεις ζωντανεύουν την ωδή και φανερώνουν τη λαχτάρα του Ορατίου να γιορτάσει με συμπόσιο τον γυρισμό του φίλου του. Ο ποιητής αναζητάει τους δούλους που θα φροντίσουν για τα του συμποσίου.

24–25 deproperare: το πρόθεμα *de-* επιτείνει τη σημασία του απλού ρήματος, για να τονιστεί η βιασύνη του Ορατίου.

apio coronas...myrto?: στεφάνια από σέλινο ή μυρτιά αποτελούσαν βασικό συστατικό στοιχείο ενός καλού συμποσίου.

25 quem: βλ. το σχόλιο για το *quis* στον στίχο 23.

Venus: αυτή ήταν η ονομασία της καλύτερης ζαριάς (*iactus Venerius*). Όποιος την έφερνε γινόταν *arbiter bibendi* στο συμπόσιο.

arbitrum bibendi: κατηγορούμενο στο *quem*. Ο *arbiter* ή *magister bibendi* ήταν υπεύθυνος για την ανάμιξη του κρασιού με νερό και για τη διανομή του στους συμποσιαστές, φροντίζοντας να αποφεύγονται η μέθη και οι συνακόλουθοι καβγάδες.

26 non sanius: σχήμα λιτότητας.

27–28 Edonis: θρακικό φύλο, γνωστό για την έφεσή του στην οινοποσία και την οργιαστική λατρεία του θεού Διονύσου, βλ. και σημ. στο *Carm.* 1.18.9-10, 2.19.20.

recepto...amico: η μετοχή και το υποκείμενό της είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Οράτιου, πρβλ. 4.11.7-8.

dulce mihi furere est: ο Οράτιος δεν απέρριπτε καθόλου την ξέφρενη γιορτή και το κρασί, όταν η κατάσταση το απαιτούσε. Πρβλ. *Carm.* 4.12.28: *dulce est desipere in loco.*

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹⁰

Carm. 1.2

Barchiesi 2000, 172

Binder 2003

Γρόλλιος 1990, 23-47

Cairns 1971

Commager 1962, 175-194

Connor 1987, 70-73

Cremona 1976

Cremona 1982, 118-148

Doblhofer 1981

Eckert 1959, 75-77

Erren 1979

Fedeli 1998

Fraenkel 1957, 242-251

Garrison 1991, 203-206

Haffter 1976, 201-203

Herzog 1988, 326-328

Hills 2005, 50-53

¹⁰ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Hommel 1950, 64, 121 κ.ε.
Ingrosso 1977-1980
Johnson, T.S. 2004, 123-125
Kießling/Heinze 1930, 10-19
Kraggerud 1985
Leach 1998, 55-57
Lefèvre 1993a, 165-167
Lowrie 1997, 142 κ.ε.
Lyne 1995, 43-49
Marcovich 1980
Maurer 2003
Mayer 2012
Mutschler 1989, 98 κ.ε.
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 16-40
Numberger 1972, 13-23, 494-498
Oksala 1973, 67, 85-92
Oliensis 1998, 105 κ.ε., 127 κ.ε.
Pardini 1992 (για τους στίχους 48 κ.ε.)
Parker, H. 1992, 293-302
Pice 1993
Quinn 1980, 121-125
Rohde 1963
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 470-481
Röver/Oppermann 1961, 20-26
Rüpke 1998, 445 κ.ε.
Santirocco 1986, 25 κ.ε.
Schmidt, E.A. 1982, 535-537 (για τους στίχους 30-40)
Schmidt, E.A. 1983, 4 κ.ε., 18-31
Shorey 1910
Simpson 1993 (για τους στίχους 30-44)
Sutherland 1994, 40-62
Sutherland 2002, 32-42
Syndikus 1972/73, I, 38-57
Torigian 1995
Voit 1982
Waszink 1966, 114-118
West, D.A. 1967, 83-98

West, D.A. 1995a, 8-15
Wili 1948, 142-144
Williams, G. 1968, 88-97
Williams, G. 1980, 9-13, 21
Zgoll 2004, 188-191

Carm. 1.14

Anderson 1966
Bonanno 1990, 207-232
Brugnoli 1996
Buchmann 1974, 43-58
Büchner 1976, 105-109
Γρόλλιος 1990, 165-170
Cairns 1972, 218-221
Calboli 1998
Carrubba 2003
Cavarzere 1995
Cavarzere 1996, 155-164
Commager 1962, 163-169
Cremona 1982, 67-77
Cucchiarelli 2004/05
Davis, G. 1989
Doblhofer 1981, 1936-1942
Drexler 1935
Dunn 1995, 168 κ.ε.
Fraenkel 1957, 154-158
Garrison 1991, 223-225
Herzog 1988, 323 κ.ε.
Hubbard, M. 1973, 13-17
Jocelyn 1982
Kießling/Heinze 1930, 71-75
Knorr 2006
Lefèvre 1993a, 150 κ.ε.
Lowrie 1995, 39-41
Maier K.E. 1991
Maleuvre 1990
Maurach 2001, 152-155
Mayer 2012

Minadeo 1982, 107-109
Mühl 1973, 102 κ.ε.
Nardoni 1979, 108-116 (για τον στίχο 1)
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 178-188
Numberger 1972, 66-69, 508 κ.ε.
Paolucci 1999
Paschalis 2002a, 79 κ.ε.
Pasquali 1920, 16-38
Putnam 2006b, 30-32
Quinn 1980, 150-152
Radke 1959, 320-322
Rinaldi 1995
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 538-542
Röver/Oppermann 1961, 39
Santirocco 1986, 46-48
Seel 1970
Servodio 1996/97
Shorey 1910
Suárez Martínez 1991 (για τον στίχο 8)
Syndikus 1972/73, I, 162-170
Thomas 2007, 58-60
Väisänen 1993/94
West, D.A. 1995a, 64-71
West, D.A. 2000 (για τους στίχους 17-20)
Wilamowitz-Moellendorf 1913, 312
Wili 1948, 117-119
Woodman 1980
Zumwalt 1977/78

Carm. 1.37

Assis de Rojo 1997
Braccesi 1991
Buchheit 1981 (για τους στίχους 15-21)
Γρόλλιος 1990, 338-352
Carrubba 1973
Carrubba 2006 (για τον στίχο 18)
Cavarzere 1996, 194-197 (για τους στίχους 1-6)

Citti V. 1988
Commager 1962, 88-98
Cremona 1982, 90-100
Davis, G. 1991, 233-242
De Forest 1989
Doblhofer 1981, 1944-1946
Domenicucci 2003 (για τους στίχους 1-8)
Dunn 1995, 170
Encinas Martínez 1997
Évrard 1981 (για τον στίχο 1)
Fitzgerald W.C. 1987
Fraenkel 1957, 158-161
Galinsky 2003
Garrison 1991, 254-257
Glück 2001
Grollios 1988
Hardie A. 1976
Harrison, S.J. 2001, 267 κ.ε.
Hendry 1992
Hendry 1992/93
Herzog 1988, 325 κ.ε.
Hunter 2006, 48-50
Instinsky 1954, 126-128
Johnson W.R. 1967
Kießling/Heinze 1930, 154-159
Leach 1998, 57-60
Leeman 1965
Lefèvre 1993a, 151-153
Lieberg 1990
Loupiac 1997
Lowrie 1997, 139-164
Lyne 1995, 42 κ.ε., 87 κ.ε., 181-183
Macleod 1982, 373-375
Mader 1989, 184-188
Maleuvre 1995-1997, II, 139-144
Maurach 2001, 41-43, 149-152
Mayer 2012

Mindt 2007, 50-52
Musti 2003
Mutschler 1989
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 406-421
Numberger 1972, 132-139, 523 κ.ε.
Nussbaum 1971
Oliensis 1998, 136-145
Otis 1968
Paschalis 2002a, 83 κ.ε.
Pasquali 1920, 44-63
Perl 1999
Pöschl 1968
Quinn 1980, 192-195
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 624-630
Röver/Oppermann 1961, 46 κ.ε.
Santirocco 1986, 79
Schäfer C. 2006
Schwind 1965, 120
Shorey 1910
Sutherland 1994, 206-211
Sutherland 2002, 58-70
Syndikus 1972/73, I, 331-339
Toppani 1992
West, D.A. 1995a, 180-191
Wyke 1992
Zimmermann 2001

Carm. 2.7

Albrecht 1983
Ameruoso 2005
Anderson 1974, 44 κ.ε.
Braccesi 1997 (για τον στίχο 13)
Büchner 1976, 163-165
Buisel de Sequeiros 2000
Burck 1951, 49-55
Γρόλλιος 1992, 77-88
Cardauns 1994
Cavarzere 1996, 211-215

Collinge 1961, 128-149
Commager 1962, 169-172
Connor 1987, 57-61
Cucchiarelli 2004/05, 40-46
Davis, G. 1991, 89-98
De Martino 1992
Doblhofer 1998
Freund 1999
Garrison 1991, 268-270
Harrison, S.J. 2004, 88 κ.ε.
Kießling/Heinze 1930, 186-190
Lefèvre 1993a, 190
Lowrie 1997, 194-199
Maleuvre 1992a
Marneffe 1997 (για τους στίχους 6-9)
Maurach 2001, 196-198
Minadeo 1982, 117 κ.ε.
Mindt 2007, 55-58
Moles 1987
Nardoni 1979, 101-107 (για τον στίχο 10)
Nisbet/Hubbard 1970-1978, II, 106-121
Numberger 1972, 157-161, 526 κ.ε.
Oksala 1973, 66 κ.ε.
Quinn 1980, 210-212
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 659-663
Röver/Oppermann 1961, 53 κ.ε.
Schmidt, E.A. 1995, 383-391
Schwind 1965, 121
Seel 1972, 197-247
Shorey 1910
Sutherland 2002, 101-107
Syndikus 1972/73, I, 381-387
Tarrant 1995, 37-40
Tourlidis 1996/97
West, D.A. 1967, 130-134
West, D.A. 1998, 48-55

Κεφάλαιο 8 – Πολιτικές ωδές II

Σύνοψη

Πολιτικές ωδές II: Ρωμαϊκές ωδές: 3.1 (*Odi profanum volgus*), 3.2 (*Angustam amice pauperiem pati*), 3.3 (*Iustum et tenacem propositi virum*), 3.6 (*Delicta maiorum inmeritis lues*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 5, 6 και 7 του παρόντος συγγράμματος.

8.1. Οράτιος *Carm.* 3.1

8.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 8.1 Ανάγνωση της ωδής 3.1 στα λατινικά:

<https://www.youtube.com/watch?v=H76mANd2sqk> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Αυτή είναι η πρώτη ωδή από τις λεγόμενες «Ρωμαϊκές ωδές», τις πρώτες έξι του τρίτου βιβλίου των *Ωδών*, γραμμένες όλες σε αλκαϊκή στροφή. Και οι έξι είναι σοβαρές σε τόνο, εκτενείς, χωρίς συγκεκριμένους αποδέκτες και πραγματεύονται σημαντικά πολιτικά και ηθικά ζητήματα, όπως είναι οι αξίες της Αυγούστειας Ρώμης. Ο Οράτιος, περήφανος για τη ρωμαϊκή του ταυτότητα, υποστηρίζει την προσπάθεια του Αυγούστου να αναστηλώσει τα «αρχαία ρωμαϊκά» ήθη και τις παραδοσιακές ρωμαϊκές αρετές (μετριοπάθεια, λιτότητα, ανδρεία, δικαιοσύνη, *gravitas*, πίστη και αφοσίωση, πατριωτισμός, ευσέβεια).

Η πρώτη ρωμαϊκή ωδή ξεκινάει με τον Οράτιο σε ρόλο ιερούργου των Μουσών να διώχνει μακριά τους βέβηλους και αμύητους, καθώς προαναγγέλλει ποιήματα πρωτάκουστα (*carmina non prius audita* 2 κ.ε.). Στη συνέχεια, παρουσιάζοντας μια σειρά εικόνων από την καθημερινή ζωή και τον μύθο, ο ποιητής προτρέπει τους Ρωμαίους να μην επιδιώκουν τα πλούτη και τη δύναμη, καθώς αφενός η μοίρα είναι κοινή και αδέκαστη για όλους και αφετέρου οι κίνδυνοι και οι έγνοιες είναι περισσότερες και μεγαλύτερες για τους πλούσιους και ισχυρούς, ενώ αντίθετα η απλή ζωή είναι ήρεμη και ανέφελη. Τονίζεται έτσι η προτεραιότητα της ατομικής ευτυχίας έναντι των προβλημάτων που συνοδεύουν τα πλούτη. Η ωδή κλείνει με τη δήλωση του ποιητή ότι προτιμάει τη σαβινική του φάρμα από τα πλούτη που συνοδεύονται από άγχος και προβλήματα.

Η προέλευση των ιδεών που εκφράζει ο Οράτιος στην ωδή 3.1 είναι επικούρεια. Απηχείται μάλιστα το προοίμιο του 2^{ου} βιβλίου του *De rerum natura* του Λουκρητίου, όπου τονίζεται πως η ευτυχία πρέπει να αναζητηθεί στην απλή ζωή και όχι στις αντιπαλότητες, τα πλούτη και την επίδειξη. Επίδραση επίσης φαίνεται να δέχτηκε ο Οράτιος και από το 2^ο βιβλίο των *Γεωργικών* του Βεργιλίου, ιδιαίτερα από τους στίχους 2.461-6, όπου ο ποιητής αντιπαραθέτει την ευτυχισμένη ζωή των αγροτών με τη manía επίδειξης των πλουσίων. Αυτές οι επικούρειες χροιάς ιδέες είναι δυνατόν να συμβιβαστούν ως έναν βαθμό με τον παραδοσιακό ρωμαϊκό τρόπο σκέψης –με χαρακτηριστικότερο εκπρόσωπο τον Κάτωνα τον τιμητή– που προκρίνει την απλότητα και την ολιγάρκεια (*frugalitas*) και κατακρίνει την *avaritia* και τη *luxuria*. Και ο ίδιος ο Αύγουστος, σύμφωνα τουλάχιστον με τον Σουητώνιο (*Aug.* 72-74), επαινούσε την απουσία επίδειξης και υιοθέτησε έναν απλό τρόπο ζωής.

8.1.2. Λατινικό κείμενο

Odi profanum volgus et arceo. Favete linguis: carmina non prius	
--	--

audita Musarum sacerdos virginibus puerisque canto.	
Regum timendorum in proprios greges, reges in ipsos imperium est Iovis, clari Giganteo triumpho, cuncta supercilio moventis.	5
Est ut viro vir latius ordinet arbusta sulcis, hic generosior descendat in Campum petitor, moribus hic meliorque fama	10
contendat, illi turba clientium sit maior: aequa lege Necessitas sortitur insignis et imos, omne capax movet urna nomen.	15
Destructus ensis cui super impia cervice pendet, non Siculae dapes dulcem elaboratum saporem, non avium citharaeque cantus	20
somnum reducent: somnus agrestium lenis virorum non humilis domos fastidit umbrosamque ripam, non Zephyris agitata tempe.	
Desiderantem quod satis est neque tumultuosum sollicitat mare, nec saevus Arcturi cadentis impetus aut orientis Haedi,	25
non verberatae grandine vineae fundusque mendax, arbore nunc aquas culpante, nunc torrentia agros sidera, nunc hiemes iniquas.	30
Contracta pisces aequora sentiunt iactis in altum molibus: huc frequens caementa demittit redemptor cum famulis dominusque terrae	35
fastidiosus: sed Timor et Minae scandunt eodem quo dominus, neque decedit aerata triremi et post equitem sedet atra Cura.	40
Quod si dolentem nec Phrygius lapis nec purpurarum sidere clarior delenit usus nec Falerna vitis Achaemeniumque costum,	
cur invidendis postibus et novo sublime ritu moliar atrium?	45

Cur valle permutem Sabina divitias operosiores?	
--	--

Πίνακας 8.1 Λατινικό κείμενο οδής 3.1.

8.1.3. Λεξιλόγιο

odi, -, -, odisse = μισώ
profanus, a, um (επίθ.) = βέβηλος
volgus, -i (β' ουδ) = πλήθος
arceo, arcui, arcitum, arcere 2 = κρατώ μακριά, εμποδίζω, αποκλείω
faveo, favi, fautum, favere 2 = ευφημώ, ευνοώ
lingua, -ae (α' θηλ) = γλώσσα
supercilium, -ii (β' ουδ) = φρύδι
ordino 1 = ταιριάζω, βάζω σε σειρά
arbustum, -i (β' ουδ) = θάμνος, δέντρο
sulcus, -i (β' αρσ) = αυλάκι
generosus, a, um (επίθ.) = ευγενής
descendo, descendi, descensum, descendere 3 = κατεβαίνω
petitor, -oris (γ' αρσ) = υποψήφιος
contendo, contendi, contentum, contendere 3 = υποστηρίζω
sortior, sortitus sum, sortiri (αποθ. 4) = κληρώνω
insignis, is, e (επίθ.) = επιφανής
imus, a, um (επίθ.) = κατώτατος, ταπεινός
capax, capaxis (επίθ.) = ευρύχωρος
urna, -ae (α' θηλ) = υδρία
destringo, destrinxi, destrictum, destringere 3 = τραβώ ή γυμνώνω (σπαθί)
ensis, -is (γ' αρσ) = ξίφος
cervix, -icis (γ' θηλ) = λαιμός
pendo, pependi, pensum, pendere 3 = κρέμομαι
daps, dapis (γ' θηλ) = γεύμα, δείπνο
sapor, -oris (γ' αρσ) = γεύση
avis, -is (γ' θηλ) = πουλί
reduco, reduxi, reductum, reducere 3 = ανακαλώ, φέρνω πίσω
fastidio 4 = σιχαίνομαι, περιφρονώ
ripa, -ae (α' θηλ) = όχθη
agito 1 = ταραάζω
tumultuosus, a, um (επίθ.) = ταραγμένος
sollicito 1 = ανησυχώ
impetus, -us (δ' αρσ) = ορμή
orior, ortus sum, oriri (αποθ. 4) = ανατέλλω
verbero 1 = μαστιγώνω
grando, -inis (γ' θηλ) = χαλάζι
vinea, -ae (α' αρσ) = αμπέλι
fundus, -i (β' αρσ) = χωράφι, φάρμα
mendax, -acis (επίθ.) = απατηλός
culpro 1 = κατηγορώ
torreo, torrui, tostum, torrere 2 = ξεραίνω
iniquus, a, um (επίθ.) = εχθρικός
contraho, contraxi, contractum, contrahere 3 = στενεύω
piscis, is (γ' αρσ) = ψάρι
iacio, ieci, iactum, iacere 3* = ρίχνω
moles, -is (γ' θηλ) = όγκος, σωρός
caementum, -i (β' ουδ) = ογκόλιθος
demitto, demisi, demissum, demittere 3 = ρίχνω μέσα

redemptor, -oris (γ' αρσ) = κατασκευαστής
 famulus, -i (β' αρσ) = δούλος, υπηρέτης, εργάτης
 fastidiosus, a, um (επίθ.) = αυτός που βαριέται, που απεχθάνεται κάτι
 scando, scansi, scansum, scandere 3 = σκαρφαλώνω, ανεβαίνω
 decedo, decessi, decessum, decedere 3 = αποχωρώ, εγκαταλείπω
 aeratus, a, um (επίθ.) = χαλκόφρακτος
 triremis, -is (γ' θηλ) = τριήρης
 delenio 4 = θέλω, παρηγορώ
 costum, -i (β' ουδ) = άρωμα
 invideo, invidi, invisum, invidere 2 = φθονώ
 postis, -is (γ' αρσ) = παραστάδα, κολώνα
 sublimis, is, e (επίθ.) = ψηλός
 ritus, us (δ' αρσ) = ρυθμός, τρόπος
 molior, molitus sum, moliri (αποθ. 4) = κατασκευάζω, οικοδομώ
 atrium, -ii (β' ουδ) = αίθουσα
 valles, -is (γ' θηλ) = κοιλάδα
 permuto 1 = ανταλλάσσω
 operosus, a, um (επίθ.) = πολύπρονος

8.1.4. Μετάφραση

<p>Μισώ το βέβηλο πλήθος και το κρατώ μακριά. Ευφημείτε. Ιερέας των Μουσών, τραγουδώ τραγούδια που δεν έχουν ακουστεί ξανά, τραγουδώ τραγούδια για παρθένες και αγόρια.</p>	
<p>Φοβεροί βασιλιάδες εξουσιάζουν τους λαούς τους, ο Δίας εξουσιάζει αυτούς τους ίδιους βασιλιάδες, ο ξακουστός για τον θρίαμβό του επί των Γιγάντων, που κινεί τα πάντα με το φρύδι του.</p>	5
<p>Συμβαίνει κάποιος να ταιριάζει τα δέντρα του σε αυλάκια πιο πλατιά απ' ό,τι κάποιος άλλος, ένας που είναι ευγενέστερης καταγωγής να κατεβαίνει υπονήπιος στο Πεδίον του Άρεως, άλλος να υποστηρίζει ότι είναι καλύτερος σε χαρακτήρα και φήμη,</p>	10
<p>εκείνος να λέει ότι έχει μεγαλύτερο πλήθος πελατών: η Ανάγκη με ισονομία κληρώνει τις μοίρες των επιφανών και των ταπεινών, η ευρύχωρη υδρία ανακινεί κάθε όνομα.</p>	15
<p>Σικελικά γεύματα δεν θα φέρουν γλυκιά γεύση σε αυτόν που πάνω από τον ασεβή λαιμό του κρέμεται το γυμνό σπαθί ούτε το τραγούδι των πουλιών ή το παίξιμο της λύρας θα φέρει πίσω</p>	20
<p>τον ύπνο. Όμως ο ανάλαφρος ύπνος δεν περιφρονεί τα ταπεινά σπίτια των αγροτών και μια σκιερή όχθη ή μια κοιλάδα που δεν ταράζεται από τους Ζέφυρους.</p>	
<p>Αυτόν που επιθυμεί μόνο ό,τι είναι αρκετό ούτε τον ανησυχεί ποτέ η ταραγμένη θάλασσα ούτε η άγρια ορμή του Αρκτούρου που δύνει</p>	25

<p>ή του Ερίφου που ανατέλλει</p> <p>ούτε τα αμπέλια του που μαστιγώνονται από το χαλάζι ούτε η απατηλή φάρμα του, καθώς τα δέντρα του κατηγορούν άλλοτε τις βροχές άλλοτε τ' αστέρια που ξεραίνουν τα χωράφια και τους εχθρικούς χειμώνες.</p> <p>Τα ψάρια μπορούν να νιώσουν ότι τα πελάγη στενεύουν, όταν ογκόλιθοι ρίχνονται στον βυθό: εκεί ο κατασκευαστής με την ομάδα των εργατών του και ο ιδιοκτήτης που βαρέθηκε τη στεριά ρίχνουν σωρούς μέσα στα νερά.</p> <p>Όμως ο Φόβος και η Απειλή σκαρφαλώνουν στο ίδιο μέρος, όπου ο αφέντης σκαρφαλώνει, και η μαύρη Έγνοια δεν θα εγκαταλείψει τη χαλκόφρακτη τριήρη και κάθεται πίσω από τον ιππέα.</p> <p>Επομένως αν ούτε Φρυγική πέτρα ούτε φορέματα από πορφύρα πιο λαμπερά από τ' αστέρια παρηγορούν αυτόν που πονά ούτε φαερνικό κρασί ούτε άρωμα από την Περσία,</p> <p>γιατί να χτίσω ψηλοτάβανη αίθουσα σε μοντέρνο ρυθμό, με κολώνες που προκαλούν φθόνο; Γιατί να ανταλλάξω τη Σαβινική κοιλάδα μου με πλούτη που είναι πιο πολύπονα;</p>	<p>30</p> <p>35</p> <p>40</p> <p>45</p>
---	---

Πίνακας 8.2 Μετάφραση *ωδής 3.1*.

8.1.5. Σημειώσεις

1 Odi: με καλλιμαχικό τρόπο ο Οράτιος δηλώνει την απέχθειά του για το βέβηλο, μη μνημένο πλήθος των αμαθών.

profanum volgus: το επίθετο κυριολεκτικά σημαίνει ‘μπροστά (ή έξω) από τον ναό’. Ο Βάρρωνας (6.54) σημειώνει: *profanum, quod est ante fanum coniunctum fano*. *Profani* είναι οι μη μνημένοι σε κάποιο ιερό μυστήριο ή τελετουργία, οι οποίοι πρέπει να αποκλειστούν από την ιερουργία, για να μην τη βεβηλώσουν. Πρβλ. Καλλίμ. *Ύμν.* 2.2: *ἐκάς ἐκάς ὄσσις ἀλιτρός*, Βεργ. *Aen.* 6.258: *procul o procul este, profani*. Ο τύπος *volgus* είναι αρχαϊκός και ταιριάζει στον θρησκευτικό, ιεροπρεπή τόνο του ξεκινήματος της *ωδής*.

2–3 favete linguis: ήταν απολύτως αναγκαίο σε ιερές τελετουργίες να ακούγονται μόνο αίσια λόγια (ελλ. *εὐφημεῖτε*, Βεργ. *Aen.* 5.71: *ore favete*). Ο καλύτερος τρόπος για να αποφευχθεί οποιαδήποτε δυσοίωνα κουβέντα, έστω και μη εσκεμμένη, ήταν να τηρείται απόλυτη σιωπή. Πρβλ. και 3.30.9 (*tacita virgine*) για την Εστιάδα παρθένα που ανεβαίνει σιωπηλή στο Καπιτώλιο.

carmina non prius audita: όπως συχνότατα στην ελληνική και λατινική λογοτεχνία, ο Οράτιος διεκδικεί την πρωτοπορία στη σύνθεση τέτοιων ποιημάτων όπως οι ρωμαϊκές *ωδές*, δηλαδή ποιημάτων σε λυρικά μέτρα με θεματολογία εθνικής εμβέλειας. Στην τελευταία *ωδή* της συλλογής *Carm.* 1-3 ο Οράτιος θα επαναδιατυπώσει περήφανα τη θέση του ότι είναι ο πρώτος που μεταλαμπάδευσε την αιολική λυρική ποίηση στην Ιταλία (3.30.13 κ.ε.): *princeps Aeolium carmen ad Italos / deduxisse modos*.

Carmina, πέρα από ποιήματα, είναι και οι θρησκευτικές ρήσεις, είτε έμμετρες είτε σε ρυθμικό πεζό λόγο.

Musarum sacerdos: στη Ρώμη δεν υπήρχε κάποια επίσημα θεσμοθετημένη λατρεία των Μουσών. Ο Οράτιος αυτοαποκαλείται 'ιερέας των Μουσών', επειδή έχει την ιδιότητα του ποιητή. Την ιδέα του εμπνευσμένου ποιητή-βάρδου αποδίδει και ο όρος *vates*, με τον οποίο συχνά αυτοπροσδιορίζονται οι Αυγούστειοι ποιητές. Πρβλ. Οβ. *Am.* 3.8.23: *ille ego Musarum purus Phoebique sacerdos*. Για τη σημασία του *vates* βλ. σημ. *Carm.* 1.1.35.

4 virginibus puerisque canto: ο Οράτιος προσδιορίζει το ακροατήριο που επιθυμεί να έχει για τις ωδές του. Πρόκειται για τους νέους και τις νέες της Ρώμης, που ακόμη δεν έχουν διαφθαρεί και είναι δεκτικοί στην ηθική του διδασκαλία.

5–6 regum timendorum... Iovis: για την απέχθεια των Ρωμαίων για τη λέξη *rex* βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο *Carm.* 1.37. Ο όρος χρησιμοποιούνταν κυρίως για ηγεμόνες της Ανατολής και γενικότερα για όποιον συγκέντρωνε υπερβολική εξουσία και πλούτη. Η βασική ιδέα του Ορατίου είναι ότι ακόμη και εκείνοι που (νομίζουν ότι) είναι οι πιο ισχυροί επί γης ανάμεσα στους ανθρώπους υπόκεινται τελικά στη δύναμη του Δία.

greges: ο όρος χρησιμοποιείται ταπεινωτικά και απαξιωτικά για τους υπηκόους ενός βασιλιά. Πρβλ. σημ. στο *Carm.* 1.37.9-10.

7 clari Giganteo triumpho: για τη Γιγαντομαχία βλ. σημ. στο *Carm.* 2.19.21-4.

8 cuncta supercilio moventis: η ιδέα ότι ο Δίας μπορεί να ταρακουνήσει τα πάντα γύρω του με μία απλή κίνηση του φρυδιού του ξεκινάει από τον Όμηρο (*Il.* 1.528-30). Πρβλ. Κάτουλ. 64.204 κ.ε., Βεργ. *Aen.* 9.106, Οβ. *Met.* 1.180.

9–16 Σε αυτές τις δύο στροφές ο Οράτιος αναπτύσσει ένα ακόμη *priamel*, για το οποίο βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο *Carm.* 1.1. Ο ποιητής παρουσιάζει τέσσερις διαφορετικούς τύπους ισχυρών ανθρώπων, για να καταλήξει ότι ο θάνατος είναι κοινός για όλους, ανεξαρτήτως της δύναμης και του πλούτου τους.

9 est ut: από τη φράση αυτή εξαρτώνται οι τέσσερις συμπερασματικές προτάσεις που ακολουθούν, με ρήματα *ta ordinet* (9), *descendat* (11), *contendat* (13) και *sit* (14).

Ο πρώτος στη σειρά του *priamel* είναι ο μεγαλογαϊοκτήμονας, που κατέχει μεγάλες εκτάσεις γης και πλούτο που πηγάζει από τις καλλιέργειές του.

10 arbusta sulcis: *sulci* είναι τα παράλληλα αυλάκια στα οποία φυτεύονταν στη σειρά τα δέντρα (Βεργ. *Ecl.* 3.10, *Georg.* 2.416, 2.289).

10–11 hic generosior / descendat in Campum petitor: ο δεύτερος στη σειρά του *priamel* είναι ο ευγενής Ρωμαίος που κατεβαίνει υποψήφιος για διάφορα αξιώματα στην πόλη, βασιζόμενος στην καταγωγή του. Ο Οράτιος χρησιμοποιεί το ρήμα *descendere*, γιατί οι πλούσιοι, ευγενείς Ρωμαίοι είχαν τις κατοικίες τους στους λόφους της Ρώμης, κυρίως στον Καπιτωλίνο και τον Παλατίνο, και από εκεί κατέβαιναν στο Πεδίο του Άρεως (*Campus Martius*), όπου συνέρχονταν οι λαϊκές συνελεύσεις (*comitia*) που εξέλεγαν τους αξιωματούχους.

12–13 moribus hic meliorque fama contendat: ο τρίτος στη σειρά του *priamel* είναι επίσης διεκδικητής αξιωμάτων στη Ρώμη, ο οποίος όμως βασίζεται στον χαρακτήρα, την προσωπική αξία και τη φήμη του, καθώς δεν μπορεί να βασιστεί στην παραδοσιακή δύναμη της οικογένειάς του (*novus homo*).

Ο διασκελισμός στο *contendat* ενισχύει την ενότητα αυτών των δύο στροφών, στις οποίες αναπτύσσεται το *priamel*. Πρβλ. τους ανάλογους διασκελισμούς μεταξύ των στίχων 20-21 και 36-37.

13–14 illi turba clientium / sit maior: ο τέταρτος και τελευταίος στη σειρά του *priamel* είναι ο ισχυρός πάτρωνας που συγκεντρώνει γύρω του μεγάλο αριθμό από *clientes*, οι οποίοι αποτελούν απόδειξη της κοινωνικής και πολιτικής του επιφάνειας. Ωστόσο, η χρήση του όρου *turba* 'όχλος' χρωματίζει αρνητικά το πλήθος των προστατευόμενων.

14–15 *aequa lege Necessitas / sortitur insignis et imos*: η *Necessitas* αποτελεί την προσωποποίηση του αναπόφευκτου και αναπόδραστου θανάτου, της κοινής πορείας όλων προς τον θάνατο. Πρβλ. *Carm.* 1.3.32: *tarda necessitas leti*, 1.35.17: *saeva Necessitas*, 3.24.6: *dira Necessitas*. Το ότι ο νόμος (*lex*) της *Necessitas* είναι *aequa* για όλους, επιφανείς και μη επιφανείς, έρχεται να αποκαταστήσει τις διαφορές και τις κοινωνικές αδικίες που περιγράφηκαν στους αμέσως προηγούμενους στίχους.

16 *omne capax movet urna nomen*: ο θάνατος του καθενός ορίζεται απολύτως τυχαία, με κλήρο. Μπορεί λοιπόν να επέρχεται σε διαφορετική στιγμή για τον καθένα, ωστόσο είναι αναπόδραστος, καθώς η κληρωτίδα της *Necessitas* είναι μεγάλη και χωράει τα ονόματα όλων.

17–18 *destrictus ensis cui super impia / cervice pendet*: ο Οράτιος αναφέρεται στη γνωστή ιστορία της «Δαμοκλείου σπάθης». Ο τύραννος των Συρακουσών Διονύσιος (είτε ο Διονύσιος Α΄, 405-367 π.Χ., είτε ο διάδοχός του, Διονύσιος Β΄, 367-357 π.Χ.) είχε κουραστεί να ακούει τις κολακειές και τους μακαρισμούς ενός αυλοκόλακα, του Δαμοκλή, και του πρότεινε να καθίσει εκείνος στον θρόνο, παίρνοντας τη θέση του. Ο Δαμοκλής δέχτηκε, αλλά ο Διονύσιος ζήτησε να κρεμάσουν πάνω από το κεφάλι του ένα σπαθί το οποίο συγκρατούσε μόνο μία τρίχα αλόγου, ώστε εκείνος να αντιληφθεί το άγχος και τις ανησυχίες ενός ηγεμόνα. Υπό τη διαρκή απειλή του σπαθιού ο Δαμοκλής δεν μπορούσε να απολαύσει τα εδέσματα και τη χλιδή που συνεπαγόταν το αξίωμά του και ζήτησε αμέσως να κατεβεί από τον θρόνο. Την ιστορία διασώζει ο Κικέρωνας (*Tusc.* 5.61).

Εικόνα 8.1. Giuseppe Piattoli (1785–1807), *Η Δαμοκλείου σπάθη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

ensis: για τη χρήση του *ensis* έναντι του συνωνύμου του, *gladius*, βλ. σημ. στο *Carm.* 1.37.22-23.

impia cervice: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά τη συνήθη πρακτική του Ορατίου. Ο τύραννος ή αυτός που έχει πολύ μεγάλη εξουσία και πλούτο χαρακτηρίζεται *impius*, γιατί διαπράττει ύβρη.

Εικόνα 8.2. Christoffer Wilhelm Eckersberg (1805), *Η Δαμόκλειος σπάθη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

18 Siculae dapes: τα σικελικά δείπνα είναι ούτως ή άλλως παροιμιώδη για την πολυτέλειά τους, ωστόσο ο χαρακτηρισμός ‘σικελικά’ ταιριάζει με το *exemplum* που υπονοείται σε αυτή τη στροφή, την ιστορία του Διονυσίου και του Δαμοκλή, η οποία διεξήχθη στις Συρακούσες.

20 avium: αυτά τα πτηνά είναι κλεισμένα στα κλουβιά των πλούσιων σπιτιών, δεν είναι τα πουλιά που κελαηδούν ελεύθερα στη φύση.

21–3 somnus agrestium lenis virorum: η διάταξη των όρων είναι *a-b-a-b*. Ο Οράτιος φανερώνει την προτίμηση και αγάπη του για την απλή και μετρημένη ζωή της υπαίθρου, από την οποία, άλλωστε, ξεκίνησε και ο ίδιος.

fastidit: σε αντίθεση με τους πλούσιους και ισχυρούς που περιφρονούν την απλή ζωή της υπαίθρου, ο ύπνος, προσωποποιημένος, δεν την περιφρονεί καθόλου και χαρίζεται απλόχερα στους ανθρώπους της.

humilis domos: σε αντίθεση με τα πολυτελή μέγαρα που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

24 non Zephyris agitata tempe: η λέξη *tempe* βρίσκεται στην αιτιατική πληθυντικού του ουδετέρου γένους. Τα αρχετυπικά Τέμπη, φυσικά, είναι η κοιλάδα που διαρρέει ο Πηνειός ποταμός ανάμεσα σε Όλυμπο και Όσσα, ξακουστή και παροιμιώδης ως *locus amoenus* εξαιρετικής ομορφιάς, ιδιαίτερα αγαπητός στις Μούσες. Ο όρος *tempe* αργότερα χρησιμοποιείται για κάθε ειδυλλιακή κοιλάδα (Κάτουλ. 64.35, Βεργ. *Georg.* 2.469).

Ο Ζέφυρος είναι ο δυτικός άνεμος. Η επιλογή του συγκεκριμένου ανέμου πιθανότατα οφείλεται στον ‘εξωτικό’ φθόγγο –y–.

25 desiderantem quod satis est: θεμελιώδης αρχή της φιλοσοφίας του Ορατίου είναι η διατήρηση του μέτρου και η ολιγάρκεια, η ικανοποίηση δηλαδή του ανθρώπου με αυτά που του είναι αρκετά, για να ζει μια ήρεμη και μετρημένη ζωή, χωρίς ύβρι και υπέρβαση του μέτρου.

25–6 neque tumultuosum sollicitat mare: ο Οράτιος αναφέρεται στον έμπορο, ο οποίος διαρκώς ταξιδεύει στη θάλασσα με κίνδυνο της ζωής του, προκειμένου να αποκτήσει πλούτο. Η απληστία του εμπόρου ήταν προσφιλής στόχος της ηθικής φιλοσοφίας και της λαϊκής διατριβής. Πρβλ. την εικόνα του εμπόρου που δεν μπορεί να συμβιβαστεί με έναν ολιγαρκή βίο στη στεριά και διαρκώς διακινδυνεύει τη ζωή του στη θάλασσα με σκοπό το κέρδος στο *Carm.* 1.1.15-18.

27–28 nec saevus...Haedi: ο Αρκτούρος είναι το λαμπρότερο αστέρι στον αστερισμό του Βοώτη. Η δύση του στα τέλη Οκτωβρίου σηματοδοτεί την έναρξη της περιόδου κατά την οποία ο καιρός χειροτερεύει, καθιστώντας τις θάλασσες ιδιαίτερα επικίνδυνες για τη ναυσιπλοΐα (Πλίν. *N.H.* 18.3.13 κ.ε.). Αντίστοιχα, η ανατολή του αστερισμού της Ερίφου (*Haedus*) στα τέλη Σεπτεμβρίου-μέσα Οκτωβρίου θεωρείται προμήνυμα κακοκαιρίας (Θεόκρ. 7.53, Βεργ. *Aen.* 9.668, Οβ. *Tr.* 1.11.13). Η απληστία του εμπόρου είναι τόσο μεγάλη, ώστε δεν διστάζει να ανοίγεται στις θάλασσες ακόμη και κατά την περίοδο που δεν προσφέρεται για τέτοια ταξίδια.

29 vineae: μολονότι στον πληθυντικό, η λέξη *vineae* μαζί με τα *mare* (26), *impetus* (28) και *fundus* (30) είναι όλα υποκειμένα του ρήματος *sollicitat* (26), που βρίσκεται στο γ' πρόσωπο ενικού, κάτι σύνηθες σε ποιητικά κείμενα. Πρβλ. την περίπτωση του ρήματος *quatit* (*Carm.* 3.3.4) με σημ. ad loc. Τα συγκεκριμένα αμπέλια στα οποία αναφέρεται εδώ ο Οράτιος ανήκουν στις μεγάλες φυτείες των στίχων 9 κ.ε.

30–31 fundusque mendax, arbore...culpante: το χωράφι και το δέντρο, προσωποποιημένα, αποδεικνύονται απατηλά και ψεύτικα, γιατί διαψεύδουν τις προσδοκίες του γεωργού και δεν του ανταποδίδουν την οφειλόμενη σοδειά, επικαλούμενα τις αντίξοες καιρικές συνθήκες (*aquas, torrentia sidera, hiemes iniquas*).

31–2 torrentia...sidera: ο Οράτιος πιθανότατα αναφέρεται στην ανατολή του Σείριου τον Ιούλιο, η οποία σηματοδοτεί περίοδο έντονης ζέστης (κυνικά καύματα) και παρατεταμένης ξηρασίας στις περιοχές της Μεσογείου.

33–34 contracta pisces aequora sentient...molibus: οι πλούσιοι Ρωμαίοι συνήθιζαν να μπαζώνουν τις ακτές, προκειμένου να χτίζουν τις εξοχικές βίλες τους όσο το δυνατόν πιο κοντά στη θάλασσα. Ακολουθώντας τη βασική γραμμή της ηθικής διδασκαλίας και εναρμονιζόμενος ταυτόχρονα με την πολιτική του Οκταβιανού για ολιγάρκεια και αποφυγή της σπατάλης, ο Οράτιος κατακρίνει αυτή την πρακτική θεωρώντας την κατάφωρη υπέρβαση του μέτρου και των ορίων που έχουν τεθεί στον άνθρωπο, καθώς και βίαιη εισβολή στη θάλασσα, που είναι ο από τη φύση δοσμένος χώρος δικαιοδοσίας των ψαριών.

34–36 redemptor: είναι ο εργολάβος που αναλαμβάνει την κατασκευή του έργου μπαζώματος της ακτής. Τα *caementa* ήταν κομμάτια σπασμένης πέτρας που αποτελούσαν τη βάση για το τσιμέντο της εποχής (τσιμέντο < ιταλ. cemento < λατ. *caementum*), ένα μίγμα λάσπης, πέτρας, άμμου και ηφαιστειακού χρώματος.

37–40 Οι προσωποποιημένοι *Timor* (Φόβος), *Minae* (Απειλές) και *Cura* (Εγνοια) αποτελούν τους μόνιμους συνοδούς των πλουσίων και ισχυρών ανθρώπων και δεν τους αφήνουν στιγμή να απολαύσουν την πολυτέλεια και τα πλούτη που έχουν συγκεντρώσει.

scandunt eodem quo dominus: ο Οράτιος χρησιμοποιεί το ρήμα *scandere* 'ανεβαίνω, σκαρφαλώνω', γιατί έχει στο μυαλό του το μεγάλο ύψος των κτηρίων που χτίζουν οι πλούσιοι και ισχυροί. Αντιπαράβαλε τα ταπεινά σπίτια των απλών ανθρώπων της υπαίθρου (*humilis domos* 22).

aerata trireme: με κάποια δόση υπερβολής ο Οράτιος παρουσιάζει το σκάφος του πλούσιου ανθρώπου σαν πολεμική τριήρη με χάλκινο έμβολο.

41 Phrygius lapis: τύπος πολυτελούς μαρμάρου από τη Μικρά Ασία. Ήταν λευκό με πορφυρά «νερά».

43–44 Falerna vitis: για το εξαιρετικής ποιότητας φαλερικό κρασί από τη βορειοδυτική Καμπανία βλ. σημ. στο *Carm.* 4.11.2-3.

Achaemenium costum: περσικό άρωμα (για την ακρίβεια, μπορεί να ήταν ινδικής προέλευσης), πολυτελές και πανάκριβο. Ο Αχαιμένης ήταν ο μυθικός ιδρυτής της βασιλικής δυναστείας των Περσών. Διαχρονικά η Ανατολή, και για τους Έλληνες και για τους Ρωμαίους, ήταν πηγή τρυφής, πολυτέλειας και της συνακόλουθης ηθικής διαφθοράς.

45–8 Αφού έχει ήδη παρουσιάσει και κατακρίνει την υπερβολική σπατάλη, πολυτέλεια και επίδειξη πλούτου, και αφού έχει εκθέσει τις αρνητικές της συνέπειες, ο Οράτιος στην τελευταία στροφή, δίνοντας έναν πιο

προσωπικό τόνο στην ωδή, διατυπώνει με τη μορφή δύο διαδοχικών ρητορικών ερωτήσεων (με διπλή αναφορά του *cur* στην αρχή των στίχων 45 και 47) τη σαφή προτίμησή του για τον λιτό, ξέγνοιαστο βίο και τη φάρμα του στη Σαβίνη.

invidendis postibus: λόγω της πολυτέλειάς τους και της υπέρβασης του μέτρου οι πύλες γίνονται στόχος ανθρώπινου και θεϊκού φθόνου. Πρβλ. *Carm.* 2.10.7 κ.ε.: *invidenda aula*. Η λέξη *postis* ‘παραστάδα της πόρτας’ χρησιμοποιείται συχνά συνεκδοχικά αντί της λέξης *porta*.

novo sublimē ritu atrium: η διάταξη των όρων είναι *a-b-a-b*. Το *atrium* είναι το αίθριο ενός σπιτιού, όπου ο ιδιοκτήτης υποδεχόταν και συναντούσε τους *clientes* και τους λοιπούς επισκέπτες του.

47–8 Για τη φάρμα του Ορατίου στη Σαβίνη βλ. σημ. στο *Carm.* 1.22.9.

permutem: στο κλείσιμο μιας ωδής με συχνές αναφορές στον πλούτο και το εμπόριο ο Οράτιος χρησιμοποιεί ένα ρήμα από την εμπορική ορολογία, που σημαίνει ‘ανταλλάσσω, παίρνω σε αντάλλαγμα’.

8.2. Οράτιος *Carm.* 3.2

8.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 8.2 Ανάγνωση της ωδής 3.2 στα λατινικά:

<https://www.youtube.com/watch?v=7qE0TUsIbyU> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Η δεύτερη ρωμαϊκή ωδή, παραλαμβάνοντας τη σκυτάλη από την πρώτη, ξεκινάει με έπαινο της *pauperies* (με την έννοια της ολιγάρκειας, όχι της *egestas*, της ανέχειας) και στη συνέχεια εξελίσσεται σε εγκώμιο της *virtus*, τόσο με την έννοια της στρατιωτικής ανδρείας (1-16) όσο και ευρύτερα με την έννοια της αρετής του μεγάλου ανδρός (17-24), η οποία συνδυάζεται και με την ανάγκη για *fidele silentium*, για εχεμύθεια (25-32).

Είναι προφανές ότι στο μυαλό του Ορατίου ως πρότυπο ανδρός που συνδυάζει αυτές τις αρετές είναι ο Οκταβιανός Αύγουστος. Η *virtus* ήταν μία από τις τέσσερις αρετές (οι άλλες τρεις ήταν η *pietas*, η *iustitia* και η *clementia*) που χαρακτήριζαν πάνω στη χρυσή ασπίδα που του αφιέρωσε η Σύγκλητος το 27 π.Χ. Ένας τέτοιος άνθρωπος ξέρει να αντιμετωπίζει τα προβλήματα και τις αναποδιές της τύχης, χωρίς να καταβάλλεται από αυτά: χάρη στην αρετή του θα κερδίσει την αθανασία.

8.2.2. Λατινικό κείμενο

Angustam amice pauperiem pati robustus acri militia puer condiscat et Parthos feroces vexet eques metuendus hasta	
vitamque sub divo et trepidis agat in rebus. Illum ex moenibus hosticis matrona bellantis tyranni prospiciens et adulta virgo	5
suspiret, eheu, ne rudis agminum sponsus lacessat regius asperum tactu leonem, quem cruenta per medias rapit ira caedes.	10

Dulce et decorum est pro patria mori: mors et fugacem persequitur virum nec parcat imbellis iuventae poplitibus timidove tergo.	15
Virtus, repulsae nescia sordidae, intaminatis fulget honoribus nec sumit aut ponit securis arbitrio popularis aurae.	20
Virtus, recludens immeritis mori caelum, negata temptat iter via coetusque vulgaris et udam spernit humum fugiente penna.	
Est et fideli tuta silentio merces: vetabo, qui Cereris sacrum vulgarit arcanae, sub isdem sit trabibus fragilemque mecum	25
solvat phaselon; saepe Diespiter neglectus incesto addidit integrum, raro antecedentem scelestum deseruit pede Poena claudo.	30

Πίνακας 8.3 Λατινικό κείμενο ωδής 3.2.

8.2.3. Λεξιλόγιο

angustus, a, um (επίθ.) = στενός, δύσκολος, σκληρός
robustus, a, um (επίθ.) = ρωμαλέος
condisco, condidici, -, condiscere 3 = μαθαίνω
vexo 1 = ταλαιπωρώ
hasta, -ae (α' θηλ) = δόρυ
trepidus, a, um (επίθ.) = τρομερός
hosticus, a, um (επίθ.) = εχθρικός
suspiro 1 = αναστενάζω
rudis, is, e (επίθ.) = άπειρος
agmen, -inis (γ' ουδ) = στράτευμα
sponsus, -i (β' αρσ) = μνηστήρας
laccio 1 = προκαλώ
tactus, -us (δ' αρσ) = άγγιγμα, επαφή
parco, reperci και parsi, parcitum, parcere 3 = λυπάμαι, φείδομαι
imbellis, is, e (επίθ.) = απόλεμος
poples, -itis (γ' αρσ) = γόνατο
tergum, -i (β' ουδ) = πλάτη
repulsa, -ae (α' θηλ) = ήττα, απόρριψη
intaminatus, a, um (επίθ.) = αμόλυντος
fulgeo, fulsi, -, fulgere 2 = αστράφτω, λάμπω
sumo, sumpsit, sumptum, sumere 3 = αναλαμβάνω
securis, -is (γ' αρσ) = πέλεκυς
arbitrium, -ii (β' ουδ) = κρίση
popularis, is, e (επίθ.) = λαϊκός

recludo, reclusi, reclusum, recludere 3 = ανοίγω, αποκαλύπτω
 inmeritus, a, um (επίθ.) = ανάξιος, αυτός που δεν αξίζει
 morior, mortuus sum, mori (αποθ. 3*) = πεθαίνω
 coetus, -us (δ' αρσ) = συνάθροιση
 vulgaris, is, e (επίθ.) = λαϊκός
 udus, a, um (επίθ.) = βρεγμένος, υγρός
 sperno, spreui, spretum, spernere 3 = περιφρονώ
 pinna, -ae (α' θηλ) = φτερό
 fidelis, is, e (επίθ.) = πιστός
 tutus, a, um (επίθ.) = ασφαλής
 silentium, -ii (β' ουδ) = σιωπή
 merces, -edis (γ' θηλ) = αμοιβή
 veto, vetui, vetitum, vetare 1 = απαγορεύω
 volgo 1 = κοινοποιώ, δημοσιοποιώ
 arcanus, a, um (επίθ.) = μυστικός
 trabs, trabis (γ' θηλ) = σανίδα, δοκάρι
 fragilis, is, e (επίθ.) = εύθραυστος
 phaselus, -i (β' αρσ) = βάρκα
 negligo και neglego, neglexi, neglectum, negligere και neglegere 3 = παραμελώ
 incestus, a, um (επίθ.) = ένοχος, ανόσιος
 integer, integra, itegrum (επίθ.) = ακέραιος, αθώος (εδώ)
 raro (επίρ.) = σπάνια
 antecedo, antecessi, antecessum, antecedere 3 = προπορεύομαι
 scelestus, a, um (επίθ.) = εγκληματικός
 desero, deserui, desertum, deserere 3 = αφήνω, εγκαταλείπω, ξεχνάω (εδώ)
 claudus, a, um (επίθ.) = κουτσός

8.2.4. Μετάφραση

<p>Ας μάθει το αγόρι το ρωμαλέο από τη στρατιωτική θητεία να υπομένει με καλή διάθεση τη σκληρή φτώχεια και ως ιπέας φοβερός να ταλαιπωρεί με το δόρυ του τους άγριους Πάρθους</p> <p>και να περνά τη ζωή του στην ύπαιθρο και με κινδύνους. Και βλέποντάς τον από τα τείχη του εχθρού η σύζυγος του τυράννου που πολεμά και η μεγαλωμένη θυγατέρα της ας αναστενάζουν:</p> <p>«Αλίμονο, να μην προκαλέσει ο άπειρος βασιλικός μνηστήρας το λιοντάρι που είναι επικίνδυνο να το αγγίζουν, που η αιμοβόρα οργή το στέλνει ορμητικό στο μέσον της σφαγής.»</p> <p>Είναι γλυκό και πρόπον να πεθαίνει κανείς για την πατρίδα του. Ο θάνατος κυνηγά τον άνδρα που φεύγει και δεν λυπάται τα γόνατα ή τη δειλή πλάτη της απόλεμης νιότης.</p> <p>Η ανδρεία, που δεν γνωρίζει τη βρώμικη ήττα, αστράφτει με αμόλυντες τιμές και ποτέ δεν αναλαμβάνει ή δεν αφήνει τους πελέκεις κατά την κρίση της λαϊκής αύρας.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
--	--

<p>Η ανδρεία, που ανοίγει τους ουρανοί για εκείνους που δεν άξιζαν να πεθάνουν, δοκιμάζει έναν δρόμο απαγορευμένο στους άλλους και περιφρονεί τις λαϊκές συναθροίσεις και τη βρεγμένη γη με φτερά που πετάνε.</p>	
<p>Και υπάρχει ασφαλής αμοιβή για την πιστή σιωπή: θα απαγορεύσω στον άνθρωπο που κοινοποίησε τα μυστήρια της Δήμητρας να βρίσκεται κάτω από την ίδια στέγη με μένα ή να λύσει μαζί μου</p>	25
<p>την εύθραυστη βάρκα. Συχνά ο πατέρας Δίας, επειδή παραμελήθηκε, πρόσθεσε τον αθώο στον ένοχο· η Ποινή με κουτσό πόδι σπάνια ξεχνάει τον φαύλο που προπορεύεται.</p>	30

Πίνακας 8.4 Λατινικό κείμενο οδής 3.2.

8.2.5. Σημειώσεις

1 pauperiem: για την ακριβή σημασία με την οποία χρησιμοποιείται ο όρος εδώ βλ. σημ. στο *Carm.* 1.1.18.

amicē: με καλή διάθεση, χωρίς βαρυγκομίες.

2 puer: όχι ακριβώς *puer*, αλλά μάλλον στην ηλικία ενός *iuvenis*, αφού γίνεται λόγος για στρατιωτική ζωή.

3–4 Για τους Πάρθους, την ιππευτική τους ικανότητα και τα ανοικτά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής που είχαν μαζί τους οι Ρωμαίοι βλ. σημ. στο *Carm.* 1.19.11–12.

5 sub divo: η φράση σημαίνει ‘κάτω από τον ανοικτό ουρανό’, καθώς *divum* (ή *dium*) σήμαινε παλαιότερα ‘ουρανός’. Πρβλ. Αισχ. *Ευμ.* 368: *ὑπ’ αἰθέρι*.

trepidis...in rebus: κρίσιμες και δύσκολες περιστάσεις.

6–12 Η τειχοσκοπία εμφανίζεται στη λογοτεχνία ήδη από τον Όμηρο, όταν στο Γ της *Ιλιάδας* η Ελένη κοιτάζει από τα τείχη της Τροίας τους Έλληνες πολέμαρχους και τους κατονομάζει (*Ιλ.* 3.161–244). Πρβλ. την Ανδρομάχη που βλέπει από τα τείχη τον Αχιλλέα να βεβηλώνει το σώμα του νεκρού Έκτορα σέρνοντάς το με το άρμα του (*Ιλ.* 22.463 κ.εξξ.). Στον Προπέρτιο (4.4) η Ταρπία ερωτεύεται τον Τάτιο, αρχηγό των Σαβίνων που πολιορκούν τη Ρώμη, ενώ στις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου η Σκύλλα, κόρη του Νίσου, βασιλιά των Μεγάρων, ερωτεύεται τον Μίνωα, καθώς τον βλέπει από τα τείχη να πολιορκεί την πόλη της (Οβ. *Met.* 8.6–151). Ο Οράτιος φαντάζεται μια μητέρα, σύζυγο του βασιλιά, και την πριγκίπισσα κόρη της να βλέπουν από τα τείχη της πολιορκούμενης πόλης τους τον νεαρό Ρωμαίο πολέμαρχο και να ανησυχούν για την τύχη του αρραβωνιαστικού της κοπέλας, ο οποίος υπερασπίζεται την πόλη.

ex moenibus: ο Οράτιος προτιμάει τη χρήση του τύπου *ex* της πρόθεσης πριν από σύμφωνο (αντί του *e*, ο οποίος δεν απαντά καθόλου στις *Ωδές*), σε αντίθεση με την πλειοψηφία των Ρωμαίων ποιητών.

bellantis tyranni: εφόσον πρόκειται για κάποιον τύραννο, πιθανότατα κάποιας πόλης της Ανατολής, ο πόλεμος του νεαρού Ρωμαίου είναι δίκαιος.

suspiret: ο αναστεναγμός δηλώνει ανησυχία για την τύχη του αρραβωνιαστικού στο πεδίο της μάχης, αλλά μπορεί να υποδηλώνει και κρυφή ερωτική επιθυμία για τον γενναίο και όμορφο Ρωμαίο αντίπαλο.

rudis agminum: ο ντόπιος υπερασπιστής της πόλης και αρραβωνιαστικός της πριγκίπισσας είναι άπειρος στη μάχη και αναμένεται να ηττηθεί από τον έμπειρο στον πόλεμο Ρωμαίο νέο (πρβλ. *robustus acri militia* 2).

sponsus regius: ο αρχηγός του τοπικού στρατεύματος που είναι αρραβωνιασμένος με την *adulta virgo* και που τώρα καλείται να αντιμετωπίσει τον ρωμαλέο Ρωμαίο πολεμιστή. Πρβλ. τον ρόλο του Τύρνου στην *Αινειάδα*, ο οποίος ήταν αρραβωνιασμένος με τη Λαβινία πριν την έλευση του Αινεία (Βεργ. *Aen.* 7.56 κ.ε.): *Turnus, avis atavisque potens, quem regia coniunx / adiungi generum miro properabat amore.*

10–11 lacessat...asperum tactu leonem: ο παραλληλισμός πολεμιστών με λιοντάρι είναι ομηρικής προέλευσης (*Ιλ.* 5.136, 20.164 κ.ε.).

12 ira: καθώς η λέξη *ira* είναι το λατινικό αντίστοιχο της ελληνικής λέξης *μῆνις*, της πρώτης λέξης της *Ιλιάδας*, είναι πιθανόν ο Οράτιος να έχει στο μυαλό του τον Αχιλλέα που μονομαχεί με τον Έκτορα έξω από τα τείχη της Τροίας υπό το αγωνιώδες βλέμμα της Ανδρομάχης.

13 dulce et decorum est pro patria mori: πρόκειται για παραλλαγή της γνωστής ρήσης του Έκτορα (Ομ. *Ιλ.* 12.243): *εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*. Πρβλ. και Τυρτ. 10.1 κ.ε.: *τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα / ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ἧ πατρίδι μαρνάμενον*, Καλλίνος 1.6 κ.ε.: *τιμῆν τε γὰρ ἔστι καὶ ἀγλαὸν ἀνδρὶ μάχεσθαι / γῆς πέρι καὶ παίδων κουριδῆς τ' ἀλόχου*.

14 mors et fugacem persequitur virum: ο Οράτιος μεταφράζει έναν στίχο του Σιμωνίδη (fr. 19.1 P): *ὁ δ' αὖ θάνατος κίχεται τὸν φυγόμαχον*. Από τη στιγμή που ούτε ο δειλός και ο φυγόμαχος τελικά θα σωθεί, είναι προτιμότερο για κάποιον να πολεμήσει ηρωικά, ώστε τουλάχιστον ο θάνατός του να είναι ένδοξος.

15–16 Ο μόνος τιμητικός θάνατος στη μάχη είναι αυτός που επέρχεται από τραύμα στο μπροστινό μέρος του σώματος, απόδειξη ότι ο μαχητής πολέμουσε κατά μέτωπον, όταν δέχτηκε το μοιραίο χτύπημα. Αντίθετα, χτύπημα στο πίσω μέρος του σώματος, στην πλάτη ή στο πίσω μέρος των ποδιών, αποτελεί μαρτυρία ατιμωτικού θανάτου που επήλθε, καθώς ο μαχητής είχε στρέψει την πλάτη του και προσπαθούσε να φύγει τρέχοντας από τη μάχη. Βλ. Ομ. *Ιλ.* 13.289, 22. 283, Τυρτ. 11.17 κ.ε., Κάτουλ. 64.339.

17–24 Στις επόμενες δύο στροφές ο Οράτιος καταπιάνεται με τη *virtus*, μία εκ των κορυφαίων αρετών του ιδανικού Ρωμαίου και μία από τις τέσσερις αρετές (οι άλλες τρεις είναι η *pietas*, η *iustitia* και η *clementia*) που χαρακτήριζαν πάνω στη χρυσή ασπίδα που αφιέρωσε η Σύγκλητος στον Αύγουστο το 27 π.Χ. (*Res gestae* 34.2).

17–20 repulsae nescia sordidae: με τον όρο *repulsa* δηλώνεται κατά κανόνα η αποτυχία σε εκλογές (*OLD* s.v. 1). Ο Οράτιος περήφανα δηλώνει ότι η αρετή ούτε εξαρτάται ούτε μετριέται ούτε επηρεάζεται από το αμαθές πλήθος και τις προτιμήσεις του (πρβλ. *Carm.* 3.1.1: *odi profanum volgus*). Ο ενάρετος και σοφός άνθρωπος γνωρίζει ποιο είναι το πρόπον και σωστό και παραμένει προσηλωμένος στον στόχο του, άσχετα με την ευμετάβλητη κρίση του αμαθούς πλήθους (*arbitrio popularis aerae*). Για τον ευμετάβλητο (και εξαγοράσιμο) ρωμαϊκό όγλο πρβλ. και *Carm.* 1.1.7: *mobilium turba Quiritium*.

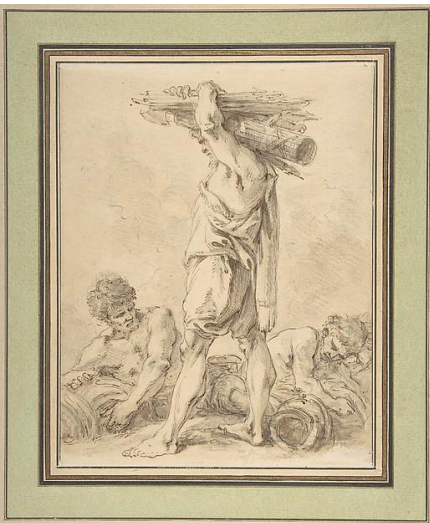
18 intaminatis fulget honoribus: ο λεγόμενος *cursus honorum* ήταν τα αξιώματα που καταλάμβανε κατά την πολιτική του σταδιοδρομία ένας Ρωμαίος. Τα τρία σημαντικότερα αξιώματα στη ρωμαϊκή πολιτική σκηνή κατά ανοδική σειρά σπουδαιότητας ήταν ο *aedilis curulis* (αγορανόμος), ο *praetor* (πραίτωρ) και ο *consul* (ύπατος).

securis: τα εμβλήματα της εξουσίας (*insignia imperii*) που καθιέρωσε ο Ρωμύλος για τους Ρωμαίους αξιωματούχους ήταν οι *fascēs* (> φασισμός). Ήταν ξύλινες ράβδοι, οι οποίες στην κορυφή τους έφεραν έναν πέλεκυ (*securis*). Αυτά τα εμβλήματα τα κουβαλούσαν μπροστά από τον αξιωματούχο οι ραβδούχοι (*lictōres*), διαφορετικοί σε αριθμό ανάλογα με τον βαθμό του αξιώματος. Εντός των ορίων της πόλης δεν συνηθιζόταν να μεταφέρονται οι πελέκεις.

Εικόνα 8.3. *Leendert van der Cooghen (1666), Ρωμαίος πολεμιστής με fasces.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 8.4. *François Boucher (1703–1770), Ρωμαίος πολεμιστής με fasces.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου. *Fasces 2 Standing Man Carrying Fasces and Arms*

21–2 virtus recludens immeritis mori / caelum: αυτοί που δεν αξίζει να πεθάνουν είναι οι μεγάλοι ήρωες και οι μεγάλες προσωπικότητες της ιστορίας που πρόσφεραν σπουδαίες υπηρεσίες στην ανθρωπότητα. Ο πρώτος Ρωμαίος που θεοποιήθηκε ήταν ο ιδρυτής της πόλης, Ρωμύλος (έγινε ο θεός Quirinus), και ακολούθησε ο Ιούλιος Καίσαρας τον Ιανουάριο του 42 π.Χ. Ίσως ο Οράτιος να έχει στο μυαλό του μια μελλοντική θεοποίηση του Οκταβιανού, κατά τα πρότυπα του Ιουλίου Καίσαρα, όπως φαίνεται και από το τελευταίο τμήμα της ωδής 1.2. Μετά τη θεοποίηση του Ιουλίου Καίσαρα ο θετός γιος του, Οκταβιανός, έγινε *divi filius*.

22 negata temptat iter via: οι ενάρετοι και σοφοί άνθρωποι δεν ακολουθούν την πεπατημένη οδό, ξεχωρίζουν από το πλήθος και ανοίγουν δικούς τους δρόμους.

23–24 coetusque vulgaris...spernit...penna: ο Οράτιος φαντάζεται τη *virtus* σαν μια φτερωτή νίκη που πετάει στον αέρα και αφήνει στη λασπωμένη γη τον ταπεινό όγλο.

25–26 est et fideli tuta silentio merces: ο Οράτιος θίγει τώρα το θέμα της εχεμύθειας και της εμπιστοσύνης. Μιλώντας για την πάση θυσία απόκρυψη των ιερών μυστηρίων ο Οράτιος πιθανώς επιδιώκει να θίξει ευρύτερα το θέμα της εχεμύθειας στην ιδιωτική και δημόσια ζωή. Η ανταμοιβή για την εχεμύθεια είναι εξασφαλισμένη (*tuta merces*), ωστόσο δεν διευκρινίζεται από τον Οράτιο ποια ακριβώς θα είναι αυτή.

26–27 Cereris sacrum arcanae: η Ceres ήταν το ρωμαϊκό αντίστοιχο της θεάς Δήμητρας των Ελλήνων. Τα Ελευσίνια μυστήρια προς τιμήν της θεάς και της κόρης της, Περσεφόνης, διεξάγονταν κάθε χρόνο και αφορούσαν τη γεωργία, τη φύση και την εναλλαγή των εποχών. Οι μνημένοι απαγορευόταν αυστηρά να αποκαλύψουν το παραμικρό.

vetabo: ο μέλλοντας ταιριάζει στη νομικού τύπου απαγόρευση του Ορατίου.

27–9 sub isdem...solvat phaselon: ο ασεβής και μιαρός μολύνει τους πάντες και τα πάντα γύρω του, γι' αυτό αποφεύγεται κάθε είδους επαφή και επικοινωνία μαζί του, ακόμη και η διαμονή κάτω από την ίδια στέγη ή το ταξίδι με το ίδιο καράβι. Για την ιδέα πρβλ. Σοφ. Αντ. 372-4: *μήτ' ἔμοι παρέστιος γέ- / νοιτο μήτ' ἴσον φρονῶν / ὅς τάδ' ἔρδοι.*

trabibus: τα δοκάρια της οροφής ενός σπιτιού χρησιμοποιούνται συνεκδοχικά για το σπίτι.

solvat phaselon: ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη του τύπου της ελληνικής αιτιατικής. Η *φάσηλος* ήταν ελαφρύ, γρήγορο πλοίο, πολύ γνωστό από το 4^ο *carmen* του Κάτουλλου, καθώς με ένα τέτοιο πλοίο ο ποιητής ταξίδεψε από τη Βιθυνία πίσω στην Ιταλία. Το ρήμα *solvere* εδώ ανήκει στο απόθεμα της ναυτικής ορολογίας και χρησιμοποιείται με τη σημασία 'λύνω κάβους, ξεκινώ θαλασσινό ταξίδι'.

29–30 Diespiter: η αρχαϊκή επωνυμία Diespiter για τον Δία προσδίδει κύρος και ιεροπρέπεια στα λόγια του Ορατίου λίγο πριν το τέλος της ωδής.

addidit: γνωμικός αόριστος.

32 Poena: η προσωποποιημένη Ποινή αντιστοιχεί με την Ερινύα που εκδικείται και τιμωρεί, έστω και αργά· γι' αυτό αναφέρεται ως κουστή (*pede claudo*). Η αφαιρετική *pede* είναι της ιδιότητας.

8.3. Οράτιος *Carm.* 3.3

8.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: μετά το 27 π.Χ., αφού στον στίχο 11 ο Οκταβιανός αναφέρεται ως *Augustus*, τίτλος που του απονεμήθηκε από τη Σύγκλητο εκείνη τη χρονιά.

Η τρίτη ρωμαϊκή ωδή προβάλλει τις αρετές *iustitia* και *constantia*, οι οποίες χαρακτηρίζουν σημαντικές μορφές, όπως ο Πολυδεύκης, ο Ηρακλής, ο Διόνυσος, ο Ρωμύλος και φυσικά ο Αύγουστος. Το μεγαλύτερο, ωστόσο, τμήμα της ωδής καταλαμβάνεται από τον λόγο της Ήρας σχετικά με την άλωση της Τροίας, τη θεοποίηση του Ρωμύλου και τη συνακόλουθη ίδρυση και εξάπλωση της Ρώμης. Αυτό το τμήμα της ωδής έχει λειτουργία ανάλογη με τον *μῦθον* στις ωδές του Πινδάρου. Η θεά καθιστά σαφές ότι δεν θα επιτρέψει την επανίδρυση της Τροίας και ότι θα την καταστρέψει ξανά, σε περίπτωση που ξανακτιστεί. Η ωδή κλείνει με τον ποιητή να απευθύνεται στη Μούσα του και να δηλώνει ότι τέτοια σοβαρά θέματα δεν ταιριάζουν στα λυρικά του μέτρα.

Ο Αύγουστος δεν είχε κανένα σχέδιο να εγκαταλείψει τη Ρώμη ως πρωτεύουσα της επικράτειας και να μεταφέρει την έδρα της δύναμής του στην Ανατολή. Κάτι τέτοιο είχε σχεδιάσει να κάνει ο Μάρκος Αντώνιος με την Αλεξάνδρεια (Δίων Κάσσιος 50.4.1 κ.ε.), ωστόσο τα σχέδιά του σταμάτησε ο Οκταβιανός με τη νίκη του στο Άκτιο και την κατάληψη της Αλεξάνδρειας. Η Τροία δεν ξανακτίστηκε ποτέ. Πολύ αργότερα,

ο Μέγας Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας στην Ανατολή, ιδρύοντας την Κωνσταντινούπολη το 330 μ.Χ.

8.3.2. Λατινικό κείμενο

Iustum et tenacem propositi virum non civium ardor prava iubentium, non vultus instantis tyranni mente quatit solida neque Auster,	
dux inquieti turbidus Hadriae, nec fulminantis magna manus Iovis: si fractus illabatur orbis, inpavidum ferient ruinae.	5
Hac arte Pollux et vagus Hercules enisus arces attigit igneas, quos inter Augustus recumbens purpureo bibet ore nectar;	10
hac te merentem, Bacche pater, tuae vexere tigres indocili iugum collo trahentes; hac Quirinus Martis equis Acheronta fugit,	15
gratum elocuta consiliantibus Iunone divis: 'Ilion, Ilion fatalis incestusque iudex et mulier peregrina vertit	20
in pulverem, ex quo destituit deos mercede pacta Laomedon, mihi castaeque damnatum Minervae cum populo et duce fraudulento.	
Iam nec Lacaenae splendet adulterae famosus hospes nec Priami domus periura pugnaces Achivos Hectoreis opibus refringit	25
nostrisque ductum seditionibus bellum resedit. Protinus et gravis iras et invisum nepotem, Troica quem peperit sacerdos,	30
Marti redonabo; illum ego lucidas inire sedes, ducere nectaris sucos et adscribi quietis ordinibus patiar deorum.	35
Dum longus inter saeviat Ilion Romamque pontus, qualibet exsules in parte regnanto beati; dum Priami Paridisque busto	40

insultet armentum et catulos ferae celae inultae, stet Capitolium fulgens triumphatisque possit Roma ferox dare iura Medis.	
Horrenda late nomen in ultimas extendat oras, qua medius liquor secernit Europen ab Afro, qua tumidus rigat arva Nilus;	45
aurum irrepertum et sic melius situm, cum terra celat, spernere fortior quam cogere humanos in usus omne sacrum rapiente dextra,	50
quicumque mundo terminus obstitit, hunc tanget armis, visere gestiens, qua parte debacchentur ignes, qua nebulae pluvii que rores.	55
Sed bellicosis fata Quiritibus hac lege dico, ne nimium pii rebusque fidentes avitae tectata velint reparare Troiae.	60
Troiae renascens alite lugubri fortuna tristi clade iterabitur, ducente victrices catervas coniuge me Iovis et sorore.	
Ter si resurgat murus aeneus auctore Phoebos, ter pereat meis excisus Argivis, ter uxor capta virum puerosque ploret.'	65
Non hoc iocosae conveniet lyrae; quo, Musa, tendis? Desine pervicax referre sermones deorum et magna modis tenuare parvis.	70

Πίνακας 8.5 Λατινικό κείμενο ωδής 3.3.

8.3.3. Λεξιλόγιο

iustus, a, um (επίθ.) = δίκαιος
tenax, tenacis (επίθ.) = σταθερός
propositum, -i (β' ουδ) = σκέψη, σχέδιο
ardor, -oris (γ' αρσ) = πάθος
pravus, a, um (επίθ.) = φαύλος
quatio, quassi, quassum, quater 3* = κλονίζω
solidus, a, um (επίθ.) = στέρεος
Auster, Austri (β' αρσ) = Νοτιάς
inquietus, a, um (επίθ.) = ανήσυχος

turbidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
 fulmino 1 = κεραυνοβολώ
 frango, fregi, fractum, frangere 3 = σπάζω, συντρίβω
 inlabor, inlapsus sum, inlabi (αποθ. 3) = καταρρέω
 inpavidus, a, um (επίθ.) = άφοβος
 ferio, ferivi, feritum, ferire 4 = χτυπώ
 ruina, -ae (α' θηλ) = συντρίμμα
 vagus, a, um (επίθ.) = περιπλανώμενος
 enitor, enixus-enisis sum, eniti (αποθ. 3) = προσπαθώ
 arx, arcis (γ' θηλ) = ακρόπολη
 attingo, attigi, attactum, attingere 3 = φτάνω, αγγίζω
 recumbo, recubui, recubitum, recumbere 3 = ξαπλώνω
 bibo, bibi, potum, bibere 3 = πίνω
 mereo, merui, meritum, merere 2 = αξίζω
 veho, vexi, vectum, vehere 3 = μεταφέρω
 tigris, -is και -idis (γ' αρσ και θηλ) = τίγρη
 indocilis, is, e (επίθ.) = αδάμαστος
 collum, -i (β' ουδ) = λαιμός
 traho, traxi, tractum, trahere 3 = τραβώ, σέρνω
 gratus, a, um (επίθ.) = ευνοϊκός, ευχάριστος
 eloquor, elocutus sum, eloqui (αποθ. 3) = μιλώ
 consilio 1 = κάνω συμβούλιο
 incestus, a, um (επίθ.) = αισχρός, ανόσιος
 peregrinus, a, um (επίθ.) = ξένος
 verito, verti, versum, vertere 3 = μετατρέπω
 pango, pepigi, pactum, pangere 3 = συμφωνώ, υπόσχομαι
 damno 1 = καταδικάζω
 fraudulentus, a, um (επίθ.) = απατηλός
 splendo, splendui, -, splendere 2 = λάμπω
 periurus, a, um (επίθ.) = επίορκος
 pugna, pugnae (επίθ.) = μαχητικός
 refringo, refrégi, refractum, refringere 3 = αντιστέκομαι
 seditio, -onis (γ' θηλ) = διαμάχη
 residuo, resedi, -, residere 3 = τελειώνω (εδώ)
 protinus (επίρ.) = αμέσως
 invisus, a, um (επίθ.) = μισητός
 pario, peperí, partum, parere 3* = γεννώ
 lucidus, a, um (επίθ.) = φωτεινός
 in eo, inii (inivi), inire = εισέρχομαι
 sucus, -i (β' αρσ) = χυμός
 adscribo, adscripsi, adscriptum, adscribere 3 = εγγράφω
 quietus, a, um (επίθ.) = ήσυχος
 exul, exulis (γ' αρσ) = εξόριστος
 bustum, -i (β' ουδ) = τάφος
 insulto 1 = ποδοπατώ
 armentum, -i (β' ουδ) = κοπάδι
 catulus, -i (β' αρσ) = κουτάβι
 fera, -ae (α' θηλ) = άγριο θηρίο
 inultus, a, um (επίθ.) = ατιμώρητος
 fulgeo, fulsi, -, fulgere 2 = αστράφτω
 extendo, extendi, extensum και extentum, extendere 3 = επεκτείνω
 liquor, -oris (γ' αρσ) = υγρό, θάλασσα (εδώ)
 secerno, secrevi, secretum, secernere 3 = χωρίζω
 timidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
 rigo 1 = ποτίζω

aurum, -i (β' ουδ) = χρυσάφι
 inrepertus, a, um (επίθ.) = αυτός που δεν έχει βρεθεί, που δεν έχει ανακαλυφτεί
 situs, a, um = (επίθ.) τοποθετημένος, ευρισκόμενος
 celo 1 = κρύβω, καλύπτω
 sperno, spreui, spretum, spernere 3 = περιφρονώ
 cogo, coegi, coactum, cogere 3 = αναγκάζω
 rapio, rapui, raptum, rapere 3* = αρπάζω
 obsisto, obstiti, obstitum, obsistere 3 = αντιστέκομαι
 tango, tetigi, tactum, tangere 3 = αγγίζω, φτάνω (εδώ)
 viso, visi, visum, visere 3 = βλέπω, επισκέπτομαι
 gestio, gestivi, gestitum, gestire 4 = επιθυμώ
 debacchor (αποθ. 1) = οργιάζω
 nebula, -ae (α' θηλ) = σύννεφο
 pluvius, -ii (β' αρσ) = βροχή
 ros, rosis (γ' αρσ) = δροσιά
 pius, a, um (επίθ.) = ευσεβής
 fido, fisis sum, fidere (ημιαποθ. 3) = έχω εμπιστοσύνη
 avitus, a, um (επίθ.) = προγονικός
 reparo 1 = ξαναφτιάχνω, ξανακτίζω
 renascor, renatus sum, renasci (αποθ. 3) = αναγεννιέμαι
 ales, alitis (γ' θηλ) = οiwόνος, πουλί
 lugubris, is, e (επίθ.) = θρηνητικός
 itero 1 = επαναλαμβάνω
 caterva, -ae (α' θηλ) = πλήθος, στρατός
 resurgo, surrexi, resurrectum, resurgere 3 = υψώνω
 murus, -i (β' αρσ) = τείχος, τοίχος
 aeneus, a, um (επίθ.) = χάλκινος
 auctor, -oris (γ' αρσ) = δημιουργός
 pereor, perii, peritum, perire = χάνομαι, καταστρέφομαι
 excisus, a, um (επίθ.) = συντετριμμένος
 ploro 1 = θρηνώ, κλαίω
 iocosus, a, um (επίθ.) = παιχιδιάρικος
 convenio, conveni, conventum, convenire 4 = ταιριάζω
 tendo, tetendi, tensum και tentum, tendere 3 = τραβώ, κατευθύνομαι
 desino, desivi, desitum, desinere 3 = σταματώ
 pervicax, -acis (επίθ.) = επίμονος
 tenuo 1 = αδυνατίζω, εξασθενίζω
 parvus, a, um (επίθ.) = μικρός

8.3.4. Μετάφραση

<p>Τον δίκαιο και σταθερό στη σκέψη του άνδρα ούτε το πάθος των πολιτών που απαιτούν τα φαύλα κλονίζει από τη στέρεα βούλησή του ούτε το πρόσωπο του απειλητικού τυράννου ούτε ο Νοτιάς, ο φουσκωμένος αρχηγός της ανήσυχης Αδριατικής, ούτε το μεγάλο χέρι του Δία που κεραυνοβολεί. Αν ο κόσμος συντριβεί και καταρρεύσει, άφοβο θα τον χτυπήσουν τα συντρίμια.</p>	5
<p>Με αυτόν τον τρόπο ο Πολυδεύκης και ο περιπλανώμενος Ηρακλής έφτασαν με κόπο στις φλογισμένες ακροπόλεις. Σ' αυτούς ανάμεσα ξαπλώνοντας ο Αύγουστος</p>	10

θα πει νέκταρ με τα πορφυρά του χείλη.	
Πατέρα Βάκχε, με αυτή την αρετή επάξια σε μετέφεραν οι τίγρεις σου, τραβώντας τον ζυγό με τον αδάμαστο λαιμό τους· με αυτή την αρετή ο Ρωμύλος δραπέτευσε με τα άλογα του Άρη από τον Αχέροντα,	15
ενώ η Ήρα στο συμβούλιο των θεών μιλούσε με ευνοϊκά λόγια: «Το Ίλιον, το Ίλιον ο μοιραίος και αισχρός κριτής και η ξένη σύζυγος το μετέτρεψαν	20
σε σκόνη, το Ίλιον το καταδικασμένο από μένα και από την ενάρετη Αθηνά μαζί με τον λαό και τον απατηλό αρχηγό του, από τότε που ο Λαιομέδοντας στέρησε από τους θεούς την αμοιβή που είχε υποσχεθεί.	
Πια ούτε ο διαβόητος φιλοξενούμενος της Λάκαινας μοιχαλίδας λάμπει ούτε ο επίορκος οίκος του Πριάμου αντιστέκεται στους μαχητές Αχαιούς με τη βοήθεια του Έκτορα	25
και ο πόλεμος που παρατάθηκε από τις δικές μας διαμάχες έχει τελειώσει. Αμέσως θα εγκαταλείψω και την άγρια οργή μου και θα αποκαταστήσω τον μισητό απόγονο που γέννησε η Τρωαδίτισσα ιέρεια	30
στον Άρη. Θα του επιτρέψω να εισέλθει στις φωτεινές περιοχές και να πει τους χυμούς του νέκταρος και να εγγραφεί στις ήσυχες χορείες των θεών.	35
Όσο αγριεύει πλατιά θάλασσα ανάμεσα στο Ίλιον και τη Ρώμη, οι εξόριστοι ας κυβερνούν ευτυχισμένοι σε όποιο μέρος επιλέξουν. Για όσο τα κοπάδια ποδοπατούν	40
τους τάφους του Πριάμου και του Πάρη και ατιμώρητα τα άγρια θηρία κρύβουν εκεί τα κουτάβια τους, ας στέκεται αστραφτερό το Καπιτώλιο και ας μπορεί η άγρια Ρώμη να εξουσιάζει τους Μήδους.	
Προκαλώντας τρόπο παντού ας επεκτείνει το όνομά της στις πιο απομακρυσμένες περιοχές, εκεί όπου η θάλασσα χωρίζει την Ευρώπη από την Αφρική, εκεί όπου ο φουσκωμένος Νείλος ποτίζει τα χωράφια.	45
Δυνατότερη στο να περιφρονεί το χρυσάφι που δεν έχει βρεθεί και που είναι καλύτερα έτσι τοποθετημένο μέσα στη γη, παρά να το αναγκάζει σε ανθρώπινες χρήσεις με ιερόσυλο χέρι,	50
και οποιοδήποτε όριο υπάρχει στον κόσμο ας το φτάσει με τα όπλα της, επιθυμώντας να δει περιοχές	

<p>όπου οργιάζουν οι φωτιές ή τα σύννεφα και οι δροσιές της βροχής.</p>	55
<p>Αλλά προφητεύω τέτοια μοίρα για τους φιλοπόλεμους πολίτες της υπό αυτόν τον όρο: να μην επιθυμήσουν να ξανακτίσουν τις στέγες της προγονικής Τροίας από υπέρμετρη ευσέβεια και πίστη στις δυνάμεις τους.</p>	60
<p>Η τύχη της Τροίας που αναγεννιέται με θρηνητικούς οiwονούς θα επαναληφθεί με θλιβερή καταστροφή, καθώς εγώ, η σύζυγος του Δία και αδερφή του, θα οδηγήσω τους νικηφόρους στρατούς.</p>	
<p>Αν χάλκινο τείχος υψωνόταν ξανά τρεις φορές με τη βοήθεια του Φοίβου, τρεις φορές θα καταστρεφόταν, συντετριμμένο από τους Αργείους μου, και τρεις φορές η αιχμάλωτη σύζυγος θα θρηνούσε άνδρα και γιους.»</p>	65
<p>Για πού κατευθύνεσαι, Μούσα; Αυτό το θέμα δεν ταιριάζει στην παιχιδιάρικη λύρα. Σταμάτα επίμονα να επαναλαμβάνεις τις συζητήσεις των θεών και να αδυνατίζεις τα μεγάλα ζητήματα με μικρά μέτρα.</p>	70

Πίνακας 8.6 Μετάφραση ωδής 3.3.

8.3.5. Σημειώσεις

1 *Iustum et tenacem propositi virum*: η *iustitia* αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρετές και αξίες που συναπαρτίζουν τον ρωμαϊκό *mos maiorum*. Είναι μία από τις τέσσερις αρετές (οι άλλες τρεις είναι η *virtus*, η *pietas*, και η *clementia*) που χαρακτήθηκαν πάνω στη χρυσή ασπίδα που αφιέρωσε η Σύγκλητος το 27 π.Χ. στον Αύγουστο (*Res gestae* 34.2).

Εξίσου σημαντική αρετή θεωρούνταν η *constantia*, τόσο για τους Στωικούς φιλοσόφους όσο και για το ρωμαϊκό σύστημα αξιών (Κικ. *Tusc.* 3). Ξεχωριστά παραδείγματα ανθρώπων που επέδειξαν *constantia* στη ζωή τους θεωρούνταν ο Σωκράτης και ο Κάτων ο νεότερος.

propositi: γενική αντικειμενική από το επίθετο *tenacem*. Με τον όρο αυτό μπορεί να εννοείται τόσο ένα συγκεκριμένο σχέδιο όσο και η γενικότερη στάση κάποιου στη ζωή.

2 *non civium ardor prava iubentium*: την απέχθεια και δυσπιστία του για τον ρωμαϊκό λαό έχει ήδη διατυπώσει ο Οράτιος και σε άλλα σημεία των *Ωδών* (1.1.7: *mobilium turba Quiritium*, 3.1.1: *odi profanum volgus et arceo*, 3.2.20: *arbitrio popularis aurae*).

3 *instantis tyranni*: πρβλ. *bellantis tyranni* (*Carm.* 3.2.7). Η αναφορά σε τύραννο παραπέμπει σε κάποιον μη Ρωμαίο.

4 *quatit*: τα υποκείμενα του ρήματος είναι τα *ardor* (2), *voltus* (3), *Auster* (4), *manus* (6), ωστόσο, όπως συχνά συμβαίνει στην ποίηση, το ρήμα βρίσκεται στο γ' ενικό πρόσωπο. Πρβλ. την περίπτωση του ρήματος *sollicitat* (*Carm.* 3.1.26) με σημ. *ad* 3.1.29.

4–5 *neque Auster / dux inquieti turbidus Hadriae*: *Auster* είναι το λατινικό όνομα για τον *Notus*, τον νότιο άνεμο. Για την κυριαρχία του στην Αδριατική θάλασσα πρβλ. *Carm.* 1.3.14–16: *rabiem Noti, / quo non arbiter Hadriae / maior*.

6 nec fulminantis magna manus Iovis: στη Ρώμη χρησιμοποιούνταν και ο λατρευτικός τίτλος *Tonans* για τον Δία. Κάποια χρόνια μετά τη σύνθεση αυτής της ωδής, το 22 π.Χ., εγκαινιάστηκε από τον Αύγουστο ναός προς τιμήν του *Iuppiter Tonans*, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης του Αυγούστου προς τον θεό για τη σωτηρία του από κεραυνό κατά τη διάρκεια του πολέμου εναντίον των Κανταβρών.

7–8 si fractus illabatur orbis / impavidum ferient ruinae: η καταστροφή του κόσμου προβλεπόταν τόσο στη στωική όσο και στην επικούρεια φιλοσοφία.

9 hac arte Pollux et vagus Hercules: η λέξη *ars* χρησιμοποιείται εδώ με τη σημασία ‘ιδιότητα, αρετή’ (*OLD* s.v. 4b).

Οι Διόσκουροι Κάστωρ και Πολυδεύκης ήταν δίδυμοι γιοι του Δία και της Λήδας. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή του μύθου ο ένας ήταν γιος του Δία (και επομένως αθάνατος), ενώ ο άλλος ήταν γιος του Τυνδάρεω (και επομένως θνητός). Ο Οράτιος πιθανώς ασπάζεται αυτή τη δεύτερη εκδοχή, καθώς αναφέρεται στη θεοποίηση μόνο του Πολυδεύκη. Ο Κάστορας σκοτώθηκε κατά τη σύγκρουση των Διόσκουρων με τα ξαδέλφια τους, Ίδα και Λυγκέα. Αιτία της σύγκρουσης ήταν είτε μια ζωοκλοπή είτε η απαγωγή από τους Διόσκουρους των θυγατέρων του Λεύκιππου, οι οποίες προορίζονταν για σύζυγοι των Ίδα και Λυγκέα. Μετά τον θάνατο του Κάστορα ο Πολυδεύκης παρακάλεσε τον Δία να μοιραστεί με τον αδερφό του την αθανασία. Ο Δίας παραχώρησε στους Διόσκουρους τη δυνατότητα να βρίσκονται στον πάνω κόσμο εναλλάξ.

Στο ρωμαϊκό *forum* υπήρχε ναός των Διόσκουρων. Οι Ρωμαίοι πίστευαν ότι οι Διόσκουροι πολέμησαν στο πλευρό τους εναντίον των Λατίνων το 496 π.Χ. στη μάχη της λίμνης Ρηγίλλης.

Εικόνα 8.5. John Reinhard Weguelin (1849-1927), *Κάστωρ και Πολυδεύκης πολεμούν στο πλευρό των Ρωμαίων.*

© Mike Young / Wikimedia Commons

(<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:BattleOfLakeRegillus.jpg?uselang=el>).

Ο Ηρακλής, ο οποίος επίσης αποθεώθηκε μετά τον θάνατό του στην κορυφή της Οίτης, χαρακτηρίζεται *vagus* λόγω των ατέρμωνων περιπλανήσεών του ανά τον κόσμο κατά την επιτέλεση των άθλων του (*πολύπλαγκτος*). Πρβλ. Βεργ. *Aen.* 6.801: *nec vero Alcides tantum telluris obivit*. Για τον Ηρακλή ως επιτομή της εγκαρτέρησης και υπηρετή της ανθρωπότητας βλ. ενδεικτικά Σεν. *De Const. Sap.* 2.

10 arces...igneas: πρόκειται για το ουράνιο στερέωμα με τις φωτιές του, δηλαδή τα αστέρια του.

11–12 quos inter Augustus recumbens / purpureo bibet ore nectar: ο Αύγουστος θα θεοποιηθεί και θα γίνει δεκτός στα συμπόσια των θεών, όπου θα γεύεται και αυτός το νέκταρ ξαπλωμένος στο ανάκλιτρό του και στηριζόμενος στον αγκώνα του (*recumbens*), κατά τη χαρακτηριστική στάση των Ρωμαίων στα συμπόσια. Μετά τη θεοποίηση του θείου του, Ιουλίου Καίσαρα, ο Οκταβιανός ονομάστηκε *divi filius*, συνεπώς ήταν επόμενο να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες και για τη δική του μελλοντική θεοποίηση. Ωστόσο, ο Οκταβιανός ήταν ιδιαίτερα προσεκτικός ως προς αυτό το θέμα, γιατί δεν ήθελε να προκαλέσει τον φθόνο και το αίσθημα του ρωμαϊκού λαού. Πάντως, η λατρεία του εξαπλώθηκε στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας, όπου ο λαός ήταν περισσότερο συνηθισμένος στη λατρεία των ηγεμόνων του.

13–15 hac te merentem, Bacche pater, tuae / vexere tigres, indocile iugum / collo trahentes: ο Οράτιος εδώ ασπάζεται την εκδοχή σύμφωνα με την οποία ο Διόνυσος αρχικά ήταν θνητός ήρωας, ο οποίος

θεοποιήθηκε χάρη στις υπηρεσίες του προς τους ανθρώπους. Το άρμα του Διονύσου το έσερναν τίγρεις (ή πάνθηρες) από την Ινδία ή από την Υρκανία, περιοχή κοντά στην Κασπία θάλασσα. Το δάμασμα των τίγρεων αποτελεί απόδειξη του εκπολιτιστικού χαρακτήρα της λατρείας του Διονύσου και της κυριαρχίας του θεού επί των άγριων δυνάμεων της φύσης.

Εικόνα 8.6. Διόνυσος και Αριάδνη (1^{ος} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

15 Quirinus: ήταν το όνομα που προσέλαβε ο Ρωμύλος μετά τη θεοποίησή του. Αρχικά ο Quirinus ήταν θεός των Σαβίνων. Κατά μια παράδοση ο Ρωμύλος εξαφανίστηκε μέσα σε μία καταιγίδα και αναλήφθηκε στους ουρανόους πάνω στο άρμα του Άρη, ο οποίος ήταν πατέρας του (Λίβ. 1.16). Μητέρα του ήταν η Ιλία ή Ρέα Σίλβια (βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.17-18).

Ως θεωρούμενος δεύτερος ιδρυτής της Ρώμης ο Οκταβιανός σχετιζόταν με τον πρώτο ιδρυτή της πόλης, τον Ρωμύλο. Αναφέρεται ότι σκεφτόταν να υιοθετήσει το όνομα Ρωμύλος (Σουητ. *Aug.* 7, Δίων Κάσσιος 53.16.7) και μάλιστα κόπηκαν νομίσματα με την επιγραφή *Romulus Augustus*.

17–18 consiliantibus...divis: το συμβούλιο των θεών αποτελεί τυπικό θέμα της επικής αφήγησης ήδη από τον Όμηρο (*Il.* 1.533 κ.εξξ., 4.1 κ.εξξ., 8.1 κ.εξξ., Βεργ. *Aen.* 10.1 κ.εξξ., Οβ. *Met.* 1.167 κ.εξξ.).

18 Ilion Ilion: ο Οράτιος εδώ χρησιμοποιεί τον θηλυκό τύπο του ονόματος (όπως και ο Όμηρος). Ωστόσο, στη δοτική και αφαιρετική πτώση χρησιμοποιεί τον τύπο του ουδετέρου (*Carm.* 1.10.14: *Ilío...relictō*). Η επανάληψη του ονόματος *Ilion* προσδίδει συναισθηματική φόρτιση.

19 fatalis incestusque iudex: πρόκειται για τον Πάρη, τον κριτή του μοιραίου για την Τροία διαγωνισμού ομορφιάς (του επονομαζόμενου *iudicium Paridis*) ανάμεσα σε Αθηνά, Ήρα και Αφροδίτη, με νικήτρια την τελευταία. Ο Πάρης προτίμησε το δώρο της Αφροδίτης, την ωραία Ελένη, από τα δώρα που του υποσχέθηκαν η Ήρα και η Αθηνά, πολιτική και στρατιωτική δύναμη αντίστοιχα. Η απαγωγή της Ελένης, συζύγου του Μενελάου, βασιλιά της Σπάρτης, αποτέλεσε την αιτία για το ξέσπασμα του Τρωικού πολέμου, που τελείωσε με την άλωση της Τροίας από τους Έλληνες.

20 mulier peregrina: πρόκειται για την Ελένη, που μεταφέρθηκε από τη Σπάρτη στην Τροία. Ίσως εδώ ο Οράτιος να υπαινίσσεται και την Κλεοπάτρα, η οποία διέμεινε στη Ρώμη, προσκεκλημένη του Ιουλίου Καίσαρα, μεταξύ 46 και 44 π.Χ.

21–22 ex quo destituit...Laomedon: ο Λαομέδων ζήτησε από τον Ποσειδώνα και τον Απόλλωνα να του χτίσουν τα τείχη της Τροίας, υποσχόμενός τους αμοιβή. Όταν όμως το έργο ολοκληρώθηκε, ο Λαομέδων δεν πλήρωσε τους θεούς (Ομ. *Il.* 21.446 κ.εξξ.). Για να τον τιμωρήσουν, ο Απόλλωνας έστειλε λοιμό στην πόλη και ο Ποσειδώνας ένα θαλάσσιο θηρίο που λυμαινόταν την περιοχή. Ο Λαομέδων ζήτησε τη βοήθεια του Ηρακλή, υποσχόμενος να του δώσει για γυναίκα του την κόρη του, Ησιόνη. Όταν όμως ο Ηρακλής σκότωσε το θηρίο, ο Λαομέδων αρνήθηκε να εκπληρώσει την υπόσχεσή του. Οργισμένος ο Ηρακλής άλωσε την Τροία

και σκότωσε τον Λαομέδοντα. Για την επιτορκία και εξαπάτηση του Λαομέδοντα βλ. Πίνδ. *Ισθμ.* 5.29: *Λαομεδοντειῶν ὑπὲρ ἀμπλακιῶν*, Βεργ. *Aen.* 4.541 κ.ε.: *necdum / Laomedonteaе sentis periuria gentis?*

Εικόνα 8.7. *Joachim von Sandrart (1606–1688), Ο Λαομέδων αρνείται να πληρώσει τον Ποσειδώνα και τον Απόλλωνα.*

© Mattes / Wikimedia Commons

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sandrart_%28attributed%29,_Troppa_%28attr.%29_-_Laomedon_Refusing_Payment_to_Poseidon_and_Apollo_-_17th_c.jpg?uselang=el

22–4 mihi...et duce fraudulentō: χολωμένες για την ήττα τους από την Αφροδίτη στον διαγωνισμό ομορφιάς που έκρινε ο Πάρις, η Αθηνά και η Ήρα έγιναν ορκισμένες εχθροί της Τροίας και πολέμησαν στον τρωικό πόλεμο στο πλευρό των Ελλήνων.

mihi...Minervae: δοτικές του ενεργούντος προσώπου στο *damnatum*, εμφαιτικά τοποθετημένες στο τέλος διαδοχικών στίχων.

duce fraudulentō: ο Πρίαμος δεν τιμωρείται για κάποιο δικό του αμάρτημα, αλλά εξαιτίας της απάτης του πατέρα του, Λαομέδοντα.

25 Lacaenae adulterae: περιφρονητικά και απαξιωτικά η Ήρα δεν κατονομάζει την Ελένη και την αποκαλεί *Lacaena adultera*. Η θεά έχει έναν επιπλέον λόγο να μισεί την Ελένη που εγκατέλειψε τον σύζυγό της, καθώς είναι και η θεά του γάμου. Πάρις και Ελένη έμειναν στη λογοτεχνία ως το πιο διάσημο ζευγάρι μοιχών: Ορ. *Carm.* 1.15.19 κ.ε., 3.3.25, 4.9.13, Προπ. 2.34.7, Βεργ. *Aen.* 10.92, Οβ. *Am.* 2.18.37, *Her.* 1.6, 5.125, 13.133, 19.177, *Ars* 2.365, *Tr.* 2.371 κ.ε. Πρβλ. Κάτουλ. 68.103 (*abducta moecha*).

26 famosus hospes: πρβλ. στον στίχο 19 *fatalis incestusque iudex*.

28 Hectoreis opibus: ο Έκτορας ήταν ο πιο ισχυρός υπερασπιστής της Τροίας. Ο θάνατός του στα χέρια του Αχιλλέα σήμανε την αρχή του τέλους για την πόλη.

29 nostrisque...seditionibus: οι θεοί του Ολύμπου χωρίστηκαν σε υπερασπιστές των Ελλήνων και υπερασπιστές των Τρώων και πολλοί από αυτούς έλαβαν ενεργό μέρος στις μάχες. Βλ. χαρακτηριστικά Οβ. *Tr.* 1.2.5 κ.ε.: *Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo: / Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua fuit.*

30–35 Η Ήρα δηλώνει ότι θα συναινέσει στη θεοποίηση του Ρωμύλου, γιου του Άρη, ο οποίος έτσι θα γίνει δεκτός στη χορεία των αθανάτων. Ο ίδιος ο Δίας είχε εγγυηθεί τη θεοποίηση του Ρωμύλου (Ενν. *Ann.* 1, fr. xxxiii Sk.). Το είχε μάλιστα υποσχεθεί στον Άρη, όπως εκείνος του υπενθυμίζει (Οβ. *Met.* 14.812-5): *tu mihi concilio quondam praesente deorum / (nam memoro memorique animo pia verba notavi) / "unus erit, quem tu tolles in caerulea caeli" / dixisti: rata sit verborum summa tuorum!*

invisum nepotem: η Ήρα αποκαλεί τον Ρωμύλο εγγονό της, αφού ο Ρωμύλος ήταν γιος του Άρη και ο Άρης ήταν γιος της σύμφωνα με κάποιες εκδοχές (Ησίοδ. *Θεογ.* 922 κ.ε., Οβ. *Fast.* 5.229). Της είναι, ωστόσο, μισητός, αφού ως γιος της Ιλίας κατάγεται από τον Τρώα Αινεία, τον γιο της Αφροδίτης.

Troica quem peperit sacerdos: η Ήρα αποκαλεί την Ιλία *Troica*, γιατί είναι απόγονος του Τρώα Αινεία. Τονίζει την ιδιότητά της ως ιέρειας της Εστίας, γιατί κανονικά ήταν υποχρεωμένη να παραμείνει παρθένα και φυσικά να μην γεννήσει παιδί.

redonabo: το ρήμα απαντά στην κλασική λατινική λογοτεχνία μόνο εδώ και στο *Carm.* 2.7.3.

33–34 lucidas sedes: πρβλ. *arces igneas* (10), ο ουρανός, καθώς και Σοφ. *Αντ.* 610: *Ὀλύμπου μαρμαρόεσσαν αἴγλαν.*

34–35 nectaris sucos: ο άρτι θεοποιημένος Ρωμύλος θα μάθει για πρώτη φορά να πίνει νέκταρ. Πρβλ. 11-12 για τη μελλοντική θεοποίηση του Αυγούστου: *quos inter Augustus recumbens / purpureo bibet ore nectar.*

35–36 adscribi ordinibus deorum: ο Ρωμύλος θα καταταγεί στις τάξεις των θεών με τρόπο ανάλογο με αυτόν της κατάταξης ενός Ρωμαίου πολίτη σε μια κοινωνική τάξη ή στρατιωτική μονάδα.

38 exsules: ακόμη και μετά την παρέλευση τόσων χρόνων η Ήρα συνεχίζει να θεωρεί τους Ρωμαίους ως εξόριστους Τρώες, υπονοώντας ότι τη δυσανεξία η παρουσία τους στην Ιταλία, την οποία, άλλωστε, είχε λυσσαλέα προσπαθήσει να αποτρέψει.

38–39 regnanto: προστακτική μέλλοντα, που ταιριάζει στο μεγαλοπρεπές και σοβαρό ύφος των διακηρύξεων της Ήρας.

40–1 dum Priami Paridisque busto / insultet armentum: η Τροία δεν ανοικοδομήθηκε ποτέ και αφέθηκε στην εγκατάλειψη και τον μαρασμό. Φαίνεται, ωστόσο, ότι υπήρχαν φήμες σύμφωνα με τις οποίες ο Ιούλιος Καίσαρας σκόπευε να μετακινηθεί στην Αλεξάνδρεια ή ακόμη και στην Τροία (Σουητ. *Caes.* 79.3): *‘quin etiam varia fama percrebruit migraturum Alexandream vel Ilium, translatis simul oribus imperii . . . et procuratione urbis amicis permissa’*. Είναι πιθανό ο Ιούλιος Καίσαρας να ήθελε να δημιουργήσει στην Ανατολή ένα ισχυρό κέντρο εξουσίας μετά τη σχεδιαζόμενη κατάκτηση της Παρθίας, η οποία, φυσικά, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Στην *Αινειάδα* η Ήρα συναινεί τελικά στη δημιουργία του ρωμαϊκού λαού, αρκεί να εξαφανιστούν τα ίχνη του τρωικού του παρελθόντος (Βεργ. *Aen.* 12.826-8): *sit Latium, sint Albani per saecula reges, / sit Romana potens Itala virtute propago: / occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.*

42–3 Capitolium fulgens: ουσιαστικό και μετοχή που το προσδιορίζει είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Οράτιου. Για το Καπιτώλιο, έδρα του περιλαμπρού ναού του Iuppiter Optimus Maximus, βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.8-9.

43–44 triumphatis Medis: οι Ρωμαίοι ποτέ δεν κατάφεραν να επικρατήσουν στρατιωτικά επί των Πάρθων και μάλιστα υπέστησαν συντριπτικές ήττες από αυτούς. Για τις μεταξύ τους στρατιωτικές και διπλωματικές σχέσεις βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.22.

46–47 qua medius liquor...ab Afro: η Ήρα αναφέρει τα στενά του Γιβραλτάρ ως το απώτατο δυτικό σημείο του τότε γνωστού κόσμου.

47 Europen: ο Οράτιος διατηρεί τον ελληνικό τύπο της αιτιατικής του ονόματος αντί του λατινικού *Europam* και για λόγους μετρικούς (αποφεύγεται η έκθλιψη της κατάληξης *-am* μπροστά από το *ab*) και για λόγους ύφους, καθώς το ελληνοπρεπές *Europen* είναι πιο επίσημο και μεγαλοπρεπές.

48 tumidus Nilus: η αναφορά του Νείλου, μολοντί ο ποταμός αυτός και κατ' επέκταση η Αίγυπτος δεν είναι το απώτατο ανατολικό σημείο του τότε γνωστού κόσμου, δικαιολογείται από την πρόσφατη κατάκτηση της

Αιγύπτου από τον Οκταβιανό και την προσάρτησή της στη ρωμαϊκή επικράτεια ως νέας επαρχίας. Το επίθετο *tumidus* παραπέμπει στην ετήσια πλημμύρα του Νείλου, η οποία καθιστά εύφορη τη γη της Αιγύπτου.

49–52 Η Ήρα καταδικάζει την απληστία (*avaritia*) και προειδοποιεί τους Ρωμαίους να απέχουν από την εξόρυξη και χρήση του χρυσού. Η καταδίκη της απληστίας είναι συχνό θέμα της ηθικοφιλοσοφικής διδασκαλίας (*διατριβή*) και επιπλέον εναρμονίζεται με την πολιτική του Αυγούστου που ενθαρρύνει τον λιτό βίο και την ολιγάρκεια.

cogere humanos in usus: υπονοείται ότι ο χρυσός δεν είναι από τη φύση προορισμένος για ανθρώπινη χρήση, συνεπώς οι άνθρωποι θα πρέπει να μείνουν μακριά του.

53 terminus: τα όρια ανάμεσα στις περιοχές της γης. Κατά κανόνα ο όρος *terminus* χρησιμοποιείται για τα βράχια ή δέντρα που δήλωναν τα όρια μεταξύ χωραφιών και περιοχών.

54 tanget: η χρήση της οριστικής μέλλοντα υποδηλώνει τη βεβαιότητα της Ήρας για το λαμπρό μέλλον της Ρώμης.

visere gestiens: ο ζήλος για επιστημονική έρευνα κατά κανόνα δεν αποτελεί χαρακτηριστικό των Ρωμαίων αλλά περισσότερο των Ελλήνων. Βλ. τα περίφημα λόγια του Αγχίση προς τον Αινεία για την αποστολή των Ρωμαίων έναντι των άλλων λαών (Βεργ. *Aen.* 6.847-53): *excudent alii spirantia mollius aera, / credo equidem, vivos ducent de marmore voltus, / orabunt causas melius, caelique meatus / describent radio, et surgentia sidera dicent: / tu regere imperio populos, Romane, memento; / hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem, / parcere subiectis, et debellare superbos.*

55–56 Αφού έχει ήδη αναφερθεί στο ανατολικό και το δυτικό όριο του κόσμου (46-48), η Ήρα αναφέρεται τώρα στη νοτιότερη (55) και βορειότερη (56) ζώνη του κόσμου. Το ρήμα *debacchor*, με την πρόθεση *de-* να επιτείνει τη σημασία του απλού *bacchor*, υποδηλώνει τη μεγάλη ζέση της τροπικής ζώνης. Τα σύννεφα, η ομίχλη και η βροχή αποτελούν για τους Ρωμαίους τα τυπικά χαρακτηριστικά των βόρειων περιοχών της γης.

57–8 Quiritibus: ονομασία των Ρωμαίων πολιτών, βλ. σημ. στο *Carm.* 1.1.7.

hac lege: η λέξη *lex* εδώ χρησιμοποιείται με τη σημασία ‘όρος’ (*OLD* s.v. 12c).

nimum piū: μολονότι η *pietas* αποτελεί θεμελιώδη ρωμαϊκή αξία –ήταν άλλωστε η βασική αρετή του γενάρχη των Ρωμαίων, Αινεία– η καθ’ υπερβολήν υπέρβασή της θα αποβεί καταστροφική. Από μίσος για την Τροία η Ήρα προειδοποιεί τους Ρωμαίους να μην προσπαθήσουν να ανοικοδομήσουν την κατεστραμμένη τους πατρίδα και τους προτρέπει να κόψουν κάθε δεσμό με το παρελθόν τους.

59–60 avitae...Troiae: επίθετο και προσδιοριζόμενο όνομα βρίσκονται στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

61–64 Η Ήρα προειδοποιεί αυστηρά και ξεκάθαρα τους Ρωμαίους ότι οποιαδήποτε προσπάθεια αναγέννησης της Τροίας είναι καταδικασμένη να καταλήξει και πάλι σε καταστροφή, καθώς μάλιστα η ίδια θα ηγηθεί των δυνάμεων που θα καταστρέψουν τη νέα Τροία.

alite lugubri: με κακό οινόν. Προκειμένου να αποφασιστεί ποιος από τους δύο θα έδινε το όνομά του στην καινούργια πόλη, Ρωμύλος και Ρέμος κατέφυγαν στους οινούς: ο Ρέμος καθισμένος στον Αβεντίνο λόφο είδε πρώτος έξι γύπες και ο Ρωμύλος, καθισμένος στον Καπιτωλίνο λόφο, είδε δώδεκα.

Οι Ρωμαίοι ήταν ιδιαίτερα δεισιδαίμων λαός και έδιναν πολύ μεγάλη σημασία στην ερμηνεία των οινών (οιωνοσκοπία), ήδη από τον καιρό της ίδρυσης της πόλης. Το έργο του Λίβιου βρίσκεται από τέτοια περιστατικά (1.7.11, 1.39, 1.55.4, 5.55.2, 7.25.11, 9.14.8, 9.38.15, 38.18.10 κλπ.), το ίδιο και η *Αινειάδα* (1.393-400, 2.679-700, 5.522-34, 7.71 κ.εξξ.). Πρβλ. Διον.Αλ. *Ant.Rom.* 4.2.4, Πλούτ. *De fort.Rom.* 10, Κικ. *Nat.deor.* 2.14, *Div.* 1.97 κ.ε., Βεργ. *Georg.* 1.464-88, Ορ. *Carm.* 1.2.1-20, Τιβ. 2.5.71-8, Οβ. *Am.* 1.12.3 κ.ε.

65–68 ter...ter...ter: ο μαγικός αριθμός τρία επαναλαμβάνεται τρεις φορές από την Ήρα στην ίδια στροφή.

auctore Phoebō: για την οικοδόμηση των τειχών της Τροίας από τον Απόλλωνα και τον Ποσειδώνα βλ. σημ. στο *Carm.* 3.3.21-22.

66–7 meis Argivis: το Άργος ήταν μεγάλο λατρευτικό κέντρο της Ήρας. Με τον όρο *Argivi*, βέβαια, νοούνται όλοι οι Έλληνες που πολέμησαν στην Τροία.

67–8 uxor capta virum puerosque ploret: ο θρήνος και οι συμφορές των γυναικών της Τροίας ήταν ευρύτατα διαδεδομένο θέμα της ελληνικής και της λατινικής λογοτεχνίας (βλ. ενδεικτικά Ευρ. *Τρωάδες*, *Άνδρομάχη*, *Εκάβη*).

69–72 Ο Οράτιος διακόπτει απότομα τη διακήρυξη της Ήρας απευθυνόμενος στην ανώνυμη Μούσα του και κατηγορώντας την ότι τον παρασύρει σε επικού τύπου θεματολογία που δεν ταιριάζει στην ανάλαφρη λυρική ποίηση. Πρόκειται φυσικά για ποιητική πόζα του Ορατίου ανάλογη με εκείνη της ωδής 1.6, της *recusatio* του ποιητή προς τον Αγρίππα. Όπως και εκεί, έτσι και εδώ ο Οράτιος δηλώνει ότι τα λυρικά μέτρα δεν μπορούν να αποτελέσουν το κατάλληλο ποιητικό όχημα για επικά θέματα. *Magna* και *parvis* πλαισιώνουν τον τελευταίο στίχο της ωδής και συμπυκνώνουν την αντίθεση ανάμεσα στη μεγαλόπρεπη και υψιπετή επική ποίηση και την ταπεινή και ανάλαφρη λυρική.

8.4. Οράτιος *Carm.* 3.6

8.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: ίσως να είναι η παλαιότερη από τις ρωμαϊκές ωδές και να γράφτηκε το 28 π.Χ., όταν ο Οκταβιανός ανέλαβε τα καθήκοντα του Τιμητή (*Censor*) και ξεκίνησε το πρόγραμμα αναστήλωσης περίπου 82 ναών (*Res Gestae* 20.4), επιχειρώντας παράλληλα μέσω διαφόρων νομοθεσιών να στηρίξει την ηθική στη Ρώμη.

Video 8.3 Ανάγνωση της ωδής 3.6 στα λατινικά:

<https://www.youtube.com/watch?v=mREoNXyYmbkc> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Η έκτη (και τελευταία) ρωμαϊκή ωδή προβάλλει την *pietas* και τονίζει την ανάγκη αναστήλωσης των ναών και αποκατάστασης της ηθικής στη Ρώμη, καθώς ο ποιητής διαπιστώνει ότι η ηθική διαφθορά και η παραμέληση της λατρείας των θεών είναι η αιτία για τις στρατιωτικές ήττες και την παρακμή της πόλης. Αξιοποιώντας τον πλούτο που συνέρρευσε στη Ρώμη από την κατάκτηση της Αιγύπτου ο Οκταβιανός εκπόνησε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα αναστήλωσης των παραμελημένων και ημι-κατεστραμμένων ναών της πόλης. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος ανεγέρθηκε και ο περίλαμπρος ναός του Απόλλωνα στον Παλατίνο λόφο. Ο ίδιος γράφει στις *Res gestae* (20.4): *duo et octoginta templa deum in urbe consul sextum ex auctoritate senatus refeci, nullo praetermisso quod ex tempore refici debebat*. Πρβλ. Σουητ. *Aug.* 30.2 και Δίων Κάσσιος 53.2.4. Λόγω του οικοδομικού του προγράμματος ο Λίβιος αποκάλυψε τον Οκταβιανό (4.20.7) *templorum omnium conditorem ac restitutorem* και ο Οβίδιος (*Fast.* 2.63) *templorum positor, templorum sancta repostor*.

Παράλληλα με το οικοδομικό του πρόγραμμα ο Οκταβιανός έθεσε σε υψηλή προτεραιότητα την ανάγκη αναμόρφωσης των ηθών στη Ρώμη, στήριξης της οικογένειας και πάταξης της μοιχείας. Πίστευε ακράδαντα ότι η σταθερή οικογενειακή ζωή ήταν το θεμέλιο για την ευημερία του κράτους. Με μια σειρά νομοθετημάτων –τα γνωστότερα εκ των οποίων ήταν η *lex Iulia de maritandis ordinibus* (18 π.Χ.), η περίπου σύγχρονη *lex Iulia de adulteriis coercendis* και η μεταγενέστερη *lex Papia Poppaea* (9 μ.Χ.)– προσπάθησε να επαναφέρει τα πατροπαράδοτα ήθη στην πόλη, όχι πάντοτε με τα επιθυμητά αποτελέσματα. Για τους νόμους αυτούς βλ. Berger (1953) s.v., Crook (1967) 98-118, Galinsky (1980), Raditsa (1980), McGinn (1991), Treggiari (1991) 277 σημ.84.

8.4.2. Λατινικό κείμενο

Delicta maiorum immeritus lues, Romane, donec templa refeceris aedisque labentis deorum et foeda nigro simulacra fumo.	
Dis te minorem quod geris, imperas: hinc omne principium, huc refer exitum. Di multa neglecti dederunt Hesperiae mala luctuosae.	5
Iam bis Monaeses et Pacori manus non auspicatos contudit impetus nostros et adiecisse praedam torquibus exiguis renidet.	10
Paene occupatam seditionibus delevit urbem Dacus et Aethiops, hic classe formidatus, ille missilibus melior sagittis.	15
Fecunda culpa saecula nuptias primum inquinavere et genus et domos: hoc fonte derivata clades in patriam populumque fluxit.	20
Motus doceri gaudet Ionicos matura virgo et fingitur artibus, iam nunc et incestos amores de tenero meditatur ungui.	
Mox iuniores quaerit adulteros inter mariti vina, neque eligit cui donet impermissa raptim gaudia luminibus remotis,	25
sed iussa coram non sine conscio surgit marito, seu vocat institor seu navis Hispanae magister, dedecorum pretiosus emptor.	30
Non his iuventus orta parentibus infecit aequor sanguine Punico Pyrrhumque et ingentem cecidit Antiochum Hannibalemque dirum;	35
sed rusticorum mascula militum proles, Sabellis docta ligonibus versare glaebas et severae matris ad arbitrium recisos	40
portare fustis, sol ubi montium mutaret umbras et iuga demeret	

bobus fatigatis, amicum tempus agens abeunte curru. Damnosa quid non imminuit dies? aetas parentum, peior avis, tulit nos nequiores, mox daturos progeniem vitiosiore.	45
---	----

Πίνακας 8.7 Λατινικό κείμενο ωδής 3.6.

8.4.3. Λεξιλόγιο

delictum, -i (β' ουδ) = κρίμα, έγκλημα
 maiores, -orum (γ' αρσ) = πρόγονοι
 inmeritus, a, um (επίθ.) = αθώος, αυτός που δεν αξίζει
 luo, lui, lutum, luere 3 = πληρώνω
 reficio, refeci, refectum, reficere 3* = αποκαθιστώ, ξαναφτιάχνω
 aedes, -is (γ' θηλ) = ναός, οίκος
 labor, lapsus sum, labi (αποθ. 3) = γλιστρώ
 foedus, a, um (επίθ.) = βρώμικος
 simulacrum, -i (β' ουδ) = ομοίωμα, άγαλμα
 fumus, -i (β' αρσ) = καπνός
 principium, -ii (β' ουδ) = αρχή, ξεκίνημα
 refero, retuli, relatum, referre = αναφέρω, αποδίδω
 exitus, -us (δ' αρσ) = κατάληξη
 negligo (και neglego), neglexi, neglectum, negligere (και neglegere) 3 = παραμελώ
 luctuosus, a, um (επίθ.) = θρηνητικός
 manus, -us (δ' θηλ) = πλήθος
 auspicatus, a, um (επίθ.) = αυτός για τον οποίο κάποιος συμβουλευτήκε τους οiwονούς
 contundo, contudi, contusum, contundere 3 = συντρίβω
 impetus, -us (δ' αρσ) = επίθεση
 adicio, adieci, adiectum, adicere 3* = προσθέτω
 praeda, -ae (α' θηλ) = λεία, λάφυρα
 torquis, -is (γ' αρσ και θηλ) = περιδέραιο
 exiguus, a, um = πενιχρός
 renideo, -, -, renidere 2 = λάμπω
 occupo 1 = κατέχω, απασχολώ
 seditio, -onis (γ' θηλ) = διαμάχη
 classis, -is (γ' θηλ) = στόλος
 formido 1 = φοβίζω
 missilis, is, e (επίθ.) = βαλλόμενος, πεταχτός, φτερωτός
 fecundus, a, um (επίθ.) = γόνιμος
 culpa, -ae (α' θηλ) = έγκλημα
 saeculum, -i (β' ουδ) = εποχή
 nuptiae, -arum (γ' θηλ) = γάμος
 inquino 1 = μολύνω
 fons, fontis (γ' θηλ) = πηγή
 derivo 1 = προέρχομαι
 clades, -is (γ' θηλ) = σφαγή
 fluo, fluxi, fluctum, fluere 3 = ρέω, κατακλύζω
 motus, -us (δ' αρσ) 2 = κίνηση, χορός
 doceo, docui, doctum, docere 2 = διδάσκω
 gaudeo, gavisus sum, gaudere (ημιαποθ. 2) = χαίρομαι
 maturus, a, um (επίθ.) = ώριμος

virgo, -inis (γ' θηλ) = παρθένα, κοπέλα
 fingo, finxi, fictum, fingere 3 = πλάθω
 ars, artis (γ' θηλ) = τέχνη
 incestus, a, um (επίθ.) = ανίερος
 meditor (αποθ. 1) = αναλογίζομαι
 unguis, -is (γ' αρσ) = νύχι
 mox (επίρ.) = σε λίγο, σύντομα, αργότερα
 quaero, quaesivi, quaesitum, quaerere 3 = ψάχνω
 adulter, adulteri (β' αρσ) = μοιχός
 maritus, -i (β' αρσ) = σύζυγος
 eligo, elegi, electum, eligere 3 = διαλέγω
 dono 1 = χαρίζω
 inpermissa, a, um (επίθ.) = ανεπίτρεπτος, απαγορευμένος
 raptim (επίρ) = βιαστικά
 gaudium, -ii (β' ουδ) = απόλαυση
 lumen, -inis (γ' ουδ) = φως
 remotus, a, um (επίθ.) = απομακρυσμένος
 iubeo, iussi, iussum, iubere 2 = διατάζω
 coram (επίρ.) = στα φανερά
 conscius, a, um (επίθ.) = αυτός που γνωρίζει
 surgo, surrexi, surrectum, surgere 3 = σηκώνομαι
 institor, -oris (γ' αρσ) = μεταπράτης
 navis, -is (γ' θηλ) = πλοίο, καράβι
 magister, magistri (β' αρσ) = καπετάνιος
 dedecus, -oris (γ' ουδ) = ντροπή
 pretiosus, a, um (επίθ.) = γενναιόδωρος
 emptor, -oris (γ' αρσ) = αγοραστής
 iuventus, -utis (γ' θηλ) = νεότητα, νιάτα
 orior, ortus sum, oriri (αποθ. 4) = ξεκινώ, προέρχομαι
 inficio, infeci, infectum, inficere 3* = βιάφω
 aequor, -oris (γ' ουδ) = πέλαγος
 sanguis, sanguinis (γ' αρσ) = αίμα
 ingens, ingentis (επίθ.) = τεράστιος, μεγάλος
 caedo, cecidi, caesum, caedere 3 = χτυπώ, σφάζω
 dirus, a, um (επίθ.) = φοβερός
 rusticus, a, um (επίθ.) = αγροτικός
 masculus, a, um (επίθ.) = ανδροπρεπής
 miles, -itis (γ' αρσ) = στρατιώτης
 proles, -is (γ' θηλ) = γενιά, πλήθος
 ligo, -onis (γ' αρσ) = τσαπί
 verso 1 = στρέφω, ανακατεύω
 glaeba, -ae (α' θηλ) = σβώλος
 severus, a, um (επίθ.) = αυστηρός
 arbitrium, -ii (β' ουδ) = κρίση, οδηγία
 recido, recidi, recisum, recidere 3 = κόβω
 porto 1 = φέρνω
 fustis, is (γ' αρσ) = ξύλο
 sol, solis (γ' αρσ) = ήλιος
 mons, montis (γ' αρσ) = βουνό
 muto 1 = αλλάζω
 umbra, -ae (α' θηλ) = σκιά
 iugum, -i (β' ουδ) = ζυγός
 demo, dempsi, demptum, demere 3 = σηκώνω, αφαιρώ
 bos, bovis (γ' αρσ και θηλ) = βόδι
 fatigatus, a, um (επίθ.) = κουρασμένος

abeo, abii, abitum, abire = αποχωρώ, φεύγω
 currus, -us (δ' αρσ) = άρμα
 damnosus, a, um (επίθ.) = βλαβερός
 inminuo, inminui, inminutum, inminuere 3 = φθείρω, μειώνω
 aetas, -atis (γ' θηλ) = χρόνος, ηλικία, εποχή
 peior, peior, peius (συγκρ. του malus) = χειρότερος
 avus, -i (β' αρσ) = πρόγονος
 nequior, ior, ius (επίθ., συγκριτικός βαθμός του άκλιτου nequam) = χειρότερος, αχρειότερος
 progenies, -ei (ε' θηλ) = απόγονοι
 vitiosus, a, um (επίθ.) = αμαρτωλός

8.4.4. Μετάφραση

<p>Ρωμαίε, αν και αθώς, θα πληρώσεις για τα κρίματα των προγόνων σου, μέχρι να αποκαταστήσεις τους ναούς και τους ετοιμόρροπους οίκους των θεών και τα ομοιώματά τους που έχουν λερωθεί από μαύρο καπνό.</p>	
<p>Εξουσιάζεις, επειδή θεωρείς τον εαυτό σου κατώτερο από τους θεούς. Από εκείνους ξεκινούν τα πάντα, σε αυτούς να αποδίδεις την κατάληξη. Οι θεοί που έχουν παραμεληθεί έχουν προξενήσει πολλές συμφορές στην Εσπερία που θρηνεί.</p>	5
<p>Ήδη δύο φορές ο Μοναΐσης και το πλήθος του Πακώρου έχουν συντρίψει τις επιθέσεις που κάναμε δίχως να πάρουμε οiwονούς και λάμπουν καθώς έχουν προσθέσει τα λάφυρά μας στα πενιχρά περιδέραιά τους.</p>	10
<p>Οι Δάκες και οι Αιθίοπες παρά λίγο να καταστρέψουν την πόλη που ήταν παραδομένη σε εμφύλιες διαμάχες, αυτοί έγιναν φόβος για τον στόλο τους, οι άλλοι υπέρτεροι για τα φτερωτά τους βέλη.</p>	15
<p>Η εποχή μας, γόνιμη σε εγκλήματα, πρώτα μόλυνε τον γάμο και τη γενιά μας και τα σπίτια: από αυτή την πηγή προήλθε η σφαγή και κατέκλυσε την πατρίδα και τον λαό.</p>	20
<p>Το κορίτσι από νωρίς χαίρεται να μαθαίνει ιωνικούς χορούς και διαπλάθεται με όλες τις τέχνες· σύντομα αναλογίζεται ανίερους έρωτες εξ απαλών ονύχων.</p>	
<p>Αργότερα στα συμπόσια του συζύγου της ψάχνει για νεότερους μοιχούς και δεν διαλέγει σε ποιον θα χαρίσει βιαστικά ανεπίτρεπτες απολαύσεις, όταν απομακρύνονται τα φώτα,</p>	25
<p>αλλά σηκώνεται φανερά, όταν τη διατάζουν, εν γνώσει του συζύγου της, είτε την καλεί κάποιος μεταπράτης είτε ο καπετάνιος ενός ισπανικού πλοίου, γενναιόδωρος αγοραστής της ντροπής της.</p>	30
<p>Οι νέοι που έβαψαν το πέλαγος με καρχηδονιακό αίμα</p>	

<p>δεν ήταν γεννημένοι από τέτοιους γονείς, εκείνοι που χτύπησαν τον Πύρρο και τον μεγάλο Αντίοχο και τον φοβερό Αννίβα.</p>	35
<p>Αντίθετα, ήταν ένα ανδροπρεπές πλήθος αγροτών στρατιωτών, που είχαν διδαχθεί να οργώνουν τη γη με σαβινικό τσαπί και να φέρνουν την ξυλεία που είχαν κόψει υπό τις οδηγίες των αυστηρών τους μητέρων,</p>	40
<p>όταν ο ήλιος άλλαζε τις σκιές των βουνών και σήκωνε τους ζυγούς από τα κουρασμένα βόδια, φέρνοντας καλοδεχούμενη ώρα ανάπαυσης με την αποχώρηση του άρματός του.</p>	
<p>Τι δεν φθείρει ο βλαβερός χρόνος; Η γενιά των πατεράδων μας, χειρότερη από τους παππούδες μας, δημιούργησαν εμάς τους χειρότερους, οι οποίοι στη συνέχεια θα δώσουμε πιο αμαρτωλά παιδιά.</p>	45

Πίνακας 8.8 Μετάφραση ωδής 3.6.

8.4.5. Σημειώσεις

1 delicta maiorum: ο Οράτιος αναφέρεται και στους αδελφοκτόνους εμφυλίους πολέμους του 1^{ου} αι. π.Χ. αλλά κυρίως στην παραμέληση και εγκατάλειψη των ναών των θεών.

immeritus: επιρρηματικό κατηγορούμενο τρόπου, που έχει και εναντιωματική σημασία (= αν και αθώς). Οι Ρωμαίοι καλούνται να πληρώσουν για τις αμαρτίες των προγόνων τους.

2–3 Romane: κλητική ενικού αριθμού. Πρόκειται για περιληπτικό ενικό, καθώς ο Οράτιος απευθύνεται στο σύνολο του ρωμαϊκού λαού. Πρβλ. τα λόγια του Αγκίση προς τον Αινεία (Βεργ. *Aen.* 6.851): *tu regere imperio populos, Romane, memento.*

templa...aedisque: κατά κανόνα μια *aedes* είναι μικρότερη και λιγότερο σημαντική από ένα *templum*.

3–4 foeda nigro simulacra fumo: τα αγάλματα και λοιπά ομοιώματα των θεών έχουν μαυρίσει από τον καπνό της φωτιάς και έχουν αφεθεί για πολύ καιρό στην κατάσταση αυτή εξαιτίας της αμέλειας των Ρωμαίων.

5 Dis te minorem quod geris, imperas: το θεμέλιο της εξουσίας των Ρωμαίων είναι η ευσέβεια προς τους θεούς και η εύνοια που απολαμβάνουν από εκείνους. Οι Ρωμαίοι υποτάσσουν τους άλλους λαούς, γιατί υποτάσσονται στον Δία. Για την ιδέα ότι ο Δίας βρίσκεται πάνω από κάθε ανθρώπινη εξουσία βλ. σημ. στο *Carm.* 3.1.5-6. Οι θεοί κυριαρχούν στη στροφή, κάτι που υποδηλώνεται και από τη χρήση των όρων *dis* και *di* στην αρχή των στίχων 5 και 7 αντίστοιχα.

6 hinc omne principium, huc refer exitum: η αρχή όλων είναι οι θεοί, ο Δίας: *ἀπὸ Διὸς ἄρχεσθαι*. Παρομοίως, η επιτυχής κατάληξη κάθε ανθρώπινου εγχειρήματος εξαρτάται από τους θεούς.

7–8 di multa neglecti dederunt / Hesperiae mala luctuosae: ο Οράτιος αποδίδει τα πολλά δεινά που βρήκαν την Ιταλία κατά τον 1ο αι. π.Χ. (εμφύλιοι πόλεμοι, ήττες από Πάρθους) στην τιμωρία των Ρωμαίων από τους θεούς για την παραμέληση της λατρείας τους.

Η φράση *di dederunt* είναι ετυμολογικό λογοπαίγνιο, καθώς σύμφωνα με μια εκδοχή η λέξη *deus* προέρχεται από το ρήμα *dare* (Paul. Fest. 71): *deus dictus...quia omnia commode hominibus dat*. Για περισσότερες πηγές αλλά και διαφορετικές εκδοχές για την ετυμολογία της λέξης *deus* βλ. Matlby (1991) s.v.

Hesperia: ποιητικό όνομα της Ιταλίας, από τον Έσπερο, το άστρο που εμφανίζεται στον δυτικό ουρανό (Μακρ. *Sat.* 1.3.15): *Graeci ἐσπέραν a stella Hespero dicunt: unde et Hesperia Italia, quod occasui subiecta sit, nominatur.*

9–12 Monaeses: ο Μοναίσης ήταν Πάρθος αρχηγός που νίκησε τον Όπιο Στατιανό (Oppius Statianus) το 36 π.Χ.

Pacori: ο Πάκωρος ήταν Πάρθος αρχηγός, γιος του βασιλιά Ορώδη του Α΄. Εισέβαλε στη Συρία και νίκησε τον Λ. Δεκίδιο Σάξα (L. Decidius Saxa) το 40 π.Χ.

inauspicatos...impetus: εκστρατείες που ξεκίνησαν με κακούς οιωνούς, χωρίς την έγκριση των θεών. Τέτοια ήταν και η εκστρατεία του Κράσσου εναντίον των Πάρθων (Κικ. *Div.* 1.29 και 2.84, Βελλ. 2.46), η οποία κατέληξε σε συντριπτική ήττα στις Κάρρες (σημερ. Harran) το 53 π.Χ.

Εικόνα 8.8. Μάρκος Λικίνιος Κράσσος.

© Public domain / Wikimedia Commons

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marcus_Licinius_Crassus_Louvre.jpg?uselang=el.

praedam: λεία που αποκτήθηκε από τον ηττημένο ρωμαϊκό στρατό.

torquibus exiguis renidet: τα περιδέραια ήταν σύνηθες αξεσουάρ Κελτών και Περσών βασιλέων και αξιωματούχων. Ο προσδιορισμός *exiguus* ευτελίζει και τους ίδιους και τα περιδέραιά τους, το ίδιο και η απεικόνισή τους να λάμπουν από χαρά (*renidet*) για τις νίκες τους.

13–14 paene occupatam seditionibus / delevit Urbem Dacus et Aethiops: ο Οράτιος αναφέρεται στην εμφύλια διαμάχη μεταξύ Οκταβιανού και Μάρκου Αντωνίου. Πάντως, υπερβάλλει διογκώνοντας τον κίνδυνο που διέτρεξε η Ρώμη εξ ανατολών, από τους Αιγυπτίους της Κλεοπάτρας, τους οποίους αποκαλεί απαξιωτικά *Aethiops* (περιληπτικός ενικός) –για περισσότερα για τον πόλεμο με την Κλεοπάτρα βλ. *Carm.* 1.37– και τους Δάκες (κατοίκους της περιοχής που καταλαμβάνεται στις μέρες μας από τη Ρουμανία), οι οποίοι συμμάχησαν με τον Μάρκο Αντώνιο.

15–16 hic classe formidatus, ille / missilibus melior sagittis: ο Οράτιος συνεχίζει την υπερβολή, καθώς ο στόλος της Κλεοπάτρας αριθμούσε μόνο εξήντα περίπου καράβια. Στους Δάκες πιστώνει επιδεξιότητα στην τοξοβολία.

17–20 Ο Οράτιος περνάει τώρα σε μια καινούργια ενότητα της ωδής, στην οποία προσδιορίζει τη ρίζα του κακού και την αιτία της εθνικής παρακμής. Αυτή δεν είναι άλλη από τη διάλυση του γάμου και της οικογένειας λόγω της σεξουαλικής ελευθεριότητας των Ρωμαίων της εποχής του, ιδέα που αποτελεί κοινό τόπο ήδη από τα χρόνια του Κάτωνα του Τιμητή (Marcus Porcius Cato) αλλά και αργότερα (βλ. ενδεικτικά Πολύβ. 31.25.4–5, Σαλλ. *Cat.* 13.3). Η προσοχή του ποιητή επικεντρώνεται στη μοιχεία των παντρεμένων γυναικών με την ανοχή –ή ακόμη και τη συνενοχή– των συζύγων τους.

17–18 *fecunda culpa saecula*: το επίθετο *fecundus* σημαίνει ‘γόνιμος’ (*OLD* s.v. 1). Αντί να είναι γόνιμη σε παιδιά, η σύγχρονη εποχή είναι γόνιμη σε αμαρτίες και πάθη.

nuptias...et genus et domos: το πολυσύνδετο σχήμα τονίζει το μέγεθος της καταστροφής.

19–20 *hoc fonte...clades...fluxit*: η καταστροφή που έχει επέλθει στην πόλη παρουσιάζεται μεταφορικά σαν ένας ποταμός που πλημμυρίζει και την κατακλύζει.

21–2 *motus...Ionicos*: προκλητικοί, αισθησιακοί, ερωτικοί χοροί της Ιωνίας, περιοχής που διαχρονικά συσχετίζεται με την τρυφή, τον εκθηλυσμό, την ηθική χαλάρωση και την ερωτική ελευθεριότητα. Η γνωριμία των αυστηρών και παραδοσιακών Ρωμαίων με τα ήθη της Ανατολής συχνά αναφέρεται από τους Ρωμαίους ηθικολόγους ως ένας από τους βασικούς λόγους για την ηθική παρακμή τους. Πρβλ. Σαλλ. *Cat.* 25: *psallere et saltare elegantius quam necesse est probae*.

matura virgo: είναι η κοπέλα που έχει περάσει την παιδική ηλικία και βρίσκεται πια σε ηλικία γάμου, δηλαδή για τα ρωμαϊκά δεδομένα σε ηλικία 12 ή 13 χρόνων. Πρβλ. *Carm.* 3.2.8: *adulta virgo*.

figitur artibus: το ρήμα *figere* σημαίνει ‘πλάθω, διαμορφώνω’ (*OLD* s.v. 1), είναι επομένως κατάλληλα επιλεγμένο για τη διαδικασία ανατροφής των νέων, με τη διαφορά ότι πλέον στη Ρώμη αντί για ανατροφή με ηθικούς κανόνες και αρχές οι νέοι και οι νέες ανατρέφονται με διάφορων ειδών τεχνικές ερωτικής αποπλάνησης.

23–24 *iam nunc*: εμφατικά τοποθετημένο στην αρχή του στίχου, για να καταδείξει πόσο πρόωρα οι νέοι και οι νέες της Ρώμης μούνται στα μυστικά της ερωτικής αποπλάνησης.

de tenero...ungui: απόδοση της ελληνικής φράσης *ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων* ‘από μικρή ηλικία’. Πρβλ. Κικ. *Fam.* 1.6.2: *qui mihi a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis es cognitus*.

25–6 *mox*: μετά το *iam nunc* της προηγούμενης στροφής, καθώς τώρα ο Οράτιος καταπιάνεται με τη συμπεριφορά των Ρωμαίων κοριτσιών μετά τον γάμο τους.

iuniores...adulteros: δηλαδή εραστές που είναι μικρότεροι σε ηλικία από τους συζύγους τους. Ο ηλικιωμένος σύζυγος που πέφτει θύμα συζυγικής απιστίας αποτελεί καθιερωμένο τύπο στην κωμωδία και τη σάτιρα.

inter mariti vina: κατά τη διάρκεια ενός συμποσίου του συζύγου της, όταν εκείνος πιθανότατα θα είναι ήδη μεθυσμένος, αν και αυτό δεν ήταν απαραίτητο, όπως προκύπτει λίγους στίχους παρακάτω (*non sine conscio marito*, 29 κ.ε.). Σε αντίθεση με τις γυναίκες στην Ελλάδα, οι σεβάσμιες και παντρεμένες γυναίκες στη Ρώμη (*matronae*) μπορούσαν να παρευρίσκονται στα συμπόσια. Την πολιτισμική αυτή διαφορά επισημαίνει ο Κορνήλιος Νέπως (*Praef.* 6): *pleraque nostris moribus sunt decora, quae apud illos turpia putantur. quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?*

26–8 Θα ήταν από μόνο του κακό, αν οι Ρωμαίες επέλεγαν έναν ερωτικό σύντροφο για τις παράνομες συνευρέσεις τους. Αυτό που είναι ακόμα χειρότερο και μαρτυρεί το μέγεθος της ηθικής τους διαφθοράς είναι ότι οι Ρωμαίες στα συμπόσια δεν είναι καν εκλεκτικές, αλλά συνευρίσκονται με όποιον τύχει ή με όποιον τους το ζητήσει (*iussa* 29).

impermissa: ἄπαξ λεγόμενον ἐδῶ, ‘ἀπαγορευμένα, παράνομα’.

gaudia: συχνά στην ερωτική ποίηση ἡ λέξις *gaudium* χρησιμοποιεῖται με τὴ σημασία ‘ερωτική σχέση, ερωτική επαφή’ (*OLD* s.v. 2).

luminibus remotis: οἱ λύχνοι ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὰ συμπόσια, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ ἡ κατάλληλη ατμόσφαιρα γιὰ ερωτικές συνενυρέσεις.

29–30 iussa: σὲ ἀντίθεση με τὸ *eligit* τοῦ στίχου 26. Ἡ γυναίκα συνενυρίσκεται με ὅποιον τῆς τὸ ζητήσει καὶ μάλιστα ἐνώπιον ὄλων (*coram*) καὶ –τὸ χειρότερο– ἐν γνώσει τοῦ συζύγου τῆς, κάτι που τονίζεται με τὸ σχῆμα λιτότητας *non sine conscio marito*. Ἀργότερα ὁ Αὐγουστος με νόμο που εισηγήσατο τιμωροῦσε γιὰ *lenocinium* ‘μαστροπεία’ τοὺς συζύγους που γνώριζαν καὶ ἐπέτρεπαν ἢ ἀκόμη καὶ διευκόλυναν τὴ μοιχεία τῶν γυναικῶν τους. Βλ. Treggiari (1991) 288-90, McKeown (1998) 407.

30 seu vocat institor: ὁ πωλητής, ὁ ἔμπορος που πουλοῦσε τὴν πρᾶμάτεια τοῦ ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ ἄρα εἶχε συχνή επαφή με τὶς γυναῖκες. Θεωροῦνταν κοινωνικά κατώτερος, γεγονός που κάνει ἀκόμη εὐτελέστερη καὶ ἀχειρότερη τὴν ερωτική σχέση μαζί του.

31–2 seu navis Hispanae magister, / dedecorum pretiosus emptor: ὁ καπετάνιος (ἴσως καὶ ἰδιοκτήτης) ἐνὸς ἰσπανικοῦ καραβιοῦ εἶναι κατὰ κανόνα πλούσιος ἔμπορος που ἀναζητεῖ περιστασιακές ερωτικές ἀπολαύσεις κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στη Ρώμη. Ὅπως σαφῶς ὑπονοεῖται ἀπὸ τὴ φράση *dedecorum pretiosus emptor*, πλήρωνε ἀδρά τὸν σύζυγο ἢ καὶ τὴν ἴδια τὴ Ρωμαία *matrona*, γιὰ νὰ τὴν ἀπολαύσει ερωτικά. Ἡ ερωτικὴ λαγνεία συμβαδίζει με τὴν ἀπληστία. Ὁ Ἰσπανὸς καπετάνιος προσομοιάζει στὸν πλούσιο ἐραστή, τὸν *dives amator* τῆς κωμωδίας καὶ τῆς ερωτικῆς ἐλεγεῖας.

33–4 non his iuventus orta parentibus / infecit aequor sanguine Punico: ἀφοῦ παρουσίασε τὴν τρέχουσα ἠθικὴ κατάπτωση τῶν Ρωμαίων, ὁ Οράτιος ἀνατρέχει στὸ ἐξιδανικευμένο, ἐνδοξο παρελθόν τῆς ἀγροτικῆς ἀθωότητος καὶ ἀνασύρει λαμπρὰ πατριωτικά *exempla* τῆς «παλιάς, καλῆς ἐποχῆς». Ἀναφέρεται ὑπαινικτικά στις ναυτικές ἐπιτυχίες τῶν Ρωμαίων ἐπὶ τῶν Καρχηδονίων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Α΄ Καρχηδονιακοῦ πολέμου (264-241 π.Χ.), καὶ πιο συγκεκριμένα στις ναυμαχίες στις Μύλες τῆς Σικελίας (260 π.Χ.) καὶ στις Αἰγάτες νήσους (241 π.Χ.). Ἡ ἀναφορὰ στις ἐπιτυχίες ἐπὶ τῶν Καρχηδονίων δὲν εἶναι τυχαία, ἀφοῦ στη ρωμαϊκὴ σκέψη ἦταν κυρίαρχη ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἠθικῆς παρακμῆς τῆς Ρώμης ἦταν ἡ τελικὴ ἐπικράτηση ἐπὶ τῶν προαιώνιων ἀντιπάλων τῆς στη Μεσόγειο, τῶν Καρχηδονίων. Ἡ ἀπουσία ἐξωτερικοῦ κινδύνου ἐστρεψε τοὺς Ρωμαίους στὴν τρυφή, τὴν πολυτέλεια καὶ τὴ μαλθακότητα.

sanguine Punico: πέρα ἀπὸ ‘καρχηδονιακός’ (*OLD* s.v. 1) *punicus* σημαίνει καὶ ‘πορφυρός’ (*OLD* s.v. 3), συνεπῶς ὁ Οράτιος ἀποδίδει με μία λέξη τὸ χρῶμα καὶ τὴν ἐθνικὴ προέλευση τοῦ αἵματος που ἔβαψε τὸ πέλαγος.

35–6 Pyrrhumque et ingentem cecidit / Antiochum Hannibalemque dirum: τὸ πολυσύνδετο σχῆμα τονίζει τὶς ἀπᾶνωτές στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τῶν Ρωμαίων τῆς παλιάς ἐποχῆς.

Pyrrhumque: ὁ Πύρρος (319–272 π.Χ.) ἦταν βασιλιάς τῆς Ἠπείρου. Εἰσέβαλε στὴν Ἰταλία τὸ 280 π.Χ. καὶ νίκησε τοὺς Ρωμαίους στὴν Ἡράκλεια καὶ τὸ Asculum, ὡστόσο ὑπέστη καὶ αὐτὸς πολὺ βαριές ἀπώλειες, ὅθεν καὶ ἡ φράση «πύρρειος νίκη». Τελικὰ ἠττήθηκε ἀπὸ τὸν Μάνιο Κούριο τὸ 275 π.Χ. στὸ Beneventum.

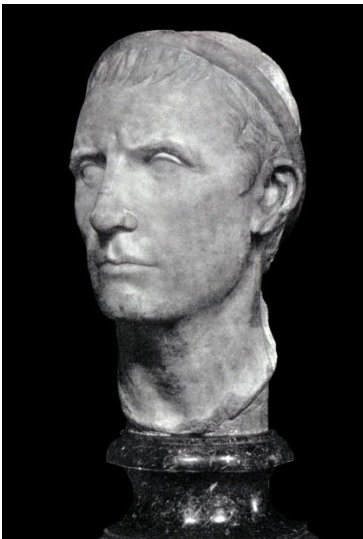

Εικόνα 8.9. Η εκστρατεία του βασιλιά Πύρρου.

© Suetonius / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Guerre_di_Pirro_in_italia_%28versione_in_latino_corretta%29.jpg?uselang=el).

Antiochum: ο Αντίοχος Γ΄ (περ. 242–187 π.Χ.), ο επονομαζόμενος Μέγας (γι' αυτό και το επίθετο *ingentem* 35), ήταν βασιλιάς του κράτους των Σελευκιδών. Εισέβαλε στην Ελλάδα το 192 π.Χ. και αναγορεύτηκε γενικός αρχηγός από την Αιτωλική Συμπολιτεία. Οι Ρωμαίοι με επικεφαλής τον Manius Acilius Glabrio τον νίκησαν αρχικά στις Θερμοπύλες το 191 π.Χ. και στη συνέχεια στη Μαγνησία της Λυδίας το 190 π.Χ. με επικεφαλής τον Λεύκιο Κορνήλιο Σκιπίωνα Ασιατικό. Ο Αντίοχος αναγκάστηκε να παραχωρήσει στους Ρωμαίους τις κτήσεις του βόρεια του Ταύρου και να τους αποζημιώσει με μεγάλο χρηματικό ποσό.

Εικόνα 8.10. Αντίοχος Γ΄ (Λούβρο).

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Antiochos_III.jpg?uselang=el).

Hannibalemque dirum: ο Αννίβας (247–183 π.Χ.) ήταν ο αρχιστράτηγος των Καρχηδονίων κατά τον Β΄ Καρχηδονιακό πόλεμο (218-202 π.Χ.). Εισέβαλε στην Ιταλία, αφού πέρασε τις Άλπεις τον χειμώνα, αφνιδιάζοντας τους Ρωμαίους. Πέτυχε μεγάλες νίκες επί των Ρωμαίων (στον ποταμό Τικίνο και τον ποταμό Τρεβία το 218 π.Χ., στη λίμνη Τρασιμένη το 217 π.Χ., στις Κάννες το 216 π.Χ.), αλλά τελικά ηττήθηκε στη Ζάμα της Β. Αφρικής το 202 π.Χ. από τις δυνάμεις του Σκιπίωνα Αφρικανού.

Εικόνα 8.11. Χάρτης της βόρειας Ιταλίας. Διακρίνονται ο ποταμός Τρεβίας και η λίμνη Τρασιμένη.
 © 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Εικόνα 8.12. Χάρτης της νότιας Ιταλίας και της Καρχηδόνας. Διακρίνονται οι Κάννες πάνω δεξιά και η Ζάμα κάτω αριστερά.
 © 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Έμεινε στην ιστορία η φράση “*Hannibal ante portas*”, καθώς ο Αννίβας αναμενόταν να επιτεθεί στη Ρώμη, κάτι που τελικά δεν έκανε και αποδείχτηκε το μοιραίο στρατηγικό του λάθος. Μετά την ήττα στη Ζάμα κατέφυγε στην αυλή του Αντίοχου Γ΄ και μετά στην αυλή του βασιλιά Προυσία Α΄ της Βιθυνίας. Για να μην πέσει στα χέρια των Ρωμαίων, αυτοκτόνησε το 183 π.Χ.

Το επίθετο *dirus* ήταν το στερεότυπο επίθετο του Αννίβα στη ρωμαϊκή λογοτεχνία.

Εικόνα 8.13. Étienne Pierre Adrien Gois (1731–1823), *Ο Αννίβας ενώπιον της συγκλήτου στην Καρχηδόνα*.
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 8.14. Sébastien Slodtz (1655–1726), *Ο Αννίβας μετράει τα δαχτυλίδια των Ρωμαίων ιππέων που σκοτώθηκαν στις Κάννες (216 π.Χ.)*.
© Jastrow / Wikimedia Commons
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hannibal_Slodtz_Louvre_MR2093.jpg?uselang=el).

Εικόνα 8.15. *Η μάχη στη Ζάμα (17^{ος} αι.)*.
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 8.16. *Giovanni Battista Tiepolo (1725–29), Η άλωση της Καρχηδόνας.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

37–8 rusticorum mascula militum / proles: η διάταξη των όρων είναι *a-b-a-b*. Παραδοσιακά η ύπαιθρος θεωρείται υπέρτερη της πόλης ως προς το ήθος των κατοίκων της και τη στρατιωτική τους δύναμη. Ο Οράτιος, ο οποίος, άλλωστε, έχει μεγαλώσει σε αγροτικό περιβάλλον, εξιδανικεύει τη ζωή στην ύπαιθρο και αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του με καλά δοκιμασμένα στερεότυπα. Το κλίμα της εποχής είναι κατάλληλο, καθώς οι βετεράνοι των εμφυλίων πολέμων επέστρεψαν και έγιναν πάλι μικροκαλλιεργητές. Λίγα χρόνια πριν δημοσιεύτηκαν και τα *Γεωργικά* του Βεργιλίου με σκοπό να εξωραϊσουν και να στηρίξουν τη ζωή στην ύπαιθρο.

38–9 Sabellis...lignibus: οι Σαβέλλοι ήταν ιταλικό φύλο που κατοικούσε στα κεντρικά και νότια μέρη της ιταλικής χερσονήσου και μιλούσε οσκικά. Μολονότι δεν ταυτίζονταν με τους Σαβίνους, συχνά στη λογοτεχνία συγχέονται. Παραδοσιακά θεωρούνται καλοί αγρότες, αγνοί και ηθικοί άνθρωποι, με λιτό τρόπο ζωής. Βλ. ενδεικτικά Βεργ. *Georg.* 2.532: *hanc olim veteres vitam coluere Sabini*.

39–40 severae matris ad arbitrium: στη μητριαρχική δομή της αγροτικής κοινωνίας η *mater familias* έχει το γενικό πρόσταγμα. Σε αντίθεση με την ελευθεριών ηθών Ρωμαία *matrona* της εποχής του ποιητή, αυτή η *mater* είναι σοβαρή, αυστηρή και ηθικά άμεμπτη.

42–44 Η μέρα στην αγροτική ύπαιθρο οριοθετείται από τις γεωργικές εργασίες. Το ζέψιμο των ζώων στον ζυγό σηματοδοτεί την έναρξη της μέρας και η απελευθέρωσή τους από τον ζυγό σημαίνει το τέλος της.

43–44 amicum tempus: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Το τέλος της ημέρας είναι καλοδεχούμενο (*amicum*) για τα κουρασμένα βόδια (*bobus fatigatis*).

45 damnosa quid non imminuit dies?: ρητορική ερώτηση, συναισθηματικά φορτισμένη, που φανερώνει την αγανάκτηση και την αγωνία του ποιητή για την πορεία της Ρώμης.

46–8 Οι γενιές της Ρώμης πηγαίνουν από το κακό στο χειρότερο, καθώς η μία διαδέχεται την άλλη. Την κακή γενιά των παππούδων διαδέχεται η χειρότερη γενιά των γονέων, οι οποίοι θα παραδώσουν τη σκυτάλη στην ακόμα χειρότερη γενιά των παιδιών τους, τους οποίους εν συνεχεία θα διαδεχτεί μια πιο φαύλη γενιά. Η

συνεχής παρακμή των γενεών είναι κοινός τόπος στην ποίηση αλλά και στην ιστοριογραφία (Σαλλ. *Cat.* 5.9, Λίβ. *praef.* 5). Ο Οράτιος προσαρμόζει στη σύγχρονη ιστορία της Ρώμης, εντός του 1^{ου} αι. π.Χ., τη γνωστή θεωρία περί της διαδοχής των ανθρωπίνων γενών (από το χρυσό γένος στο αργυρό, μετά στο χάλκινο και τέλος στο σιδηρούν, βλ. Ησίοδ. *Έργα* 109 κεξξ., Άρατ. *Φαιν.* 123 κ.ε.)

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹¹

***Carm.* 3.1**

Barwick 1950, 259-264

Büchner 1976, 151-153

Γρόλλιος 1998, 25-43

Cairns 1992

Cairns 1995a

Cairns 2002 (για τους στίχους 19, 36, 42)

Cavarzere 1996, 221-223 (για τους στίχους 1-7)

Coffta 2002, 91-97

Connor 1987, 64-66

Cremona 1982, 176-187

Esser 1976, 24-26

Faber 2005

Fenik 1962

Fowler 1995, 261-264

Fraenkel 1957, 263-265

Garrison 1991, 291-293

Giardina 1986/87 (για τον στίχο 19)

Giardina 1990-1993 (για τον στίχο 19)

Giardina 2004 (για τον στίχο 19)

Giesecke 1992, 150-156

Harms 1936, 3-12 (για τους στίχους 1-4)

Heyworth 1994, 54-56 (για τους στίχους 1-8)

Kießling/Heinze 1930, 249-256

¹¹ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Lebek 1981, 2065-2070
Lefèvre 1993a, 155-157
Luther 2002
Lyne 1995, 158-163
Mader 1987
Mader 1991 (για τους στίχους 21 κ.ε.)
Mauch 1986, 250-258
Maurach 2001, 224-229
Minadeo 1982, 163-166
Nielsen/Solomon 1985
Nisbet/Rudd 2004, 3-21
Numberger 1972, 206-210, 537
Oksala 1973, 97 κ.ε.
Pasquali 1920, 654-667
Perl 1999
Pöschl 1956b, 22
Pöschl 1958
Quinn 1980, 241-244
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 722-728
Röver/Oppermann 1961, 60 κ.ε.
Schulze 2001
Schwind 1965, 74-78
Shorey 1910
Solmsen 1947
Sutherland 1994, 141-153
Sutherland 2002, 155-164
Syndikus 1972/73, II, 7-23
Theiler 1935, 422 κ.ε.
West, D.A. 2002, 10-23
Wili 1948, 202-204
Williams, G. 1969, 27-32
Witke 1983, 19-27
Woodman 1984

Carm. 3.2

Alexander 1942/43 (για τους στίχους 6-9)
Allen 1995 (για τον στίχο 1)
Ameruoso 2005

Binder 1999
Bleisch 2001 (για τους στίχους 21-32)
Büchner 1976, 153-155
Γρόλλιος 1998, 44-57
Cardauns 1994
Connor 1987, 81-83
Cremona 1982, 188-201
Davis, G. 1983
Deschamps 1990
Esser 1976, 71 κ.ε.
Funke 1997
Galinsky 1996, 256 κ.ε.
Garrison 1991, 293-295
Gnilka 1995 (για τον στίχο 13)
Harrison, S.J. 1993a (για τον στίχο 13)
Harrison, S.J. 2001, 261 κ.ε.
Harrison, S.J. 2004, 85
Holmes 1995 (για τον στίχο 1)
Jameson 1984
Kießling/Heinze 1930, 256-261
Krasser 1995, 69 κ.ε. (για τους στίχους 17-24)
Lebek 1981, 2070-272
Lefèvre 1993a, 157-161
Lohmann 1989
Lohmann 1991
Luther 2002
Mauch 1986, 259-271
Maurach 2001, 229-232
Minadeo 1982, 166-170
Müller C.W. 1989 (για τον στίχο 13)
Munding 1992
Nisbet/Rudd 2004, 21-35
Numberger 1972, 210-215.537 κ.ε.
O'Sullivan 1998 (για τον στίχο 32)
Oksala 1973, 98 κ.ε.
Pasquali 1920, 667-681
Pöschl 1956b, 22-24

Quinn 1980, 244-246
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 728-732
Röver/Oppermann 1961, 61-63
Schwind 1965, 112-114
Shorey 1910
Simpson 2001 (για τους στίχους 1-6)
Stoneman 1981
Stroh 1989 (για τον στίχο 1)
Sutherland 1994, 153-169
Sutherland 2002, 164-173
Syndikus 1972/73, II, 24-33
Theiler 1935, 423-425
Welwei/Maier 1997
Werner 1998
West, D.A. 2002, 22-31
Wili 1948, 203 κ.ε.
Williams, G. 1968, 586-589
Williams, G. 1969, 32-37
Williams, G. 1980, 184-188
Witke 1983, 28-36
Wülfing 2000

Carm. 3.3

Büchner 1976, 155-157
Γρόλλιος 1998, 58-81
Coffta 2002, 120-123 (για τους στίχους 69-72)
Commager 1962, 209-226
Cremona 1982, 202-220
Eckert 1959, 78 κ.ε.
Eidinow 2000 (για τον στίχο 12)
Encinas Martínez 2000 (για τους στίχους 37-68)
Fraenkel 1957, 265-272
Garrison 1991, 295-298
Harrison, S.J. 1993b, 141-148
Heinze 1929, 199-202
Herzog 1988, 330-332
Hommel 1950, 65-70
Janka 2000

Kießling/Heinze 1930, 261-270
Krasser 1995, 127-130 (για τους στίχους 1-16)
Lefèvre 1993a, 161-163
Lohmann 1991, 67-71
Lowrie 1997, 40-44 (για τους στίχους 69-72)
Luther 2002
Mastrocinque 1991-1994
Mauch 1986, 272-287
Maurach 2001, 232-236
Mette 1960
Minadeo 1982, 151 κ.ε.
Nasta 2001
Nisbet/Rudd 2004, 33-53
Numberger 1972, 215-222, 538 κ.ε.
Oksala 1973, 99-102, 154-157
Oliensis 1998, 109
Parker L.P.E. 2002 (για τους στίχους 1-4)
Parker, H. 1992, 302-305
Pasquali 1920, 681-691
Pierpaoli 2002 (για τους στίχους 7 κ.ε.)
Pulleyn 1997 (για τον στίχο 12)
Quinn 1980, 246-249
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 733-740
Ross D.O. 1975, 139-142 (για τους στίχους 69-72)
Röver/Oppermann 1961, 63-65
Santini 2000 (για τον στίχο 17)
Schork 2004 (για τους στίχους 45-52)
Schwind 1965, 114-116
Shorey 1910
Sutherland 1994, 170-179
Sutherland 2002, 173-180
Syndikus 1972/73, II, 34-49
Theiler 1935, 425 κ.ε.
West, D.A. 2002, 30-39
Wili 1948, 205-207
Wilkinson 1945, 73-75
Williams, G. 1969, 38-46

Witke 1983, 37-46

Carm. 3.6

Büchner 1976, 159-163

Burck 1938, 48 κ.ε.

Γρόλλιος 1998, 125-139

Cremona 1982, 258-271

Cuatrecasas Targa 1992 (για τους στίχους 21-32)

Deschamps 1990

Fenik 1962

Fraenkel 1957, 285-288

Garrison 1991, 304-306

Heinze 1929, 193-196

Herzog 1988, 328 κ.ε.

Heyworth 1995, 125 κ.ε.

Hiltbrunner 1991, 32-35

Hommel 1950, 49 κ.ε.

Kießling/Heinze 1930, 288-294

Klingner 1929, 370 κ.ε.

Klingner 1936, 349-352

Kraggerud 1995

Laguna Mariscal 1994 (για τους στίχους 17-48)

Lefèvre 1993a, 154

Lyne 1995, 173-175

Mauch 1986, 306-310

Maurach 2001, 252-254

Minadeo 1982, 168-170

Nisbet/Rudd 2004, 97-113

Numberger 1972, 238-244, 541 κ.ε.

Oksala 1973, 112 κ.ε.

Oliensis 1998, 125-127

Pasquali 1920, 706-710

Perl 1999

Quinn 1980, 255-258

Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 754-758

Röver/Oppermann 1961, 69-71

Shorey 1910

Sutherland 2002, 201-209

Syndikus 1972/73, II, 86-97

West, D.A. 2002, 62-71

Wili 1948, 209 κ.ε.

Williams, G. 1968, 610-616

Williams, G. 1969, 60-67

Witke 1983, 66-77

Κεφάλαιο 9 – Φιλοσοφικές ωδές I

Σύνοψη

Φιλοσοφικές ωδές I: 1.9 (*Vides ut alta*), 1.11 (*Carpe diem*), 1.22 (*Integer vitae*), 1.38 (*Persicos odi*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 και 8 του παρόντος συγγράμματος.

9.1. Οράτιος *Carm.* 1.9

9.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη ωδή των *Carmina* που είναι γραμμένη σε αλκαϊκό μέτρο είναι βασισμένη σε ποίημα του Αλκαίου με ανάλογο θέμα. Πρόκειται για το fr. 338 L-P:

ὔει μὲν ὁ Ζεῦς, ἐκ δ' ὀράνω μέγας
χείμων, πεπάγαισιν δ' ὑδάτων ῥόαι...
< ἔνθεν >
< >
κάββαλλε τὸν χεῖμων', ἐπὶ μὲν τίθεις
πῦρ ἐν δὲ κέρναις οἶνον ἀφειδέως
μέλιχρον, αὐτὰρ ἀμφὶ κόρσαι

«Ο Δίας στέλνει βροχή και από τον ουρανό κατεβαίνει μεγάλη καταγίδα και τα ρεύματα του νερού έχουν παγώσει. Νίκησε την καταγίδα, δυνάμωσε τη φωτιά, ανακάτεψε χωρίς τσιγκουνιά το κρασί, γλυκό σαν μέλι, και βάλε γύρω από το κεφάλι σου μια λωρίδα μαλακού μαλλιού.» (μτφ. Α.Ν. Μιχαλόπουλος)

Τα δύο ποιήματα μοιράζονται το χειμωνιάτικο σκηνικό και την προτροπή για οινοποσία γύρω από τη φωτιά, ωστόσο ο Οράτιος στήνει ένα ρωμαϊκό-ιταλικό σκηνικό, κάνοντας αναφορά στο Σώρακτο, βουνό στα βόρεια της πρωτεύουσας. Αποδέκτης της ωδής είναι ο νεαρός Θαλίαρχος –ελληνικό ψευδώνυμο για τον δούλο του (< ο άρχων της θαλίας, του συμποσίου, ο συμποσίαρχος). έχει επίσης υποστηριχθεί ότι ο Θαλίαρχος είναι ο οικοδεσπότης που φιλοξενεί τον ποιητή στην εξοχική κατοικία του ή κάποιος φιλοξενούμενος του Ορατίου. Ο ποιητής δίνει οδηγίες στον Θαλίαρχο για την προετοιμασία του συμποσίου και τον συμβουλεύει να μην αγωνιά να μάθει για το μέλλον, αλλά να απολαμβάνει τη ζωή και τις ερωτικές απολαύσεις της, όσο αυτό είναι δυνατό, μια και ο χρόνος περνάει πολύ γρήγορα. Πρόκειται για θέμα προσφιλές στην επικούρεια φιλοσοφία, το οποίο θα πραγματευτεί ο Οράτιος και πάλι στην ωδή 1.11, την περίφημη ωδή *carpe diem*. Το συμποτικό θέμα συνδυάζεται με συμβουλές και φιλοσοφικές παραινέσεις μέσα σε ένα χειμωνιάτικο σκηνικό και αναπτύσσεται με τη βοήθεια αντιθετικών ζευγαριών: κρύο/ζέστη, γηρατειά/νιάτα, ανησυχία/ηρεμία. Από το κρύο του χειμώνα και την ανάγκη για κρασί, ο Οράτιος προχωρεί ομαλά στον ηθικό-φιλοσοφικό στοχασμό. Ο ποιητής έχει επηρεαστεί από τον επικουρισμό, χωρίς, ωστόσο, να είναι μονολιθικός και δογματικός. Σε άλλες ωδές είναι περισσότερο αισθητή η επίδραση του στωικισμού, ενώ πρωτίστως τις Ωδές διαπνέει το ιδανικό του μέτρου, της μεσότητας.

Η ωδή 1.9 παίζει κεντρικό ρόλο σε μια ιστορία που διαδραματίστηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου στην Κρήτη. Τον Απρίλιο του 1944 ομάδα Κρητών αγωνιστών με τη συνεργασία Βρετανών κατάφερε να απαγάγει τον Γερμανό διοικητή του νησιού, στρατηγό Heinrich Kreippe. Μέλος της

ομάδας ήταν ο Βρετανός συγγραφέας και δημοσιογράφος Patrick Lee Fermor. Ο Γερμανός οδηγήθηκε αιχμάλωτος στα βουνά. Μια μέρα, καθώς αντίκριζε τις χιονισμένες κορυφές γύρω του, ο Kreippe άρχισε να απαγγέλλει τους πρώτους στίχους της 1.9 ωδής του Ορατίου. Τη σκυτάλη πήρε ο φρουρός του, Patrick Lee Fermor, ο οποίος συνέχισε την απαγγελία. Οι δύο εχθροί, ευρισκόμενοι σε ξένο έδαφος, διαπίστωσαν ότι τους ενώνει ο Οράτιος, τους ενώνει το κοινό ελληνορωμαϊκό πολιτισμικό τους υπόβαθρο.

Video 9.1 Η εκπομπή του Νίκου Παπαθανασίου «Σαν παραμύθι – Η μεγάλη απαγωγή», ET1 2003

<https://www.youtube.com/watch?v=NRMo1nOKDW8>

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Video 9.2 Η εκπομπή του Νίκου Μαστοράκη «Αυτή είν' η ζωή σου – Η απαγωγή του στρατηγού Κράιπε», 1972

<https://www.youtube.com/watch?v=OwQoMV5ldU>

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Video 9.3 Μουσική εκτέλεση της ωδής 1.9 από το σύνολο “Tyrtaion”:

<https://www.youtube.com/watch?v=EwaQQc0PQSY>

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

9.1.2. Λατινικό κείμενο

Vides ut alta stet nive candidum Soracte nec iam sustineant onus silvae laborantes geluque flumina constiterint acuto?	
Dissolve frigus ligna super foco large reponens atque benignius deprome quadrimum Sabina, o Thaliarche, merum diota.	5
Permitte divis cetera, qui simul stravere ventos aequore fervido deproeliantis, nec cupressi nec veteres agitantur orni.	10
Quid sit futurum cras, fuge quaerere, et quem fors dierum cumque dabit, lucro adpone nec dulcis amores sperne, puer, neque tu choreas,	15
donec virenti canities abest morosa. Nunc et Campus et areae lenesque sub noctem susurri composita repetantur hora, nunc et latentis proditor intumo	20
gratus puellae risus ab angulo pignusque dereptum lacertis aut digito male pertinaci.	

Πίνακας 9.1 Λατινικό κείμενο ωδής 1.9.

9.1.3. Λεξιλόγιο

sto, steti, statum, stare 1 = στέκομαι
 nix, nivis (γ' θηλ) = χιόνι
 onus, oneris (γ' ουδ) = βάρος
 gelu, -us (γ' ουδ) = παγετός
 flumen, -inis (γ' ουδ) = ποτάμι
 consisto, constitui, constitum, consistere 3 = σταματώ
 dissolvo, dissolvi, dissolutum, dissolvere 3 = διαλύω
 lignum, -i (β' ουδ) = ξύλο
 frigus, -oris (γ' ουδ) = κρύο
 focus, -i (β' αρσ) = φωτιά, εστία
 depromo, deprompsi, depromptum, depromere 3 = αντλώ, βγάζω έξω
 permitto, permisi, permissum, permittere 3 = αφήνω, επιτρέπω
 sterno, stravi, stratum, sternere 3 = καταπαύω, στρώνω
 cupressus, -i (β' θηλ) = κυπαρίσσι
 ornus, -i (β' θηλ) = μελία, φτελιά
 cras (επίρ.) = αύριο
 lucrum, -i (β' ουδ) = κέρδος
 sperno, sprevi, spretum, spernere 3 = περιφρονώ
 canities, -ei (θηλ) = άσπρα μαλλιά γηρατειά (εδώ)
 morosus, a, um (επίθ.) = δύσκολος, δύστροπος
 area, -ae (α' θηλ) = πλατεία
 susurrus, -i (β' αρσ) = ψίθυρος
 lateo, latui, -, latere 2 = κρύβομαι
 intumus, a, um (επίθ.) = εσώτερος
 risus, -us (δ' αρσ) = γέλιο
 rignus, -oris (γ' ουδ) = ενέχυρο
 lacertus, -i (β' αρσ) = χέρι
 digitus, -i (β' αρσ) = δάχτυλο

9.1.4. Μετάφραση

<p>Βλέπεις πώς στέκεται το Σώρακτο λευκό από το παχύ χιόνι και τα ταλαιπωρημένα δάση δεν αντέχουν πια το βάρος και τα ποτάμια έχουν σταματήσει από τον δριμύ πάγο;</p>	
<p>Διώξε το κρύο ρίχνοντας άφθονα ξύλα πάνω στη φωτιά και άντλησε, Θαλίαρχε, άφθονο τετράχρονο κρασί από Σαβινικό σταμνί.</p>	5
<p>Τα υπόλοιπα άφησέ τα στους θεούς, που μόλις καταλαγιάσουν τους ανέμους που συμπλέκονται στην τρικυμισμένη θάλασσα, ούτε τα κυπαρίσσια ούτε οι γηραιές μελιές σείονται.</p>	10
<p>Να αποφεύγεις να ζητάς να μάθεις τι μέλλει να γίνει αύριο και, όποιαν μέρα σου δώσει η τύχη, κέρδος να τη θεωρείς και να μην περιφρονείς, νέε, τους γλυκούς έρωτες ούτε και τους χορούς, όσο ακόμη είσαι ακμαίος και είναι μακριά</p>	15

τα δύσκολα γηρατειά. Τώρα και το πεδίο του Άρη και τις πλατείες και τους απαλούς ψιθύρους μέσα στη νύχτα σε ώρα συμφωνημένη να αναζητάς.

20

Τώρα είναι ευχάριστο το προδοτικό της κόρης γέλιο από την εσωτερική γωνιά του σπιτιού της που είναι κρυμμένη και το ενέχυρο που έχεις πάρει από τα χέρια της ή από το δάχτυλο που δήθεν αντιστέκεται.

Πίνακας 9.2 Μετάφραση ωδής 1.9.

9.1.5. Σημειώσεις

1 vides: ο αποδέκτης της ωδής, στον οποίον απευθύνεται σε β' πρόσωπο ο Οράτιος, θα κατονομαστεί στον στίχο 8 (*Thaliarche*).

2 Soracte: το βουνό Σώρακτο, στην Ετρουρία, περίπου 45 χιλιόμετρα βόρεια της Ρώμης, μερικώς ορατό από την πρωτεύουσα.

Εικόνα 9.1. Αποψη του όρους Σώρακτο.

© Mac9 / Wikimedia Commons (https://en.wikipedia.org/wiki/Monte_Soratte#/media/File:Soratte01.JPG).

3–4 silvae laborantes: τα δέντρα, προσωποποιημένα, πασχίζουν να αντέξουν το βάρος του χιονιού που έχει πέσει πάνω τους.

Εικόνα 9.2. Russell Smith (1852), Η πόλη Castellana και το όρος Σώρακτο (1852).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

geluque flumina constiterint acuto: πρβλ. Αλκ. fr. 338.2: *πεπάγαισιν δ' ὑδάτων ῥόαι*. Σίγουρα ο ποταμός που πάγωσε δεν ήταν ο Τίβερης. Είτε πρόκειται για υπερβολή του Ορατίου είτε αναφέρεται σε κάποιο μικρό ρυάκι κοντά στο Σώρακτο.

Ουσιαστικό (*gelu*) και επίθετο (*acuto*) που το προσδιορίζει είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

5–6 dissolve frigus: πρβλ. Αλκ. fr. 338.5: *κάββαλλε τὸν χειμῶν'* και επίσης *Carm.* 1.4.1: *solvitur acris hiems*. Η προστακτική *dissolve* είναι η πρώτη από τις έξι της ωδής (*deprome* 7, *permitte* 9, *fuge* 13, *adpone* 15, *sperne* 16), απόδειξη του προτρεπτικού-συμβουλευτικού χαρακτήρα της. Επιπλέον χρησιμοποιείται και η προτρεπτική υποτακτική *repetantur* (20).

ligna super foco large reponens: πρβλ. Αλκ. fr. 338.5 κ.ε.: *ἐπὶ μὲν τίθεις / πῶρ*. Το πρόθεμα *re-* (*reponens*) υποδηλώνει επανάληψη. Το κρύο είναι δυνατό και η φωτιά πρέπει διαρκώς να ανανεώνεται με νέα κούτσουρα.

7–8 Πρβλ. Αλκ. fr. 338.6 κ.ε.: *ἐν δὲ κέρναις οἶνον ἀφειδέως μέλιχρον*.

deprome: για την προστακτική βλ. σημ. στους στίχους 5-6.

quadrimum...merum: τεσσάρων ετών, άρα σχετικά παλιό κρασί, αρκετά καλής ποιότητας. Το επίθετο *quadrimum* ετυμολογείται από το *quattuor* 'τέσσερα' και τη λέξη *hiems* 'χειμώνας'.

Για το ουσιαστικοποιημένο επίθετο *merum* βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.10.

Sabina...diota: σχήμα υπαλλαγής, καθώς εδώ το επίθετο *Sabina* προσδιορίζει τον αμφορέα που περιέχει το κρασί, ενώ ουσιαστικά προσδιορίζει το ίδιο το κρασί. Πρβλ. το κλασικό παράδειγμα υπαλλαγής: *θάσιον οἴνου σταμνίον* αντί *θασίου οἴνου σταμνίον*. Το ότι το κρασί που θα πιουν είναι σαβινικό –δηλαδή καλής ποιότητας κρασί– δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η σκηνή διαδραματίζεται στην περιοχή της Σαβίνης.

Το ουσιαστικό *diota* είναι *ἄπαξ λεγόμενον* στη λατινική λογοτεχνία και αποτελεί τη λατινική απόδοση του ελληνικού *δίωτος*. Ετυμολογείται από τις λέξεις *dύο* και *οὔς* 'αυτί', πρόκειται δηλαδή για αμφορέα με δύο λαβές.

Thaliarche: ο αποδέκτης της ωδής, οικοδεσπότης του Ορατίου ή υπηρέτης του, ο οποίος θα έχει τον ρόλο του συμποσίαρχου. Πρόκειται πιθανότατα για ψευδώνυμο, ελληνικής προέλευσης. Σημαίνει 'επικεφαλής της ευωχίας' (< *θαλία* + *ἄρχω*).

9 permitte divis cetera: η πρώτη παραίνεση του Ορατίου προς τον Θαλιάρχο σχετικά με τη ζωή. Θα συμπληρωθεί σε λίγο από την προτροπή της επόμενης στροφής. Για την προστακτική βλ. σημ. στους στίχους 5-6. Όλες οι υπόλοιπες φροντίδες και έγνοιες, πέρα δηλαδή από την οργάνωση του συμποσίου, πρέπει να ανατεθούν στους θεούς και δεν πρέπει να απασχολούν τους ανθρώπους, καθώς ούτως ή άλλως βρίσκονται πέρα από το πεδίο δράσης τους. Πρβλ. Θέογν. 1047 κ.ε.: *Νῶν μὲν πίνοντες τερπώμεθα, καλὰ λέγοντες / ἄσσα δ' ἔπειτ' ἔσται, ταῦτα θεοῖσι μέλει*.

10 stravere: για την προτίμηση των ποιητών στον β' τύπο του γ' πληθυντικού προσώπου της οριστικής παρακειμένου της ενεργητικής φωνής βλ. σημ. στο *Carm.* 1.23.7.

11 deproeliantis: το πρόθεμα *de-* επιτείνει τη σημασία του ρήματος και αποδίδει τη βιαιότητα της σύγκρουσης των ανέμων μεταξύ τους (πρβλ. 1.3.13 *decertantem Aquilonibus*). Και το ρήμα *deproelior* είναι *ἄπαξ λεγόμενον* στη λατινική λογοτεχνία. Για τις μάχες των ανέμων μεταξύ τους πρβλ. Βεργ. *Georg.* 1.318: *omnia ventorum concurrere proelia vidi*.

13 Quid sit futurum cras, fuge quaerere: μετά την προτροπή της προηγούμενης στροφής (*permitte divis cetera* 9) ο Ορατίος, υιοθετώντας τις διδαχές της επικούρειας φιλοσοφίας και της ανακρεόντειας ποίησης (*τὸ σήμερον μέλει μοι, τὸ δ' αὔριον τίς οἶδεν;*), συμβουλεύει τον Θαλιάρχο να μην νοιάζεται για το ποιο θα είναι

το μέλλον του· αυτό ούτε μπορεί να το προβλέψει ούτε και να το επηρεάσει. Πρβλ. την παραίνεση του ποιητή προς τη Λευκονόη (*Carm.* 1.11.1 κ.ε.): *Tu ne quaesieris (scire nefas) quem mihi, quem tibi / finem di dederint.*

Η προστακτική *fuge quaerere* αποτελεί ποιητική παραλλαγή της απαγόρευσης *noli quaerere*. Για την προστακτική *fuge* βλ. και σημ. στους στίχους 5-6.

14 quem fors dierum cumque dabit: για μετρικούς λόγους έχει γίνει τμήση της αντωνυμίας *quemcumque*. Η *fors* είναι έννοια παραπλήσια της *fortuna*.

lucro: δοτική κατηγορηματική του σκοπού. Πρόκειται για ορολογία από τις εμπορικές συναλλαγές. Κάθε μέρα που καταφέρνει να ζήσει ο άνθρωπος καταγράφεται στα κέρδη του βιβλίου της ζωής. Πρβλ. Πλάυτ. *Merc.* 553 κ.ε.: *id iam lucrumst / quod vivis*, Οβ. *Tr.* 1.3.68: *in lucro est quae datur hora mihi.*

15–16 adpone: για την προστακτική βλ. σημ. στους στίχους 5-6.

nec sperne: για την προστακτική βλ. σημ. στους στίχους 5-6. Ο σύνδεσμος *nec* βρίσκεται στη θέση του *neve* ή *neu*, όπως συμβαίνει συχνά στον Οράτιο.

puer: ο χαρακτηρισμός του Θαλίαρχου ως *puer* ενισχύει την υπόθεση ότι πρόκειται για υπηρέτη του Ορατίου.

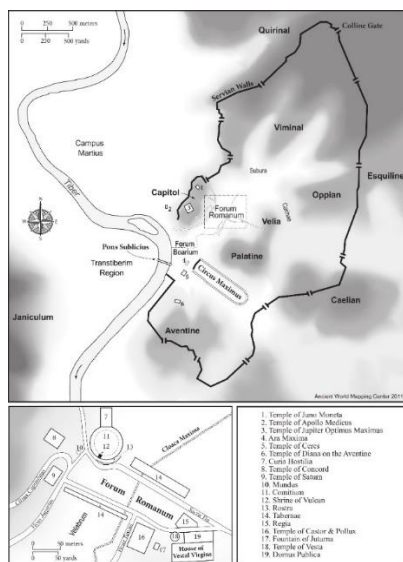
17–18 virenti: πρέπει να εννοηθεί μια δοτική *tibi* ως υποκείμενο της μετοχής. *Vireo* κυριολεκτικά σημαίνει ‘είμαι πράσινος’ (για φυτά, *OLD* s.v. 1), αλλά χρησιμοποιείται και μεταφορικά με τη σημασία ‘ακμάζω, είμαι θαλερός’. Πρβλ. το όνομα *Chloe* για τη νεαρή κοπέλα της ωδής 1.23.

Είναι κοινός τόπος στη λογοτεχνία ότι τα νιάτα είναι η κατάλληλη ηλικία για τον έρωτα και ότι οι νέοι πρέπει να τα απολαμβάνουν, γιατί ο χρόνος περνάει γρήγορα. Βλ. Πίνδ. fr. 123.1: *χρῆν μὲν κατὰ τὸν καιρὸν ἐρώτων δρέπεσθαι, θυμέ, σὺν ἀλικίᾳ*. Αντίθετα, τα γηρατεία δεν προσφέρονται για έρωτα, γι’ αυτό άλλωστε και ο τύπος του *senex amator* γίνεται στόχος περιγέλου στην κωμωδία.

canities: τα γκρίζα ή άσπρα μαλλιά, ως βασικό χαρακτηριστικό του γήρατος. Βρίσκεται σε έντονη αντίθεση με τη θαλερή νεαρή ηλικία (*virenti*).

nunc: τώρα, στα νιάτα, πριν έρθουν τα γηρατεία. Η επανάληψη του επιρρήματος στον στίχο 21 επιτείνει τη βιασύνη και την ανάγκη για απόλαυση του έρωτα σε νεαρή ηλικία.

Campus: πρόκειται για τον *Campus Martius*, το πεδίο του Άρεως, καθιερωμένο τόπο συνάντησης της ρωμαϊκής νεολαίας.

Εικόνα 9.3. Η Ρώμη πριν το 300 π.Χ. Διακρίνεται ο *Campus Martius* πάνω αριστερά.
© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

areae: ήταν οι ανοιχτοί, δημόσιοι χώροι, οι πλατείες της Ρώμης, όπου σύχναζαν και συναντιούνταν οι νέοι και οι νέες της πόλης.

19 lenes...susurri: οι ανάλαφροι ψίθυροι των εραστών, τα ερωτόλογά τους.

sub noctem: το βράδυ και το σκοτάδι ευνοούν τις κρυφές ερωτικές συναντήσεις.

20 repetantur: για τη χρήση της προτρεπτικής υποτακτικής σε αυτή την ωδή βλ. σημ. στους στίχους 5-6. Υποκείμενα του ρήματος είναι τα *campus* (18) *areae* (18), *susurri* (19), *risus* (22), *pignus* (23).

21 nunc: βλ. σημ. στους στίχους 17-18.

21–22 proditor...gratus: οξύμωρο. Το γέλιο είναι αγαπητός προδότης της κοπέλας, γιατί και εκείνη επιθυμεί να αποκαλυφθεί από τον αγαπημένο της σε αυτό το ερωτικό κρυφτό.

puellae: μπορεί να εκληφθεί και ως γενική υποκειμενική στο *risus* και ως γενική αντικειμενική στο *proditor*.

intumo...angulo: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό βρίσκονται στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

23 pignus: είναι ένα βραχιόλι ή δαχτυλίδι που ο νέος αποσπά από το μπράτσο ή το δάχτυλο της αγαπημένης του ως σύμβολο της αγάπης τους.

24 male pertinaci: το επίρρημα *male* ουσιαστικά αντικαθιστά την άρνηση *non*. Το δάχτυλο δεν αντιστέκεται στον νεαρό ή μάλλον αντιστέκεται ασθενικά ή/και προσποιητά, έτσι ώστε τελικά να ηττηθεί και ο νέος να μπορέσει να αποσπάσει το δαχτυλίδι.

9.2. Οράτιος *Carm.* 1.11

9.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) δεύτερη (επανάληψη του ασκληπιάδειου μείζονα στίχου)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 9.4 Ανάγνωση της ωδής 1.11 στα λατινικά:

https://www.youtube.com/watch?v=7qZqEUAfQ&list=PLW_AklKVzx8l2aZWp-xOUIzwcmM_N9tl_&index=55

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Video 9.5 Μουσική εκτέλεση της ωδής 1.11 από το σύνολο “Tyrtarion”:

<https://www.youtube.com/watch?v=SNRC0tsLWYY>

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Πρόκειται, ίσως, για την πιο διάσημη ωδή του Ορατίου, καθώς περιέχει την περίφημη προτροπή “*carpe diem*”. Απηχώντας ιδέες της αρχαϊκής λυρικής ποίησης και της επικούρειας φιλοσοφίας ο ποιητής προτρέπει μια φίλη του, τη Λευκονή (για τη σημασία του ονόματος βλ. σημ. στους στίχους 2-3), να χαίρεται και να απολαμβάνει το τώρα και το σήμερα, χωρίς να αγωνιά για το μέλλον, το οποίο, ούτως ή άλλως, είναι αδύνατο να προβλεφθεί. Η συντομία της ζωής, το γρήγορο πέρασμα του χρόνου, η απόλαυση και αξιοποίηση της στιγμής και η αδιαφορία για το μέλλον είναι τα βασικά θέματα της ωδής, όπως και της 1.9.

9.2.2. Λατινικό κείμενο

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios temptaris numeros. ut melius, quidquid erit, pati, seu pluris hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam, quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare Tyrrhenum: sapias, vina liques, et spatio brevi spem longam reseces. dum loquimur, fugerit invida aetas: carpe diem quam minimum credula postero.	5
--	---

Πίνακας 9.3 Λατινικό κείμενο ωδής 1.11.

9.2.3. Λεξιλόγιο

quaero, quaesivi-ii, quaesitum, quaerere 3 = ζητώ, ρωτώ
nefas (ουδ, μόνο ονομ. και αιτ. εν.) = ανόσιο, αθέμιτο
patior, passus sum, pati (αποθ. 3*) = υπομένω / πάσχω
hiems, hiemis (γ' θηλ) = χειμώνας
debilito 1 = εξασθενίζω, παραλύω / (ποιητ.) σπάζω
pumex, -icis (γ' αρσ) = πέτρα, βράχος
sapio, sapivi-sapivi, sapere 3* = γεύομαι / είμαι σώφρων
liquo 1 = διωλίζω, φιλτράρω / καθαρίζω
resecō, resecui, resectum, resecare 1 = αποκόπτω, περιορίζω
carpo, carpsi, carptum, carpere 3 = δρέπω, αρπάζω
credulus, a, um (επίθ.) = εύπιστος

9.2.4. Μετάφραση

Λευκονόη, μη ζητάς να μάθεις –είναι ανόσιο να το γνωρίζεις– ποιο τέλος για μένα, ποιο για σένα έχουν δώσει οι θεοί, ούτε να δοκιμάζεις τους βαβυλωνιακούς αριθμούς. Πόσο καλύτερα είναι να υπομένεις οτιδήποτε συμβεί, είτε ο Δίας μάς έδωσε περισσότερους χειμώνας είτε αυτόν εδώ τον τελευταίο, που τώρα εξασθενίζει το τυρρηνικό πέλαγος πάνω στα βράχια που ορθώνονται απέναντί του. Να 'σαι μυαλωμένη, να στραγγίζεις το κρασί και να περιορίζεις τη μακρά ελπίδα σου σε λίγο χώρο. Όσο μιλάμε, ο φθονερός χρόνος έχει ήδη φύγει. Άδραξε τη μέρα, έχοντας όσο το δυνατόν λιγότερη εμπιστοσύνη στο αύριο.	5
--	---

Πίνακας 9.4 Μετάφραση ωδής 1.11.

9.2.5. Σημειώσεις

1 ne quaesieris: η άρνηση/απαγόρευση *ne* + υποτακτική παρακειμένου χρησιμοποιείται κυρίως στην ποίηση, ενώ στην πεζογραφία προτιμάται η άρνηση/απαγόρευση *noli(te)* + απαρέμφατο ενεστώτα. Πρβλ. την παραίνεση του Ορατίου προς τον Θαλίαρχο να μην ψάχνει να μάθει το μέλλον του (*Carm.* 1.9.13): *Quid sit futurum cras, fuge quaerere.*

scire nefas: εννοείται *est*. Για τη σημασία του *nefas* και του αντιθέτου του, *fas*, βλ. σημ. στο *Carm.* 1.37.5. Η φράση μετρικά είναι ένας χορίαμβος (– U U –). Όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο West (1995) 53, σχεδόν σε κάθε στίχο υπάρχουν λέξεις ή φράσεις που είναι σημαντικές για το νόημα της ωδής και καταλαμβάνουν τη μετρική θέση ενός χορίαμβου: *scire nefas* (1), *Leuconoe* (2), *ut melius* (3), *vina liques* (6), *dum loquimur* (7), *carpe diem* (8).

quem mihi, quem tibi: το γεγονός ότι η Λευκονόη ενδιαφέρεται να μάθει για το μέλλον και το δικό της και του Ορατίου υποδηλώνει την ύπαρξη φιλικής (ίσως και ερωτικής) σχέσης μεταξύ τους.

2–3 di dederint: για την ετυμολογική σχέση *deus* < *dare* βλ. σημ. στο *Carm.* 3.6.7-8.

Leuconoe: πιθανότατα ένα ακόμη ψευδώνυμο για γυναίκα που εμφανίζεται στις *Ωδές* του Ορατίου. Οι πιθανές ερμηνείες που έχουν διατυπωθεί για το όνομα είναι οι εξής:

α) από το ‘*λευκός νοός*’, δηλαδή ‘αφελής, ελαφρόμυαλη’.

β) Λευκονόη ονομαζόταν μία από τις κόρες του Μινύα, που αρνήθηκαν τη λατρεία του Διονύσου και ο θεός τις μεταμόρφωσε σε νυχτερίδες. Ο Οράτιος καλεί τη Λευκονόη να φιλτράρει και να πίνει το κρασί της.

γ) το όνομα παραπέμπει στον αστρονόμο Μέτωνα τον Λευκονοία (αρχαίος δήμος της Αττικής). Έτσι και η Λευκονόη του ποιήματος προσπαθεί να μάθει το μέλλον της από τα άστρα.

δ) το όνομα παραπέμπει στον Απόλλωνα Λευκάτα, άρα συσχετίζει τη Λευκονόη με τον θεό της μαντικής.

Ούτως ή άλλως το όνομα *Leuconoe* είναι πολύ βολικό από άποψη μέτρου, καθώς καταλαμβάνει τον κεντρικό χορίαμβο του στίχου (– U U –).

Babylonios numeros: πρόκειται για τους υπολογισμούς και τους πίνακες των Βαβυλώνιων –για την ακρίβεια, των Χαλδαιών– αστρολόγων, με τους οποίους υποτίθεται ότι μπορούσαν να προβλέψουν το μέλλον συσχετίζοντας τη θέση των αστερισμών κατά την ημέρα γέννησης των ανθρώπων. Στη Ρώμη υπήρχε γενικότερη δυσπιστία από μέρους των επίσημων αρχών απέναντι στους Ανατολίτες αστρολόγους/αστρονόμους. Το 139 π.Χ. μάλιστα εκδιώχθηκαν από την πόλη με απόφαση των πραιτόρων, ωστόσο η αστρολογία δεν έπαψε ποτέ να είναι δημοφιλής μεταξύ των λαϊκών στρωμάτων.

Προς το τέλος του 1^{ου} αι. π.Χ. ο Μάρκος Μανίλιος συνέθεσε το διδακτικό έπος *Astronomica* (5 βιβλία), στο οποίο πραγματευόταν την κίνηση των άστρων και των ζωδίων, την επίδρασή τους πάνω στους ανθρώπους και τη δυνατότητα πρόβλεψης του μέλλοντος, σύμφωνα με τη στωική θεώρηση των πραγμάτων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αστρολογία έδειξε αργότερα ο αυτοκράτορας Τιβέριος, ο διάδοχος του Αυγούστου.

temptaris: συγκεκριμένος τύπος (για μετρικούς λόγους) του β’ ενικού προσώπου της υποτακτικής ενεργητικής φωνής παρακειμένου (αντί *temptaveris*).

ut melius quicquid erit pati!: ο Οράτιος απηχεί ιδέες της επικούρειας φιλοσοφίας, σύμφωνα με τις οποίες ο άνθρωπος δεν πρέπει να ανησυχεί για το μέλλον και για τον θάνατο. Πρβλ. και Βεργ. *Aen.* 5.710: *quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.*

4 hiemem: η λέξη χρησιμοποιείται μετωνυμικά με τη σημασία ‘έτος’ (*OLD* s.v. 2), ωστόσο μπορεί να εκληφθεί και με τη συνηθέστερη σημασία της, δηλαδή ως ‘χειμώνας’ (*OLD* s.v. 1). Και η παραπλήσια ωδή 1.9 υποτίθεται ότι διαδραματίζεται τον χειμώνα. Κρίνοντας από την εικόνα της θαλασσοταραχής των στίχων 5 κ.ε., φαίνεται πιθανότερο το ενδεχόμενο η ωδή να διαδραματίζεται τον χειμώνα.

5–6 Ενώ κανονικά η θάλασσα είναι αυτή που διαβρώνει τα βράχια της ακτής, εδώ ο Οράτιος αντιστρέφει τους κανόνες και παρουσιάζει το τυρρηνικό πέλαγος να εξασθενεί, καθώς πέφτει πάνω στη βραχώδη ακτή. Το τυρρηνικό πέλαγος βρέχει τις δυτικές ακτές της ιταλικής χερσονήσου.

Εικόνα 9.4. Το τυρρηνικό πέλαγος.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

6–7 sapias: σε αντίθεση με το όνομά της, που παραπέμπει σε αφέλεια και ελαφρομυαλιά, ο Οράτιος προτρέπει τη Λευκονή να έχει τον νου της και να σκέφτεται συγκροτημένα. Μετά τις δύο απαγορεύσεις των πρώτων τριών στίχων (*ne quaesieris...nec temptaris*) περνάει τώρα σε συμβουλές και παραινέσεις χρησιμοποιώντας προτρεπτικές υποτακτικές (*sapias* 6, *liques* 6, *reseces* 7), για να καταλήξει στον τελευταίο στίχο με τη βασική του προτροπή σε προστακτική: *carpe diem*.

vina liques: επειδή το κρασί περιείχε υπολείμματα και κατακάθι (*τρυγία*), πριν το πιουν έπρεπε να το φιλτράρουν με ένα κομμάτι λεπτού υφάσματος. Η Λευκονή καλείται να το κάνει ως συμμετοχος στο συμπόσιο.

spatio brevi spem longam reseces: η Λευκονή πρέπει να περιορίσει τις προσδοκίες της για το μέλλον και να μην θεωρεί δεδομένο ότι θα ζήσει για πολλά χρόνια ακόμα. Πρβλ. *Carm.* 1.4.15: *vitae summa brevis spem nos vetat incohare longam*.

7–8 fugerit: συντελεσμένος μέλλοντας, για να αποδοθεί το γρήγορο πέρασμα του χρόνου. Δεν υπάρχει καθόλου χρόνος για κουβέντα και συμβουλές, καθώς ο χρόνος είναι πολύτιμος και αδυσώπητος και περνάει τάχιστα.

invida aetas: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Ο χρόνος προσωποποιείται και παρουσιάζεται να φθονεί τους ανθρώπους και να επιδιώκει να τους στερήσει τις απολαύσεις της ζωής.

8 carpe diem: πιθανότατα η πιο γνωστή φράση του Ορατίου και μία από τις γνωστότερες λατινικές φράσεις παγκοσμίως, ευρύτατα χρησιμοποιούμενη ακόμη και στις μέρες μας. Ο Οράτιος προτρέπει τη Λευκονή να αξιοποιεί τον χρόνο της στο έπακρο και να μην τον σπαταλάει σε άχρηστες και ανούσιες ασχολίες. Το ρήμα *carpere* σημαίνει πρωτίστως ‘δρέπω’ (καπούς δέντρων κλπ., βλ. *OLD* s.v. 1). Η λατινική φράση αποδίδει το σύνθημα-προτροπή των Επικουρείων «*καρπίζεσθαι χρόνον*». Βλ. *Επικ. Επιστ.* 3.126: *ὥσπερ δὲ τὸ σιτίον οὐ τὸ πλείον πάντως ἀλλὰ τὸ ἥδιστον αἰρεῖται, οὕτω καὶ χρόνον οὐ τὸν μήκιστον ἀλλὰ τὸν ἥδιστον καρπίζεται*. Πρβλ. ἀργότερα *Μαρτ.* 7.47.11: *vive velut rapto fugitivaque gaudia carpe*.

quam minimum credula postero: η δυσπιστία για το μέλλον έχει επικούρεια προέλευση (βλ. *Επικ. Επιστ.* 3.127: *Μνημονευτέον δὲ ὡς τὸ μέλλον οὔτε πάντως ἡμέτερον οὔτε πάντως οὐχ ἡμέτερον, ἵνα μήτε πάντως προσμένωμεν ὡς ἐσόμενον μήτε ἀπελπίζωμεν ὡς πάντως οὐκ ἐσόμενον*), όπως και η απαξίωση για την αστρολογία και τη μαντική, με την οποία ξεκίνησε την ωδή ο Οράτιος. Η ευπιστία (*credulitas*) είναι επόμενο

να αποτελεί στοιχείο του χαρακτήρα μιας γυναίκας που λέγεται Λευκονόη (< λευκός νοῦς, βλ. εισαγωγικό σημείωμα στην ωδή). Το *postero* είναι δοτική αντικειμενική στο *credula*.

9.3. Οράτιος *Carm.* 1.22

9.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 9.6 Ανάγνωση της ωδής 1.22 στα λατινικά: <https://www.youtube.com/watch?v=hHyiXg-aVIs> (τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Η ωδή αυτή ξεκινάει με σκέψεις για την προστασία του ηθικά ακέραιου ανθρώπου από τους κινδύνους, με τρόπο που προσιδιάζει στην ηθική φιλοσοφία. Γρήγορα, όμως, η ιδέα αυτή συνδυάζεται με το ερωτικό στοιχείο και την ασυλία που απολαμβάνει ο ποιητής-εραστής. Αφορμή για τη συγγραφή της ωδής αποτέλεσε η απρόσμενη συνάντηση του ποιητή με έναν λύκο, ο οποίος, εξίσου απρόσμενα, δεν του επιτέθηκε. Για την προστασία και ασυλία του εραστή έγραψαν επίσης ο Βεργίλιος (*Ecl.* 10.64-69), ο Προπέρτιος (3.16.11-18) ο Τίβουλλος (1.2.25-30), ο Οβίδιος (*Am.* 1.6.13 κ.ε.).

9.3.2. Λατινικό κείμενο

Integer vitae scelerisque purus non eget Mauris iaculis neque arcu nec venenatis gravida sagittis, Fusce, pharetra,	
sive per Syrtis iter aestuosas sive facturus per inhospitalem Caucasum vel quae loca fabulosus lambit Hydaspes.	5
Namque me silva lupus in Sabina, dum meam canto Lalagem et ultra terminum curis vagor expeditis, fugit inermem,	10
quale portentum neque militaris Daunias latis alit aesculetis nec Iubae tellus generat, leonum arida nutrix.	15
Pone me pigris ubi nulla campis arbor aestiva recreatur aura, quod latus mundi nebulae malusque Iuppiter urget;	20
pone sub curru nimium propinqui solis in terra domibus negata: dulce ridentem Lalagen amabo, dulce loquentem.	

Πίνακας 9.5 Λατινικό κείμενο ωδής 1.22.

9.3.3. Λεξιλόγιο

integer, integra, integrum (επίθ.) = ακέραιος
scelus, sceleris (γ' ουδ) = έγκλημα
egeo, egi, egitum, egere 2 = έχω ανάγκη από κάτι
maurus, a, um (επίθ.) = μαυριτανικός
iaculum, -i (β' ουδ) = ακόντιο
arcus, -us (δ' αρσ) = τόξο
venenatus, a, um (επίθ.) = δηλητηριώδης
gravidus, a, um (επίθ.) = φορτωμένος, βαρύς
iter, itineris (γ' ουδ) = διαδρομή, πορεία
aestuosus, a, um (επίθ.) = θερμός
inhospitalis, is, e (επίθ.) = αφιλόξενος
fabulosus, a, um (επίθ.) = θρυλικός, μυθικός
lambo, lambi, -, lambere 3 = γλείφω
terminus, -i (β' αρσ) = όριο
vago (αποθ. 1) = περιπλανιέμαι
expedio, expedivi, expeditum, expedire 4 = απαλλάσσω
inermis, is, e (επίθ.) = άοπλος
portentum, -i (β' ουδ) = τέρας, θαύμα
militaris, is, e (επίθ.) = στρατιωτικός
latus, a, um (επίθ.) = πλατύς
alo, alui, altum, alere 3 = θρέφω
aesculetum, -i (β' ουδ) = δάσος οξιάς
tellus, -uris (γ' θηλ) = χώρα, γη
genero 1 = γεννώ, παράγω
leo, -onis (γ' αρσ και θηλ) = λιοντάρι
aridus, a, um (επίθ.) = ξερός
nutrix, -icis (γ' θηλ) = τροφός
piger, pigra, pigrum (επίθ.) = άγονος
arbor, -oris (γ' αρσ) = δέντρο
aestivus, a, um (επίθ.) = καλοκαιρινός
recreo 1 = αναγεννώ, αναδημιουργώ
nebula, -ae (α' θηλ) = σύννεφο
urgeo, ursi, -, urgere 2 = σκεπάζω, πιέζω
currus, -us (δ' αρσ) = άρμα
propinquus, a, um (επίθ.) = κοντινός
sol, solis (γ' αρσ) = ήλιος
nego 1 = αρνούμαι
rideo, risi, risum, ridere 2 = γελώ
loquor, locutus sum, loqui (αποθ. 1) = μιλώ

9.3.4. Μετάφραση

Φούσκε, ο άνθρωπος που είναι ακέραιος στη ζωή του και καθαρός από έγκλημα,
δεν έχει ανάγκη από μαυριτανικά ακόντια
ούτε από τόξο και φαρέτρα γεμάτη
με δηλητηριώδη βέλη,

είτε πρόκειται να πορευτεί ανάμεσα από τις θερμές Σύρτεις
είτε στον αφιλόξενο Καύκασο
είτε στις περιοχές που βρέχει
ο θρυλικός Υδάσπης.

5

<p>Γιατί κι εμένα που είμαι άοπλος στο δάσος της Σαβίνης, καθώς περιπλανιέμαι πέρα από τα όρια της φάρμας μου και τραγουδώ αμέριμνος για τη Λαλάγη μου, με αποφεύγει ο λύκος,</p>	10
<p>ένα τέρας που ούτε η φιλοπόλεμη Δαυνιάδα θρέφει βαθιά στα απέραντα δάση οξιάς ούτε γεννάει η χώρα του Ιούβα, η ξερή τροφός λιονταριών.</p>	15
<p>Βάλε με στους άγονους κάμπους, όπου κανένα δέντρο δεν αναγεννιέται μέσα στην καλοκαιρινή αύρα, σε εκείνη την πλατιά έκταση του κόσμου που σκεπάζουν σύννεφα και κακός ουρανός·</p>	20
<p>βάλε με σε μια χώρα που της αρνήθηκαν κατοίκους, εκεί όπου το άρμα του ήλιου βρίσκεται υπερβολικά κοντά: θα (συνεχίσω να) αγαπώ τη Λαλάγη που γελάει γλυκά, που μιλάει γλυκά.</p>	

Πίνακας 9.6 Μετάφραση ωδής 1.22.

9.3.5. Σημειώσεις

1 Integer vitae scelerisque purus: οι γενικές *vitae* και *sceleris* δύσκολα χαρακτηρίζονται συντακτικά, καθώς χρησιμοποιούνται ποιητικά και ελεύθερα από τον Οράτιο. Δηλώνουν ιδιότητα ή αναφορά. Εντυπωσιακή είναι η χιαστί διάταξη των όρων (*a-b-b-a*).

2 non eget: οι Στωικοί και οι Κυνικοί φιλόσοφοι έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην αυτάρκεια του ανθρώπου και στη δυνατότητά του να ζει χωρίς πολλά πράγματα.

Mauris: Maurus είναι ο μαυριτανικός. Το επίθετο δεν χρησιμοποιείται εδώ για κάποιο συγκεκριμένο λόγο, πέρα από το να προσδώσει τοπικό χρώμα στην αναφορά του Ορατίου στα όπλα (*iaculum, arcus, sagitta, pharetra*). Ο ποιητής θα επανέλθει στην περιοχή στον στίχο 15, όταν θα αναφερθεί στον βασιλιά της, τον Ιούβα.

4 Fuscus: ο αποδέκτης της ωδής είναι ο Aristius Fuscus, λογοτεχνικός κριτικός, γραμματικός, κωμωδιογράφος και προσωπικός φίλος του ποιητή (*Sat. 1.9.61: mihi carus*). Στην *Epist. 1.10.45* ο Οράτιος τον πειράζει για την αυστηρή πειθαρχία της διδασκαλίας του. Στη σάτιρα 1.9 ο Fuscus είναι εκείνος που αρνείται να σώσει τον Οράτιο από τον ενοχλητικό θαυμαστή του στη Via Sacra. Πιθανόν ήταν οπαδός της Στωικής φιλοσοφίας.

5–8 Τα επίθετα που προσδιορίζουν τα τοπωνύμια που αναφέρει ο Οράτιος σε αυτή τη στροφή είναι όλα τοποθετημένα στο τέλος του στίχου (*aestuosas, inhospitalem, fabulosus*). Ο ποιητής δηλώνει με αυτοπεποίθηση ότι μπορεί με ασφάλεια να επισκεφτεί τις πιο επικίνδυνες περιοχές του κόσμου, αφού έχει την προστασία της αγάπης της Λαλάγης.

Syrtis aestuosas: για τις Σύρτιες βλ. σημ. στο *Carm. 2.20.15-16*. Ο Οράτιος τις αναφέρει εδώ ως μια επικίνδυνη περιοχή στα νότια του τότε γνωστού κόσμου.

inhospitalem Caucasum: η οροσειρά του Καυκάσου επιλέγεται ως μια επικίνδυνη περιοχή στα βόρεια του τότε γνωστού κόσμου. Το επίθετο *inhospitalis* αποτελεί το αντίστοιχο του ελληνικό *ἄξενος* και πιθανώς υπαινίσσεται τον *Εὐξείνον πόντον*, στα όρια του οποίου υψωνόταν ο Καύκασος.

fabulosus Hydaspes: ο Υδάσπης (σημερ. Jhelum), παραπόταμος του Ινδού ποταμού, αναφέρεται ως επικίνδυνος ποταμός στις απώτατες ανατολικές περιοχές του κόσμου. Εκεί ο Μέγας Αλέξανδρος νίκησε τον Ινδό βασιλιά Πάρο το 326 π.Χ.

9 Namque: ο Οράτιος αναλαμβάνει τώρα να εξηγήσει και να δικαιολογήσει τις περήφανες και κάπως παράξενες δηλώσεις των δύο πρώτων στροφών.

silva in...Sabina: στην περιοχή της Σαβίνης, κοντά στη Ρώμη, ο Οράτιος διέθετε εξοχική κατοικία, την οποία του είχε δωρίσει ο Μαϊκήνας το 33 π.Χ.

10–11 dum meam canto Lalagen: η κτητική αντωνυμία *meam* υποδηλώνει ερωτική σχέση με τη Λαλάγη. Ο Οράτιος περιπλανιέται στο δάσος χωρίς να προσέχει τι συμβαίνει γύρω του, καθώς είναι απόλυτα αφοσιωμένος στην εξύμνηση της αγαπημένης του.

Ο ποιητής διατηρεί την κατάληξη *-en* της ελληνικής αιτιατικής, τόσο για μετρικούς λόγους (αποφυγή της έκθλιψης της κατάληξης *-am* πριν από το *et*) όσο και για να δώσει ελληνικό, εξωτικό χρώμα στο επεισόδιο που θα αφηγηθεί. Το όνομα Λαλάγη, πιθανότατα ψευδώνυμο (πρβλ. *Carm.* 2.5.16, Προπ. 4.7.45, *Priap.* 4.3), σχετίζεται με το ρήμα *λαλαγείν* (ή με το *λαλείν*) και σημαίνει ‘φλύαρη’.

ultra terminum: ο *terminus* (τέρμα) ήταν βράχος ή δέντρο που δήλωνε τα όρια μεταξύ χωραφιών και περιοχών. Πολύ έξυπνα ο ποιητής έχει χωρίσει σε διαφορετικούς στίχους την πρόθεση *ultra* από το ουσιαστικό *terminus*, για να φανεί και μέσα στο ποίημα ότι υπερέβη τα όρια μέσα στα οποία έπρεπε να κινείται.

11 vagor: η χρήση του ιστορικού ενεστώτα ζωντανεύει την περιγραφή του συμβάντος.

12 inermem: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου. Ο Οράτιος δεν είχε στην κατοχή του για προστασία κανένα από τα όπλα που ανέφερε στην πρώτη στροφή.

13 portentum: αντικείμενο στα ρήματα *alit* και *generat*. Ο λύκος χαρακτηρίζεται ως *portentum* προφανώς λόγω του μεγέθους του και όχι λόγω της υποτιθέμενα απροσδόκητης εμφάνισής του σε μια δασώδη περιοχή.

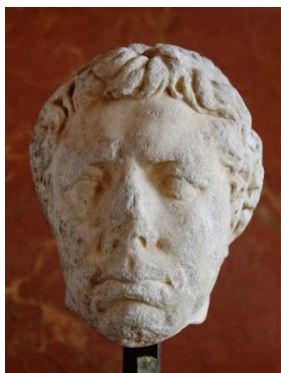
14 Daunias: η Απουλία, περιοχή της νοτιοανατολικής Ιταλίας όπου βρισκόταν η ιδιαίτερη πατρίδα του Ορατίου, η Βενουσία. Ο Δαύνος ήταν ο μυθικός βασιλιάς της. Βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.10-12.

Εικόνα 9.5. Χάρτης της νότιας Ιταλίας. Διακρίνεται η Απουλία.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

15–16 Iubae tellus: η Μαυριτανία, η οποία ήδη αναφέρθηκε στην πρώτη στροφή ως περιοχή προέλευσης όπλων. Ο Ιούβας Β΄ (περ. 52/50 π.Χ. – 23 μ.Χ.) ήταν γιος του Ιούβα Α΄, βασιλιά της Μαυριτανίας. Μετά τη νίκη του Ιουλίου Καίσαρα στη Θάγο (Β. Αφρική) το 46 π.Χ. επί των εναπομεινάντων οπαδών του Πομπήιου, με τους οποίους πολέμουσε και ο Ιούβας Α΄, ο Ιούβας Β΄ μεταφέρθηκε ως όμηρος στη Ρώμη και ανατράφηκε σαν Ρωμαίος. Πολέμησε στο Άκτιο στο πλευρό του Οκταβιανού, παντρεύτηκε την Κλεοπάτρα Σελήνη, την κόρη του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας, και το 25 π.Χ. ανέβηκε στον θρόνο της πατρίδας του.

Εικόνα 9.6. Μαρμάρινη κεφαλή του βασιλιά Ιούβα Β΄ (μουσείου του Λούβρου).

© Marie-Lan Nguyen / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_Juba_II_Louvre_Ma1886.jpg?uselang=el).

leonum arida nutrix: για τη βόρεια Αφρική ως πατρίδα λιονταριών πρβλ. *Gaetulusve leo* (*Carm.* 1.23.10) με σημ. ad loc.

17–24 pone: η προστακτική αυτή, η οποία επαναλαμβάνεται emphaticά στην αρχή της επόμενης στροφής, ισοδυναμεί με την υπόθεση ενός υποθετικού λόγου. Απόδοση αυτού του υποθετικού λόγου είναι οι δύο τελευταίοι στίχοι με το ρήμα *amabo*.

19–20 malus Iuppiter: μετωνυμικά ο ουρανός. Ο Δίας μπορούσε να ελέγχει τα καιρικά φαινόμενα.

21 sub curru nimium propinqui solis: ο Ήλιος υποτίθεται ότι ταξίδευε στον ουρανό πάνω σε άρμα το οποίο έσερναν άλογα. Βλ. την ιστορία του Φαέθοντα, όπως την αφηγείται ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* (2.1-343, ιδιαίτερα 150-177). Η περιοχή της γης που υποτίθεται ότι βρισκόταν πιο κοντά στον ήλιο ήταν η Αιθιοπία. Βλ. χαρακτηριστικά Σέρβ. *Aen.* 4.481: *dicta Aethiopia a colore populorum, quos solis vicinitas torret... Graece enim αἴθειν dicitur...torrere*. Πρβλ. Πρπ. 2.18.11, Τιβ. 2.3.56.

Εικόνα 9.7. Luca Cambiaso (1527–1585), Ο Απόλλων οδηγεί το άρμα του ανατέλλοντος Ηλίου.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

23–24 dulce ridentem...dulce loquentem: εμφατική αναφορά του *dulce* στην αρχή των δύο τελευταίων στίχων. Η φράση *dulce ridentem* παραπέμπει στο c. 51 του Κάτουλλου (51.5: *dulce ridentem*), ενώ και οι δύο φράσεις, *dulce ridentem* και *dulce loquentem* παραπέμπουν στο πρότυπο του c. 51 του Κάτουλλου, το fr. 31 της Σαπφούς (3-5): *ἰσδάνει καὶ πλάσιον ἄδν φωνεῖ- / σας ὑπακούει / καὶ γελαίσας ἰμέροεν*.

9.4. Οράτιος *Carm.* 1.38

9.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Σε μία από τις συντομότερες ωδές της συλλογής ο Οράτιος διατυπώνει την καλλιμαχικού τύπου προτίμησή του για την απλότητα, τόσο στην ποίηση όσο και γενικότερα στον τρόπο ζωής. Για μια ακόμη φορά το συμποτικό θέμα συμπλέκεται με άλλα θέματα, εν προκειμένω με την ποιητική τέχνη. Στην πρώτη στροφή της ωδής ο ποιητής δηλώνει τι απορρίπτει (την πολυτέλεια και το παραφόρτωμα της τέχνης), ενώ στη δεύτερη διατυπώνει την προσωπική του επιλογή και προτίμηση, την απλότητα στην τέχνη και τη ζωή, που αποτελεί τη μεγαλύτερη κομψότητα. Αυτή η σύντομη και «ταπεινή» καταληκτήρια ωδή για το πρώτο βιβλίο των *Carmina* έρχεται σε αντίθεση με τις σαφώς πιο μεγαλεπίβολες ωδές 2.20 και 3.30 που σφραγίζουν το 2^ο και το 3^ο βιβλίο αντίστοιχα.

9.4.2. Λατινικό κείμενο

<p>Persicos odi, puer, apparatus, displacent nexae philyra coronae; mitte sectari, rosa quo locorum sera moretur.</p> <p>Simplici myrto nihil adlabores sedulus, curo: neque te ministrum dedecet myrtus neque me sub arta vite bibentem.</p>	5
---	---

Πίνακας 9.7 Λατινικό κείμενο ωδής 1.38.

9.4.3. Λεξιλόγιο

Persicus, -a, -um (επίθ.) = Περσικός
odi, -, odisse (ελλειπτικό ρήμα) = μισώ
apparatus, -us (δ' αρσ) = στολίδι
displiceo, displicui, displicitum, displicere 2 = δεν αρέσω
nexus, a, um (επίθ.) = πλεγμένος, πλεκτός
philyra, -ae (α' θηλ) = φιλύρα
corona, -ae (α' θηλ) = στεφάνι
mitto, misi, missum, mittere 3 = παύω, στέλνω
sector (αποθ. 1) = διώκω
rosa, -ae (α' θηλ) = ρόδο, τριαντάφυλλο
serus, a, um (επίθ.) = όψιμος
moror (αποθ. 1) = μένω, καθυστερώ
simplex, -icis (επίθ.) = απλός
myrtus, -i (β' θηλ) = μυρτιά
adlaboro 1 = κοπιάζω

sedulus, a, um (επίθ.) = επιμελής
 curo 1 = επιμελούμαι
 minister, ministri (β' αρσ) = υπηρέτης
 dedecet, dedecuit, -, dedecere 2 = δεν ταιριάζει, δεν αρμόζει
 artus, a, um (επίθ.) = πυκνός, σφικτός
 vitis, -is (γ' θηλ) = κληματαριά, άμπελος
 bibo, bibi, potum, bibere 3 = πίνω

9.4.4. Μετάφραση

<p>Αγόρι, μισώ τα Περσικά στολίδια, δεν μου αρέσουν τα στεφάνια που είναι πλεγμένα με φιλύρα. Πάψε να ψάχνεις σε ποιον τόπο όψιμα τριαντάφυλλα ακόμη φυτρώνουν.</p> <p>Στην απλή μυρτιά τίποτα να μην προσθέσεις πρόθυμος, σε παρακαλώ· η μυρτιά ταιριάζει και σε σένα που είσαι υπηρέτης και σε μένα που πίνω κάτω από πυκνή κληματαριά.</p>	5
---	---

Πίνακας 9.8 Λατινικό κείμενο ωδής 1.38.

9.4.5. Σημειώσεις

1 Persicos...apparatus: περιττά πλούσια και πολυτελή στολίδια από την τρυφηλή και βαρβαρική Ανατολή. Για τον παροικιωδή πλούτο των Περσών πρβλ. Ξεν. *Κύρ.* 8.8.15, *Carm.* 3.1.44 (*Achaemeniumque costum*) και 3.9.4 (*rege Persarum*) με σημ. ad locc.

puer: αποδέκτης της ωδής είναι ο ανώνυμος δούλος του Ορατίου που είναι επιφορτισμένος με την προετοιμασία ενός συμποσίου. Πρβλ. *te ministrum* 6. Για τις οδηγίες προς έναν δούλο σχετικά με την προετοιμασία ενός συμποσίου πρβλ. Ανακρ. 356, 396, Κάτουλ. 27.1 κ.ε., Ορ. *Carm.* 2.11.18 κ.εξξ.

2 coronae: πέρα από την κυριολεκτική της σημασία, 'στεφάνι', η λέξη *corona* μπορεί επίσης να δηλώνει ένα ποίημα ή μία συλλογή ποιημάτων. Βλ. *Carm.* 1.26.8 (*necte coronam*) με σημ. ad loc. Σε μια τέτοια περίπτωση η ωδή του Ορατίου αποκτά ποιητολογικές συνδηλώσεις, καθώς ο ποιητής απορρίπτει την επιτηδευμένη και βαρυφορτωμένη ποίηση προς όφελος των απλών και απέριτων ποιημάτων.

3 mitte sectari: πρβλ. την απαγόρευση *fuge quaerere* (1.9.13) με σημ. ad loc.

locorum: γενική διαιρετική από το *quo*.

5 Simplici: στην αρχή της δεύτερης στροφής, σε αντίθεση με το *Persicos* στην αρχή της πρώτης.

myrto: η μυρτιά είναι το εμβληματικό φυτό της Αφροδίτης, αλλά συχνά συσχετίζεται και με την ποιητική έμπνευση.

6–7 neque te...neque me: κύριος και δούλος ταυτίζονται ως προς την προτίμηση για λιτό βίο.

7–8 arta vite: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων. Η ιδανική εικόνα που πλάθει ο Οράτιος για τον εαυτό του είναι να βρίσκεται κάτω από μια κληματαριά και να πίνει το κρασί του στεφανωμένος με φύλλα μυρτιάς. Η λιτότητα του σκηνικού βρίσκεται σε διαμετρική αντίθεση με τα πολυτελή συμπόσια ανατολικού τύπου. Το ίδιο λιτή είναι και η λυρική ποίηση του Ορατίου σε αντίθεση με τη βαρυφορτωμένη και βαρύγδουπη επική και τραγική ποίηση.

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹²

Carm. 1.9

- Albasi/Marchionni 1991, 37
Ancona 1994, 60-69
Anderson 1984
Arkins 1993, 111
Benzer 1975
Broccia 2005 (για τους στίχους 9-12)
Γρόλλιος 1990, 116-124
Cameron 1989
Castorina 1965, 114-116
Catlow 1976
Cavarzere 1996, 140-142
Clay 1989/90
Commager 1962, 269-273
Cristóbal 2003
Davis G. 1991, 150-153
Dehon 1993, 129-148
Deschamps 1983a, 200
Dettmer 1983, 425-427
Di Lorenzo 1990, 55-57
Doblhofer 1992, 109-111
Dunn 1995, 170 κ.ε.
Edmunds 1992
Edmunds 1998 (για τους στίχους 9-12)
Esser 1976, 112-114
Fasciano 1991, 199
Fitzgerald W.H. 1985

¹² Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Fraenkel 1957, 176 κ.ε.
Frederick 1977, 24-27
Gagliardi 1987
Gamberale 1995, 96-101
Garrison 1991, 215-217
Haffter 1972
Hills 2005, 71-73
Hommel 1950, 97-99
Hynd 1978, 85 κ.ε.
Johnson T.S. 1993, 15 κ.ε., 27-29
Kießling/Heinze 1930, 48-52
Kuhn 1973, 104-112 (για τον στίχο 18)
La Penna 1969, 80. 94-6
Lebek 1981, 2042 κ.ε.
Lee 1969, 25-28
Lefèvre 1993a, 146-148
Liebermann W.-L. 1998, 108-110
Lohmann 1993
Lyne 1995, 95-97
MacKay 1977, 316 κ.ε.
Macours 1978, 213-225
Maleuvre 1993, 35-41
Manzo 1994, 292
Maurach 2001, 181
Mayer 2012
Mendell 1965, 145 κ.ε.
Miller P.A. 1991, 366-368, 372-383
Minadeo 1975, 395-398
Minadeo 1982, 19-22
Mindt 2007, 38-40
Moritz 1976
Moskovit 1977
Muir 1981
Nagel 2003 (για τους στίχους 1-4)
Nauta 1994
Nielsen/Solomon 1994a
Nisbet 1962, 189-191

Nisbet/Hubbard 1970, I, 116-125
Numberger 1959, 61
Numberger 1972, 46-51, 504 κ.ε.
Nussbaum 1994, 70-72
Oksala 1973, 133
Paschalis 2002a, 74-79
Pasquali 1920, 75-86
Perelli L. 1992, 28-32
Pigoń 1993
Porter 1987, 58-77
Portolano 1989 (για τους στίχους 21-24)
Pöschl 1956a, 100 κ.ε., 117, `123-125
Pöschl 1966
Pöschl 1992, 377
Pöschl 1993, 105 κ.ε.
Putnam 2006b, 38-40
Quinn 1980, 139-142
Reckford 1969, 97
Reis 1994, 65-7
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 514-519
Röver/Oppermann 1961, 33 κ.ε.
Rudd 1960, 373 κ.ε.375.386-392
Santirocco 1986, 39-41
Schindler 1990
Schmidt E.A. 1990, 73, 77
Schönbeck 1962, 257-71
Schwind 1965, 5-10
Shorey 1910
Simpson 1994
Springer 1988
Striar 1989
Sullivan/Murray/Segal/Palmer 1981
Sutherland 1994, 85-95
Sutherland 2002, 51-58
Syndikus 1972/73, I, 110-120
Syndikus 1995, 20 κ.ε.
Thome 1995, 132

Tremoli 1977, 41-65
Vessey 1985
Vretska 1980
West D.A. 1967, 1-12
West D.A. 1995a, 40-45
Wilamowitz-Moellendorf 1913, 311
Wilkinson 1945, 129-131

Carm. 1.11

Anderson 1984
Arkins 1993, 117
Bertman 1989, 168
Bohnenkamp 1972, 261-267
Boyle 1973, 170 κ.ε.
Bradshaw 2002, 11
Γρόλλιος 1990, 131-137
Carrubba/Fratantuono 2003
Casadio 1995/96 (για τους στίχους 1 κ.ε.)
Castorina 1965, 98-104
Commager 1962, 273 κ.ε.
Cristóbal 1994
Davis, G. 1991, 158 κ.ε.
Davis, G. 2007, 214 κ.ε.
Dehon 1993, 148-151
Del Grande 1965
Deschamps 1983a, 195, 200
Dettmer 1983, 425-427
Di Lorenzo 1990, 70 κ.ε.
Erren 1979
Évrard 1995
Gallo M. 1995, 47 κ.ε., 131-135
Gallo M. 1996
Garrison 1991, 218 κ.ε.
Giesecke 1992, 140 κ.ε.
Gigante 1993b
Görler 1995, 48.53-56
Hynd 1978, 67 κ.ε.
Johnson, T.S. 1993, 29 κ.ε.

Kießling/Heinze 1930, 55-57
Konstan 2001
Kuhn 1973, 139-156
Kytzler 1985, 65-67
La Penna 1969, 75
Landolfi 1995
Lebek 1981, 2043-2045
Lee 1969, 71-77
Lefèvre 1993a, 207 κ.ε.
Liebermann W.-L. 1998
Liuzzi 1993, 9 κ.ε.
Lyne 1980, 236-238
Maleuvre 1998
Manzo 1994, 291 κ.ε.
Mariotti 1995
Mayer 2012
Minadeo 1975, 395
Minadeo 1982, 17-19, 22-24
Mindt 2007, 42 κ.ε.
Nisbet 1962, 191 κ.ε.
Nisbet/Hubbard 1970, I, 134-142
Numberger 1959, 22 κ.ε.
Numberger 1972, 54-58, 506 κ.ε.
Nussbaum 1994, 77-79
Oppermann 1956, 170
Perelli L. 1992, 30-32
Porter 1987, 58-77
Pöschl 1992, 377, 381
Quinn 1980, 144 κ.ε.
Reckford 1969, 91 κ.ε.
Richter W. 2005
Romaniello 1984 (για τον στίχο 8)
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 523-526
Rotsch 1957
Röver/Oppermann 1961, 34-39
Rudd 1960, 374
Santirocco 1986, 43 κ.ε.

Schwind 1965, 13-16
Shorey 1910
Stroh 1993, 167 κ.ε.
Syndikus 1972/73, I, 129-134
Traina 1973 (για τον στίχο 8)
Traina 1993a, 57-68
Traina 1993b (για τον στίχο 8)
West, D.A. 1967, 58-64
West, D.A. 1995a, 50-53

Carm. 1.22

Ameruso 2006
Ancona 1994, 113-121
Ancona 2002
Biondi 1995
Bonanno 1990, 233-239
Buchheit 1986, 151
Büchner 1976, 122-127
Γρόλλιος 1990, 227-235
Cavarzere 1995
Cavarzere 1996, 173-178
Clark, R.J. 2004, 32-34
Commager 1962, 131-136
Connor 1987, 31-36
Cowan 2006 (για τον στίχο 15)
Daspert 1990
Davis, G. 1987b
Doblhofer 1977
Esser 1976, 91 κ.ε.
Fernández Corte 1995
Fraenkel 1957, 184-188
Garrison 1991, 235 κ.ε.
Grillo 1998 (για τον στίχο 1)
Harrison, S.J. 1992
Harrison, S.J. 1999
Harrison, S.J. 2007, 265-269
Hubbard, T. 2000/01, 32-36
Jacobson 1987b

Jones F.1986
Kießling/Heinze 1930, 100-103
Krasser 1995, 74-77
Lebek 1981, 2046-2048
Lefèvre 1977
Lefèvre 1993a, 224-226
Lowrie 1997, 189-194
Macfarlane 1981
Maleuvre 1995-1997, II, 93-95
Mayer 2012
Minadeo 1982, 48-51
Nazzaro 1995
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 261-273
Numberger 1972, 91-94.515 κ.ε.
Oliensis 1998, 109-111
Olstein 1984
Pasquali 1920, 470-477
Perelli, L. 1992
Pianezzola 2003
Pucci J. 2005
Putnam 2000, 26-29
Putnam 2006b, 32-38
Quinn 1980, 165 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 568-573
Röver/Oppermann 1961, 39 κ.ε.
Santirocco 1986, 56
Schmidt, E.A. 1997, 95-99
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 225-232
West, D.A. 1995a, 102-107
Wili 1948, 187-190
Williams, G. 1968, 582 κ.ε.
Yardley 1979 (για τους στίχους 9-12)
Zumwalt 1975

Carm. 1.38

Albrecht 1977, 252-255
Barchiesi 1997, 223-226

Buchmann 1974, 150-153
Γρόλλιος 1990, 353-356
Cody 1976, 15-44
Coffta 2002, 73-78
Commager 1962, 117 κ.ε., 313 κ.ε.
Dahlmann 1964
Davis, G. 1991, 118-126
Esser 1976, 116 κ.ε.
Fitzgerald W.C. 1989
Fraenkel 1957, 297-299
Garrison 1991, 257
Gold 1993, 20-22
Harrison, S.J. 2001, 269 κ.ε.
Kießling/Heinze 1930, 159 κ.ε.
Koster 2001
Krevans 1984, 360 κ.ε., 362-364
Kuhn 1973, 113-138
Kytzler 1978
Kytzler 1985, 57 κ.ε.
Lee 1969, 90-94
Lefèvre 1993a, 211 κ.ε.
Lowrie 1997, 164-175
Maurach 2001, 165-169
Mayer 2012
Mindt 2007, 53-55
Mutschler 1974, 120-123
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 421-427
Numberger 1972, 139 κ.ε.524
Nussbaum 1971
Oliensis 1998, 176 κ.ε.
Putnam 2006b, 65 κ.ε.
Quinn 1980, 195
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 630 κ.ε.
Röver/Oppermann 1961, 47-49
Santirocco 1986, 79-81
Shorey 1910
Sutherland 1994, 211-215

Sutherland 2002, 70-74

Syndikus 1972/73, I, 340-342

West, D.A. 1995a, 190-194

Κεφάλαιο 10 – Φιλοσοφικές ωδές II

Σύνοψη

Φιλοσοφικές ωδές II: 2.3 (*Aequam memento*), 2.10 (*Rectius vives, Licini*), 2.14 (*Eheu fugaces*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 και 9 του παρόντος συγγράμματος.

10.1. Οράτιος *Carm.* 2.3

10.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Ο Οράτιος συμβουλεύει τον αποδέκτη της ωδής, Δέλλιο (βλ. σημ. στον στίχο 4), να παραμένει ψύχραιμος και νηφάλιος τόσο στις χαρές όσο και στις λύπες, και να απολαμβάνει τη ζωή του για όσο διάστημα ακόμα μπορεί, μια και ο θάνατος, κοινός για όλους, δεν αργεί να καταφτάσει.

Το θέμα της ωδής είναι παρόμοιο με αυτό της 2.10 και της 2.14. Το ξεκίνημα της ωδής εμπνέεται από ένα ποίημα του Αρχιλόχου (128 West): *θυμέ, θυμή, ἀμηχάνοισι κήδεσιν κυκώμενε, / ἴάναδεν δυσμενῶν δ' ἀλέξεο προσβαλὼν ἐναντίον / στέρνον ἴενδοκοισιν ἐχθρῶν πλησίον κατασταθεὶς / ἀσφαλέως· καὶ μήτε νικέων ἀμφάδην ἀγάλλεο, / μηδὲ νικηθεὶς ἐν οἴκῳ καταπεσῶν ὀδύρεο, / ἀλλὰ χαρτοῖσιν τε χαῖρε καὶ κακοῖσιν ἀσχάλα / μὴ λίην, γίνωσκε δ' οἷος ῥύσμος ἀνθρώπου εἶχει.*

10.1.2. Λατινικό κείμενο

Aequam memento rebus in arduis servare mentem, non secus in bonis ab insolenti temperatam laetitia, moriture Dellī,	
seu maestus omni tempore vixeris seu te in remoto gramine per dies festos reclinatum bearis interiore nota Falerni.	5
Quo pinus ingens albaque populus umbram hospitalem consociare amant ramis? Quid obliquo laborat lymphā fugax trepidare rivo?	10
Huc vina et unguenta et nimium brevis flores amoenae ferre iube rosae, dum res et aetas et Sororum fila trium patiuntur atra.	15
Cedes coemptis saltibus et domo villaque, flavus quam Tiberis lavit,	

<p>cedes, et exstructis in altum divitiis potietur heres.</p> <p>Divesne prisco natus ab Inacho nil interest an pauper et infima de gente sub divo moreris, victima nil miserantis Orci;</p> <p>omnes eodem cogimur, omnium versatur urna serius ocius sors exitura et nos in aeternum exilium impositura cumbae.</p>	<p>20</p> <p>25</p>
---	---------------------

Πίνακας 10.1 Λατινικό κείμενο ωδής 2.3.

10.1.3. Λεξιλόγιο

arduus, a, um (επίθ.) = χαλεπός, δύσκολος
 secus (επίρ.) = διαφορετικά
 insolens, insolentis (επίθ.) = ασυνήθιστος, υπερβολικός
 gramen, -inis (γ' ουδ) = γρασίδι
 beo 1 = είμαι ευτυχιμένος
 pinus, -us (δ' θηλ) = πεύκο
 populus, -i (β' θηλ) = λεύκα
 obliquus, a, um (επίθ.) = λοξός, πλάγιος
 amoenus, a, um (επίθ.) = ευχάριστος
 filum, -i (ουδ) = νήμα
 coemo, coemi, coemptum, coemere 3 = αγοράζω
 saltus, -us (αρσ) = άλσος
 lavo, lavi, lavatum, lavare 1 = πλένω
 potior, potitus sum, potiri (αποθ. 4) = γίνομαι κύριος
 heres, -edis (γ' αρσ και θηλ) = κληρονόμος
 dives, -itis (επίθ.) = πλούσιος
 urna, -ae (α' θηλ) = υδρία
 cumba, -ae (α' θηλ) = λέμβος

10.1.4. Μετάφραση

<p>Να θυμάσαι στις δύσκολες περιστάσεις να διατηρείς ήρεμο το μυαλό σου, το ίδιο και στις καλές περιστάσεις ατάραχο από υπερβολική χαρά, μελλοθάνατε Δέλλιε,</p> <p>είτε έζησες διαρκώς λυπημένος είτε ευφραίνονται τις γιορτινές μέρες σε απομακρυσμένο λιβάδι ξαπλωμένος με Φαλερνικό κρασί από τα βάθη της αποθήκης σου.</p> <p>Γιατί το τεράστιο πεύκο και η άσπρη λεύκα αγαπάνε να ενώνουν τη φιλόξενη σκιά τους με τα κλαδιά τους; Γιατί το νερό που φεύγει αγωνίζεται να κυλάει μέσα στο λοξό ποτάμι;</p> <p>Πρόσταξε να φέρουν εδώ κρασιά και αρώματα και υπερβολικά βραχύβια</p>	<p>5</p> <p>10</p>
---	--------------------

λουλούδια χαριτωμένης τριανταφυλλιάς, όσο τα πράγματα και η ηλικία και των τριών Αδερφών τα μαύρα νήματα το επιτρέπουν.	15
Θα φύγεις από τα δάση που αγόρασες, θα φύγεις από το σπίτι και τη βίλα, που τη βρέχει ο ξανθός Τίβερης, και ο κληρονόμος θα αποκτήσει τα πλούτη που συγκέντρωσες σε ψηλό σωρό.	20
Είτε πλούσιος και γεννημένος από τον αρχαίο Ίναχο είτε φτωχός και από κατώτατη γενιά ζεις κάτω από τον ουρανό, καθόλου δεν διαφέρει, είσαι θύμα του άσπλαχνου Πλούτωνα.	
Όλοι στο ίδιο μέρος στριμωχόμαστε, μέσα στην υδρία στρέφεται η τύχη όλων μας που πρόκειται να βγει αργότερα ή γρηγορότερα και να μας τοποθετήσει στη βάρκα για την αιώνια εξορία.	25

Πίνακας 10.2 Μετάφραση ωδής 2.3.

10.1.5. Σημειώσεις

1–2 aequam...mentem: η διατήρηση της ψυχικής και πνευματικής ισορροπίας σε αντίξοες καταστάσεις αποτελεί βασική αρετή του ανθρώπου.

in arduis...in bonis: οι δύο αντιθετικές καταστάσεις είναι τοποθετημένες στο τέλος διαδοχικών στίχων.

memento...mentem: οι δύο λέξεις σχετίζονται ετυμολογικά. Ο Ισίδωρος (*Orig.* 11.1.12) παραδίδει: *mens...vocata, quod emineat in anima, vel quod meminit.* Για περισσότερες εκδοχές της ετυμολογίας της λέξης *mens* βλ. Maltby (1991) s.v.

2 non secus: ασύνδετο σχήμα και σχήμα λιτότητας ταυτόχρονα.

3–4 ab insolenti...laetitia: όχι μόνο με τη σημασία ‘ασυνήθιστη’ (*OLD* s.v. 1) αλλά και ως ‘υπερβολική’ (*OLD* s.v. 3) ή ακόμα και ‘υπεροπτική, υβριστική’ (*OLD* s.v. 4). Η *laetitia* είναι η αλόγιστη ήδονή σε αντίθεση με τη λελογισμένη *χαρά*.

temperatam: προσδιορίζει την αιτιατική *mentem*. Πρόκειται για την αρετή της *temperantia*, της εγκράτειας, αυτοσυγκράτησης και μετριοπάθειας.

4 moriture Delli: ο Οράτιος θυμίζει στον αποδέκτη της ωδής, τον Quintus Delli, ότι είναι θνητός και ότι κάποια μέρα, είτε ζήσει δυστυχισμένος είτε ζήσει ευτυχισμένος, θα πεθάνει. Πρβλ. την περιφημη φράση *Hominem te esse memento! Memento mori!* που ψιθύριζε ένας δούλος στο αυτί ενός Ρωμαίου στρατηγού κατά τη διάρκεια του θριάμβου του, ώστε να μην παρασύρεται από την προσωρινή ευφορία και να παραμένει προσγειωμένος, ενθυμούμενος ότι η κατάληξη της ζωής είναι ο θάνατος.

Ο Quintus Delli ήταν πολιτικός του 1^{ου} αι. π.Χ., ο οποίος έμεινε στην ιστορία ως *desultor bellorum civilium* ‘αυτός που πηδάει από άλογο σε άλογο κατά τους εμφυλίους πολέμους’. Τον χαρακτηρισμό του απέδωσε ο Marcus Valerius Messalla Corvinus, γιατί ήταν καιροσκόπος και άλλαζε στρατόπεδο ανάλογα με την εξέλιξη των πραγμάτων. Ήταν φίλος και έμπιστος του Μάρκου Αντωνίου για πάνω από δέκα χρόνια (έγραψε, μάλιστα, και την ιστορία του Παρθικού πολέμου που διεξήγαγε ο Αντώνιος), αλλά τελικά λίγο πριν τη ναυμαχία του Ακτίου μεταπήδησε στο στρατόπεδο του Οκταβιανού, αποκαλύπτοντάς του τα πολεμικά σχέδια του Αντωνίου (Δίων Κάσιος 50.23.1-3).

6–7 in remoto gramine: μία ευτοπία, ένας *locus amoenus*, όπου κάποιος περνάει ευχάριστα την ώρα του μακριά από τον θορυβώδη και ενοχλητικό όχλο. Πρβλ. *Carm.* 1.1.21 κ.ε.: *nunc viridi membra sub arbuto / stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae.*

dies festos: ουσιαστικό και επίθετο που το προσδιορίζει είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Οράτιου.

bearis: συγκεκριμένος τύπος αντί του *beaveris*, για μετρικούς λόγους.

8 interiore nota Falerni: το κρασί από το Φαλέρνο της Καμπανίας θεωρούνταν εξαιρετικής ποιότητας. Πάνω στους αμφορείς που περιείχαν το κρασί έμπαινε σφραγίδα (*nota* ή *titulus*) με τη χρονολογία παραγωγής. Το επίθετο *interior* δηλώνει ότι το συγκεκριμένο κρασί ήταν φυλαγμένο στα εσώτερα του κελαριού, άρα ήταν παλαιότερο και συνεπώς καλύτερης ποιότητας.

9–12 Με δύο διαδοχικές ρητορικές ερωτήσεις ο Οράτιος αναφέρεται στην ομορφιά της φύσης, η οποία καλεί τους θνητούς να την απολαύσουν, όσο ακόμη μπορούν.

10–11 consociare amant: τα δέντρα παρουσιάζονται προσωποποιημένα, σαν να θέλουν να ενώσουν τα κλαδιά τους, προκειμένου να παράσχουν ευπρόσδεκτη σκιά για τους ανθρώπους.

11–12 laborat trepidare: όπως και τα δέντρα στους δύο προηγούμενους στίχους, έτσι και το νερό του ποταμού παρουσιάζεται προσωποποιημένο να επιδιώκει να τρέχει γρήγορα, για να προσφέρει την απαραίτητη δροσιά στον *locus amoenus* που θα απολαύσουν οι άνθρωποι. Το ρήμα *trepidare* χρησιμοποιείται επίσης από τον Οράτιο και για την περιγραφή της κίνησης του καπνού που ανεβαίνει από τους δαυλούς και τις φωτιές μαγειρέματος στο *Carm.* 4.11.11-12: *sordidum flammae trepidant rotantes / vertice fumum.*

lympa: ποιητική λέξη για το νερό, η οποία συσχετίζεται ετυμολογικά με τη λέξη *nympha*, καθώς υπήρχε η λαϊκή δοξασία ότι σε κάθε πηγή ή λίμνη κατοικούσε μια νύμφη. Βλ. Paul. Fest. 120: *lympae dictae sunt a nymphis.*

13–14 vina et unguenta et...flores: κρασί, αρώματα και λουλούδια αποτελούν απαραίτητα συστατικά στοιχεία ενός καλού συμποσίου.

nimum brevis flores: τα λουλούδια ζουν για πολύ λίγο, όπως άλλωστε και οι άνθρωποι, κάτι που αποτελεί την κεντρική ιδέα της οδής.

ferre iube: ο Οράτιος διατάζει έναν δούλο να φροντίσει με τη σειρά του να ετοιμαστεί το συμπόσιο το συντομότερο δυνατόν, καθώς ο χρόνος κυλάει αδυσώπητα.

15–16 res et aetas et...fila: πολυσύνδετο σχήμα, για να τονιστεί ότι η ανθρώπινη ζωή εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

sorum trium: οι τρεις Μοίρες είναι η Κλωθώ, η Λάχεσις και η Άτροπος. Η Κλωθώ γνέθει το νήμα της ζωής, η Λάχεσις καθορίζει τι θα λάχει στον καθένα και η Άτροπος κόβει το νήμα της ζωής, όταν έρθει η ώρα.

Εικόνα 10.1. *Giorgio Ghisi (1558–59), Οι τρεις Μοίρες.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 10.2. *Cornelis Cornelisz van Haarlem (1589), Οι τρεις Μοίρες.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

fila...atra: το νήμα που γνέθουν οι Μοίρες χαρακτηρίζεται μαύρο, γιατί οδηγεί αναπότρεπτα στον θάνατο.

Εικόνα 10.3. *Franz Konrad Linck (1773), Οι τρεις Μοίρες (πορσελάνη).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

17–18 cedes: εμφατική και συναισθηματικά φορτισμένη αναφορά της λέξης στην αρχή των στίχων 17 και 19.

saltibus et domo villaque: εμφατικό πολυσύνδετο, για να τονιστεί το μέγεθος του πλούτου που έχει συγκεντρώσει ένας πλούσιος άνθρωπος, αλλά που θα αναγκαστεί να παραδώσει μετά τον θάνατό του στους κληρονόμους του.

18 flavus: για αυτό το επίθετο του Τίβερη βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.13-14.

20 heres: ο ανάξιος κληρονόμος αποτελεί συχνό στόχο της ηθικής διδασκαλίας και επανέρχεται συχνά στην ποίηση του Ορατίου. Βλ. ενδεικτικά *Carm.* 2.14.25-28, 3.24.61 κ.ε. (*indigno heredi*), 4.7.19 κ.ε.

21 dives: η πρώτη λέξη της στροφής συνεχίζει το νήμα από τη λέξη *divitiis* στον τελευταίο στίχο της αμέσως προηγούμενης στροφής. *Dives* και *pauper* είναι επιρρηματικά κατηγορούμενα του τρόπου.

Inacho: ο Ίναχος ήταν ο πρώτος βασιλιάς του Άργους, γιος του Ωκεανού και της Τηθύος. Αναφέρεται, για να δηλωθεί παραδειγματικά η αρχαιότητα μιας πλούσιας οικογένειας σε αντίθεση με την ταπεινή καταγωγή ενός *pauper* (*infima de gente* 22 κ.ε.).

23 sub divo: για τη φράση βλ. σημ. στο *Carm.* 3.2.5.

24 victima: η λέξη συχνά χρησιμοποιείται για τα ζώα που προσφέρονται ως σφάγια σε μια θυσία.

nil miserantis Orci: Orcus είναι ο Πλούτωνας, ο ανηλεής και αδυσώπητος θεός του Κάτω κόσμου. Πρβλ. *Carm.* 2.14.6-7: *inlacrimabilem Plutona*. και φυσικά Ησ. *Θεογ.* 456: *νηλεές ἦτορ ἔχων*.

25 omnes...omnium: πολύπλοκο σχήμα στην αρχή και το τέλος του στίχου.

cogimur: το ρήμα *cogere* είναι ο όρος που χρησιμοποιείται για τη συγκέντρωση του κοπαδιού από τον βοσκό. Με ανάλογο τρόπο οι ψυχές συγκεντρώνονται στον Κάτω κόσμο. Πρβλ. *Carm.* 1.10.17-19 (για τον ψυχοπομπό Ερμή): *tu rias laetis animas reponis / sedibus virgaque levem coerces / aurea turbam*.

26 versatur urna: τα ονόματα όλων των ανθρώπων βρίσκονται γραμμένα σε κλήρους μέσα σε μια υδρία. Το τέλος της ζωής ενός ανθρώπου επέρχεται, όταν η υδρία κουνηθεί και ο κλήρος με το όνομά του πεταχτεί έξω. Πρβλ. Βεργ. *Aen.* 6.432: *quaesitor Minos urnam movet*.

serius ocius: ασύνδετο σχήμα, ‘αργά ή γρήγορα’.

27–28 aeternum exilium: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Ο θάνατος παραλληλίζεται με αιώνια εξορία από τη ζωή.

28 cumbae: πρόκειται για τη βάρκα του Χάροντα (Προπ. 3.18.24), ο οποίος μετέφερε τις ψυχές στον Κάτω κόσμο πάνω στα νερά του Αχέροντα. Η τοποθέτηση της λέξης αυτής στο τέλος μιας ωδής που μιλάει για τη βεβαιότητα του θανάτου είναι οπωσδήποτε εσκεμμένη.

10.2. Οράτιος *Carm.* 2.10

10.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία: απροσδιόριστη

Video 10.1 Ανάγνωση της ωδής 2.10 στα λατινικά:

https://www.youtube.com/watch?v=AxH_vU0G61Y&index=56&list=PLW_AklKVzx8l2aZWp-xOUIzwcM_N9tl

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Video 10.2 Μουσική εκτέλεση της ωδής 2.10 από το σύνολο “Tyrtarion”:

https://www.youtube.com/watch?v=IU_zXZWg-f8

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Ωδή με έντονο συμβουλευτικό χαρακτήρα και παρόμοιο θέμα με την 2.3. Ο Οράτιος υιοθετεί τη διδασκαλία της Περιπατητικής σχολής, σύμφωνα με την οποία κάθε αρετή βρίσκεται στο μέσον ανάμεσα σε δύο άκρα. Για τους θνητούς έχουν τεθεί όρια που δεν πρέπει να ξεπερνιούνται (πρβλ. τα ρητά *Μηδέν ἄγαν, Μέτρον ἄριστον*). Ο ποιητής συμβουλεύει τον αποδέκτη της ωδής, Λικίνιο (βλ. σημ. στον στίχο 1), να τηρεί το μέτρο, την *aurea mediocritas* (5, πρβλ. *μεσότης*), και ούτε να ενθουσιάζεται υπερβολικά, όταν οι περιστάσεις είναι ευνοϊκές, αλλά ούτε και να απελπίζεται, όταν οι καταστάσεις είναι δύσκολες. Οι δυσκολίες είναι αναπόφευκτες αλλά παροδικές, και ο ενάρετος και σοφός άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να τις ξεπεράσει με ψυχραιμία και εγκαρτέρηση.

10.2.2. Λατινικό κείμενο

Rectius vives, Licini, neque altum semper urgendo neque, dum procellas cautus horrescis, nimium premendo litus iniquum.	
auream quisquis mediocritatem diliget, tutus caret obsoleti sordibus tecti, caret invidenda sobrius aula.	5
saepius ventis agitur ingens pinus et celsae graviore casu decidunt turres feriuntque summos fulgura montis.	10
sperat infestis, metuit secundis alteram sortem bene praeparatum pectus. informis hiemes reducit Iuppiter, idem	15
summovet. non, si male nunc, et olim sic erit: quondam cithara tacentem suscitat Musam neque semper arcum tendit Apollo.	20
rebus angustis animosus atque fortis appare; sapienter idem contrahes vento nimium secundo turgida vela.	

Πίνακας 10.3 Λατινικό κείμενο ωδής 2.10.

10.2.3. Λεξιλόγιο

recte (επίρ.) = σωστά
caveo, cavi, cautum, cavere 2 = προσέχω, προνοώ
premo, pressi, pressum, premere 3 = πιέζω
diligio, dilexi, dilectum, diligere = αγαπώ
obsoletus, a, um (επίθ.) = παλαιός
sordes, -is (γ' θηλ) = βρωμιά
sobrius, a, um (επίθ.) = νηφάλιος
turris, -is (γ' θηλ) = πύργος
ferio, -, feritum, ferire 4 = χτυπώ
fulgor, -oris (γ' αρσ) = κεραυνός
suscito 1 = ξεσηκώνω
tendo, tetendi, tensum, tendere 3 = τεντώνω
angustus, a, um (επίθ.) = στενός
turgidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος, πρησμένος

10.2.4. Μετάφραση

<p>Πιο σωστά θα ζεις, Λικίνιε, χωρίς να ανοίγεις συνέχεια στο πέλαγος και, όσο προνοητικά τρέμεις τις θύελλες, χωρίς να πλέεις πάρα πολύ κοντά στην απότομη ακτή.</p> <p>Όποιος αγαπάει τη χρυσή μεσότητα, ασφαλής δεν έχει τις βρωμιές ενός παμπάλαιου σπιτιού, και νηφάλιος δεν έχει παλάτι που προκαλεί τον φθόνο.</p> <p>Συχνότερα το πελώριο πεύκο σειέται από τους ανέμους και οι ψηλοί πύργοι πέφτουν πιο βαριά κι οι κεραυνοί χτυπούν τις κορυφές του βουνού.</p> <p>Μια καρδιά καλά προετοιμασμένη ελπίζει στις δύσκολες περιστάσεις και στις ευνοϊκές φοβάται μια διαφορετική τύχη. Ο Δίας ξαναφέρει τους άσχημους χειμώνες και ο ίδιος τους απομακρύνει.</p> <p>Αν τώρα είναι τα πράγματα άσχημα, δε θα είναι και πάντα έτσι: συχνά με την κιθάρα του ο Απόλλωνας τη σιωπηλή Μούσα παρακινεί και δεν τεντώνει πάντα το τόξο του.</p> <p>Στις δύσκολες περιστάσεις να φαίνεσαι γενναίος και δυνατός. Εσύ ο ίδιος με σοφία θα συμμαζεύεις τα φουσκωμένα πανιά σου από πολύ ευνοϊκό άνεμο.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
--	--

Πίνακας 10.4 Μετάφραση ωδής 2.10.

10.2.5. Σημειώσεις

1 rectius: ο Οράτιος προσπαθεί να διδάξει στον Μουρήνα τον σωστό *modus vivendi*, κάτι που θα κάνει αργότερα σε μεγαλύτερη κλίμακα στις *Επιστολές* του (*Epist.* 1.6.29: *vis recte vivere*).

Licini: αποδέκτης της ωδής είναι πιθανότατα ο L. Licinius Murena, αδερφός της γυναίκας του Μαικήνα, Τερεντίας. Διετέλεσε ύπατος το 24 π.Χ. μαζί με τον Αύγουστο, αλλά στη συνέχεια λόγω της οξύτητας του χαρακτήρα του παραιτήθηκε. Το 22 π.Χ. ο Μουρήνας κατηγορήθηκε για συμμετοχή σε συνωμοσία εναντίον του Αυγούστου και θανατώθηκε. Ίσως να ήταν οπαδός της περιπατητικής φιλοσοφίας.

altum: ουσιαστικοποιημένο επίθετο, στη θέση του *mare* ‘θάλασσα’. Πρβλ. την αντικατάσταση του *vinum* από το στερεότυπο επίθετό του, *merum*, για την οποία βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.10.

Η ωδή αρχίζει και τελειώνει με θαλασσινή εικονογραφία.

2–3 urgendo premedo: αφαιρετικές του γερονδίου που δηλώνουν τρόπο. Τα ρήματα *urgere* και *premere* είναι συνώνυμα και χρησιμοποιούνται στη ναυτική ορολογία: *urgere altum* σημαίνει ‘ανοίγομαι στο πέλαγος’, ενώ *premere litus* σημαίνει ‘πλησιάζω πολύ στη στεριά’. Η θαλασσινή εικονογραφία ως μεταφορά για το ταξίδι της ζωής και τις δυσκολίες του κυριαρχεί και στην πρώτη και στην τελευταία στροφή της ωδής.

4 litus iniquum: η ακτή χαρακτηρίζεται έτσι, γιατί το καράβι μπορεί να τσακιστεί στα βράχια της, αν πλησιάσει υπερβολικά κοντά.

5 auream mediocritatem: ο Οράτιος, απηχώντας αριστοτελικές ιδέες (*Hθ. Νικ.* 1106a27 κ.εξ.), κάνει λόγο για το ιδανικό μέσο ανάμεσα σε δύο άκρα. Πρβλ. *Αισχ. Ευμ.* 529: *παντί μέσω τὸ κράτος θεὸς ὄπασεν*, *Κικ. Off.* 1.25: *mediocritatem illam . . . quae est inter nimium et parum*. *Mediocritas* σημαίνει μεσότητα και όχι μετριότητα. Μόνο στον Οράτιο υπάρχει ο χαρακτηρισμός *aurea* για τη *mediocritas*.

6–7 caret...caret: στην προκειμένη περίπτωση η στέρηση/έλλειψη είναι θετική συνέπεια της επιλογής της *aurea mediocritas*.

7–8 invidenda aula: επίθετο (εδώ γερονδιακό) και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Η *aula* είναι ένα μέγαρο (*OLD* s.v. 3) που με το μέγεθος και τον πλούτο του προκαλεί τον φθόνο. Για την ιδέα πρβλ. *Carm.* 3.1.45 *invidendis postibus* με σημ.

9–12 Για να στοιχειοθετήσει τη θέση του πως οτιδήποτε είναι ψηλό και ξεχωρίζει διατρέχει κίνδυνο και γίνεται στόχος, ο Οράτιος πλαισιώνει ένα παράδειγμα ανθρώπινου δημιουργήματος (*celsae turres*) με δύο παραδείγματα από τη φύση (*ingens pinus* και *summi montes*).

11 decidunt: το πρόθεμα *de-* δηλώνει κίνηση από πάνω προς τα κάτω και επιτείνει τη σημασία του απλού *cadere*.

13 sperat infestis, metuit secundis: στίχος με εξαιρετική ισορροπία και δομή: ρήμα + επίθετο, ρήμα + επίθετο. Και τα δύο επίθετα προσδιορίζουν το εννοούμενο *rebus*. Ελπίδα (*sperat*) και φόβος (*metuit*) είναι δύο συναισθήματα που συχνά αντιπαλεύουν.

14–15 bene praeparatum pectus: σύμφωνα με τη Στωική φιλοσοφία είναι πολύ σημαντικό ο άνθρωπος να είναι προετοιμασμένος να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της ζωής (*προφυλάξασθαι*). Πρβλ. *Διογ. Λαέρτ.* 6.63 (για τον Διογένη τον Κυνικό): *ἐρωτηθεὶς τί αὐτῷ περιγεγονεν ἐκ φιλοσοφίας, ἔφη, “καὶ εἰ μὴδὲν ἄλλο, τὸ γοῦν πρὸς πᾶσαν τύχην παρεσκευάσθαι.”*

15–17 informis hiemes...idem summovet: για τον Δία ως ρυθμιστή των εποχών πρβλ. *Carm.* 1.11.4: *seu pluris hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam* με σημ.

17–18 non...erit: ο Οράτιος προσπαθεί να περάσει το αισιόδοξο μήνυμα ότι τις δύσκολες εποχές θα τις διαδεχτούν καλύτερες, ωστόσο αυτό ισχύει και αντίστροφα, όπως έχει διαφανεί στην 4^η στροφή της ωδής.

18–20 quondam...Apollo: ο Απόλλωνας είναι ταυτόχρονα και θεός της μουσικής αλλά και θεός-τιμωρός, που σκορπάει τον όλεθρο με το τόξο και τα βέλη του, όπως έκανε πολύ χαρακτηριστικά με τους Αχαιούς στην *Ιλιάδα* (1.44-53). Για τη στενή σχέση του Αυγούστου με τον Απόλλωνα βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.32.

22–24 Η ωδή κλείνει, όπως ακριβώς ξεκίνησε, με ναυτικές εικόνες (κυκλική σύνθεση). Επίσης, η οριστική μέλλοντα *nives* (1) ζευγαρώνει με μία ακόμη οριστική μέλλοντα, *contrahes* (23).

10.3. Οράτιος *Carm.* 2.14

10.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Απευθυνόμενος στον Postumus (για το όνομα βλ. σημ. στους στίχους 1-2) ο Οράτιος γράφει για τον αναπόφευκτο ερχομό του θανάτου. Όσο και αν προσπαθούν οι άνθρωποι, πλούσιοι και φτωχοί, να τηρούν με ευσέβεια (*pietas*) τα καθήκοντά τους προς τους θεούς ή να αποφεύγουν τους πολέμους, η κατάληξή τους θα είναι ο θάνατος. Ο συμβουλευτικός χαρακτήρας είναι έντονος και σε αυτή την ωδή. Ο ποιητής έμμεσα προτρέπει τον Πόστουμο να απολαύσει τις ομορφιές της ζωής, όσο αυτό του επιτρέπεται, γιατί διαφορετικά αυτό θα το κάνει ο ανάξιος κληρονόμος του, στον οποίο θα περιέλθει όλος ο πλούτος που συγκέντρωσε στη ζωή του ο Πόστουμος, χωρίς να τον απολαύσει.

10.3.2. Λατινικό κείμενο

Eheu fugaces, Postume, Postume, labuntur anni nec pietas moram rugis et instanti senectae adferet indomitaetque morti,	
non, si trecenis quotquot eunt dies, amice, places illacrimabilem Plutona tauris, qui ter amplum Geryonen Tityonque tristi	5
compescit unda, scilicet omnibus quicumque terrae munere vescimur enaviganda, sive reges sive inopes erimus coloni.	10
Frustra cruento Marte carebimus fractisque rauci fluctibus Hadriae, frustra per autumnos nocentem corporibus metuemus Austrum:	15
visendus ater flumine languido Cocytos errans et Danaï genus infame damnatusque longi Sisyphus Aeolides laboris.	20

<p>Linquenda tellus et domus et placens uxor, neque harum quas colis arborum te praeter invisas cupressos ulla brevem dominum sequetur;</p> <p>absument heres Caecuba dignior servata centum clavibus et mero tinguet pavimentum superbo, pontificum potiore cenis.</p>	25
---	----

Πίνακας 10.5 Λατινικό κείμενο ωδής 2.14.

10.3.3. Λεξιλόγιο

eheu (επιφώνημα) = ε,ε / αλίμονο
 fugax, -acis (επίθ.) = αυτός που φεύγει, φυγάς
 Postumus, -i (β' αρσ) = Πόστουμος
 labor, lapsus sum, labi (αποθ. 3) = γλιστρώ
 annus, -i (β' αρσ) = χρόνος
 pietas, -atis (γ' θηλ) = ευσέβεια
 mora, -ae (α' θηλ) = καθυστέρηση, αναβολή
 ruga, -ae (α' θηλ) = ρυτίδα
 instans, -ntis (επίθ.) = παρών, αυτός που επίκειται
 senecta, -ae (α' θηλ) = γηρατειά
 adfero, attuli, allatum, adferre 3 = επιφέρω
 indomitus, a, um (επίθ.) = αδάμαστος, ανίκητος
 mors, mortis (γ' θηλ) = θάνατος
 treceni, ae, a (επίθ.) = τριακόσιοι
 amicus, -i (β' αρσ) = φίλος
 placo 1 = εξευμενίζω
 inlacrimabilis, is, e (επίθ.) = ανηλεής, αδάκρυτος
 Pluto, -onis (γ' αρσ) = Πλούτωνας
 taurus, -i (β' αρσ) = ταύρος
 amplius, a, um (επίθ.) = ευρύχωρος, άφθονος
 Geryon, -onis (γ' αρσ) = Γηρυόνης
 Tityus, -i (β' αρσ) = Τιτύος
 tristis, is, e (επίθ.) = θλιβερός
 compesco, compescui, -, compescere 3 = περιορίζω, φυλακίζω, κατέχω με τη βία, εμποδίζω
 unda, -ae (α' θηλ) = κύμα, νερό
 munus, -eris (γ' ουδ) = δώρο
 enavigo 1 = διαπλέω, διασχίζω
 inops, inopis (επίθ.) = φτωχός, άπορος
 colonus, -i (αρσ) = αγρότης
 frustra (επίρ.) = μάταια
 cruentus, a, um (επίθ.) = αιματηρός, αιματοβαμμένος
 Mars, Martis (γ' αρσ) = Άρης
 careo, carui, caritum, carere 2 = στερούμαι, απέχω
 frango, fregi, fractum, frangere 3 = σπάζω
 raucus, a, um (επίθ.) = βραχνός
 Hadria, -ae (α' αρσ) = Αδριατική
 fluctus, -us (δ' αρσ) = κύμα
 autumnus, -i (β' αρσ) = φθινόπωρο
 corpus, -oris (γ' ουδ) = σώμα
 noceo, nocui, nocitum, nocere 2 = βλάπτω

metuo, metui, -, metuere 3 = φοβάμαι
Auster, Austri (β' αρσ) = νότιος άνεμος
ater, atra, atrum (επίθ.) = μαύρος
flumen, -inis (γ' ουδ) = ρεύμα, ποτάμι
languidus, a, um (επίθ.) = νωθρός, άτονος
Cocytus, -i (β' αρσ) = Κωκυτός
ergo 1= περιπλανιέμαι, κυλάω (εδώ)
Danaus, -i (β' αρσ) = Δαναός
genus, -eris (γ' ουδ) = γένος
infamis, is, e (επίθ.) = διαβόητος, δύσφημος
damnatus, a, um (επίθ.) = καταδικασμένος
longus, a, um (επίθ.) = μακρύς, μακροχρόνιος
Sisyphus, -i (αρσ) = Σίσυφος
Aeolides, -ae (α' αρσ) = Αιολίδης, γιος του Αιόλου
labor, -oris (γ' αρσ) = μόχθος, έργο, ταλαιπωρία, φιλοπονία
linquo, liqui, -, linquere 3 = εγκαταλείπω
tellus, -uris (γ' θηλ) = γη
domus, -us (δ' θηλ) = σπίτι
colo, colui, cultum, colere 3 = καλλιεργώ
invisus, a, um (επίθ.) = μισητός
cupressus, -i (β' θηλ) = κυπαρίσσι
brevis, is, e (επίθ.) = σύντομος, βραχύβιος
sequor, secutus sum, sequi (αποθ. 3) = ακολουθώ
absumo, absumpsi, absumptum, absumere 3 = καταναλώνω
heres, -edis (γ' αρσ και θηλ) = κληρονόμος
Caecubus, a, um (επίθ.) = από το Καΐκουβο
dignus, a, um (επίθ.) = άξιος
servo 1= φυλάσσω
clavis, -is (γ' θηλ) = κλειδί
merum, -i (β' ουδ) = ανόθευτο κρασί, κρασί που δεν έχει αναμειχθεί με νερό
tingo/tinguo, tinxi, tinctum, tingere/tinguere 3 = βρέχω / βάφω
pavimentum, -i (β' ουδ) = πεζοδρόμιο
superbus, a, um (επίθ.) = υπέρτερος, ακριβός, υπερήφανος
potior, ior, ius (συγκρ. του rotis) = υπέρτερος, καλύτερος
cena, -ae (α' θηλ) = δείπνο

10.3.4. Μετάφραση

<p>Πόστουμε, Πόστουμε, αλίμονο, τα χρόνια γλιστρούν και φεύγουν, και η ευσέβεια δεν καθυστερεί τις ρυτίδες και τα γηρατειά που έρχονται και τον αδάμαστο θάνατο.</p>	
<p>Όχι, φίλε μου, ακόμη κι αν για όσες μέρες περάσουν εξευμενίσεις με τριακόσιους ταύρους τον ανηλεή Πλούτωνα, που κρατά φυλακισμένους τον τρισώματο Γηρυόνη και τον Τιτύο</p>	5
<p>με θλιβερό νερό που πρέπει να διασχίσουμε όλοι όσοι απολαμβάνουμε τα δώρα της γης είτε είμαστε βασιλιάδες είτε είμαστε φτωχοί αγρότες.</p>	10
<p>Μάταια θα ξεφεύγουμε από τον αιματοβαμμένο πόλεμο,</p>	

<p>και από τα κύματα της βραχνής Αδριατικής που σπάζουν, μάταια το φθινόπωρο θα φοβόμαστε τον Νοτιά που βλάπτει τα σώματά μας:</p>	15
<p>πρέπει να αντικρίσουμε τον μαύρο Κωκυτό που κυλάει με το νωθρό του ρεύμα και το διαβόητο γένος του Δαναού και τον Σίσυφο, τον γιο του Αιόλου, που καταδικάστηκε σε μακροχρόνιο μόχθο.</p>	20
<p>Πρέπει να εγκαταλείψουμε τη γη και το σπίτι και την αγαπημένη σύζυγο κι ούτε ένα από τα δέντρα που καλλιεργείς δεν θα ακολουθήσει εσένα, τον βραχύβιο κύριό τους, εκτός από τα μισητά κυπαρίσσια.</p>	
<p>Ένας αξιότερος κληρονόμος θα πίνει το Καΐκουβό σου, που το φυλάς με εκατό κλειδιά, και με κρασί ακριβό θα βάφει το πεζοδρόμιο, πιο καλό από εκείνο στα δείπνα των ποντιφικών.</p>	25

Πίνακας 10.6 Μετάφραση ωδής 2.14.

10.3.5. Σημειώσεις

1–2 eheu: το επιφώνημα *eheu* στην αρχή της ωδής δίνει τον τόνο για ολόκληρο το ποίημα.

fugaces...labuntur anni: για το γρήγορο πέρασμα του χρόνου, ένα από τα πολύ αγαπημένα θέματα του Ορατίου και της αρχαϊκής ελληνικής λυρικής ποίησης, βλ. *Carm.* 1.4, 1.9, 1.11, 4.7, 4.10. Πρβλ. Οβ. *Fast.* 6.771: *tempora labuntur tacitisque senescimus annis.*

Postume, Postume: συναισθηματικά φορτισμένη επανάληψη του ονόματος του αποδέκτη της ωδής. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε με ακρίβεια ποιος είναι αυτός ο Postumus. Ίσως να είναι ο ίδιος με τον Postumus που προσφωνείται στην ελεγεία 3.12 του Προπέρτιου. Πάντως, το όνομα είναι απολύτως ταιριαστό σε μια ωδή που πραγματεύεται το θέμα του θανάτου, καθώς αυτό το όνομα συνήθως δινόταν σε αγόρια που γεννιούνταν μετά τον θάνατο του πατέρα τους (Gloss. IV Plac. P 19): *Post(h)umus dicitur puer qui mortuo patre nascitur, quasi post humum patris.* Για περισσότερες πηγές της ετυμολογίας βλ. Maltby (1991) s.v.

2 pietas: η *pietas* ήταν θεμελιώδης αρετή του ρωμαϊκού *mos maiorum*, του Αινεία στην *Αινειάδα* και του ίδιου του Αυγούστου. Ήταν μία από τις τέσσερις αρετές του που χαρακτήριζαν στη χρυσή ασπίδα που του αφιέρωσε η Σύγκλητος. Βλ. σημ. στο *Carm.* 3.2.17-24.

4 indomitaque morti: ο θάνατος είναι αναπόδραστος και ανίκητος. Πρβλ. Ομ. *Ιλ.* 9.158: *Ἄϊδης τοι ἀμείλιχος ἦδ' ἀδάμαστος.*

5–7 trecenis tauris: οι πιο πλούσιες θυσίες ήταν οι εκατόμβες, οι θυσίες εκατό βοδιών που αναφέρονται στον Όμηρο. Η καθημερινή θυσία τριακοσίων βοδιών είναι κολοσσιαία υπερβολή.

illacrimabilem Plutona: επίθετο και προσδιοριζόμενο όνομα είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων. Ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής του ονόματος. Για τον Πλούτωνα που δεν δακρύζει και δεν δείχνει συμπόνοια και έλεος σε κανέναν πρβλ. Ομ. *Ιλ.* 9.158: *ἀμείλιχος*, Ορ. *Carm.* 2.3.24: *nil miserantis Orci.*

6 amice: στην αρχή του στίχου, μια προσφώνηση που φανερώνει την οικειότητα και την αγάπη μεταξύ των φίλων.

7–8 ter amplum Geryonen: ο Γηρυόνης ήταν ένας τρῖσωμος γίγαντας (Λουκρ. 5.28: *triplectora tergemini vis Geryonai*), με πολλά χέρια, που κατοικούσε στην Ισπανία. Ο δέκατος άθλος του Ηρακλή ήταν να του αποσπάσει τα βόδια του. Το κατάφερε σκοτώνοντας τον γίγαντα. Ο Οράτιος και πάλι διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής του ονόματος.

Εικόνα 10.4. Αγαματίδιο του Γηρυόνη (αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

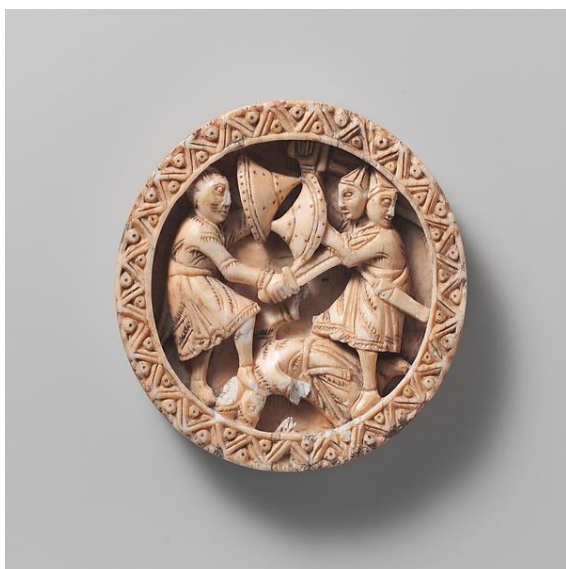
Εικόνα 10.5. Μελανόμορφος αμφορέας στον οποίο απεικονίζεται ο Ηρακλής που τοξεύει τον Γηρυόνη (ca. 540–530 π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 10.6. Αγαλματίδιο του Γηρύονη (αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 10.7. Ο Ηρακλής σκοτώνει τον Γηρύονη (Κολωνία, ca. 1150).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 10.8. Antonio Tempesta (1608), Ο Ηρακλής και τα βόδια του Γηρύονη.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

8–9 Tityon: ο Τιτυός ήταν γιος της Γαίας (Βεργ. *Aen.* 6.595: *Terrae omniparentis alumnus*). Αποπειράθηκε να βιάσει τη Λητώ, μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμης. Η τιμωρία για την πράξη του ήταν να βρίσκεται απλωμένος στον Κάτω κόσμο σε έκταση εννέα πλέθρων και ένας γύπας να τρώει ακατάπαυστα το συκώτι του, το οποίο διαρκώς αναγεννιέται (Βεργ. *Aen.* 596-600): *per tota novem cui iugera corpus / porrigitur, rostroque immanis vultur obunco / immortale iecur tondens fecundaque poenis / viscera rimaturque epulis habitatque sub alto / pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.*

Εικόνα 10.9. Cornelis Cort (ca. 1533–1578), *Η τιμωρία του Τιτυού.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

tristi unda: τα νερά της Στυγός (ή του Αχέροντα) στον Κάτω κόσμο. Πρβλ. Βεργ. *Georg.* 4.479: *inamabilis unda.*

10 munere vescimur: το αποθετικό ρήμα *vescor* παίρνει αντικείμενο σε αφαιρετική.

11–12 sive reges sive inopes erimus coloni: επεξηγεί το *omnibus* του στίχου 9 (δοτική του ενεργούντος προσώπου στο γερουνδικό *enaviganda*). Ο θάνατος είναι κοινός για όλους, πλούσιους και φτωχούς. Πρβλ. *Carm.* 1.4.13 κ.ε.: *pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas / regumque turris.*

11 enaviganda: πάνω στη βάρκα του Χάροντα, του βαρκάρη του Κάτω κόσμου, ο οποίος μεταφέρει τις ψυχές πάνω στα νερά του Αχέροντα. Πρβλ. *Carm.* 2.3.28. Τα τρία γερουνδικά που χρησιμοποιούνται στην ωδή, *enaviganda* (11), *visendus* (17) και *linquenda* (21), τονίζουν το αναπόδραστο του θανάτου.

13–16 Είναι μάταια οποιαδήποτε προσπάθεια των ανθρώπων να αποφύγουν τον θάνατο, κάτι που τονίζεται από την αναφορά του επιρρήματος *frustra* στην αρχή των στίχων 13 και 15. Με ένα τρίκωλον ο Οράτιος ενδεικτικά αναφέρει τρεις τρόπους απόπειρας αποφυγής του θανάτου: αποφυγή του πολέμου (*cruento Marte carebimus*), των θαλασσινών ταξιδιών (*fractisque rauci fluctibus Hadriae*) και του ανθυγιεινού καιρού (*frustra per autumnos nocentem / corporibus metuemus Austrum*).

Marte: μετωνυμία, αντί του *bello*.

Hadriae: για την Αδριατική ως επικίνδυνη και τρικυμιώδη θάλασσα βλ. σημ. στο *Carm.* 1.3.15.

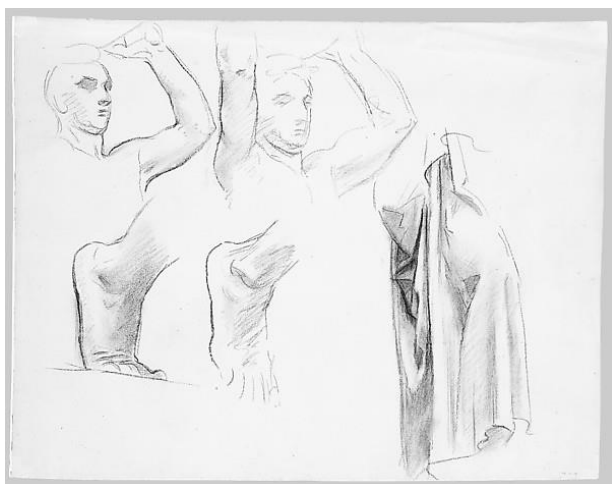
Austrum: *Auster* είναι το λατινικό όνομα του νότιου ανέμου (επίσης και *Notus*). Ο νότιος άνεμος θεωρούνταν ανθυγιεινός εξαιτίας του συνδυασμού ζέστης και υγρασίας.

17–18 visendus: για το γερουνδικό βλ. σημ. στον στίχο 11.

ater...Cocytos: ένας από τους ποταμούς του Κάτω κόσμου (οι άλλοι ήταν η Στυξ, ο Αχέρων, ο Πυριφλεγέθων και η Λήθη, αν και κάποιοι από αυτούς συχνά αναφέρονται και ως λίμνες). Το όνομα σημαίνει 'θρήνος' (< *κακύω* = θρηνώ). Ο ποταμός χαρακτηρίζεται μαύρος λόγω του συσχετισμού του με τον θάνατο, αλλά και επειδή διαρρέει τον σκοτεινό Άδη. Σε αντίθεση με τους ποταμούς του Άνω κόσμου ο Κωκυτός ρέει αργά και ράθυμα (*flumine languido*).

18–19 Danai genus infame: πρόκειται για τις πενήντα κόρες του Δαναού. Ο Δαναός είχε δίδυμο αδερφό του τον Αίγυπτο, ο οποίος είχε πενήντα γιους και ήθελε να τους παντρέψει με τις κόρες του Δαναού. Επειδή όμως ο Δαναός γνώριζε μια προφητεία, σύμφωνα με την οποία θα τον σκότωνε ένας γαμπρός του, διέφυγε μαζί με τις κόρες του στο Άργος. Όταν ο Αίγυπτος με τους γιους του έφτασαν στο Άργος, ο Δαναός αναγκάστηκε να συναινέσει στους γάμους των θυγατέρων του με τους ξαδέλφους τους, ωστόσο διέταξε τις κόρες του να σκοτώσουν τους συζύγους τους. Όλες υπάκουσαν εκτός από την Υπερμήστρα, η οποία από έρωτα για τον άντρα της, Λυγκέα, τον βοήθησε να διαφύγει. Στον Κάτω κόσμο η τιμωρία των Δαναΐδων για το έγκλημά τους ήταν αέναη. Ήταν καταδικασμένες να κουβαλούν νερό μέσα σε τρύπια αγγεία. Ο μύθος ήταν πολύ δημοφιλής στην Αυγούστεια λογοτεχνία (Προπ. 2.31.4, 4.11.27 κ.ε., Τιβ. 1.3.79 κ.ε., Οβ. *Am.* 2.2.4, *Her.* 14, *Ars* 1.73 κ.ε., *Tr.* 3.1.59-66).

Αγάλματα των Δαναΐδων είχαν τοποθετηθεί στο περιστύλιο του ναού του Απόλλωνα στον Παλατινό λόφο.

Εικόνα 10.10. *John Singer Sargent (1921–25), Σπουδή για τις «Δαναΐδες».*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

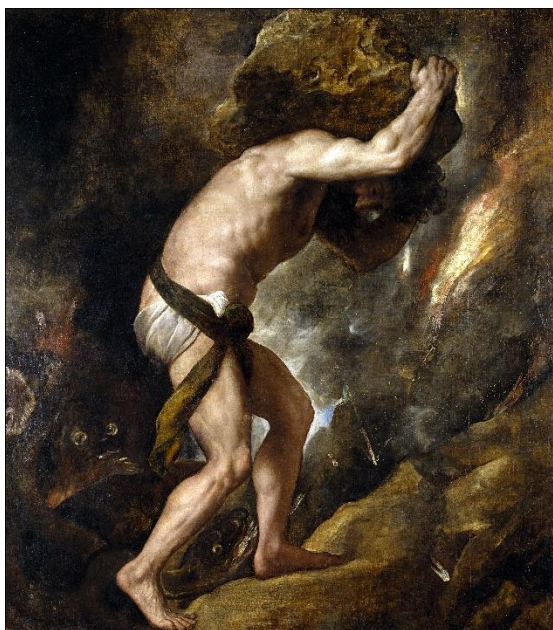
19–20 Sisyphus Aeolides: ο Σίσυφος ήταν γιος του βασιλιά των ανέμων, Αιόλου. Θεωρείται ο μυθικός ιδρυτής της Κορίνθου. Ξεγέλασε αρκετές φορές τους θεούς, πρόδωσε τα μυστικά τους και γι' αυτό τιμωρήθηκε στον Κάτω κόσμο να σπρώχνει αιωνίως έναν τεράστιο βράχο προς την κορυφή ενός λόφου. Όταν έφτανε στην κορυφή, ο βράχος ξανακυλούσε προς τα κάτω και το μαρτύριο του Σίσυφου επαναλαμβανόταν αέναα.

Το επίθετο (*longi*) και το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό (*laboris*) είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

Εικόνα 10.11. *Σίσυφος και Τάνταλος* (16^{ος} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 10.12. *Τιτσιάνο* (1548-9), *Σίσυφος*.

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Punishment_sisyph.jpg?uselang=el).

21–22 *linquenda*: για το γερονδιακό βλ. σημ. στον στίχο 11.

tellus et domus et placens uxor: το πολυσύνδετο τονίζει τις πολλαπλές οδυνηρές απώλειες κατά τον θάνατο.

23 *invisas cupressos*: το κυπαρίσσι συμβολίζει τον θρήνο και τον θάνατο. Όταν ο νεαρός Κυπάρισσος, αγαπημένος του θεού Απόλλωνα, σκότωσε κατά λάθος το αγαπημένο του ελάφι, από την υπερβολική του λύπη μεταμορφώθηκε στο ομώνυμο δέντρο. Βλ. *Met.* 10.106-142.

Εικόνα 10.13. Cornelis Cort (1565), *Κυπάρισσος*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

25 absumet heres: για τον ανάξιο κληρονόμο βλ. *Carm.* 2.3.20 με σημ.

Caecuba: εννοείται *vina*. Για το ιταλικό αυτό κρασί βλ. σημ. στο *Carm.* 1.37.5.

dignior: λέγεται για τον κληρονόμο με ειρωνική διάθεση. Ο σπάταλος κληρονόμος «αξίζει» περισσότερο το κρασί που φυλάει ευλαβικά και προσεκτικά (*centum clavibus*) στο κελάρι του ο συννετός Πόστουμος, γιατί ξέρει πώς να το απολαύσει.

26–27 mero tinguet pavimentum superbo: για τη χρήση του *merum* με τη σημασία ‘κρασί’ βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.10. Ο σπάταλος και ανάξιος κληρονόμος θα χαραμίσει αδιάφορα το εκλεκτό κρασί ρίχνοντάς το στο πάτωμα του μεγάρου του Πόστουμου. Επίθετο (*superbo*) και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό (*mero*) είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Οράτιου.

28 pontificum potiore cenis: η πολυτέλεια των ευωχίων των ανώτατων ιερέων της Ρώμης ήταν παροιμιώδης. Πρβλ. *Carm.* 1.37.2-4 *Saliaribus dapibus*. Για τον *pontifex* βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.8-9.

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹³

Carm. 2.3

Γρόλλιος 1992, 38-48

Cavarzere 1996, 205 κ.ε. (για τους στίχους 1-4)

¹³ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Davis, G. 1991, 161 κ.ε.
Esser 1976, 46-52
Garrison 1991, 262-264
Gold 1993, 23-25
Hering 1979
Juhnke 1975
Kießling/Heinze 1930, 173-176
Lebek 1981, 2057 κ.ε.
Lee 1969, 95-102
Lefèvre 1993a, 182-184
Lefèvre 1993b, 149
Macleod 1979
Maleuvre 1995-1997, II, 159-165
Minadeo 1982, 70-73
Neumeister 1976b
Nisbet/Hubbard 1970-1978, II, 51-66
Numberger 1972, 149-153, 525 κ.ε.
Pöschl 1994
Quinn 1980, 200-203
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 644-648
Röver/Oppermann 1961, 49-51
Schwind 1965, 28-36
Shorey 1910
Sutherland 2002, 81-90
Syndikus 1972/73, I, 359-364
West, D.A. 1998, 20-29
Williams, G. 1968, 112 κ.ε.
Woodman 1970
Zellner 2002

Carm. 2.10

Γρόλλιος 1992, 109-117
Collinge 1961, 172-174
Connor 1987, 165 κ.ε.
Davis, G. 1991, 167-169
Esser 1976, 120 κ.ε.
Garrison 1991, 273 κ.ε.
Gerding 2004

Gibson R.K. 2007, 17
Görgemanns 1995
Holtermann 1997
Kießling/Heinze 1930, 198-201
Lebek 1981, 2058-2061
Lefèvre 1993a, 184-186
Lefèvre 1993b, 151-153
Maleuvre 1995-1997, II, 175-184
Mauch 1986, 219-226
Maurach 2001, 260-264
Minadeo 1982, 142-144
Nisbet/Hubbard 1970-1978, II, 151-166
Numberger 1972, 163-166
Quinn 1980, 215-218
Reagan 1970
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 671-673
Röver/Oppermann 1961, 54-56
Shorey 1910
Sutherland 2002, 118-125
Syndikus 1972/73, I, 398-403
Tarrant 1995, 40-43
Tränkle 1994, 206-210
Watkins 1985
West, D.A. 1998, 66-73
Wülfing 2002
Zielinski 1986

Carm. 2.14

Anderson 1968, 45-61
Barchiesi 2005, 155-157 (για τον στίχο 22)
Γρόλλιος 1992, 156-167
Commager 1962, 285-287
Connor 1987, 156-158
Esser 1976, 115 κ.ε.
Garrison 1991, 279 κ.ε.
Heuzé 1991/92
Kießling/Heinze 1930, 216-219
Krasser 1995, 123 (για τους στίχους 21-40)

Lee 1969, 99-101
Lefèvre 1993a, 208 κ.ε.
López Muñoz 1991
Maleuvre 1991
Marcovich 1980
Minadeo 1982, 74-76
Nisbet/Hubbard 1970-1978, II, 222-241
Numberger 1972, 178-181.531 κ.ε.
Paschalis 1994/95, 181 κ.ε. 186-188 (για τους στίχους 1-4, 5-12)
Pasquali 1920, 643-649
Quinn 1980, 224-227
Roberts 1991
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 687-692
Röver/Oppermann 1961, 56-58
Rudd 1960, 376-379
Schwind 1965, 40-46
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 428-434
West, D.A. 1998, 96-103
White P. 1995
Williams, G. 1968, 584-586

Κεφάλαιο 11 – Ύμνοι

Σύνοψη

Ύμνοι: 1.10 (*Mercuri, facunde nepos*), 1.21 (*Dianam tenerae dicite virgines*), 1.30 (*O Venus*), 2.19 (*Bacchum in remotis*), 3.18 (*Faune*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 και 10 του παρόντος συγγράμματος.

11.1. Οράτιος *Carm.* 1.10

11.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Η ωδή αυτή εντάσσεται στη μακρά παράδοση της υμνολογίας σε ελληνική και λατινική λογοτεχνία. Ίσως πρότυπό της να υπήρξε ένας αντίστοιχος ύμνος του Αλκαίου για τον Ερμή, από τον οποίον σώζεται μόνο η αρχή (fr. 308 L-P): *χαῖρε, Κυλλάνας ὁ μέδεις, σὲ γάρ μοι / θῦμος ὕμνην, τὸν κορύφαισιν ἔ ἀγάϊς ἔ / Μαῖα γέννατο Κρονίδαί μίγαισα / παμβασίλῃ.*

Ο Οράτιος είχε στενή σχέση με τον θεό *Mercurius*, το ιταλικό αντίστοιχο του Έλληνα Ερμή, και τον θεωρούσε τρόπον τινά προστάτη του (πρβλ. *Carm.* 2.7.13 κ.ε., όπου αποδίδει στον Ερμή τη σωτηρία του από το πεδίο της μάχης των Φιλίππων: *sed me per hostis Mercurius celer / denso paventem sustulit aere*).

Η ωδή αυτή εξυμνεί τον Ερμή στις πολυάριθμες εκφάνσεις του, χωρίς να διατυπώνει κάποιο αίτημα από τον θεό· ανήκει δηλαδή στο επιδεικτικό γένος. Ο Οράτιος αναφέρεται σε διαφορετικές ιδιότητες και δραστηριότητες του θεού: εκπολιτιστής των ανθρώπων με τη γλώσσα και τον αθλητισμό (*λόγιος* και *έναγώνιος* 1-4), κήρυκας και αγγελιαφόρος των θεών (5 κ.ε.), ευρετής της λύρας (6), παιχνιδιάρης και κλέφτης (*κλόπιος* 7-12), διάκτωρ (13-16), ψυχοπομπός (17-20).

Στην ωδή είναι ευδιάκριτα χαρακτηριστικά υμνολογικά στοιχεία:

- α) προσφώνηση του θεού (1),
- β) καταγωγή του θεού-γενεαλογία (1),
- γ) αναφορική πρόταση (2-4),
- δ) αρετές και πράξεις του θεού (αρεταλογία, βλ. προηγούμενη παράγραφο),
- ε) η χρήση του β' ενικού προσώπου (*te* 5, *te* 9, *duce te* 13, *tu* 17),
- στ) ο λεγόμενος «μύθος», δηλαδή χαρακτηριστικά στιγμιότυπα από τη δραστηριότητα του θεού (το επεισόδιο της κλοπής του κοπαδιού του Απόλλωνα 9-12, η προστασία του Πριάμου κατά την πορεία του προς τη σκηνή του Αχιλλέα 13-16).

11.1.2. Λατινικό κείμενο

Mercuri, facunde nepos Atlantis, qui feros cultus hominum recentum voce formasti catus et decorae more palaestrae, te canam, magni Iovis et deorum nuntium curvaeque lyrae parentem, callidum quidquid placuit iocoso condere furto.	5
---	---

te, boves olim nisi reddidisses per dolum amotas, puerum minaci voce dum terret, viduus pharetra risit Apollo.	10
quin et Atridas duce te superbos Pio dives Priamus relicto Thessalosque ignis et iniqua Troiae castra fefellit.	15
tu pias laetis animas reponis sedibus virgaque levem coerces aurea turbam, superis deorum gratus et imis.	20

Πίνακας 11.1 Λατινικό κείμενο ωδής 1.10.

11.1.3. Λεξιλόγιο

facundus, a, um (επίθ.) = ομιλητικός, εύλωτος
 recens, recentis (επίθ.) = πρόσφατος, καινούριος
 catus, a, um (επίθ.) = συνετός
 callidus, a, um (επίθ.) = πονηρός, επιτήδειος, επιδέξιος
 iocosus, a, um (επίθ.) = παιχιδιάρικος
 reddo, reddidi, redditum, reddere 3 = επιστρέφω
 amoveo, amovi, amotum, amovere 2 = αφαιρώ, απομακρύνω
 relinquo, reliqui, relictum, relinquere 3 = εγκαταλείπω, αφήνω
 fallo, fefelli, falsum, fallere 3 = εξαπατώ
 laetus, a, um (επίθ.) = ευτυχισμένος, μακάριος
 virga, -ae (α' θηλ) = ραβδί
 coerceo, coecui, coercitum, coercere 2 = περιορίζω, περικλείω

11.1.4. Μετάφραση

Ερμή, εύλωτε εγγονέ του Άτλαντα, που συνετά διαμόρφωσες με λόγο τους άγριους τρόπους των πρώτων ανθρώπων και με τη συνήθεια της ωραίας παλαίστρας,	
εσένα θα υμνήσω, που είσαι του μεγάλου Δία και των θεών αγγελιαφόρος και ευρετής της κυρτής λύρας, επιδέξιος να κρύβεις ό,τι σου αρέσει με παιχιδιάρικη κλεψιά.	5
Παιδί ήσουν, όταν κάποτε ο Απόλλωνας με απειλητική φωνή σε τρώμαζε, αν δεν του έδινες πίσω τα βόδια που του έκλεψες με δόλο, και γέλασε έχοντας χάσει τη φαρέτρα του.	10
Αλλά και ο πλούσιος Πρίαμος αφήνοντας το Ίλιο με σένα οδηγό ξεγέλασε τους υπερόπτες Ατρείδες και τις θεσσαλικές φωτιές και τα στρατόπεδα τα εχθρικά στην Τροία.	15

Εσύ τοποθετείς τις ευσεβείς ψυχές
σε τόπους ευτυχισμένους και με το χρυσό σου ραβδί συγκεντρώνεις
το ανάλαφρο πλήθος, αγαπητός στους ουράνιους
και τους υποχθόνιους θεούς.

20

Πίνακας 11.2 Μετάφραση ωδής 1.10.

11.1.5. Σημειώσεις

1 Mercuri: ονομαστική προσφώνηση του θεού στο ξεκίνημα της ωδής-ύμνου. Ο Mercurius ήταν πιθανόν θεότητα ετρουσκικής προέλευσης που αργότερα ταυτίστηκε με τον Έλληνα Ερμή.

facunde nepos Atlantis: πατέρας του Ερμή ήταν ο Δίας και μητέρα του η Μαία, η οποία ήταν μία από τις Πλειάδες και κόρη του Ατλαντα. Ο Ερμής, ανάμεσα στις άλλες του ιδιότητες, θεωρούνταν ο θεός του λόγου (*λόγιος Έρμης*) και προστάτης των ποιητών. Ο Οράτιος τον θεωρούσε προσωπικό του προστάτη και είχε ιδιαίτερα στενή σχέση μαζί του (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα).

2–4 qui...formasti...palaestrae: αναφορική πρόταση για να παρουσιαστούν τα επιτεύγματα του θεού, ένα από τα βασικά υμνολογικά χαρακτηριστικά.

feros cultus hominum recentum: ο Οράτιος αναφέρεται στους πρωτόγονους ανθρώπους, οι οποίοι δεν κατείχαν την ομιλία και είχαν άγριους και βάρβαρους τρόπους.

catus: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου.

voce formasti: συγκεκριμένος τύπος του β' προσώπου ενικού της οριστικής παρακειμένου (αντί *formavisti*) για μετρικούς λόγους. Ο Ερμής πιστώνεται με τη χορήγηση του λόγου στους ανθρώπους (*λόγιος Έρμης*) και τη βοήθεια που παρέσχε στο ανθρώπινο γένος, ώστε να περάσει από τη βαρβαρότητα στον πολιτισμό.

decorae...palaestrae: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Στις παλαιστές και τα γυμναστήρια υπήρχαν προτομές και αγάλματα του Ερμή, ο οποίος θεωρούνταν προστάτης της φυσικής άσκησης και των αγώνων (*έναγώνιος Έρμης*).

5–6 te canam: στην αρχή της δεύτερης στροφής ο Οράτιος αναγγέλλει το είδος και το περιεχόμενο της ωδής: θα είναι ένας ύμνος στον Ερμή. Η χρήση του β' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας αποτελεί βασικό υμνολογικό χαρακτηριστικό. Πρβλ. *te* (9), *te* (13), *tu* (17). Βλ. επίσης *Carm.* 1.10.9-12, 13-16, 17-20, 2.19.17-21, 3.13.9-10, 3.18.10.

magni Iovis et deorum nuntium: ο Ερμής είναι ο αγγελιαφόρος των θεών γενικότερα και του Δία ειδικότερα (Hσ. *Θεογ.* 939: *κήρυκ' άθανάτων*, Βεργ. *Aen.* 4.356: *interpretes divum Iove missus ab ipso*). Η Τρις είναι αγγελιαφόρος της Ήρας. Φορούσε φτερωτό σκούφο (*πέτασος*) και είχε φτερωτά σανδάλια (*talaria*). Πολύ εύστοχα και πετυχημένα, η κεφαλή του Ερμή απεικονίζεται στον λογότυπο των Ελληνικών Ταχυδρομείων.

Εικόνα 11.1. Ο λογότυπος των Ελληνικών Ταχυδρομείων.

6 curvaeque lyrae parentem: ο Ερμής είναι ο *πρώτος εύρετής* της λύρας. Κατασκεύασε το ηχείο της από το καβούκι μιας χελώνας και τις χορδές της από τα έντερα μιας κατσίκας. Βλ. *Ομηρ. Ύμν. εις Ερμίν* 24-61.

Εικόνα 11.2. *Albert E. Harnisch (1862), Ερμής και χελώνα.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

7–8 callidum...furto: ο Ερμής ως *δόλιος* και *κλώψ* (κλέφτης). Μερικά από τα επίθετα που του προσδίδονται στον 4^ο Ομηρικό ύμνο είναι *δολομήτης*, *ήπεροπευτής*, *δολοφράδης*, *πολύτροπος*, *κλεψίφρων*, *ποικιλομήτης*. Στην αμέσως επόμενη στροφή ο Οράτιος θα αφηγηθεί ένα επεισόδιο από τη ζωή του θεού, που θα αποδείξει αυτή του την ιδιότητα.

Εικόνα 11.3. *Χάλκινο αγαλματίδιο του Ερμή (1^{ος} – 2^{ος} αι. μ.Χ.).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

iocosus...furto: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Ο ποιητής φροντίζει να επισημάνει ότι οι κλοπές του Ερμή είναι παιγνιδιάρικες και γίνονται με σκοπό τη διασκέδαση.

condere: απαρέμφατο της αναφοράς από το *callidum*.

9–12 Te: για τη χρήση του β' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας ως υμνολογικό χαρακτηριστικό βλ. *te canam* (5) με σημ.

boves...per dolum amotas: όταν ο Δίας σκότωσε με κεραυνό τον γιο του Απόλλωνα, τον Ασκληπιό, ο Απόλλωνας για να εκδικηθεί, σκότωσε τους Κύκλωπες οι οποίοι κατασκεύαζαν τους κεραυνούς του Δία. Για να τον τιμωρήσει, ο Δίας υποχρέωσε τον Απόλλωνα να υπηρετήσει ως βοσκός των κοπαδιών του βασιλιά των Φερών, Άδμητου. Για να πειράξει τον μεγάλο του αδελφό, ο Ερμής έκλεψε από τον Απόλλωνα τα βόδια του Άδμητου και τα έκρυψε σε μια σπηλιά, τραβώντας τα από την ουρά προς τα πίσω, έτσι ώστε τα ίχνη να φαίνονται ότι οδηγούν έξω από τη σπηλιά. Πρβλ. τον τρόπο με τον οποίο ο Κάκος έκλεψε από τον Ηρακλή τα βόδια του Γηρυόνη. Την κλοπή των βοδιών του Απόλλωνα από τον Ερμή ανέφερε και ο Αλκαίος στον ύμνο του προς τον θεό (fr. 308 L-P), σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πausανία (7.20.4): *βουσι γὰρ χαίρειν μάλιστα Ἀπόλλωνα Ἀλκαῖος τε ἐδήλωσεν ἐν ὕμνῳ τῷ ἐς Ἑρμῆν, γράψας ὡς ὁ Ἑρμῆς βοῦς ὑφέλοιτο τοῦ Ἀπόλλωνος.*

Εικόνα 11.4. Marco Dente (16^{ος} αι.), *Ο Απόλλωνας βόσκει τα κοπάδια του Άδμητου* (από το *Speculum Romanae Magnificentiae*).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

puerum: ο Ερμής έκλεψε τα βόδια του Απόλλωνα την ημέρα που γεννήθηκε. Βλ. *Ομηρ. Ὑμν. εἰς Ἑρμῆν* 17-19: *ἤφως γεγονὸς μέσῳ ἤματι ἐγκιθάριζεν, / ἐσπέριος βοῦς κλέμεν ἐκηβόλου Ἀπόλλωνος, / τετράδι τῆ προτέρῃ τῆ μιν τέκε πότνια Μαῖα.*

minaci voce: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

11–12 viduus pharetra risit Apollo: όσο ο Απόλλωνας ήταν εξοργισμένος για την απώλεια του κοπαδιού του Άδμητου και έψαχνε να το βρει, ο Ερμής βρήκε την ευκαιρία να του αρπάξει και τη φαρέτρα, ουσιαστικά αποπλίζοντάς τον. Για να τον ξεευμενίσει, ο Ερμής δώρισε στον Απόλλωνα τη λύρα που μόλις είχε εφεύρει και ο Απόλλωνας ως αντάλλαγμα του δώρισε το ραβδί του. Πρόκειται για το κηρύκειον (*caduceus, virga*) που είχε πάντα μαζί του στις αποστολές του ο Ερμής και με το οποίο οδηγούσε ως ψυχοπομπός τις ψυχές στον Άδη (βλ. παρακάτω *virga aurea* 18 κ.ε.) είτε επίσης έδινε και αφαιρούσε τον ύπνο από τους ανθρώπους.

Το γέλιο του Απόλλωνα, όταν συνειδητοποιεί ότι έπεσε θύμα εξαπάτησης από ένα μωρό μίας ημέρας, επιβεβαιώνει τον χαρακτηρισμό *iocosum furtum* (7 κ.ε.) για τις κλεψιές του Ερμή.

Εικόνα 11.5. Απόλλωνας με λύρα (τέλη 16^{ου} αι.).

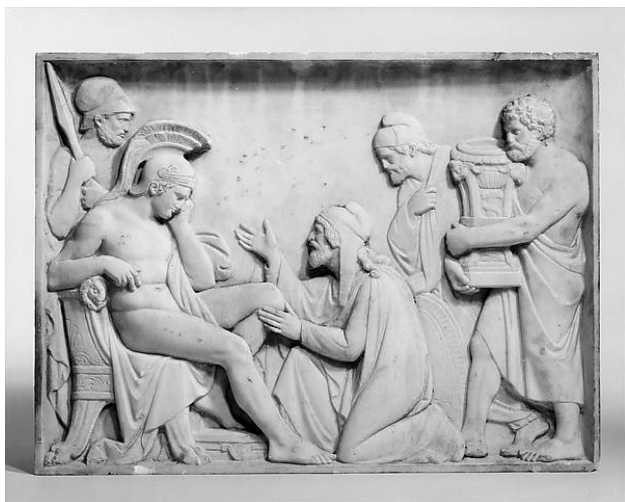
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

13–16 Quin et...fefellit: αφού αφηγήθηκε μια ανάλαφρη και χιουμοριστική ιστορία για τον θεό, ο Οράτιος τώρα αφηγείται ένα σοβαρό επεισόδιο, ομηρικής προέλευσης, στο οποίο πρωταγωνίστησε (Ιλ. 24.339-467). Ο Ερμής ως οδηγός και προστάτης του βασιλιά Πριάμου, τον κάλυψε με μια νεφέλη, ώστε να είναι αόρατος από τους εχθρούς του, και τον οδήγησε μέσα από το πεδίο της μάχης και το στρατόπεδο των Αχαιών στη σκηνή του Αχιλλέα, προκειμένου να εξαγοράσει το νεκρό σώμα του Έκτορα (*διάκτωρ Έρμης* < διά + ἄγω).

Εικόνα 11.6. Giuseppe Girometti (ca. 1815–25), Ο Πριάμος ικετεύει τον Αχιλλέα για το σώμα του Έκτορα.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.7. *Giovanni Maria Benzoni (1809–1873), Ο Πρίαμος ικετεύει τον Αχιλλέα για το σώμα του Έκτορα.*
 © Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Atridas superbos: πατρωνυμικό επίθετο. Γιοι του Ατρέα ήταν ο Αγαμέμνωνας και ο Μενέλαος. Ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη του ελληνικού τύπου της αιτιατικής πληθυντικού (-as). Τους χαρακτηρίζει *superbos* λόγω της αλαζονείας και της υπερονίας τους, ιδιαίτερα του Αγαμέμνονα, αρχιστράτηγου των Ελλήνων. Άλλωστε, το επεισόδιο παρουσιάζεται από την οπτική γωνία του Πριάμου και των Τρώων.

duce te: ιδιόμορφη αφαιρετική απόλυτη. Πρβλ. *Carm.* 1.2.52 για τον Οκταβιανό, 1.6.4 για τον Αγρίππα. Για τη χρήση του β' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας ως υμνολογικό χαρακτηριστικό βλ. *te canam* (5) με σημ.

lilio relicto: για τη χρήση του ουδέτερου τύπου του ονόματος βλ. *Carm.* 3.3.18 με σημ.

dives Priamus: ο πλούτος της Τροίας και του βασιλιά της ήταν παροιμιώδης (Ομ. *Ιλ.* 18.288 κ.ε., 24.544-6). Επιπλέον, το επίθετο *dives* παραπέμπει στα πλούσια λύτρα, με τα οποία ο Πρίαμος εξαγόρασε το σώμα του νεκρού Έκτορα.

Thessalosque ignis: ο Αχιλλέας καταγόταν από τη Φθία της Θεσσαλίας. Οι φωτιές αυτές είναι οι φωτιές της φρουράς για τη φύλαξη του στρατοπέδου.

Troiae: δοτική αντικειμενική από το *iniq̄ua* και όχι γενική κτητική από το *castra*. Ο Οράτιος αναφέρεται στα στρατόπεδα των Αχαιών, που ήταν εχθρικά προς την Τροία.

16 fefellit: όπως και τον Απόλλωνα στην προηγούμενη στροφή, έτσι και τώρα ο Ερμής κατάφερε να ξεγελάσει και τους Ατρείδες και τη φρουρά του στρατοπέδου των Ελλήνων, οδηγώντας με ασφάλεια τον Πρίαμο στη σκηνή του Αχιλλέα, όπως τον είχε διατάξει ο Δίας (Ομ. *Ιλ.* 24.336-8): *βάσκ' ἴθι καὶ Πρίαμον κοίλας ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν / ὡς ἄγαγ', ὡς μήτ' ἄρ τις ἴδη μήτ' ἄρ τε νοήση / τῶν ἄλλων Δαναῶν, πρὶν Πηλεΐωνα δ' ἰκέσθαι.*

17–20 Ο Ερμής ως ψυχοπομπός. Για την ιδιότητά του αυτή βλ. ενδεικτικά Ορ. *Carm.* 1.24.15-18, Ομ. *Οδ.* 24.9 κ.ε., Σοφ. *Αίας* 831 κ.ε.

Εικόνα 11.8. Ερμής (17^{ος} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Tu: για τη χρήση του β' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας ως υμνολογικό χαρακτηριστικό βλ. *te canam* (5) με σημ.

pias laetis animas...sedibus και **virgaque levem...aurea turbam:** η διάταξη των επιθέτων και των προσδιοριζόμενων ουσιαστικών και στις δύο ομάδες όρων είναι *a-b-a-b*.

laetae sedes είναι τα Ηλύσια πεδία, όπου βρίσκονται και αναπαύονται οι ψυχές των μακάριων και ευσεβών νεκρών. Πρβλ. Βεργ. *Aen.* 6.638 κ.ε.: *devenere locos laetos et amoena virecta / fortunatorum nemorum sedesque beatas*.

18–19 virga aurea: για το κηρύκειον (*caduceus*) του Ερμή βλ. σημ. στους στίχους 11-12. Ο θεός αποκαλείται *χρυσόρραπς* στην *Οδύσσεια* (5.87, 10.277, 331).

19–20 superis...imis: δοτικές αντικειμενικές από το *gratus*.

deorum: γενική αντικειμενική στα *superis* και *imis*.

11.2. Οράτιος *Carm.* 1.21

11.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή (δύο ασκληπιάδειοι ελάσσονες, ένας φερεκράτειος και ένας γλυκώνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη. Πιθανό είναι η ωδή να μην γράφτηκε για κάποια συγκεκριμένη δημόσια γιορτή.

Ο Οράτιος έχει τον ρόλο χοροδιδάσκαλου, ο οποίος προετοιμάζει τον χορό που θα ψάλλει λατρευτικό τραγούδι, ύμνο, προς τιμήν της Λητώ και των δύο παιδιών της, του Απόλλωνα και της Άρτεμης (πρβλ. *Ομ. Ύμν. εις Απόλλ.* 158 κ.ε.: *αἴ τ' ἐπεὶ ἄρ' πρῶτον μὲν Ἀπόλλων' ὑμνήσωσιν, / αὐτίς δ' αὖ Λητώ τε καὶ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν*). Στην πραγματικότητα πρόκειται για δύο χορούς (ή για έναν χορό χωρισμένο σε δύο ημιχόρια). Τα αγόρια θα εξυμνήσουν τον Απόλλωνα και τα κορίτσια την Άρτεμη και τη Λητώ. Υποτίθεται ότι η ωδή δεν είναι ο ίδιος ο ύμνος, αλλά περισσότερο αναφορά στα τελετουργικά μέρη του ύμνου που πρόκειται να ψαλεί και στο περιεχόμενό τους, ωστόσο, τελικά καταλήγει να είναι ο ύμνος αυτός (πρβλ. *Carm.* 1.26, 1.32). Η δομή του είναι ευδιάκριτη: α) επίκληση (1-4), β) έπαινος, εγκωμιαστική απαρίθμηση των κατορθωμάτων και των τόπων δράσης της θεότητας (5-12), γ) ευχή-παράκληση (13-16).

Οι τρεις αυτοί θεοί αποτελούν, *mutatis mutandis*, την «Αγία Τριάδα» του Αυγούστειου καθεστώτος, συνεπώς η ωδή έχει ενδιαφέρουσες πολιτικές προεκτάσεις. Στον Παλατινό λόφο ο Αύγουστος είχε

κατασκευάσει περίλαμπρο ναό του Απόλλωνα (28 π.Χ.), όπου υπήρχαν αγάλματα των τριών θεών. Ο ύμνος καταλήγει να έχει πατριωτική διάσταση, καθώς ο χορός απευθύνει παράκληση στον Απόλλωνα να προστατέψει τη Ρώμη και τον Καίσαρα (δηλ. τον Οκταβιανό) και να στείλει πολέμους και δεινά στους εχθρούς των Ρωμαίων. Αποκτά δηλαδή χαρακτήρα απευκτικό και προσομοιάζει σε παιάνα, σε λατρευτικό άσμα που κατά κανόνα έψαλλε ανδρικός χορός και καλούσε τους θεούς (συνηθέστερα τον Απόλλωνα και την Άρτεμη) να σώσουν τους θνητούς από κάποιο κακό. Ο Απόλλωνας θα ενεργήσει ως θεός προστάτης του Οκταβιανού ειδικότερα και των Ρωμαίων γενικότερα.

11.2.2. Λατινικό κείμενο

Dianam tenerae dicite virgines, intonsum, pueri, dicite Cynthium Latonamque supremo dilectam penitus Iovi;	
vos laetam fluviis et nemorum coma, quaecumque aut gelido prominet Algido, nigris aut Erymanthi silvis aut viridis Gragi;	5
vos Tempe totidem tollite laudibus natalemque, mares, Delon Apollinis insignemque pharetra fraternaue umerum Iyra.	10
Hic bellum lacrimosum, hic miseram famem pestemque a populo et principe Caesare in Persas atque Britannos vestra motus aget prece.	15

Πίνακας 11.3 Λατινικό κείμενο ωδής 1.21.

11.2.3. Λεξιλόγιο

tener, tenera, tenerum (επίθ.) = τρυφερός
virgo, -inis (γ' θηλ) = παρθένα
intonsus, a, um (επίθ.) = ακούρευτος
penitus (επίρ.) = βαθιά
laetus, a, um (επίθ.) = χαρούμενος
fluvius, -ii (β' αρσ) = ποτάμι
nemus, -oris (γ' ουδ) = άλσος
niger, nigra, nigrum (επίθ.) = μαύρος
tollo, sustuli, sublatum, tollere 3 = υψώνω
natalis, is, e (επίθ.) = γενέθλιος
mas, maris (γ' αρσ) = άνδρας
insignis, is, e (επίθ.) = ξεχωριστός
umerus, -i (β' αρσ) = ώμος
fames, -is (γ' θηλ) = πείνα
pestis, -is (γ' θηλ) = λοιμός
moveo, movi, motum, movere 2 = κινώ, παρακινώ
ago, egi, actum, agere 3 = διώχνω
preces, -um (γ' θηλ) = προσευχή [στον ενικό μόνο η αφαιρετική prece και σπάνια η δοτική preci]

intonsus αποτελεί τη λατινική απόδοση. Μοιράζεται αυτό το χαρακτηριστικό με τον Διόνυσο (Τιβ. 1.4.37 κ.ε.): *solis aeterna est Phoebus Bacchoque iuventa, / nam decet intonsus crinis utrumque deum.*

«Κύνθιος» ήταν λατρευτικός τίτλος του θεού, από το όρος Κύνθος της Δήλου, νησί στο οποίο γεννήθηκε μαζί με τη δίδυμη αδερφή του, Άρτεμη, η οποία επίσης ονομάζεται «Κυνθία».

Εικόνα 11.10. Asher Brown Durand (1825).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Latona...Iovi: η Λητώ (δωρ. *Λατώ*) ήταν κόρη των Τιτάνων Κοίου και Φοίβης. Την ερωτεύτηκε ο Δίας και συνευρέθηκε μαζί της αφήνοντάς την έγκυο με δίδυμα. Από ζήλεια η Ήρα απαγόρευσε σε όλες τις περιοχές του κόσμου να προσφέρουν καταφύγιο στη Λητώ, για να γεννήσει. Η μόνη που παρέβη την εντολή της Ήρας ήταν η Δήλος, νησί που μέχρι τότε δεν είχε σταθερή θέση, αλλά περιπλανιόταν διαρκώς. Σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη Δήλο ο Απόλλωνας έδωσε τέλος στις περιπλανήσεις της και τη σταθεροποίησε στο μέσο των Κυκλάδων.

Εικόνα 11.11. Απόλλων και Άρτεμη (17^{ος} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

supremo...Iovi: επίθετο και προσδιοριζόμενο όνομα είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Πρβλ. Πίνδ. *Νεμ.* 1.60: *Διὸς ὑψίστου*, Πaus. 1.26.5: *Διὸς βωμὸς Ὑπάτου*.

5 vos: (ενν. *dicite*), ο ποιητής απευθύνεται στον χορό των κοριτσιών, ενώ στην επόμενη στροφή (*vos* 9) απευθύνεται στον χορό των αγοριών.

fluviis...coma: αφαιρετικές της αιτίας από το *laetam*. Η λέξη *coma* χρησιμοποιείται με τη σημασία 'φυλλωσιά, φύλλα' (*OLD* s.v. 3a), πρβλ. *Carm.* 4.3.11, 4.7.2. Η Άρτεμη είναι θεά της υπαίθρου, των ποταμών, των λιμνών και των δασών (*Άρτεμις ποταμία, λιμνᾶτις, Diana nemorensis*). Πρβλ. Κάτουλ. 34.9-12: *montium domina ut fores / silvarumque virentium / saltuumque reconditorum / amniumque sonantum*.

Εικόνα 11.12. Arthur B. Davies (1909), *Άρτεμη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

6–8 Algidu...Erymanthi...Cragi: τα τρία βουνά, τόποι λατρείας της Άρτεμης, τοποθετούνται emphaticά στο τέλος τριών διαδοχικών στίχων. Κατά σειρά αναφοράς το πρώτο βουνό βρίσκεται στην Ιταλία, το δεύτερο στην Ελλάδα και το τρίτο στη Μικρά Ασία. Με αυτόν τον τρόπο ο Οράτιος απεικονίζει την παγκόσμια εμβέλεια της λατρείας της Άρτεμης.

gelido...Algidu: ο Algidus είναι οροσειρά του Λατίου, μεταξύ του Tusculum και των Αλβανών λόφων, λίγα χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Ρώμης. Το όρος βρισκόταν σχετικά κοντά στον πιο ξακουστό ναό της Άρτεμης στην Ιταλία, στην Aricia. Η ετυμολογία του ονόματος είναι το ρήμα *algeo* 'ψύχομαι, ριγώ, κρυώνω', συνεπώς το επίθετο *gelidus* παραπέμπει ουσιαστικά σε αυτήν.

Ο Ερύμανθος είναι το υψηλότερο βουνό της Αρκαδίας, όπου συνήθιζε να κυνηγάει η Άρτεμη (Ομ. *Οδ.* 6.102 κ.ε.). Ο Gragus (στα ελληνικά Κράγος) είναι οροσειρά στα παράλια της Λυκίας της Μικράς Ασίας. Οι Ρωμαίοι συνήθιζαν να προφέρουν με ηχηρό ουρανικό *g* το αντίστοιχο ελληνικό μέσο ουρανικό *κ*, όπως στο παράδειγμα του ονόματος της πόλης του Ακράγαντα, το οποίο στα λατινικά γίνεται *Agriгентum*.

7–8 nigris...silvis: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στην αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

Εικόνα 11.13. Χάλκινο αγαλματίδιο της Άρτεμης (3^{ος} – 1^{ος} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

9 vos: (ενν. *dicite*), ο ποιητής απευθύνεται στον χορό των αγοριών. Πρβλ. *vos* στην αρχή της προηγούμενης στροφής, όπου ο ποιητής απευθύνεται στον χορό των κοριτσιών.

Tempere: αιτιατική πληθυντικού του ουδετέρου. Για τα Τέμπη βλ. σημ. στο *Carm.* 3.1.24. Εδώ ο Οράτιος αναφέρεται στη συγκεκριμένη κοιλάδα του Πηνειού και δεν χρησιμοποιεί τον όρο *Tempere* γενικά για τις κοιλάδες. Στα νερά του ποταμού ξεπλύθηκε ο Απόλλωνας μετά την εξολόθρευση του Πύθωνα.

11–12 natalemque...Delon: για τη Δήλο ως γενέτειρα του Απόλλωνα και της Άρτεμης βλ. στίχους 1-4 με σημ. Ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη του ελληνικού τύπου της αιτιατικής (*Delon* αντί *Delum*) και για μετρικούς λόγους (αποφεύγεται η έκθλιψη της κατάληξης *-um* μπροστά από το A της λέξης *Apollinis*) και για τη διατήρηση του «εξωτικού» ελληνικού χρώματος του χωρίου.

pharetra...fraternaque...lyra: τυπικά γνωρίσματα του Απόλλωνα είναι η φαρέτρα (*εὐφαρέτρης*) και η λύρα (*κιθαρωδός* ή *μουσαγέτης*). Πρβλ. Ορ. *Carm.* 2.10.18-20: *quondam cithara tacentem / suscitavit Musam neque semper arcum / tendit Apollo*. Για τη φαρέτρα και τη λύρα του, την οποία του χάρισε ο μικρός αδερφός του, Ερμής, βλ. *Carm.* 1.10.6-12 με σημ.

Εικόνα 11.14. Απόλλωνας με λύρα (τέλη 16^{ου} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

insignem: επιθετικός προσδιορισμός στο *umerum*, που είναι αντικείμενο στο *tollite*.

13–16 hic...hic: η επανάληψη της αντωνυμίας ταιριάζει στο ιερατικό ύφος του κειμένου και φανερώνει τη λαχτάρα και την προσδοκία για βοήθεια από τον θεό. Ο Απόλλωνας καλείται να προστατέψει την πόλη και να διώξει μακριά της κάθε κακό.

bellum lacrimosum: πρβλ. Ομ. *Ιλ.* 5.737 (*πόλεμον...δακρύνοντα*), *Αισχ. Ικέτ.* 682 (*δακρυογόνον Ἴαρη*), *Βεργ. Aen.* 7.604 (*lacrimabile bellum*).

14 principe Caesare: για τη στενή σχέση του Οκταβιανού με τον Απόλλωνα βλ. σημ. στο *Carm.* 1.2.32. Στον Απόλλωνα απέδιδε ο Οκταβιανός τη νίκη του στο Άκτιο και προς τιμήν του έχτισε περίλαμπρο ναό στον Παλατίνο λόφο, ο οποίος εγκαινιάστηκε στις 9 Οκτωβρίου του 28 π.Χ.

famem pestemque: λιμός και λοιμός, δεινά που μπορούν να καταστρέψουν μια πόλη. Ως θεός της ιατρικής και *ἀλεξίκακος* ο Απόλλωνας είναι ο κατεξοχήν αρμόδιος θεός να προστατέψει την πόλη από τα δεινά.

pestem...populo...principe...Persas...prece: παρήχηση του *p*, συνηθισμένη σε προσευχές.

15 Persas atque Britannos: οι Πέρσες και οι Βρετανοί αναφέρονται ως οι πιο απομακρυσμένοι –στα ανατολικά και τα δυτικά, αντίστοιχα– λαοί του κόσμου, οι μοναδικοί εχθροί που απέμειναν για τους Ρωμαίους.

11.3. Οράτιος *Carm.* 1.30

11.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Ο Οράτιος συνδυάζει την ερωτική ωδή –εν προκειμένω το επίγραμμα– με τον κλητικό ύμνο, ακολουθώντας μια καλά διαμορφωμένη λογοτεχνική παράδοση (βλ. ενδεικτικά *Αλκμάν* fr. 55 P, *Σαπφώ* fr. 2 L-P, *Ποσειδίππος Π.Α.* 12.131). Τα υμνολογικά στοιχεία περιλαμβάνουν την προσφώνηση της θεάς, την αναφορά γνωστών λατρευτικών της κέντρων, καθώς και μελών της συνοδείας της. Ο ποιητής παρακαλεί την Αφροδίτη να προσέλθει ευμενής στο σπίτι-ναό της Γλυκέρας συνοδευόμενη από τον Έρωτα, τις Νύμφες, τις Χάριτες και την Ήβη. Τελευταίος ως μέλος της συνοδείας της Αφροδίτης καλείται ο Ερμής, εντελώς απρόσμενα, αφού κανονικά ο θεός αυτός δεν αποτελεί συνοδό της Αφροδίτης. Η επίκληση για τη δική του παρουσία μάλλον αποσκοπεί στο να καταδείξει ότι η Γλυκέρα είναι μια εταίρα και ότι ο Οράτιος θέλει κοντά της τον Ερμή, ως θεό του εμπορίου, ώστε να πάνε καλά οι δουλειές της.

Μια γυναίκα με το όνομα *Glycera* είναι αντικείμενο πόθου του ποιητή στην ωδή 1.19, ωστόσο δεν είναι απαραίτητη η ταύτιση των δύο γυναικών.

11.3.2. Λατινικό κείμενο

O Venus regina Cnidi Paphique, sperne dilectam Cypron et vocantis ture te multo Glycerae decoram transfer in aedem.	
fervidus tecum puer et solutis Gratiae zonis properentque Nymphae et parum comis sine te Iuventas Mercuriusque.	5

Πίνακας 11.5 Λατινικό κείμενο ωδής 1.30.

11.3.3. Λεξιλόγιο

sperno, spreñi, spretum, spernere 3 = περιφρονώ/εγκαταλείπω
tus, turis (γ' ουδ) = λιβάνι
decorus, a, um (επίθ.) = όμορφος
transfero, transtuli, translatum, transferre = μεταφέρω
fervidus, a, um (επίθ.) = θερμός
solvo, solvi, solutum, solvere 3 = λύνω
propere 1 = βιάζομαι
comis, is, e (επίθ.) = χαριτωμένος

11.3.4. Μετάφραση

Αφροδίτη, βασίλισσα της Κνίδου και της Πάφου,
άφησε την αγαπημένη σου Κύπρο και
μεταφέρσου στο όμορφο σπίτι της Γλυκέρας
που σε καλεί καίγοντας πολύ λιβάνι.

Μαζί σου ας βιαστούν το θερμό αγόρι
και οι Χάριτες με λυμένες ζώνες και οι Νύμφες
και η Νιότη, που είναι λίγο χαριτωμένη χωρίς εσένα,
και ο Ερμής.

5

Πίνακας 11.6 Μετάφραση ωδής 3.30.

11.3.5. Σημειώσεις

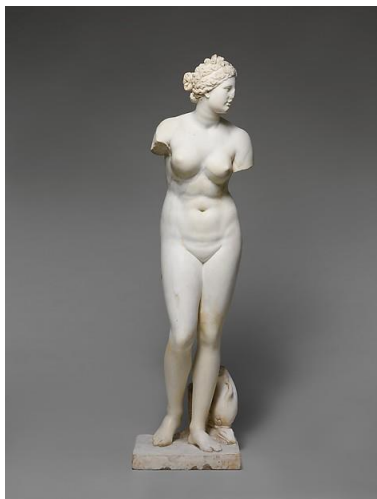
1 regina: ο τίτλος ταιριάζει στην Αφροδίτη, μια και αναφέρονται ανατολικά κέντρα λατρείας της.

Cnidi: πόλη της Καρίας στη Μικρά Ασία, απέναντι από τη Ρόδο. Εκεί βρισκόταν το περίφημο άγαλμα της Αφροδίτης του Πραξιτέλους. Αποτελούσε μείζον λατρευτικό κέντρο της θεάς.

ANCIENT GREECE AND THE AEGEAN

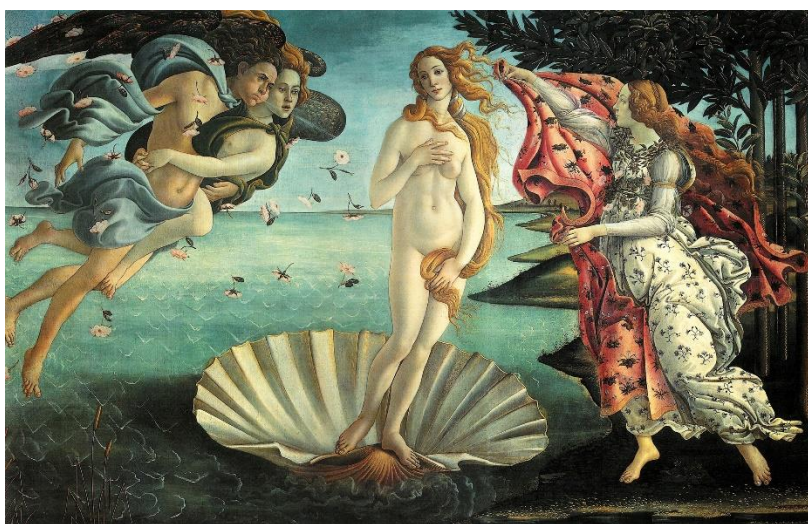
Εικόνα 11.15. Χάρτης της Αρχαίας Ελλάδας και της Μικράς Ασίας. Διακρίνεται η Κνίδος κάτω δεξιά.
© 2000-2001 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

Εικόνα 11.16. Μαρμάρινο άγαλμα της Αφροδίτης (1^{ος} ή 2^{ος} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Ραφήκη: στα ανοικτά της Πάφου, σύμφωνα με τον μύθο, αναδύθηκε η Αφροδίτη από τον αφρό της θάλασσας. Η πόλη αποτελούσε μείζον λατρευτικό κέντρο της θεάς (Ομ. Οδ. 8.362 κ.ε.): *ή δ' ἄρα Κύπρον ἵκανε φιλομειδῆς Ἀφροδίτη, / ἐς Πάφον, ἔνθα τέ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις.*

Εικόνα 11.17. Sandro Botticelli (1445-1510), Η γέννηση της Αφροδίτης.

© Eugene A / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Botticelli_Venus.jpg?uselang=el).

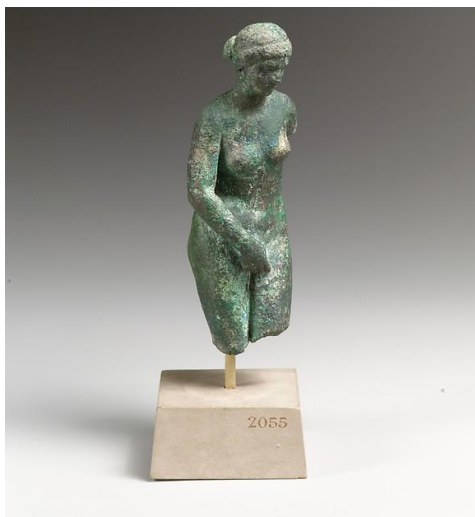
Εικόνα 11.18. Η αρχαία αγορά της Πάφου.

© Xenophon / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paphos_-_Agora.jpg).

2 dilectam Cypron: για την αγάπη της Αφροδίτης για την Κύπρο βλ. σημ. στον στίχο 1 (*Paphique*). Ο φθόγγος *-y-*, που υπάρχει και στο όνομα της πρωταγωνίστριας της ωδής, της *Glycera*, καθιστά ιδιαίτερα ελκυστικό το όνομα *Cyprus*. Επιπλέον, ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη του ελληνικού τύπου της αιτιατικής (*Cypron* αντί *Cyprum*) και για μετρικούς λόγους (αποφεύγεται η έκθλιψη της κατάληξης *-um* μπροστά από το *et*) και για τη διατήρηση του «εξωτικού» ελληνικού χρώματος του χωρίου.

3–4 ture multo: αφαιρετική του μέσου. Η ποσότητα του θυμιάματος φανερώνει και τον πλούτο της Γλυκέρας και τη σφοδρή επιθυμία της να βρεθεί κοντά της η Αφροδίτη.

te: αντικείμενο του *transfer*.

Εικόνα 11.19. Αγαλματίδιο της Αφροδίτης.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Glyceræ: σύνηθες όνομα για εταιρές, καθώς προέρχεται από το ελληνικό επίθετο ‘γλυκός’. Γυναίκες με το όνομα *Glycera* –όχι απαραίτητα το ίδιο πρόσωπο– εμφανίζονται και αλλού στις *Ωδές* (1.19.5, 1.33.2, 3.19.29).

decoram...aedem: Επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος και την αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

Το ουσιαστικό *aedes* στον ενικό σημαίνει ‘ναός’, ενώ στον πληθυντικό ‘κατοικία’. Ο Οράτιος σκόπιμα δημιουργεί σύγχυση, καθώς η κατοικία της εταίρας Γλυκέρας είναι ταυτόχρονα και ναός της Αφροδίτης.

5–8 Σε ολόκληρη τη δεύτερη στροφή της ωδής αναπτύσσεται ένα πολυσύνδετο σχήμα για την πολυμελή συνοδεία της θεάς Αφροδίτης: *puer et...Gratiae...properentque Nymphae et...Iuventas Mercuriusque*.

fervidus puer: πρόκειται για τον θεό Αμορ, γιο της Αφροδίτης. Ο χαρακτηρισμός *fervidus* παραπέμπει στο μοτίβο του έρωτα ως φωτιά, για το οποίο βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.8.

solutis Gratiae zonis: οι τρεις Χάριτες, κόρες της Ευρυνόμης, ήταν η Θάλια (διαφορετική από τη Μούσα Θάλεια), η Αγλαΐα και η Ευφροσύνη (Ησίοδ. *Θεόγ.* 909: *Αγλαΐην τε και Εύφροσύνην Θαλίην τ’ έρατεινήν*). Οι λυμένες ζώνες των φορεμάτων τους υποδηλώνουν ερωτική ελευθεριότητα.

Εικόνα 11.20. Οι τρεις Χάριτες και η Αφροδίτη χορεύουν μπροστά στον Άρη (19^{ος} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.21. Επίχρυσος χάλκινος καθρέφτης με τις τρεις Χάριτες (μέσα 2^{ου} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

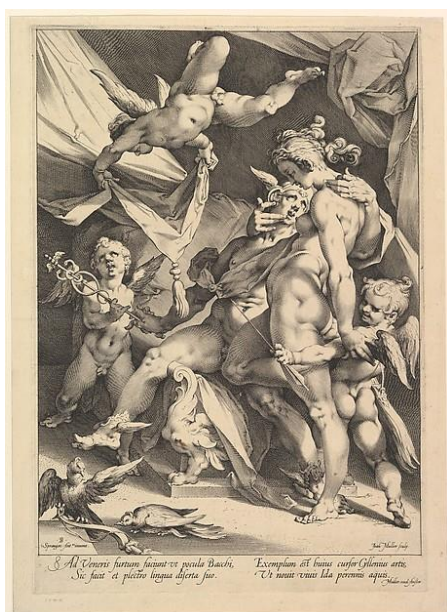

Εικόνα 11.22. William Etty (1787–1849), *Οι τρεις Χάριτες*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

7 parum comis Iuventas: σεβάσμια ρωμαϊκή θεότητα, προστάτιδα των νέων, με ναό στον Καπιτωλίνο λόφο. Συχνά ταυτίζεται με την ελληνική Ήβη. Μια και η κατάλληλη ηλικία για τον έρωτα είναι τα νιάτα, χωρίς έρωτα τα νιάτα γίνονται άχαρα.

8 Mercurius: για τον Ερμή βλ. περισσότερα στην ωδή 1.10. Ήταν ο θεός του λόγου και του εμπορίου. Συνήθως δεν αποτελούσε μέλος της συνοδείας της Αφροδίτης. Ο Οράτιος τον καλεί να έρθει κι εκείνος στο σπίτι της Γλυκέρας με την ιδιότητά του ως θεού του κέρδους (*κερδῶος Ἑρμῆς*), προκειμένου να είναι κερδοφόρες οι ερωτικές δουλειές της, αφού εργάζεται ως εταίρα. Εσκεμμένα ο Οράτιος αναβάλλει την αναφορά του Ερμή μέχρι το τέλος της ωδής, προκειμένου να επιτύχει το μέγιστο δυνατό ειρωνικό και χιουμοριστικό αποτέλεσμα.

Εικόνα 11.23. Jan Muller (1571–1628), *Ερμής και Αφροδίτη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.24. Pieter de Jode I (1570–1634), *Ερμής και Αφροδίτη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

11.4. Οράτιος *Carm.* 2.19

11.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Ο ποιητής ισχυρίζεται ότι αντίκρισε τον θεό Διόνυσο και τον εξυμνεί. Η επιφάνεια, η εμφάνιση δηλαδή ενός θεού, αποτελεί οικείο θέμα στην ελληνική και λατινική λογοτεχνία, ήδη από τον Ησίοδο (Ησ. *Θεογ.* 22-34, *Αλκμ.* 47, *Π.Α.* 7.42, *Βεργ.* *Ecl.* 6.65, *Προπ.* 3.3). Χάρη στην ποιητική του ιδιότητα ο Οράτιος είναι σε θέση να δει τον θεό κατά την περιπλάνησή του στην ύπαιθρο. Η ωδή ακολουθεί την υμνολογική παράδοση και εμπεριέχει αναφορές στη συνοδεία του θεού, σε επεισόδια από τη ζωή του και φυσικά στις ξεχωριστές του δυνάμεις και στις θαυματουργικές του ικανότητες (ροή γάλακτος, κρασιού και μελιού, η αποθέωση της συζύγου του, Αριάδνης, εξουσία επί του νερού και των φιδιών, η νίκη του επί των Γιγάντων, η κατάβασή του στον Άδη).

11.4.2. Λατινικό κείμενο

Bacchum in remotis carmina rupibus vidi docentem, credite posteri, Nymphasque discentis et auris capripedum Satyrorum acutas.	
Euhoe, recenti mens trepidat metu plenoque Bacchi pectore turbidum laetatur. Euhoe, parce Liber, parce, gravi metuende thyrsο.	5
Fas pervicacis est mihi Thyiadas viniq̄ue fontem lactis et uberes cantare rivos atq̄ue truncis	10

lapsa cavis iterare mella; fas et beatae coniugis additum stellis honorem tectaque Penthei disiecta non leni ruina, Thracis et exitium Lycurgi.	15
Tu flectis amnes, tu mare barbarum, tu separatis uvidus in iugis nodo coerces viperino Bistonidum sine fraude crinis.	20
Tu, cum parentis regna per arduum cohors Gigantum scanderet impia, Rhoetum retorsisti leonis unguibus horribilique mala;	
quamquam, choreis aptior et iocis ludoque dictus, non sat idoneus pugnae ferebaris; sed idem pacis eras mediusque belli.	25
Te vidit insons Cerberus aureo cornu decorum leniter atterens caudam et recedentis trilingui ore pedes tetigitque crura.	30

Πίνακας 11.7 Λατινικό κείμενο ωδής 2.19.

11.4.3. Λεξιλόγιο

removeo, removi, remotum, removeo 2 = απομακρύνω
carmen, -inis (γ' ουδ) = τραγούδι
rupes, -is (γ' θηλ) = βράχος
doceo, docui, doctum, docere 2 = διδάσκω
credo, credidi, creditum, credere 3 = πιστεύω
posterus, a, um (επίθ.) = επόμενος, μεταγενέστερος
disco, didici, -, discere 3 = μαθαίνω
auris, -is (γ' θηλ) = αυτί
capripes, capripedis (επίθ.) = αυτός που έχει πόδια κατσίκας/τράγου, κατσικοπόδαρος
Satyrus, -i (β' αρσ) = Σάτυρος
acutus, a, um (επίθ.) = μυτερός, ακονισμένος, αιχμηρός
euhoe (επιφώνημα) = ευοί
recens, recentis (επίθ.) = νέος, καινούργιος
mens, mentis (γ' θηλ) = μυαλό, σκέψη, νους
trepido 1 = τρέμω, φοβάμαι
metus, -us (δ' αρσ) = φόβος
plenus, a, um (επίθ.) = γεμάτος, πλήρης
pectus, -oris (γ' ουδ) = στήθος, αλλά μεταφορικά καρδιά (ως έδρα του συναισθήματος)
turbidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
laeto 1 = χαίρομαι
parco, peperci, parsum, parcere 3 = λυπάμαι, φείδομαι
Liber, Liberi (β' αρσ) = Διόνυσος, Βάκχος
metuo, metui, -, metuere 3 = φοβάμαι

gravis, is, e (επίθ.) = βαρύς
 thyrsus, -i (β' αρσ) = θύρσος
 fas (ουδ. που έχει μόνο ονομ. και αιτ. ενικού, χωρίς πληθυντικό αριθμό) = όσιο
 pervicax, -acis (επίθ.) = επίμονος
 vinum, -i (β' ουδ) = κρασί
 fons, fontis (γ' αρσ) = πηγή
 lac, lactis (γ' ουδ) = γάλα
 uber, uberis (επίθ.) = πλούσιος, γεμάτος με, άφθονος
 canto 1 = τραγουδώ
 rivus, -i (β' αρσ) = ποτάμι
 truncus, -i (β' αρσ) = κορμός
 cavus, a, um (επίθ.) = κοίλος
 itero 1 = επαναλαμβάνω
 mel, mellis (γ' ουδ) = μέλι
 beatus, a, um (επίθ.) = ευτυχισμένος
 addo, addidi, additum, addere 3 = προσθέτω
 stella, -ae (α' θηλ) = αστέρι
 honos ή honor, -oris (β' αρσ) = τιμή
 tectum, -i (β' ουδ) = σπίτι, παλάτι (εδώ)
 Pentheus, -i (β' αρσ) = Πενθέας
 disicio, disieci, disiectum, disicere 3* = καταστρέφω
 ruina, -ae (α' θηλ) = καταστροφή
 lenis, is, e (επίθ.) = ήρεμος, απαλός, ήπιος
 Thrax, Thracis (επίθ.) = Θρακιώτης
 exitium, -ii (β' ουδ) = θάνατος, καταστροφή
 Lycurgus, -i (β' αρσ) = Λυκούργος
 flecto, flexi, flexum, flectere 3 = λυγίζω, κατευθύνω
 amnis, -is (γ' αρσ) = ποταμός
 mare, -is (γ' ουδ) = θάλασσα
 barbarus, a, um (επίθ.) = βαρβαρικός
 separo 1 = διαχωρίζω
 univus, a, um (επίθ.) = βρεγμένος / μεθυσμένος (εδώ)
 iugum, -i (β' ουδ) = βουνίσια κορυφογραμμή
 nodus, -i (β' αρσ) = κόμπος
 coerceo, coercui, coercitum, coercere 2 = περιορίζω, κλείνω από όλες τις πλευρές, δένω
 viperinus, a, um (επίθ.) = φιδίσιος
 fraus, fraudis (γ' θηλ) = απάτη, ζημία
 crinis, -is (γ' αρσ) = μαλλιά
 parens, parentis (γ' αρσ και θηλ) = γονιός
 arduus, a, um (επίθ.) = ψηλός
 cohors, cohortis (γ' θηλ) = κοόρτη, πολεμική ομάδα
 Gigans, Gigantis (γ' αρσ) = Γίγαντας
 scando, scandi, scansum, scandere 3 = σκαρφαλώνω
 impius, a, um (επίθ.) = ασεβής
 retorqueo, retorsi, retortum, retorquere 2 = απωθώ, πετώ πίσω
 leo, -onis (γ' αρσ) = λιοντάρι
 Rhoetus, -i (β' αρσ) = Ροίτος
 unguis, -is (γ' αρσ) = νύχι
 mala, -malae (α' θηλ) = σαγόνι
 horribilis, is, e (επίθ.) = φοβερός, τρομακτικός
 chorea, -ae (β' θηλ) = κυκλικός χορός
 aptus, a, um (επίθ.) = κατάλληλος
 iocus, -i (β' αρσ) = αστεϊσμός
 ludus, -i (β' αρσ) = παιχνίδι
 sat (επίρ.) = αρκετά

idoneus, a, um (επίθ.) = ιδανικός, κατάλληλος
 pugna, -ae (α' θηλ) = μάχη
 pax, pacis (γ' θηλ) = ειρήνη
 medius, a, um (επίθ.) = μέσος
 insons, insontis (επίθ.) = αβλαβής, αθώος, άκακος
 Cerberus, -i (β' αρσ) = Κέρβερος
 aureus, a, um (επίθ.) = χρυσός
 cornu, -us (δ' ουδ) = κέρας
 decorus, a, um (επίθ.) = στολισμένος, όμορφος
 leniter (επίρ.) = απαλά
 attero, attrivi, attritum, atterere 3 = χαϊδεύω
 cauda, -ae (α' θηλ) = ουρά
 recedo, recessi, recessum, recedere 3 = υποχωρώ, φεύγω
 os, oris (γ' ουδ) = στόμα
 pes, pedis (γ' αρσ) = πόδι
 tango, tetigi, tactum, tangere 3 = αγγίζω
 crus, cruris (γ' ουδ) = πόδι

11.4.4. Μετάφραση

<p>Είδα τον Βάκχο σε απόμακρους βράχους, πιστέψτε με, επίγονοι, τον είδα να διδάσκει ποιήματα στις μαθητευόμενες Νύμφες και στα μυτερά αυτιά των Σατύρων με τα κατσικίσια πόδια.</p>	
<p>Ευοί, το μυαλό μου γεμίζει με καινούργιο φόβο και το στήθος μου γεμάτο με Βάκχο φουσκώνει και χαίρεται. Ευοί, λυπήσου με, Βάκχε, λυπήσου με, εσύ που πρέπει να σε φοβόμαστε με τον βαρύ σου θύρσο.</p>	5
<p>Είναι όσιο να τραγουδήσω για τις ακούραστες Θυιάδες, την πηγή του κρασιού και τους πλούσιους ποταμούς γάλακτος και το μέλι που κυλάει από κοίλους κορμούς δέντρων·</p>	10
<p>είναι όσιο να τραγουδήσω για την τιμή της ευτυχισμένης συζύγου σου που προστέθηκε στ' αστέρια και για το παλάτι του Πενθέα που καταστράφηκε βαριά και για τον θάνατο του Θρακιώτη Λυκούργου.</p>	15
<p>Εσύ διευθύνεις τα ποτάμια, εσύ τη βάρβαρη θάλασσα, εσύ μεθυσμένος σε απόμακρες κορφές δένεις τα μαλλιά των Βιστωνίδων με κόμπους από φίδια χωρίς ζημιά.</p>	20
<p>Εσύ, όταν ο ασεβής στρατός των Γιγάντων προσπάθησε να σκαρφαλώσει από τις ανηφοριές προς το ανάκτορο του πατέρα σου, πέταξες πίσω τον Ροίτο με τα νύχια και τα δόντια του φοβερού λιονταριού.</p>	
<p>Μολονότι λένε ότι είσαι πιο κατάλληλος για χορό, παιχνίδια και γέλιο και ότι δεν είσαι εξοπλισμένος να υπομείνεις τη μάχη, ωστόσο μοιράστηκες και την ειρήνη και τον πόλεμο.</p>	25

Χωρίς να πάθει κάτι ο Κέρβερος σε είδε
στολισμένο με το χρυσό σου κέρας και χαϊδεύοντάς σε απαλά
με την ουρά του, καθώς έφευγες, έγλειψε
τους αστραγάλους και τα πόδια σου με την τριπλή του γλώσσα.

30

Πίνακας 11.8 Μετάφραση ωδής 2.19.

11.4.5. Σημειώσεις

1 in remotis rupibus: ο Βάκχος είναι θεός της υπαίθρου και των απομονωμένων περιοχών εκτός πόλης (όρειφοίτης και φιλοσκόπελος).

2–3 credite posteri: ο Οράτιος αντιλαμβάνεται ότι η *επιφάνεια* του Βάκχου δύσκολα θα γίνει πιστευτή από τους μεταγενέστερους, γι' αυτό επιχειρεί να τους πείσει.

Nymphas: πρόκειται για τις νύμφες που ανέθρεψαν τον Διόνυσο και αποτελούσαν σταθερά μέλη της ακολουθίας του.

Εικόνα 11.25. *Andrea Procaccini (1671–1734), Ο Βάκχος μωρό παραδίδεται στις Νύμφες για να τον αναθρέψουν.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

capripedum Satyrorum: για τους Σατύρους, σταθερούς ακόλουθους του Διονύσου, βλ. σημ. στο *Carm.* 1.1.31.

Εικόνα 11.26. *Χάλκινο αγαλματίδιο σατύρου (τέλη 5^{ου} – αρχές 4^{ου} αι.).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.27. Antonio Salamanca (ca. 1505–62), *Σάτυρος κουβαλάει Νύμφη*.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

3–4 auris...acutas: κατά την προσφιλή του πρακτική ο Οράτιος τοποθετεί το ουσιαστικό και το επίθετο που το προσδιορίζει στο τέλος διαδοχικών στίχων. Τα αυτιά των Σατύρων είναι μυτερά, γιατί είναι αυτιά τράγου.

5–7 Euhoe Euhoe: *εὐοῖ εὐάν* είναι τα λατρευτικά επιφωνήματα χαράς των Μαινάδων και των πιστών του Διονύσου, εξού και το λατρευτικό επίθετο *Εὖιος* (βλ. *Carm.* 2.11.17 και Πορφ. *Op. Carm.* 2.11.17-18: *Euhius a voce bacchantium Liber pater dicitur*). Σύμφωνα, ωστόσο, με άλλον αρχαίο σχολιαστή *ad Carm.* 2.11.17-18 το επίθετο αυτό προέρχεται από τη φράση ‘*εὖ νιέ*’, τον έπαινο που του απηύθυνε ο Δίας μετά την εξόντωση των Γιγάντων: *Euhius Liber pater dictus eo quod, cum...occidit Gigantem...eum Iuppiter ita laudavit: ‘εὖ νιέ’ hoc est ‘bene, fili’*.

6 pleno pectore: ο θεός εισέρχεται στους θιασώτες του, οι οποίοι περιέρχονται σε κατάσταση ένθεης μανίας και απόλυτης έκστασης. Πρβλ. *Carm.* 3.25.1 κ.ε.: *quo me, Bacche, rapis tui / plenum?*

7 parce Liber: *Liber* ένας ακόμη λατρευτικός τίτλος του Βάκχου, από το ρήμα *liberare*, καθώς ο θεός απελευθερώνει τους ανθρώπους από τα δεσμά και τις έγνοιες τους. Ο Σενέκας (*Dial.* 9.17.8) γράφει: *Liber...non ob licentiam linguae dictus est, sed quia liberat servitio curarum animum*. Βλ. Maltby (1991) s.v. για περισσότερες εκδοχές.

Η προστακτική *parce* (φείδεο) ανήκει στην τελετουργική ορολογία.

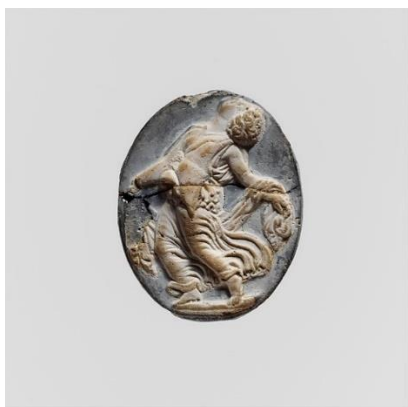
8 gravi thyrso: ο θύρσος ήταν ένα ραβδί τυλιγμένο με κισσό ή/και αμπελόφυλλα. Το κρατούσε ο Διόνυσος και οι ακόλουθοί του. Πρβλ. *Op. Am.* 3.15.17: *corniger increpuit thyrso graviores Lyaeus*.

Εικόνα 11.28. *Giovanni Francesco Romanelli (1610-1662), Διόνυσος με θύρσο (λεπτομέρεια).*
© Marie-Lan Nguyen / Wikimedia Commons
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autumn_Romanelli_Louvre_Inv20348.jpg?uselang=el).

9–12 Ο Οράτιος απαριθμεί μια σειρά από θαύματα του θεού (ροή γάλακτος, κρασιού και μελιού).

9 Thyiadas: οι γυναίκες ακόλουθοι του Διονύσου ονομάζονταν Βάκχες, Μαινάδες ή Θυιάδες (< *θυίειν* ή *θύειν*).

Εικόνα 11.29. *Μαινάδα (1^{ος} α. μ.Χ.).*
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.30. *Μαινάδα που χορεύει (Αυγούστεια περίοδος).*
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.31. Σάτυρος και Μαινάδα (3^{ος} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

10-12 vini que...mella: για τη θαυματουργική επενέργεια του Βάχχου στη φύση και τη ροή γάλακτος, μελιού και οίνου, πρβλ. Ευρ. *Βάκχ.* 142 κ.ε., 706-8, Πλάτ. *Ιων* 534a. Τέτοια αφθονία στη φύση υπήρχε κατά τη λεγόμενη Χρυσή εποχή (Βεργ. *Georg.* 1.131 κ.ε., Τίβ. 1.3.45).

Εικόνα 11.32. Αμφορέας στο σχήμα κεφαλής του Διονύσου (1^{ος} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

13-14 beatae coniugis...honorem: πρόκειται για την Αριάδνη, κόρη του βασιλιά της Κρήτης, Μίνωα. Μετά την εγκατάλειψή της από τον Θησέα στη Νάξο η Αριάδνη έγινε σύζυγος του Διονύσου, ο οποίος μετέτρεψε σε αστερισμό (*Corona Borealis*) το στεφάνι (ή το στέμμα) που είχε στο κεφάλι της. Βλ. Απολλ. *Αργ.* 3.1002: *ἀστερόεις στέφανος τόν τε κλείουσ' Ἀριάδνης, Ἄρατ. Φαιν.* 71 κ.ε.: *στέφανος τον ἀγαυὸς ἔθηκεν / σῆμ' ἔμειναι Διόνυσος ἀποικομένης Ἀριάδνης.*

Εικόνα 11.33. *Giovanni Antonio Pellegrini (περ. 1720), Βάκχος και Αριάδνη.*
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.34. *Giovanni Battista Tiepolo (1740), Βάκχος και Αριάδνη.*
© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.35. *Τιτσιάνο (1520-1523), Βάκχος και Αριάδνη.*
© Oursana / Wikimedia Commons
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Titian_Bacchus_and_Ariadne.jpg?uselang=el).

Εικόνα 11.36. Διόνυσος και Αριάδνη (1^{ος} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

14–15 tecta Penthei...ruina: ο Πενθέας ήταν βασιλιάς της Θήβας και ξάδερφος του Διονύσου, καθώς ήταν γιος της Αγαύης, αδερφής της Σεμέλης. Εναντιώθηκε στην εισαγωγή της λατρείας του Διονύσου στη Θήβα και επιχειρήσε να παρακολουθήσει κρυφά τις τελετές των Μαινάδων στον Κιθαιρώνα. Διαμελίστηκε από την ίδια του τη μητέρα, η οποία πάνω στη βακχική της μανία νόμισε ότι διαμέλιζε ένα λιοντάρι. Την ιστορία πραγματεύεται ο Ευριπίδης στις *Βάκχες*.

Εικόνα 11.37. Ο Πενθέας διαμελίζεται από την Αγαθή και τις Μαινάδες (*Casa dei Vettii*, Πομπηία).

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pompeii_-_Casa_dei_Vettii_-_Pentheus.jpg?uselang=el).

16 Thracis exitium Lycurgi: ο βασιλιάς της Θράκης, Λυκούργος, εναντιώθηκε στη λατρεία του Διονύσου. Η τιμωρία του διαφέρει από πηγή σε πηγή και περιλαμβάνει αυτοακρωτηριασμό, κατασπάραξη από πάνθηρες, τύφλωση, εγκλεισμό σε σπηλιά. Ο Αισχύλος συνέθεσε τετραλογία με τον τίτλο *Λυκούργος*.

Εικόνα 11.38. Ο Λυκούργος τρελαίνεται από τον Διόνυσο και επιτίθεται στη γυναίκα του. Λεπτομέρεια από ερυθρόμορφο κρατήρα από την Απουλία (ca. 350-340 π.Χ.).

© Marie-Lan Nguyen / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madness_Lycurgus_BM_VaseF271.jpg).

17–21 Tu...crinis: η συχνή χρήση της προσωπικής αντωνυμίας του β' προσώπου (τρεις φορές σε αυτή τη στροφή και στη συνέχεια στην αρχή της επόμενης στροφής και της τελευταίας στροφής) αποτελεί καθιερωμένο υμνολογικό χαρακτηριστικό. Βλ. επίσης *Carm.* 1.10.5-6, 9-12, 13-16, 17-20, 3.13.9-10, 3.18.10.

17 tu flectis amnes: κατά τη μεγαλειώδη εκστρατεία του προς την Ινδία ο Διόνυσος άλλαξε την πορεία πολλών ποταμών, προκειμένου να τους διασχίσει.

Εικόνα 11.39. *Enea Vico* (1542), Ο ινδικός θρίαμβος του Διονύσου.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.40. *Piat Joseph Sauvage (αρχές δεκαετίας 1780), Ο θρίαμβος του Βάκχου.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

mare barbarum: πρόκειται είτε για τον Ινδικό ωκεανό είτε για την Ερυθρά θάλασσα. Αυτό το κατόρθωμα του Διονύσου ανακαλεί το αντίστοιχο επίτευγμα του Μωυσή στην Ερυθρά θάλασσα.

Εικόνα 11.41. *Ο θρίαμβος του Διονύσου στην Ινδία.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

18 uvidus: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου, ‘βουτηγμένος στο κρασί’.

separatis in iugis: ο Οράτιος πιθανώς αναφέρεται στον Παρνασσό με τις δύο κορυφές του. Στις πλαγιές του Παρνασσού διεξαγόταν ετήσια γιορτή προς τιμήν του Διονύσου. Δεν αποκλείεται, ωστόσο, η χρήση της μετοχής *separatus* με τη σημασία ‘απομακρυσμένος’.

20 Bistonidum: οι Βίστωνες (θηλ. Βιστωνίδες) ήταν θρακικό φύλο, διαβόητο για την οινοποσία του και την οργιαστική λατρεία του Διονύσου, πρβλ. σημ. στο *Carm.* 1.18.9-10, 2.7.27-28. Κατά τη λατρεία του θεού οι γυναίκες κρατούσαν στα χέρια τους φίδια ή έδεναν τα μαλλιά τους με οχιές, οι οποίες ωστόσο δεν τους δάγκωναν. Πρβλ. Ευρ. *Βάκχ.* 101 κ.ε.: *στεφάνωσέν τε δρακόντων / στεφάνοις*.

21–24 Tu...mala: ο Οράτιος αναφέρεται στη Γιγαντομαχία και τη νικηφόρο συμμετοχή του Διονύσου σε αυτή (Ευρ. *Ιων* 216-8, *Κύκλ.* 5-8). Οι Γίγαντες, γιοι της Γαίας που γεννήθηκαν από το αίμα του ευνουχισμένου Ουρανού, επιχείρησαν να διεκδικήσουν την εξουσία του κόσμου από τον Δία και τους Ολύμπιους θεούς. Για να το καταφέρουν, τοποθέτησαν το όρος Πήλιο πάνω στην Όσσα (*Carm.* 3.4.51 κ.ε.). Ύστερα από μια λυσσαλέα μάχη νικητές αναδείχθηκαν οι Ολύμπιοι θεοί. Ο Διόνυσος φέρεται να έχει μεταμορφωθεί σε λιοντάρι, για να κατανικήσει τον γίγαντα Ροίτο.

Για τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας *tu* βλ. σχόλιο στους στίχους 17-21 παραπάνω.

Εικόνα 11.42. *Bartolomeo Coriolano (1638), Η πτώση των γιγάντων.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.43. *Η πτώση των γιγάντων (17^{ος} αι.).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

25–28 Ο Διόνυσος και η λατρεία του είναι κατ' εξοχήν συνδεδεμένοι με ειρηνικές και ανάλαφρες πτυχές του ανθρώπινου βίου (*chorea, iocus, ludus, pax*), ωστόσο ο θεός απέδειξε με τη συμμετοχή του στη Γιγαντομαχία ότι μπορεί να είναι αποτελεσματικός και στη μάχη και τον πόλεμο (*rugna, bellum*).

29 Cerberus: το άγριο, τρικέφαλο (πρβλ. 31 κ.ε. *trilingui ore*) σκυλί που φυλούσε την πύλη του Κάτω κόσμου. Αναφέρεται ως εκατοντακέφαλος στην ωδή 2.13.33-35. Ο Διόνυσος κατέβηκε εκεί, για να σώσει τη μητέρα του, Σεμέλη. Την κατάβασή του σατιρίζει ο Αριστοφάνης στους *Βατράχους*.

Για τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας *te* βλ. σχόλιο στους στίχους 17-21 παραπάνω.

Εικόνα 11.44. *Giovanni Battista di Jacopo, Πλούτων και Κέρβερος.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 11.45. *Πλούτων και Κέρβερος (μέσα 16^{ου} αι.).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

30 cornu: ο Διόνυσος συχνά απεικονιζόταν και λατρευόταν με τη μορφή ταύρου ως ένδειξη της ζωώδους δύναμής του (βλ. Ευρ. *Βάκχ.* 1017: *φάνηθι ταῦρος*).

11.5. Οράτιος *Carm.* 3.18

11.5.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Ο Οράτιος απευθύνει προσευχή στον θεό των δασών και της υπαίθρου, Φαύνο, καλώντας τον να έρθει ευμενής στο κτήμα και τα κοπάδια του και υποσχόμενος να του προσφέρει θυσία. Πρόκειται δηλαδή για έναν κλητικό ύμνο. Τα υμνολογικά χαρακτηριστικά της ωδής είναι τα εξής: η κλητική προσφώνηση (1), η

αναφορά σε μια ιδιότητα του θεού (1), η υπόσχεση για προσφορά θυσίας και τιμών (5-8), η προσωπική αντωνυμία β' προσώπου (10).

11.5.2. Λατινικό κείμενο

<p>Faune, Nympharum fugientum amator, per meos finis et aprica rura lenis incedas abeasque parvis aequus alumnis,</p>	
<p>si tener pleno cadit haedus anno larga nec desunt Veneris sodali vina craterae, vetus ara multo fumat odore.</p>	5
<p>Ludit herboso pecus omne campo, cum tibi Nonae redeunt Decembres, festus in pratis vacat otioso cum bove pagus;</p>	10
<p>inter audacis lupus errat agnos, spargit agrestis tibi silva frondes, gaudet invisam pepulisse fossor ter pede terram.</p>	15

Πίνακας 11.9 Λατινικό κείμενο οδής 3.18.

11.5.3. Λεξιλόγιο

Faunus, -i (β' αρσ) = Φαύνος
 Nympha, -ae (α' θηλ) = Νύμφη
 fugio, fugi, fugitum, fugere (3*) = αποφεύγω
 amator, -oris (γ' αρσ) = εραστής
 finis, -is (γ' αρσ) = όριο, άκρο
 apricus, a, um (επίθ.) = ηλιόλουστος
 rus, ruris (γ' ουδ) = αγρός, χωράφι
 lenis, is, e = ανάλαφρος
 incedo, incessi, incessum, incedere 3 = βαδίζω
 abeo, abivi(ii), abitum, abire = απέρχομαι, φεύγω
 parvus, a, um (επίθ.) = μικρός
 aequus, a, um (επίθ.) = ευμενής
 alumnus, a, um (επίθ.) = τρόφιμος, παιδί
 tener, tenera, tenerum (επίθ.) = τρυφερός
 plenus, a, um (επίθ.) = γεμάτος
 cado, cecidi, casum, cadere 3 = πέφτω, θυσιάζομαι
 annus, -i (β' αρσ) = έτος
 largus, a, um (επίθ.) = άφθονος
 desum, defui, -, deesse = ελλείπω
 sodalis, is, e (επίθ.) = σύντροφος, φίλος
 vinum, -i (β' ουδ) = κρασί
 cratera, -ae (α' θηλ) = κρατήρας
 vetus, -eris (επίθ.) = παλιός
 ara, ae (α', θηλ) = βωμός
 fumo 1 = καπνίζω

odor, -oris (γ' αρσ) = οσμή, μυρωδιά, ευωδιά
 ludo, lusi, lusum, ludere 3 = παίζω
 herbosus, a, um (επίθ.) = χορταριασμένος
 campus, -i (β' αρσ) = πεδιάδα
 Nonae, -arum (α' θηλ) = η έβδομη μέρα του Μαρτίου, Μαΐου, Ιουλίου και Οκτωβρίου / η πέμπτη μέρα των υπολοίπων μηνών
 redeo, redii, reditum, redire 3 = επιστρέφω
 festus, a, um (επίθ.) = εορταστικός
 pratum, -i (β' ουδ) = λιβάδι
 vaco 1 = είμαι ελεύθερος, δεν έχω ασχολία
 otiosus, a, um (επίθ.) = δεν έχω δουλειά, έχω ελεύθερο χρόνο
 bos, bovis (γ' αρσ και θηλ) = βόδι
 pagus, -i (β' αρσ) = χωριό
 audax, audacis (επίθ.) = τολμηρός
 lupus, -i (β' αρσ) = λύκος
 ergo 1 = περιπλανιέμαι
 agnus, -i (β' αρσ) = αρνί
 spargo, sparsi, sparsum, spargere 3 = σκορπίζω
 agrestis, is, e (επίθ.) = αγροτικός, υπαίθριος
 silva, -ae (α' θηλ) = δάσος
 frons, frondis (γ' θηλ) = φύλλωμα
 gaudeo, gavisus sum, gaudere (ημιαποθ. 2) = χαίρομαι
 invisus, a, um (επίθ.) = μισητός
 pello, pepuli, pulsum, pellere 3 = ωθώ, χτυπώ
 fossor, -oris (γ' αρσ) = σκαφτιάς
 ter (επίρ.) = τρεις
 pes, pedis (γ' αρσ) = πόδι
 terra, -ae (α' θηλ) = γη

11.5.4. Μετάφραση

<p>Φαύνε, εραστή των Νυμφών που σε αποφεύγουν, μακάρι να περάσεις ανάλαφρος από τα όριά μου και τα ηλιόλουστα χωράφια μου και να φεύγεις ευμενής για τα μικρά θρεφτάρια μου,</p>	
<p>αν ένα τρυφερό, χρονιάρικο κατσίκι θυσιαστεί για σένα και αν δεν λείπει το κρασί από τους κρατήρες για τον φίλο της Αφροδίτης και ο παλιός βωμός καπνίζει με πολλή ευωδία.</p>	5
<p>Όλο το κοπάδι παίζει πάνω στη χορταριασμένη πεδιάδα, όταν επιστρέφουν για σένα οι Νόνες του Δεκεμβρίου· το χωριό που γιορτάζει περνάει τον καιρό του στα λιβάδια μαζί με τα βόδια που δεν έχουν δουλειά.</p>	10
<p>Ο λύκος περιπλανιέται ανάμεσα στα τολμηρά αρνιά, για σένα τα δάση στην ύπαιθρο σκορπίζουν τα φύλλα τους, ο σκαφτιάς χαίρεται να χτυπάει με το πόδι του τρεις φορές το έδαφος που μισεί.</p>	15

Πίνακας 11.10 Λατινικό κείμενο ωδής 3.18.

11.5.5. Σημειώσεις

1 Faune, nympharum fugientum amator: η κλητική προσφώνηση του θεού μαζί με ένα βασικό χαρακτηριστικό του αποτελούν συνήθη υμνολογικά χαρακτηριστικά.

Ο Φάυνος ήταν ιταλικός θεός των δασών και προστάτης των κοπαδιών, ο οποίος εν πολλοίς ταυτιζόταν με τον τραγοπόδαρο Έλληνα θεό, τον Πάνα. Παραδοσιακός στόχος της λαγνείας του ήταν οι νύμφες του δάσους. Ναός του Φάυνου υπήρχε στην *Insula Tiberina*.

Εικόνα 11.46. *Louis-Oscar Roty (1880), Φάυνος χορεύει με νύμφη.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

fugientum: αντί *fugientium*, για μετρικούς λόγους.

2–3 per meos finis...alumnis: η ωδή έχει τον χαρακτήρα κλητικού ύμνου, καθώς ο ποιητής με δύο προτρεπτικές υποτακτικές, *incedas abeasque*, προσκαλεί τον θεό στο κτήμα του στην περιοχή της Σαβίνης.

aprica rura: η ηλιόλουστη σαβινική φάρμα του Ορατίου παραπέμπει σε ανοιξιιάτικη ή καλοκαιρινή εποχή.

lenis...aequus: επιρρηματικά κατηγορούμενα του τρόπου. Ο Φάυνος καλείται να είναι ευμενής και προσηνής κατά την έλευσή του στο κτήμα του Ορατίου. Πιθανότατα ο Οράτιος έχει στο μυαλό του την ετυμολογική σχέση του ονόματος *Faunus* με το ρήμα *favere* (Σέρβ. auct. *Georg.* 1.10): *quidam faunos putant dictos ab eo, quod frugibus faveant*. Για άλλες ετυμολογικές εκδοχές βλ. Maltby (1991) s.v.

parvis...alumnis: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Ο ποιητής αναφέρεται στα προβατάκια και τα κατσικάκια των κοπαδιών του.

5 si tener pleno cadit haedus anno: η θυσία ενός κατσικιού θα εξασφαλίσει την εύνοια του θεού. Ο θνητός προσφέρει κάτι και περιμένει αντάλλαγμα από τον θεό στη λογική *do ut des*.

pleno...anno: όταν ολοκληρώνεται ένας χρόνος, στις νόνες του Δεκεμβρίου (5 Δεκεμβρίου), ημέρα κατά την οποία εορτάζονταν τα *Faunalia*.

6–7 nec desunt: σχήμα λιτότητας.

Veneris sodali...craterae: ο κρατήρας χρειάζεται για την ανάμιξη του κρασιού με νερό, προκειμένου να γίνει η σπονδή για τη θυσία. Το κρασί, βέβαια, θα αποτελέσει βασικό στοιχείο όλων των εορταστικών εκδηλώσεων προς τιμήν του θεού, μαζί φυσικά με τον έρωτα που πάντα συνοδεύει το κρασί.

7–8 *vetus ara*: ο βωμός είναι παλαιός και χρησιμοποιείται από τα παλιά χρόνια στο πλαίσιο αυτής της πατροπαράδοτης λατρείας.

multo...odore: το λιβάνι που καίει κατά τη θυσία. Επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

9 *ludit herboso pecus omne campo*: με την κατάλληλη διάταξη των λέξεων μέσα στον στίχο το κοπάδι (*pecus omne*) περικλείεται από το χορταριασμένο λιβάδι.

10 *tibi*: η χρήση τύπων του β' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας είναι τυπικό υμνολογικό χαρακτηριστικό. Πρβλ. και *tibi* (14), καθώς και *Carm.* 1.10.5-6, 9-12, 13-16, 17-20, 2.19.17-21, 3.13.9-10.

Nonae...Decembres: τα *Faunalia* εορτάζονταν στις 5 Δεκεμβρίου.

11–12 *festus...pagus*: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό πλαισιώνουν το δίστιχο, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου. Τα *Faunalia* είναι μέρα εορτής και αργίας για τον κόσμο της υπαίθρου, ζώα και ανθρώπους.

Εικόνα 11.47. Δύο μορφές, ένας Φαύνος και ένας Σάτυρος προσεγγίζουν μια καθιστή γυναίκα (16^{ος} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

13 *inter audacis lupus errat agnos*: η ειρηνική συνύπαρξη προβάτων και λύκων, παραδοσιακών εχθρών στη φύση, αναφέρεται συχνά σε αφηγήσεις *άδυνάτων*, όταν δηλαδή ανατρέπονται οι νόμοι της φύσης. Για το *άδύνατον* βλ. σημ. στο *Carm.* 4.3.19-20. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πρόβατα είναι θαρραλέα και δεν φοβούνται τον λύκο, γιατί προστατεύονται από τον θεό. Το *audacis* είναι κατηγορηματικός προσδιορισμός και όχι επιθετικός, αφού η τόλμη είναι προσωρινό χαρακτηριστικό των προβάτων που διαρκεί μόνο όσο διαρκεί η γιορτή του θεού Φαύνου.

14 *tibi silva frondes*: για τη δοτική *tibi* ως υμνολογικό χαρακτηριστικό βλ. σημ. στον στίχο 10.

15–16 *invisam terram*: η γη αποκαλείται ‘μισητή’, γιατί υποβάλλει σε μόχθο τον καλλιεργητή.

pepulisse: συχνά –και κυρίως για μετρικούς λόγους– οι Αυγούστειοι ποιητές προτιμούν το απαρέμφατο παρακειμένου στη θέση του αναμενόμενου απαρεμφάτου ενεστώτα. Για τον ζωνφό χορό πρβλ. *Carm.* 1.4.7: *alterno terram quatiant pede* και 1.37.2: *pulsanda tellus*.

16 *ter*: ίσως πρόκειται για κάποιον παραδοσιακό χορό τριών βημάτων.

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹⁴

Carm. 1.10

Borzsák 1995

Γρόλλιος 1990, 124-131

Cairns 1983

Cavarzere 1996, 142-147

Fauth 1962

Fraenkel 1957, 161-166

Garrison 1991, 217 κ.ε.

Giomini 1995

Heinze 1918, 277-279

Kießling/Heinze 1930, 52-55

Konstan 2001

La Bua 1999, 170-175

Lefèvre 1993a, 215-217

Maleuvre 1995-1997, II, 45-51

Maurach 2001, 274-278

Mayer 2012

Miller P.A. 1991, 383-388

Neuhausen 1993 (για τους στίχους 9-12)

Neumeister 1976a

Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 125-134

Numberger 1972, 51-54, 505 κ.ε.

Oksala 1973, 61-65

Pasquali 1920, 63-75

Putnam 1974

Quinn 1980, 142 κ.ε.

Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 519-523

¹⁴ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Römisch 1979
Rüpke 1998, 446-448
Santirocco 1986, 42-44
Shorey 1910
Sutherland 1994, 75-85
Syndikus 1972/73, I, 121-128
Voit 1982
West, D.A. 1995a, 46-49
Wilamowitz-Moellendorf 1913, 311 κ.ε.
Williams, G. 1968, 145-147

Carm. 1.21

Γρόλλιος 1990, 221-226
Fraenkel 1957, 209 κ.ε.
Garrison 1991, 234 κ.ε.
Kießling/Heinze 1930, 97-100
La Bua 1999, 175-178
Maleuvre 1995-1997, II, 89-91
Mayer 2012
Murgatroyd 1980b
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 252-261
Numberger 1972, 88-90.514 κ.ε.
Putnam 2000, 96-99
Putnam 2006b, 120 κ.ε.
Quinn 1980, 164 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 566-568
Santirocco 1986, 56
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 219-224
Williams, G. 1968, 154-156

Carm. 1.30

Γρόλλιος 1990, 285-288
Buchmann 1974, 37-42
Burck 1960, 168-170
Cairns 1972, 192 κ.ε.
Carter 1975, 138-140
Cavarzere 1996, 188-193
Commager 1962, 250 κ.ε.

Connor 1987, 180
Dahlmann 1964, 48 κ.ε., 50
Deschamps 1983b, 113 κ.ε.
Dettmer 1983, 289, 305-308, 435 κ.ε.
Di Benedetto 2005
Di Lorenzo 1990, 81 κ.ε.
Doyen 2004
Fantham 1979, 47 κ.ε.
Fraenkel 1957, 197-199
Gamberale 1995, 110
Garrison 1991, 246 κ.ε.
Hynd 1978, 52 κ.ε. 127 κ.ε.
Jones F. 1986, 379-382
Kießling/Heinze 1930, 129-131
La Bua 1999, 186-188
Lieberg 2002
Maleuvre 1995-1997, II, 113 κ.ε.
Maurach 2001, 184-186
Mayer 2012
McDermott 1981, 1664 κ.ε.
Nadeau 2002
Nisbet/Hubbard 1970, I, 343-347
Numberger 1959, 51
Numberger 1972, 112 κ.ε. 519 κ.ε.
Oksala 1973, 55-57
Oppermann 1956, 174 κ.ε.
Oppermann 1969, 468-471
Pasquali 1920, 501-504
Porter 1987, 90-103
Quinn 1980, 180 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 601-603
Rüpke 1998
Santirocco 1986, 68 κ.ε.
Schmidt, E.A. 1992, 44-47
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 275-278
Traill 1993

West, D.A. 1995a, 142-145

Carm. 2.19

Albert 1988, 157 κ.ε.

Buchheit 1986, 152

Γρόλλιος 1992, 218-229

Commager 1962, 337-340

Connor 1987, 76-78

Davis, G. 1991, 107-111

Feeney 1993, 50-52

Fraenkel 1957, 199-201

Garrison 1991, 287-289

Gómez Pallarès 2001

Hardie P.1993, 123

Heinze 1918, 286 κ.ε.

Henrichs 1978

Kießling/Heinze 1930, 239-243

Koster 1994c, 60-70

Krasser 1995, 108-127

La Bua 1999, 192-197

Lowrie 1997, 205-210

Maleuvre 1995-1997, II, 223-227

Maurach 1994

Maurach 2001, 279-283

Nisbet/Hubbard 1970-1978, II, 314-332

Numberger 1972, 197-200, 534-536

Oksala 1973, 45-48

Pasquali 1920, 11-14

Pöschl 1973

Quinn 1980, 236-238

Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 710-715

Santirocco 1984, 247

Shorey 1910

Stevens 1999

Sutherland 1994, 215-223

Sutherland 2002, 133-141

Syndikus 1972/73, I, 471-479

Troxler-Keller 1964, 64-69

Watt 1995 (για τους στίχους 17-20)

West, D.A. 1998, 136-143

Williams, G. 1980, 183 κ.ε.

Carm. 3.18

Buchmann 1974, 139-141

Γρόλλιος 1998, 232-237

Esser 1976, 122 κ.ε.

Gamberale 1995, 105-109

Garrison 1991, 320 κ.ε.

Kießling/Heinze 1930, 333-336

La Bua 1999, 201-204

Nisbet/Rudd 2004, 219-227

Numberger 1972, 274-277, 545

Oksala 1973, 69-71

Oliensis 1998, 114 κ.ε.

Pasquali 1920, 559-565

Quinn 1980, 276 κ.ε.

Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 796-799

Schmidt, E.A. 1997, 118-125

Shorey 1910

Stroh 1999, 577-584

Syndikus 1972/73, II, 171-175

West, D.A. 2002, 158-165

Wili 1948, 196-198

Williams, G. 1969, 105-108

Κεφάλαιο 12 – Φίλοι

Σύνοψη

Φίλοι: 1.3 (*Sic te diva potens*), 1.24 (*Quis desiderio*), 4.11 (*Est mihi nonum superantis annum*)

Προαπαιτούμενη γνώση

Τα Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 και 11 του παρόντος συγγράμματος.

12.1. Οράτιος *Carm.* 1.3

12.1.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο (ένας γλυκόνειος – ένας ασκληπιάδειος ελάσσων)

Χρονολογία σύνθεσης: το μόνο γνωστό ταξίδι του Βεργίλιου στην Αθήνα, μετά τα χρόνια των σπουδών του, ήταν το μοιραίο τελευταίο του ταξίδι το 19 π.Χ. Προφανώς η ωδή δεν γράφτηκε γι' αυτό το ταξίδι, εκτός αν προστέθηκε μετά το 23 π.Χ. στην ήδη δημοσιευμένη συλλογή των *Ωδών* 1-3, κάτι που δεν φαίνεται πολύ πιθανό. Λογικό είναι να εικάσουμε ότι ο Βεργίλιος θα πρέπει να πραγματοποίησε και άλλα ταξίδια προς την Ελλάδα και ότι αυτή η ωδή γράφτηκε με αφορμή κάποιο από αυτά. Έχει επίσης διατυπωθεί και η εκδοχή (από τον F. Cairns) ότι αυτό το επικείμενο ταξίδι του Βεργίλιου είναι μια αλληγορία για τη σύνθεση της *Αινειάδας*: ο ποιητής ταξιδεύει στην Ελλάδα, για να αντλήσει την έμπνευσή του από το μεγάλο ελληνικό πρότυπό του, τα ομηρικά έπη.

Ο Βεργίλιος ετοιμάζεται να ταξιδέψει με προορισμό την Αθήνα και ο Οράτιος γράφει μια ωδή, για να τον αποχαιρετήσει. Η ωδή αυτή ανήκει στο είδος του *προπεμπτικού*, του ποιήματος δηλαδή που προπέμπει, που ξεπροβοδίζει κάποιο αγαπημένο πρόσωπο που φεύγει για ταξίδι (πρβλ. ενδεικτικά Σαφ. 5.1. κ.ε., 94.7 κ.ε., Θέογν. 692, Προπ. 1.8, Οβ. *Am.* 2.11, Στάτ. *Silv.* 3.2). Κατά κανόνα σε τέτοιου είδους ποιήματα ανακοινώνεται η συγκεκριμένη περίπτωση, ο προορισμός και ο σκοπός του ταξιδιού. Στη συνέχεια ο ποιητής προσπαθεί να πείσει τον φίλο του να μην κάνει το ταξίδι, παραπονιέται και διαμαρτύρεται για την επικείμενη εγκατάλειψή του (*σχετλιασμός*). Τέλος, όταν οι προσπάθειες αυτές αποτύχουν, ακολουθούν οι ευχές για καλό ταξίδι, η παράκληση στους θεούς να προστατέψουν τον ταξιδιώτη και η προτροπή προς αυτόν για όσο το δυνατόν γρηγορότερη επιστροφή.

Αποδέκτης της ωδής είναι το προσωποποιημένο καράβι (*navis* 5), στο οποίο ο Οράτιος εμπιστεύεται την ασφάλεια του φίλου του. Ο ποιητής εκφράζει τις ευχές του για θεϊκή προστασία του καραβιού (1-4), δηλώνει τον προορισμό του ταξιδιού (*finibus Atticis* 6) και φανερώνει το ζωνρό ενδιαφέρον του για την ασφάλεια του φίλου του, με τον οποίον συνδέεται στενά (*animae dimidium meae* 7). Αυτό που απουσιάζει από το προπεμπτικό αυτό είναι ο παραδοσιακός *σχετλιασμός*. Στη θέση του ο Οράτιος προβαίνει σε μια καταγγελία της ναυσιπλοΐας και της ανθρώπινης τόλμης και επιχειρηματικότητας γενικότερα, της τάσης δηλαδή του ανθρώπου να υπερβαίνει τα όρια που του έχουν τεθεί από τη φύση. Πρόκειται για κοινό τόπο στην παράδοση της *διατριβής*, της εκλαϊκευμένης δηλαδή ηθικοφιλοσοφικής διδασκαλίας, η οποία φαίνεται να έχει επηρεάσει τον Οράτιο με τον συντηρητισμό της. Παρομοίως, και οι Στωικοί καταδίκασαν την ανθρώπινη περιέργεια και διακήρυτταν ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει σύμφωνα με τη φύση του (*ζῆν κατὰ φύσιν*). Αυτή η επίθεση του ποιητή δεν στρέφεται φυσικά κατά του Βεργίλιου, αλλά εναντίον εκείνων που εφηύραν τρόπους για να ανοίγεται ο άνθρωπος στη θάλασσα και γενικότερα εναντίον εκείνων που επιχειρούν πέρα από τα όριά τους, διακινδυνεύοντας τη ζωή τους. Το σκεπτικό έχει ουσιαστικά ως εξής: αν δεν υπήρχε ναυσιπλοΐα, τότε ο Βεργίλιος δεν θα έφευγε για την Αθήνα αφήνοντας πίσω τον φίλο του.

pelagus, -i (β' ουδ) = πέλαγος
 praiceps, praecipitis (επίθ.) = ορμητικός
 decerto 1 = μάχομαι, αγωνίζομαι
 rabies, -ei (ε' θηλ) = λύσσα
 arbiter, arbitri (β' αρσ) = κριτής
 tollo, sustuli, sublatum, tollere 3 = σηκώνω
 gradus, -us (δ' αρσ) = βήμα
 nato 1 = κολυμπώ
 turbidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
 abscindo, abscidi, abscissum, abscindere 3 = αποσχίζω, αποσπώ
 tango, tetigi, tactum, tangere 3 = αγγίζω
 transilio, transilui-transilivi, transilire 4 = υπερπηδώ
 perpetior, perpessus sum, perpeti (αποθ. 3*) = υπομένω
 veto, vetui, vetitum, vetare 1 = απαγορεύω
 macies, -ei (ε' θηλ) = μαρασμός
 febris, -is (γ' θηλ) = πυρετός
 letum, -i (β' ουδ) = θάνατος
 experior, expertus sum, experiri (αποθ. 4) = δοκιμάζω
 aër, aëris (γ' αρσ) = αέρας
 perrumpo, perrupi, perruptum, perrumpere 3 = διαρρηγνύω, συντρίβω
 stultitia, -ae (α' θηλ) = ανοησία

12.1.4. Μετάφραση

<p>Μακάρι η θεά, της Κύπρου η δέσποινα, και οι αδερφοί της Ελένης, τα λαμπερά αστέρια, και ο πατέρας των ανέμων να σε κυβερνάει, αφού τους δέσει όλους εκτός από τον Ιάπυγα, πλοίο, που μου οφείλεις τον Βεργίλιο που σου εμπιστεύθηκα: στις ακτές της Αττικής να τον παραδώσεις σώο και να προστατέψεις το μισό της ψυχής μου. Ξύλο της βελανιδιάς και τρίδιπλο χαλκό είχε γύρω από την καρδιά του εκείνος που πρώτος εμπιστεύθηκε στο άγριο πέλαγος το εύθραυστο καράβι και δεν φοβήθηκε τον ορμητικό αφρικανικό λίβα που μάχεται με τους βοριάδες ούτε τις θλιβερές Υάδες ούτε τη λύσσα του Νότου, από τον οποίο δεν υπάρχει μεγαλύτερος κυρίαρχος στην Αδριατική, είτε θέλει να ξεσηκώνει είτε να ηρεμεί τα κύματα. Ποιο βήμα θανάτου φοβήθηκε αυτός που με μάτια στεγνά είδε τέρατα να κολυμπούν, αυτός που είδε τη φουσκωμένη θάλασσα και τα Ακροκεραύνια, τους κακόφημους βράχους; Μάταια ο σοφός θεός χώρισε τις στεριές βάζοντας ανάμεσα τον ωκεανό, αφού βέβαια ασεβή καράβια χοροπηδούν στα πέλαγα που δεν έπρεπε να αγγίζουν. Τολμηρό το ανθρώπινο γένος όλα να τα υπομείνει ορμά σε καθετί ανόσιο που απαγορεύεται. Τολμηρός ο γιος του Ιαπετού με απάτη κακή έφερε τη φωτιά στους ανθρώπους. Αφότου κλάπηκε η φωτιά απ' το ουράνιο παλάτι, μαρασμός και καινούργιος στρατός πυρετών</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p> <p>25</p> <p>30</p>
--	--

<p>ενέσκηψε στη γη και η αργή ανάγκη του θανάτου, που πριν ήταν απόμακρος, άνοιξε το βήμα. Ο Δαίδαλος δοκίμασε τον κούφιο αέρα με φτερά που δεν δόθηκαν στον άνθρωπο. Ο μόχθος του Ηρακλή τον Αχέροντα παραβίασε. Τίποτα δεν είναι ανηφορικό για τον άνθρωπο. Τον ίδιο τον ουρανό επιζητούμε από την ανοησία μας και με το έγκλημά μας δεν αφήνουμε τον Δία να βάλει στην άκρη τα οργισμένα του αστροπελέκια.</p>	<p>35</p> <p>40</p>
---	---------------------

Πίνακας 12.2 Μετάφραση ωδής 1.3.

12.1.5. Σημειώσεις

1–2 **sic...sic**: συνήθης φόρμουλα για επικλήσεις και προσευχές, με την οποία μια καλή ευχή προσφέρεται σε αντάλλαγμα μιας καλής υπηρεσίας ή ευεργεσίας.

diva potens Cypri: η Αφροδίτη, για τη στενή σχέση της οποίας με την Κύπρο βλ. σημ. στο *Carm.* 1.19.10. Λόγω της ανάδυσής της από τη θάλασσα θεωρούνταν και προστάτιδα των ναυτικών και λατρευόταν ως *Εϋπλοία* και *Venus marina* (Παυσ. 1.1.3).

Εικόνα 12.1. *Benedetto Pistrucci* (ca. 1820–30), *Venus Marina* με τον Έρωτα στο πλευρό της.

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 12.2. *Girolamo Campagna (1549–1625), Venus Marina.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 12.3. *Alexandre Cabanel (1875), Η γέννηση της Αφροδίτης.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

fratres Helenae: ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης, οι επονομαζόμενοι Διόσκουροι, για τους οποίους βλ. και σημ. στο *Carm.* 3.3.9. Θεωρούνταν, ανάμεσα στ' άλλα, και προστάτες των ναυτικών. Βλ. επόμενη σημείωση.

Εικόνα 12.4. Giovanni Battista Piranesi (1720–1778), *Τα ερείπια του ναού των Διόσκουρων.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

lucida sidera: κατά τη διάρκεια τρικυμίας στη θάλασσα, λόγω της ηλεκτρισμένης ατμόσφαιρας συχνά εμφανίζεται στην κορυφή του καταρτιού μια υπογάλαζη λάμψη, γνωστή ως ‘φωτιά του Αγίου Έλμου’. Στην αρχαιότητα οι ναυτικοί πίστευαν ότι αυτή η λάμψη υποδήλωνε την παρουσία των Διόσκουρων που προστάτευαν το καράβι.

3 ventorumque...pater: πατέρας –για την ακρίβεια, βασιλιάς– των ανέμων ήταν ο Αίολος, ο οποίος τους κρατούσε μέσα σε έναν ασκό.

Εικόνα 12.5. Louis Jean Jacques Durameau (1775), *Η Ήρα διατάζει τον Αίολο να εξαπολύσει τους ανέμους.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

4 praeter Iāpyga: ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής. Ο Ιάπυξ ήταν ο βορειοδυτικός άνεμος που φυσάει από την Ιαπυγία (Καλαβρία). Είναι ο κατάλληλος άνεμος για το ταξίδι ενός πλοίου που αποπλέει από το λιμάνι του Brundisium με προορισμό την Ελλάδα (βλ. Σέρβ. *Aen.* 8.710: *vento [sc. Iapyge] qui de Apulia flans optime ad Orientem ducit*), γι’ αυτό και ο ποιητής εύχεται ο Αίολος να αφήσει μόνο αυτόν έξω από τον ασκό, όπου θα έχει κλείσει τους υπόλοιπους ανέμους.

Εικόνα 12.6. Χάρτης της νότιας Ιταλίας και της Σικελίας. Διακρίνεται το Brundisium πάνω δεξιά.
© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

5–6 navis: ο Οράτιος προσφωνεί το προσωποποιημένο καράβι, το οποίο είναι ουσιαστικά ο αποδέκτης της ωδής.

quae...debes Vergilium: ο Οράτιος χρησιμοποιεί εμπορική ορολογία και εικονογραφία, παρουσιάζοντας τον Βεργίλιο σαν εμπόρευμα που εμπιστεύεται κάποιος στο καράβι, το οποίο και οφείλει να το επιστρέψει σώο και αβλαβές. Πρβλ. *Π.Α.* 12.171.1 κ.ε.: *Τὸν καλόν, ὡς ἔλαβες, κομίσαις πάλι πρὸς με θεωρὸν / Εὐαγόρην, ἀνέμων πρηῦτατε Ζέφυρε.*

finibus Atticis: όπως συμβαίνει συχνά σε ένα προπεμπτικό ποίημα, ο Οράτιος δηλώνει τον προορισμό του ταξιδιού του Βεργιλίου, την Αθήνα.

8 animae dimidium meae: η φράση αποτυπώνει περίτρανα την οικειότητα και αγάπη μεταξύ των δύο φίλων. Πρβλ. *Carm.* 2.17.5 (για τον Μαικήνα): *te meae partem animae* και Αριστ. *Ηθικ.* 9.4.5: *ὁ φίλος ἄλλος αὐτός.*

9 robor et aes triplex: πρβλ. Ομ. *Ιλ.* 2.490: *χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη*, 24.205: *σιδήρειον ἦτορ*. Η σύγκριση με το σίδηρο, τον χαλκό, την πέτρα ή τα άγρια θηρία, προκειμένου να τονιστεί η σκληρότητα κάποιου, αποτελεί καθιερωμένο μοτίβο της ελληνικής και της λατινικής λογοτεχνίας. Βλ. Nisbet–Hubbard (1970) Ορ. *Carm.* 1.3.9, Murgatroyd (1980) Τιβ. 1.1.63 κ.ε., McKeown (1989) Οβ. *Am.* 1.6.27-8 και 1.11.9, Barchiesi (1992) Οβ. *Her.* 1.58, Maltby (2002) Τιβ. 1.2.67 κ.ε. και Michalopoulos (2006) Οβ. *Her.* 17.136 για παράλληλα χωρία.

10–11 fragilem truci...pelago ratem: χιαστί διάταξη των όρων (*a-b-b-a*), που τονίζει την αντίθεση ανάμεσα στο τραχύ πέλαγος και το εύθραυστο καράβι.

Ο όρος *ratis* ‘σχεδιά’ χρησιμοποιείται μετωνυμικά στην ποίηση με τη σημασία ‘καράβι’, αν και εδώ δεν αποκλείεται η πρωταρχική σημασία του όρου, μια και ο Οράτιος αναφέρεται στο πρώτο πλωτό μέσο που κατασκευάστηκε ποτέ.

12 primus: ο Οράτιος αναφέρεται στον πρώτο ευρετή (*primus inventor*) της ναυσιπλοΐας. Παραδοσιακά, ως πρώτο καράβι θεωρούνταν η Αργώ.

13–14 Africum decertantem Aquilonibus: το πρόθεμα *de-* επιτείνει τη σημασία του ρήματος και αποδίδει τη βιαιότητα της σύγκρουσης των ανέμων. Πρβλ. *Carm.* 1.9.11 κ.ε.: *ventos deproeliantis.*

Aquilo είναι ο βόρειος-βορειοανατολικός άνεμος, ο οποίος παραδοσιακά αντιπαλεύει με τον νότιο-νοτιοδυτικό άνεμο, τον *Africus* ή *Notus*, ο οποίος φυσάει από την Αφρική. Ο Οράτιος έχει τοποθετήσει τους ανέμους που αντιπαλεύουν στο τέλος τριών διαδοχικών στίχων.

14 tristis Hyadas: η ανατολή (τον Οκτώβριο) και η δύση (τον Νοέμβριο) των Υάδων, ομάδας αστεριών στον αστερισμό του Ταύρου, σηματοδοτούσε βροχερό καιρό (Βεργ. *Aen.* 3.516: *pluviasque Hyadas*). Το όνομά τους ετυμολογείται από το ρήμα *ὑω* ‘βρέχω’. Ο Κικέρωνας (*Nat. deor.* 2.111) παραδίδει: *has Graeci stellas Hyadas vocitare suerunt a pluendo ὕειν enim pluere*. Για περισσότερες πηγές της ετυμολογίας βλ. Maltby (1991) s.v.

15 Hadriae: γενική αντικειμενική από το *arbiter*. Η Αδριατική ήταν διαβόητη για τις συχνές τρικυμίες της. Πρβλ. *Carm.* 1.33.15, 2.14.14, 3.3.5, 3.9.22-3.

16 tollere seu ponere: εννοείται ένα πρώτο *seu* πριν το *tollere*, το οποίο παραλείπεται ως ευκόλως εννοούμενο για μετρικούς λόγους. Το *ponere* χρησιμοποιείται αντί του σύνθετου *componere*, όπως συμβαίνει συχνά στα ποιητικά κείμενα με τα σύνθετα ρήματα.

freta: η λέξη *fretum* χρησιμοποιείται συνήθως για στενά θαλασσινά περάσματα, όπως αυτό ανάμεσα σε ιταλική και βαλκανική χερσόνησο.

18 siccis oculis: χωρίς δάκρυα, χωρίς να κλαίει από φόβο, πρβλ. Αισχ. *Επτά επί Θήβας* 696: *ξηροῖς ἀκλαύτοις ὄμμασιν*.

20 infamis scopulos Acroceraunia: η βραχώδης οροσειρά κατά μήκος των ακτών της σημερινής Αλβανίας, όπου συχνά τσακίζονταν τα καράβια που διέσχιζαν την Αδριατική κατά τη διάρκεια των συχνών θαλασσοταραχών· γι’ αυτό χαρακτηρίζεται *infamis*.

21–22 nequiquam: το επίρρημα είναι εμφιατικά τοποθετημένο στην αρχή της στροφής.

deus...prudens: ο ανώνυμος θεός πρόνοιας, ο οποίος χώρισε τα στοιχεία της φύσης κατά τη δημιουργία του κόσμου. Για τον χωρισμό γης, θάλασσας και ουρανού βλ. ενδεικτικά την «κοσμογονία» των *Μεταμορφώσεων* του Οβιδίου (1.22): *nam caelo terras et terris abscidit undas*.

23–24 impiae...rates: τα καράβια χαρακτηρίζονται έτσι, γιατί παραβιάζουν τα όρια και την τάξη του κόσμου που έθεσαν οι θεοί.

non tangenda...vada: ο Οράτιος διατυπώνει την ιδέα της συντηρητικής ηθικοφιλοσοφικής διδασκαλίας ότι ο άνθρωπος πρέπει να παραμένει στη στεριά και να μην ανοίγεται στο πέλαγος.

25 perpeti: απαρέμφατο της αναφοράς από το *audax*.

26 per vetitum nefas: *vetitum nefas* είναι αυτό που αντιβαίνει στους θεϊκούς νόμους και είναι απαγορευμένο στους ανθρώπους. Ο Οράτιος χρησιμοποιεί πολύ δυνατή γλώσσα, για να εκφράσει τον παραλογισμό και τη φαυλότητα της ανθρωπότητας.

27–28 Iapeti: ο Ιαπετός ήταν πατέρας του Προμηθέα και του Επιμηθέα, γιος του Ουρανού και της Γαίας. Ο τολμηρός γιος του, στον οποίο αναφέρεται ο Οράτιος, είναι φυσικά ο Προμηθέας, ο οποίος έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς, κρύβοντάς την σε ένα κούφιο καλάμι, και την έδωσε στους ανθρώπους (Ησ. *Έργα* 50-3, Αισχ. *Προμ.* 7 κ.ε., 109 κ.εξξ.). Η πράξη του αυτή χαρακτηρίζεται ‘κακή απάτη’ από τον Οράτιο και τον Ησίοδο, ωστόσο συνέβαλε αποφασιστικά στην πρόοδο του ανθρώπινου πολιτισμού.

Το ουσιαστικό *genus* χρησιμοποιείται εδώ ποιητικά με τη σημασία ‘γιος’.

29–33 post ignem...gradum: η κλοπή της φωτιάς από τον Προμηθέα ορίζεται ως η απαρχή όλων των δεινών για την ανθρωπότητα, τα οποία ξεπήδησαν από το κουτί της Πανδώρας, το οποίο έστειλαν οι θεοί στον Επιμηθέα, για να τιμωρήσουν τους ανθρώπους για την πράξη του Προμηθέα (Ησ. *Έργα* 69-105).

Ο πυρετός και οι αρρώστιες επιτίθενται στους ανθρώπους σαν λεγεωνάριοι που ανήκουν σε κούρτες.

Εικόνα 12.7. James Gillray (1809), Η Πανδώρα ανοίγει το κουτί της.

© Public domain / Wikimedia Commons

(<https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Pandora opening her box by James Gillray.jpg?uselang=el>).

32–33 *tarda necessitas*: για τη *necessitas* βλ. σημ. στο *Carm.* 3.1.14-15.

semotique leti: επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στην αρχή διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου.

34–36 Αφού πρώτα αναφέρθηκε στον παράτολμο πρώτο ευρετή της ναυσιπλοΐας και τον Προμηθέα που έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς, ο Οράτιος τώρα αναφέρεται σε δύο άλλους παράτολμους θνητούς/ημίθεους που τόλμησαν να υπερβούν τα όρια της ανθρωπότητας: τον Δαίδαλο, που πέταξε στον αέρα, και τον Ηρακλή, που κατέβηκε στον Κάτω κόσμο.

Daedalus: για τον Δαίδαλο και την παράτολμη πτήση του βλ. *Carm.* 2.20.13 με σημ.

aëra: τρισύλλαβη λέξη, με κατάληξη του τύπου της ελληνικής αιτιατικής.

perrupit Acheronta: για την επιτέλεση του δωδέκατου άθλου του ο Ηρακλής κατέβηκε στον Κάτω κόσμο και απέσπασε τον Κέρβερο, τον τρικέφαλο σκύλο που στεκόταν φύλακας στις πύλες του Άδη. Για τον Κέρβερο βλ. και σημ. στο *Carm.* 2.19.29.

Ο Οράτιος διατηρεί την κατάληξη της ελληνικής αιτιατικής του ονόματος Acheron (*Αχέρων*).

Herculeus labor: το επίθετο *Herculeus* χρησιμοποιείται αντί της γενικής *Herculis*, συχνή πρακτική στην Αυγούστεια ποίηση. Πρβλ. *Carm.* 1.4.17: *domus Plutonia* αντί *domus Plutonis*.

37 *Nil mortalibus ardui est*: αυτή η *sententia* ουσιαστικά συμπυκνώνει το περιεχόμενο αυτής της ωδής. Πρβλ. Οππ. *Αλιευτ.* 5.2: *οὐδὲν μερόπεσσιν ἀμήχανον*, καθώς και τα όσα λέει ο χορός για τον άνθρωπο στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή (332 κ.ε.): *Πολλὰ τὰ δεινὰ κούδὲν ἄν- / θρώπου δεινότερον πέλει*.

Το *ardui* είναι γενική διαιρετική από το *nil*.

38–39 petimus...neque...patimur: με τη χρήση του α΄ πληθυντικού προσώπου δηλώνεται η συλλογική αμαρτία και ενοχή του ανθρώπινου γένους. Ο Οράτιος έχει στο μυαλό του την προσπάθεια των Γιγάντων να καταλάβουν τον Όλυμπο και τη συνακόλουθη σύγκρουσή τους με τους θεούς (*Γιγαντομαχία*), κατά την οποία συνετρίβησαν. Για τη Γιγαντομαχία βλ. και σημ. στο *Carm.* 2.19.21-4.

40 ponere: στη θέση του σύνθετου *deponere*. Πρβλ. *ponere* αντί του *componere* στον στίχο 16.

12.2. Οράτιος *Carm.* 1.24

12.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη (τρεις ασκληπιάδαιοι ελάσσονες και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Παραμυθητική ωδή, με την οποία ο Οράτιος προσπαθεί να παρηγορήσει τον Βεργίλιο για την απώλεια του κοινού τους φίλου, του Quintilius Varus, τον οποίον ταυτόχρονα επαινεί για τις αρετές του. Παράλληλα με την παραμυθία, ωστόσο, βασικό χαρακτηριστικό της ωδής αποτελεί ο συγκαλυμμένος συμβουλευτικός της χαρακτήρας. Ο Οράτιος υπενθυμίζει διακριτικά στον Βεργίλιο ότι ο θρήνος, ακόμη και για έναν τόσο αγαπημένο και ενάρετο άνθρωπο, πρέπει να γίνεται με μέτρο (*modus*) και αιδημοσύνη (*pudor*). Ουσιαστικά, η ίδια η ωδή μετατρέπεται σε μετρημένο και ισοροπημένο θρήνο για την απώλεια του αγαπημένου φίλου, με στοχασμούς για το αναπόφευκτο του θανάτου.

Ο Quintilius Varus ήταν Ρωμαίος υπέας (*eques*), λόγιος, κριτικός, άνθρωπος των γραμμάτων και των τεχνών, στενός φίλος του Βεργιλίου και του Ορατίου, τον οποίο επαινεί ο τελευταίος στην *Ars Poetica* (438-44).

12.2.2. Λατινικό κείμενο

Quis desiderio sit pudor aut modus tam cari capitis? Praecipe lugubris cantus, Melpomene, cui liquidam pater vocem cum cithara dedit.	
Ergo Quintilium perpetuus sopor urget? Cui Pudor et Iustitiae soror, incorrupta Fides, nudaque Veritas quando ullum inveniet parem?	5
Multis ille bonis flebilis occidit, nulli flebilior quam tibi, Vergili. Tu frustra pius, heu, non ita creditum poscis Quintilium deos.	10
Quid si Threicio blandius Orpheo auditam moderere arboribus fidem? Num vanae redeat sanguis imagini, quam virga semel horrida,	15
non lenis precibus fata recludere, nigro compulerit Mercurius gregi? durum: sed levius fit patientia quidquid corrigere est nefas.	20

Πίνακας 12.3 Λατινικό κείμενο ωδής 1.24.

12.2.3. Λεξιλόγιο

desiderium, -i(i) (β' ουδ) = επιθυμία, οδύνη, νοσταλγία
pudor, -oris (γ' αρσ) = αιδώς, ντροπή, ταπεινοφροσύνη, αίσθηση ντροπής
modus, -i (β' αρσ) = όριο, μέτρο
tam (επίρ.) = τόσο, τόσο πολύ
carus, a, um (επίθ.) = αγαπητός, προσφιλής
caput, -itis (γ' ουδ) = κεφάλι, ύπαρξη, ζωή
praecipio, praeciperi, praeciptum, praecipere 3* = διδάσκω
lugubris, is, e (επίθ.) = θρηνητικός, πένθιμος, θλιβερός
cantus, -us (δ' αρσ) = τραγούδι
Melpomene, -is (γ' θηλ) = Μελπομένη
liquidus, a, um (επίθ.) = καθαρός, μελωδικός
pater, patris (γ' αρσ) = πατέρας
vox, vocis (γ' θηλ) = φωνή
cithara, -ae (α' θηλ) = λύρα
do, dedi, datum, dare 1 = δίνω
ergo (επίρ.) = λοιπόν, επομένως
Quintilius, -ii (β' αρσ) = Κοϊντίλιος Βάρος Πόπλιος, φίλος του Οράτιου
perpetuus, a, um (επίθ.) = αιώνιος, παντοτινός, μόνιμος
soror, -oris (γ' αρσ) = ύπνος
urgeo, ursi, -, urgere 2 = σκεπάζω, πιέζω, πνίγω, πλακώνω
Iustitia, -ae (α' θηλ) = Δικαιοσύνη
soror, -oris (γ' θηλ) = αδερφή
incorruptus, a, um (επίθ.) = αγνός, αδιάφθορος
Fides, -ei (ε' θηλ) = Πίστη
nudus, a, um (επίθ.) = γυμνός
Veritas, -atis (γ' θηλ) = Αλήθεια
quando (επίρ) = πότε
ullus, a, um (αντωνυμικό επίθ.) = κανείς, καμία, κανένα
invenio, inveni, inventum, invenire 4 = βρίσκω
par, paris (επίθ.) = ίσος, όμοιος, ανάλογος
multus, a, um (επίθ.) = πολύς
bonus, a, um (επίθ.) = καλός
flebilis, is, e (επίθ.) = θρηνητικός
occido, occidi, occisum, occidere 3 = πεθαίνω, καταστρέφομαι, χάνομαι
frustra (επίρ) = μάταια
pius, a, um (επίθ.) = ευσεβής, σωστός
heu (επιφώνημα) = αλοίμονο
ita (επίρ) = έτσι, με αυτόν τον τρόπο
credo, credidi, creditum, credere 3 = εμπιστεύομαι, εναποθέτω, βασίζομαι
posco, poscisci, -, poscere 3 = ζητώ
deus, -i (β' αρσ) = θεός
Threicius, a, um (επίθ.) = Θρακιώτης
blandus, a, um (επίθ.) = γοητευτικός, θελκτικός
Orpheus, -i (β' αρσ) = Ορφείας
audio, audivi, auditum, audire 4 = ακούω
moderor (αποθ. 1) = ρυθμίζω, κουρντίζω, παίζω (μεταφ.)
arbor, -oris (γ' θηλ) = δέντρο
fidis, -is (γ' θηλ) = λύρα
vanus, a, um (επίθ.) = άδειος, ψεύτικος
redeo, redii, reditum, redire = επιστρέφω, γυρίζω
sanguis, sanguinis (γ' αρσ) = αίμα

imago, -inis (γ' θηλ) = φάντασμα, εικόνα
 virga, -ae (α' θηλ) = ραβδί, σκήπτρο
 semel (επίρ.) = μια φορά, μια για πάντα
 horridus, a, um (επίθ.) = τρομερός, ζοφερός, φρικτός
 lenis, is, e (επίθ.) = ήπιος, ευμενής, απαλός
 prex, precis (γ' θηλ) = προσευχή, παράκληση
 fatum, -i (β' ουδ) = μοίρα, πεπρωμένο
 recludo, reclusi, reclusum, recludere 3 = ξανανοίγω, αποκαλύπτω
 niger, nigra, nigrum (επίθ.) = μαύρος
 compello, compulsi, compulsus, compellere 3 = σπρώχνω, οδηγώ
 Mercurius, -ii (β' αρσ) = ο Ερμής
 grex, gregis (γ' αρσ) = κοπάδι
 durus, a, um (επίθ.) = σκληρός
 levis, is, e (επίθ.) = απαλός, ανάλαφρος, ανεκτός
 patientia, -ae (α' θηλ) = υπομονή
 corrigo, correxi, correctum, corrigere 3 = διορθώνω, επαναφέρω, βελτιώνω
 nefas (ουδ άκλιτο) = ανόσιο

12.2.4. Μετάφραση

<p>Ποιο όριο ή μέτρο θα υπάρξει στον πόθο για ένα τόσο αγαπημένο πρόσωπο; Μελομένη, δίδαξε μου θρηνητικό τραγούδι, εσύ που ο πατέρας σου έδωσε καθάρια φωνή με τη λύρα.</p>	
<p>Λοιπόν, αιώνιος ύπνος σκεπάζει τον Κοϊντίλιο; Πότε η Αιδώς και η αδερφή της Δικαιοσύνης, η αδιάφθορη Πίστη, και η γυμνή Αλήθεια θα βρουν κάποιον όμοιό του;</p>	5
<p>Πολλοί είναι οι καλοί άνδρες που θρηνούν για τον χαμό του, κανείς τους, Βεργίλιε, δεν κλαίει περισσότερο από σένα. Αλίμονο, μάτια με ευσέβεια ζητάς από τους θεούς τον Κοϊντίλιο, τον οποίον δεν μας εμπιστευτήκαν με αυτόν τον τρόπο.</p>	10
<p>Τι κι αν έπαιζες με τη λύρα πιο γλυκά από τον Θρακιώτη Ορφέα και σε άκουγαν τα δέντρα; Μήπως θα επέστρεφε το αίμα στο άδειο φάντασμα, το οποίο με το τρομερό ραβδί του</p>	15
<p>ο σκληρός Ερμής, που δεν ξανανοίγει τις πύλες της Μοίρας στις προσευχές, έχει σπρώξει στο μαύρο κοπάδι; Είναι σκληρό: όμως γίνεται πιο ανεκτό με την υπομονή στιδήποτε είναι ανόσιο να διορθωθεί.</p>	20

Πίνακας 12.4 Μετάφραση ωδής 1.24.

12.2.5. Σημειώσεις

1 pudor: εδώ με τη σημασία 'αυτοσυγκράτηση, αξιοπρέπεια' (OLD s.v. 2).

2 tam cari capitis: για τη συναισθηματικά φορτισμένη συνεκδοχική χρήση του όρου *caput* αντί του *homo* βλ. την αντίστοιχη χρήση του ελληνικού *κάρα*, Σοφ. *Αντ.* 1: ὦ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα. Πρβλ. Ορ. *Ερ.* 5.74, Βεργ. *Aen.* 4.354.

praecipere: ο Οράτιος ζητάει από τη Μούσα να αναλάβει τον ρόλο του *praceptor*, του δασκάλου. Πρβλ. Ομ. Οδ. 8.481: *οἴμας Μοῦσ' ἐδίδαξε, φίλησε δὲ φῦλον ἄοιδῶν*.

3 Melpomene: η Μελπομένη συνήθως σχετίζεται με την τραγωδία, ωστόσο εδώ ο Οράτιος την επικαλείται ως αντιπρόσωπο των Μουσών. Τη Μελπομένη την αναφέρει ξανά στα *Carm.* 3.30.16 και 4.3.1. Για τις Μούσες και τη δικαιοδοσία τους βλ. σημ. στο *Carm.* 3.30.14-16.

pater: πατέρας των εννιά Μουσών ήταν ο Δίας και μητέρα τους η Μνημοσύνη.

5 ergo: εδώ εισάγει ρητορική ερώτηση, συναισθηματικά φορτισμένη (*OLD* s.v. 4).

Quintilium: για τον Κοϊντίλιο βλ. εισαγωγικό σημείωμα.

6–7 cui: δοτική αντικειμενική από το *parem*.

Pudor et Iustitiae soror, incorrupta Fides, nudaque Veritas: ο Οράτιος παρουσιάζει προσωποποιημένες τις βασικές αρετές που είχε ο Κοϊντίλιος: την Αιδώ, την Πίστη (που είναι αδερφή της Δίκης) και την Αλήθεια.

9–10 flebilis... flebilior: επιρρηματικά κατηγορούμενα του τρόπου.

Vergili: ο αποδέκτης της ωδής είναι ο Βεργίλιος, κοινός φίλος του Ορατίου και του αποθανόντος Κοϊντίλιου. Είναι εμφαντικά τοποθετημένος στο τέλος του κεντρικού στίχου της ωδής. Για τον Βεργίλιο και τη σχέση του με τον Οράτιο βλ. και Εισαγωγή, καθώς και *Carm.* 1.3.

11 frustra: ένας από τους καθιερωμένους παραμυθητικούς τόπους ήταν η υπενθύμιση στον θρηνούντα πως οι θρήνοι είναι μάταιοι, καθώς δεν μπορούν να επαναφέρουν στη ζωή τον αποθανόντα.

pius: ο Βεργίλιος θρηνεί για την απώλεια του φίλου του τηρώντας το καθήκον που του επιβάλλει η φιλία και η ευσέβεια (*pietas*) απέναντί του.

non ita creditum: ο Βεργίλιος διαμαρτύρεται και ζητάει πίσω τον φίλο του, γιατί δεν περίμενε ότι οι θεοί του τον εμπιστεύτηκαν για τόσο λίγο.

13 Quid... fidem?: ο Θρακιώτης ποιητής Ορφέας θεωρούνταν ως ο αρχετυπικός ποιητής. Έπαιζε τη λύρα του και τραγουδούσε τόσο γλυκά, ώστε μάγευε και συγκέντρωνε κοντά του τα άγρια ζώα και τα δέντρα της Θράκης. Πρβλ. *Carm.* 1.12.7 κ.ε.: *vocalem temere insecutae / Orphea silvae*, 1.12.11: *blandum et auritas fidibus canoris / ducere quercus*. Όταν η γυναίκα του, Ευρυδίκη, πέθανε από δάγκωμα φιδιού, ο Ορφέας κατέβηκε στον Κάτω κόσμο και παρακάλεσε τον Πλούτωνα και την Περσεφόνη να του επιτρέψουν να την πάρει πίσω στον Πάνω κόσμο. Με το τραγούδι του κατάφερε να συγκινήσει το σκληρό βασιλικό ζεύγος του Άδη, οι οποίοι συναίνεσαν στην επαναφορά της Ευρυδίκης στη ζωή, υπό τον όρο ότι ο Ορφέας δεν θα γυρνούσε να την κοιτάξει, μέχρι να διαβούν το κατώφλι του Πάνω κόσμου. Δυστυχώς, όμως, από τη λαχτάρα και την αγωνία του μήπως δεν τον ακολουθούσε, ο Ορφέας γύρισε πίσω να κοιτάξει την Ευρυδίκη, η οποία τότε επέστρεψε οριστικά στον Κάτω κόσμο. Η δεύτερη απόπειρα του Ορφέα να την πάρει μαζί του συνάντησε την απόλυτη άρνηση του Πλούτωνα. Την ιστορία αφηγήθηκε ο Βεργίλιος στα *Γεωργικά* του (4.453-527), τα οποία είχαν ήδη δημοσιευτεί την εποχή που γράφτηκε αυτή η ωδή, συνεπώς δεν είναι καθόλου τυχαία η αναφορά του Ορατίου στον μύθο αυτό. Αργότερα, την ιστορία του Ορφέα και της Ευρυδίκης πραγματεύτηκε και ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* (10.1-85).

Εικόνα 12.8. *Jean-Baptiste Camille Corot (1861), Ορφέας και Ευρυδίκη.*

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-Baptiste-Camille_Corot_-_Orph%C3%A9e.jpg?uselang=el).

15–18 num...redea...gregi?: αυτή η ρητορική ερώτηση που εισάγεται με το ερωτηματικό μόριο *num* ισοδυναμεί ουσιαστικά με αρνητική απάντηση.

16 virga...horrida: για το κηρύκειον, το ραβδί (*virga*) του Ερμή με το οποίο οδηγεί τις ψυχές στον Άδη βλ. *Carm.* 1.10.11-12 με σημ.

17 non lenis: σχήμα λιτότητας.

recludere: απαρέμφοτο της αναφοράς από το *non lenis*.

18 nigro...gregi: ο Οράτιος αναφέρεται μεταφορικά στο κοπάδι των ψυχών που καθοδηγεί ο Ερμής στον Κάτω κόσμο, πρβλ. *Carm.* 1.10.17-19: *tu pias laetis animas reponis / sedibus virgaque levem coerces / aurea turbam.*

19–20 sed levius fit patientia quidquid corrigere est nefas: μια *sententia* προερχόμενη από την παραμυθητική λογοτεχνία, με την οποία ο Οράτιος ολοκληρώνει τις συμβουλές του προς τον θρηνούντα Βεργίλιο.

12.3. Οράτιος *Carm.* 4.11

12.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Video 12.1 Μουσική εκτέλεση της ωδής 4.11 από το σύνολο “Tyrtarion”:

<https://www.youtube.com/watch?v=HYTCTGyB5Rg>

(τελευταία επίσκεψη 29/01/2016)

Ο ποιητής απευθύνει πρόσκληση (*vocatio*) σε μια γυναίκα, ονόματι Φυλλίδα, να γιορτάσει μαζί του τα γενέθλια του Μαικήνα, χωρίς πάντως την παρουσία του εορτάζοντα (πρόκειται για τη μοναδική αναφορά του Μαικήνα στο 4^ο βιβλίο των *Ωδών*). Συμποτικό και γενεθλιακό θέμα συμπλέκονται σε μια ωδή που επιπλέον εμπεριέχει ένα ερωτικό τρίγωνο: ο ποιητής, μάλλον σε προχωρημένη ηλικία, η νεαρή γυναίκα και ο αντίζηλος

του ποιητή, ο νεαρός Τήλεφος. Ο ποιητής προσπαθεί να πείσει τη Φυλλίδα να εγκαταλείψει την προσπάθειά της να κάνει δικό της τον Τήλεφο, γιατί εκείνος συνδέεται με μια πλούσια και λάγνα γυναίκα.

Παρόμοια ποιήματα-προσκλήσεις είναι συχνά στη λατινική ποίηση (Κάτουλ. 13, Ορ. *Carm.* 4.12, *Epist.* 1.5, Μαρτ. 5.78, 10.48, 11.52). Πιθανό πρότυπό τους είναι μια πρόσκληση του Φιλοδήμου προς τον L. Calpurnius Piso Caesoninus (*Π.Α.* 11.44):

Αὔριον εἰς λιτὴν σε καλιάδα, φίλτατε Πείσων,
 ἐξ ἐνάτης ἔλκει μουσοφιλῆς ἕταρος
 εἰκάδα δειπνίζων ἐνιαύσιον· εἰ δ' ἀπολείψῃς
 οὔθατα καὶ Βρομίου χιογενῆ πρόποσιν,
 ἀλλ' ἐτάρους ὄψει παναληθέας, ἀλλ' ἐπακούσῃ
 Φαιήκων γαίης πουλὸν μελιχρότερα·
 ἦν δέ ποτε στρέψῃς καὶ ἐς ἡμέας ὄμματα, Πείσων,
 ἄξομεν ἐκ λιτῆς εἰκάδα πιστότερην.

Κοινά στοιχεία αυτών των ποιημάτων-προσκλήσεων (*vocatio ad cenam*) είναι συνήθως η πρόσκληση, το μενού και η μορφή της ψυχαγωγίας που θα παρασχεθεί (βλ. Edmunds 1982).

Η ωδή 4.11 σχετίζεται και με την επόμενη της στο βιβλίο, την 4.12, η οποία επίσης είναι μια πρόσκληση σε συμπόσιο. Υπάρχει, ωστόσο, μια ουσιώδης διαφορά: ενώ η Φυλλίδα προσκαλείται σε ένα συμπόσιο που έχει έτοιμα τα πάντα, ο Βεργίλιος καλείται να φέρει για δώρο ένα βαζάκι με άρωμα, ώστε ο Οράτιος να μπορέσει να αγοράσει με αυτό το κρασί για το συμπόσιο.

12.3.2. Λατινικό κείμενο

Est mihi nonum superantis annum plenus Albani cadus, est in horto, Phylli, nectendis apium coronis, est hederæ vis	
multa, qua crinis religata fulges, ridet argento domus, ara castis vincta verbenis avet immolato spargier agno;	5
cuncta festinat manus, huc et illuc cursitant mixtae pueris puellae, sordidum flammae trepidant rotantes vertice fumum.	10
Ut tamen noris quibus advoceris gaudiis, Idus tibi sunt agendae, qui dies mensem Veneris marinae findit Aprilem,	15
iure sollemnis mihi sanctiorque paene natali proprio, quod ex hac luce Maecenas meus affluentis ordinat annos.	20
Telephum, quem tu petis, occupavit non tuae sortis iuvenem puella dives et lasciva tenetque grata compede vinctum.	

Terret ambustus Phaethon avaras spes et exemplum grave praebet ales Pegasus terrenum equitem gravatus Bellerophonem,	25
semper ut te digna sequare et ultra quam licet sperare nefas putando disparem vites. Age iam, meorum finis amorum	30
(non enim posthac alia calebo femina), condisce modos, amanda voce quos reddas; minuentur atrae carmine curae.	35

Πίνακας 12.5 Λατινικό κείμενο ωδής 4.11.

12.3.3. Λεξιλόγιο

nonus, a, um (επίθ.) = ένατος
 supero 1 = ξεπερνώ
 cadus, -i (β' αρσ) = κάδος
 hortus, -i (β' αρσ) = κήπος
 necto, nexui και nexi, nexum, nectere 3 = πλέκω
 apium, -ii (β' ουδ) = σέλινο
 corona, -ae (α' θηλ) = στεφάνι
 hedera, -ae (α' θηλ) = κισσός
 crinis, -is (γ' αρσ) = μαλλιά
 religo 1 = δένω
 fulgeo, fulsi, -, fulgere 2 = λάμπω
 ara, -ae (α' θηλ) = βωμός
 castus, a, um (επίθ.) = ιερός
 vincio, vinxi, vinctum, vincire 4 = ζώνω
 verbena, -ae (α' θηλ) = κλαδί
 aveo 2 = επιθυμώ
 immolo 1 = θυσιάζω
 spargo, sparsi, sparsum, spargere 3 = ραντίζω
 agnus, -i (β' αρσ) = αρνί
 festino 1 = γιορτάζω
 cursito 1 = τρέχω
 misceo, miscui, mistum και mixtum, miscere 2 = αναμιγνύω, ανακατεύω
 sordidus, a, um (επίθ.) = βρώμκος
 trepido 1 = τρεμοπαίζω
 roto 1 = κάνω κύκλους
 fumus, -i (β' αρσ) = καπνός
 nosco, novi, notum, noscere 3 = γνωρίζω
 advoco 1 = προσκαλώ
 gaudium, -ii (β' ουδ) = χαρά
 mensis, -is (γ' αρσ) = μήνας
 marinus, a, um (επίθ.) = θαλασσινός
 findo, fidi, fissum, findere 3 = χωρίζω, σκίζω
 sollemnis, is, e (επίθ.) = γιορταστικός
 paene (επίρ.) = σχεδόν

natalis, is, e (επίθ.) = γενέθλιος
 affluo, affluxi, affluctum, affluere 3 = κυλώ
 ordino 1 = ρυθμίζω, βάζω σε σειρά
 sors, sortis (γ' θηλ) = σειρά
 lascivus, a, um (επίθ.) = λάγνος
 compes, compedis (γ' θηλ) = δεσμά
 terreo, terrui, territum, terrere 2 = τρομοκρατώ, τρομάζω
 ambustus, a, um (επίθ.) = καμένος
 avarus, a, um (επίθ.) = άπληστος
 praebeo, praeberi, praebitum, praebere 2 = προσφέρω
 ales, alitis (επίθ.) = φτερωτός
 terrenus, a, um (επίθ.) = γήινος
 eques, -itis (γ' αρσ) = ιπέας
 gravatus, a, um (επίθ.) = φορτωμένος
 puto 1 = θεωρώ, νομίζω
 dispar, disparis (επίθ.) = άνισος
 vito 1 = αποφεύγω
 caleo, calui, calitum, calere 2 = καίγομαι, θερμαίνομαι
 condisco, condidici, -, condiscere 3 = μαθαίνω καλά
 reddo, reddidi, redditum, reddere 3 = επαναλαμβάνω
 minuo, minui, minutum, minuere 3 = ελαττώνω
 ater, atra, atrum (επίθ.) = μαύρος

12.3.4. Μετάφραση

<p>Έχω έναν γεμάτο κάδο αλβανού κρασιού πάνω από εννιά χρόνια παλιό και έχω σέλινο στον κήπο, για να πλέξω στεφάνια, Φυλλίδα, και υπάρχει πολύς κισσός,</p> <p>με τον οποίο κάθε φορά που δένεις τα μαλλιά σου λάμπεις. Το σπίτι γελάει με ασήμι, ο βωμός είναι ζωσμένος με ιερά κλαδιά και επιθυμεί να ραντιστεί με αίμα από τη θυσία ενός αρνιού.</p> <p>Όλο το πλήθος γιορτάζει: εδώ κι εκεί τρέχουν μαζί αγόρια και κορίτσια, οι φλόγες τρεμοπαιίζουν και στέλνουν τον βρώμικο καπνό σε κύκλους στον ουρανό.</p> <p>Και για να γνωρίζεις σε ποια χαρά προσκαλείσαι, πρέπει να περάσεις τις Ειδούς, τις μέρες που διαιρούν τον μήνα Απρίλιο της θαλασσινής Αφροδίτης,</p> <p>που δίκαια είναι μια γιορταστική μέρα για μένα και σχεδόν πιο ιερή από τα γενέθλιά μου, γιατί από αυτή τη μέρα ο Μαικήνας μου υπολογίζει τα χρόνια που κυλάνε.</p> <p>Ένα πλούσιο και λάγνο κορίτσι έχει κατακτήσει τον Τήλεφο, αυτόν που επιθυμείς, μία που δεν είναι της δικής σου σειράς, και τον κρατάει δεμένο με ευχάριστα δεσμά.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
---	--

<p>Ο καμένος Φαέθων τρομάζει τις άπληστες ελπίδες και ο φτερωτός Πήγασος παρέχει ένα σκληρό παράδειγμα φορτωμένος με τον γήινο ιππέα, τον Βελλεροφόντη,</p>	25
<p>ώστε πάντοτε να επιδιώκεις αυτό που είναι άξιο για σένα, θεωρώντας το ανόσιο να ελπίζεις περισσότερο απ' όσο επιτρέπεται, και να αποφεύγεις κάποιον που δεν είναι ίσος με σένα. Έλα τώρα, τελευταία μου αγάπη,</p>	30
<p>(γιατί δεν θα καώ για καμιά άλλη γυναίκα μετά από σένα) μάθε καλά στίχους που θα επαναλάβεις με την αξιαγάπητη φωνή σου: οι μαύρες έγνοιες θα ελαττωθούν με το τραγούδι σου.</p>	35

Πίνακας 12.6 Μετάφραση ωδής 4.11.

12.3.5. Σημειώσεις

1–12 Η τριπλή επανάληψη του *est* στις τρεις πρώτες στροφές σε συνδυασμό με το ασύνδετο σχήμα με το οποίο παρουσιάζονται οι προετοιμασίες για το συμπόσιο μεταδίδουν την ατμόσφαιρα προσμονής και λαχτάρας του ποιητή. Όλα τα απαραίτητα συστατικά στοιχεία του συμποσίου είναι στη θέση τους, έτοιμα να προσελκύσουν τη Φυλλίδα. Η σφοδρή επιθυμία του Ορατίου να πείσει τη Φυλλίδα να έρθει ανακαλεί τις ανάλογες προσπάθειες του Πολύφημου και του Κορύδωνα σε Θεόκριτο (*Eid.* 11) και Βεργίλιο (*Ecl.* 2) να προσελκύσουν τη Γαλάτεια και τον Άλεξι αντίστοιχα.

1 nonum superantis annum: εννιάχρονο κρασί, άρα εξαιρετικής ποιότητας λόγω της παλαιότητάς του.

2–3 plenus Albani cadus: το κρασί από τους Αλβανούς λόφους στα νοτιοανατολικά της Ρώμης θεωρούνταν εξαιρετικής ποιότητας. Σύμφωνα μάλιστα με τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο (*N.H.* 14.64) ήταν το τρίτο σε ποιότητα ιταλικό κρασί, πίσω από το *vinum Pucinum* και το Φαλερνικό.

Phylli: πιθανότατα ένα ακόμη ελληνικό ψευδώνυμο, εξωτικό στο άκουσμα λόγω του *y graecum*. Μέσω της ετυμολογικής του προέλευσης (< φύλλον) παραπέμπει στη νεανική ηλικία της γυναίκας (πρβλ. τη Χλόη της ωδής 1.23), καθώς και στα φυτά και λουλούδια που θα στεφανώσουν τα κεφάλια των συμποσιαστών.

Στην ελεγεία 4.8 του Προπέρτιου Phyllis και Teia είναι τα ονόματα των γυναικών που έρχονται στο σπίτι του ποιητή-εραστή για ένα ερωτικό ραντεβού, το οποίο όμως διακόπτεται άδοξα από τη βίαιη εισβολή της Κυνθίας. Επίσης, η Phyllis εμφανίζεται συχνά στις *Εκλογές* του Βεργιλίου (3.76, 78, 107, 5.10, 7.14, 59, 63, 10.37, 41).

nectendis apium coronis: το σέλινο χρησιμοποιούνταν για το πλέξιμο των στεφανιών των συμποσιαστών, πρβλ. Ανακρ. 65 Page, Βεργ. *Ecl.* 6.68, *Georg.* 4.120 κ.ε., Ορ. *Carm.* 2.7.23-25: *quis udo / deproperare apio coronas / curatve myrto?*

Το *nectendis coronis* προέκυψε από υποχρεωτική γερονδιακή έλξη της δοτικής γερονδίου του σκοπού (< *nectendo apium coronas*).

4–5 hederæ vis multa: μεγάλη αφθονία κισσού, που ήταν το εμβληματικό φυτό του θεού Διονύσου και χρησιμοποιούνταν ευρέως για το πλέξιμο των στεφανιών των συμποσιαστών.

5 crinis religata fulges: πρβλ. *Carm.* 1.5.4 για την Πύρρα: *cui flavam religas comam?* Το *crinis* είναι αιτιατική της αναφοράς.

6–8 ridet argento domus: πρόκειται για ομηρικής έμπνευσης εικόνα (*Il.* 19.362 κ.ε.): *γέλασσε δὲ πᾶσα περὶ χθῶν / χαλκοῦ ὑπὸ στεροπῆς*. Πρβλ. Κάτουλ. 64.284: *quo permulsa domus iucundo risit odore*.

castis verbenis: είναι τα φύλλα και κλαδιά που τοποθετούνται γύρω από έναν βωμό.

spargier: αρχαϊκός τύπος του απαρεμφάτου ενεστώτα παθητικής φωνής, αντί του *spargi*. Χρησιμοποιείται μόνο εδώ στις *Ωδές* και τις *Επωδούς*, αλλά εμφανίζεται οκτώ φορές στις *Σάτιρες* (ενδεικτικά 1.2.35, 78, 2.8.67) και τις *Επιστολές* (ενδεικτικά 2.1.94, 2.2.148).

immolato...agno: η μετοχή και το υποκείμενό της είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων, κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου, πρβλ. *Carm.* 2.7.27-28.

9–10 Τα επιρρήματα *huc et illuc* και το θαμιστικό ρήμα *cursitant* υποδηλώνουν τις πυρετώδεις προετοιμασίες για την οργάνωση της γιορτής. Για το θέμα των προετοιμασιών για συμπόσιο βλ. και *Carm.* 3.14.17-24.

cuncta manus / mixtae pueris puellae: ολόκληρο το προσωπικό του σπιτιού έχει κινητοποιηθεί για τις προετοιμασίες, και τα κορίτσια και τα αγόρια δούλοι.

11–12 trepidant rotantes vertice: ο Οράτιος χρησιμοποιεί το ρήμα *trepidare* και στην ωδή 2.3 για το νερό του ποταμού που επιδιώκει να τρέχει γρήγορα, για να προσφέρει δροσιά σε έναν *locus amoenus* (*Carm.* 2.3.11 κ.ε.): *quid obliquo laborat / lympa fugax trepidare rivo?*

13–20 Ο Οράτιος σε δύο στροφές που περιλαμβάνουν μία μόνο περίοδο πληροφορεί τη Φυλλίδα για τον λόγο του εορτασμού, τα γενέθλια του Μαικήνα στις 13 Απριλίου. Για τον Γάιο Κύνιο Μαικήνα βλ. *Carm.* 1.1.1 με σημ.

13 noris: χρησιμοποιείται ο συγκεκριμένος τύπος του β' προσώπου ενικού της υποτακτικής παρακειμένου του ρήματος *noscere* (αντί του *noveris*) για μετρικούς λόγους.

14 Idus tibi sunt agenda: οι Ειδοί του Απριλίου, ημέρα γενεθλίων του Μαικήνα, είναι η δέκατη τρίτη μέρα του συγκεκριμένου μήνα. Ο Μαικήνας γεννήθηκε περίπου το 70 π.Χ.

15–16 mensem Veneris...Aprilem: σύμφωνα με μια ετυμολογική εκδοχή το όνομα *Aprilis* προέρχεται από το όνομα *Αφροδίτη*, ωστόσο μάλλον είναι πιθανότερη η ετυμολογία από το ρήμα *aprire* (Βάρρων *Ling.* 6.33): *secundus [mensis]...a Venere, quod ea sit Aphrodite; ...magis puto dictum, quod ver omnia aperit, Aprilem*. Τα ερωτικά συμφραζόμενα, βέβαια, οδηγούν τον Οράτιο στον συσχετισμό του μήνα Απριλίου με την Αφροδίτη.

marinae: για τη *Venus marina* και την ετυμολογία του ονόματος *Αφροδίτη* από τη λέξη *άφρός* βλ. σημ. στο *Carm.* 1.5.16.

findit: ο Οράτιος ίσως εδώ υπονοεί μια λαϊκή ετυμολογία της λέξης *Idus*, από το ετρουσκικής προέλευσης ρήμα *idurare* 'διαιρώ' (Μακρ. *Sat.* 1.15.17): *ut idus vocemus diem qui dividit mensem. idurare enim Etrusca lingua dividere est*. Για περισσότερες εκδοχές της ετυμολογίας βλ. Maltby (1991) s.v.

17–18 sanctiorque paene natali proprio: ως ένδειξη της πολύ στενής σχέσης και φιλίας του Ορατίου με τον Μαικήνα ο ποιητής δηλώνει ότι τα γενέθλια του Μαικήνα είναι (σχεδόν) ιερότερα από τα δικά του. Για τη στενή σχέση των δύο ανδρών βλ. Εισαγωγή και *Carm.* 1.1.1 με σημ.

19 Maecenas meus: ο Μαικήνας εμφανίζεται ακριβώς στη μέση της ωδής. Αυτή είναι περιέργως η μοναδική αναφορά στον Μαικήνα στο 4^ο βιβλίο των *Ωδών* και μάλιστα χωρίς ο Οράτιος να απευθύνεται άμεσα σε κείνον. Άλλα επίθετα που προσδιορίζουν τον Μαικήνα στην ποίηση του Ορατίου είναι τα εξής: *care* ή *clare* (*Carm.* 1.20.5), *dilecte* (*Carm.* 2.20.7), *iocose* (*Epod.* 3.20), *beate* (*Epod.* 9.4), *candide* (*Epod.* 14.5), *optimus* (*Sat.* 1.5.27), *docte* (*Epist.* 1.19.1).

21 Telephum: (< τηλοῦ + φῶς) αυτό ήταν και το όνομα του αντίζηλου του Ορατίου στην ωδή 1.13, όπου ο νέος έχει κερδίσει το ερωτικό ενδιαφέρον της Λυδίας. Βλ. *Carm.* 1.13.1-2 με σημ.

22–24 non tuae sortis iuvenem: ο Τήλεφος είναι ανώτερης κοινωνικής τάξης από τη Φυλλίδα, συνεπώς δεν πρέπει εκείνη να ελπίζει ότι θα τον ξανακερδίσει.

puella dives et lasciva: ο συνδυασμός πλούτου και ερωτικής ελευθεριότητας της αντίζηλης της Φυλλίδας –η οποία δεν κατονομάζεται– κάνει ακόμη πιο δύσκολη την προσπάθειά της να ξανακερδίσει τον Τήλεφο. Ο *dives rivalis* είναι ο παραδοσιακός αντίπαλος του νεαρού εραστή στην κωμωδία και του ποιητή-εραστή στην ερωτική ελεγεία.

grata compede vincitum: για το μοτίβο του *servitium amoris*, καθιερωμένο στην ερωτική ελεγεία, βλ. σημ. στο *Carm.* 1.33.11. Η ανώνυμη αυτή *puella* έχει γίνει η *domina* του Τήλεφου. Για το οξύμωρο *grata compede* πρβλ. επίσης *Carm.* 1.33.14: *grata detinuit compede Myrtale*.

25–8 Ο Οράτιος επικαλείται τα μυθολογικά παραδείγματα του Φαέθοντα και του Βελλεροφόντη, για να προειδοποιήσει τη Φυλλίδα να μην έχει υπερβολικές ελπίδες και φιλοδοξίες.

25–6 ambustus Phaethon: το επίθετο *ambustus* αποτελεί ουσιαστικά σχόλιο στην ετυμολογία του ονόματος Φαέθων (< φῶς + αἴθω), πρβλ. Κάτουλ. 64.291: *flammati Phaethontis*. Ο Φαέθων ήταν γιος του Ήλιου και της Κλυμένης. Όταν μια μέρα ο νεαρός Έπαφος αμφισβήτησε την πατρότητά του από τον Ήλιο, ο Φαέθων αποφάσισε να επισκεφτεί τον πατέρα του, για να διαλευκάνει το θέμα. Για να τον πείσει, ο Ήλιος υποσχέθηκε στο όνομα της Στυγός να του χαρίσει όποιο δώρο επιθυμεί και τότε ο Φαέθων απερίσκεπτα του ζήτησε να οδηγήσει για μια μέρα το άρμα του Ήλιου. Πολύ γρήγορα έχασε τον έλεγχο των πτερωτών αλόγων και το άρμα ξεκίνησε μια ξέφρενη πορεία στον ουρανό. Αρχικά ανέβηκε πολύ ψηλά, με αποτέλεσμα η γη να παγώσει, και στη συνέχεια άρχισε να κατεβαίνει και να πλησιάζει πολύ, με αποτέλεσμα η γη να αρπάζει φωτιά. Για να αποτρέψει την απόλυτη καταστροφή, ο Δίας αναγκάστηκε να κεραυνοβολήσει τον Φαέθοντα. Τον έθαψαν στις όχθες του ποταμού Πάδου οι αδερφές του, Ηλιάδες, οι οποίες από τον υπερβολικό τους θρήνο μεταμορφώθηκαν σε λεύκες. Για τον μύθο βλ. Αισχ. *Ηλιάδαι*, Ευρ. *Φαέθων*, Οβ. *Met.* 1.750–2.400).

Εικόνα 12.9. Odilon Redon (1905–1916), *Ο Φαέθων χάνει τον έλεγχο του άρματος του Ήλιου.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 12.10. Adolphe David (1828–1896), *Ο Φαέθων χάνει τον έλεγχο του άρματος του Ήλιου.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

26–8 Bellerophonem: ο Βελλεροφόντης, γιος του βασιλιά της Κορίνθου, Γλαύκου, επιχείρησε ιππεύοντας τον Πήγασο, το φτερωτό άλογο, να ανεβεί στον Όλυμπο, αλλά ο Πήγασος τον πέταξε κάτω εξαιτίας της ύβρεώς του. Ο Πήγασος είχε γεννηθεί από τις σταγόνες αίματος που έπεσαν από το κεφάλι της Μέδουσας, όταν τη σκότωσε ο Περσέας. Ιππεύοντας τον Πήγασο ο Βελλεροφόντης είχε καταφέρει να σκοτώσει τη Χίμαιρα, το φοβερό και αποτρόπαιο τέρας που κατοικούσε στη Λυκία και ήταν ένα υβρίδιο λιονταριού και κατσίκας με ουρά από φίδα. Για τον Βελλεροφόντη βλ. Ομ. *Ιλ.* 6.152-211, Πίνδ. *Ολ.* 13.63-93 και πολύ χαρακτηριστικά Πίνδ. *Ισθμ.* 7.44-8: *ὄ τοι πτερόεις ἔρριψε Πάγασος / δεσπότην ἐθέλοντ' ἐς οὐρανοῦ σταθμούς / ἐλθεῖν μεθ' ὀμάγυριν Βελλεροφόνταν / Ζηνός. τὸ δὲ πᾶρ δίκαν / γλυκὸ πικροτάτα μένει τελευτά.*

Εικόνα 12.11. Bertel Thorvaldsen (1790–1844), *Βελλεροφών και Πήγασος.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 12.12. *Odilon Redon (1888), Βελλεροφών και Πήγασος.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

exemplum grave...gravatus: λογοπαίγνιο με το επίθετο *grave* και τη μετοχή *gravatus*. Το επίθετο *grave* χρησιμοποιείται και μεταφορικά, για να δηλώσει τη σημασία του *exemplum*, αλλά και κυριολεκτικά, για να δηλώσει την πτώση του Βελλεροφόντη, ενώ η μετοχή *gravatus* αναφέρεται στο βάρος του ήρωα πάνω στην πλάτη του Πήγασου.

30 putando: η αφαιρετική γερουνδίου κατά κανόνα δηλώνει τον τρόπο, όταν είναι απρόθετη. Εδώ, για μοναδική φορά στον Οράτιο, έχει τη λειτουργία τροπικής μετοχής.

31–2 age iam: συντάσσεται με την προστακτική *condisce* στον στίχο 34 και φανερώνει τη βιασύνη του Ορατίου να διδάξει τραγούδι στη Φυλλίδα.

meorum finis amorum: η Φυλλίδα είναι η τελευταία γυναίκα για την οποία ενδιαφέρεται ερωτικά στις *Ωδές* ο Οράτιος.

34–5 amanda voce quos reddas: δευτερεύουσα αναφορική-τελική πρόταση.

33 alia calebo: για το μοτίβο ‘έρωτας = φωτιά’ βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.8.

34 condisce modos: ο Οράτιος αναλαμβάνει να διδάξει μουσική και τραγούδι στη Φυλλίδα. Πρβλ. τον ρόλο του ως διδασκάλου του χορού αγοριών και κοριτσιών στην ωδή 1.21, όπως και αργότερα τον ρόλο του ως χοροδιδασκάλου για την εκτέλεση του *Carmen Saeculare*.

35–6 minuentur atrae carmine curae: το τραγούδι –όπως επίσης και το κρασί– απαλύνει τις έγνοιες και τις φροντίδες. Οι *atrae curae* βρίσκονται σε έντονη αντίθεση με τη λάμψη και τη χαρά των εορταστικών προετοιμασιών (στίχοι 5, 6, 14). Πιθανώς ο Οράτιος έχει στο μυαλό του τη μελαγχολία (< μέλαινα + χολή).

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹⁵

Carm. 1.3

- Barchiesi 1992
Basto 1982
Buchmann 1974, 64-69
Γρόλλιος 1986, 47-63
Cairns 1972, 231-235
Carrubba 1984
Cavarzere 1996, 135-137
Clark, R.J. 2004
Cody 1976, 73-102
Commager 1962, 118-120
Connor 1987, 73-76
Deroux 1992
Esser 1976, 52-56
Garrison 1991, 206-208
Gomollón 1992
Hahn 1945
Harder 1960
Harrison, S.J. 2004, 83 κ.ε.
Jacobson 1987b (για τους στίχους 12-16)
Kidd 1977
Kießling/Heinze 1930, 19-25
Lefèvre 1993a, 187 κ.ε.
Lelli 1995-1998 (9-20)
Lyne 1995, 79-81
Maltby 2002
Marneffe 1997 (για τους στίχους 6-8)
Mayer 2012
McKeown 1989
Michalopoulos 2006

¹⁵ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Minadeo 1982, 123-128
Mühl 1973
Murgatroyd 1980a
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 40-58
Numberger 1972, 23-28.499-501
Paschalis 1994/95, 188-190 (για τους στίχους 17-20, 37-40)
Pucci J. 1992
Pucci J. 2005
Pucci, J. 1991
Putnam 2006b, 30.107-111
Quinn 1980, 125-127
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 481-489
Röver 1956, 69-84
Röver/Oppermann 1961, 26 κ.ε.
Salvatore 1993
Santirocco 1986, 27-30
Schindel 1984
Schwind 1965, 78-81
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 58-69
Torigian 1995
Traill 1982
West, D.A. 1995a, 14-19

Carm. 1.24

Bermúdez Ramiro 1992
Borgo 1995
Γρόλλιος 1990, 238-245
Commager 1962, 287-290
Esteve-Forriol 1962, 27-31
Garrison 1991, 237 κ.ε.
Gigante 1993a
Khan 1967
Kießling/Heinze 1930, 105-109
Lee 1969, 82-89
Lowrie 1993/94, 378-381
Mayer 2012
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 279-289

Numberger 1972, 96-99, 516 κ.ε.
Pasquali 1920, 249-257
Putnam 1992/93
Putnam 2006b, 101-106
Quinn 1980, 167-169
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 575-579
Röver/Oppermann 1961, 40 κ.ε.
Santirocco 1986, 58-60
Scarcia 1995
Schwind 1965, 81-86
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, I, 238-250
Thibodeau 2002/03
West, D.A. 1995a, 110-115

Carm. 4.11

Albrecht 1993
Ambrose 1995
Argetsinger 1992, 186-188
Armstrong 1989, 149 κ.ε.
Becker 1963, 161-164
Bernays 1996
Boyle 1973, 181 κ.ε.
Buchmann 1974, 163 κ.ε.
Burkhard 1991, 89-96
Γρόλλιος 2003
Castiglioni 1951
Commager 1962, 302-306
Currie 1994
Desch 1981, 43-45
Doyen 2004, 330 κ.ε.
Eckert 1961, 88-92
Esser 1976, 63-65
Fedeli – Ciccarelli 2008
Feeney 1993, 59
Fraenkel 1957, 416-418
Garrison 1991, 360-362
Heilmann 1959, 86-92, 94, 124 κ.ε.

Hills 2005, 90-92
Johnson, T.S. 1993, 99-107
Johnson, T.S. 2004, 145-158
Kerkhecker 1988, 139 κ.ε.
Kießling/Heinze 1930, 444-448
Kuhn 1973, 157-197
La Penna 1963, 146
Lefèvre 1981, 2024 κ.ε.
Lefèvre 1993a, 295 κ.ε.
Lieberg 2002
Maleuvre 1995-1997, II, 415-418
Maurach 2001, 431-433
Mindt 2007, 73 κ.ε.
Numberger 1972, 388-393, 557
Oliensis 2007, 232-234
Oppermann 1957
Oppermann 1969, 365-368
Pasquali 1920, 336-340
Pavlock 1982 89
Porter 1985
Putnam 1986, 184-197
Quinn 1980, 318 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 901-906
Schmidt, E.A. 1980, 24 κ.ε.
Shorey 1910
Syndikus 1972/73, 391-397
Thomas, R.F. 2011
Thome 1995, 148-150
Traina 1998
Tränkle 1994, 210-213
West, D.A. 1973, 41

nec tenerum Lycidan mirabere, quo calet iuventus
nunc omnis et mox virgines tepebunt.

20

Πίνακας 13.1 Λατινικό κείμενο ωδής 1.4.

13.1.3. Λεξιλόγιο

solvo, solvi, solutum, solvere 3 = λιώνω / λύνω
acer, acris, acre (επίθ.) = τραχύς
hiems, hiemis (γ' θηλ) = χειμώνας
gratus, a, um (επίθ.) = γλυκός, ευχάριστος
ver, veris (γ' ουδ) = άνοιξη
traho, traxi, tractum, trahere 3 = τραβώ, σέρνω
siccus, a, um (επίθ.) = στεγνός, ξηρός
machina, -ae (α' θηλ) = μηχανή
carina, -ae (α' θηλ) = καρίνα
stabulum, -i (β' ουδ) = στάβλος
gaudeo, gavisus sum, gaudere (ημιαποθ. 2) = χαίρομαι
pecus, -oris (γ' ουδ) = κοπάδι
arator, -oris (α' αρσ) = γεωργός
ignis, -is (γ' αρσ) = φωτιά
pratium, -i (β' ουδ) = λιβάδι
canus, a, um (επίθ.) = άσπρος
albico 1 = είμαι άσπρος
pruina, -ae (α' θηλ) = πάχνη
duco, duxi, ductum, ducere 3 = σέρνω, οδηγώ
immineo, imminui, -, imminere 2 = επίκειμαι, βρίσκομαι από πάνω
decens, decentis (επίθ.) = όμορφος
alternus, a, um (επίθ.) = επάλληλος, αμοιβαίος
quatio, quassi, quassum, quater 3* = χτυπώ
ardeo, arsi, arsum, ardere 2 = φλέγομαι
viso, visi, visum, visere 3 = επισκέπτομαι
officina, -ae (α' θηλ) = εργαστήριο
viridis, is, e (επίθ.) = πράσινος
nitidus, a, um (επίθ.) = λαμπερός
impedio, impediui, impeditum, impedire 4 = περιβάλλω
flos, floris (γ' αρσ) = λουλούδι
umbrosus, a, um (επίθ.) = σκιερός
immolo 1 = θυσιάζω
lucus, -i (β' αρσ) = άλσος
posco, poposci, -, poscere 3 = ζητάω
agna, -ae (α' θηλ) = αρνί
malo, malui, -, malle = προτιμώ
haedus, -i (β' αρσ) = κατσίκι
pallidus, a, um (επίθ.) = χλωμός
pulso 1 = χτυπώ
pauper, pauperis (επίθ.) = φτωχός
taberna, -ae (α' θηλ) = καλύβα
turris, -is (γ' θηλ) = πύργος
brevis, is, e (επίθ.) = σύντομος
spes, -ei (ε' θηλ) = ελπίδα
veto, vetui, vetitum, vetare 1 = απαγορεύω
inchoo 1 = αρχίζω
premo, pressi, pressum, premere 3 = σκεπάζω, πιέζω

fabulus, a, um (επίθ.) = μυθικός
 Manes, ium (γ' αρσ) = ψυχές νεκρών
 exilis, is, e (επίθ.) = ισχνός
 meo 1 = φτάνω
 sortior, sortitus sum, sortiri (αποθ. 4) = τυχαίνω, κληρώνομαι
 miror, miratus sum, mirari (αποθ. 1) = θαυμάζω, απορώ
 caleo, calui, -, calere 2 = ζεσταίνομαι, φλέγομαι
 iuventus, -utis (γ' θηλ) = νιότη
 tepeo, tepui, -, tepere 2 = ζεσταίνομαι, είμαι χλιαρός

13.1.4. Μετάφραση

<p>Ο τραχύς χειμώνας λιώνει με τη γλυκιά της άνοιξης και του Ζέφυρου εναλλαγή και οι μηχανές τραβούν στεγνές καρίνες (στο ακρογιάλι) και το κοπάδι δεν χαίρεται πια με τους στάβλους ούτε ο γεωργός με τη φωτιά ούτε τα λιβάδια είναι άσπρα με λευκή πάχνη. Τώρα η Κυθέρεια Αφροδίτη σέρνει τους χορούς της με το φεγγάρι να κρέμεται από πάνω και οι όμορφες Χάριτες ενωμένες με τις Νύμφες χτυπούν τη γη με το ένα και το άλλο πόδι, ενώ ο φλογερός Ήφαιστος επισκέπτεται τα φοβερά εργαστήρια των Κυκλώπων. Τώρα πρέπει να στεφανώσουμε το λαμπερό μας κεφάλι με πράσινη μυρτιά ή με λουλούδια που βγάζει η γη που έχει ξεπαγώσει. Τώρα πρέπει να θυσιάσουμε στον Φαύνο σε σκιερά άλση, είτε ζητάει αρνί είτε προτιμάει κατσίκι. Ο γλωμός Θάνατος χτυπάει με ίδιο πόδι τις καλύβες των φτωχών και τους πύργους των βασιλιάδων. Ευτυχισμένη Σήστιε, το μέγεθος της σύντομης ζωής μάς απαγορεύει να έχουμε μακριά ελπίδα. Σε λίγο η νύχτα θα σε σκεπάσει και οι Ψυχές του μύθου και ο ισχνός οίκος του Πλούτωνα, όπου μόλις φτάσεις, ούτε θα τυχαίνεις με ζάρι την αρχηγία του κρασιού ούτε θα θαυμάζεις τον τρυφερό Λυκίδα, για τον οποίο τώρα φλέγονται όλοι οι νέοι και σύντομα τα κορίτσια θα νιώσουν θέρμη.</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
--	--

Πίνακας 13.2 Μετάφραση ωδής 1.4.

13.1.5. Σημειώσεις

1 solvitur: πιθανός υπαινιγμός στο λιώσιμο του χιονιού και το χαλάρωμα της λαβής του χειμώνα. Πρβλ. *terrae solutae* (10) και *Carm.* 1.9.5: *dissolve frigus*.

Favoni: Favonius είναι ο δυτικός άνεμος, ο Ζέφυρος.

2 siccas carinas: κατά τη διάρκεια του χειμώνα, όταν ήταν αδύνατα τα θαλασσινά ταξίδια λόγω των θαλασσοταραχών, έβγαζαν τα καράβια στη στεριά για προστασία από τη διαβρωτική επενέργεια του θαλασσινού νερού. Η επιστροφή των караβιών στη θάλασσα σηματοδοτούσε την επανέναρξη της περιόδου ναυσιπλοΐας στην αρχή της άνοιξης.

machinae: βίντσια και παρόμοιες χειροκίνητες μηχανές (*κύλινδροι*) για την ανέλκυση και καθέλκυση των караβιών.

3 iam: στην ωδή χρησιμοποιούνται κατά κόρον χρονικά επιρρήματα, για να δηλώσουν το γρήγορο πέρασμα του χρόνου. Το επίρρημα *iam* εμφανίζεται τρεις φορές (3, 5, 16), το *nunc* τρεις (9, 11, 20) και το *mox* μία (20).

stabulis...igni: αφαιρετικές της αιτίας από το *gaudet. Stabula (-orum)* είναι τα χειμαδιά, όπου τα κοπάδια περνούσαν τον χειμώνα.

5 iam: για τη χρήση χρονικών επιρρημάτων στην ωδή αυτή βλ. σημ. στον στίχο 3.

Cytherea Venus: σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου η Αφροδίτη αναδύθηκε από τον αφρό της θάλασσας ανοικτά των Κυθήρων και όχι της Κύπρου (Hσ. *Θεόγ.* 192 κ.ε., Oβ. *Her.* 7.59 κ.ε.). Τα Κύθηρα αποτελούσαν σημαντικό λατρευτικό κέντρο της θεάς. Στο νησί υπήρχε ο περίφημος ναός της *Ούρανίας Αφροδίτης* (Παυσ. 3.23.1). Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο τη λατρεία της θεάς στα Κύθηρα εγκαθίδρυσαν οι Φοίνικες (1.105).

Το επίθετο *Κυθήρεια* είναι ίσως ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος λατρευτικός τίτλος της θεάς. Για τα επίθετα και τους λατρευτικούς τίτλους της Αφροδίτης βλ. Dickmann Boedeker (1974) 18-42.

6 iunctaeque Nymphis Gratiae decentes: οι Νύμφες και οι Χάριτες ανήκουν παραδοσιακά στη συνοδεία της Αφροδίτης, πρβλ. *Carm.* 4.7.5 και 1.30.6: *Gratiae zonis properentque Nymphae* με σημ. ad loc.

7-8 alterno terram quatunt pede: για τους ζωηρούς χορούς των εορταστικών εκδηλώσεων βλ. σημ. στο *Carm.* 3.18.15-16.

dum gravis...officinas: ο Ήφαιστος, θεός της φωτιάς, ήταν σύζυγος της Αφροδίτης. Οι Κύκλωπες εργάζονταν στο εργαστήριό του στη Σικελία (ή στη Λήμνο) και κατασκεύαζαν τους κεραυνούς του Δία. Πρβλ. Hσ. *Θεογ.* 139-41, Βεργ. *Aen.* 8.416 κ.εξξ. Η βαριά εργασία τους βρίσκεται σε έντονη αντίθεση με τους χαριτωμένους χορούς των Νυμφών και των Χαρίτων.

9 nunc: για τη χρήση χρονικών επιρρημάτων στην ωδή αυτή βλ. σημ. στον στίχο 3.

nitidum caput: λάμπει, γιατί είναι λουσμένο με υγρά αρώματα.

viridi myrto: η μυρτιά ήταν το εμβληματικό φυτό της Αφροδίτης.

10 flore: περιληπτικός ενικός.

terrae...solutae: πρβλ. *solvitur acris hiems* στο ξεκίνημα της ωδής. Η γη έχει απαλλαγεί από το χιόνι και τον πάγο και μπορεί πλέον να δώσει ξανά λουλούδια και φυτά.

11 nunc et: επιτακτικό *et*. Για τη χρήση χρονικών επιρρημάτων στην ωδή αυτή βλ. σημ. στον στίχο 3.

in umbrosis...lucis: τα σκιερά άλση της ποιητικής έμπνευσης αλλά και τόπος λατρείας των θεών.

Fauno: για τον Φάυνο βλ. σημ. στο *Carm.* 3.18.1.

immolare: για τη θυσία αρνιού ή κατσικιού προς τιμήν του θεού πρβλ. *Carm.* 4.11.7 κ.ε.

13 pallida Mors pulsat pede: η παρήχηση του *p* σε αυτόν τον στίχο δημιουργεί την ηχητική εικόνα του χτυπήματος της πόρτας από τον θάνατο. Ο θάνατος απεικονίζεται με την ωχρότητα των νεκρών, ενώ συχνά χαρακτηρίζεται μαύρος. Βλ. Τίβ. 1.3.4 (*abstineas avidas, Mors, modo, nigra, manus*) με τις σημειώσεις ad loc. των Murgatroyd (1980) και Maltby (2002).

Για την ιδέα ότι ο θάνατος είναι κοινός για όλους, πλούσιους και φτωχούς, πρβλ. *Carm.* 2.14.9-12: *unda, scilicet omnibus / quicumque terrae munere vescimur / enaviganda, sive reges / sive inopes erimus coloni.*

14 regumque turris: εδώ το ουσιαστικό *rex* έχει τη σημασία 'ισχυρός και πλούσιος' (*OLD* s.v. 10).

beate Sesti: για τον αποδέκτη της ωδής, τον Σήστιο, βλ. Εισαγωγικό σημείωμα. Το επίθετο *beatus* έχει τη σημασία 'ευτυχισμένος και πλούσιος' (*OLD* s.v.1 και 3) και αντιστοιχεί στο αρχαιοελληνικό *ὄλβιος*.

15 vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam: ο στίχος βασίζεται στα αντιθετικά ζεύγη *vitae brevis* και *spem longam*. Πρβλ. τη συμβουλή του Ορατίου προς τη Λευκονόη στο *Carm.* 1.11.7: *spem longam reseces*.

16 iam: η χρήση του μαζί με οριστική μέλλοντα δηλώνει το γρήγορο πέρασμα του χρόνου και της ζωής. Για τη χρήση χρονικών επιρρημάτων στην ωδή αυτή βλ. σημ. στον στίχο 3.

nox: η νύχτα και το σκοτάδι του θανάτου (πρβλ. Ομ. *Ιλ.* 5.659, 13.425, *Οδ.* 20.351).

fabulae Manes: οι σκιές των νεκρών, που δεν είναι πλέον παρά απλά ονόματα κενά περιεχομένου.

17 domus exilis Plutonia: ο Άδης (*δῶμ' Αΐδαο*). Το επίθετο *Plutonia* χρησιμοποιείται στη θέση της γενικής *Plutonis*, συχνή πρακτική στην Αυγούστεια ποίηση. Πρβλ. *Carm.* 1.3.36: *Herculeus labor* αντί *Herculis labor*.

18 nec regna vini sortiere talis: το προνόμιο να είναι κάποιος συμποσίαρχος καθοριζόταν με το ριζισμό ζαριών (*talis*, αφαιρ. πληθ. του ουσιαστικού *talus*, -i, πρβλ. *ἀστράγαλοι*).

19–20 tenerum Lycidan: ο Λυκίδας είναι ο τύπος του *puer delicatus*, γνωστός ήδη από την ελληνική ερωτική επιγραμμιατική ποίηση. Το *y graecum* καθιστά το άκουσμα του ονόματος εξωτικό στο ρωμαϊκό αυτί, ενώ παράλληλα ο Οράτιος φροντίζει να διατηρήσει την κατάληξη του τύπου της ελληνικής αιτιατικής.

calet...tepebunt: για το μοτίβο 'έρωτας = φωτιά' βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.8. Καθώς ο Λυκίδας θα περάσει από την εφηβεία στην ενηλικίωση, θα πάψει να είναι το αντικείμενο πόθου των ανδρών και θα γίνει το αντικείμενο πόθου των γυναικών.

20 nunc...et mox: για τη χρήση χρονικών επιρρημάτων στην ωδή αυτή για να δηλωθεί το γρήγορο πέρασμα του χρόνου βλ. σημ. στον στίχο 3.

13.2. Οράτιος *Carm.* 1.18

13.2.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) δεύτερη (επανάληψη ενός ασκληπιάδειου μείζονος στίχου)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Η ωδή αποτελεί εγκώμιο του αμπελιού και του κρασιού, αρκεί αυτό να καταναλώνεται με μέτρο. Κατά πάσα πιθανότητα ο Οράτιος αντλεί την έμπνευσή του από ένα ποίημα του Αλκαίου, από το οποίο δυστυχώς σώζεται μόνο ο πρώτος στίχος (fr. 342.1 L-P): *μηδ' ἐν ἄλλο φυτεύσης πρότερον δένδριον ἀμπέλω*.

Αποδέκτης της ωδής είναι είτε ο Quintilius Varus, λογοτεχνικός κριτικός και φίλος του Βεργιλίου και του Ορατίου, είτε –πιθανότερα– ο νομικός P. Alfenus Varus, ύπατος το 39 π.Χ.

13.2.2. Λατινικό κείμενο

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem circa mite solum Tiburis et moenia Catili; siccis omnia nam dura deus proposuit neque mordaces aliter diffugiunt sollicitudines. Quis post vina gravem militiam aut pauperiem crepat? Quis non te potius, Bacche pater, teque decens Venus? Ac ne quis modici transiliat munera Liberi, Centaurea monet cum Lapithis rixa super mero debellata, monet Sithoniis non levis Euhius,	5
--	---

cum fas atque nefas exiguo fine libidinum discernunt avidi. Non ego te, candide Bassareu, invitum quatiā nec variis obsita frondibus sub divum rāpīam. Saeva tene cum Berecynthio cornu tympana, quae subsequitur caecus amor sui et tollens vacuum plus nimio gloria verticem arcanique fides prodiga, perlucidior vitro.	10
	15

Πίνακας 13.3 Λατινικό κείμενο ωδής 1.18.

13.2.3. Λεξιλόγιο

sacer, sacra, sacrum (επίθ.) = ιερός
vitis, -is (γ' θηλ) = άμπελος
sero, sevi, satum, serere 3 = φυτεύω
mitis, is, e (επίθ.) = μαλακός
solum, -i (β' ουδ) = έδαφος
propono, proposui, propositum, proponere 3 = ορίζω
mordax, -acis (επίθ.) = δηκτικός, αυτός που δαγκώνει
diffugio, diffugi, diffugitum, diffugere 3* = φεύγω, σκορπίζομαι
sollicitudo, -inis (γ' θηλ) = μέριμνα
crepo, crepui, crepitem, crepare 1 = φλυαρώ
modicus, a, um (επίθ.) = μετρημένος
transilio, transilui, -, transilire 4 = υπερβαίνω
munus, muneris (γ' ουδ) = δώρο
Liber, Liberi (β' αρσ) = Διόνυσος
moneo, monui, monitum, monere 2 = προειδοποιώ
rixa, -ae (α' θηλ) = μάχη, καβγάς
debello 1 = πολεμώ, μάχομαι
exiguus, a, um (επίθ.) = λεπτός
finis, -is (γ' αρσ) = όριο
libido, -inis (γ' θηλ) = πάθος, επιθυμία
discerno, discrevi, discretum, discernere 3 = ξεχωρίζω, διακρίνω
avidus, a, um (επίθ.) = άπληστος
candidus, a, um (επίθ.) = λαμπερός
invitus, a, um (επίθ.) = άκων, χωρίς τη θέληση κάποιου
quatio, quassi, quassum, quaterere 3* = ταράζω, χτυπώ
varius, a, um (επίθ.) = διάφορος
obsero, obsevi, obsitum, obserere 3 = φυτεύω, σπέρνω
frons, frondis (γ' θηλ) = φύλλωμα
rapio, rapui, raptum, rapere 3* = αρπάζω
cornu, -us (δ' ουδ) = κέρας
tympanum, -i (β' ουδ) = τύμπανο
subsequor, subsequutus sum, subsequi (αποθ. 3) = ακολουθώ κρυφά
caecus, a, um (επίθ.) = τυφλός
tollo, sustuli, sublatum, tollere 3 = υψώνω
vertex, -icis (γ' αρσ) = κεφάλι (εδώ)
arcanus, a, um (επίθ.) = μυστικός
prodigus, a, um (επίθ.) = αφειδής, άσωτος, αυτός που ξοδεύει
perlucidus, a, um (επίθ.) = διαφανής
vitrum, -i (β' ουδ) = γυαλί

5–6 Διαδοχικές ρητορικές ερωτήσεις που και οι δύο απαντώνται από ένα εμφατικό *nemo* ‘κανείς’.

Quis...crepat?: για τη δυνατότητα του κρασιού να διαλύει τις έγνοιες των ανθρώπων βλ. σημ. στους στίχους 3-4.

Bacche pater...Venus: ο Βάκχος και η Αφροδίτη γίνονται επίσης αποδέκτες της ωδής μετά τον Βάρο. Κρασί και έρωτας παραδοσιακά συνδυάζονται. Η προσφώνηση *pater* δηλώνει την ευσέβεια του Ορατίου και δεν σχετίζεται με την ηλικία του θεού Διονύσου, ο οποίος πάντοτε θεωρούνταν ότι είναι νέος. Πρβλ. Ορ. *Epist.* 2.1.5: *Liber pater*, Βεργ. *Georg.* 2.4: *pater o Lenaee*.

Ο Οράτιος χρησιμοποιεί στην ωδή τέσσερις διαφορετικούς λατρευτικούς τίτλους του θεού Διονύσου: *Bacchus* (6), *Liber* (7), *Euhius* (9), *Bassareus* (11).

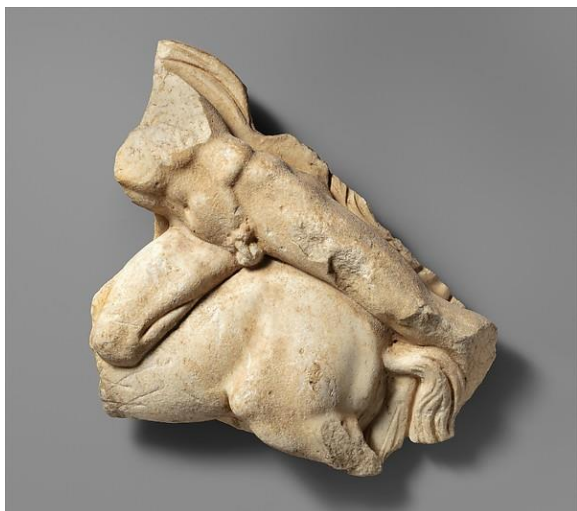
7 Ac: στην αρχή του στίχου σηματοδοτεί τη μετάβαση σε μια άλλη ενότητα.

modici transiliat munera Liberi: η τήρηση του μέτρου και η αποφυγή της υπέρβασης των ορίων αποτελεί κεντρική ιδέα της ποίησης και της φιλοσοφίας του Ορατίου. Το ίδιο φυσικά ισχύει για την οινοποσία, την απόλαυση των δώρων του Βάκχου. Πρβλ. *Carm.* 1.27.3 κ.ε.: *verecundumque Bacchum / sanguineis prohibete rixis*.

Το ρήμα *transilire* ‘υπερπηδώ, υπερβαίνω’ χρησιμοποιήθηκε και στην επίθεση του Ορατίου στη ναυσιπλοΐα στην ωδή 1.3.24: *non tangenda rates transiliunt vada*.

8–9 Centaurea...debellata: αναφορά στη Λαπιθοκενταυρομαχία, τη σύγκρουση των Κενταύρων με τους Λαπίθες κατά τη διάρκεια του εορτασμού για τον γάμο του βασιλιά των Λαπιθών, Πειρίθου, με την Ιπποδάμεια. Οι μεθυσμένοι Κένταυροι αποπειράθηκαν να απαγάγουν την Ιπποδάμεια, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει μια εξαιρετικά βίαιη και αιματηρή σύγκρουση με τελικούς νικητές τους Λαπίθες. Τη Λαπιθοκενταυρομαχία αφηγείται λεπτομερώς ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* (12.210-535), ενώ επίσης απεικονίζεται στις μετόπες της νότιας πλευράς του Παρθενώνα.

Το πρόθεμα *de-* στη μετοχή *debellata* υποδηλώνει ότι η μάχη διεξήχθη μέχρι τέλους και τελείωσε με την εξόντωση των Κενταύρων.

Εικόνα 13.1. Ανάγλυφο με Κένταυρο και Λαπίθη (3^{ος} – 2^{ος} αι. π.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 13.2. Η απαγωγή της Ιπποδάμειας (τέλη 16^{ου} αι.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

monet...monet: η επανάληψη (αναφορά) του ρήματος στην ίδια μετρική θέση δύο διαδοχικών στίχων τονίζει τη σημασία της προειδοποίησης για υπερβολική οινοποσία.

9–10 Sithoniis: ένα από τα θρακικά φύλα. Οι Θρακιώτες ήταν διαβόητοι για την υπερβολική τους οινοποσία. Βλ. σημ. στο *Carm.* 2.7.27-28 και 2.19.20.

non levis: σχήμα λιτότητας.

Euhius: για αυτόν τον λατρευτικό τίτλο του Διονύσου βλ. σημ. στο *Carm.* 2.19.5-7.

10 fas atque nefas: για τις δύο αυτές αντιθετικές έννοιες βλ. σημ. στο *Carm.* 1.37.5.

11 Non ego: ο Οράτιος εμφατικά διαχωρίζει τη θέση του από όσους καταχρώνται τα δώρα του θεού Διονύσου και υπερβαίνουν τα όρια της λατρείας του.

candide Bassareu: λατρευτικός τίτλος του Διονύσου από τη θρακικής προέλευσης λέξη *βασσαρίς*, το δέρμα αλεπούς που φορούσαν οι ακόλουθοί του κατά την οργιαστική λατρεία του. Το επίθετο *candidus* συνοδεύει συχνά θεούς και θεές παραπέμποντας στη λάμψη και ομορφιά τους.

12 variis obsita frondibus: εννοείται ‘*sacra*’. Πρόκειται για τα μυστικά εμβλήματα (*orgia*) του θεού τα οποία οι μνημένοι ακόλουθοί του σκέπαζαν με φύλλα αμπελιού και κισσού και τα μετέφεραν μέσα σε πανέρια (*κίσται*). Απαγορευόταν αυστηρά να τα δει κάποιος που ήταν αμύητος στη λατρεία του θεού και για τιμωρία του έχανε τα λογικά του.

13–14 sub divum: στον ανοικτό ουρανό, στο φως της μέρας. Πρβλ. *Carm.* 2.3.23 *sub divo* και βλ. σημ. στο *Carm.* 3.2.5.

saeva tene cum Berecynthio cornu tympana: χιαστί διάταξη των όρων (*a-b-b-a*), *saeva-Berecynthio-cornu-tympana*. Η λατρεία του Διονύσου ήταν άγρια και οργιαστική.

Berecynthio: ο Βερέκυνθος ήταν βουνό της Φρυγίας, κέντρου της οργιαστικής λατρείας της Κυβέλης. Το Βερεκύνθειο κέρας χρησιμοποιούνταν και στη λατρεία της Κυβέλης (Λουκρ. 2.619) και στη λατρεία του Διονύσου.

14–16 caecus amor sui...et...gloria...arcanique fides prodiga: ο Οράτιος αναφέρει τρεις συνέπειες της αλόγιστης χρήσης του κρασιού: αυταρέσκεια, αλαζονεία και έλλειψη πίστης και εχεμύθειας.

Για την αποκάλυψη μυστικών σε κατάσταση μέθης βλ. τις παροιμιακές εκφράσεις *οἶνος καὶ ἀλήθεια*, *in vino veritas*, καθώς και Αλκ. 333: *οἶνος γὰρ ἀνθρώπων δίοπτρον*.

13.3. Οράτιος *Carm.* 3.13

13.3.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή δεύτερη (δύο ασκληπιάδαιοι ελάσσονες, ένας φερεκράτειος και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Η ωδή αποτελεί ύμνο σε μια πηγή που κατά πάσα πιθανότητα βρισκόταν στην εξοχική κατοικία του Ορατίου στη Σαβίνη (βλ. σημ. στον στίχο 1). Ο ποιητής, γνωστός για την ιδιαίτερη αγάπη του προς την ιταλική ύπαιθρο, απευθύνεται στην πηγή σαν σε θεό και υπόσχεται να θυσιάσει προς τιμήν της ένα κατσικάκι, ίσως στο πλαίσιο μιας γιορτής όπως τα *Fontinalia*, τα οποία εορτάζονταν στις 13 Οκτωβρίου. Χάρη στον ύμνο του Ορατίου η πηγή αυτή θα συγκαταλεγεί ανάμεσα στις ξακουστές πηγές του μύθου και της λογοτεχνίας (Κασταλία, Δίρκη, Αρέθουσα, Ιπποκρήνη), οι οποίες σχετίζονταν στενά με την ποιητική έμπνευση και δημιουργία, καθώς και με την προφητεία.

Ευδιάκριτα υμνολογικά στοιχεία είναι η κλητική προσφώνηση (1), η επαναληπτική χρήση αντωνυμιών β' προσώπου (*tibi* 6, *te* 9, *tu* 10, *tu* 13, *tuae* 16), οι ιδιότητες της πηγής (*ἀρεταλογία*, 9-12), η υπόσχεση για προσφορά θυσίας (2-8).

13.3.2. Λατινικό κείμενο

O fons Bandusiae splendidior vitro, dulci digne mero non sine floribus, cras donaberis haedo, cui frons turgida cornibus	
primis et venerem et proelia destinat. Frustra: nam gelidos inficiet tibi rubro sanguine rivos lascivi suboles gregis.	5
Te flagrantis atrox hora Caniculae nescit tangere, tu frigus amabile fessis vomere tauris praebes et pecori vago.	10
Fies nobilium tu quoque fontium me dicente cavis impositam ilicem saxis, unde loquaces lympphae desiliunt tuae.	15

Πίνακας 13.5 Λατινικό κείμενο ωδής 3.13.

13.3.3. Λεξιλόγιο

fons, fontis (α' θηλ) = πηγή, κρήνη
splendidus, a, um (επίθ.) = διάφανος, λαμπρός
vitrum, -i (β' ουδ) = γυαλί
dulcis, is, e (επίθ.) = γλυκός
dignus, a, um = άξιος

merum, -i (β' ουδ) = άκρατος οίνος
 flos, floris (γ' αρσ) = λουλούδι
 dono 1 = δωρίζω
 haedus, -i (β' αρσ) = κατσίκι
 frons, frontis (γ' θηλ) = μέτωπο
 turgidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
 cornu, -us (δ' ουδ) = κέρατο
 primus, a, um (επίθ.) = πρώτος
 venus, veneris (γ' θηλ) = έρωτας
 proelium, -ii (β' ουδ) = μάχη
 destino 1 = προορίζω
 frustra (επίρ) = μάταια
 gelidus, a, um (επίθ.) = κρύος
 inficio, infeci, infectum, inficere 3* = βάφω
 ruber, a, um (επίθ.) = κόκκινος
 sanguis, -inis (γ' αρσ) = αίμα
 rivus, -i (β' αρσ) = ρυάκι, ρέμα
 lascivus, a, um (επίθ.) = λάγνος
 suboles, -is (γ' θηλ) = γόνος, παιδί
 grex, gregis (γ' αρσ) = κοπάδι
 flagro 1 = καίγομαι, φλέγομαι
 atrox, ocis (επίθ.) = άγριος, σκληρός
 hora, -ae (α' θηλ) = ώρα
 Canicula, -ae (α' θηλ) = Σείριος
 nescio, nescivi-nescii, nescitum, nescire 4 = αγνοώ
 tango, tetigi, tactum, tangere 3 = αγγίζω
 frigus, oris (γ' ουδ) = ψύχος, ρίγος, δροσιά
 amabilis, is, e (επίθ.) = αξιαγάπητος
 fessus, a, um (επίθ.) = κουρασμένος
 vomer, -eris (γ' αρσ) = υνί
 taurus, -i (β' αρσ) = ταύρος
 praebeo, praebeui, praebitum, praebere 2 = παρέχω, προσφέρω
 pecus, -oris (γ' ουδ) = ζώο, κοπάδι
 vagor, vagatus sum, vagari (αποθ. 1) = πλανώμαι
 nobilis, is, e (επίθ.) = ευγενής
 dico, dixi, dictum, dicere 3 = λέω
 impono, imposui, impositum, imponere 3 = εντίθεμαι
 ilex, -icis (γ' θηλ) = πουρνάρι
 saxum, -i (β' ουδ) = πέτρα
 loquax, -acis (επίθ.) = φλύαρος, κελαρυστός
 desilio, desilui, desultum, desilire 4 = πηδώ προς τα κάτω

13.3.4. Μετάφραση

Πηγή της Βανδουσίας, πιο διάφανη από γυαλί,
 άξια για γλυκό κρασί μαζί με λουλούδια,
 αύριο θα σου δωρίσω ένα κατσίκι
 που το μέτωπό του, φουσκωμένο με τα πρώτα κέρατα,

 το προορίζει για έρωτα και μάχες.
 Μάταια: γιατί αυτό το παιδί του λάγνου κοπαδιού
 θα βάψει με το κόκκινο αίμα του
 τα κρύα σου νερά.

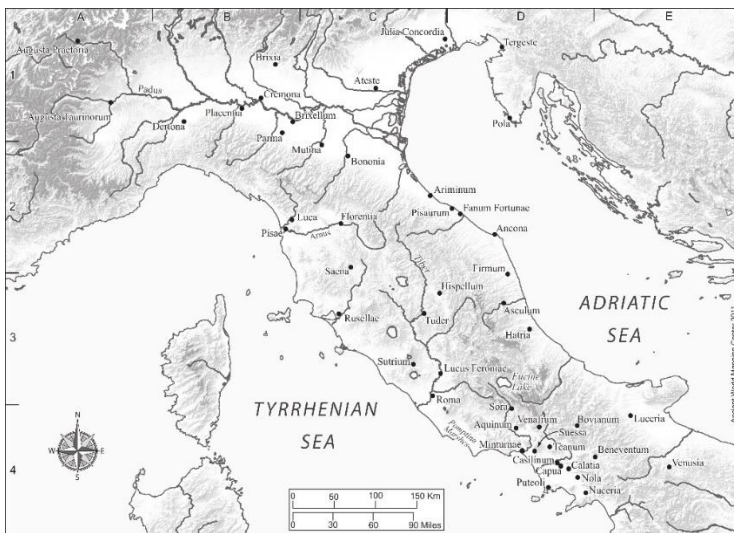
5

<p>Εσένα η σκληρή ώρα του φλογερού Σείριου δεν ξέρει να σε αγγίξει, εσύ προσφέρεις την αξιαγάπητη δροσιά σου σε ταύρους, κουρασμένους από το υνί, και σε περιπλανώμενα κοπάδια.</p>	10
<p>Και εσύ θα γίνεις μια από τις ξακουστές πηγές, καθώς γράφω για το πουρνάρι που είναι φυτρωμένο πάνω στα κοίλα βράχια, απ' όπου κελαρυστά πηδούν προς τα κάτω τα νερά σου.</p>	15

Πίνακας 13.6 Μετάφραση ωδής 3.13.

13.3.5. Σημειώσεις

1 O fons Bandusiae, splendidior vitro: το επιφώνημα ο προσιδιάζει στον υμνικό τόνο της ωδής. Δεν έχει ταυτοποιηθεί η ακριβής τοποθεσία της πηγής. Ίσως να βρισκόταν κοντά στην πατρίδα του Ορατίου, τη Venusia, στη νοτιοανατολική Ιταλία, ίσως να βρισκόταν κοντά στην εξοχική του κατοικία στη Σαβίνη, ανατολικά της Ρώμης, όπως φαίνεται πιθανότερο. Το όνομα της πηγής πιθανόν να προήλθε από παραφθορά του ελληνικού Πανδωσία (< πᾶν + δίδωμι), ονόματος συχνού στην Κάτω Ιταλία, όπου η ελληνική παρουσία ήταν εντονότερη. Είναι πιθανόν ο Οράτιος να έδωσε στην πηγή της Σαβίνης ένα όνομα προερχόμενο από την πατρίδα του στη νότια Ιταλία.

Εικόνα 13.3. Χάρτης της Ιταλίας. Κάτω δεξιά διακρίνεται η Βενουσία (Venusia), πατρίδα του Ορατίου.

© 2011 Ancient World Mapping Center, με άδεια CC BY-NC 3.0.

2 dulci mero: για τον άκρατο οίνο βλ. σημ. στο *Carm.* 1.13.10. Χρησιμοποιούνταν σε σπονδές και λοιπές τελετουργίες.

non sine floribus: σχήμα λιτότητας.

3 cras donaberis haedo: ίσως ο Οράτιος να αναφέρεται στα *Fontinalia*, γιορτή των πηγών που εορταζόταν στις 13 Οκτωβρίου, ωστόσο αυτό είναι αδύνατο να προσδιοριστεί. Στη Ρώμη λατρευόταν ο θεός *Fons* (ή *Fontus* ή *Fontanus*), μια αρχαία ιταλική θεότητα με ναό που χτίστηκε το 231 π.Χ.

4–5 cui frons turgida...destinat: τα κατσίκια με τα κέρατά τους μάχονται με τους αντιπάλους τους. Επίσης, είναι γνωστά για τη σεξουαλική τους ενεργητικότητα. Πρβλ. *lascivi suboles gregis* (8). Τα κέρατα, εξάλλου, είναι πανάρχαιο σεξουαλικό σύμβολο.

et venerem et proelia: πολυσύνδετο σχήμα.

6–7 frustra: εμφατικά τοποθετημένο στην αρχή του στίχου και συναισθηματικά φορτισμένο για το κατσικάκι που είναι καταδικασμένο να θυσιαστεί την επόμενη μέρα.

gelidos...rubro sanguine rivos: χιαστί διάταξη των όρων, *a-b-b-a*.

8 lascivi suboles gregis: πρβλ. *et venerem et proelia destinat* (5).

9–10 te...tu: η χρήση της προσωπικής αντωνυμίας β' προσώπου (βλ. και *tu* στον στίχο 13) είναι βασικό μνολογικό χαρακτηριστικό. Βλ. επίσης *Carm.* 1.10.5-6, 9-12, 13-16, 17-20, 2.19.17-21, 3.18.10.

flagrantis...Caniculae: *Canicula* είναι ο αστερισμός Σείριος. Η ανατολή του στις 18 Ιουλίου σηματοδοτεί την έναρξη της θερμής περιόδου του καλοκαιριού, τα γνωστά 'κυνικά καύματα'.

nescit: με τη σημασία 'δεν μπορεί', *non potest*.

10–12 frigus amabile: σε αντίθεση με τα κυνικά καύματα του προηγούμενου στίχου.

pecori vago: τα αιγοπρόβατα, τα οποία σε αντίθεση με τα βόδια που είναι ζωσμένα για το όργωμα, είναι ελεύθερα να περιπλανώνται για βοσκή.

13 fies nobilium...fontium: πρέπει να εννοηθεί ένα κατηγορούμενο *unus*, ώστε το *fontium* να εκληφθεί ως γενική διαιρετική. Ο Οράτιος έχει στο μυαλό του διάσημες πηγές του μύθου, όπως η Κασταλία, η Δίρκη, η Αρέθουσα και η Ιπποκρήνη, οι οποίες μάλιστα συνδέονται με την ποιητική έμπνευση. Στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι η πηγή αυτή που θα κάνει διάσημο τον ποιητή, αλλά ο ποιητής που θα κάνει διάσημη την πηγή.

14–16 me dicente: αφαιρετική απόλυτη, αιτιολογική μετοχή. Το *me* έρχεται σε αντίθεση με το *tu* του αμέσως προηγούμενου στίχου. Το ρήμα *dicere* εδώ χρησιμοποιείται με τη σημασία 'εξυμνώ κάτι, μιλάω για κάτι σε ποίημα ή τραγούδι' (*OLD* s.v. 7b).

cavis...saxis: οι κοίλοι βράχοι παραπέμπουν σε σπηλιά κατάλληλη για ποιητική έμπνευση και δημιουργία.

loquaces lymphae desiliunt: το *loquaces* είναι επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου. Τα νερά της πηγής πηδούν από τα βράχια προς τα κάτω σαν τα κατσικάκια, ένα από τα οποία πρόκειται να θυσιαστεί την επόμενη μέρα από τον ποιητή προς τιμήν της πηγής. Η παρήχηση των φθόγγων *l, qu, c, l* προσομοιάζει τον ήχο των τρεχόμενων νερών της πηγής.

13.4. Οράτιος *Carm.* 4.7

13.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: αρχιλόγειο δίστιχο δεύτερο (ένας δακτυλικός εξάμετρος καταληκτικός – ένας ημιεπής ή πενθημιμερής)

Χρονολογία σύνθεσης: απροσδιόριστη

Η ωδή πραγματεύεται αγαπημένα θέματα της λυρικής ποίησης, τον ερχομό της άνοιξης, το γρήγορο πέρασμα του χρόνου και τον επικείμενο θάνατο, κοινό για όλους. Το μέτρο που έχει επιλέξει ο Οράτιος, με τη γρήγορη κίνηση των δακτυλικών ποδών, αποδίδει με τον καλύτερο τρόπο τη γρήγορη διαδοχή των εποχών στη φύση.

Η ωδή 4.7 βρίσκεται σε στενή σχέση με την ωδή 1.4, καθώς και στις δύο ο ερχομός της άνοιξης μετά τον χειμώνα συνδυάζεται με περισυλλογή για το γρήγορο πέρασμα του χρόνου και την αναπόφευκτη έλευση

ver, veris (γ' ουδ) = άνοιξη
 protero, protrivi, protritum, proterere 3 = αφανίζω
 aestas, -atis (γ' θηλ) = καλοκαίρι
 intereo, interii, interitum, interire = χάνομαι, αφανίζομαι
 pomifer, a, um (επίθ.) = σπωροφόρος
 autumnus, -i (β' ουδ) = φθινόπωρο
 frux, frugis (γ' θηλ) = καρποί, σοδειά
 effundo, effudi, effusum, effundere 3 = ξεχύνω
 bruma, -ae (α' θηλ) = χειμώνα
 recurro, recurri, recursum, recurrere 3 = επανέρχομαι, ξανατρέχω
 iners, inertis (επίθ.) = νωθρός
 damnum, -i (β' ουδ) = ζημία
 celer, celeris, celere (επίθ.) = γρήγορος
 reparo 1 = επιδιορθώνω
 caelestis, is, e (επίθ.) = ουράνιος
 decido, decidi, -, decidere 3 = κατεβαίνω
 pulvis, -eris (γ' αρσ) = σκόνη
 scio, scivi (scii), scitum, scire 4 = ξέρω
 adicio, adieci, adiectum, adicere 3* = προσθέτω
 hodiernus, a, um (επίθ.) = σημερινός
 crastinus, a, um (επίθ.) = αυριανός
 heres, heredis (γ' αρσ) = κληρονόμος
 occido, occidi, occasum, occidere 3 = πεθαίνω
 arbitrium, -ii (β' ουδ) = κρίση
 facundia, -ae (α' θηλ) = ευφράδεια
 restituo, restitui, restitutum, restituere 3 = επαναφέρω
 infernus, a, um (επίθ.) = αυτός που ανήκει στον κάτω κόσμο
 pudicus, a, um (επίθ.) = ενάρετος
 valeo, valui, -, valere 2 = έχω δύναμη
 abrumpo, abrumpi, abruptum, abrumpere 3 = σπάζω

13.4.4. Μετάφραση

<p>Τα χιόνια έχουν φύγει, ήδη το γρασίδι επιστρέφει στις πεδιάδες και τα φύλλα στα κλαδιά· η γη αλλάζει όψη και τα ποτάμια που μικραίνουν ολοένα γλιστρούν ανάμεσα στις όχθες τους. Η Χάρις με τις Νύμφες και τις δύο αδερφές της τολμάει να σέρνει χορούς γυμνή. Ο χρόνος και η ώρα, που αρπάζει μακριά τη μέρα που μας τρέφει, σε προειδοποιούν να μην ελπίζεις για αθάνατα πράγματα. Τα κρύα μετριάζουν με τους Ζέφυρους, το καλοκαίρι αφανίζει την άνοιξη και θα χαθεί κι αυτό, μόλις το σπωροφόρο φθινόπωρο ξεχύσει τη σοδειά του, και σε λίγο επανέρχεται ο νωθρός χειμώνας. Ωστόσο, τα φεγγάρια γρήγορα επιδιορθώνουν τις ουράνιες ζημιές· όταν όμως εμείς κατεβαίνουμε, όπου κατέβηκε ο πατέρας Αινείας, ο πλούσιος Τύλλος και ο Άγκος, είμαστε σκόνη και σκιά. Ποιος ξέρει αν οι επουράνιοι θεοί θα προσθέσουν τις αυριανές ώρες στο σημερινό σύνολο; Όλα όσα θα έχεις δώσει στην αγαπητή ψυχή σου θα περάσουν στα άπληστα χέρια του κληρονόμου. Όταν πεθάνεις, Τορκουάτε, και ο Μίνωας ανακοινώσει</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
---	--

τη θαυμάσια κρίση του για σένα,
ούτε η οικογένεια ούτε η ευφράδεια ούτε η ευσέβεια
θα σε επαναφέρουν.
Γιατί ούτε η Άρτεμη ελευθερώνει τον ενάρετο Ιππόλυτο
από τα σκοτάδια του κάτω κόσμου,
ούτε έχει τη δύναμη ο Θησέας να σπάσει τα Ληθαία δεσμά
για τον αγαπημένο του Πειρίθοο.

25

Πίνακας 13.8 Μετάφραση ωδής 4.7.

13.4.5. Σημειώσεις

1–2 *diffugere...redeunt*: τα δύο ρήματα αποδίδουν τη συνεχή εναλλαγή στη φύση, τη διαδοχή των εποχών και το πέρασμα του χρόνου.

comae: με τη σημασία ‘φυλλωσιά, φύλλα’ (*OLD* s.v. 3a), πρβλ. *Carm.* 1.21.5, 4.3.11.

3 *decrescantia*: το πρόθεμα *de-* αποδίδει την υποχώρηση της στάθμης των νερών των ποταμών μετά τις χειμερινές τους πλημμύρες.

5 *Gratia cum Nymphis geminisque sororibus*: για τις τρεις Χάριτες βλ. *Carm.* 1.30.5-8 με σημ. Στον Οράτιο οι Νύμφες και οι Χάριτες εμφανίζονται μαζί (*Carm.* 1.4.6 κ.ε., 1.30.5 κ.ε., 3.19.16 κ.ε.).

6 *nuda*: η γύμνια οφείλεται και στην αλλαγή του καιρού προς το θερμότερο αλλά και στην ερωτική τους ελευθεριότητα.

Εικόνα 13.4. Οι τρεις Χάριτες (2^{ος} αι. μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 13.5. *Bartolomeo Pinelli (1781–1835), Οι τρεις Χάριτες.*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

Εικόνα 13.6. *Οι τρεις Χάριτες (ca. 1509).*

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

7–8 *immortalia ne speres*: βουλευτική πρόταση, αντικείμενο στο ρήμα *monet*. Αποδέκτης των συμβουλών του Ορατίου είναι και ο αναγνώστης και ο συγκεκριμένος αποδέκτης της ωδής, ο Μάνλιος Τορκουάτος (23). Το ουδέτερο *immortalia* ισοδυναμεί με την αιτιατική *immortalitatem*.

almum...diem: κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου, επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων.

rapit: το ρήμα *rapere* χρησιμοποιείται ευρύτατα σε επιτύμβιες επιγραφές και γενικότερα σε συζητήσεις περί θανάτου, για να αποδώσει τη βίαιη αρπαγή του ανθρώπου από τον θάνατο. Εδώ αποδίδει το γρήγορο πέρασμα του χρόνου, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί προς τον θάνατο.

9–12 Σε αυτά τα δύο δίστιχα αποδίδεται με έξοχο τρόπο η διαδοχή των εποχών με αφητηρία τον χειμώνα (*frigora* 9) και κατάληξη και πάλι στον χειμώνα (*bruma iners* 12). Ο στίχος 9 είναι χωρισμένος σε δύο ισοδύναμα μέρη αποτελούμενα το καθένα από ένα ουσιαστικό (*frigora* και *ver*), ένα ρήμα (*mitescunt* και *proterit*) και ένα ουσιαστικό (*Zephyris* και *aestas*). Ο στίχος πλαισιώνεται από το αντιθετικό ζευγάρι *frigora* και *aestas*.

Zephyris: αφαιρετική της αιτίας.

proterit: το καλοκαίρι ποδοπατάει την άνοιξη όπως ένας νικητής στρατιώτης τον ηττημένο του αντίπαλο.

13 damna caelestia: ο Οράτιος αναφέρεται στον κύκλο της σελήνης, κατά τη διάρκεια του οποίου η σελήνη διαδοχικά φαίνεται να μικραίνει και να μεγαλώνει ξανά.

14 nos: εμφατικά τοποθετημένο στην αρχή του κεντρικού στίχου της ωδής, με μετάθεση του χρονικού συνδέσμου *ubi*, ώστε να τονιστεί η αντίθεση ανάμεσα στη ζωή των ανθρώπων που βαδίζει σταθερά προς τον αναπόφευκτο θάνατο, και της φύσης που διαρκώς ανανεώνεται.

decidimus: το ρήμα αποδίδει πολύ επιτυχημένα την ιδέα του θανάτου ως κατάβασης, καθώς εθεωρείτο ότι μετά θάνατον οι άνθρωποι 'κατεβαίνουν' στον 'Κάτω' κόσμο.

15 pater Aeneas: ο γενάρχης των Ρωμαίων, Αινείας, στο έκτο βιβλίο της *Αινειάδας* κατεβαίνει ζωντανός στον Κάτω κόσμο, για να συναντήσει τον πατέρα του, Αγχίση, ο οποίος του προλέγει το μελλοντικό μεγαλείο των Ρωμαίων. Παρά την *pietas* και τη σπουδαιότητά του, ούτε ο Αινείας μπόρεσε τελικά να διαφύγει τον θάνατο. Ωστόσο, μετά θάνατον αποθεώθηκε ως *Indiges*, σύμφωνα και με τη σχετική υπόσχεση του Δία προς την Αφροδίτη στην *Αινειάδα* (1.259 κ.ε.): *sublimemque feres ad sidera caeli / magnanimum Aenean*.

Εικόνα 13.7. Wenceslaus Hollar (1607-1677), *Ο Αινείας στον Κάτω κόσμο.*

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wenceslas_Hollar_-_Aeneas_in_the_underworld_%28State_2%29.jpg?uselang=el).

dives Tullus et Ancus: ο Tullus Hostilius και ο Ancus Marcius ήταν ο τρίτος και ο τέταρτος βασιλιάς της Ρώμης αντίστοιχα. Αναφέρονται μαζί και στο έκτο βιβλίο της *Αινειάδας*, καθώς βρίσκονται στον Κάτω κόσμο, προτού ακόμη αναδυθούν στον Πάνω κόσμο (Βεργ. *Aen.* 6.812-16). Για τον πλούτο και τη δύναμη του Tullus βλ. Λίβ. 1.31.1: *cum in magna gloria magnisque opibus regnum Tulli ac tota res Romana esset*. Παρά τη δύναμη και τα πλούτη του, ούτε ο Tullus θα μπορέσει να διαφύγει από τον θάνατο. Πρβλ. *Carm.*

1.4.13 κ.ε. για την ιδέα ότι ο θάνατος είναι κοινός για όλους, φτωχούς και πλούσιους: *pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas / regumque turris.*

16 pulvis et umbra: η φράση απαντά μόνο εδώ και στον Σοφοκλή, όπου λέγεται για τον Ορέστη, τον οποίον η Ηλέκτρα θεωρεί νεκρό (Ηλ. 1158 κ.ε.): *ἀντί φιλάτης / μορφῆς σποδόν τε καὶ σκιὰν ἀνωφελῆ.*

17–18 hodiernae crastina summae tempora: παρελθόν, παρόν και μέλλον συμπλέκονται χάρη στη διάταξη τύπου *a-b-a-b* των όρων.

Για την αβεβαιότητα σχετικά με το μέλλον αλλά και την αδυναμία πρόβλεψής του πρβλ. *Carm.* 1.9.13: *quid sit futurum cras fuge quaerere*, 1.11.4: *seu pluris hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam.*

19–20 Ο ανάξιος κληρονόμος, ο κυνηγός μιας πλούσιας κληρονομιάς, ήταν ένας από τους διαβόητους τύπους της ρωμαϊκής κοινωνίας. Ο Οράτιος συχνά εκφράζει τη δυσφορία ή και αγανάκτησή του για το γεγονός ότι ένας ανάξιος κληρονόμος πρόκειται να σπαταλήσει μια περιουσία που έχει μαζευτεί με τόσο κόπο. Βλ. *Carm.* 2.3.19 κ.ε.: *exstructis in altum / divitiis potietur heres*, 2.14.25-8: *absumet heres Caecuba dignior / servata centum clavibus et mero / tinget pavimentum superbo / pontificum potiore cenis*, 3.24.61 κ.ε.: *indignoque pecuniam / heredi properet.*

manus avidas: ο Οράτιος πιθανόν έχει στο μυαλό του τα άπληστα χέρια του Θανάτου στην ελεγεία 1.3 του Τίβουλλου (4 κ.ε.): *abstineas avidas, Mors, modo, nigra, manus. / abstineas, Mors atra, precor.* Σε αυτή την περίπτωση άπληστα είναι τα χέρια του κληρονόμου που επωφελείται από τον θάνατο του συγγενούς του.

amico animo: κατά την προσφιλή πρακτική του Ορατίου, επίθετο και προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τοποθετημένα στο τέλος διαδοχικών στίχων.

21–22 splendida Minos fecerit arbitria: μετά τον θάνατό του ο λαμπρός βασιλιάς της Κρήτης, Μίνωας, έγινε κριτής των ψυχών στον Κάτω κόσμο μαζί με τον Αιακό και τον Ραδάμανθου.

23–4 Torquate: πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για τον Manlius Torquatus, τον αποδέκτη και της *Epist.* 1.5, ο οποίος ήταν γνωστός ρήτορας. Ήταν γιος του L. Manlius Torquatus, ύπατου το 65 π.Χ., χρονιά γέννησης του Ορατίου. Ανήκε σε μία από τις αρχαιότερες και πιο διακεκριμένες οικογένειες της Ρώμης. Η οικογένεια ονομάστηκε έτσι από το περιδέραιο, *torques*, το οποίο απέσπασε από τον αρχηγό των Γαλατών, με τον οποίον μονομάχησε ο γενάρχης της οικογένειας, T. Manlius Torquatus (4^{ος} αι. π.Χ.). Οι Manlii Torquati ανήκαν γενικά στην αντι-Καισαρική παράταξη.

24 pietas: μία από τις θεμελιώδεις αξίες του ρωμαϊκού *mos maiorum*, η οποία αποτελούσε πρωταρχικό χαρακτηριστικό του γενάρχη των Ρωμαίων, Αινεία, ο οποίος, διόλου τυχαία, αναφέρθηκε λίγους στίχους πιο πάνω (15).

25–8 Ο Οράτιος κλείνει την ωδή με δύο μυθολογικά παραδείγματα, του Ιππόλυτου και του Πειρίθου, που καταδεικνύουν ότι ο θάνατος είναι αναπόφευκτος και αναπόδραστος για τους ανθρώπους, από τη στιγμή που ούτε γνωστοί ήρωες προστατευόμενοι θεών κατάφεραν να επανέλθουν στη ζωή. Ο Ιππόλυτος και ο Πειρίθους σχετίζονται μεταξύ τους μέσω του Θησέα, ο οποίος ήταν πατέρας του πρώτου και στενός φίλος του δεύτερου.

25–6 Ο Ιππόλυτος ήταν γιος του Θησέα και της Αμαζόνας Ιππολύτης (ή της Αντιόπης). Αποστρεφόταν τον έρωτα και ζούσε μια ζωή αφοσιωμένη στο κυνήγι και στη θεά Άρτεμη. Τον ερωτεύτηκε παράφορα η μητριά του, Φαίδρα, η οποία ήταν κόρη του βασιλιά της Κρήτης, Μίνωα, και σύζυγος του βασιλιά της Αθήνας, Θησέα. Επειδή ο ενάρετος Ιππόλυτος (*rudicum Hippolytum*, όροι εμφατικά τοποθετημένοι στο τέλος διαδοχικών στίχων) απέκρουσε την ερωτική της προσέγγιση, η Φαίδρα τον συκοφάντησε ότι δήθεν εκείνος αποπειράθηκε να τη βιάσει, με αποτέλεσμα ο Θησέας να ζητήσει από τον πατέρα του, Ποσειδώνα, να τον τιμωρήσει. Ο Ποσειδώνας έστειλε ένα θαλάσσιο τέρας εναντίον του Ιππόλυτου, το οποίο προκάλεσε τρόμο στα άλογα που έσερναν το άρμα του. Κατά την άτακτη φυγή τους, το άρμα διαλύθηκε και ο Ιππόλυτος σύρθηκε στον θάνατό του από τα ίδια του τα άλογα. Μετά την αποκάλυψη του εγκλήματός της η Φαίδρα απαγχονίστηκε.

Εικόνα 13.8. Jean-Baptiste Lemoyne (1679-1731), *Ο θάνατος του Ιππόλυτου*.

© Public domain / Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Death_Hippolytus_Lemoyne_Louvre_MR2026.jpg?uselang=el).

Ο Ευριπίδης πραγματεύτηκε τον μύθο του Ιππόλυτου σε δύο τραγωδίες, τον *Ιππόλυτο καλυπτόμενο* και τον *Ιππόλυτο στεφανηφόρο* (ή *στεφανία*). Στην πρώτη, η οποία δεν σώζεται, η Φαίδρα απεικονίζεται πιο τολμηρή και προκλητική, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του αθηναϊκού κοινού. Στη δεύτερη (428 π.Χ.), η οποία σώζεται, η Φαίδρα παρουσιάζεται ως μια ενάρετη γυναίκα που βασανίζεται από το ερωτικό της πάθος για τον Ιππόλυτο. Το πάθος αυτό της είχε εμπνεύσει η Αφροδίτη, για να εκδικηθεί τον Ιππόλυτο που αποστρεφόταν τον έρωτα και δεν της απέδιδε τις πρέπουσες τιμές. Στην τραγωδία του Ευριπίδη η Φαίδρα γράφει μια επιστολή προς τον Θησέα, στην οποία κατηγορεί τον Ιππόλυτο ότι προσπάθησε να τη βιάσει. Και ο Σοφοκλής έγραψε μια τραγωδία με τον τίτλο *Φαίδρα*, η οποία, ωστόσο, δεν σώζεται, ενώ αργότερα ο Σενέκας συνέγραψε την τραγωδία *Phaedra*, η οποία βασίζεται στην οβιδιανή επιστολή της Φαίδρας προς τον Ιππόλυτο (η τέταρτη επιστολή των *Ηρωίδων*).

Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου ο Ασκληπιός επανέφερε στη ζωή τον Ιππόλυτο (ίσως κατ' εντολή της Άρτεμης) και ως τιμωρία κεραυνοβολήθηκε από τον Δία. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή του μύθου η Άρτεμη επανέφερε στη ζωή τον Ιππόλυτο, ο οποίος πλέον ονομάστηκε Virbius (< *vir+bis*) και ως ελάσσων θεότητα έζησε και λατρεύτηκε στην Ιταλία, κοντά στη Ρώμη. Την εκδοχή αυτή παρουσιάζει ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* (15.480-546).

liberat Hippolytum: ο Οράτιος υπαινίσσεται την ετυμολογία του ονόματος *Ιππόλυτος* (< ἵππος + λύω).

27–8 nec Lethaea...Pirithoo: η στενή φίλια του Θησέα με τον Πειρίθoo, βασιλιά των Λαπιθών, ήταν παροιμιώδης. Σε μία από τις κοινές τους επιχειρήσεις ο Θησέας κατέβηκε στον Κάτω κόσμο από την είσοδο του Ταίναρου μαζί με τον Πειρίθoo, για να τον βοηθήσει να απαγάγει την Περσεφόνη, σύζυγο του Πλούτωνα. Η αποστολή απέτυχε, καθώς οι δύο φίλοι πιάστηκαν αιχμάλωτοι από τον Πλούτωνα. Τελικά, απελευθερώθηκαν από τον Ηρακλή, όταν εκείνος κατέβηκε στον Κάτω κόσμο, για να επιτελέσει τον δωδέκατο άθλο του, να αποσπάσει τον Κέρβερο.

Lethaea...vincula: ο Ληθαίος ήταν ποταμός (ή πηγή) του Κάτω κόσμου. Οι ψυχές έπιναν από τα νερά του και ξεχνούσαν τη ζωή τους στον Πάνω κόσμο.

13.5. Οράτιος *Carm.* 4.12

13.5.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Μέτρο: ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη (τρεις ασκληπιάδειοι ελάσσονες και ένας γλυκόνειος)

Χρονολογία σύνθεσης: βλ. Εισαγωγικό σημείωμα

Στην ανάλαφρη αυτή ωδή συνδυάζεται το θέμα του ερχομού της άνοιξης (πρβλ. *Carm.* 1.4, 4.7) με την πρόσκληση σε συμπόσιο (πρβλ. *Carm.* 4.11). Το πρώτο μέρος (στίχοι 1-12) πραγματεύεται το πρώτο θέμα, ενώ το δεύτερο (στίχοι 13-28) αποτελεί την πρόσκληση σε συμπόσιο. Το πρώτο μέρος ανακαλεί το c. 46 του Κάτουλλου, που είναι χαρακτηριστικό δείγμα ποιήματος για τον ερχομό της άνοιξης (46.1-3): *Iam ver egeidos refert tepores, / iam caeli furor aequinoctialis / iucundis Zephyri silescit aureis*. Το δεύτερο μέρος, η πρόσκληση σε συμπόσιο, ανακαλεί το c. 13 του Κάτουλλου, την πρόσκληση προς τον Fabullus, από τον οποίο ο Κάτουλλος ζητάει να παράσχει όλα τα απαραίτητα για το συμπόσιο (13.1-5): *Cenabis bene, mi Fabulle, apud me / paucis, si tibi di favent, diebus, / si tecum attuleris bonam atque magnam / cenam, non sine candida puella / et vino et sale et omnibus cachinnis*. Στην περίπτωση εκείνη ο Κάτουλλος θα δώσει για αντάλλαγμα στον φίλο του ένα υπέροχο άρωμα, ενώ στην περίπτωση της ωδής 4.12 ο Οράτιος ζητάει από τον Βεργίλιο να του δωρίσει ένα άρωμα με το οποίο εκείνος στη συνέχεια θα αγοράσει το κρασί για το συμπόσιο.

Η πρόσκληση απευθύνεται προς έναν φίλο του ποιητή με το όνομα Βεργίλιος. Έχουν διατυπωθεί διάφορες προτάσεις σχετικά με την ταυτότητα αυτού του προσώπου, τις οποίες συνοψίζει η Clay (2002) 130 κ.ε.:

1) Δεν πρόκειται για τον ποιητή Βεργίλιο, αλλά για έναν άγνωστο από άλλες πηγές αρωματοπώλη με το ίδιο όνομα.

2) Πρόκειται για τον ποιητή Βεργίλιο, στενό φίλο του Ορατίου. Στην ωδή υπάρχουν πολλές νύξεις στην ποίησή του. Η ωδή γράφτηκε πριν από τον θάνατο του Βεργιλίου το 19 π.Χ. και δημοσιεύτηκε αργότερα, γιατί ίσως δεν θεωρήθηκε αρκετά καλή, ώστε να συμπεριληφθεί στα τρία πρώτα βιβλία των *Ωδών*.

3) Πρόκειται για τον ποιητή Βεργίλιο, στενό φίλο του Ορατίου. Στην ωδή υπάρχουν πολλές νύξεις στην ποίησή του. Η ωδή γράφτηκε μετά τον θάνατο του Βεργιλίου το 19 π.Χ. και αποτελεί μια μετά θάνατον πρόσκληση του Ορατίου προς τον φίλο του σε ένα νοερό συμπόσιο. Η ωδή νοσταλγικά ανακαλεί παλιές, ευτυχισμένες στιγμές μεταξύ των δύο φίλων, ενώ ο ανάλαφρος τόνος και η περιπαικτική διάθεση πιστοποιούν τη στενή σχέση και οικειότητα μεταξύ τους. Κατά τη γνώμη μου αυτή είναι η πιθανότερη εκδοχή. Βλ. και σημ. στον στίχο 13.

13.5.2. Λατινικό κείμενο

Iam veris comites, quae mare temperant, impellunt animae lintea Thraciae, iam nec prata rigent, nec fluvii strepunt hiberna nive turgidi.	
Nidum ponit, Ityn flebiliter gemens, infelix avis et Cecropiae domus aeternum opprobrium, quod male barbaras regum est ultra libidines.	5
Dicunt in tenero gramine pinguium custodes ovium carmina fistula delectantque deum, cui pecus et nigri colles Arcadiae placent.	10
Adduxere sitim tempora, Vergili; sed pressum Calibus ducere Liberum si gestis, iuvenum nobilium cliens, nardo vina merebere.	15
Nardi parvus onyx eliciet cadum, qui nunc Sulpiciis accubat horreis, spes donare novas largus amaraque	

curarum eluere efficax.	20
Ad quae si properas gaudia, cum tua velox merce veni; non ego te meis immunem meditor tinguere poculis, plena dives ut in domo.	
Verum pone moras et studium lucri, nigrorumque memor, dum licet, ignium misce stultitiam consiliis brevem: dulce est desipere in loco.	25

Πίνακας 13.9 Λατινικό κείμενο ωδής 4.12.

13.5.3. Λεξιλόγιο

comes, -itis (γ' αρσ και θηλ) = ακόλουθος
mare, -is (γ' ουδ) = θάλασσα
tempero 1 = κυβερνώ, ρυθμίζω, διοικώ
impello, impulsi, impulsum, impellere 3 = σπρώχνω
pratium, -i (β' ουδ) = λιβάδι
rigeo, rigui, -, rigere 2 = παγώνω
fluvius, -ii (β' αρσ) = ποτάμι
strepo, strepui, strepitum, strepere 3 = θορυβώ, αντηχώ, βοώ, μουγκρίζω
hibernus, a, um (επίθ.) = χειμερινός
turgidus, a, um (επίθ.) = φουσκωμένος
nidus, -i (β' αρσ) = φωλιά
pono, posui, positum, ponere 3 = τοποθετώ
Itys, Ityos (β' αρσ) = Ίτυς
flebiliter (επίρ.) = με δάκρυα
gemo, gemui, gemitum, gemere 3 = στενάζω
infelix, -icis (επίθ.) = δύστυχος
avis, -is (γ' θηλ) = πουλί
aeternus, a, um (επίθ.) = αιώνιος
obprobrium, -ii (β' ουδ) = ντροπή
ulciscor, ultus sum, ulcisci (αποθ. 3) = εκδικούμαι
libido, -inis (γ' θηλ) = πόθος
tener, a, um (επίθ.) = απαλός, τρυφερός
gramen, -inis (γ' ουδ) = γρασίδι
pinguis, is, e (επίθ.) = παχύς
custos, -odis (γ' αρσ) = φρουρός, φύλακας
ovis, -is (γ' θηλ) = πρόβατο
fistula, -ae (α' θηλ) = αυλός, φλογέρα
delecto 1 = τέρπω, ευχαριστώ
pecus, -oris (γ' ουδ) = κοπάδι
niger, nigra, nigrum (επίθ.) = μαύρος
collis, -is (γ' αρσ) = λόφος
adduco, adduxi, adductum, adducere 3 = επιφέρω
sitis, -is (γ' θηλ) = δίψα
premo, pressi, pressum, premere 3 = πιέζω, συνθλίβω
Cales, -ium (γ' θηλ) = Κάλης, Καληρία (πόλη της Καμπανίας)
gestio, gestivi (gestii), -, gestire 4 = επιθυμώ
iuvenis, -is (γ' αρσ) = νέος
nobilis, is, e (επίθ.) = ευγενής

cliens, clientis (γ' αρσ) = πελάτης
 nardus, -i (β' αρσ) και nardum, -i (β' ουδ) = νάρδο
 vinum, -i (β' ουδ) = κρασί
 mereo, merui, meritum, merere 2 = αξίζω, κερδίζω
 parvus, a, um (επίθ.) = μικρός
 onyx, onychis (γ' αρσ) = όνυξ
 elicio, elicui, elicium, elicere 3* = βγάζω έξω
 accubo, accubui, accubitum, accubare 1 = παράκειμαι, βρίσκομαι
 horreum, -i (β' ουδ) = αποθήκη, κελάρι
 largus, a, um (επίθ.) = αρκετός
 amarus, a, um (επίθ.) = πικρός
 cura, -ae (α' θηλ) = έγνοια, φροντίδα
 eluo = ξεπλένω
 efficax, -acis (επίθ.) = ικανός
 propero 1 = βιάζομαι
 gaudium, -ii (β' ουδ) = χαρά, απόλαυση
 velox, -ocis (επίθ.) = γρήγορος
 merx, mercis (γ' θηλ) = εμπόρευμα
 immunis, is, e (επίθ.) = χωρίς δώρα
 meditor (αποθ. 1) = σκέφτομαι
 tinguo, tinxi, tinctum, tinguere 3 = βρέχω
 poculum, -i (β' ουδ) = ποτήρι
 plenus, a, um (επίθ.) = γεμάτος
 dives, divitis (επίθ.) = πλούσιος
 mora, -ae (α' θηλ) = καθυστέρηση
 studium, -ii (β' ουδ) = επιθυμία
 lucrum, -i (β' ουδ) = κέρδος
 niger, nigra, nigrum (επίθ.) = μαύρος
 memor, -oris (επίθ.) = αυτός που θυμάται
 stultitia, -ae (α' θηλ) = ανοησία
 consilium, -ii (β' ουδ) = σκέψη, σχέδιο, σοφία
 brevis, is, e (επίθ.) = σύντομος, μικρός, λίγος
 dulcis, is, e (επίθ.) = γλυκός
 desipio, desipui, -, desipere 3* = ανοηταίνω, παραφρονώ

13.5.4. Μετάφραση

<p>Ήδη οι ακόλουθοι της άνοιξης, οι άνεμοι της Θράκης που κυβερνούν τη θάλασσα, σπρώχνουν τα πανιά, ήδη τα λιβάδια δεν είναι παγωμένα και τα ποτάμια δεν αντηχούν φουσκωμένα από το χειμερινό χιόνι.</p>	
<p>Με δάκρυα στενάζοντας για τον Ίτυ χτίζει τη φωλιά του το δύστυχο πουλί και η αιώνια ντροπή του οίκου του Κέκροπα, που εκδικήθηκε σκληρά τον βαρβαρικό πόθο των βασιλιάδων.</p>	5
<p>Οι βοσκοί παχιών προβάτων πάνω στο απαλό γρασίδι τραγουδούν τα τραγούδια τους με τον αυλό και τέρπουν τον θεό, στον οποίο αρέσουν τα κοπάδια και οι μαύροι λόφοι της Αρκαδίας.</p>	10
<p>Βεργίλιε, η εποχή μάς έφερε δίψα: όμως αν επιθυμείς να πιεις κρασί που πατήθηκε στην Καλησία,</p>	

<p>εσύ πελάτη ευγενών νέων, θα κερδίσεις το κρασί σου με νάρδο.</p>	15
<p>Ένα μικρό δοχείο με νάρδο θα βγάλει έξω έναν κάδο που τώρα βρίσκεται στο κελάρι του Σουλπίκιου, αρκετό για να δώσει καινούργια ελπίδα και ικανό να ξεπλύνει τις πικρές έγνοιες.</p>	20
<p>Αν βιάζεσαι για τέτοιες απολαύσεις, έλα γρήγορα με το εμπόρευμά σου: εγώ δεν σκέφτομαι να σε βρέξω με τα ποτήρια μου χωρίς δώρα, σαν να είμαι πλούσιος με γεμάτο σπίτι.</p>	
<p>Όμως άφησε τις καθυστερήσεις και την επιθυμία για κέρδος και ενθουμούμενος τις μαύρες φωτιές, για όσο μπορείς, ανάμειξε λίγη ανοησία με τη σοφία σου: είναι γλυκό σε μερικές περιπτώσεις να κάνουμε τον χαζό.</p>	25

Πίνακας 13.10 Λατινικό κείμενο ωδής 4.12.

13.5.5. Σημειώσεις

1–8 Δεν είναι καθόλου τυχαίο που σε ένα ποίημα-πρόσκληση προς τον Βεργίλιο οι δύο πρώτες στροφές απηχούν στίχους από τα *Γεωργικά* του (4.305-7): *hoc geritur Zephyris primum impellentibus undas, / ante novis rubeant quam prata coloribus, ante / garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.*

1–2 **Iam veris comites**: μολονότι πρόσκληση προς τον Βεργίλιο, το ξεκίνημα της ωδής ανακαλεί το ξεκίνημα ενός ποιήματος του Κάτουλλου (46.1): *Iam ver egeidos refert tepores*. Ο ερχομός της άνοιξης είναι, φυσικά, σύνηθες θέμα στο ελληνιστικό επίγραμμα (*Π.Α.* 9.363, 10.1, 10.2, 10.4, 10.5, 10.6, 10.15, 10.16 κ.ά.).

Η αναφορά του *iam* στο ξεκίνημα του πρώτου και του τρίτου στίχου υποδηλώνει την ανυπομονησία για τον ερχομό της άνοιξης.

animae...Thraciae: κατά κανόνα ο άνεμος που συνδέεται με τον ερχομό της άνοιξης και τον προαναγγέλλει είναι ο Ζέφυρος, ο δυτικός άνεμος. Πρβλ. *Carm.* 4.7.9: *frigora mitescunt Zephyris*, 1.4.1: *solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni*. Στον Όμηρο ο Ζέφυρος αναφέρεται ως θρακικός άνεμος (*Ιλ.* 9.4-6): *ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα / βορέης καὶ Ζέφυρος, τὼ τε Θρήκηθεν ἄητον / ἐλθόντ' ἔξαπίνης*.

Η ελληνική λέξη *άνεμος* θεωρούνταν ως η ετυμολογία της λατινικής λέξης *anima* (Λακτ. *Orif.* 17.2): *alii animam...esse dixerunt...ventum, unde anima vel animus nomen accepit, quod graece ventus ἄνεμος dicitur*. Βλ. Malbty (1991 s.v.) για περισσότερες εκδοχές της ετυμολογίας.

3–4 Η μεταμόρφωση των λιβαδιών απηχεί αντίστοιχη αναφορά στην ωδή 1.4 (στίχ. 4): *nec prata canis albicant pruinis*. Η επαναφορά των ποταμών στην κοίτη τους μετά τις χειμερινές πλημμύρες αναφέρεται και στην ωδή 4.7 (στίχ. 3 κ.ε.): *decrescencia ripas / flumina praetereunt*.

5–8 **Nidum...avis...libidines**: ο Οράτιος αναφέρεται στον μύθο του Τηρέα, της Πρόκνης και της Φιλομήλας, χωρίς ωστόσο να τους κατονομάζει. Η Πρόκνη ήταν κόρη του βασιλιά της Αθήνας, Πανδίωνα, την οποία παντρεύτηκε και πήρε μαζί του στη Θράκη ο βασιλιάς της περιοχής, Τηρέας. Όταν εκείνος ξαναπήγε στην Αθήνα, για να φέρει στη Θράκη την αδερφή της Πρόκνης, Φιλομήλα, όπως του είχε ζητήσει η γυναίκα του, εκείνος ερωτεύτηκε τη Φιλομήλα, τη βίασε και, για να μην μαρτυρήσει εκείνη το έγκλημά του στην αδερφή της, της έκοψε τη γλώσσα. Η Φιλομήλα, ωστόσο, ύφανε όσα συνέβησαν σε ένα υφαντό και μ' αυτόν τον τρόπο ενημέρωσε την Πρόκνη. Από κοινού οι δύο αδερφές εκδικήθηκαν τον Τηρέα. Σκότωσαν τον γιο της Πρόκνης και του Τηρέα, τον Ίτυ, τον μαγείρεψαν και τον σέρβιραν στον ανίδεο Τηρέα. Όταν του αποκάλυψαν την αποτρόπαια πράξη τους, ο Τηρέας τις καταδίωξε, αλλά η Πρόκνη και η Φιλομήλα μεταμορφώθηκαν σε χελιδόνι και αηδόνι αντίστοιχα (ή το αντίστροφο σε άλλες εκδοχές), ενώ ο Τηρέας έγινε

τσαλαπετεινός. Την ιστορία διηγείται εκτενώς ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* (6.424-674), ενώ τραγωδίες με θέμα αυτόν τον μύθο έγραψαν μεταξύ άλλων ο Σοφοκλής, ο Λίβιος Ανδρόνικος και ο Άκκιος. Την ιστορία αναφέρει και ο Σίληνός στο τραγούδι του στην 6^η *Εκλογή* του Βεργιλίου (78-81).

Εικόνα 13.9. Antonio Tempesta (17^{ος} αι.), *Τηρέας, Πρόκνη και Φιλομήλα*.

© Public domain / Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Antonio_Tempesta_-_Tereus_Philomela_Procne.jpg?uselang=el).

Ityn flebiliter gemens: πρβλ. Κάτουλ. 65.14: *absumpti fata gemens Ityli*.

Cecropiae domus: ο Κέκροπας είναι ο μυθικός ιδρυτής του βασιλικού οίκου της Αθήνας.

barbaras...libidines: οι Θράκες θεωρούνταν βάρβαροι και απολίτιστοι, ευρισκόμενοι στα όρια του πολιτισμένου ελληνικού κόσμου.

male...est ulta: μολονότι προφανώς αναγνωρίζει το δίκαιο των δύο αδερφών, ο Οράτιος καταλογίζει σε αυτές ότι ο τρόπος εκδίκησης που επέλεξαν δεν ήταν ο ενδεδειγμένος.

9–12 dicunt...placent: η περιγραφή της ανοιξιιάτικης ζωής της υπαίθρου και η αναφορά στον Πάνα και την Αρκαδία δίνουν έντονο βουκολικό χρώμα σε ολόκληρη τη στροφή, παραπέμποντας φυσικά στις *Εκλογές* του Βεργιλίου. Οι βοσκοί του Ορατίου, όπως και αυτοί του Βεργιλίου, είναι πρωτίστως ποιητές και μουσικοί.

fistula: το κατ' εξοχήν βουκολικό μουσικό όργανο, φτιαγμένο από ενωμένα καλάμια διαφορετικού μεγέθους. Βλ. Βεργ. *Ecl.* 2.36 κ.ε.: *disparibus septem compacta cicutis / fistula*.

deum: πρόκειται για τον Πάνα, τον τραγοπόδαρο θεό των δασών. Το ρωμαϊκό του αντίστοιχο ήταν ο Faunus, για τον οποίον βλ. *Carm.* 3.18.

Arcadiae: ο αρχαιτυπικός *locus amoenus* της βουκολικής ποίησης. Ο Οράτιος παραπέμπει ευθέως στον Βεργίλιο και τις *Εκλογές* του, είτε ήταν εκείνος που πρέπει να πιστωθεί με τη λογοτεχνική εύρεση της Αρκαδίας ως βουκολικής ευτοπίας είτε όχι. Για το θέμα, αντικείμενο ατέρμονων αναλύσεων, βλ. ενδεικτικά Snell (1953) κεφ. 13, Coleman (1977) 207-9, Jenkyns (1989), Clausen (1994) 215 κ.ε., 289 κ.ε.

13–28 Οι τέσσερις στροφές που ακολουθούν αποτελούν την πρόσκληση σε συμπόσιο που απευθύνει ο Οράτιος στον Βεργίλιο. Ο προσκεκλημένος θα πρέπει να φέρει άρωμα, προκειμένου να βγει το κρασί στο τραπέζι. Η κατάσταση απηχεί το c. 13 του Κάτουλλου, στο οποίο ο φτωχός ποιητής θα συνεισφέρει στο συμπόσιο το άρωμα που του έδωσε η φίλη του, ενώ ο Fabullus θα παράσχει το φαγητό, το κρασί και μια κοπέλα.

13 adduxere sitim tempora, Vergili: από ποίημα για την άνοιξη η οδή πλέον μετατρέπεται σε πρόσκληση σε συμπόσιο. Μετά από τις πρώτες τρεις στροφές, στην κεντρική στροφή του ποιήματος αναφέρεται ο αποδέκτης της οδής, ο Βεργίλιος. Κατά πάσα πιθανότητα δεν πρόκειται για κάποιον άγνωστο έμπορο αρωμάτων, αλλά για τον γνωστό Βεργίλιο (P. Vergilius Maro), φίλο του ποιητή και δημιουργό των *Εκλογών*,

των *Γεωργικών* και της *Αινειάδας*, καθώς υπάρχουν πολλές νύξεις στην ποίησή του μέσα σε αυτή την ωδή. Βλ. και Εισαγωγικό σημείωμα. Άλλωστε, η κεντρική θέση του ποιήματος συνηθίζεται για σημαντικούς αποδέκτες στις *Ωδές*. Βλ. Thomas (2011) *ad* 4.12.13, ο οποίος παραθέτει ανάλογες περιπτώσεις τοποθέτησης σημαίνοντων αποδεκτών σε κεντρικές θέσεις των ποιημάτων: του Μαικήνα (1.20.5, 3.8.13, 3.16.20, 4.11.19), του Βεργίλιου (1.24.10), του Καίσαρα (1.37.16, 3.4.37, 3.14.16, 4.15.14, καθώς και στην πρώτη στροφή του ίδιου ποιήματος), της Λικύμνιας (συζύγου του Μαικήνα, 2.12.13).

14 *pressum Calibus...Liberum*: η πόλη Cales βρισκόταν στη βόρεια Καμπανία και εκεί παραγόταν εξαιρετικής ποιότητας κρασί. Τέτοιο κρασί προσφέρεται στον Μαικήνα στο *Carm.* 1.20.9 κ.ε.: *Caecubum et prelo domitam Caleno / tu bibes uvam*. Ήταν το κρασί των πλουσίων (1.31.9 κ.ε.): *premant Calena falce quibus dedit / Fortuna vitem*.

Εικόνα 13.10. *Cales, ρωμαϊκό θέατρο.*

© Pietro Cifone, Wikipedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Teatro_0000.jpg).

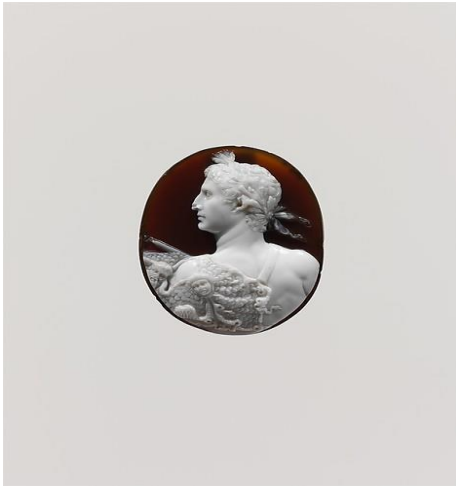
Liberum: ο λατρευτικός τίτλος Liber του θεού Διονύσου χρησιμοποιείται μετωνυμικά για το κρασί. Για τον τίτλο βλ. σημ. στο *Carm.* 2.19.7

15 *iuvenum nobilium cliens*: ως πελάτης πλούσιων ευγενών ο Βεργίλιος θα είναι σε θέση να προσφέρει ακριβό νάρδο. Πιθανόν οι πάτρωνες του Βεργίλιου τους οποίους έχει στο μυαλό του ο Οράτιος να είναι ο Οκταβιανός και ο Μαικήνας, δηλαδή πάτρωνες και δικοί του, γεγονός που ενισχύει την ανάλαφρη και χιουμοριστική διάθεση της ωδής.

16–17 *nardo...nardi*: η λέξη βρίσκεται στο ξεκίνημα διαδοχικών στίχων που ανήκουν σε διαφορετικές στροφές, για να τονιστεί η σημασία της, αφού με νάρδο ο Βεργίλιος θα εξαγοράσει τη συμμετοχή του στο συμπόσιο. Το νάρδο ήταν ακριβό άρωμα από την Ανατολή. Πρβλ. *Carm.* 2.11.16 (*Assyriaque nardo*) και βλ. Πλίν. *N.H.* 12.45 για την αξία του.

merebere: μολονότι ο Βεργίλιος προσκαλείται σε συμπόσιο από τον Οράτιο, θα πρέπει να εξαγοράσει το κρασί του προσφέροντας αρωματικό νάρδο. Ο Οράτιος στην πρόσκλησή του χρησιμοποιεί ορολογία από τον κόσμο του εμπορίου: *merebere* 16, *merce* 22, *immune* 23, *dives* 24, *stadium lucri* 25. Στο c. 13 του Κάτουλλου ο προσκεκλημένος του ποιητή θα πρέπει να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για το συμπόσιο.

17 *nardi parvus onyx eliciet cadum*: ο όνυξ ήταν ημιπολύτιμος λίθος, της οικογένειας του μαρμάρου, που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή χρηστικών σκευών και κοσμημάτων. Το μικρό δοχείο με το άρωμα και το βαρέλι με το κρασί παρουσιάζονται προσωποποιημένα.

Εικόνα 13.11. Πορτραίτο του Αυτοκράτορα Αυγούστου από όνυχα (ca. 41–54 μ.Χ.).

© Metropolitan Museum of Art, Νέα Υόρκη (www.metmuseum.org). Αναδημοσιεύεται για εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή χρήση σύμφωνα με τη δράση Open Access for Scholarly Content του μουσείου.

18 qui nunc Sulpiciis accubat horreis: το αστείο της υπόθεσης είναι ότι ο Οράτιος κατά τη στιγμή της πρόσκλησης προς τον Βεργίλιο δεν έχει στην κατοχή του το βαρέλι με το κρασί που υπόσχεται να του προσφέρει, αλλά θα το αγοράσει μόνο όταν ο Βεργίλιος του φέρει για δώρο το άρωμα.

Sulpiciis horreis: πρόκειται για μεγάλες αποθήκες κρασιού, λαδιού και λοιπών αγαθών στις όχθες του Τίβερη και στους πρόποδες του Αβεντίνου λόφου, στην περιοχή που ήταν γνωστή ως Praedia Galbana. Ίσως ανήκαν στη γη των Sulpicii Galbae και γι' αυτό ονομάστηκαν έτσι.

19–20 spes donare...eluire efficax: τα απαρέμφατα *donare* και *eluire* είναι απαρέμφατα της αναφοράς από τα επίθετα *largus* και *efficax* αντίστοιχα. Για την ιδιότητα του κρασιού να δίνει ελπίδα σε αυτόν που το πίνει βλ. *Carm.* 3.21.17: *tu spem reducis mentibus anxiiis*. Λόγω της ιδιότητας του κρασιού να διαλύει τις έγνοιες των ανθρώπων ο θεός Διόνυσος απέκτησε τον λατρευτικό τίτλο *Λυαῖος*. Ο Οράτιος υπαινίσσεται αυτή την ετυμολογία στην *Epod.* 9.37 κ.ε.: *curam metumque Caesaris rerum iuvat / dulci Lyaeo solvere*. Πιθανόν η ηχητική ομοιότητα του ρήματος *eluire* με το ελληνικό ρήμα *λύειν* να αποσκοπεί στην υπενθύμιση αυτής της ετυμολογίας.

22 merce: η λέξη συνδέεται ετυμολογικά με το ρήμα *merere* (πρβλ. *merebere* στον στίχο 16). Ο Δονάτος (*Ter. Andr.* 331) σημειώνει: *merere est aliquid mercedis pro labore sumere*.

23 immunem: *immunis* ήταν εκείνος που εξαιρούνταν από την υποχρέωση καταβολής φόρων (*OLD* s.v. 1).

24 plena dives ut in domo: ο Βεργίλιος ήταν στην πραγματικότητα πολύ πλούσιος. Ο Thomas (2011) ad loc. παραπέμπει στον Σουητώνιο (*Vit. Verg.* 13), ο οποίος υπολογίζει την κινητή περιουσία του ποιητή σε 10.000.000 σηστέριους, πέραν της κατοικίας του στον Εσκυλίνο λόφο: *possedit prope centiens sestertium ex liberalitatibus amicorum habuitque domum Romae Esquiliis iuxta hortos Maecenatianos*.

26 nigrorumque memor, dum licet, ignium: το γρήγορο πέρασμα της ζωής και ο επικείμενος ερχομός του θανάτου αποτελεί την καλύτερη δικαιολογία για την απόλαυση της ζωής και για ένα καλό συμπόσιο. Οι φωτιές στις οποίες αναφέρεται ο Οράτιος είναι οι νεκρικές πυρές, γι' αυτό και χαρακτηρίζονται 'μαύρες'.

27 stultitiam...breve: προκειμένου να απενοχοποιήσει τον σοβαρό και περισπούδαστο φίλο του και να τον πείσει να προσέλθει στο συμπόσιο, ο Οράτιος επισημαίνει ότι λίγη σύντομη ελαφρότητα και χαλαρότητα είναι απαραίτητη ως διάλειμμα ανάμεσα στις έγνοιες και τη σοβαρή περισυλλογή των μορφωμένων ανθρώπων. Για τη λογιότητα του Βεργιλίου βλ. το περίφημο σχόλιο του Σέρβιου (*Aen.* 6.2): *totus quidem Vergilius scientia plenus est*.

28 dulce est desipere in loco: μια *sententia*, από τις πιο γνωστές του Ορατίου, εμφαιτικά τοποθετημένη στο τέλος της ωδής, όπως και η ανάλογου περιεχομένου δήλωση του ποιητή για την επιστροφή του φίλου του, Πομπήιου (*Carm.* 2.7.27 κ.ε.): *receptor / dulce mihi furere est amico*.

Βιβλιογραφία/Αναφορές¹⁶

***Carm.* 1.4**

Albrecht 1996a

Altheim 1953

Ancona 1994, 45-52

Anderson 1984

Bernays 2005

Bowie 1987

Γρόλλιος 1990, 63-72

Cavarzere 1996, 137-140

Celentano 1984 (για τους στίχους 19 κ.ε.)

Commager 1962, 267-269

Corbeill 1994/95

Cremona 1990

Davis, G. 2007, 212-214

Della Corte 1990

Díaz y Díaz 1994

Dickmann Boedeker 1974

Dyer 1965

Erler 1980

Esser 1976, 76-86

Garrison 1991, 208-210

Harrison, S.J. 2004, 84 κ.ε.

Kießling/Heinze 1930, 25-30

Lebek 1981, 2041 κ.ε.

Lee 1969, 65-70

¹⁶ Η βιβλιογραφία βασίζεται κυρίως στο έργο του Niklas Holzberg, *Horaz: eine Bibliographie*, Μόναχο 2007, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στην παρακάτω διαδικτυακή διεύθυνση:

<http://www.niklasholzberg.com/Homepage/Bibliographien.html> [τελευταία επίσκεψη: 29/01/2016]. Έχει επικαιροποιηθεί και εμπλουτιστεί με έργα σχετικά με τον Οράτιο που δημοσιεύτηκαν μετά το 2007, καθώς και με έργα που αφορούν άλλους συγγραφείς και άλλα θέματα. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία όλων των έργων παρατίθενται στον βιβλιογραφικό κατάλογο που υπάρχει στο τέλος του Κεφαλαίου 2 του παρόντος συγγράμματος.

Levin 1958/59
Lowrie 1997, 51-55
Lyne 1995, 65-67, 73-75
Maleuvre 1995-1997, II, 19-27
Maltby 2002
Marcovich 1980
Maurach 2001, 145-147
Mayer 2012
Minadeo 1982, 66-69
Mondin 1997
Murgatroyd 1980a
Nielsen/Solomon 1989b
Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 58-72
Numberger 1972, 28-33, 501 κ.ε.
Oksala 1973, 74 κ.ε.
Oliensis 2002, 103
Oppermann 1953
Pascal 1978 (18)
Paschalis 1994/95, 186-188 (για τους στίχους 13-18)
Pasquali 1920, 714-721
Perl 1999
Putnam 2006b, 16-19
Quinn 1963a, 14-28
Quinn 1980, 127-130
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 489-496
Röver/Oppermann 1961, 27 κ.ε.
Rudd 1960, 379-383 (9)
Santirocco 1986, 30-32
Schwind 1965, 20-25
Shorey 1910
Simon 1994 (για τους στίχους 1-12)
Syndikus 1972/73, I, 71-78
Tartari Chersoni 1999, 460-465
Treloar 1966 (16)
West, D.A. 1995a, 18-23
West, D.A. 1995b
Will 1982

Will 2001 (18)

Woodman 1972

Carm. 1.18

Γρόλλιος 1990, 202-208

Cavarzere 1996, 171-173

Del Grande 1965

Fraenkel 1957, 177 κ.ε.

Garrison 1991, 230-232

Jacobson 1987b (για τους στίχους 5 κ.ε.)

Kießling/Heinze 1930, 88-91

Krasser 1995, 102-108, 137-141

Lowrie 1995, 44 κ.ε.

Maleuvre 1995-1997, II, 77-83 278 κ.ε.

Mayer 2012

Morgan G. 1993

Nisbet/Hubbard 1970-1978, I, 227-238

Numberger 1972, 80-83, 511-513

Oksala 1973, 43-45

Pasquali 1920, 1-11

Pöschl 1986b

Putnam 2006b, 54-58

Quinn 1980, 160 κ.ε.

Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 556-560

Römisches 1977

Rotsch 1957

Santirocco 1986, 52 κ.ε.

Shorey 1910

Syndikus 1972/73, I, 199-208

West, D.A. 1995a, 86-91

Wili 1948, 219 κ.ε.

Carm. 3.13

Brown J.C. 1991

Buchmann 1974, 135-138

Γρόλλιος 1998, 193-198

Cairns 1977

Coffta 1998a

Commager 1962, 322-324
Cremona 1993, 55 κ.ε.
Curley 2003
Curley 2003/04 (για τον στίχο 1)
Davis, G. 1991, 126-132
Esser 1976, 122
Ferrando 2001
Fitzgerald W.C. 1989
Fraenkel 1957, 202-204
Garrison 1991, 315 κ.ε.
Hexter 1987
Jameson 1997
Kießling/Heinze 1930, 316-318
La Bua 1999, 218-221
Macours 1978
Mader 2002
Masseria 1999 (για τον στίχο 5)
Maurach 2001, 126-132
Moser 1990
Nisbet/Rudd 2004, 171-179
Numberger 1972, 257-260, 543 κ.ε.
Oksala 1973, 71
Oliensis 1998, 98-101
Pasquali 1920, 553-559
Putnam 2000, 29-33
Putnam 2006b, 126-128
Quinn 1963a, 75-78
Quinn 1980, 268 κ.ε.
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 780-782
Römisch 1968, 164-167
Röver/Oppermann 1961, 73 κ.ε.
Schmidt, E.A. 1977, 105-112
Schmidt, E.A. 1997, 114-18
Shorey 1910
Smith D.R. 1976
Syndikus 1972/73, II, 135-141
West, D.A. 1967, 128-130

West, D.A. 2002, 118-123
Williams, G. 1968, 148-151
Williams, G. 1969, 87-90

Carm. 4.7

Albrecht 1996a
Altheim 1953
Ancona 1994, 52-60
Armstrong 1989, 146 κ.ε.
Barchiesi 1996, 33-37
Becker 1963, 147-158
Bohnenkamp 1972, 257-261
Bradley 2001
Γρόλλιος 2003
Cataudella 1927/28
Collinge 1961, 96-98
Cremona 1990
Davis, G. 1991, 155-157, 162 κ.ε., 165
Del Grande 1965
Della Corte 1990, 115-117
Díaz y Díaz 1994
Dyer 1965
Elder J.P. 1964
Erler 1980
Esser 1976, 108 κ.ε.
Fantuzzi 1987 (για τους στίχους 1-20)
Fedeli – Ciccarelli 2008
Fraenkel 1933, 14
Fraenkel 1957, 419-421
Fraenkel 1965 (για τον στίχο 13)
Fredricksmeier 1985
Führer 1979
Garrison 1991, 355 κ.ε.
Giardina 1971
Harrison, S.J. 2004, 86 κ.ε.
Johnson, T.S. 2004, 69-73
Kelly 1982
Kerkhecker 1988, 137

Kidd 1948 (για τον στίχο 13)
Kießling/Heinze 1930, 424-428
Kogelschatz 1975, 129-156
Lebek 1981, 2084-2086
Lefèvre 1993a, 297-299
Levin 1958/59
Maleuvre 1995-1997, II, 387-396
Marcovich 1980, 83 κ.ε.
Maurach 1972
Maurach 2001, 418-423
Minadeo 1982, 86-89
Molina 1955
Numberger 1972, 368-374, 556
Oksala 1973, 75
Oppermann 1953
Pascal 1978 (για τους στίχους 19 κ.ε.)
Paschalis 1994/95, 183 κ.ε. (για τους στίχους 27 κ.ε.)
Pellegrino 2000 (για τους στίχους 19 κ.ε.)
Perl 1999
Pulbrook 1982 (για τους στίχους 3 κ.ε.)
Putnam 1986, 133-144
Putnam 2006a
Putnam 2006b, 19-23
Quinn 1963a, 14-28
Quinn 1980, 311-313
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 883-887
Röver/Oppermann 1961, 79-80
Schmidt, E.A. 1990, 73 (για τον στίχο 11)
Schwind 1965, 25-28
Seel 1972, 161-163
Shackleton Bailey 1982, 97 κ.ε.
Shorey 1910
Simon 1994 (για τους στίχους 1-12)
Syndikus 1972/73/73, 356-363
Thomas, R.F. 2011
Tremoli 1977
West, D.A. 1995b

Wili 1948, 359 κ.ε.

Woodman 1972

Carm. 4.12

Albrecht 1996a

Arnaldi 1949/50

Becker 1963, 158-161

Belmont 1980

Buchmann 1974, 158-163

Γρόλλιος 2003

Cairns 1972, 244 κ.ε.

Cavarzere 1996, 250-252

Clay 2002

Collinge 1961, 74-77

Commager 1962, 274 κ.ε.

Davis, G. 1991, 181-188

Esser 1976, 65 κ.ε.

Fedeli – Ciccarelli 2008

Fraenkel 1957, 418 κ.ε.

Garrison 1991, 362 κ.ε.

Hahn 1945

Hamar 1998

Johnson, T.S. 1993, 107-117

Johnson, T.S. 1994

Johnson, T.S. 2004, 158-166

Kießling/Heinze 1930, 448-452

Kirby 1985

Malcovati 1942

Maurach 2001, 433 κ.ε.

Minadeo 1976

Minadeo 1982, 130-135

Mindt 2007, 74-76

Moles 2007, 179

Moritz 1968/69

Numberger 1972, 393-397, 557 κ.ε.

Oksala 1973, 75 κ.ε.

Pasquali 1920, 330

Pavlock 1982, 89-95

Porter 1972
Privitera 1995
Putnam 1986, 198-218
Putnam 2006b, 93-101
Quinn 1963a, 7-14
Quinn 1980, 319-321
Race 1978
Rimóczy-Hamar 1997
Romano/Fedeli 1991-1997, I 2, 906-910
Salvatore 1994
Shorey 1910
Syndikus 1972/73/73, 379-386
Tartari Chersoni 1998 (για τους στίχους 5-8)
Thomas, R.F. 2011
Thome 1995, 150 κ.ε.
West, D.A. 1973, 44
Zintzen 1985/86

Κεφάλαιο 14 – Λατινική Μετρική – Λυρικά μέτρα

Σύνοψη

Επίμετρο: Λατινική Μετρική - Λυρικά μέτρα

Προαπαιτούμενη γνώση

Δεν χρειάζεται.

14.1. Γενικές έννοιες

Πους είναι η μικρότερη ενότητα προσωδιακών στοιχείων, η οποία επαναλαμβάνεται και δημιουργεί τον ρυθμό.¹⁷

Μέτρο είναι η μικρότερη ενότητα ποδών ή προσωδιακών στοιχείων, η οποία επαναλαμβανόμενη μπορεί να αποτελέσει στίχο ή ευδιάκριτο μέρος στίχου (κώλον).

Κώλον είναι η μικρότερη διαίρεση του ποιητικού λόγου. Μια ενότητα μέτρων ή ποδών, η οποία κατά κανόνα δεν αποτελεί στίχο.

Στίχος είναι η μετρική ενότητα - ίση ή λίγο μεγαλύτερη από το κώλον - η οποία στον γραπτό λόγο παρουσιάζεται πάντοτε αυθύπαρκτη και δεν υπερβαίνει κατά κανόνα το μέγεθος μιας σειράς σελίδας.

Τομή (*caesura*) ονομάζεται το φαινόμενο, κατά το οποίο το τέλος λέξης πέφτει σε στοιχείο που ανήκει μέσα σε μέτρο ή πόδα. **Αρσενική** τομή είναι αυτή που πέφτει σε μία από τις θέσεις του στίχου, δηλαδή σε μακρόχρονο στοιχείο και **θηλυκή** είναι η τομή που πέφτει σε άρση του στίχου, δηλαδή σε βραχύχρονο στοιχείο.

Διαίρεση (*diaeresis*) ονομάζεται το φαινόμενο, κατά το οποίο το τέλος της λέξης πέφτει σε στοιχείο που αποτελεί και τέλος μέτρου ή ποδός.

Ζεύγμα ονομάζεται το φαινόμενο (αντίθετο με την τομή και τη διαίρεση), κατά το οποίο σε ορισμένα στοιχεία του στίχου αποφεύγεται να πέφτει τέλος λέξης. Αν τα δύο αυτά στοιχεία συμβαίνει να καλύπτονται με συλλαβές που δεν ανήκουν στην ίδια λέξη, τότε υπάρχει **παράβαση του ζεύγματος**.

Χασμωδία. Όταν μία λέξη λήγει σε φωνήεν ή δίφθογγο ή φωνήεν και *m* και η επόμενη αρχίζει με φωνήεν ή με δίφθογγο, τότε έχουμε χασμωδία (*hiatus*), δηλαδή το στόμα χάσκει (*hiat*), παραμένει ανοικτό. Στη Λατινική μετρική υπάρχουν δύο τρόποι θεραπείας της χασμωδίας, η έκθλιψη (*elision*) και η αφαίρεση (*aphaeresis*).

Έκθλιψη. Στην έκθλιψη αποβάλλεται το τελικό φωνήεν ή η δίφθογγος ή το φωνήεν και το *m* της προηγούμενης λέξης, όταν η επόμενη αρχίζει με φωνήεν ή δίφθογγο (ακόμη και αν προηγείται το *h*).

Αφαίρεση. Στην **αφαίρεση** αποβάλλεται το *e* των τύπων *es* και *est* του ρήματος *esse*, όταν η προηγούμενη λέξη λήγει σε φωνήεν ή δίφθογγο ή σε φωνήεν και *m*.

Συναίρεση ονομάζεται το φαινόμενο, κατά το οποίο δύο αλληπάλλληλα φωνήεντα, έστω κι αν μεσολαβεί *h*, συναιρούνται, συγχωνεύονται σ' ένα μακρόχρονο φωνήεν ή δίφθογγο. Π.χ. *mihī>mi, nihil>nil, coago>cogo*

Θέση του ποδός αποτελούν το μακρό ή τα μακρά στοιχεία.

Άρση του ποδός αποτελούν το βραχύ ή τα βραχέα στοιχεία.

Συνίζηση ονομάζεται το φαινόμενο, κατά το οποίο δύο ανόμοια και αλληπάλληλα φωνήεντα (κι όταν ακόμη μεσολαβεί το *h*) συμπροφέρονται ως μία μακρόχρονη συλλαβή. Π.χ. au-re-a>au-rea, al-ve-o>al-veo, quo-ad>quoad

Συμφωνοποίηση λέγεται το φαινόμενο, κατά το οποίο τα φωνήεντα *i* και *u*, άτονα, τρέπονται αντίστοιχα σε ημίφωνα *j* και *v*, χωρίς ωστόσο η τροπή αυτή να δηλώνεται με ιδιαίτερο γράμμα στο κείμενο.

Ανάλυση λέγεται η αντικατάσταση μιας μακράς συλλαβής από δύο βραχείες.

Αλογο στοιχείο ή συλλαβή είναι το στοιχείο που μπορεί να καλυφθεί ή από μία βραχύχρονη ή από μία μακρόχρονη ή από δύο βραχύχρονες συλλαβές.

14.2. Γενικοί κανόνες λατινικής προσωδίας

- Όλα τα φωνήεντα είναι δίχρονα και όλες οι δίφθογγοι (ae, oe, au, eu, ei, ui) είναι μακρές.

- Τα σύμφωνα που προτάσσονται του φωνήεντος ή της δίφθογγου **δεν** επηρεάζουν τη διάρκεια της συλλαβής, **σε αντίθεση με αυτά που την ακολουθούν.**

14.2.1. Είδη συλλαβών

Α) **Μακρόχρονη φύσει.** Είναι η συλλαβή με δίφθογγο (ae, au, ei, eu, oe, ui) ή μακρόχρονο φωνήεν, που **δεν** ακολουθείται από φωνήεν ή δίφθογγο.

Β) **Μακρόχρονη θέσει.** Είναι η συλλαβή με βραχύχρονο φωνήεν που ακολουθείται (είτε στην ίδια λέξη είτε στην επόμενη):

από δύο σύμφωνα από τα οποία το πρώτο **δεν** είναι άφωνο (c,p,t,b,d,g) **και** το δεύτερο υγρό (l,r)

από τρία ή περισσότερα σύμφωνα

από ένα διπλό σύμφωνο (x, z)

κάποτε από το ημίφωνο *j*, π.χ. στις λέξεις *maior*, *peior*

Γ) **Βραχύχρονη φύσει.** Είναι η συλλαβή με βραχύχρονο φωνήεν που ακολουθείται,

αν πρόκειται για αρχικές ή εσωτερικές συλλαβές:

από ένα απλό σύμφωνο (εκτός από το ημίφωνο *j*)

από το δίψηφο σύμφωνο *qu*

ή αν πρόκειται για τελική συλλαβή:

η συλλαβή που δεν την ακολουθεί τίποτα

Δ) **Βραχύχρονη θέσει.** Είναι η συλλαβή με δίφθογγο ή μακρόχρονο φωνήεν που ακολουθείται από άλλο φωνήεν με *h* ή χωρίς *h* μπροστά (*vocalis ante vocalem corripitur*).

Εξαίρεση αποτελεί το *e* της γενικής και δοτικής ενικού των ονομάτων της 5ης κλίσης μπροστά από το *i* της κατάληξης, όταν προηγείται άλλο φωνήεν (*diēi*, *faciēi*), το *i* της γενικής ενικού των αντωνυμιών και επιθέτων εκείνων που κάνουν σε *-ius* (*illius*, *nullius*), το *a* και *e* μπροστά από το *i* της κατάληξης της γενικής ενικού των κύριων εκείνων ονομάτων που κάνουν στην ονομαστική ενικού σε *-ius* (*Gā-i*, *Pompēi*), το *i* σε όλους τους τύπους του *ρ*. *fio*, εκτός μόνο από την περίπτωση που το ακολουθεί *-er-* (*fio*, *fies*, *fīemus* αλλά *fī-e-ri*, *fī-e-rem*).

Ε) **Κοινή (αδιάφορη).** Είναι η συλλαβή με βραχύχρονο φωνήεν, που ακολουθείται από δύο σύμφωνα, από τα οποία το πρώτο είναι άφωνο (c,p,t,b,d,g) και το δεύτερο υγρό (ή σπάνια ένρινο).

ΩΣΤΟΣΟ: Στις σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό που λήγει σε άφωνο και με δεύτερο συνθετικό που αρχίζει με υγρό η κοινή συλλαβή λαμβάνεται ως μακρόχρονη: π.χ. *āb-ripio*, *ōb-ruo*, *sūb-limīs*

ΠΡΟΣΟΧΗ:

Οι λέξεις που αποτελούν δάνεια από την ελληνική διατηρούν την ελληνική τους προσωδία, π.χ. Μήδεια = Medēa, ἀήρ = aēr, Αινείας - Aenēas.

14.3. Μέτρα των Ωδών του Ορατίου

Ο Οράτιος μεταλαμπάδευσε στην Ιταλία τα λυρικά μέτρα που χρησιμοποίησαν οι προκάτοχοί του Έλληνες λυρικοί ποιητές. Πρβλ. *Carm.* 1.1.34, 1.26.9-12, 1.32.5, 3.30.13-14, 4.3.11-12, 4.6.35.

Τα μέτρα των ωδών που συμπεριλαμβάνονται στο παρόν βιβλίο είναι τα εξής (σε παρένθεση ωδές του Ορατίου που δεν συμπεριλαμβάνονται στο παρόν βιβλίο):

1. Ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) πρώτη (ασκληπιάδειος ελάσσων που επαναλαμβάνεται): 1.1, 3.30, (4.8)
2. Ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) δεύτερη (επανάληψη του ασκληπιάδειου μείζονα στίχου): 1.11, 1.18, 4.10
3. Ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο (ένας γλυκόνειος – ένας ασκληπιάδειος ελάσσων): 1.3, 1.13, 1.19, (1.36, 3.9, 3.15, 3.19, 3.24, 3.25, 3.28, 4.1), 4.3
4. Ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη (τρεις ασκληπιάδειοι ελάσσονες και ένας γλυκόνειος): 1.6, (1.15), 1.24, 1.33, (2.12, 3.10, 3.16, 4.5), 4.12
5. Ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή (δύο ασκληπιάδειοι ελάσσονες, ένας φερεκράτειος και ένας γλυκόνειος): 1.5, 1.14, 1.21, 1.23, (3.7), 3.13, (4.13)
6. Αλκαϊκή ωδή (δύο αλκαϊκοί ενδεκασύλλαβοι, ένας αλκαϊκός εννεασύλλαβος, ένας αλκαϊκός δεκασύλλαβος): 1.9, (1.16, 1.17), 1.26, (1.27, 1.29, 1.31, 1.34, 1.35), 1.37, (2.1), 2.3, (2.5), 2.7, (2.9, 2.11, 2.13), 2.14, (2.15, 2.17), 2.19, 2.20, 3.1, (3.2), 3.3, (3.4, 3.5), 3.6, (3.17, 3.21, 3.23, 3.26, 3.29, 4.4, 4.9, 4.14, 4.15)
7. Σαπφική ωδή (τρεις σαπφικοί ενδεκασύλλαβοι και ένας αδώνιος): (1.2), 1.10, 1.12, (1.20), 1.22, (1.25), 1.30, 1.32, 1.38, (2.2, 2.4, 2.6, 2.8), 2.10, (2.16), (3.8, 3.11, 3.14), 3.18, (3.20, 3.22, 3.27, 4.2, 4.6), 4.11
8. Αρχιλόγειο δίστιχο δεύτερο (ένας δακτυλικός εξάμετρος καταληκτικός – ένας ημιεπής ή πενθημιμερής): 4.7
9. Αρχιλόγειο δίστιχο τρίτο (ένας αρχιλόγειος – ένας ιαμβικός τρίμετρος καταληκτικός): 1.4

14.3.1. Ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) πρώτη

Επανάληψη του ασκληπιάδειου ελάσσονος στίχου, που έχει την παρακάτω μορφή:

$$X X, - U U - || - U U -, U X$$

(υπάρχει διαίρεση ανάμεσα στους χορίαμβους)

14.3.2. Ασκληπιάδεια ωδή (κατά στίχον) δεύτερη

Επανάληψη του ασκληπιάδειου μείζονος στίχου, που έχει την παρακάτω μορφή:

X X, - U U - || - U U - || - U U -, U X

(υπάρχει διαίρεση ανάμεσα στους χορίαμβους)

14.3.3. Ασκληπιάδεια ωδή τρίτη ή ασκληπιάδειο δίστιχο

Επανάληψη του συνδυασμού ενός γλυκόνειου κι ενός ασκληπιάδειου ελάσσονος στίχου:

Γλυκόνειος: X X, - U U -, U X
Ασκληπιάδειος ελάσσων: X X, - U U - || - U U -, U X

(υπάρχει διαίρεση ανάμεσα στους χορίαμβους του ασκληπιάδειου)

14.3.4. Ασκληπιάδεια ωδή τέταρτη

Τετράστιχη στροφή αποτελούμενη από τρεις ασκληπιάδειους ελάσσονες και έναν γλυκόνειο:

Ασκληπιάδειος ελάσσων: X X, - U U - || - U U -, U X
Ασκληπιάδειος ελάσσων: X X, - U U - || - U U -, U X
Ασκληπιάδειος ελάσσων: X X, - U U - || - U U -, U X
Γλυκόνειος: X X, - U U -, U X

(υπάρχει διαίρεση ανάμεσα στους χορίαμβους του ασκληπιάδειου)

14.3.5. Ασκληπιάδεια ωδή πέμπτη ή ασκληπιάδεια τετράστιχη στροφή

Τετράστιχη στροφή αποτελούμενη από δύο ασκληπιάδειους ελάσσονες, έναν φερεκράτειο και έναν γλυκόνειο:

Ασκληπιάδειος ελάσσων: X X, - U U - || - U U -, U X
Ασκληπιάδειος ελάσσων: X X, - U U - || - U U -, U X
Φερεκράτειος: X X, - U U -, X
Γλυκόνειος: X X, - U U -, U X

14.3.6. Αλκαϊκή ωδή

Τετράστιχη στροφή αποτελούμενη από δύο αλκαϊκούς ενδεκασύλλαβους, έναν αλκαϊκό εννεασύλλαβο, και έναν αλκαϊκό δεκασύλλαβο:

Αλκαϊκός ενδεκασύλλαβος: - - U - - || - U U - U X
Αλκαϊκός ενδεκασύλλαβος: - - U - - || - U U - U X
Αλκαϊκός εννεασύλλαβος: - - U - - - U - X
Αλκαϊκός δεκασύλλαβος: - U U - U U - U - X

(στον αλκαϊκό 11σύλλαβο υπάρχει κατά κανόνα διαίρεση μετά την 5^η συλλαβή και ζεύγμα μετά την 4^η συλλαβή, δηλαδή σχεδόν πάντοτε αποφεύγεται τέλος λέξης μετά την 4^η συλλαβή)

14.3.7. Σαπφική ωδή

Τετράστιχη στροφή αποτελούμενη από τρεις σαπφικούς ενδεκασύλλαβους και από έναν αδώνιο στίχο.

Σαπφικός 11σύλλαβος: – U – –, – U U –, U – x
Σαπφικός 11σύλλαβος: – U – –, – U U –, U – x
Σαπφικός 11σύλλαβος: – U – –, – U U –, U – x
Αδώνιος: – U U – x

(στον σαπφικό 11σύλλαβο υπάρχει τομή είτε μετά την 5^η ή μετά την 6^η συλλαβή)
(στον αδώνιο στίχο υπάρχει απόλυτη σύμπτωση μετρικού και λεκτικού τόνου)

14.3.8. Αρχιλόγειο δίστιχο δεύτερο

Συνδυασμός ενός δακτυλικού εξάμετρου καταληκτικού και ενός ημιεπούς ή πενθημιμερούς:

Δακτυλικός εξάμετρος καταληκτικός: – UU – UU – UU – UU – UU – X
Ημιεπής ή πενθημιμερές: – UU – UU – X

14.3.9. Αρχιλόγειο δίστιχο τρίτο

Συνδυασμός ενός αρχιλόγειου και ενός ιαμβικού τρίμετρου καταληκτικού:

Αρχιλόγειος: – UU – UU – | UU – UU
ΙΑμβικός τρίμετρος καταληκτικός: X – U – U | – U – U – X

(και ο αρχιλόγειος και ο ιαμβικός τρίμετρος καταληκτικός έχουν πενθημιμερή τομή)

Βιβλιογραφία/Αναφορές

- Boldrini, S. (1992), *La prosodia e la metrica dei Romani*, Rome.
Drexler, H. (1967), *Einführung in die römische Metrik*, Darmstadt.
Hardie, W.R. (1920), *Res metrica: an introduction to the study of Greek and Roman versification*, Oxford.
Raven, D.S. (1965), *Latin Metre: An Introduction*, London.
Μέγας, Α.Χ. (1993), *Λατινική μετρική*, Θεσσαλονίκη.